

BANGHA BÉLA S. J.
ÖSSZEGYÜJTÖTT MUNKÁI

GYŰJTEMÉNYES DÍSZKIADÁS

BANGHA BÉLA S. J.
ÖSSZEGYÜJTÖTT MUNKÁI

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE

DR BIRÓ BERTALAN

XVI. KÖTET

SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST

BANGHA BÉLA S. J.

AZ ÚR KATONÁI

SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST

**Imprimi potest. Nr. 362/1941. Budapestini, die 24. III. 1941.
Eugenius Somogyi S. J., Praep. Prov. Hungariae.**

**Nihil obstat. Dr. Michael Marzell, censor dioecesanus.
Nr. 2215/1942. Imprimatur. Strigonii, die 27. Martii 1942.
Dr. Joannes Drahos, vicarius generalis.**

**Kiadja az Szent István-Társulat.
Stephaneum nyomda Budapest. Felelős: ifj. Kohl Ferenc.**

ELŐSZÓ.

Sokan ismernek minket és — mégsem ismernek; érintkeznek velünk, de szervezetünkről, alkotmányunkról, történetünkről, mai helyzetünk s működésünk felől csak fogyatékos a tájékozódásuk. Pedig talán szívesen vennék, ha a Jézustársaság szellemével, törekvéseivel, munkamezeivel közelebből megismerkedhetnének.

Azoknak a jóakaró, kedves barátainknak ajánljuk e sorokat, akik szívesen hallanak egyet-mást a jezsuita rend működéséről és célkitűzéseiről, különösen magyar földön. Azoknak a jótevőinknek szánjuk e lapokat, akik imáikkal és adományaikkal nem szünek meg támogatni a Társaságot, annak tagjait és apostoli vállalatait. Szánjuk azokat tanítványainknak és azok kedves szüleinek, akiket bizonynyal érdekel, mi a Jézustársasági nevelés-oktatás célja, szelleme, iránya; kongreganistáinknak, manrézásainknak, lelki rokonainknak s nem utolsó helyen azoknak a kedves ifjakknak, akik pályaválasztás előtt állva arra gondolnak, hogy maguk is Istennek szentelik életüket s Loyolai Szent Ignác szerzete felől közelebbi tájékozódást keresnek.

Szeretettel terjesztjük mindezek elé az alábbi lapokat. Nem tudományos elvontságokat akarunk nyújtani bennük, hanem lüktető életet mutatni be. Nem öndícséretet kívánunk zengeni s magunkat hiú és igaztalanul mások fölé emelni, hanem hálás szívvel beszámolni a jóról, amit Isten kegyelme rendünk által művelni kegyeskedik; szólni az újabb apostoli tervekről s elének tűzött feladatokról, amelyeket barátaink, jóakaróink és jótevőink segítségével megoldani szeretnénk.

*

A cél, amely szemünk előtt lebegett, főleg az volt, hogy 400 év távlatából összefoglalva mutassuk be a katolikus Egyház ama szerzetesrendjét, amelyről talán a legtöbb téveszme és téves ítélet van forgalomban s amelyet a maga valójában sokszor még azok is csak fogyatékosan ismernek, akik szeretik Lóyolai Szent Ignác alkotását s lelkes hűséggel ragaszkodnak a Jézustársasághoz.

Nemcsak az ellenséges beállítások, a Társaság világnézeti ellenfeleinek vagy irigyeinek mellébeszélései, egyházellenes regényírók és újságcikkezők fantasztikus kitalálásai homályosították el sokak szemében egészen a felismerhetetlenségig és nevetségességig a Jézustársaság fogalmi képét, hanem Loyolai Szent Ignác rendjének egyes sajátos vonásait gyakran még azok is nehezen tudják igazság szerint értékelni és méltányolni, akik elvileg és világnézetiileg, sőt érületileg és érzelmileg is közel állnak hozzá. Egyetlen szerzetesrend sincsen, amely körül a félreértések és félremagyarázások ekkora mértékben burjánzottak volna fel; ez azonban legföllebb annyit bizonyít, hogy a Jézustársaság csakugyan különleges szervezeti és ideológiai remekmű, amelyet nem mindig lehet sablonokkal mérni s amelynek megismerése komolyabb elmélyedést igényel; amint viszont éppen ez a szerkezeti különállóság és egyedülvalóság képesítette fel a rendet azoknak az eredményeknek elérésére, amelyeknek rendkívüliségét minden oldal egyhangúan ismeri.

A Társaság szellemével és szerkezetével való közelebbi megismerkedés nemcsak a rend érdeke, hanem *közös katolikus és keresztény érdek is*, mert nem lehet közömbös, hogy a kereszténység és katolicizmus egyik legszámottevőbb tényezőjével szemben közönségünkben a tájékozatlanság vagy a tájékozottság-e az uralkodó.

Azoknak, akiknek a katolikus kereszténység szívük ügye s a Krisztusország terjesztése és felvirágoz-

tatása a legkivánatosabb eszmény, főleg a szépért és nemesért rajongó katolikus ifjúságnak bizonytalán öröme, épülésére s lelkes visszhangadó érzületére számíthatnak az alábbi fejezetek.

Azok számára pedig, akiket születésük, neveltetésük, világnézeti vagy felekezeti beállítottságuk inkább a jezsuita rend ellen hangolt, ha kezükbe kerül e könyv, talán szintén megkönnyíti a tisztánlátást, a berögzött és bizonyos oldalakon ma is fáradhatatlanul kolportált előítéletek legyőzését, egy sokat rágalmazott s félrismert katolikus szerzetesrendnek igazságosabb és megértőbb megítélését.

Azoknak végül, akiket az isteni Gondviselés kegye magukat is a Jézustársaság zászlaja alá szólított, ez a visszapillantás a négyszázéves multra s a pazar kegyelmi ajándékoknak szemlélete, amelyekkel Szent Ignác csapatát az Úr kitüntette, bizonytalán új alkalmul szolgál majd a hála és köszönet forró érzéseinek felújítására, amelyek a Társaságnak minden igaz fiát eltöltik. Ez a hála és szent öröm egyedül méltó megülnése a 400 éves jubileumnak s a rend tagjait arra ösztönzi, hogy Isten kitüntető ajándékaival ne hiú földi kérkedést üzennek, hanem ellenkezőleg: úgy sáfarkodjanak, hogy méltatlanok ne legyenek a hősökre, akik ez úton előttük jártak s a kegyelemre, amely által „meghívást nyertek az ő Fiának, Jézus Krisztusnak, a mi Urunknak társaságába”. (I. Kor. 1, 9.)

*

A nehéz viszonyokra való tekintettel sokkal szerényebb formában jelenik meg, mint kezdetben reméltük. Csak néhány kimagasló vonását vázolhatjuk meg benne annak a sokoldalú tevékenységnek, amely a Társaság négyszáz éves multját át meg átszövi. Tömerdek szép és felemelő mozzanatot kellett mellőznünk vagy — mint missziós fejezetet — legszűkebb keretek közé szorítanunk. Külön fejezetben való tárgyalást érdemelt volna a Társaságnak a *hitélet s annak meg-*

szervezését illető működése, így nevezetesen a Mária-kongregáció, vagy a Szent Szív-tiszteleti mozgalmak körül viselt szerepe, *népmissziói tevékenysége*, vagy pl. a Társaság működése a *papnevelés* vagy akár a *művészetek terén*. Ezeket is mellőznünk kellett s beélnünk azzal, hogy utalunk a jubileumi év során megjelent vagy megjelenendő rendtörténeti összefoglalásokra.

A jezsuita-rend és ellenségei.

Mi a célja ennek az írásnak?

Ennek az írásnak az a célja, hogy a jezsuita-rend mivoltáról, céljáról, törekvéseiről és sajátos módszereiről rövid és tárgyilagos tájékozást nyújtson.

Szükség van-e erre? Kétségtelenül. A Jézustársaság a katolikus Egyháznak ma nemcsak legelterjedtebb, hanem sok tekintetben legjelentékenyebb szerzetesrendje is, amelynek sikerült az érdeklődést minden oldalon igen nagy fokban magára irányítania. Egyik oldalon gyűlölik, másikon a rajongásig szeretik és tisztelik; mindenki beszél s véleményt alkot róla, azonban elég sokszor a tárgy közelebbi ismerete nélkül.

A jezsuita-rend történeti jelentősége, működésének sokszerűsége oly szélesarányú s oly sokat is írtak már róla, hogy kimerítő tájékoztatásról e könyv keretei közt szó sem lehet. Csak a lényegest foglalhatjuk itt össze.

Mindenekelőtt azonban egyelőre várható ellenvetésre kell felelnünk: *Írhat-e jezsuita a jezsuita-rendről tárgyilagosan?*

Viszontkérdéssel felelek: *Írhat-e magyar ember Magyarországról, a magyar történelemről tárgyilagosan? Vagy: foglalkozhatik-e katonaember hadtörténelemmel, jogász a jog történelmével elfogulatlanul?*

Ha igen, akkor nincs ok rá, hogy a jezsuita ne foglalkozhatnék saját rendjével tárgyilagosan. Igaz, hogy akiben megvan a testületi szellem, az szereti is hazáját, a társadalmi osztályt, amelybe tartozik, vagy foglalkozását. De ez a szeretet s ez a testületi

szellem nem szükségkép gátolja a tisztánlátásban s a tények higgadt mérlegelésben. Sőt éppen az a körülmény, hogy valaki maga is benne él bizonyos erkölcsi testületben, hogy annak szellemét és szabályzatát közelről ismeri s kihatásait önmagán érzi, éppen ez teszi lehetővé számára azt a közvetlen szemléletet és tapasztalati biztosságot, amely a tárgyilagos értékelésnek legszilárdabb alapja.

Vagy talán éppen az volna a tárgyilagos megítélés feltétele, hogy valaki ellenséges érzülettel viseltesse az ismertetendő tárgykörrel vagy testülettel szemben? Hiszen akkor egy-egy nemzet történelmét csak az ellenségei írhatnák meg tárgyilagosan: a németekét a franciák, a franciákét a németek, a mieinket meg talán a cseh huszíták vagy a kommunista szökevények?

Sőt itt még más körülmény is latba esik. A jezsuita nem születik bele a rendjébe, ahogy az ember a nemzetébe beleszületik, hanem önkéntes elhatározással csatlakozik hozzá. Ha úgy tetszik neki, később is bármikor levetheti a rendi ruhát. Nem azért védjük mi jezsuiták a Jézustársaságot, mert véletlenül a tagjai vagyunk; hanem azért vagyunk öntudatosan és halálig tartó hűséggel a tagjai, mert jónak, szentnek, etikailag kiválónak ismerjük rendünket.

Pedig a Jézustársaság nem kényeztet bennünket, inkább elég keményen és katonásan bánik velünk; nem kecsegtetnek itt sem anyagi előnyök, sem érdek, sem ragyogás, sem világi vagy egyházi kitüntetések — hiszen ellenkezőleg: a renchez tartozás mindebből örökre kizár bennünket. Ha mégis követjük rendünket, ha nagyrabecsüljük és lángolóan szeretjük, ennek csak magas etikai okai lehetnek. Másképp a renchez való ragaszkodásunkat még lélektanilag sem lehetne érteni. Az etikai alapon való ragaszkodás pedig éppen nem jelent elfogultságot; ellenkezőleg, maga is erős bizonyíték ama testület mellett, amely ilyen ragaszkodásnak tárgya.

Ellenfeleink szeretik a jezsuitákat egy kicsit a —

saját képük másának képzelni. Azt hiszik, mi is valami karbonári szövetkezet, valaminemű szabadkőművesség vagyunk: emberék, akik önérdékből s kölcsönös támogatás céljából politikai vagy gazdasági uralomra törnek s igazi céljaikat: embertársaik ellen való összeesküvésüket ravasz szavakkal leplezik. Csakhogy ilyen torzképeket nehéz a gyermekesség vádja nélkül alkalmazni olyan erkölcsi testületre, amelynek rengeteg kiváló életszentségű, nagytudományú, értelmileg és etikailag magasan álló tagja van, akiket senkinek nincs joga oly ítéletképteleneknek vagy képmutatóknak tartani, hogy huszonnégy óra alatt ott ne hagynák a rendet, ha abban csak tizedrészig is igazoltnak látnák a vádakat, amelyeket a vak gyűlölet a rendjük ellen intéz.

Huszonötezernél több tagja van a Jézustársaságnak az öt világrészen, mélyen vallásos, Istent--kereső, Krisztus-rajongó, becsületes, fegyelmezett, önmegtagadó lélek — ezeket talán mégsem lehet a bűnszövetkezetekkel párhuzamba állítani! Mert ami ezeknél cél és összekötő kapocs: az érdek és a gyűlölet, itt egyáltalán nem jöhet szóba, s viszont ami itt megvan: a Krisztus-ország szeretete, hit és magas moralitás, az meg amazoknál hiányzik.

Az elfogultság vádja helyén van ott, ahol érdek és politikai hatalomvágy a vezető szempont, de értelmetlen ott, ahol az önérdékkel éppen ellenkező elvek az irányadók.

A jezsuita lélek.

Mielőtt a Jézustársaságot alapítójában, fejlődésében, szervezetében és — ellenfelei megvilágításában ismertetném, a modern lélektani módszerhez alkalmazkodva meg szeretném kísérelni annak bemutatását: milyen a jezsuita lélek belülről nézve, mi a Jézustársaság tagjának alanyi világa, mikép fogja fel, milyennek érzi s hogyan értékeli a mai jezsuita a renchez való tartozását.

Általános érdekű feleletet adni e kérdésre megle-

hetősen nehéz. Mert hiszen a jezsuita sincs mind egy fából faragva. Mégoly egységes irányú s egységes gondolkodású rendben is szinte végtelenül széles skálája van az egyéni felfogásoknak s a módnak, ahogy ugyanazon eszméket egyénileg átéljük s magunkban valósággá alakítjuk.

A jezsuiták közt is van szangvinikus és van flegmatikus vérmérséklet, vannak szubtilisan érzékeny, szinte törekeny lelkek s vannak robusztus, csupa-izom s csupa-erő emberek; vannak lobbanékony s nyugodt kedélyűek, vannak elvonulásra, csendes szemlélődésre hajlók s vannak tetterőtől duzzadó, katonás jellemek. Vannak elsősorban intellektualisztikus vagy ellenkezőleg túlnyomóan voluntarisztikus hajlandóságúak, vannak kezdeményező kedvűek s vannak erősen konzervatív irányúak. Van, aki meglett férfikorában csatlakozott a rendhez, esetleg jogász, katona, tanár, pap volt már, mikor belépett, esetleg nem is katolikusnak született, s van, aki úgyszólván a gyermekszobából botlott bele a noviciátusba.

Van, aki évek hosszú során át küzd önszíve tövisseivel, a világból magával hozott hajlandóságokkal s csak lassan törik bele az Úr szelíd igájába, s van, aki a rendbe-lépése első napjától kezdve úgyszólván különösebb erőfeszítés nélkül egyszerre a Szent Alajosok és Berchmans Szent Jánosok útján halad vidáman előre. Van, aki holta napjáig problémákkal viaskodik s van, aki előtt minden egyenes, világos és napsütéses, mint az alföldi, nyári táj.

Nemrég Kalocsán jártam s ott két kis „loyolita” (jezsuita-jelölt) apró diák ministrált nekem. Mikor úgy egymásmellett álltak, megvillant bennem a gondolat: ime, miniatürben a két fő jezsuita típus! Mindkettő kisdiák még, de egyet akaró, egy cél felé törekvő; mindkettő jeles tanuló, példás viseletű, vallásos, fegyelmezett gyermek. S mégis mily különbözők! Az egyik fekete hajú, csillogó szemű, bátor, fürge, mozgékony, szinte harcias típus; a másik ártatlan-szelidke, csendes, álmodozó. Mindkettőből igazi jezsuita vál-

hatik idővel s mégis, mily messze fog esni ez a két embertípus világeletén át egymástól!

Így hát egy kalap alá fogni valamennyiünket nem lehet. Nálunk is vannak különbözőségek, sőt nagyon kiforrott egyéniségek, neveltetésünk, elveink, életmódunk minden összefogó és egységesítő hatása mellett. Mégis azt hiszem, ha a magam lelkén át mutatom be rendünkhez való sajátos viszonyunkat, ezzel a lényeges vonásokban húszezernyi rendtársam lelkületét festem meg.

Mi jezsuiták közismerten nemcsak szeretjük rendünket (mint minden rendnek és minden erkölcsi tetteletnek önérzetes tagjai), hanem valósággal rajongunk érte. Előttünk a „mater Societas” mint babérokoszorús és egyben töviskoronás hősnő áll, akinek palástja alá tartozni dicsőség és kiváltság. Isten különös kegyelmének érezzük, hogy e zászlóhoz szegődhettünk s hogy erőt adott Isten az akadályok és nehézségek leküzdésére, amelyek ezen az úton élénk torlódtak. Hibákat, emberi tökéletlenségeket látunk a saját sorainkban is bőven s éppen nem tartjuk magunkat emberfölötti embereknek.

De a rendszer, a rend alkotmánya s élete, az alap gondolatnak következetes, katonás, alkudozás nélküli keresztülvitele, minden nemes ambiciónkat kielégíti. Itt olyan jó és egyenes minden, oly nemesen, okosan, konzekvensen tör minden a nagy cél: a krisztusi élet teljessége s az apostolkodás felé! Itt reggeltől estig, a belépéstől a halálig a logikusan végiggondolt evangéliumi kereszténység verőfényében járhatunk. Nincsenek félmegoldások, nincs határozatlan sántikálás a Krisztus követése és a világ szeretete: cifraság, kényelem, nagyravágyás, puhaság között. Maradék-talanul s visszakérezkedés nélkül teljesíteni a krisztusi „Kövess engem!” hivatását, ez itt az ideál.

A „maior Dei gloria”, Isten nagyobb dicsősége s a felebarát nagyobb lelki segítése az a nap, amely körül forog itt minden: áhítatgyakorlatok, tanulmányok, szabály és szokás, fogadalom és napirend, munka és

pihenés. Az emberi gyarlóság, igaz, ezerszer rést üt e nagyszerű következetességen, de az elvből nem engedünk és síríg csak ez az eszme hevít minket igazán.

Nem szónoki túlzás nálunk ez a szó, hogy „síríg”. Nálunk pl. nincs „nyugalombavonulás”. Aki még 90 éves korában is tud dolgozni — mint a jó P. Tóth Mike Kalocsán —, az dolgozik még akkor is, amennyit s ahogyan tud. Még csak eszébe sem jutna egyetlen aggastyánunknak sem, hogy „nyugalmaztatását kérje” — ez a szó nálunk annyira ismeretlen, hogy csak mosolyogva tudom leírni rendemmel kapcsolatban. Hiszen annyiszor végeztünk szentgyakorlatot, annyiszor ígértük Krisztusnak, hogy utána megyünk, amíg testünknek-lelkünknek csak jártányi ereje is lesz, hogy utolsó percünkig és utolsó leheletünkig dolgozni és küzdeni fogunk zászlaja alatt — természetes, hogy nyugalomra csak majd akkor gondolunk, ha végleg megrokkanunk. S akkor is fájni fog, hogy nem hasznosíthatjuk többé erőnket a halhatatlan Király szolgálataiban.

De mi az hát, amiért ennyire szeretjük rendünket! Mit köszönünk neki?

Először is: köszönjük neki a *lelki élet* ama kincseit, amelyeket a lelkigyakorlatos eszmekör, a józan és észszerű, de ugyanakkor mély és meleg Szentignáci aszkézis nyitott meg nekünk. Ez az aszkézis lényegében a meggyőződésen s a következetes alkalmazáson alapul.

Megtanítja követőit megtalálni Jézus szeretetében mindazt, amit keresni s szeretni érdemes, megtalálni benne bőséges ellenértékét a csekélynek is, amit a rendbelépéskor a világban hagyunk. Felsőbb világban élni, melyet az élő hit tár fel a lélek előtt, de abban aztán reálisabb realitást is látni minden evilági „realitásnál”. Áldozatul adni, de vidáman s meggyőződésből mindazt, amit a világ szeret s amit görcsösen átkarol: vagyont és kényelmet, érzéki örömeket, szabadságot. Szabadságunk megdicsőülésének érezni, hogy

természetes szabadságunkat beleolvasztjuk s belemeríthetjük a legkirályibb szabadságba: Isten akaratának teljesítésébe.

Felajánlani magunkat alázatos, rangtalan szolgálatra Krisztus menyasszonyának, az Anyaszentegyháznak; a pápa egyetlen szavára könnyű lovasságként, fürge tisztekként azonnal odavágtatni, ahol legtöbb a veszély s legsürgősebben kell a férfikar: nagyvárosok előkelő szószékeire vagy Afrika hősvivatagjaira, egyetemi katedrákra vagy falusi templomok gyóntatószékeibe, japán boncokkal vitázni vagy a szabadgondolkozók áltudományát leplezni. Készen lenni a vértanúságra, ha kell, vagy lassan vérzeni el a csendes egyhangúságban, az észrevétlen, igénytelen, jutalmazatlan s elismeretlen kötelességteljesítés mezején.

Ime, ez az a lelki erőtartály, amelyet a Társaság lelki élete tölt meg nekünk és segít újra meg újra megtölteni, hogy ki ne merüljön, el ne fogyjon a síríg.

Másik nagy adománya rendünknek, amelyért hálásak vagyunk: a komoly és alapos *kiképzés* a bölcséleti, hittudományi s ezenkívül a mindenki hajlamának és képességének leginkább megfelelő tudományszakokban. Hol van erre másutt annyi mód és alkalom? Melyik erkölcsi testület hoz oly jelentékeny áldozatokat mindenféle téren, csakhogy tagjainak teljes értékű szellemi vértezetet biztosítson? Tíz, tizenkét, tizenöt éven át anyagi gond nélkül s a legkiválóbb mesterek vezetése mellett tanulhatni: hánynak adatik ez meg? S nem is a kvantitáson van itt a súly, hanem még inkább a kvalitáson.

A skolasztikus rendszerű bölcsélet és hittudomány teljes tanfolyamát még a legkitűnőbb külföldi teológiai fakultásokon is csak elég ritka esetben futhatja be egy-egy kiváltságos növendékpap s csak aki átment ezeken a tanfolyamokon s hatásukat később a saját gondolkodásán s működésén nap-nap mellett érzi; tudja kellőképp méltányolni a szerencsét, hogy átmehetett rajtuk s általuk képezhette ifjúkora fejlődő tehetségeit. A jezsuitákat mindenütt mint kivételes kép-

zetségű szónokokat, írókat, tudósokat s nevelőket ismerik s sokszor érdemük felett becsülik. Pedig mi sem születünk táltosoknak s köztünk is van közép-szerűség elég. Ha aránylag mégis sokat tudunk tenni, ebben legfőbb érdeme kétségkívül a rend belső nevelési és tanulmányi rendszerének van, amely a közepesből is jót, a jóból kimagaslót s a kimagasló tehetségből gyakran elsőrendűt tud alakítani.

A harmadik dolog, amiért rendünk iránt hálásak vagyunk: *a gyakorlati munkának az az átfogó, messzitekintő, felsőbbrendű vezetése, amelynek alapelveit a szerzetesi apostolkodás rendszerének újkori Napoleonja, Loyolai Ignác, oly csodás világossággal fektette le a Társaság konstitúcióiban.* Az emberi tudásnak s munkabírásnak bölcs mérlegelése, a feladatok, a bajok, hiányok, veszedelmek, lelki szükségletek összefogó áttekintése, az elérhető kisebb-nagyobb jónak folytonos céltudatos, hadvezéri lemérése s az egyéni vállalkozásnak csorbitása nélkül mégis teljes taktikai s technikai egység a munkafelosztásban: ez az Ignáci stratégia legjellemzőbb vonása s diadalainak titka.

Az előljárók feladata, hogy állandóan figyeljék, ki mire képes és alkalmas, nem tér-e le egyszer-egyszer emberi megfontolatlanságból vagy öntudatlan mellékszempontok által vezetettve a leghelyesebb és legcélravezetőbb útról, s ha igen, azonnal figyelmeztetik, szeretettel, de erővel is, a helyesebbre. Kijelölik mindenkinek a munkaterét, bátorítják a csüggedés óráiban, segítségére vannak minden eszközzel, amit csak a szeretet és lelkiatya okosság ajánlhat. Ebben nem korlátoztatják magukat emberi tekintetek által: a legérdemesebb rendtagot is odaküldik, ahol tán legkevesebb a dicsőség s legtöbb a fáradság, de erejére ott szükség van; esetleg, aki tegnap egyetemen tanított, holnap Kínába megy hithirdetőnek s aki ma rendfőnök volt s kormányzott, holnap beáll egy gimnázium első osztályába helyesírást tanítani.

Nemcsak az előjárók, hanem maguk a működő rendtagok is folytonosan támogatják, szinte öntudatlanul csiszolják, tökéletesítik egymást, minden lépésünket testvéri bírálat s a nem vetélkedni, hanem segíteni vágyó gondoskodás kíséri, amelynek egyetlen rugója az apostolkodási többleteljesítés akarata s a bajtársi és testületi együttérzés. Így aztán a legáltalánosabb emberi gyöngye: a hiúság és beleszokás bizonyos slendriánságba, alig tud gyökeret verni köztünk s ha holtunk napjáig marad is bennünk, sajnos, elég emberi tökéletlenség, legalább nem nyugszunk meg benne s igazán elmondhatjuk, hogy nálunk „a jó pap holtig tanul”.

Azután egy oly múltú s oly kiterjedt jelenű rendnek, aminő a mienk, jelentős értékű tradíciói is vannak, amelyek szintén hatalmas lendítőkerekei s egyben bölcs szabályozói legkülönbözőbb irányú külső működésünknek. Akármily térre vezénylik a fiatal jezsuitát előjárói, iskolába, missziókba, igehirdetésre, azon a téren már sokan, kiváló rendi erők működtek előtte s olyan iskolát teremtettek, amelynek értékes tapasztalati kincsei vannak, s amelyben már régtől előre meg vannak jelölve a leghelyesebb, legcélhozvezetőbb utak. A nemes rendi hagyományok kultusza visszatart az oktalan kapkodástól, a mindig előlrőlkezdés fölösleges erőpazarlásától, s ugyanakkor még mindig elég teret enged az egészséges tovafejlésnek, az egyéni kezdeményezésnek, az új feladatok és új szükségletek bátor meglátásának.

Érthető tehát, ha szeretjük s becsüljük rendünket, sőt: boldogok vagyunk benne. Boldogok, aminő boldogság kevés van a világon. Távolállók sokszor nem tudják megérteni, mikép lehetnek boldogok, akik szigorú rendben élnek s a világról való teljes lemondás és a folytonos, katonás fegyelem útján járnak. Pedig az igazság az, hogy mi nemcsak boldogok vagyunk a rendben, de nem is cserélnénk boldogság dolgában senkivel a világon!

Ha ezer életünk volna, mind az ezerrel újra meg

újra belépnénk a Jezusársaságoa s naponta imadko-
zunk, hogy kitarthassunk benne s Isten kegyelmével
egykor karjai közt halhassunk is meg.

Boldoggá tesz minket sok egyéb mellett az a ke-
resetlen, őszinte, *testvéri szeretet* is, amely bennünket,
a rend tagjait, kölcsönösen összefűz.

Mily szép és felemelő dolog ez a kiterjedt, mély-
séges, megszentelt testvériség! A tudat, hogy huszon-
ötezen vagyunk az egész világon, akik ugyanazt a
zászlót követjük, ugyanazon szabályok alatt s ugyan-
azon eszményekért élünk s akik a testvéri szeretet
köteles hagyományát drága, családi örökségként
őrizzük! Mi elmehetünk nemcsak csonka hazánk bár-
mely rendházába, hanem szükség esetén a világ bár-
mely tájkára is, Angliába vagy Amerikába, Indiába
vagy Ausztráliába — úgyszólván minden nagyobb
városban ott vannak testvéreink, akik szeretettel
fogadnak, szívükhöz ölelnek, tanácsaikkal segítenek
s akikkel öt perc múlva úgy társaloghatunk, mintha
gyermekkorunktól fogva egy levegőt szívtunk volna
velük!

Egyikük sem tagadja meg azért *nemzeti hova-
tartozását*, hazafias érzelmeit, egyéniségét, de ezek a
különbözőségek egy magasabb, nem e világról való
testvériségben, a krisztusi bajtársiság felsőbbrendű,
evangéliumi egységében magasztosulnak fel.

Természetszerűleg kétszeresen érvényesül ez a
testvéri szeretet ott, ahol a rendtársak egyúttal honfi-
társak is, ahol a mindennapi munkaterület közös-
sége, az együtt viselt gondok és fáradoalmak, együtt
kivívott eredmények és sikerek is összefűznek
bennünket.

Itt valóban „ezredtársak“, bajtársak vagyunk, de
akik közt nincs ranglétra, nincsenek címek és meg-
különböztetések. Érintkezésünk a legfesztelenebb;
itt nincs bók és udvariaskodás, de annál több őszinte
jóakarát s egymás iránti érdeklődés. Nem hisszük,
hogy volna egyhamar baráti kör vagy családi együt-
tes, ahol annyi egyetértés, annyi kedély és annyi lelki

derű lakozna, mint mikor mi a napi munka elvégzése után az előírt üdülési órában kibeszélgetjük s kitréfáljuk magunkat. Ilyenkor mi vagyunk talán az Úristen legboldogabb és leggondtalanabb madárkái a földön.

Ez azonban nem annyit jelent, mintha életünk percre is megszűnnék keresztthordozás, önfegyelmzés, lemondás lenni. Mint bármely más, fegyelmezett szerzetesrendben, úgy nálunk is csak a hosszú éveken át folytatott, komoly lelki élet teszi nekünk édessé az Úr igáját. Be sokat beszélhetne minden egyes rendtag a saját életéről, ha elő akarná adni, mi mindenen kellett keresztülmennie, mennyi belső csatát megvívnia, amíg eljutott odáig, ahol béke és ingathatatlan lelki megnyugvás koszorúzta talán éveken át folytatott belső harcait!

Nálunk már a kétéves ujoncidő csupa kemény megpróbáltatás. Csak hulljon a férgese, csak lépjen vissza idején, aki nem közénk való! A noviciátus áhítatgyakorlatai, elmélyedő csendje, külső alázatpróbái s önmegtágadásai kiváló alkalom arra, hogy aki komolyan veszi hivatását, acélossá edzze benne akaratát, viszont aki nem termett rá erre az életre, inkább korábban mint később visszaterjen a világba.

S ha csak a külső próbatételeket kellene megállni! De mennyi belső, egyéni, részben a temperamentumon, képzeleten, benyomásokon alapuló nehézség vetődik itt a kezdő szerzetes elé!

El szabad-e mondanom, mi volt az *én legnagyobb harcom* a noviciátus folyamán? Gyermekek voltam még, amikor a gimnázium VI. osztályának elvégzése után a rendbe beléptem. Pedig négyéves koromtól pap akartam lenni.

Mélyen vallásos, hazafias család meleg légkörében nőttem fel. Tízéves koromban édesatyám egy napon azzal lepett meg, hogy meghozatta nekem P. Rosty Kálmán könyvét: *Gonzága Szent Alajos életrajzát*.

Ez a kis könyv döntötte el életemet. Lelkes, költői nyelven, elragadó dikcióval vázolta benne a szerző

a mantuai hercegifjú nagyszerű lemondását, hősie önfeláldozását, angyali tisztaságát. Gonzága Alajos, ez a varázslatosan szép és hősi ifjú — jezsuita volt. Én ezt a szót eddig alig is hallottam.

De még felét sem olvastam el a könyvnek, kirohantam vele édesanyámhoz a kertbe — zabori kis szőlőnkben nyaraltunk akkor — s lelkendezve jelenttem ki neki:

— Anyám, most már tudom, mi leszek: jezsuita! Anyám kétkedőn rázta a fejét. Ismerte szangvinikus voltomat s nem bízott lángolásom hosszú életében.

De a gondolat nekem nem hagyott nyugtot s midőn néhány év multán városunkban egy kalocsai jezsuita páter szentgyakorlatos előadásokat tartott, kíváncsian mentem meghallgatni az első eleven jezsuitát, akivel találkozni alkalmam volt. A szentgyakorlatos előadások mélyen a szívembe markoltak.

Mint élénk szellemű kisdiaókot, aki felé már a világ is kezdte nyujtogatni csábjait és csápjait, kemény választás elé állítottak a szentgyakorlat gondolatai. Isten vagy a világ! Mulandó csillogás vagy örök boldogság! A földi élet reményei vagy lemondás és Krisztus-követés! Ezek közt kellett választanom. De az örök élet gondolata oly eleven erővel kapott meg, Gonzága Alajos igézete oly ragyogóan újult fel a lelkemben, hogy éreztem: — nem, nem szabad ingadoznom többé! A lélek minden fölött! Az örökkévalósághoz, a Gonzága Alajosok eszményeihez képest semmi áldozat sem sok, semmi erőfeszítés nem lehet túlságosan nehéz!

Beléptem a rendbe.

Következett a noviciátus: a harc kezdete. Az elképzelések, a Gonzágai költészet és rajongás helyett a valódi próbatételek prózai, fárasztó mindennaposága. Gyermekes képzelgéseim szerint olyan más volt ez a nagyszombati élet, mint Gonzága Alajos élete! Emebben minden csupa poézis, csupa földöntúli ragyogás, csupa hősi lendület — itt meg csupa próza, csupa primitívség, csupa parasztosság.

Ó, tudom, Gonzága Szent Alajos is söpört, tányért mosott, beteget ápolt s kertet gereblyézett, de nála — úgy képzeltem naiv ésszel — mégis mindezen átvonult a patriciusi stílus, valami költőies lendület, valami zavartalan esztétikai nagyvonalúság. Itt meg naiv képek, kopott szobrok, izléstelen és ízetlen kezdetlegességek, tótos templomi zászlók, unalmas prédikációk, vontatott templomi ének, izzadtságsgazú falusi asszonyok visító éneklése, inkább neveltető mint áhítatra s szárnyalásra készítő durva feszületek... Brr!

Ebben a környezetben éljem le életemet? Ezekben találjam meg a szépség Istenének lovagi szolgálatát? Aztán mikor lesz, mire én is kész ember leszek s beállhatok az apostoli harcokba? Cselekvésre vágyó ifjúi hevületemet 10—15 évre temessem bele a magányba, a fárasztó, egyhangú, költőietlen studiumokba?

Nem azért mesélem el a gyermekességeket, mintha magukban súlyt látnék bennük. Hanem hogy rámutassak: ime, ilyen apróságokon is, amelyeket a képzelet és a hangulat hegyóriásokká növel, milyen akadémokkal találkozik a szerzetesnövendék. Az egyik ebben, a másik abban, de mindenkinek van miben edzenie lelkét, felkészülnie a szerzetesi élet csendes és alanyilag néha mégis kemény harcaira. Nekem ez a vívódás a formahiánnyal, a vallásos eszményhez emberi mivoltunknál fogva oly könnyen hozzátapadó stílustalansággal volt első rendi kálváriám, amely már-már búskomorságba ejtett s csaknem megdöntötte bennem hivatásom szeretetét. Utólag mosolygok rajta, de akkor halálos küzdelemnek éreztem.

Míg végre egy este — határozottan emlékszem a napra: 1897 február 4-ike volt —, egyszercsak megkönyörült rajtam az Úr és csodás világosság támadt a lelkemben. Megint egy ilyen horpadt mellű, durva faragású, barna feszület előtt imádkoztam, amikor egyszercsak mintha így szóló volna hozzám a feszületből az, akit ez a durva kép ábrázolt: „Fiam, add

meg magad! Ha durván ábrázolnak is, mégis én vagyok a legszebb és legelőkelőbb a világon! Nem neked áldozat, ha elviseled a szegényes formákat, hanem nekem volt az, hogy leszálltam hozzájuk. A Golgota sem volt romantikus hely, az igazi kereszt sem volt ébenfából faragva s az olajfahegyi verejtékezés sem volt idill. Vállald a keresztet, amint én vállaltam érted: minden keménységével, szegényességével, prózájával együtt!”

E percben meggyógyultam. Ez a gondolat újra erőt adott. S a következő hosszú, 14 éves klerikátus idején most már örvendező elszántsággal vállaltam nemcsak a munkát s a fáradságot, hanem a hangulatok változandóságát is, a lemondást nemcsak a világról, hanem a formák romantikájáról is. S a 14 év alatt, amikor más fiatalember dicsőségről, vagyonról, szerelemről, boldogságról álmodozik, lassankint csak egy szenvedély maradt meg bennem s erősödött néha fájón égető tűzzé: a lelkek szeretete, a Krisztus-ország terjesztésének s megerősítésének a vágya.

Ha akkor, amikor ifjúságom legszebb evilági álmait temettem el Krisztusért s a lelkekért s a folytonos lemondás, küzdelem és munka pályáján csak az örökkévalóság nagy gondolata s a Jézus szeretete tudott fenntartani, ha akkor valaki odaáll elém s azt mondja: ti, jezsuiták, csak képmutatók vagytok, pénzre s uralomra vágyó farizeusok, ti az erkölcstelenséget terjesztitek, ti a haza ellenségei vagytok stb. — azt hiszem, elhült volna bennem a vér ekkora vakság vagy gonoszság hallatára s az ilyen vádak hangoztatóját nem tudtam volna épelméjű embernek tartani. Nem tudtam volna elképzelni, hogy akik ennyire áldozatul adtuk magunkat másokért s ily magasztos, de egyúttal néha emberfelettileg nehéz életfeladatokra vállalkoztunk a legszentebb eszményekért, azok előtt legalább az elismerés zászlaját meg ne hajtsák a kívülmaradottak.

Sajnos, azóta meg kellett tanulnom, hogy nem lehet Krisztust követni a nélkül, hogy ne vállaljuk a

kereszt ódiúmát és gyalázatát is. Azt a Társaságot, amelynek annyi hőse, szentje, vértanuja van s amelynek minden tagjától bizony elég magas fokú heroizmust követel a zászló, melyhez csatlakozott: ezt a Társaságot a világon minden rágalommal illették már s a pokol minden eszközével igyekeztek megsemmisíteni! Ha van a világon hazugság: ez az, s ha van a világon igazságtalanság: itt van!

Sebaj! Mennél jobban gyűlölnek téged, Jézustársaság, mennél több igaztalan váddal illetnek — annál forróbb szeretettel ragaszkodom hozzád! És mennél keményebben, férfiasabban, katonásabban bánasz velem és szinte kényszerítesz a nagy célok és szent eszmék lankadatlan követésére, amelyeket magad elé tűztél, annál inkább felismerem benned Krisztus hű szolgálóját s annál lelkesebben simulok zászlód alá, amíg élek!

Igy gondolkozik velem együtt, azt hiszem, minden jezsuita. Egynek sem volt az élete rózsaligetbenjárás, valamennyinek sok-sok küzdelmébe, verejtékébe került a hivatása, szeretete. E küzdelmek különbözők lehettek az egyesek egyénisége, neveltetése, hajlamai, képzelőtehetsége, körülményei szerint, de el nem maradtak egyiknél sem s egy célhoz is vezették valamennyit: a Társaság lángoló szeretetéhez.

Az olvasó talán megbocsátja ezt az egyéni kitérést, az alanyi emlékezések felsorolását. Magunkról beszélni mindig odíózus dolog, de viszont azt hiszem, ez az egyéni lélekfeltárás sok elméleti fejtegetésnél világosabban és közvetlenebbül engedi bepillantani az olvasót az élő jezsuita lelkébe. Ezért bocsátottam előre ezt a fejezetet.

S most hadd térünk rá a tárgyi kérdésekre: mi is hát a jezsuita rend? és mindenekelőtt: ki volt a rend alapítója?

Loyolai Szent Ignác.

Lovag volt, katona, főnemes spanyol. A középkorvégi vitéz caballero típusának megtestesítője. Csatazajban nőtt fel, ama százados küzdelmek és szabadságharcok diadalmas alkonyán, amelyekben népe a félhold uralma alól szabadította fel önmagát s a Pirenei-félsziget keresztény civilizációját.

Az ifjú Inigo tetőtől-talpig lovag. Harci dicsőségről álmodik s szerelmes verseket ír egy koronás fejű hölgyhöz. Cseppet sem különbözik kora többi hiú lovagjától, csak éppen abban tűnik ki köztük, hogy nagyon igazságos, nagyon jószívű a szegényekhez és bátrabb valamennyi bajtársánál.

Egy napon a spanyolok Pamplona erődjét védik francia támadósereg ellen. Az ostrom erős, a sikeres helytállásának minden reménye eloszlik s a vár parancsnoka megadásra gondol. Inigo, a későbbi Szent Ignác, visszariad a gyáva megalkuvástól s rábeszéli, csaknem kényszeríti a parancsnokot, hogy álljon helyt az utolsó emberig. Aztán maga szervezi a végső ellenállást, rettenthetetlen hősiességgel küzd a vár legveszélyeztetettebb pontján, míg végre ágyúgolyó töri össze lábát. (1521 május 20.)

A vár elesik, Inigo francia fogságba kerül.

A győztesek azonban nemesen bánnak vele és várkastélyába vitetik, hadd ápolja a saját háza népe. A lovag kínos műtéteken esik keresztül s még mikor eltört csontja összeforrott is s ő észreveszi, hogy nem elég egyenesen illesztették össze a lábcsontot s ez akadályozni fogja őt az egyenes járásban és a feszes lovagcsizma használatában, újra eltöreti a lábát, majd meg lefürészelteti a még mindig kiálló csontdarabokat s a hallatlan fájdalmat mosolyogva tűri. Csak azt kéri aztán, hozzanak neki szórakoztató olvasmányul lovagregényeket, kalandok, szerelmek s hőstettek izgalmas leírásait, amikben gazdag volt az egykorú irodalom.

Valahogy úgy történt, hogy az egész kastélyban

egyetlen ilyen könyv sem akadt. Ellenben akadt egy Szentek élete és egy terjedelmes Krisztus-életrajz. A lovag bosszankodik, de ha nincs más, gondolja, ez is jó. Elmerül a neki annyira új és szokatlan olvasmányban.

Egyszerre új világ tárul fel előtte, amelynek szépsége lelke mélyéig megigézi. Nini, hiszen ez is hősiesség, ez is lovagiasság, ez is nemesség, de mennyivel tisztább, szebb, szentebb s ami fő, igazabb a világ és a regények képzelt nagyságainál! Itt van az örökkévaló Király, aki minden földi uralkodónál és hadvezérnél előkelőbb s akit mindenkinél inkább érdemes követni. És itt vannak ezek a szentek, akik Krisztus követésében, bárha más úton, de még nagyobb hősiességet fejtettek ki, mint a harc és lovagi dicsőség osztályosai.

Mi lenne, ha ő is ott hagyná a világot s mulandó ábrándok helyett az örökkévaló dolgok szolgálatára szentelné magát?

E gondolatok nem hagyják nyugton. Elmélkedni, imádkozni kezd, belemélyed Krisztus és a szentek életébe. S mikor végre meggyógyul, végleg eltökéli magát, hogy Krisztus követésének szenteli életét. Még pedig gyökeresen és visszavonhatatlanul.

Elbúcsúzik bátyjától s Montserrat búcsújáráhely felé indul. Útközben visszabocsátja szolgáit, majd eladja öszvérét s árát fényes lovagöltönyével együtt a szegények közt osztja szét. Kardját s díszes törét felakasztja a montserrati Boldogasszony oltára mellé s aztán darócruhában egész éjet virrasztásban s imádságban tölt, amint Gall Amadis lovagregényeiben olvasta, hogy az új kereszteslovagok a lovaggáütetés előtti éjet imában szokták tölteni.

Ő is új lovagéletet kezd, ezentúl Krisztus és a Boldogasszony lovagi szolgálatára adja magát. A montserrati bencéseknél meggyónik, oly alaposan s oly töredelemmel, hogy gyónása három napra terjed. Majd Manréza városkájához közel egy sziklabarlangba vonul s itt tölt hónapokat kemény vezeklésben. Korán kel,

naponta háromszor vérig ostorozza magát, alig eszik valamit, azt is kéregetéssel szedi össze, naponta hét órát tölt imádságban, a puszta kövön térdelve. A túlságos önsanyargatás folytán ismételten halálosan megbetegszik. Emellett benső nyugtalanságok gyötrik, aggodalmasság, levertség, a félelem, hogy ezt az életmódot úgysem fogja kibírni sokáig.

Ezek a megpróbáltatások azonban végeredményben Ignácra nézve nagy haszonnal jártak, mert akit Isten arra hívott meg, hogy egykor ezrek lelki vezére legyen, e megpróbáltatások útján lassankint önmagán tanulta meg a lelki élet művészetének mesterfogásait.

Észrevette például, hogy a külső önmegtágadások terén igen könnyen megtéved az ember s ha túlzásba esik, ezzel önmagát teszi alkalmatlanná az apostoli munkára. Később aztán elő is írta tanítványainak, hogy a testi egészségre éppen a lelki célok érdekében kellő gondot fordítsanak. A levertség s egyéb belső gyötrelmek között pedig alaposan megtanulta, hogyan kell a lélek belső bajain és hullámzásain győzedelmeskedni s erre vonatkozó tapasztalatainak eredményét gyönyörűen írta le a „szellemek megkülönböztetéséről” szóló lelkigyakorlatos oktatásokban. A csak nemrég megtért kezdőből így alakult ki lassan a lelki életnek egyik legkiválóbb mestere.

A manrézai barlanghoz fűződik Ignác életének talán legfőbb műve, amelyből a rendalapítás gondolata is sarjadt: a szentgyakorlatok könyve. Ignác elmélkedéseinek vázlatos leírása ez, útmutatásul azoknak, akik szintén magányban és elmélkedő imában kívánják életüket Isten akarata szerint újjáalakítani.

Lehetetlen ezen a kis könyvön nem érezni a Szentlélek ihlető sugalmazását. Nincs ugyan benne semmi új, ami az evangéliumban, a katolikus hit- és erkölcstanban meg ne volna. Nem is íródott egységesen, tervszerűen; szerzője egyenkint jegyezte fel egyes elmélkedéseit s lelki oktatásait s csak később és lassankint fűzte össze ezeket könyvvé. A szerkezeti lazaság bizonyos fokig mai formájában is megérzik a szentgyakor-

latos könyvön. És mégis: micsoda magasabbrendű, logikai és lélektani egység vonul végig rajta! Micsoda drámai erővel ragadja meg a lelket, mely vezetésére bízza magát s mily kérlelhetetlen következetességgel, szinte pörölycsapásként zuhogó érvekkel s indítóokokkal kényszeríti a lelkigyakorlatozót a magasabb keresztény tökéletesség, a megtisztulás és Krisztuskövetés keresésére!

Nem lehet-e szentgyakorlatokat komolyan elvégezni s egész életünkre szóló, átalakító hatásokat nem nyerni belőle. A lanyha keresztény buzgóvá, a buzgó lángolóvá, hőssé, szentté fejlődik általuk. Nem csoda, ha Ignác maga lelkileg újjászületve, megvilágosodva, megedződve tért vissza a manrézai barlangból, mint egykor Mózes a Sinai-hegyről. Nem csoda, hogy később első követői is: Xavér, Lainez, Fáber s a többiek, hasonlóképp áttüzesedett lélekkel jöttek ki az Ignác vezetése alatt végzett lelki magányból.

A Jézustársaság voltaképpen abban a pillanatban született meg, amikor az első társak a szentgyakorlatokat elvégezték: céljuk, jövőjük, világhódító tervük lényegében készen állt, mihelyt a Krisztus királyságáról szóló elmélkedés a vérükbe ment át.

A szentgyakorlat hatása azonban nemcsak a létesítendő új renden belül érvényesült, hanem egyik legjelentékenyebb tényezője lett az újkor egyházi életében hamarosan végbement belső reformmunkának is. A régi rendek, valamint a világi papság, új erőre gyúltak általa, s maguk a világiak is nagyrészt ezen az úton váltak az Egyház lelkes segédcsapataivá a kisegítő, világi apostolkodás terén, a mai napig. Ma már az egyházi törvénykönyv írja elő a papságnak s a szerzeteseknek a szentgyakorlatok rendszeres végzését.

Távolállók a szentgyakorlatos könyvet gyakran úgy írják le, mint amely csupán az akaraterő megédzésének páratlan, de egyben erősen egyoldalú, skématisztikus iskolája. Ez nem egészen igaz.

A szentgyakorlat végeredményben csakugyan az

akaratot, az elmélkedőnek tulajdon akaratát törekszik meghódítani Istennek, Krisztusnak, a lélek magasabb céljainak. Perbeszáll az emberi ingadozás és határozatlanság, a kényelemszeretet és önámítás ördögeivel („elmélkedés a három embercsoportról”, a „szellemek megkülönböztetésének szabályai”) s kikényszeríti az eddig tétova lélekből a határozott irányhoz szegődő, hatalmas és életpezsdítő vagy-vagyot. Az indítóokok egész erdejét, mint valami nehéztüzérséget, vontatja fel az emberi gyengeség és megalkuvás ellen: a Teremtő abszolút jogát a teremtménnyel szemben, az Isten jótéteményeit, a végcél boldogító, lelket ittasító gyönyörűségeit, a pokol borzalmait, a halál kérlelhetetlenségét, az idő rövidségét, az ítélet közeledtét; aztán Jézus Krisztus elbűvölő, bájos, követésre hívogató egyéniségét, irgalmát, lélekmentő szomjúságát, életét, szenvedéseit, szeretetből vállalt halálát, feltámadásának dicsőségét, szeretetének mélységeit.

Nem lehet ellenállni, nem lehet középúton megmaradni. Ha az első nagy üteg nem lőné be a vár falát, okvetlenül belövi a második, a harmadik, a tizedik, a századik. A bűntől való végleges elszakadásnak halálosan komoly s erős akarata, a Krisztus-követés és Krisztus-szeretet elszánt, lovagias lendülete végül is száz motívummal körülbástyázva sziklaszilárdan áll a lelkigyakorlatozó lelkében. Aki szentgyakorlatot végzett s annak szellemét valóban magába itta, semmi harctól, semmi áldozattól nem riad többé vissza; nem alkuszik többé, ha bűnről van szó; nem fárad el a lemondások és kemény kötelességek útján, nem tudja többé a testet fölébe helyezni a léleknek, a földet az örök életnek, a teremtmények világát az Istennek. E tekintetben tehát igaz, a lelkigyakorlat elsősorban az akarat nagyszerű megnevelője.

Csak az volna tévedés, ha valaki ebben a megnevelésben merő drillt, merő l'art pour l'art akarat-edzést, skématicát és lélektelenséget látna. Nem.

A lelkigyakorlat mindig észokokkal dolgozik, előbb meggyőz, csak aztán indít; előbb lelkesít, csak

aztán követel. A lelkigyakorlatozásnak gerince az elmélkedés, az elmélkedés pedig, mint már neve is mutatja, elsősorban az elgondolásnak és megfontolásnak rendszere. Az a rémregényekből ismert jezsuita típus, amely mint egy gép, mint egy vak műszer, csak azért is, csak mert be van dresszírozva, csak mert rá van szoktatva a nehézségek leküzdésére, ész és lélek nélkül, megértés és meggyőződés nélkül rohan neki az eléje tűzött célnak, valóban csak a rémregényekben él. A jezsuita s mindenki, aki a szentgyakorlatokból merítette lelkisége legjavát, legfeljebb abban különbözik az átlagos jó kereszténytől, hogy mélyebben érzi át, behatóbban érti meg s következetesebben szereti a kereszténység alapigazságait, elősorban Jézus Krisztust s az ő nagy művét.

Megvilágosodott szellemű kutatók annyira tisztán látják ezt már, hogy akadt már nem egy protestáns író is, aki a szentgyakorlatokról a legmélyebb csodálkozás és elismerés hangján nyilatkozott. Mi több: a szentgyakorlatnak, a Loyolai Szent Ignác-féle exercitiumnak ma már értékes protestáns kommentátorai is vannak s pl. a német protestáns Hochkirche-mozgalom a szentgyakorlatok végzését saját tagjainak is ajánlja.

Amikor Ignác a manrézai barlangot elhagyta, lelke tele volt boldogító vággyal. Meghódítani a világot Krisztusnak! Visszahozni a hűtlen vazallusokat a halhatatlan Király hűbéri hűségére! Fegyvertársakat keresni, akik ugyanúgy látják a célt s a feladatokat mint ő, s ezekkel aztán, mint egykor az apostolok, felosztani maguk között a világot munkaterületül! Hőstetteket vinni végbe Krisztusért, akinek kapitányává szegődött, amikor otthagya a világi hadakozást!

Azonban hogyan tegye, hol kezdje a munkát? Elzarándokolt a Szentföldre, hogy ott kérje Isten megvilágosító kegyelmét. A világosság meg is jött, de az apostoli munkáért lángoló hadfira nézve elég megalázó volt s türelmét hősi próbára tette.

Ignác ugyanis belátta, hogy a lélekmentés nagy munkájához más is kell mint pusztá lángolás és jóakarát, s neki, ha nagyot akar elérni Isten országának terjesztése terén, mindenekelőtt pótolnia kell ama tanulmányok hiányát, amelyeket lovagi gyakorlatokban töltött ifjúságban szerezni elmulasztott. Hiszen még latinul sem tudott, ami nélkül pedig akkoriban magasabb, egyetemi műveltséget szerezni, vagy éppen hittudományi tanulmányokat végezni nem lehetett.

Nosza, fogta magát s az őt annyira jellemző gyors elhatározással egyszerűen beiratkozott egy latin-iskolába. Ő, a harcedzett lovas, 33 éves korában nem restelt egy padba ülni apró iskolás diákokkal s még meg is kérte a tanítóját, hogy csak bánják vele époly szigorúan, mint a többiekkel s ha elszórakoznék vagy nem végezné el a feladatát, csak naspáolja el bátran őt is, csakúgy mint a többi diákját. S ettől kezdve egy évtizednél hosszabb ideig Ignác látszólag félretéve minden világhódító s apostoli gondolatot, látogatja az iskolákat, majd az egyetemeket, míg végre az akkor leghíresebb főiskolán, a párisi Sorbonne-on a bölcsletről magisteri fokozatot nyer s elvégzi a hittudományt is.

Közben azért melleleg apostolkodik. Jámbor beszélgetései csodát művelnek, az emberek úgy hallgatják, mint egy prófétát s nagyon sokan szánják rá magukat életük megjobbítására s a szentgyakorlat elvégzésére. Párisban már bizonyos tervszerűséggel keresi fel Ignác s hívja meg a lelkigyakorlat titokzatos magányába azokat, akiket apostoli terveibe közelebről beavatni kíván.

Csakugyan hamarosan egészen elsőrendű fiatal erők csatlakoznak hozzá s fogadják el őt mesterükül: Lefèvre (Faber) Péter, Xavier Ferenc s mások. Együttesen szövik terveiket, alakítják ki az új társulatnak, a „Compania de Jesús”-nak alapvonalait.

Ez a lelkigyakorlatozó munka azonban kezdetben, főleg Ignácnak az alkalái és szalamankai egyetemeken való időzése alkalmával, nem folyt le minden akadály

nélkül. Voltak, akik rajongónak tartották, míg mások egyenesen eretnekséggel s gyanús misztika tanításával vádolták. Ignácot egyik megaláztatás a másik után érte s hónapokat töltött az inkvizíció vizsgálati fogóságában. A vizsgálat azonban mindannyiszor teljes felmentéssel végződött.

A rend alapítása.

Végre befejeződtek a tanulmányi évek s együtt volt az első tíz bajtárs is, aki a szentgyakorlatos alapgondolatnak: a Krisztus-királyság eszméjének nagyarányú megvalósítására vállalkozott. Egy reggel (1534-ben) kimentek a Montmartre-hegy lábujában épült kis kápolnába s ott fogadalommal kötelezték magukat szegénységre, tisztaságra s azonkívül arra, hogy a Szentföldre mennek a *pogányoknak az evangéliumot hirdetni*, vagy amennyiben ezt az utat rajtuk kívül eső okokból egy év leforgása alatt meg nem tehetnék, Rómába zarándokolnak s ott Krisztus helytartójának szabad rendelkezésére bocsájtják magukat.

Ezzel kisebb csoportokban útnak indultak, természetesen gyalog, Velence felé. Itt egy évig vártak indulási alkalomra a Szentföld felé — hiába. Az időközben újból kitört török háború miatt a hatóságok nem engedték őket hajóra szállni. Időközben valamennyien felvették az egyházi rendeket is, prédikáltak, gyóntattak s a kórházakban a szegény betegeket ápolták.

Most tehát csak egyet tehettek: a pápához kellett fordulniok. Ignác két kísérőjével, Lainezzel és Fáberrel el is indult Róma felé. Vajjon hogyan fogja fogadni őket a pápa?

Ignácnak s első társainak lelkében, akikre a vézér lánglelkének szikraesője hullott, ekkor már nagy tervek bontakoztak. Már nem voltak kezdők, nem a nemrég megtértek primitív buzgósága hajtotta őket. Nyílt szemmel figyelték az akkori kereszténység bajait, szükségleteit, hiányait.

Látták a visszaéléseket, amelyek helyenkint az egyházi életbe magába is beférkőztek. Látták a fenyegető veszélyeket, amelyek az újpogányság, a neohumanizmus s a tévtanok felburjánzása nyomán tornyosultak az Egyház egére. A felfedezések során csaknem hétről-hétre újabb népek és földek felderítéséről hallottak, ahova szintén el kellene vinni valakinek az üdv üzenetét, ahol lánglelkű, önzetlen, fáradhatatlan hithirdetőkre volna szükség...

A régi rendek nem elegendők mindeme feladatok elvégzésére s szükség volna mellettük olyan agilis, könnyű mozgású társulatra is, amely egyenesen az újabb kor igényei szerint alakítaná meg szervezetét. Akadály? Nehézség? Hogyne lenne ezen az úton is. De akik a szentgyakorlaton végigmentek, akik életrehalálra elkötelezték magukat a Krisztus-király szolgálatára, azoknak szemében csak az objektív akadályok számítanak, nem a szubjektív nehézségek. Csak az ügy a fontos, nem az ember; az egyéni igények rég el vannak temetve.

Csak az a kérdés, Krisztus helytartója helyesli-e tervüket; a többire: munkára, fáradalomra, vértanúságra szó nélkül kész volt valamennyi. Ezért is gondoltak kezdetben egyenesen a Szentföldre, a pogányok közt való hithirdetésre, ami talán valamennyi apostoli munka közt a legnehezebb s legáldozatosabb. A misszionáriusi hivatást azóta sem felejtette el sem Ignác, sem rendje soha. Mint legrégebb, családi tradíciót őrzi a Jézustársaság a pogányok közt való hiterjesztés gondolatát s fennállása óta mindig az első missziórendek sorában küzdött.

Sokszor olvassuk és halljuk, hogy a jezsuita-rendet a *protestantizmus ellensúlyozására* alapították. Ez teljes történelmi tévedés.

Ignác megtérése és első társainak rendalapítási tervezgetése idején a protestantizmus még elég jelentéktelen szerepet játszott Európában, legalább azokban az országokban, amelyekben Ignác és első bajtársai éltek. A rend alapító okmányáiban, sőt még ké-

sőbb a konstitúciókban is, az eretnokségek elleni küzdelem az új rend voltaképpen céljai és feladatai között kifejezetten alig szerepel. Csak a történelmi fejlődés hozta magával, hogy amikor a protestantizmus mindinkább elterjedt s az európai katolicizmust már szinte a létében fenyegette, akkor a jezsuiták is kénytelenek voltak figyelmük s harcos készségük jelentékeny részét a hitújítók ellen fordítani.

A Jézustársaság lett a protestantizmus legerősebb feltartóztatója, de ebből nem következik, hogy éppen csak e célra alakult volna.

Mikor Ignác két társával gyalog s útielédelét összekéregelve haladt Róma felé, vajjon ki sejtette volna, hogy ez a három zarándok micsoda jövőt hord a tarsolyában, milyen világ- és kultúrtörténelmi átalakulásokat, apostoli nagytettekét fog véghezvinni az az új rend, amelynek alaptervezetét magukkal vitték? Bezzeg aki találkozott velük útközben, vagy kenyeret és szegényes éjjeli szállást nyújtott nekik, nem igen sejtette ezekben a koldus-külsejű emberekben sem a részben főúri származást, sem a ragyogó, tudományos felkészültséget, sem a Krisztusért világhódító munkára vágyó, apostoli szárnyalást, amely hivatva volt — mint egykor Assisi Ferenc — új erőt és szilárdulást hozni Krisztus Egyházának.

De vajjon Róma megérti-e őket? Nem utasítja-e vissza önkéntes vállalkozásukat? Helyeselni fogja-e tervüket?

Ignácék nem közeledtek aggodás nélkül a pápai trónhoz. Szent Péter székén akkoriban III. Pál ült, a műkedvelő és fényt szerető Farnese, aki nem volt rossz pápa, de nem tartozott a reformpápák közé sem. Nem abból a fából volt faragva, mint aki esetleg maga is hajlandó lett volna például személyesen Ignác társai közé szegődni.

Az elvilágiasodott kardinálisok, a reneszánsz-Róma puha prelátusai: hogyan fogják fogadni ezt a néhány idegent, Ignácot és társait, akik még semmit sem tettek az Egyházért, de mindent ígértek, akik még

érdemet nem tudtak felmutatni s egyházi kitüntetések még kevésbé? Szóba fognak-e velük állni egyáltalán? A pápa színe elé kerünek-e? S ha igen, nem fogja-e ez őket lerázni magáról, mint jámbor kalandorokat s exaltált rajongókat? A katolikus Egyházban nem állhat ki akárki csak úgy magától, hogy majd ő megreformálja a világot, hogy újjajta szerzetet alapít, újjajta apostoli vállalkozásokba kezd: a pápa nélkül nagyon keveset remélhettek, a pápa ellenére megéppen semmit. Milyen lesz hát a fogadtatásuk?

Rómától északra vagy 15 kilométerre ma is áll egy kicsi falu közepén a „La Storta”-kápolna. Állt már akkor is. Ignác betért abba imádkozni, míg két társa, Lainez és Fáber, élelmiszer után néztek. A kápolna mai oltárképe megörökíti a jelenést, amelyben a fé-lénk vándornak itt, ima közben része volt. Jézus jelent meg neki, keresztrel a vállán, az Atyához imádkozva. Jézus a látomásban Ignáchoz fordult s az Atyának ajánlotta őt. Majd így szólt a vándorhoz:

— Én Rómában kegyelmes leszek hozzátok.

Ignác fellélezett s most már bizodalmas örömmel folytatta útját az örök város felé.

III. Pál kezdetben hűvösen fogadta Ignácékat. Tervezetét kiosztotta néhány bíborosnak és teológusnak felülvizsgálat végett. Ezek kissé elhúzták az ügyet, de végre a legjobb véleményt nyújtották be a pápának. Erre III. Pál maga is elolvasta a rend alap-tervezetét s utána így kiáltott fel: „Itt az Isten uja van!” Készséggel megadta a rendalapításra az engedélyt s az új Társaságot „*Regimini militantis Ecclesiae*” kezdetű apostoli iratában (1540) jóváhagyta.

III. Pál kezdettől fogva annyira kimutatta az új alakulat iránt való bizalmát, hogy Ignác két kísérőtársát, Fabert és Lainezt, azonnal kinevezte tanároknak a Sapienza-egyetemre, előbbit a szentírásmagyarázat, utóbbit a dogmatika tanszékére. Ignácot pedig felhatalmazta, hogy új rendjébe új tagokat is felvegyen, s bár egyelőre 60-ban korlátozta a professzus (ünnepe-

lyes fogadalmas) rendtagok számát, ezt a korlátozást két és fél évvel később maga visszavonta.

Ignác most már magához kérte a még Velencében maradt társakat is és részletesen megtárgyalta velük a létesítendő rend alaptörvényeit. Majd három napi ima és töredelmi gyakorlatok után 1541 április 4-én megejtették az első általános rendfőnök (generális) választását.

A szavazatok egyhangúlag Ignácra estek, aki azonban őszinte alázattal vonakodott a választást elfogadni, nem tartván magát méltónak erre a tisztségre. Csak gyóntatója határozott sürgetésére vállalta végre is a megbízatást. Erre a Szent Pál-bazilika keresztoltáránál letették, most már mint pápailag megerősített rendnek tagjai, az ünnepélyes szerzetesi fogadalmakat, s mielőtt ismét szétváltak, hogy kiki a neki kijelölt munkatérre siessen, felhatalmazták Ignácot, hogy a rendi alkotmányt és szabályzatot részletesen dolgozza ki.

Ez a munka Ignác legjobb erejét tíz teljes éven át lekötötte. Egy-egy fontosabb kérdés kidolgozására néha egy hónapnál is hosszabb időt fordított. Fősegítője, tanácsadója, gondolatforrása az imádság volt. Órákat töltött elragadtatott imában, szentmiséjének bemutatása közben szinte állandóan forró könnyeket ontott. Közben újabb s újabb jelentkezőket fogadott be rendjébe s azokat kezdetben maga próbálta ki s nevelte bele a szerzetesi életbe.

Nem írt le szabályt, amelyet először magán ki ne próbált, amelynek betartásában maga nem adott volna alattvalóinak ragyogó példát. Méltóságteljes komolyságával csodálatosan össze tudta kötni az egyéni kedvességet és szeretetreméltó nyájasságot. Alattvalói és növendékei még évtizedekkel a szentnek halála után is csak a legnagyobb elragadtatással tudtak beszélni „szeretett atyjukról”.

Levelezése is egyre jobban kiterjedt, hiszen az új rendnek csakhamar elterjedt a híre s a katolikus fejedelmek, püspökök, városok, egyetemek mindenfelől

hozzá fordultak s rendtagokat kértek az ellanyhult hitbuzgalmi élet újjáélesztésére. Ezek a levelek Ignác lelkének hű vetületei: az Isten országáért való lelkes buzgólkodásnak épügy tanubizonyságai, mint a megfontolt bölcseségnek s a szinte hadvezéri éleslátásnak. Nem hiába nevezték őt a jó megfigyelőképességű rómaiak „il santo della ragione”-nak, az okos szentnek.

Mikor az új *rend alkotmánytervezete* nagyjából megvolt, Ignác ismételten felkérte a rend professzusait, hogy most már mentseik fel őt a kormányzás terhe alól. Ezt a kérelmét természetesen nem teljesítették, bár a szent minden elképzelhetőt elkövetett, hogy rendtársait lemondásának elfogadására rávegye. Így hát haláláig kénytelen volt hivatalát viselni.

Emellett nem szűnt meg — mint életrajzírója, Ribadeneira mondja — éjjel-nappal azon törni fejét, miképpen mozdítható elő még jobban és jobban az Anyaszentegyház ügyeit s mikép segíhetné veszélyben forgó embertársait. Csakugyan rendfőnöki tevékenységén kívül nagyszámú hitéleti, nevelésügyi és karitatív intézménynek vetette meg alapját. Külön otthont létesített Rómában a megtérő másvallásúak számára, menedékhelyet a bukott nők s külön a veszélyben forgó, egyedülálló leányok számára; igen nagy gonddal s munkával külön kollégiumot alapított a németországi növendékpapok számára, akik a római főiskolákon kívánták teológiai tanulmányaikat végezni (ez a ma is fennálló Collegium Germanicum s a később magyar részzel kibővített Collegium Germanicum et Hungaricum, amely az évszázadok folyamán Német- és Magyarországnak, valamint Ausztriának rengeteg kiváló papot és püspököt nevelt.)

Egyik korszakalkotó alapítása volt a Collegium Romanum a „római főiskola”, amelyet Európa első ingyenes közép- és főiskolájának tekinthetünk s amelynek folytatása a Rómában ma is fennálló, háromfakultásos Gergely-egyetem.

Időközben a Jézustársaság alapítójának vezetése alatt hatalmasan fellendült. Szent Ignác halálakor (1556)

már 4 világrészben közel 100 háza s több mint 1500 tagja volt, akik 12 rendtartományba voltak elosztva. Az első rendtagok buzgalma nem ismert határt. Unfeláldozó életmódjuk, szerénységük, szeretetük főleg a szegények, a betegek s a bűnösök iránt, valamint tudományos kiválóságuk egyszerre világszerte a csodálat és elismerés tárgyává tette őket, bár ellenségük is akadt jócskán mindjárt kezdettől fogva. Prédikálva járták be az országokat s mindenütt bámulatos lelkipásztori eredményeket értek el.

Tanító- és nevelőintézeiteik egy csapásra a legjobb és legtekintélyesebb enemű intézmények sorába emelkedtek. Hittudósaik, mint Lainez és Salmeron, bámulatba ejtették a világ püspökeit és teológusait a trienti zsinaton, ahova mint pápai teológusokat küldötte ki őket a Szentszék. Nem csoda, ha hamarosan mindenünnen kérő, sürgető, könyörgő levelek özönlöttek Ignác-hoz, amelyekben új és új segítséget kértek a rendtől, új és új kollégiumok alapítására tettek kedvezőbbnél-kedvezőbb ajánlatokat.

Ignác alig tudott a kérelmek egy hányadának eleget tenni. Amikor III. János portugál király mindjárt az első 10 rendtársból ötöt kért Ignáctól a saját birodalmi számára, Ignác így felelt a királynak:

— „Otöt? Mi marad akkor az egész világ számára?”

S csak két rendtagot bocsátott a király rendelkezésére.

Amellett mint született hadvezér és Istentől irányított szervező nem engedte a siker lázától elragadtatni sem magát, sem rendtársait. A lassú, megfontolt és fokozatos előrehaladás embere volt s nem annyira kvantitatív, mint kvalitatív, nem annyira számszerűen kiterjedt, mint inkább szilárd szerzetesi alapokon nyugvó munkát akart. Legfontosabb a szemében a rendtagok belső megerősödése volt a lelki életben, e nélkül nem bízott a legfényesebb tehetségekben s a legszangvinkusabb lángolásban sem. Aki nem felelt meg teljesen a szerzetesi s lelki élet követelményeinek, azt nem tűrte meg sokáig a rendjében. A rendtartományok és

rendházak főnökeinek is ezt kötötte a lelkükre leveleiben szünet nélkül.

S amit alattvalói előtt hangoztatott, azt gyakorolta ö maga is holta napjáig. Roppant elfoglaltsága mellett sohasem szünt meg a saját lelkének gondozását s megszentelését tartani legelső feladatának. Áhítatgyakorlataira még végső betegségének folyamán is legnagyobb gondot fordított s halála után megtalálták lelki naplóját, amelybe az ú. n. „különleges lelkiismeretvizsgálat” módszere alapján még a halála előtti napon is pontosan feljegyezte lelki előhaladásának apró, napi eredményeit.

Hogy mennyire az önfegyelmzés és folytonos *önvizsgálat embere* volt, kitűnik egy apróságból: egy napon megkérdezte egy alattvalóját, vajjon aznap hányszor vizsgálta meg lelkiismeretét? A páter így felelt: hétszer. Mire Ignác fájdalmas, szelíd szemrehányással így válaszolt: „Csak hétszer?”

A szakadatlan munka, gond és önmegtágadás végre is felemésztette Ignác erejét. Betegeskedni kezdett 1556 július 31-én 65 éves korában övéinek könnyei s imái közt mint egy szent halt meg, miután Istennek ajánlotta művét és rendtársait. Annak a templomnak árnyékában helyezték testét nyugalomra, amelyet a pápa mint első rendi templomot ajándékozott Ignácnak s amely később a világhírű Gesù-vá bővülve ma is őrzi Pozzo nagyszerű oltárának menzája alatt a szent rendalapító tetemeit.

Loyolai Ignácot XV. Gergely pápa avatta szentté, nagy társával, Xavéri Ferencsel együtt, 1622-ben

A rend elterjedése és sikerei.

A rend első szerzetházai Olaszországban, Portugáliában, Spanyolországban és Belgiumban létesültek. 1544-ben már Németországban is megjelentek az első jezsuiták. Magyarországon először Nagyszombat nyújtott barátságos otthont a rendnek 1561-ben. De a rend

nemcsak az európai országokban terjedt el, hanem a távol missziós területeken is.

Indiában 1542 óta, Japánban 1549, Kínában 1563, a Fülöpszigeteken 1594 óta; az afrikai Kongóban 1547, Abesszíniában 1555-ben, a kafferek között 1559-ben telepedtek le az első jezsuiták; Braziliában 1549-ben, Peruban 1568-ban, Mexikóban 1572-ben, Paraguayban 1586-ban, Csilében 1591-ben, Kanadában 1611-ben. 1616-ban a rendnek 37 rendtartománya volt 436-nál több házzal s 13.112 rendtaggal; 1749-ben 39 rendtartománya s 1538 háza 22.589 rendtaggal. S nemcsak számban virágzott fel ily gyorsan a Jézustársaság, hanem tekintélyben, befolyásban, közbecsülésben is.

Minek köszönte a Jézustársaság ezt a gyors és általános sikert? Kétségtelenül három dolognak: tagjai buzgalmának, tudományos képzettségének és gyakorlati ügyességének.

Mindjárt a rend első generációiban feltűnő nagy számmal találkozunk az életszentségnek, tudományosságnak és a gyakorlatiasságnak egészen kimagasló képviselőivel. *Szentek*, mint Xavéri Szent Ferenc, Borgia Szent Ferenc (a volt gándiai alkirály), Lefévre, Gonzaga Szent Alajos, Canizius Szent Péter („Németország második apostola”), Régis Szent Ferenc, Claver Szent Péter (a „néger rabszolgák apostola”) stb. *hittudósok* mint Laynez, Salmeron, Toletus, Suarez, Lugo, Bellarmin, *természettudósok* mint Clavius, Kircher Atanáz, Schall, Grimaldi, *szónokok* mint Skarga, Segneri, Pázmány, *hithirdetők*, mint Anchieta, de Nobili, Ricci, aszketikus *írók*, mint maga Ignác, aztán Rodriguez, de Ponte, Lancicius, *pedagógusok* mint Canisius, Leunis, Aquaviva stb. stb. nem maradhattak óriási hatás nélkül. A jezsuiták hitszónoklatait nyílt tereken is hatalmas néptömegek hallgatták végig, gyóntatószékeiket valósággal megostromolta a nép, iskoláikat s nevelőintézeteiket ellepte az ifjúság, irodalmi alkotásaikat csakhamar a legjobbak közé számították.

A rend tevékenysége kiterjedt mindenre, amivel Isten országát a lelkekben építeni lehet: a szent tudo-

mányok művelésére, az ifjúság nevelésére, a hitszónoklatokra s népmissziók tartására, a szegények szolgálatára, vallásos és tudományos könyvek írására, a hitterjesztésre a hitetlenek között s természetesen a hit védelmére is a megtámadott helyeken. S mivel akkoriban Európa legtöbb országában a protestánsizmus ülte diadalait s szakított le egész népeket az egyház fájáról, természetes, hogy az ifjú rendet is hamarosan oda hitták, ahol az eretnenség terjedése különösen fenyegette Krisztus nyáját.

Érdekes azonban megfigyelni, hogy a jezsuiták maguk sohasem tekintették rendjüket elsősorban az úgynevezett ellenreformáció, a katolikus megújulás eszközének: *inkvizíciós eljárásokban sohasem vettek részt, protestáns-üldözéseket sohasem rendeztek* (bármenyire meséli is ezt a regényirodalom) s magának a rendnek hivatalos törvénykönyvében, alkotmányában, az egyetemes gyűlések határozataiban, a generálisok rendeleteiben a protestánsizmus mint ilyen különösebb módon csaknem sohasem szerepelt.

Természetes, hogy a jezsuiták rengeteg vallási polémiát is folytattak, a hitvitákban s a vallási harcokban rengeteg sebet osztottak és kaptak, de a rendben magában sohasem halványult el az a felfogás, hogy nem a polémia negatív munkája, hanem a pozitív építés, a hitéletnek gyakorlati fellendítése, a katolikus hitigazságok tételes magyarázata s bizonyítása az Egyház felvirágoztatásának leghatásosabb s legmélyebbre ható eszköze. Bizonyos, hogy ahol a jezsuiták megjelentek, ott a protestánsizmus hamar visszahanyatlott. Senki úgy nem tudta megvédelmezni s oly meggyőzően kifejteni a katolikus hit igazságait, mint ők. A jezsuiták diplomái, missziói, nevelőintézetei az ősi hit megújulásának megannyi gyűjtőpontjai lettek, amelyeket körülvelt és körülbástyázott a rendtagok életszentsége, vallásos és apostoli buzgalma, alapos tudományos képzettsége s fegyelmezett, gyakorlatias munkamódja.

A Jézustársaság mint „*harcias*” rend jelentkezett

mindenütt. Nem abban az értelemben, hogy mindig csak perlekedett s vitatkozott volna — ez teljesen hamis felfogás, mert a rend munkájának kilentizedrésze a multban is, ma is polémiamentes, — hanem abban, hogy rögtön észrevette a támadott területeket, azonnal ott termett, valóságos katonai éberséggel igyekezett minden visszaélésnek elejét venni, minden tévedést és ámitást megelőzni, minden gonoszságot, hanyagságot, bűnt és álnokságot visszaverni, minden mulasztást, tespedést, megrothadást és elpenészesedést az Egyházban megakasztani.

Ez az agilitás jellemzi többek közt legjobban a Jézustársaság harcmódorát, ez fejt meg jórészben *sike-reinek titkát*.

Másik nagy előnye volt a Jézustársaságnak, hogy gyakorlatiasan gondolkozott s igyekezett mindenütt a legmegfelelőbb módszereket alkalmazni. Az alapítónak, a *santo della ragione*-nak okos, számító szelleme hagyományossá lett rendjében is. Nem kötötte magát külsőségekhez, *alkalmazkodott a körülményekhez*.

A humanista kultúra keresztény-tétele érdekében maga is elsőrangú humanista kultúrát fejlesztett. Hogy a természettudományokat a keresztény bölcselet és istenhit szolgálatába állítsa, vasszorgalommal s bámulatos eredményekkel vetette rá magát a természettudományok művelésére s pl. a csillagvizsgálati tudomány terén ma is vezető szerepet tölt be. Voltak népszónokai, akik a falvakat járták s az egyszerű nép nyelvét beszélték s voltak ragyogó ékesszólású prédikátorai, akiket a legelőkelőbb fővárosi szószékekre versenyezve híttak meg a püspökök és fejedelmek.

A távol világrészeken a jezsuiták mindenre vállalkoztak, amivel az evangéliumnak az újonnan felfedezett népekhez utat vághattak. Az egyik mint fizikus és csillagász hatolt be Kínába s a kínai császár bámulatát és kegyét azzal nyerte meg, hogy vitatkozásba kezdett naptárjavítási és csillagászati kérdésekről a kínai udvari matematikusokkal s legyőzte őket (Ricci). A másik India belsejébe hatolt be s látva, hogy ott

csak a brahminoknak és szanjasszoknak (vezeklőknek) van becsületök, maga is brahmin-ruhát öltött, betartotta a kínos és kényelmetlen kaszt-előírásokat, minden indiai fakírt megszegyenítő vezeklő életet folytatótt, elsajátította a szanszkrit bölcsélet s irodalom titkait, vitába bocsátkozott a tudós boncokkal s így vette meg a kereszténység alapjait a vezető indiai kaszt keblében (de Nobili).

A délamerikai jezsuiták a spanyol és portugál kormányok embertelensége ellen védelmezték meg az indiánokat s kieszközték az európai udvaroktól az engedélyt, hogy a spanyol és portugál tisztek zsarolásaitól független telepeken, az úgynevezett redukciókban, vezessék be az indiánokat a keresztény művelődés, földművelés és ipar áldásaiba. Ezek a redukciók a polgárosító és evangélizáló munkának legfigyelemremélőbb kísérletei voltak s bár a rosszakarat és a rágalom még ezeket is igyekezett feketére mázolni, a komoly történelem szemében a Jézustársaság missziói működésének legszebb dicsőségei közé tartoznak.

Hogy a jezsuiták a kultúra és tudomány terén egészen elsőrendű érdemeket szereztek, minden, bármily irányú kultúrtörténész elismeri. A protestáns bibliografus *Petzholdt* szerint „a jezsuitákat kétségtelenül a tudományok legszorgalmasabb s legtudósabb művelőiként kell magasztalnunk” (*Bibliotheca bibliographica*, „de Backer” címszó) s a szintén protestáns *Herder* szerint csaknem minden tudomány köszön valamit a jezsuitáknak” (*Terpsichore* III. 19).

A szellemi élet s a tudományosság teréről már fentebb említettünk néhány nevet. Egészítsük ki ezt a névsort.

A rend tagjai között kimagaslottak: *a dogmatika és hitvédelemtan* terén: Toletus, Molina, Valenciai Gergely, Vasquez, Suarez, Ruiz de Montoya, Bellarmino, Ripalda, Lessius, Becanus, Gretser, Tanner, Petavius, de Lugo, Franzelin, Palmieri, Kleutgen, Billot. — *Az erkölcsstudományok* terén: Azor, Sanchez, de Lugo, Laymann, Busenbaum, Escobar, Tamburini, Lacroix, Gury,

Ballerini, Lehmkuhl, Noldin, Vermeersch. Az *egyházjog* terén: Pirhing, Schmalzgrueber, Pichler, Biner, Nilles, Wernz. A *szentírásmagyarázat* terén: Salmeron, Maldonatus, Toletus, Sa, Pereira, Serarius, Giustiniani, Cornelius a Lapide, Bonfrerius, Patrizi, Knabenbauer, Cornely, Fonck, Hummelauer. A *patrológiában*: Fronton du Duc, Petavius, Sirmont, Garnier, Chifflet, Hurter. Az *egyháztörténelemben és régiségtanban*: a bollandisták, Labbe, Pallavicino, Gretser, Sacchini, Cossart, Hardouin, Hartzheim, Hansiz, Farlati, Zaccaria, Morcelli, Garrucci, Schneemann, Granderaath, Grisar, Ehrle. A *hitszónoklatban*: Bourdaloue, Segneri, Vieira, Skarga, Pázmány, Hunolt, Mac Carthy, Ravignan, Félix, Abel, Vaughan. A *katekétikában*: Canisius, Auger, Bellarmino, Ripalda, Deharbe. Az *aszkrétikában*: Szent Ignác, Rodriguez, de Ponte, Drexel, Lancicius, Nieremberg, Nouet, Scaramelli, Pergmayr, Chaignon, Doss, Meschler. A *bölcsészetben*: Fonseca, a coimbraiak, Suarez, Kleutgen, Taparelli, Liberatore, Palmieri, Pesch, Cathrein.

A *világi történelemben*: Mariana, Brower, Brunner, Balbin, Daniel, Naruszewicz, Katona, Pray, Damberger, Michael. Az *irodalom- és művészettörténelemben*: Tiraboschi, Andres, Denis, Jungmann, Baumgartner. A *költészet terén*: Biedermann, Spee, Balde, Sarbiewski, Avancini, Breschiani, Diel, Kreiten, Spillmann, Coloma. A *művészetben*: Seegers, Pozzo, de Breuil. A *nyelvészetben*: de'Nobili, Perpignan, Alvarez, Tursellinus, Pontanus, Gretser, de la Cerda, Perzivales, Beschi, Colonia. A *csillagászat, mennyiségtan, földrajz és a természettudományok terén*: Clavius, Guldin, Scheiner, Schall, Grimaldi, Verbiest, Cysat, Kirchner, Marquette, Boscovich, Hell, Secchi, Perry, Braun, Algué, Wassmann, Fényi, Licent, Almeida, stb. — Olyan nevek ezek, amelyekre a világnak bármely erkölcsi testülete is büszke lehetne.

Ha a Jézustársaság működésének *történelmi eredményeit* össze akarjuk foglalni, a szerénytelenség vádjá veszélye nélkül megállapíthatjuk, hogy elsősor-

ban öhozzá fűződik az újkorban a katolikus Egyház újabb virágzása s helytállása ama veszedelmek közt, amelyek a reneszansz és a hitújítás óta hihetetlenül megszaporodtak. Nemcsak a protestantizmus jelentett ilyen veszélyt, hanem sok más tényező is.

Mindenekelőtt az Egyházon belül elharapódzott bajok és hibák. A középkor vége az egyháziasság terén sok tekintetben hanyatlást jelentett. A hitújítás nem okozhatott volna oly szörnyű károkat, ha az Egyház belső állapotai nem mutattak volna annyi sebezhető pontot. Ennél is végzetesebb lett az Egyházra nézve a reformáció által keltett vallásháborúk általános pusztító hatása, amely nem utolsó helyen az erkölcsökben s az állami élet rendjében is rengeteg bajt és fejetlenséget okozott.

De a legnagyobb baj a hitújításnak abban a távolabbi utóhatásában mutatkozott, hogy megdőlvén a keresztények vallási egysége, az állami, társadalmi és szellemi élet lassankint kisiklott a kereszténység irányító hatása alól s helyette megtermett az az új pogányság, amelynek a hitetlenség, istentagadás, hitközöny, liberálizmus, szabadgondolkodás, forradalom és végeredményben a kommunizmus lett a gyümölcse.

A Jézustársaság nem egyedül küzdött e sokfejű hidra ellen. Igazságtalanság volna észre nem venni azokat a nagy érdemeket, amelyeket mellette a világi papság, a régi szerzetek s az újabb szerzetalapítások szereztek az újkori apostolkodás terén. De époly igazságtalanság volna észre nem venni azt a nagy hatást, amellyel a Jézustársaság közvetve vagy közvetlenül az összes többi tényezők munkásságát megelevenítette.

A régi szerzetesrendek s a világi papok maguk is megújultak a szentgyakorlatokban s az új rend egyéb-irányú hatásai alatt, nemes versenyre keltek a jezsuitákkal, sokban túl is szárnyalták őket; az újabb szerzetalapítások pedig tudatosan vagy tudatlanul erősen az új rend szellemének s szervezetének mintájára létesültek. Éppen ezért szinte lehetetlen a Jézustársaság hatásának körét s mértékét áttekinteni.

Hozzájárult, hogy a Jézustársaság a maga eleven, agilis szellemét belevitte a hatása alá került világiakba is s főleg a *Mária-kongregációk* intézménye révén valósággal megszervezte a világiak apostolkodását. A Mária-kongregációk a katolikus megújulásnak olyan jelentős tényezői lettek, hogy világi tagjaik a hitélet helyreállítása és nevelése szempontjából helyenként többet értek el, mint maguk a rendtagok. A Mária-kongregációból sarjadt aztán nem egy olyan áldásos intézmény, amely ma is fennáll (Szent Vince-egyletek, missziós egyesületek, irodalmi körök, karitatív központok) s amelyben joggal látjuk a modern világi apostolkodás szervezett fellépésének előőrseit. Így a Jézustársaság megjelenése mindenütt egyértelmű volt a katolikus hitélet nagyarányú fellendülésével, az öntudatos vallásosság megelevenedésével, az Egyház és egyházas szellem terjedésével és virágzásával. ✠

A római misekönyvben a Szent Ignác-napi mise szövege idézi Krisztus Urunknak ezt a mondását: „Tűzet jöttem bocsátani a földre; és mit akarok mást, mint hogy felgyulladjon?” (Luk. 12, 49). Ugyanezt a jelmondatot látjuk a római S. Ignazio templom nagyszerű mennyezetfreskóján, Pozzo testvér pompás szimbolikájában a Jézustársaságra alkalmazva.

Valóban így van: a Jézustársaság mint valami Krisztus-gyújtotta tűz lobogott végig az Egyház újkori történetén. Világosságával, ahova csak eljutott, szétvetette a homály és tévedés borúját, melegével sok tíz- és sokszázezer lélekben lobbantotta magasra az Isten- és emberszeretet lángját s erejével leégette a rozsdát és penészt nagyon sok intézményről, amelynek istenien szép és szent volt a rendeltetése, de elfajult vagy elrútult az emberi értelmetlenség, hanyagság és önzés évszázados burjánzása között.

S külön dicsősége a rendnek, hogy ez a krisztusi láng sohasem lohadt le benne. A Jézustársaság története nem ismer süllyedő, elernyedő korszakokat. Talán ez az *egyetlen rend, amelyet sohasem kellett kívülről*

megreformálni, mert eredeti fegyelmét sohasem vesz-tette el (*nunquam reformata, quia nunquam deformata*). Loyolai Ignác szervezői lángelméjének egyik legcsodálatosabb kiváltsága, hogy nemcsak nagyot tudott alkotni, hanem évszázadokra előre is tudta művét biztosítani a minden emberi alkotás legszörnyebb átka s veszélye: az elaggás, a belső elerőtlenedés ellen. A szentgyakorlatok s a Társaság alkotmánya két olyan hatalmas pillér, amelyet az enyészet rozsdája sohasem tudott kimarni.

A Jézustársaság mindig, *alapításától fogva, korszerű, modern szerzet volt* s mindig alkalmazkodni tudott eszközei megválasztásában a kor követelményeihez; befelé azonban mindig a legkonzervatívebb maradt. Ma is ugyanaz a szellem vezeti, fűti, élteti, mint Ignác idejében vagy a reformációnak nevezett egyházforradalommal, vagy a janzenizmussal vagy a „felvilágosodottsággal” vívott legforróbb harcainak évtizedeiben. Ma is vannak vértanúi, szentjei, hithirdetői, tudósai, szónokai, írói, szervezői; ma is első sorokban csatázzák csatáikat a Krisztusországért.

Az Egyház ellenségei ma is a jezsuiták ellen fújják lehangosabban a riadót. Bosszúszomjuk, haragjuk, gyűlöletük első helyen a Jézustársaságnak szól. Ma is csökönyösen ismétlik a jezsuiták ellen évszázadokkal ezelőtt kitalált hamis vádakát s nem veszik észre, hogy mindezzel voltaképp a jezsuita-rend kiválóságát s fogytalan erejét ismerik el maguk is. Nagyobb dicséretet a Jézustársaság csakugyan nem képzelhet s nem remélhet, minthogy mindig és mindenütt gyűlölik azok, akik a katolikus igazság megerősödésétől s terjedésétől félnek.

Hősök és szentek a rend zászlaja alatt.

Krisztus Urunk szavai szerint „gyümölcseről ismerjük meg a fát.” Ha a Jézustársaság életfáján az életszentségnek és apostoli buzgalomnak gyümölcsei teremnek, kétségtelen jele, hogy ez a fa egészséges és Isten keze ültette.

A Jézustársaság életfája pedig tele van az életszentség, apostoli buzgalom és vértanui áldozatkészség nagyszerű gyümölcseivel. Maga az Egyház tett erről számos esetben hivatalosan tanúbizonyságot, amikor a Jézustársaságnak kiváló tagjait a szentek és boldogok sorába emelte.

Aki tudja, mily kérlelhetetlen tárgyilagossággal vizsgálja meg az Egyház azoknak egész életfolyamatát, akiket az oltárokra emel, nem kételkedhetik benne, hogy akik e legnagyobb kitüntetést elnyerik, azok valóban a keresztény tökéletességnek és életszentségnek rendkívül magas fokán állottak. Más, régebbi rendeknek természetesen sokkal több szentjük és boldoguk van. Ennek azonban nemcsak e rendek hosszabb életfolyamatában van a magyarázata, hanem abban is, hogy az újkorban a boldoggá- és szenttéavatások lényegesen körülményesebb eljárás és vizsgálat eredményei.

Csakugyan, aki e szentek és boldogok életrajzát hiteles forrásművek alapján tanulmányozza, nem teheti, hogy bámulattal ne adózzék a lelki nagyság és erkölcsi kiválóság ama csodáinak, amelyeket a Szentlélek kegyelme e kiváltságos lelkekben végbevitt.

A Jézustársasági szentek és hősök csarnokában első helyen természetesen magának a *rendalapítónak* hatalmas alakja ragadja meg figyelmünket. Csodálatos istenszeretete, hitbuzgalma, a felebarát megmentésének lángoló vágya párosult benne szinte emberfölötti önuralommal, világmegvetéssel, katonás bátorsággal, nagystílusússal és kormányzói, vagy ha tetszik, hadvezéri bölcseséggel.

A rend alkotmánya, melyet ő hozott létre, Riche lieu szerint a legtökéletesebb emberi jogalkotás a maga nemében, s ő ezt a páratlanul értékes munkát, valamint a lelkigyakorlatok intézményét, nem annyira kigondolta, mint inkább kiimádkozta s kiérdemelte. Számos fennmaradt szólásmondása közül főleg kettő jellemzi. Egyik az Isten „minél nagyobb dicsőségét” szomjazó lélek jelszava: *ad maiorem Dei gloriam*, má-

sik az elragadtatott imában ég felé sóvárgó zarándok sóhaja a csillagos ég szemlélésekor: „Mennyire hitványan érzem a földet, valahányszor az eget tekintem!”¹

Az alapító nagy alakjához méltán csatlakozik kongeniális társa s a Jézustársaságnak máig egyik legfőbb dísze s büszkesége: *Xavéri Szent Ferenc*, India és Japán apostoa. Fiatal navarrai főnemes volt s már katedrát nyert a párizsi egyetem bölcséleti szakán, mikor Ignác felismerte benne a világi dicsőségvágy mögött lappangó nagy lelket s elhatározta, hogy megnyeri őt is a „compañía”-nak, Jézus zászlóaljának.

Valahányszor találkozik vele, csak ezt az egy krisztusi szót juttatja mindannyiszor nagy nyomatékkaal eszébe: „Mit használna az embernek, ha az egész világot megnyeri is, lelkének azonban kárát vallja?” Xavér eleinte haragszik a kéretlen figyelmeztetőre, de végre is szívéig hat a szózat s beleegyezik, hogy elvégzi a lelkigyakorlatot. Ezzel Ignác már el is érte célját. A felülről áramló hirtelen világosságnak a nemes hajlandóságú ifjú nem tud ellenállni.

Megadja magát a kegyelemnek, mi több: oly teljesen és maradéktalanul, hogy a szentgyakorlatból már mint szent és apostol kerül ki, aki ha nem múlja felül, de teljesen eléri mesterét magát. Lángbuzgalommal veti rá magát az apostoli munkákra, mindenből magának keresi ki a legnehezebb, a legfárasztóbb s legmegalázóbb részt. Mikor a portugál király az új szerzettől hithirdetőket kér India számára, Ignác választása Xavérré esik s ez lelkes örömmel vállalkozik a feladatra, amely mérhetetlen munkaterületet nyit meg előtte, de egyúttal mérhetetlen veszélyekkel, fáradsalommal van összekötve, esetleg a vértanuság pálmájával kecsegteti. Ignácnak egybetűs parancsára: „I!” (menj!) poggyász és útiköltség nélkül nekivág a távol világnak.

¹ Szent Ignác életének legszínvonalasabb magyar megírása: *Joblonkay Gábor* S. J. műve: *Loyolai Szent Ignác, Jézustársasága alapítójának élete és működése*. Budapest, 1921; 2 kötet.

Először Goába vitorlázik s ott nem annyira pápai-legátusi teljhatalmára támaszkodva, mint inkább egyéni okosságával és szeretetreméltóságával rendbe rakja a portugál gyarmat zilált egyházi és erkölcsi állapotát. Majd megindul a voltaképpen missziós útra s lassankint bejárja az indiai félsziget partszegélyének jókora részét. Ma 60 óráig száguld ott a gyorsvonat, ahol egykor Xavér gyalog s többnyire mezítláb járt-kelt, nappal a rekedtségig prédikálva, boncokkal s buddhista bölcsekkel vitatkozva, gyermekeket oktatva, többnyire tolmács által katekizálva (hiszen negyvenötven különböző nyelvű bennszülött törzssel érintkezett), betegeket látogatva, éjjel valami fa alatt hálva, folyton mérges kígyók s vadállatok közelében, miután véresre ostorozta magát a bűnösökért s gyakran fél éjjeleken át imádkozott. *Egymaga többszázezer pogányt keresztelt meg* a tiz rövid év alatt, míg missziós munkája tartott.

De neki India sem volt elég, mind többre, mind nagyobb munkára vágyott. Átvitorlázott Hátsóindiába, majd Japánba, amelynek népében már akkor megsejtette a távol Keletnek nagytehetségű s előbb-utóbb vezetésre hivatott népét.

Közben egyre írja lángoló leveleit Európába — ezek ma a keleti missziók kezdő történetének legérdekesebb okmányai — s e levelekben ellenállhatatlan ékesszólással buzdítja a rend tagjait, valamint az egykori párizsi diák- és tanártársakat, hogy hagyják ott a szüklátóköri vitatkozások és szörszálhasogatások hazáját s jöjjenek minél nagyobb számban Indiába s Japánba, ahol oly bő az aratás és oly kétségbeesítően kevés a munkás. Levelei csakugyan szent tüzet gyujtanak s ezer meg ezer lelkes fiatalembert, főleg a rend tagjait kapja el a láz, hogy ők is a misszióknak szenteljék életüket.

Csakhamar annyian jelentkeznek Xavér követésére, hogy a rend főnöke alig tud kívánságuknak eleget tenni. A főbb helyeken, ahol Xavér járt, a megkezdett

munka folytatására s állandósítására csakhamar mindenütt rendes misszió-állomások létesülnek; vezetősükkal Ignác mint első tartomány-főnököt Xavért bízta meg. Ő maga akkor már egész haditervet gondol ki Japán megnyerésére Krisztusnak. Mindent elkövet, hogy magát a császárt megnyerje Krisztus ügyének s több alkirályt csakugyan sikerül is megkeresztelnie.

De mintha erejének fogytát érezné és sietne, hogy minél több pogány országba vigye bele az evangélium magvát, még újabb vállalkozás is hevíti: Kína irtózatoss kiterjedésű birodalmába szeretne behatolni, ahol ugyan jártak már egyszer, századokkal előbb, hőselkű ferencrendi hithirdetők, de ahol a misszió a viszonyok miatt rég elhervadt. Roppant nehézségek leküzdése árán sikerül is a fallal védett s minden idegen előtt elzárt „mennyei birodalom” küszöbére, Szancian szigetére bejutnia; itt azonban int az Úr, elég az emberfeletti munkából, a folytonos halálveszedelemből, a hősieségből; elérkezett a vég, a jutalomnak s megpihenésnek ideje. Elhagyatva mindenkitől egy hűséges bennszülöttön kívül, távol nemcsak hazájától, de minden európai segítségtől, gyógyszerőtől, orvostól, paptárstól is, szegényes útszéli kunyhóban, földre dobott szalmán fekvve hal meg a világ legnagyobb igehirdetője Szent Pál óta, minden idők legnagyobb misszionáriusa, akiről még protestáns és zsidó életírói is csak a legmélyebb hódolat s lelkes elismerés hangján tudnak beszélni.

Teste csodálatos módon épségben marad (Goában őrzik), jobbát pedig Rómába viszik, ahol a Gesu-templomnak egyik legdrágább ereklyéje. E két szentély körül csodák, imameghallgatások és megtérések ezrei történnek a mai napig. Életrajza s missziói módszerét eláruló iratai pedig nemcsak a katolikus hithirdetők szemében kincsek, hanem számos mai protestáns missziós-iskolában is kötelező olvasmányok. Róma nemcsak szentté avatta Xavéri Ferencet, hanem X. Pius

az összes katolikus hithirdetők és hittedjesztési munkálatok égi pártfogójává jelentette ki.¹

A rend története tele van hasonló életszentségű, bár történetileg talán kevésbé ismert és nevezetes emberekkel. Sokan nem tudják pl., hogy az ifjúság nagy pártfogója, csodálatos tisztaságú „angyali ifjú” a Mantua hercegi sarjából alázatos szerzetessé lett, majd a pestisbetegek önkéntes ápolása által szerzett betegségben 23 éves korában meghalt *Gonzága Szent Alajos* is jezsuita volt.

Majdnem époly romantikus megjelenés a másik jezsuita kispap, *Kosztka Szent Szaniszló*, a legfiatalabb szenttéavatott hitvalló, aki lengyel grófi család sarja volt s 17 éves korában télvíz idején gyalog ment át Bécsből Rómáig az Alpokon és Appennineken, csak-hogy a szerzetbe léphessen. Gyermekded lelke angyalszárnyon szállt a magasba s az Isten szeretete imádság közben oly hevületre gyujtotta szívét, hogy a misztikus szerelem lángjaitól nem ritkán elájult s szívére hideg borogatást kellett rakni, hogy magához térjen. 18 éves volt, mikor meghalt s az Egyház a liturgikus miseimában reá alkalmazza a szentírás mondatát: „Rövid idő alatt lett tökéletes és töltött be sok időt”.

A hősiesség lemondásnak harmadik nagyszerű példája *Borja (Borgia) Szent Ferenc*, aki Spanyolország egyik legelső grandja s Gandia alkirálya volt, amikor minden rangjáról lemondva a Jézustársaságba lépett. Maga volt a jóság, az atyai kedvesség s övéiről való önzetlen gondoskodás, amire mint a rend harmadik generálisának bőven nyílt alkalma. Ignác után őt tekinthetjük a rend „második alapítójának”, aki a rend alkotmányán s életmódján az utolsó csiszolást és részletező kidolgozást végezte. Ő is visszautasította a pápától neki ismételt felkínált bíborosi méltóságot, amint általában a rend első tagjait minduntalan

¹ Xavéri Ferenc legjobb életrajzát, melyet a francia Akadémia megkoszorúzott, megírta *A. Brou*: *St. François Xavier*, 2 kötet, Páris (Beauchesne). — Lásd e kötet 349—376. lapjait.

püspökökké s bíborosokká akarták tenni, amit azonban mindannyiszor sikerült maguktól elhárítani.

Szóvá kell még tennünk *Canisius Szent Pétert*, akit XI. Pius avatott szentté s nevezett ki egyháztanítóvá, amely díszcímben az újkor szentjei közül csak nagyon kevesen részesültek. Canisius volt az első német jezsuita s nagy részben az ő érdeme, hogy Németországnak s Ausztriának tekintélyes része katolikus maradt. Kortársai az „eretnekség pörölyének” nevezték. Azonban e névsornak nem érnék végére s azért az olvasót a függelékre utalva, itt csak a vértanukról teszünk még rövid említést.

A fiatal Jézustársaság már fennállásának első századában valamennyi akkor ismert földrészt végigöntöztött a saját vértanuinak vérével. Lehetetlen borzadás nélkül olvasni e vértanuk szenvedéseit, a válogatott kínokat, amelyeket hol pogány kozákoktól, hol fanatikus mohamedánoktól és hinduktól, hol kegyetlenkedésben valósággal virtuóz amerikai irokkéztől, hol pedig művelt keresztény népek elvakult sarjaitól kellett elviselniök. *Brébeuf János* és hét francia rendtársa még a vadságukról híres kanadai indiántörzseket is bámulatba ejtették azzal, hogy a hajmeresztő kínzásokat egyetlen panaszszó, egyetlen sóhajtás nélkül szenvedték végig. *Brébeuf-t* ruhátlanul karóhoz kötve este 8 órától napfelkeltéig a legagya-furtabban kieszelt kegyetlenségekkel gyötörték, körmei alá szöveget vertek, ujjait ízenkint leharapták, lábszárait rózsával fonták körül s azt meggyújtották, szemét tüzes vassal kiégették, ajkát s nyelvét levagdosták, fogait bezúzták s közben egész éjjel forró vízzel „keresztelték” stb.

Az angol egyházüldözés korának legendás alakja *Boldog Campion Udön*, aki a vérengző Erzsébet alatt a halálos tilalom ellenére belopózik a protestánsná lett Angliába, hogy a hitükhöz hű katolikusokat vigasztalja és erősítse. Ezer poroszló keresi halálra s ő ezer veszély és kaland között ügyesen kijátssza a vérebek éberségét, míg végre egy áruló nyomravezeti

a poroszlókat. Campionot elfogják, a londoni Tower nyirkos, földalatti börtöneibe zárják, éheztetik, majd kínpadra vonják. Így megkínzottan s kiéhezetten nyilvános hitvitára kényszerítik az udvar anglikán hit-tudósaival. A vita így is Campion nyilvánvaló győzelmével végződik, amire most már haladéktalanul kivégzik: Tyburne-ben bitóra húzzák s még holttestét is felnégyelik. A délceg, fiatal, tudós pap halála azonban óriási hatással van az angol népre s vértanúságát nagyszámú megtérés követi.

Mégcsak a kassai vértanukat említjük fel: a magyar *Pongrácz Istvánt* s a lengyel *Grodecz Menyhértet*, akiket *Kőrösy Márk* esztergomi kanonokkal együtt *Rákóczi György* fanatikus hajdú 1619 szeptemberében katolikus hitükhöz való állhatatos ragaszkodásuk miatt Kassán meggyilkoltak. Ez a vértanúság is borzalmas kegyetlenségek között történt. A hajduk előbb agyba-főbe verték s rugdalták a három védtelen papot, majd ruhátlanul a mestergerendára kötötték őket, készel szurkálták s égő fáklyákkal pörkölték testüket, mígnem csontjaik s belső részeik láthatókká lettek. Majd agyonütötték őket s testüket a szennygödörbe vetették. Kettő azonnal meghalt, Pongrácz azonban még csaknem egy napig élt a szennygödörben s még 20 órával később is nyögni, sóhajtani hallották a rettenetes bűzben és gyötrelemben.

A Jézustársasági vértanuk legnagyobb számban a *japáni egyházüldözés* alkalmával szenvedtek a hitért. Számosan közülük az irtózatos hírű *Ungen-tó* forró, kénes vizében mutatták ki rettenthetetlen hithűségüket. A pogányok köteleken, csigaszerkezet segítségével engedték le a vértanukat, fejjel lefelé, az állandóan forrponon felül gőzölgő vízbe, majd hirtelen ismét kihúzták őket s ezt a kínzást napokon, sőt heteken át folytatták, míg az áldozatok húsa valósággal megfőve mállott le csontjaikról. Százával szenvedtek a jezsuita hithirdetők ilyen és hasonló kínok közt csak egyedül Japánban vértanúságot; köztük 40 névszerint is boldoggá van avatva.

Tömeges vértanuság esete még ama 40 jezsuita hithirdetőé, akik *Azevedo Ignác* vezetése alatt Braziáliába igyekeztek, midőn hajójuk a Kanári-szigetek közelében Soría kálvinista kalózvezér kezébe került, akiknek emberei részben kardcsapásokkal, részben lándzsadöfésekkel ölték meg, részben pedig a tengerbe vetették a hithirdetőket. De még a francia forradalom idején is, a feloszlatott rendnek 23 volt tagja szenvedett mártirhalált; ezeket XI. Pius csak nemrég avatta boldoggá.

A vértanuság kora azonban a Jézustársaságban máig nem múlt el. A most dúló kínai zavarok folyamán csak nemrég is két kínai hithirdetőnket lőtték agyon a kínai bolsevisták a hitért; a két vértanu közül egyik, az olasz *Candido Vanara* e sorok írójának személyes ismerőse s Angliában egy éven át tanulmányi társa volt.

A jezsuita vértanuk száma az ezret jóval meghaladja; közülük csaknem másfélszáz van szentté vagy boldoggá avatva.

Nincsenek ezek közé számítva azok az ezrek, akik börtönben, vadállatok által, éhségben, járványos betegségekben vagy a kiállott emberfölötti fáradoalmak s a gyilkos klíma hatása alatt, sokszor férfikoruk delén áldozták fel életüket Krisztus országának terjesztéséért. Hány olyan esetet jegyzett fel a Jézustársaság missziós történelme, mint aminőt a vatikáni szentévi missziós kiállításon egy hatalmas festményen megörökítve láttunk.

Szürkületes, borongó táj, alaszakai végtelen hómező. A havon egy férfi fekszik, bundában, kucsma a fején, hócsizma a lábán. Mellette széttört szán, szétzaggatott kötelek. A megfagyott ember fejénél hűséges kutya őrökdi. A kép egy amerikai származású jezsuita misszionáriust ábrázol, *P. Ruppertet*, aki az alaszakai jezsuita misszióban működött s néhány év előtt karácsony előnapján kutyaszánján egy távolabbi missziós telepre indult, hogy szegény eszkimó hívei-

nek szent karácsony örömét megvigye, nekik misézzen és prédikáljon.

Nem tért többé vissza. Hithirdető társai s az indiánok napokon át keresték, mígnem a hatodik napon rátaláltak. Ott feküdt a kietlen, végnélküli hómezőn, arccal a földnek borulva, megfagyottan. Valószínűleg farkasok vagy sarki medvék támadták meg szánját s ragadták el kutyáit. Az egyik kutya megmenekült s visszakerült gazdájához, aki azonban a hóban gyalogolva valószínűleg végkimerülésben összeesett s megfagyott a rettenetes hidegben, hiszen ezen a tájon a 60—70 fokos hidegek nem ritkák.

A kutya hat nap óta étlen-szomjan kitarzott a halott hithirdető holtteste mellett s mikor a keresők rájuk találtak, mérgesen elmart mindenkit a megfagyott páter mellől. Mintha oktalan állat létére ő vállalta volna el a kegyelet és hála kötelességét a jezsuita vértanu iránt, akitől a fanatizmus még az őszinteség és becsületes vallásosság elismerését is szereti megtagadni.

Csak az utolsó nap, a végítélet napja fogja felderíteni, hány ilyen csendes vértanút állított, mennyit áldozott s szenvedett ez a sokaktól gyűlölt s megragalmazott rend Krisztus hitéért, Isten s az emberlekek szeretetéért!

A nevezetesebb jezsuita szentek, boldogok s vértanuk névsorát, valamint a tudományok kimagasló jezsuita képviselőit a függelékben találja meg az olvasó.

A jezsuita-rend szelleme és szervezete.

Ha egy erkölcsi testület nemcsak nagy számban termel ki magából kiváló férfiakat, hanem kitűzött célja érdekében működése egész vonalán s évszázadokon át nagy és rendkívüli tetteket visz végbe, ennek végső fokon a testület szellemében és szervezetében kell a magyarázatát keresnünk.

Mi volt a jezsuita-rendben az az új szellem és sajtószertű szervezet, amely ily kimagasló eredmé-

nyekre képesítette? Röviden így mondhatnók: az, hogy szerencsésen egyesítette magában mindazt, amit a régi rendek évszázados tapasztalata maradó s általános értéküként igazolt s viszont elhagyta, ami a változott körkörülmények miatt s a hatásosabb működésszabadság szempontjából akadályozóan hathatott.

A Jézustársaság sajátos egyéni jellegét akkor értjük meg leghelyesebben, ha megfigyeljük helyzetét a katolikus szerzetesség egyetemes történetében.

A katolikus szerzetesség tudvalévőleg a remete-intézményből eredt. Már a kereszténység első századaiban rengeteg ember, sokszor egész családok vonultak ki a pusztaságba, hogy remeteéletet éljenek, részben mert csak így tudtak megmenekülni az üldöztetés elől, részben mert a pogány világ bűnös légköréből kiszabadulva zavartalanul akartak istenes, erényes, keresztény életmódot folytatni. Az ugyanazon területen élő remeték később bizonyos közös szabályok szerint szervezkedtek s közös elöljárók vezetésére bízták magukat. Ebből a rendszerből fejlődött ki lassan a közös élet, a coenobita rendszer, közös szabályok és elöljárók alatt: a szerzetesi élet kezdete. Ekkor már a férfiak és nők külön szervezkedtek, az apostol tanácsa szerint önkéntes tisztaságban éltek s erre, valamint a szegénységre s engedelmességre fogadalmat is tettek. Keleten Nagy Szent Vazul (331—379), Nyugaton Nursiai Szent Benedek († 543) voltak a szerzetesség első nagyobb stílusú megszervezői.

A szerzetes-telepek hovahamar az imaéletnek és keresztény tökéletességnek valóságos melegágyai, de egyúttal a tudományos és civilizátori munkának is természetszerű középpontjai lettek. A szerzetesek őserdőket irtottak, a népvándorlás hullámain Európába sodort új népeket hittanra, írás-olvasásra, földművelésre, iparra, városalapításra tanították, szóval a keresztény szellemű művelődésnek messzeható apostolai voltak.

Európa kereszténnyé tételében a szerzeteseké a főérdem. E tekintetben főleg a *bencésrend* szerzett az

Egyház történetében páratlan, szinte felül sem múlható érdemeket. A középkor folyamán aztán a felmerülő szükségekhez képest új meg új szerzetesrendek alakultak: betegek ápolására, szegények gondozására, a keresztény raboknak pogány kézből való visszaváltására, a Szentföld visszahódítására (lovagrendek) stb.

A középkor második részében fejlődő kultúrája azonban ismét elpuhultságra s elvilágiasodásra csábította az embereket s maguk a szerzetesrendek is csakhamar reformra szorultak (Cluny). A XIII. század folyamán aztán egyszerre két oldalról nyert a szerzetesi élet nemcsak új támaszt és lendületet, hanem új célkitűzést is. *Assisi Szent Ferenc* nemcsak az evangéliumi szegénységideál, világmegvetés és egyéni igénytelenség kultuszát emelte addig szinte ismeretlen magasságba, hanem korszakalkotó újjátással a szerzetesi gondolatot a vándorigehirdetéssel s az apostoli munka szélesebbkörű megszervezésével kötötte össze.

Még messzebb ment e téren *Szent Domonkos* azal a bátor és újszerű kezdeményezéssel, hogy a szerzetesek mint felszentelt áldozópapok vállaljanak a világi papság mellett széleskörűen kiegészítő, hiányt pótló tevékenységet. Szent Domonkos előtt ugyanis a szerzetesek többnyire nem voltak felszentelt papok, még Assisi Szent Ferenc sem volt felszentelve, vagy legalább nem végeztek rendszeres lelkipásztori munkát. Ez majdnem teljesen a világi papok vállán nyugodott. Assisi Ferenc és Guzmán Domonkos újjátásának jelentőségét az igehirdetés és lelkipásztorkodás fellendítésében alig lehet eléggé méltatni.

Az új intézmény: a szerzetespapok és szerzetes igehirdetők működése kitűnően bevált; a világi papság nemcsak kiváló segítőtársakat kapott bennük, hanem az így kifejlődött nemes verseny során sok tekintetben aszketikai és tudományos színvonala is jelentékenyen emelkedett. A pápák annyira méltányolták az új intézményt, hogy a szerzetes-papságot kivették a püspökök rendes joghatósága alól s egyenesen a sa-

ját jurisdikciójuk alá rendelték és számos kiváltsággal ruházták fel őket (exempt rendek).

Azonban a haladó kor egyre újabb szükségleteket teremtett. A XVI. század különleges lelki szükségletei kívánatosá tették olyan újabb típusú szerzetesrend létesülését, amely a kor kívánalmainak fokozottabb szemmeltartásával s minden kevésbé fontos külső megkötöttség mellőzésével mint egy fűrge lovagcsapat mindenütt azonnal ott teremhessen, ahol apostoli munkára van szükség, emellett pedig magában hordozza a legnagyobb munkabírársra való készség s a soha el nem ernyedő apostoli lángolás biztosítékait.

Ennek az új feladatnak megoldása lebegett Loyolai Ignác és első társainak szeme előtt. Ezért szakított Ignác a szerzetesi életnek bizonyos tiszteletreméltó, de már nem minden irányban célszerű ama megkötöttségeivel, amelyek részben még a remetei élet maradványainak voltak tekinthetők (ilyenek a különleges szerzetesi ruha viselése, a mezítlábjárás, külön böjtök és húsevési tilalmak, a zsolozsmáinak közösen, karban való végzése stb.) s ezzel a működő rendtagok nagyobb mozgásszabadságát biztosította. Másrészt ugyanakkor éppen az apostoli tevékenység érdekében fokozott súlyt helyezett a tagok egyéni életszentségének, apostoli buzgalmának s belső fegyelmezettségének biztosítására, valamint a korszerű tudományos és gyakorlati felkészültség magasabb fokára.

Hogy a Jézustársaság alapítói ebben helyesen gondolkodtak, megmutatta az eredmény. Jellemző, hogy azóta még létesült újabb rendek és szerzetestársulatok nagyjából mind a jezsuita-rend alapszabályainak szemmeltartásával vetették meg alkotmányuk alapjait (pl. a piaristák, redemptoristák, szaléziánusok stb.) s viszont a régi rendek is sok tekintetben a Jézustársaság módszereihez alkalmazkodtak abban a törekvésükben, hogy az új korviszonyoknak megfelelőleg bensőleg megifjodott erővel s új módszerekkel álljanak be az apostolkodás munkáiba.

Említettük már, hogy a Jézustársaság különszerű-

ségének jellegzetesebb vonása s egyben leggazdagabb erőforrása a működésében: a Szent Ignác-féle lelki gyakorlatok intézménye. Amint a szentgyakorlatos könyv a lelki élet tudományának bámulatosan hatásos és ügyes összegezése s ritka erejű tovafejlesztése volt a következetesség, a kérlelhetetlen logika, az önfeláldozás lendületessége irányában, úgy a Jézustársaságnak, mint rendnek alkotmánya is mindenekelőtt világos célkitűzésével, kérlelhetetlenül következetes munkaprogramjával és sokoldalúságával tűnt ki. A lélek mindenfelett! Isten mindenfelett! Jézus Krisztus mindenfelett! Ennek mindent alá kell rendelni, ehhez képest az egyén hajlamai s vágyai, az ösztönök és az önszeretet dédelgetése, az emberi nagyravágyás és földhöztapadás nem jöhet számba! Ez a katonás világosság, bátorság, határozottság a Jézustársaság alkotmányának jellegzetes vonása.

A rend tagjai ne a börtölésben, virrasztásban, önsanyargatásban, durva öltözetben, a világtól való elvonultságban lássák az istenszolgálat egyetlen vagy legkiválóbb eszközét. Nem baj, ha ebben más szerzetesrendek felülmúlják őket. Ellenben az *önmaguk teljes feláldozása* Jézus szeretetéért, a minden küzdelemre, szenvedésre, áldozatra s lemondásra kész Krisztuskövetés, önmegszentelés és apostolkodás legyen a vezető szempont. S hogy munkájuk ne legyen szétfolyó, szétforgácsolt, az alanyi önámítás és megtevélyedés veszélyének kitett s így végeredményben csökkent értékű vállalkozások sorozata: tehát katonás rend, fegyelem s engedelmisség szelleme lengje át s ez biztosítsa a lehető legnagyobb egységet és céltudatosságot.

Ignác nem hiába volt világi korában katona: az *engedelmisséget*, a katonás önfegyelmzésnek és egységnek e csodálatos eszközét, tekintette rendje volta-képeni disztinktívumának, megkülönböztető jegyének. Nem elég, ha a rendtag lemond a világról, lemond a saját teste dédelgetéséről: le kell mondania még a saját akaratának követéséről is az engedelmisség

révén. Ne azt tegye, amit maga lát jónak, hanem amit előljárói szabnak ki eléje, vagy legalább is: amit előljáróival egyetértve tűzött ki maga elé. Ez az engedelmesség azonban ne legyen szolgai s külsőleges, törekedjék a rendtag az előljárók szándékait belsőleg is méltányolni („az ítélet engedelmissége”).

Az engedelmisségnek ez a hangsúlyozása szintén számos támadásnak lett kiinduló pontja a rend ellen. A „vak engedelmisség”, a „sicut cadaver” (mint a holttest) engedelmisség sokak szemében az emberi méltóság megtaposása. Tévedés!

Mert akkor állami alkalmazottnak vagy éppen katonának lenni szintén megtaposása volna az emberi méltóságnak. Nagy, egységes szervezet, pl. hadsereg, el sem képzelhető abszolút rend és fegyelem nélkül. A közlegény nem okoskodhatik a tiszttel szemben, a tiszt sem a vezérkarral szemben. Az egyik parancsol, a másik engedelmeskedik. Ha ez nem dehonesztáló a katonára vagy katonatisztre nézve, nem lehet dehonesztáló a jezsuitára nézve sem. Elvégre az engedelmisség fogadalmát a rendi alkotmánynak jobban a homlokterébe állítja.

Viszont azonban a rendi alkotmány gondoskodik arról is, hogy az előljáró sohase gyakorolja hatalmát önkényesen, vagy éppen zsarnokilag. Az engedelmisség nem jelent szolgaságot, hanem gyermeki önalárendelést, amelynek az előljáró részén nem az önkény, hanem az atyai gondoskodás, szeretet és fokozott felelősségérzés felel meg. Sőt aki gyakorlatból és közlőről figyelni a Jézustársaság kormányzati módszerét, csodálkozva veheti észre, hogy talán nincs a világon ekkora fegyelem mellett ennyi kiegyensúlyozottsága, ennyi szelidsége és finomsága a főlebbvaló és alattvaló viszonyának, mint itt.

Az előljáró parancsolhat nehezet, de hősies dolgot is, parancsolhat az egyéni érzékenységre való minden tekintet nélkül; igen, de *mindig csak a szabályok értelmében* s ezek meglehetősen megkötik a kezét. Az alattvalónak emellett minden pillanatban

jogában áll az elöljárót esetleges tévedésre tisztelettel figyelmeztetni s jogában áll a felsőbb elöljáróhoz felbuzdulni. A felsőbb elöljáró már a rend, az egyetértés és a béke érdekében is mindent elkövet, hogy csak olyanokat tegyen meg közvetlen elöljárókká, akik kiváló kormányzói tulajdonságokat árulnak el s főleg akik elöljárói tisztükkel szelíden és mérséklettel tudnak élni; ha pedig egyes esetekben mégis tévednek, a felsőbb elöljáró azonnal rájuk ír, vizsgálatot indít, számon kér, helyreigazít.

Minden rendháznak és minden rendtartománynak vannak úgynevezett „tanácsosai”, akiknek többi közt az a kötelességük, hogy az elöljáró hivatalviseléséről őszintén s leplezetlenül informálják a legfőbb elöljárót. Az elöljárói hatalommal való visszaélés tehát semmiesetre sem maradhatna hosszabb ideig megtorlatlanul.

Ennek a bölcs és szelid, mérsékelt és erős kormányzásnak titka az is, hogy a Jézustársaságban a legfőbb, általános rendfőnököt kivéve senkisémmarad hosszabb ideig elöljáró. A házfőnökök és tartományfőnökök kinevezését hosszas vizsgálat, bizalmas, testvéri információk gyűjtése előzi meg, amelyben a rendtagok maguk terjesztik elő véleményüket az egyes, kormányzásra alkalmas rendtársaknak képességéről az általános rendfőnöknek. Az általános rendfőnök ez információk alapján nevezi ki a házfőnököt és rendtartományi főnököt, akik azonban így is csak 3—6 évig maradnak hivatalukban (ha nem felelnek meg, már előbb felmentetnek). Utána pedig éppen olyan alattvalók lesznek, mint a többiek. Sőt nagyon gyakran megesik, hogy aki ma elöljáró volt, holnap alattvalója lesz annak, akinek tegnap még parancsolt.

A rendben *semmitéle cím, kitüntetés* vagy megkülönböztetés nincsen s a viselt hivatalok senkinek sem biztosítanak semmiféle fölényt a többi rendtárs felett. Mindez már emberileg is valószínűvé teszi, hogy aki ma elöljáró, el ne bízza magát, ne képzelje magát „úrnak”, hanem atyának, aki csak lelkiismerete s a közjó szava szerint kormányozhat, mert minden csele-

kedetéről számot kell adnia s minden pillanatban készen kell lennie arra is, hogy helyét annak adja át, akinek tegnap még előjárója volt.

A Jézustársaság kormányzati rendszerének egyik sajátossága, hogy a legfőbb rendfőnököt kivéve egyetlen előjárót sem választanak a tagok, hanem valamennyit úgy nevezi ki a generális. Más rendekben a tartományi főnököt, esetleg más vezetőállás viselőit is időről-időre maguk a tagok választják. Ennek a rendszernek kétségtelenül vannak előnyei, de époly kétségtelenül megvannak a hátrányai is. Választásnál könnyen érvényesül a nagyravágyás és pártoskodás szelleme, amelynek eredménye esetleg sokáig megérzik a választás után is; a választásnál szerephez jutnak a kevésbé buzgók, a kevésbé megfontoltak, a szükségleteket kevésbé áttekintők is. Választott előjárónak engedelmeskedni esetleg könnyebb; de a rend és a nagy célok érdekében, nevezetesen a fegyelem megőrzése s a szabályok hűséges betartásának kérlelhetetlen ellenőrzése szempontjából nem mindig nyújt a választás legmegfelelőbb biztosítékot.

Mindeme hátrányokat elkerüli a Jézustársaság módszere, ahol minden vezető hivatalt kizárólag egy ember tölt be, természetesen a legmesszebbmenő információszerzés, tanácskérés és körültekintés alapján; de egy ember, aki talán ezer és ezer közt a legkiválóbbnak, a kormányzásra a legalkalmasabbnak találtatott, egy ember, aki abszolúte pártatlan, mert minden párt fölött áll s akit semmi más nem vezet, mint a rend érdeke s az Isten dicsősége.

Ezt az egy embert, a *generálist*, viszont az összes rendtartományok kiküldöttjei választják, akiket megint a rendtartományok legjavából alakult tartományi gyűlések szemelnek ki. Így a monarchikus, demokratikus és arisztokratikus elv minden előnye egyesül a rend kormányzatában s hogy milyen bölcsen, milyen emberileg már alig fokozható mindenregondolással és körültekintéssel, csak az ítélni meg, aki a

rend alkotmányának a kormányzatra s a választásokra vonatkozó részleteit jogászai szemmel, alaposan s egyenkint átvizsgálja.

Bizonyos, hogy az így választott előjárói kar mindent el fog követni, hogy hivatalának tökéletesen megfeleljen s hogy egyrészt alattvalóival kedves, atyai szeretettel s megérett gyengédséggel bánják, másrészt mégis a rendi fegyelmet, a szabályokhoz való hűséges ragaszkodást, az apostoli lendületet pillanatig se engedje megromlani. Hiszen amely pillanatban akár az egyik, akár a másik szempont ellen vétene, biztosra vehetné, hogy Rómából, a generálistól rosszalást kapna vagy hivataláról le is tennék, semmiesetre pedig többé előjárói tisztséget nem bíznanak rá.

Az előjárói tiszt a Jézustársaságban éppen e magas szempontok miatt annyira terhes is, hogy — megint ellentétben a legtöbb más emberi testülettel — senki e rendben e tisztségre nem vágyódik s talán inkább örül, ha megszabadulhat tőle. A rend alkotmánya egyébként is nagy súlyt helyez arra, hogy a nagyravágyás szelleme a Társaságba be ne férközzék. Éppen ezért minden professzus külön fogadalmat tesz arra is, hogy soha sem a rendben, sem a renden kívül *semmilyen méltóságot, előléptetést* vagy hasonlót sem keresni, sem elfogadni nem fog. A jezsuita a fogadalma ellen vétkezne, ha csak egy szóval, csak egy mozdulattal is arra törekedne, hogy őt nevezzék ki akár előjárónak a rendben, akár pl. püspöknek valamely egyházmegyében. De még ha felkínálják is neki ez utóbbit, halálos bűn terhe alatt köteles azt visszautasítani s csak akkor szabad engednie, ha maga a pápa parancsolja.

A Jézustársaság mint rend, maga is mindent elkövet, hogy tagjaitól a magas egyházi kitüntetésekét távoldtartsa; ha pl. valamely pápa, mint megtörténik, egy-egy rendtagot mégis püspöki vagy bíborosi méltóságra akar emelni, a generális azonnal imára szólítja fel az egész rendet, hogy Isten ezt a „veszélyt” fordítsa el a Társaságtól; a generális azonnal audien-

ciára jelentkezik s esetleg a kiszemelt „áldozattal” együtt térdenállva kéri a pápát, tekintsen el szándékától. Ennek az a magyarázata, hogy a rend joggal fél annak a minden nagyravagyás és egyéni törtetés nélkül való, önzetlenül apostoli szellemnek megrogálásától, amely egyik legfőbb dísze és büszkesége, s mi több: erejének és hatóképességének titka. Mert egészen másképp beszél, ír, dolgozik az, aki csak az Isten országának előbbrevitelét nézi, mint az, aki önmagának szeretne valami előkelő és fényes állást biztosítani s ennek érdekében hajlandó talán kissé megalkudni is, opportunizmusba keveredni, magas állású emberek kegyét hajszozni stb.

Csak egy hely van, ahol a jezsuiták szívesen vállalnak püspökségeket: a távoli missziók, ahol püspöknek lenni egyszerűen annyit jelent, mint még többet szenvedni s esetleg még többet nélkülözni, mint a többiek.

A pápák tiszteletben is tartották a rendnek ezt a vonakodását az egyházi méltóságok elfogadásával szemben s kivétel e téren ritkán fordult elő.

A voltaképpeni törvényhozó hatalom a rendben az *általános gyűlés* kezében van, amely az általános rendfőnök (generális) választására gyűl össze s amelyre minden rendtartomány néhány kiküldöttet rendel ki. A végrehajtó s igazgató hatalom viszont az általános főnök kezében van, aki mellé ugyancsak az általános gyűlés minden nagyobb ország vagy országcsoport számára külön „asszisztentst”, legfőbb tanácsadót választ. Ezeknek joguk van bizonyos sürgős esetekben még az általános rendfőnököt is megfosztani hivatalától.

A rendtartományok élén a tartományfőnök, a rendházak élén a házfőnökök, tanintézetek élén a rektorok (igazgatók) állanak. A tanintézeteknek lehetnek biztos jövedelmet hajtó ingatlan vagy ingó vagyosuk (alapjuk), a lelkipásztorkodással foglalkozó rendházaknak nem; ezek kizárólag a hívek önkéntes adományaiból élnek. Ezen az emberileg annyira ingatag

alapon áll ma is több ezer jezsuita rendház. A szegénység szelleme ugyanis a rend alkotmánya értelmében nemcsak azt követeli, hogy az egyes rendtagoknak ne legyen semmi magánvagyonuk, hanem még a rendházaknak mint ilyeneknek sem, nehogy a biztos jövedelem elpuhulásra s földi javak halmozására csábíthassa a rendtagokat. Ebben is van bizonyos lényeges újítás a régi szerzetesrendek jókora részének alkotmányával szemben.

Az *ujoncidő* két évig tart (ez is újítás volt Szent Ignác idejében, amelyet azonban azóta sok újabb szerzetestársulat átvett) s ennek végeztével a rendtagok örök fogadalmat tesznek ugyan, de nem ünnepélyes professzió alakjában. Ez utóbbi csak hosszas próbaidő elteltével következik be s akkor is csak aránylag keveseknél, az úgynevezett *professzusok*nál, akiket bizonyos magasabb tanulmányi s erényességbeli kiválóság alapján az általános rendfőnök erre kiszemel. A gyakorlatban ez is igen szerencsés intézkedésnek bizonyult. Egyes más rendeknél ugyanis az ünnepélyes fogadalmat aránylag korán teszik le, illetőleg nem tesznek különbséget egyszerű fogadalmak és ünnepélyes fogadalmak között.

Természetes, hogy ahol hosszabb a próbaidő, ott a kevésbé alkalmasak még idején visszaléphetnek s egyszerű fogadalmaik törvényszerű feloldása mellett visszatérhetnek a világba, holott ha már professziót tettek volna, később esetleg ingadozóknak bizonyulhatnának s így a rendnek is, önmaguknak is terhére lennének. Való igaz, hogy éppen emiatt a jezsuitarendnek rendkívül kevés az aposztatája, egy évtizedben alig egy az egész rendben.

A jezsuita növendéknek a kétéves noviciátus idején főleg a lelki életben való elmélyedés a feladata. A noviciusok elvégzik az egész, 30 napos szentgyakorlatokat, teljesen Loyolai Szent Ignác eredeti terve szerint. Ezenkívül különböző próbatételeknek vettettek alá: alacsony konyhai vagy kerti munkán, betegápoláson stb. kell kipróbálniok lelki erejüket, meny-

nyire tudják megvetni a világot, az emberi kevélységet és érzékiséget, mennyire tudnak uralkodni magukon. A lelki élet s az alázatosság e gyakorlatain kívül a rendi alkotmánynak s a szabályoknak tanulmányozásával foglalkoznak és némi nyelvtanulmányokat folytatnak.

A voltaképpeni *tanulmányi idő* azonban csak az ujoncidő után kezdődik. Mindenekelőtt humanisztikus és szónoklattani tanfolyamon mennek végig azok, akik belépésük előtt nem végeztek ezzel egyértékű tanulmányokat. Azután jön a hároméves filozófiai tanfolyam, amelyben a keresztény bölcseletet szigorúan skolasztikus módszer szerint veszik át s amelynek egyik főcélja: a logikai gondolkodás megszokása, az értelem alaki képzése. Ezután a fiatal rendtagok néhány éven át próbaszolgálatot teljesítenek a rendnek valamely nevelőintézetében, hogy megfelelő ember- és életismeretet szerezzenek. Majd négy éven át szorosabban vett hittudományi tanfolyamot végeznek s ennek befejeztével szigorlatra bocsáttatnak az egész bölcseleti és hittudományi anyagból.

Közben azonban, már a hittudomány harmadik évének végén, pappá szenteltetnek. De még ezzel sem végződik az előkészületi idő: hátra van még az úgynevezett harmadik próbaév, vagyis az *utolsó* noviciátus. Még egy teljes éven át magányba vonulnak a fiatal rendtagok s kizárólag lelki életük megerősödésén fáradoznak. E harmadik próbaév folyamán újból elvégzik a 30 napos szentgyakorlatot. Csak ezután kerülnek ki a tulajdonképpeni apostoli életbe, mire néhány év múlva letehetik vagy az ünnepélyes, vagy az egyszerű végső fogadalmakat.

A rend segítőtársai, a laikus fráterek csak két év noviciátust végeznek, amelyben szintén elvégzik a 30 napos lelkigyakorlatot.

A rend tagjainak így négy fokozata van: a) a *professzusok*, akik a rendes hármass fogadalmon kívül még egy negyediket is tesznek: a pápa iránti különös engedelmesség fogadalmát, hogy bármikor, bármily

küldetésben szó nélkül rendelkezésére állanak a Szentszéknek, még ha a tengerentúli missziókba küldené is őket; b) a *koadjutorok* (segítő társak), akik vagy nem-ünnepélyes fogadalmas papok vagy laikus testvérek; c) a tanulmányokat végző *scholasticusok* (növendékpapok) és d) a *novíciusok*.

A hosszú előkészületi idő (a jezsuita rendesen 10—14 évig kispap, míg felszentelik), az alapos lelki és tanulmányi kiképzés, amelyen a fiatal rendtagnak át kell mennie, természetesen nem mindennapi követelményeket támasztanak a rendbe belépők elé s kizárják azt, hogy valaki komoly hivatás, erősen Istennek élő lelkület és apostoli idealizmus nélkül a rendben megmaradhasson. Viszont époly természetes, hogy ez a hosszas próba, ezek a szinte végeszakadatlan aszkétikai és tanulmányi előgyakorlatok a fiatal jezsuitában az emberileg elérhető legmagasabb lelki felkészültségét biztosítják.

A fiatal jezsuita, aki úgy 30—32 éves korában végre „elkészült”, oly lelki és szellemi fegyverzetet nyert, amelynek átütő ereje később egész működésén okvetetlenül megérzik. Ezért nevezik sokan a jezsuitákat az Egyház „vezérkarának”, amely elnevezést azonban, vagy bárminemű megkülönböztetést, a rend maga sohasem igényelt.

A rend szolgálni akar s nem uralkodni; használni s nem hivalkodni.

Az üldözések viharában.

Azt várhatná az ember, hogy a jezsuita-rendet páratlan hitéleti, erkölcsnemesítő, nevelői és tudományos működése miatt, vagy ha már ezért nem, hát tagjainak magas etikai színvonala miatt mindenütt a világon szeretettel s tisztelettel fogadták az emberek s hogy a rend zavartalanul fejthette ki apostoli s lélekmentő tevékenységét mindenütt, ahova eljutott.

Bezzeg nem így volt!

„Engem üldöztek, titeket is üldözni fognak”,

hagyta örökül hűséges tanítványainak az Istenember. A Jézustársaság nem tekinthetné magát a Mester hű tanítványának, ha rajta is nem teljesednék ez a jövődőlés. Mondják, hogy a jámbor alapító, Szent Ignác, maga imádkozott azért, hogy rendjében soha meg ne szűnjön a Krisztusért való szenvedés és üldöztetés martíriuma. Ez az ima bőséges meghallgattatásra lelt.

Uldözték már magát Ignácot is, még pedig csodálatosképpen nem is a hitetlenek vagy az eretnekek, hanem püspökök és szerzetesek, s Ignác maga vagy ötször feküdt az inkvizíció börtönében. Uldözték szentgyakorlatos könyvét, amelyet még a pápai jóváhagyás után is eretnekséggel vádolt meg egy spanyol főpap. Uldözték a rend első hithirdetőit, mint Xavéri Szent Ferencet, s első nagy, európai hitszónokait. Támadták őket egyszer mint nyers és türelmetlen túlzókat, másszor mint simanyelvű s túlságosan engedékeny diplomatákat.

Támadták őket az egyetemek s a parlamentek, amelyek befolyásukat féltették az új rendtől, s támadták őket a hitűjítók: protestánsok, janzenisták, gallikánusok. Amíg ez a támadó harc a tudományos vita fegyvereivel folyt, nem okozott nagyobb bajt a rendnek, amely sohasem tért ki a fegyverek becsületes összemérésétől s a szellem csatáiban sohasem maradt alul. De a rend ellen felébredt gyűlölet ritkán állt meg a rá nézve úgysem nagyon eredményes szellemi mérkőzés terén. Sokkal kényelmesebb és hatásosabb módszerekhez folyamodott.

A jelszó hamarosan ez lett: fegyverrel, karhatalommal, erőszakos és kivételes törvényhozási intézkedésekkel torkára forrasztani a szót a kellemetlen ellenfélnek, erővel némítani el az észokokkal s érvekkel cáfolhatatlan hadakozót, betömni a száját s e célból mozgósítani ellene a fejedelmeket, udvarokat, kormányokat, sőt ha lehet, magát a római Szentszékét is, mindenelőtt pedig ellene ingerelni a közvéleményt és a közhangulatot.

A jezsuitarend története valóban a rágalommal

s nyers üldözéssel szemben való védekezésnek szakadatlan láncolata. A jezsuiták ezen a téren természetesen nagyon sokszor alul maradtak a küzdelemben s innen a kiűzetések, számkivettetések és vértanuságok hosszú sorozata a rend évkönyveiben. Alig van európai ország, amelyből a katolikusellenes elemek felülkerekedése folytán a jezsuitákat valaha ne száműzték volna.

A „liberális” *Anglia* még csak egy éve szüntette meg a forma szerint is ama reformációkorbeli törvényeket, amelyek a jezsuitáknak angol földön való tartózkodását halálbüntetéssel sujtották. *Németország* is csak néhány éve vonta vissza a jezsuitákat kiutasító kivételes törvényeket, amelyek a kultúrharc ideje óta érvényben voltak. *Franciaország* vallásellenes kormánya 1901-ben űzte ki a jezsuitákat (ki tudja, hányadszor!) s ma csak hallgatólagosan tűri meg őket. Hasonlókép *Svájc*, a protestáns északi államok és természetesen a skizmatikus *Oroszország*. De még túlnyomóan katolikus államokból is: *Olaszországból*, *Spanyolországból*, *Portugáliából* s a délamerikai államokból időnkint száműzték a rendet, valahányszor t. i. szabadgondolkodó, forradalmi vagy egyébként fanatikusan egyházgyűlölő kormányzat került bennük hatalomra.

Magyarországon s Erdélyben a protestáns rendek szintén többször megkísérelték a jezsuiták száműzetésének országgyűlési kimondását, többséget azonban e tervükhöz csak az erdélyi medgyesi gyűlésen (1586) tudtak szerezni, valamint Bethlen Gábor besztercebányai gyűlésén (1620), amelynek azonban törvényes jellege nem volt.

A harc a jezsuiták ellen mindenekelőtt irodalmi téren indult meg. Ádáz, mindenre elszánt, semmiféle eszköztől vissza nem riadó harc volt ez, amelyben a hitvitázó protestantizmus, később a janzenisták, az enciklopedisták, a forradalmárok, a XIX. század szabadkőművesei s a XX. század radikális, liberális és szociál-kommunista irányai egymást váltották fel.

A velencei egyházforradalmár *Sarpi* már a velencei skizma idején (a XVII. század elején) teljes világgossággal kiadta a jelszót: „Legelső feladatunk legyen a jezsuiták elpusztítása, mert ha ezeket leverjük, akkor Róma is elveszett”.¹ Ez a jelszó máig sem vesztette el jelentőségét.

A legelső korban természetesen a diadalútján feltartóztatott ú. n. *hitújítás* bontotta ki a jezsuitaellenesség lobogóját. A jezsuita hittudósokban s hitszónokokban oly ellenfeleket talált, akikkel szemben a dogmatikai támadások benső ellentmondásait, bölcseleti és teológiai tarthatatlanságát elleplezni nem lehetett.

Ismeretes, mily megdöbbenést keltett pl. nálunk Pázmány „Kalauz”-a; valósággal pozdorjává zúzta a hitújítók összes nagyhangú, demagóg szónoklását. Nem is tudtak rá megfelelni a prédikátorok, hanem ijedten fordultak Wittenbergbe, hogy ott talán akad, aki síkra mer szállni a magyar jezsuitával. Évek múltán került csak ki a külföldi „felelet” Pázmány munkájára s az is oly gyenge volt, hogy a magyarországi reformátorok nem merték magyarra fordítani. Ennél sokkal könnyebb s hálásabb feladatnak látszott, hogy Pázmányra gúnyverseket költöttek s a vitát az ismert gorombáskodásokra terelték át. Ez a gorombáskodás nem annyira az akkori divat tartozéka volt, ahogyan sokan hiszik (a Kalauz pl. nagyon kevésbé követi ezt a divatot), mint inkább szükségképpen menedéke a megszorult, vitatkozni többé nem tudó teológiai dilettánsoknak.

Az első támadó munkát a jezsuiták ellen Németországban a hirneves *Chemnitz* Márton luteránus hittudós adta ki 1562-ben „*Theologiae Jesuitarum praecipua capita*” címen. Ez a munka két szempontból nevezetes. Először: mert bár a címben a jezsuiták teológiájának bemutatását ígéri, voltaképp elejétől végig a trienti zsinat tételeit pelengérezi ki, úgy beszélvén róluk, mintha azok nem általános katolikus tanok, ha-

¹ *Pastor*, *Gesch. der Päpste* XII. 333.

nem a jezsuiták sajátos tételei volnának. Különleges jezsuita tannak nyomát sem találjuk a könyvben.

Ezzel Chemnitz egy mai napig kedvenc fogást vitt be a jezsuitaellenes polémikus irodalomba: a jezsuitákat mint valami elkülönzött teológiai iskolát, mint valamely a katolikus Egyház többi részétől elütő szektát igyekszik belopni az olvasók hiedelmébe. Ezzel Chemnitz époly divatot alapított meg, mint másik sajátosságával: a gúnyolódás bevitelével a komoly, vallástani irodalomba.

A tudós Chemnitz, aki különben még nagyon messze áll a későbbi polemisták durva rágalmaitól s becsmérléseitől, nem tudja megállani, hogy pl. a jezsuiták nevéből a következő gyermekességeket ne vezesse le. Mit jelenthet ez a szó: *Jesuitae*? kérdi s így felel: talán, miként a római hadvezérek azokról a népekről neveztek el magukat, amelyeket leigáztak és megsemmisítettek („Africanus”, „Germanicus”), úgy nevezik „jezsuitáknak” is azokat, akik Jézusnak esküdt ellenségei. Esetleg ez a szó: *Jesuita* latinosan magyarázandó, ily értelemben: *Jesum vita* (kerüld Jézust). Vagy németesen: *Jesu weit*, a Jézustól messze állók. Vagy a „Jesuiten” annyi mint *Jesu wider*: akik Jézus ellen dolgoznak. Végül is leghelyesebb szómagyarázatul azt ajánlja a tudós Chemnitz, hogy hagyjuk el a szó két első betűjét s akkor megkapjuk ezt a szót: *suitae*, ami annyi mint hízott disznók („Mast-säue”): ez illik legjobban az epikúri erkölcsű jezsuitákra.

Tudjuk, mekkora iskolát csinált ez az alacsony ízlésű szellemeskedés. A polémia azonban ennél szomorúbb irányban is elfajult, amidőn a gyűlölködésnek és a hamis vádak költésének útjára lépett.

Az irodalmi harcban a jezsuiták ellen résztvettek a protestánsokon kívül a többi egyházellenes irányok is, nevezetesen a janzenisták. Sőt talán valamennyi támadó között a nagy matematikus és szatirista, egyben pedig heves janzenista *Pascal* ártott irodalmi téren legtöbbet a Jézustársaság jó nevének. *Pascal*nak egyéb-

ként hívő, vallásos lelkületével sajátyszerű egyvelegben éltek együtt túlzó janzenista érzelmei s mivel a janzenizmus elítéltetésének köztudomás szerint a jezsuiták voltak értelmi szerzői, a különben is beteges lelkű, rosszmájú, de végtelenül szellemes Pascal bosszújának és szatirájának minden marólúgját ráöntötte a gyűlölt rendre.

Érdekes, hogy Pascal gúnyolódásait még a cinikus *Voltaire* is megsokalta. „Hasonlítsuk csak össze — írja — a *Lettres provinciales*-t P. Bourdaloue prédikációival. Az elsőben megtaláljuk a gúnyolódás művészetét, hogyan lehet közömbös dolgokat büntényként feltüntetni és szemtelenül kigúnyolni; míg Bourdalouénál megtanulhatjuk, hogyan legyen az ember szigorú önmagával s elnéző másokkal szemben... Nincs nagyobb ellentmondás és nincs szégyenletesebb dolog az emberiség szempontjából, mintha valaki olyan férfiakat vádol meg erkölcsi lazasággal, akik Európában igen kemény életmódot folytatnak, vagy pedig Afrikába s Amerikába mennek, hogy ott a halált keressék.” (Latourhoz, 1746. február 7.)

„Vidéki leveleiben” gyilkos gúnnyal szerepeltet néhány jezsuitát, akinek ajkára nagyon agyafúrt és ravaszkodó okoskodásokat tesz, többi közt a híressé vált elvet, hogy a cél szentesíti az eszközt. A „Vidéki levelek” roppant feltűnést keltettek s egész Páris kacagott a kifigurázott jezsuitákon. Pascal azonban maga sem álmolta volna, hogy amit ő egyszerű paszkvillnak szánt, azt későbbi „kutatók” mint történeti forrást fogják idézgetni s mint komoly értesüléseket továbbadni.

A világnézeti ellentétek mellett nagy szerepe van és volt a jezsuitaellenesség felkeltésében az emberi indulatoknak, főleg az *irigységnek*. Franciaországban kezdettől fogva főleg két intézmény féltette a jezsuitáktól befolyását: a *Sorbonne-egyetem* és a párisi parlament. Az előbbi keserűen tapasztalta, hogy a jezsuiták felsőbb iskoláit sokkal többen látogatják, mint a Sorbonne-t, hogy az egyetem iskolái üresen maradnak, a

jezsuiták pedig nem győzik befogadni a számos jelentkezőket.

A protestáns Hubert *Languet* már 1571-ben így panaszkodott Camerariusnak: „A jezsuiták mellett a Sorbonne mindinkább elveszti hírnevét” s megállapítja, hogy a (jezsuita) Clermont-kollégium a legvirágzóbb párisi tanintézet, amelynek tanárait általában sokkal többre becsülik, mint a Sorbonne-iakat.¹ A jezsuiták tanulmányi eredményei sokkal jobbak voltak, iskolai s nevelési módszerük sokkal megfelelőbb mint az övék. A protestáns *Verulami Bacon* a jezsuiták nevelési módszeréről így írt: „Ad paedagogiam quod attinet, brevissimum foret dictu: Consule scholas Jesuitarum; nihil enim, quod in usum venit, his melius. Ami a nevelést illeti, arról röviden csak ennyit kell mondanunk: vedd szemügyre a jezsuiták iskoláit, ezeknél jobbakra manapság nem lehetsz”.² Az irigység nőttön-nőtt s a Sorbonne tanárai már 1554-ben kiadták „Conclusio” címen első vádiratukat a Jézustársaság ellen. Ebben az iratban rendkívül ügyesen foglalják össze kifogásaikat a rend ellen, aggodalmaikat állami és monarchikus szempontból, úgy, hogy ez a Conclusio jóformán mindent magában foglal már, amit később a jezsuiták ellen összeírtak.

A párisi parlament viszont politikai hatalmát féltette, mert a fejedelmek s az országnagyok minduntalan a jezsuitákat kérték fel tanácsadásra s így befolyásuk a közéletre is, bárha akaratlanul, nagyon megnövekedett. Azonkívül a parlament akkoriban erősen át volt hatva hugenotta elemekkel és semmiképpen sem örült az új rendnek, amely az abszolút egyháziasságot s Rómahűséget hirdette és védelmezte.

A jezsuiták helyzete még sokkal inkább rosszabodott a hugenotta viszályok elmérgesedésével. A *Bertalan-éj* előidézésében ugyan a jezsuitáknak legcsekélyebb részük sem volt (egyetlen komoly adat sincsen

¹ *Pilatus*, Jesuitismus 169.

² *De dignitate et augmento scientiarum* III 153.

az ellenkezőre s ezt csakugyan egyetlen komoly történetíró sem állította még), sőt nagyon sok protestáns a veszély idejében a jezsuitákhoz menekült, akik részben a saját életük veszélyeztetésével is védelmükre keltek az üldözött protestánsoknak.¹ Természetes azonban, hogy a jezsuiták a katolikus Líga pártján állottak s ettől fogva a hugenották folytonos támadásának s vádjainak voltak kitéve.

Amikor III. Henriket a fanatikus domonkos, Clément Jakab meggyilkolta, akadtak, akik a nyilvánosság előtt a jezsuitákat vádolták a gyilkossággal, amelyre pedig legcsekélyebb adat és bizonyíték sem volt. A Sorbonne, amely sokkal közelebb állt a gyilkossághoz, mint a jezsuiták, mert tanárai közül többen kijelentették, hogy az olyan zsarnokot, mint III. Henrik, bárkinek joga volna megölni, most szemforogtatva kapott Arnauld-nak, a Sorbonne ügyészének rágalmán, aki 5 évvel Henrik meggyilkolása után egyik beszédjében azzal állt elő, hogy III. Henrik meggyilkolásáért a jezsuiták felelősek, mert Clément a gyilkosság elkövetése előtt a jezsuitáknál gyónt.

A jezsuiták hiába tiltakoztak ez ellen a máig bebizonyítatlan, de magában is semmitmondó vád ellen, a rend ellenségei oly ügyesen szították a rend elleni hangulatot, hogy a közönségnek egy része, főleg a hugenották, végül már magától értetődőnek tartották: Clément a jezsuitáknál gyónt, tehát a jezsuiták tanítványa, tehát a jezsuiták beszéltek rá a királygyilkosságra.

Az idegességet a paroxizmusig növelte, hogy IV. Henrik ellen is egyik merényletet a másik után követték el, nem kevesebb mint 17 ízben. Így mindenféle királygyilkosokat szimatoltak. IV. Henrik egyébként a jezsuitáknak nagy barátja s pártfogója volt, úgyhogy ezeknek legkevésbé lehetett érdekük a kiváló uralkodó elpusztítása. Mégis minden egyes merénylet

¹ *Pillatus*, i. m. 171.

után akadtak, akik a gyilkos terv kieszelésével a jezsuitákat gyanúsították meg.

A *Chastel-féle merénylet* alkalmával a jezsuiták ellenségei, főleg a parlament, diadallal állapíthatták meg, hogy Chastel valamikor csakugyan a jezsuitáknál járt iskolába. De Chastel még a kínpadon is tagadta, hogy tanárai, nevezetesen Guéret és Guignard, legkevesebbet is tudtak volna az ő tervéről vagy bármi olyant tanítottak volna, amit királygyilkosságra való felbujtásnak lehetne nevezni. A parlament azonban mohón kapott az alkalmon: azon a címen, hogy Chastel valamikor a jezsuitákhoz járt iskolába, a parlament minden ok és bizonyosság nélkül perbe fogta a jezsuitákat, házaikat elfoglalta s őket Párisból kiutasította (1595).

Guéret-re a kínpadon sem tudtak semmit rábizonyítani, mire házkutatást tartottak a jezsuitáknál. Csakugyan Guignard-nál egy röpiratot találtak 1588-ból, amely III. Henrik meggyilkolását magasztalta. Ilyen röpiratokat akkoriban mindenfelé osztogattak, talán éppen a parlament tudtával is nyomtatták s nem volt abban semmi különös, ha valakinek könyvei között ilyen röpirat is akadt. Guignardnak azonban ez a röpirat életébe került: a parlament halálra ítélte. A páter még a vérpad lépcsőjén is ártatlanságát hangoztatta: nem segített semmi.

A király nem mert neki megkegyelmezni, a nép annyira fel volt izgatva a jezsuiták ellen. Néhány év múlva azonban a király maga visszahívatta a jezsuitákat s a parlament képviselőinek, akik ez ellen tiltakozni akartak, keményen a szemükbe vágta, hogy merő irigységből rágalmazták meg a jezsuitákat s hogy ezek teljesen ártatlanok a rájuk fogott gyaláztosságokban.

A parlament kénytelen volt elhallgatni, de bosszútervéről nem mondott le. S amikor IV. Henrik az idegbeteg, rajongó *Ravaillac* töre alatt csakugyan elesett, — Ravaillacnak aztán igazán semmi köze a jezsuitákhoz nem volt s ezt a kínpadon is hangoztatta — a

félrevezetett s felizgatott közvélemény már nem is kutatott, nem is kételkedett: csak a jezsuiták lehettek a gyilkosok.

Mint szerencsétlen mellékkörülmény közreműködött e ráfogás hihetővé tételében, hogy kevéssel előbb jelent meg *Mariana* spanyol jezsuita erkölcsstudományi könyve, amely a jogtalanul uralkodó zsarnokok erőszakos eltávolítását a keresztény etika szempontjából megengedhetőnek jelentette ki. Hogy ugyanezt másrendbeli katolikus hittudósok is ugyanígy tanították Mariana előtt és után, hogy maga a Sorbonne így nyilatkozott III. Henrikkel kapcsolatban, az izgatók s felizgatottak nem vették észre; valamint azt sem tartották szem előtt, hogy Mariana könyvét a rend generálisa, Aquaviva, rosszalta s a kérdéses mondatot a második kiadásban törölte.

Mindegy volt minden! A jezsuiták azóta a királygyilkosságnak hivatásos elkövetői lettek a mesterségesen terjesztett közvélemény szerint s ezt a vádat ettől kezdve minden bizonyíték s történelmi támasz nélkül mai napig szorgalmasan ismételtetik a rend ellenségei.

Szándékosan ismertettük a rend viszontagságait éppen Franciaországban, mint amely hugenotta törekvések ellenére is nagyjából mindig katolikus ország maradt. Ha már katolikus országokban is ilyen mostoha volt a rend sorsa, képzelhetjük, milyen lehetett ott, ahol egyenesen protestáns uralkodók és parlamentek vitték a szót.

Csakugyan a legtöbb protestáns többségű országban a jezsuitákat hamarosan kiirtották s ellenük a legképtelenebb vádakot koholták; Angliában pl. a *lőporösszeesküvés* vádját, amelyben a jezsuitáknak mindössze annyi szerepük volt, hogy az egyik összesküvő meggyónta a tervet Garnet jezsuita páternek. A páter hevesen ellenezte az eszmét, de nem volt módjában megakadályozni az összesküvők szándékát, melyről csak a gyónási titok pecsétje alatt értesült. Salisbury azonban a legbrutálisabb justizmorddal halálra ítél-

tette s kivégeztette a pátert, azt a hamis hírt terjesztvén róla, hogy Garnet bevallotta részvételét az összeküvésben.¹

Igy a fizikai erőszakkal párhuzamosan a legelső kezdettől fogva együtt folyt a rend megrágalmaztatása is, amely úton az ellenség legkönnyebben remélhette a rend tekintélyének aláásását.

A katolikus Egyház ellenségeinél, akár protestánsok vagy janzenisták voltak, akár névleges katolikusok, nem nagyon csodálhatjuk ezt a mindenre elszánt gyűlöletet. Sokkal sajtószzerűbb s egyben fájdalmasabb, hogy a jezsuitáknak még hívő katolikusok, papok és szerzetesek részén is akadtak heves ellenkezőik. Ma is fennáll egy „Recalde” álnév alatt bújkáló többtagú társaság, amely szenvedélyes hangú, epés nyomtatványok egész özönét terjeszti a jezsuiták ellen Francia-, Olasz- és Spanyolországban. A *Recalde-emberek* egy része hitehagyott katolikus, de van köztük gyakran áldozó ember is. Az egész mozgalmat egy Simon nevű pietista francia bankár pénzeli.

Emberileg azonban ezt is meg lehet érteni. A régebbi rendek tagjainak s a világi papoknak egy részét bizonytalannal érintette, hogy az újabb fegyvertárs hamarosan olyan eredményeket ért el, amelyekért a közszeretet most már szinte osztatlanul feléje fordult s ami ezzel egyértelmű, tőlük bizonyos fokig elfordult. Bánthatta őket az is, hogy az új rend tudatosan mellőzte a szerzetesi életnek eddig úgyszólván magától értetődő hagyományos külsőségeit és szokásait s hogy a pápától és püspököktől egyre több kiváltságot nyert. Az új rend páratlan sikereket ért el pl. a missziók terén is, s természetes és emberi dolog, hogy akadtak, akik e sikerekben az eddigi missziómunkával szemben bírálatot láttak.

Voltak, akik vizsgapillantással kutatták, nem alkalmaz-e az új rend meg nem engedett eszközöket a missziókban. S csakugyan találtak is valamit a je-

¹ L. Pastor, *Gesch. der Päpste*, XII. 410 s köv.

zsuiták missziói tevékenységében, amit könnyű volt támadni. Egyik-másik jezsuita ugyanis az *alkalmazkodási elvet* talán túlságosan messzire vitte, s abban a dicséretes törekvésben, hogy a bennszülöttek nemzeti és vallási szertartásait a lehetőségig kímélje, nem követelte pl. a malabároktól, kínaiaktól vagy japánoktól, hogy ezeket a szertartásokat, pl. az ősök tiszteletét, egyszerűen megtagadják, hanem csakhogy keresztény tartalommal töltsék meg. A régi jezsuiták közül többen, úgylátszik, csakugyan tévedtek e téren, amennyiben a bennszülöttek szertartásaiban csak az etikai és általános emberi vonásokat vették észre, holott azokban, mint azt a mai szorgalmasabb kutatás felderítette, bizony jócskán volt pogány elem is.

Az alapgondolat azonban, hogy amennyire lehet, tartsuk tiszteletben az idegen népek szokásait s ne nehezítsük meg az evangélium terjedését oly szertartások mellőzésével, amelyek magukban véve nem rosszak s keresztény tartalommal is eltölthetők: ez a gondolat kétségtelenül helyes volt s hozzájárult az evangélium terjesztésének sikeréhez. A harc, amely ilyképpen „*ritus-vita*” címen a jezsuiták és más, régebbi missziósrendek közt kitört s évtizedeken át folyt, természetesen megint nem volt alkalmas arra, hogy a jezsuiták iránt a többi szerzetesek részén rokonérzést keltsen.

Sajátszerű jelenség: az új rendet, amelyet később éppen az eretnekségek elleni türelmetlenséggel vádoltak s vádolnak a mai napig, kezdetben mint „eretnekyanúst” támadták egyes régebbi szerzetesrendek.

Igy mindjárt a rend történelmének legelején hatalmas vihart támasztott a Jézustársaság s főleg a lelki gyakorlatok ellen a dominikánus-rendnek s általában a katolikus teológiai irodalomnak egyik büszkesége, a spanyol *Melchior Cano*. Irataiban s szónoklataiban hevesen kikelt az új rend ellen, melyet egyszerűen eretnekséggel vádolt. Aminek megértésére meg kell jegyeznünk, hogy Cano rideg, gyanakvó természetű ember volt, aki mindenütt eretnekséget szimatolt s aki

saját rendtartását, még a nagytekintélyű és szentéletű Granadai Lajost sem kímélte vádjaival s hogy akkoriban a levegő csakugyan tele volt eretnekséggel, egyfelől a félprotestánsok (Erasmus), másfelől az éppen Spanyolországban lábrakapott hamis misztika, az „alumbrados” (megvilágosítottak) és „dejados” (quietisták) tévedései révén.

A száraz, értelmi iskola hívei, nem utolsó helyen Cano, kötelességüknek tartották, hogy azonnal félre-
verjék a harangokat, ha valahol e tévedéseknek nyomát sejtették s mint ez ilyenkor történni szokott, nagyon könnyen összetévesztették a valóban veszélyes tévedéseket az őszinte és igazi misztika jelentkezéseivel. Cano egyszerűen ráfogta a lelkigyakorlatos könyvre, hogy alumbrados-tanokat tartalmaz s követelte, hogy e könyv használata betiltassék. Szent Ignác erre a dominikánusok generálisától levelet szerzett, amelyben ez Canót támadásainak beszüntetésére szólította fel, III. Pál pápától pedig brévét eszközölt ki a Társaság ócsárlói s rágalmazóival szemben (1548).

Maguk a dominikánusok, mint Luis de Estrada és Luis de Granada hangoztatták, hogy Canót fel kellene jelenteni a pápánál s az inkvizíciónál, mert csakugyan nagy kárt okoz felebarátjainak, aki mint ő, nagy tekintélyére támaszkodva azt állítja, hogy Istennek ennyi derék szolgája „eretnek”.¹ Mindazonáltal a felkeltett gyanakvás és szenvedélyesség már felkavarta a lelkeket s Siliceo, toledói érsek, 1551-ben a felfüggesztés büntetésével sújtotta az összes jezsuitákat, sőt az összes világi papokat is, akik lelkigyakorlatokat végeztek!

Sok emberi szenvedélyességet kavartak fel továbbá azok a hatalmas *teológiai viták*, amelyeket a jezsuiták más rendekkel, főleg a domonkosokkal folytattak. Vezető jezsuita hittudósok helytelennek tartották a módot, ahogyan egyes dominikánus hittudósok Aquinói Szent Tamás egyes tanait értelmezték.

¹ Henri Bernard: *Essai historique sur les Exercices Spirituels de Saint Ignace*, Louvain 1926, 135.

A vitapontok főleg az akaratszabadságnak az isteni kegyelemmel való együttműködésére vonatkoztak. Ma ezek a vitapontok a közönséget szűkebb szakörökön kívül alig érdeklik, azonban a XVI-ik század végén s a XVII-ik elején hamarosan ezektől a vitáktól volt hangos Európa minden teológiai fakultása. A harc oly heves volt, hogy végre maga a pápa, VIII. Kelemen is beleavatkozott. Külön bíborosi bizottságot jelölt ki, amely előtt a két rend teológusainak, jezsuitáknak és dominikánusoknak, nyilvánosan kellett a kérdéses pontokról vitatkozniuk.

A dominikánusok, akik eddig a spekulatív hittudomány terén csaknem egyedül állottak a porondon s a Szentszéknél régtől fogva igen nagy s igen megérdemelt tekintélynek örvendtek, mindent elkövettek, hogy a pápa ítélje el a jezsuita Molina tanait. Már úgy volt, hogy a pápa megteszi, ami a jezsuitákra nézve természetesen megsemmisítő vereség lett volna. Azonban mielőtt döntésre került volna az ügy, a pápa meghalt s utódja, V. Pál, Szalézi Szent Ferenc bölcs tanácsára hallgatva, hosszas megfontolás után úgy döntött, hogy a kérdést leveszi a napirendről, mindkét félnek megengedi, hogy felfogását mint a katolikus hittel összeegyeztethetőt tanítsa, csak egyik fél se merje a másikat eretnekséggel vádolni.

Ez a vita s a hozzá hasonló elméleti eltérések a dominikánus és jezsuita hittudósok között egyes országokban a mai napig fennmaradtak s alkalmilag folytatódnak a tudományos irodalomban. Ez elvégre nem baj, mert a teológia terén is van helye az eszmék szabad összemérésének. A baj csak az volt, hogy a vitakozók is — emberek voltak s emberek közt a tudományos vitába is vajmi könnyen beleszól az indulat és egyéni vagy testületi sértődöttség.

Végül teljes becsületességgel el kell ismernünk, hogy a jezsuiták részén is történtek és történhetnek ma is hibák, amelyek katolikus körökben erős ellenérzést okoztak velük szemben. Elvégre a jezsuiták is emberek s a lelki életre való legőszintébb törekvés

sem zárja ki, hogy ugyanabban a rendben ne legyenek kiváló és kevésbé kiváló emberek, kik az önuralomnak, okosságnak és szerénységnek különböző fokain állanak. A jezsuiták hibái esetleg éppen azokból a kiváló tulajdonságokból eredhetnek, amelyek a rendet nagyra tették, aminthogy általában emberi vonás, hogy az embereknek hibái és erényei rendszerint bizonyos hasonlatosságot árulnak el.

A jezsuiták egész szelleme, rendjüknek egész iránya bizonyos *maximalizmus* jegyében áll: a jezsuita szeretne mindig minél többet, lehetőleg mindent elérni az apostolkodás terén, minden hibát kiirtani, minden mulasztást megszüntetni. Ezzel azonban meglehetősen szükségképpen együttjár az a hajlam, hogy a mindenütt javításra törekvő ember nemcsak önmagával, hanem másokkal szemben is bizonyos fokig kíméletlen, követelő, bírálatra hajlandó, a hibákat és visszaéléseket mereven elítélő lesz. Ez magában véve nagyon értékes lelki beirányzottságra vall, mert hiszen annyi, mint a megalkuvással és középszerűséggel való szembehelyezkedés s a „maior Dei gloria“, az Isten nagyobb dicsőségének keresése. Azonban ez a maximalizmus a való életben, amely mindig hajlik a megalkuvásra és szereti beérni a félmegoldásokkal, szükségkép sok ellenkezésre talál és összetűzésekre vezet.

Ahol ezt a maximalista törekvést józan mérséklet és tapintat szabályozza, ott nincs baj; ott a középszerűség ellen való küzdés nem hagyja el az arany közép-utat. A maximalizmus nem vakbuzgóság s éppen a jezsuitarendnek egyik legértékesebb Szentignáci öröksége, hogy a legmagasabbra célzó törekvés mellett nagyfokú józanság jellemezte mindig annyira, hogy egyesek éppen „túlságos józansággal“ vádolják a jezsuita lelkiséget. Ahol azonban ez a józanság egyes esetekben mégis fogyatékos volt, ott előbb-utóbb szükségkép feszültségek álltak be, még pedig nemcsak a hanyagok és lanyhák részén, hanem a buzgókén is, akik a módszert illetőleg más utakat követnek.

Surlódási felület adódott ott is, ahol a jezsuiták-

nak teljesen igazuk volt; még inkább pedig ott, ahol vagy maguk is tévedtek vagy hibáztak, vagy a helyes módszert a kellő mérséklet és tapintat nélkül képviselték.

Sokan azt vetik szemükre a jezsuitáknak, hogy gőgösek. Ha ez igaz, mindenesetre hiba. Kétszeres hiba, ha a rendnek olyan tagjain mutatkozik, akiknek tudományos képzettsége s rátermettsége esetleg messze elmarad más szerzeteseké vagy világi papoké mögött. Nem mentségül, de némi enyhítő körülményül azonban szolgáljon itt is néhány megfontolás.

Először, hogy sokan a *jogos önértzet* is mindjárt gőgösségnek érzik, s főleg egy erősebb testület részén kétszeres szigorúsággal bírálják el, ha ez az önértzet néha bántó és tapintatlan módon jut kifejezésre. Sokszor a kevély ember panaszkodik leginkább mások „kevélységén”.

Másodszor: ha egy rend tagjai büszkék a rendjük történetére, érdemeire, kiváló embereire stb., ez még nem szükségkép gőgösség, hanem jogos és nemes testületi szellem is lehet, mert hiszen az egyes rendtagnak magának talán nagyon kevés vagy semmi része sincs ezekben az érdemekben. Olyan ez, mint mikor egy történelmi nevű család sarja büszke az őseire; ez kétségkívül tiszteletreméltó vonás benne, főleg ha a nemes büszkeség arra sarkalja, hogy maga is iparkodjék méltó lenni ősei nevére. Ebben az értelemben minden rend, a Jézustársaság is, tudatosan fejleszti kezdő tagjaiban a rend nagyrabecsülését, s ezen józanul senki meg nem ütközhetik.

Minden jezsuita büszke arra, hogy jezsuita, épúgy, amint a bencés, a ferencrendi, a dominikánus és a piarista büszke a saját rendjére, és teljes joggal. Csak az volna hiba, ha valaki ezt a büszkeséget oda fokozná, hogy másokat megvessen, félvállról kezeljen, avagy az ősök érdemeinek verőfényében tétlenül süt-kérezzék.

Harmadszor: a világ, a jobbak is, sokszor igazságtalanok, s hajlandók egy vagy két ember hibáját mind-

járt ráfogni az egész testületre, amelyhez a hibázó tartozik. Lehetnek „gögös” jezsuiták, de az igazság az (s ezt mindenki megállapíthatja, aki bármely jezsuita rendházban csak némileg is ismerős), hogy a jezsuiták nagy átlaga a legcsendesebb, szelíd, igénytelen s alázatos ember. Az „alázatosság három foka” című elmélkedés nem ok nélkül szerepel a szentgyakorlatos könyvben.

A rend igazi tagjai — s azt hisszük, ez a többség — őszintén törekeshnek rendalapítójukat követni, aki egy egyházi ember kifakadására, hogy legjobban szeretné, ha a jezsuitákat az egész világon tűz pusztítaná el, ezzel felelt: „Én pedig azt szeretném, ha a mi Urunk, Jézus Krisztus szeretetének tüze borítaná lángba az egész világot és minden ember szívét”.

Ez a szentgyakorlatos élet stílusa, a Jézustársaság igazi szelleme.

A legsúlyosabb kereszt.

Az irodalmi harc, a vádak és rágalmak, a politikai üldözések nem tudták megtörni a Jézustársaságot. A Tertullianus-i mondás: „*sanguis martyrum semen christianorum*” a maga módján itt is teljesült, a Jézustársaság az üldöztetés és vértanuság által csak még erősebb lett. Az Egyháznak s a rendnek ellenségei kénytelenek voltak belátni, hogy ezen az úton nem végezhetnek a gyűlölt ellenféllel. Ekkor hát mást gondoltak. Elhatározták, hogy a jezsuitarendet magán a római Szentszéken keresztül ölik meg.

Tartozunk az igazságnak annak kiemelésével, hogy ezt a pokoli tervet nem a protestánsok eszelték ki, — igaz, hogy ezeknek bajosan is lett volna módjuk rá, hogy a pápát a rend eltörlésére kényszerítsék —, hanem a katolikus országokban, Franciaországban, Spanyolországban és Portugáliában uralomra jutott *szabadgondolkodó, janzenista* s egyéb egyházellenes irányok, amelyeket a „felvilágosultság” gyűjtőnevével szokás összefoglalni.

Mindenekelőtt a közvéleményt igyekeztek a végsőkig felingerelni a jezsuiták ellen. Vádaskodó röpiratok egész áradatával öntötték el az országokat. Nem eshetett Európában bűn, merénylet vagy botrány, hogy valamely névtelen röpirat szerzője, akit esetleg egy felvilágosodott kormány bérelt fel e célra, azonnal a jezsuitákra ne fogta volna rá a bűnt vagy bűnrészeséget.

Az egyik fő jezsuita-üldöző, Pombal-Carvalho portugál miniszter, maga is szenvedélyesen gyártotta s gyártatta a jezsuitaellenes pamfleteket s gondoskodott róla, hogy e röpiratok egyszerre külszörországokban és különböző nyelveken megjelenjenek.

Mikor aztán a közvéleményt kellőleg előkészítették, a *fejedelmi abszolutizmus* korában nem volt nehéz gyenge jellemű uralkodókat a jezsuiták ellen erőszakos lépésekre ingerelni. Ez legkönnyebben Franciaországban sikerülhetett, amelynek trónján akkor az erkölcsileg teljesen lezüllött XV. Lajos ült. A király jezsuita gyóntatója megtagadta a királytól a feloldozást, ha nem hajlandó udvarából az erkölcstelen *Pompadour* asszonyt elbocsátani, akiről egész Európa tudta, hogy a király szeretője. Pompadour bosszút esküdött s a vele hasonló gondolkozású Choiseul miniszter rá is vette XV. Lajost, hogy a jezsuitákat országból száműzze s javaikat lefoglalja. Az enciklopedisták és szabadgondolkodók, janzenisták és gallikanisták nagy örömeire 1764-ben kb. 4000 jezsuitának kellett szülőföldjét, Franciaországot elhagynia.

Hasonló sors érte a spanyol jezsuitákat. Aranda szabadgondolkodó miniszter azzal hatott a félénk és gyengelelkű III. Károlyra, hogy a jezsuiták generálisa, Ricci, állítólag nyíltan dicsekedett, hogy bármely pillanatban okmányokkal igazolhatja III. Károly törvénytelen születését s így trónjától is megfoszthatja. A gyáva III. Károly ezt elhitte s iszonyúan megijedt, mire Aranda kémjei által a királyra vonatkozó kompromittáló iratokat csempészett be a jezsuiták madridi székházába. Így aztán könnyű volt a jezsuiták királyelle-

nességét „bebizonyítani“, mire a király nemcsak Spanyolországban, hanem az összes spanyol gyarmatokban is elfogatási rendeletet adott ki az összes jezsuiták ellen.

Hatezer spanyol jezsuitát fogdostak össze, hajókra rakták s egyszerűen idegen országok, főleg a pápai állam területén rakták ki őket. Harmadfél évszázad nagyszerű munkája, rengeteg közép- és délamerikai missziós telep stb. lett ennek a hazugsággal félrevezetett fejedelmi önkényességnek áldozata.

A legnagyobb kegyetlenséggel azonban Portugália mindenható minisztere, *Pombal* bánt el a jezsuitákkal. Azon az alapon, hogy a délamerikai jezsuiták többször védelmükre keltek a lelketlen európaiaktól kiszarolt indiánoknak, azt a mesét terjesztette el Portugálban, hogy a jezsuiták fegyveres lázadásra bujtották fel a bennszülötteket. A tehetetlen I. József, akit *Pombal* teljesen az ujja körül csavart, elhitte e vádat s felhatalmazta *Pombalt*, hogy a jezsuiták ellen erős kézzel tegyen intézkedéseket.

Erre *Pombal* egy meghatározott napon az összes jezsuita rendházakat és amerikai misszióstelepeket katonasággal vétette körül s a pátereket nemhogy száműzte volna, de egyenesen börtönbe vettette s a legnagyobb titokban ott is tartotta őket egészen I. József halála után bekövetkezett csúfos bukásáig. Közel 300 jezsuita hithirdető került így váratlanul, kihallgatás és ítélet nélkül a rettenetes Sao Juliao-erőd földalatti kazamatáiba, hol a legtöbben hamarosan elpusztultak az emberfölötti kínokban és nélkülözésekben, mások közel 18 évig szenvedtek a szörnyű fogságban, anélkül, hogy csak sejthették volna is, mikép és miért kerültek e kínok közé.

Pombal áldozatai közt volt *öt magyar jezsuita* is, akik előzőleg hősiek önfeláldozással működtek éveken át a délamerikai portugál missziókban; köztük a főnemesi származású P. Fáy Dávid s a matematikus és csillagász P. Szentmártonyi, aki annakidején egyenesen a portugál király felkérésére került a misszióba,

hogy a spanyol-portugál gyarmathatár kiigazításában mint matematikus szakértő segédkezzenek. Pombalt I. József halála után hivatalától megfosztották, törvény elé állították és száműzték. Nyomorban s a közgyűlölet tárgyaként halt meg. Teste soká temetetlen maradt, mígnem a hazájukba visszatért jezsuiták gondoskodtak eltemetéséről.

Ezek az erőszakoskodások nemcsak arra voltak szánva, hogy a rendet az illető országokból száműzzék, hanem hogy egyúttal a pápára nyomást gyakoroljanak s kikényszerítsék tőle a jezsuitarend teljes eltörlését. A Szentszék csakugyan nehéz helyzetbe került, hiszen éppen a leghatalmasabb katolikus országok kormányai követelték tőle a Jézustársaság megsemmisítését. A pápának választania kellett a jezsuiták igazságának védelme s a névleg mégis katolikus udvarok jóindulata között.

Erős, egyeneslelkű pápa nem ingadozhatott volna e kérdésben; éppen ezért a Choiseul-Aranda-Pombal-féle triáznak az volt a törekvése, hogy oly pápa kerüljön Szent Péter székébe, aki az ő terveikkel szemben nem fog erős ellenállást kifejteni. Évek hosszú során át azon mesterkedtek tehát, hogy a bíborosi kollégiumba minél több párthívük, minél több jezsuita-ellenes érzelmű udvari főpap kerüljön. Végeszakadatlan cselszövéseikkel el is érték, hogy a konklávéban végre néhány hangos emberük jutott szerephez, ezek között de Bernis bíboros, Pompadour asszony kreatúrája.

Ily előzmények után került a gyenge lelkű Ganganelli bíboros mint XIV. Kelemen a pápai trónra. XIV. Kelemen sokáig vonakodott a Bourbon-udvarok kedvéért a Jézustársaságot eltörlőni. Azonban a folytonos zaklatásnak és fenyegetésnek végre is engedett. Azt vélvén, hogy „jobb, ha egy ember hal meg a népért”, jobb, ha Jónást dobja a cápa elé, semhogy az egész Egyház hajója veszedelembe kerüljön, 1773 július 21-én végre aláírta a Jézustársaság felosztatásáról szóló brevét. Tudatlanság, ha valaki (mint Toldy Ist-

ván) ezt a brevét a csalatkozhatatlan pápai tanítóhatalom döntvényének s csalhatatlannak tartja. De tudatlanság az is, ha valaki e brevéből érvel a Jézustársaság ellen s belőle akarja bizonyítani, hogy a katolicizmus és a jezsuitizmus egymástól különböző s egymással ellenkező fogalmak. Minthogy a „Dominus ac Redemptor” brevét ugyanaz a Szentszék, amely kibocsátotta, vissza is vonta s hatálytalanította, belőle érvelni a Szentszék állásfoglalására vonatkozólag becsülettel nem lehet.

Ezzel a rend ellenségei egy csapásra célt értek. A szelídlelkű Ricci páttert, a rend utolsó generálisát, kihallgatás és ítélet nélkül az Angyalvárba zárták, ahol meg is halt; halála előtt az Oltáriszentség színe előtt esküvel pecsételt nyilatkozatot olvasott fel, hogy sem ő maga, sem eltörölt rendje nem szolgált rá arra a büntetésre, amelyet reá szabtak. XIV. Kelemen egy évvel a Jézustársaság feloszlatása után meghalt, miután folytonos lelkiismeretfurdalások közt ezt hangoztatta: „Compulsus feci, compulsus feci” (kényszerűségből tettem). A katolikusok Isten büntetését látták halálában, a rend ellenségei pedig kitalálták azt az újabb mesét, hogy Ricci parancsára a jezsuiták mérgezték meg a pápát.¹

A Gondviselés azonban csodálatosan őrködött a Jézustársaságon. A rend a pápai feloszlató bréve ellenére sohase szűnt meg teljesen s különösképpen éppen két nem-katolikus országban folytathatta nyugodtan életét. A protestáns porosz király, II. Frigyes ugyanis, valamint II. Katalin orosz cárnő, csupa pápaellenességből s mivel a jezsuitákat ártatlanoknak ismerték, nem engedték meg országaikban a feloszlató bréve kihirdetését, amely így az egyházjognak akkor érvényes szabályai szerint azokban az országokban nem is jutott érvényre. Így a jezsuiták Porosz- és Oroszországban tovább is megmaradhattak s midőn a Szentszék erről tudomást szerzett, kifejezetten meg

¹ L. V. Frins: Jesuiten (Kirchenlexikon, Freiburg, Herder) VI. 1414; Duhr: Jesuitenfabeln, 2. 3. és 17. fejezet.

is engedte a jezsuitáknak, hogy a mondott országokban tovább működhessenek. Mire aztán Porosz- és Oroszországban más szelek kezdtek fujdogálni, akkorra már Róma is visszavonta feloszlató rendeletét. Így a Jézustársaság fennállásának folytonossága voltaképpen teljesen soha meg nem szakadt.

A rend normális élete 41 éven át (1773—1814) szünetelt. Megsemmisülve, megalázva, romokban feküdt a nagyszerű mű, amely harmadfél évszázad óta a katolikus hitéletnek egyik legerősebb oszlopa volt. A rend tagjai más szerzetekbe léptek át, vagy világi papok lettek; a rend vagyona nagyrészt elsikkadt az egyházzrablók kezén.

Lehetetlen megrendülés nélkül figyelni a rend feloszlása után bekövetkezett világtörténeti eseményeknek belső összefüggését. Az Egyház egyik legfőbb segédcsapata hiányzott ezentúl a küzdelemből s az eredmény meg is látszott: most már akadálytalanul megtörténhetett a gátszakadás. A jezsuiták feloszlásának évét csak 16 év választja el a nagy *francia forradalom* kitörésétől, amelyet egyik forradalom a másik után követett.

A forradalom elsöpörte mindazokat az udvarokat és fejedelmeket, akik a Jézustársaságnak sirját ásták; maga a Szentszék rettenetes konvulziók közé került s talán az sem véletlen, hogy alig száz évvel a rend feloszlása után a Szentszék is elvesztette világi uralmát (1870). A „felvilágosodás”, a racionalizmus, a teljes hitetlenség Európaszerte orgiákat ült, vele együtt a vérontás, az erkölcsök lezüllése, a teljes szellemi s társadalmi kaosz. Nem csoda, hogy mihelyt az első viharok valamelyest lecsendesültek s Európa ismét rendre, békére s új kultúrára vágyott, VII. Pius pápa is sietett ünnepélyesen visszaállítani a Jézustársaságot (1814).

Aggastyánok, a forradalomban börtönt s kínzatást szenvedett hitvallók, a világban azóta magas egyházi méltóságokat nyert volt jezsuiták boldog örömmel gyűltek össze ismét, hogy visszaállítsák a háromszá-

zados rendi fegyelmet és közös életet. Az újjászületett Jézustársaság feledve a vele történt súlyos és meg-alázó méltánytalanságot, újult erővel sietett a fenye-getett egyházi élet megerősítésére, a forradalmak rom-jainak eltakarítására. A XIX. század számos viharában egyre küzdve, egyre szenvedve, fokozatosan mégis újra megerősödött a rend s ismét hatalmas, terebélyes fává nőtt.

Ma majdnem elérte már egykori legnagyobb vi-rágzásának színvonalát: 39 rendtartománya van, több mint 25.000 rendtaggal (ennek közel fele áldozópap). Olaszországban, Spanyolországban s az Egyesült Álla-mokban 5—7, Franciaországban 4 tartománya van, Németországban 3, Kanadában kettő. Ma külön magyar rendtartománya is van (1909 óta), ami a régi társaság-ban sohasem volt. A Jézustársaság jelenleg a legtöbb tagot számláló egységes katolikus szerzetesrend az Egyházban s a távoli missziókban is a legtöbb számú hithirdetővel működik. A rend időleges feloszlata a római Szentszék által kétségtelenül a legszomorúbb részlet a Jézustársaság egész történetében. Igaz, hogy az ünnepélyes visszaállítás jogilag s erkölcsileg teljes mértékben rehabilitálta a rendet, ám a jezsuiták ellen-ségeinek megvan máig az az elégtételük, hogy a Tár-saság ellen vívott harcaikban egy pápára is hivatkoz-hatnak, mint aki bizonyos fokig magáévá tette a jezsui-ták ellen emelt vádakát. Hogy ez az elítélés nem egé-szen a szabad pápai akarat megnyilatkozása volt s hogy a visszaállítással a Szentszék a „Dominus ac Re-demptor“ kezdetű feloszlató brévéjét is visszavonta, azt persze nem szeretik tudomásul venni.

Vádak a jezsuiták ellen.

De mik voltak hát a vádpontok a jezsuiták ellen? Mi címen támadták őket? S mennyi volt az igaz-ság ezekben a vádakban? E kettős kérdésre kell most felelnünk.

Nem szívesen tesszük, mert méltatlan dolognak

érezzük, hogy egy erkölcsileg ilyen magasan álló tetteket a vádlottak padjára engedjünk ültetni. Méltánytalanság, hogy a Jézustársaságnak egyáltalán védekeznie kelljen ilyen vádakkal s ilyen vádlókkal szemben.

Kik vádolják a jezsuita rendet? Kevés kivétellel csupa olyanok, akiknek százszor inkább volna a vádlottak padján a helyük. Nem különös és visszas dolog-e, hogy istentagadók, forradalmárok, macchiavellisták, epikúri jólélők, jön és rosszon túlállók, modern pogányok ülnek törvényt a jezsuiták erkölcsisége fölött? Radikális újságírók és körmönfont politikusok háborodnak fel a jezsuiták állítólagos erkölcsi lazaságán? Notórius történelmi valótlanosságok terjesztői fogják rá a jezsuitákra a „ravaszsgot“, a reservatio mentalist és hasonlókat? Felekezeti máglyagyujtogatók támadják a jezsuitákat a vallási türelmetlenség címén?

De legyen hát a kedvük szerint; ültessük le a Jézustársaságot a vádlottak padjára! Kún Béláék forradalmi törvényszéke előtt is ültek vád alá helyezett magyar jezsuiták s nem vált végeredményben szegényükre. Ismertessük szépítés és kímélet nélkül a jezsuiták ellen felhozott vádakat, feleljünk rájuk tárgyilagosan s okmányszerű bizonyítékok alapján s az igazságos olvasó szemében a vádakat, nem kételkedünk benne, azonnal megsemmisülnek, sőt esetleg a vádlókra fognak visszahullani.

A vádakat két csoportba oszthatjuk: történelmi s elvi jellegű vádakra, amint e vádakat vagy bizonyos — állítólag történelmi — eseményekből indulnak ki, vagy elvi alapon emeltetnek a rend alkotmánya s tanítása ellen.

A történelmi vádakat.

Ha valamely felekezeti hittani vagy történelmi tankönyvben vagy lexikonban felütjük a jezsuitákra vonatkozó részleteket, ezeknek alapján a jezsuitákat valóságos eleven ördöggként kell elképzelnünk. A jezsuita a „sátán pajzsával van felvértezve“ mondja

röviden és velősen S. Szabó József a „tiszántúli református egyházkerület” által kiadott tankönyvében.¹ A jezsuiták „az emberiség esküdt ellenségei” s rendjük „semmi erkölcstelenségtől, sőt még a gyilkosságtól sem riadt vissza”.

A jezsuiták e regényíró történészek szerint szemforgató gonosztevők, akik képmutató álszenteskedéssel prédikálják az erényt, szigorú életmódban, fegyelemben élnek, de ugyanakkor szemrebbenés nélkül gyilkolnak, rabolnak, lopnak, hamisan esküsznek, mérényleteket terveznek ki, erkölcstelenkednek, nőket és gyermekeket rontanak meg s természetesen az ördöggel cimborálnak. Ne tessék mosolyogni, mindezt komolyan és szent borzalommal ismételtetik ma is egyes hithű protestáns tankönyvek. Az iskolai hittant használják fel arra, hogy ezeket a súlyos történelmi vádakát jól bemélyessék minden felnövekvő, újabb protestáns nemzedék lelkébe.

Bizonyítékot, történelmi forrásmunkákra való utalást természetesen hiába keresnénk e vádak ismételtetőinél. A „calumniare audacter” elve nem keres bizonyítékokat. Akik maguk is e vádak és rémmesék elhívésében nevelkedtek, nyugodtan s lelkiismeretfurdalás nélkül adják tovább a rágalmakat az újabb generációnak, akik pedig némi tudományos szint akarhatnak adni vádjaiknak, azok is teljesen értéktelen tanukat déznek.²

Egy protestáns német tudós, dr. Viktor *Naumann*, akit érdekelt a kérdés, honnan ered a jezsuiták ellen az a rengeteg animozitás, vállalkozott a fáradságos

¹ A keresztyén egyház története, Debrecen (Hegedűs) 1918. 45. 84.

² Nagyszámú ilyen vádat gyűjtött össze s mutatta ki tudományos tarthatatlanságukat B. *Duhr* ily című könyvében: *Jesuitenfabeln. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte.* Herder, Freiburg, 4-ik kiad., 1904. *Duhr* könyvéről maga az *Evangelische Kirchenzeitung* megvallotta (1906, Nr. 36.), hogy olvasása protestánsok számára is ajánlatos, „nehogy, úgymond, Róma elleni harcunkban régóta megcáfolt vádakkal dolgozzunk”.

munkára, hogy alaposan átvizsgálja a jezsuitaellenes vádak történelmi eredetét. Kutatásainak eredményét 1905-ben hatalmas kötetben tette közzé.¹

A mű bevezetésében a szerző kijelenti, hogy bár ő maga is protestáns s a jezsuita-rendnek elvi ellene, mégis kénytelen megállapítani, hogy a jezsuita kérdésben a legszígyenletesebb kritikátlanság terpszkedik: mindenki csak 3-ad, 4-ed, 5-öd kézből veszi át s írja ki az „adatokat” s az eredeti forrásokhoz senkisé meg vissza. Ő maga elolvasott jóformán minden idevágó irodalmat, legalább 1700 művet, összehasonlította őket s kénytelen volt megállapítani, hogy ez a rengeteg szerző és „kutató” úgyszólván csak egymást írja ki, csak cifrázza s ismételteti a vádakot, de a legkevesebbnek jut eszébe az eredeti „bizonyítékokat” venni vizsgálat alá. 1700 munkának átvizsgálása s történelmi értékének rostálása, úgymond, éppen nem volt könnyű feladat.

„Munkám közben — írja — a legundorítóbb emberi tulajdonságoknak: a gyűlöletnek, hazugságnak, rágalmazásnak, aljasságnak s durvaságnak száz és száz könyvön át kellett a sötét szemébe nézmem. Törekedtem, hogy ez a látvány fel ne háborítson s haragra ne gyullasszon, nehogy már emiatt túlságosan kedvezően ítéljem meg a jezsuitákat. A figyelmes olvasó látni fogja, hogy a bölcseleti alapelv s a módszer tekintetében éppen nem állok mindenben a rend mellett, sőt éles vádat is emelek ellene. Azonban, ha világnézetileg ellenfeletem látom is benne: meg kell vallanom, hogy becsületes ellenfél, nagy ellenfél, aki az eszméiért, ha tévesek is, bátran küzd, mindent eltűr és elvisel. Én a hazugságon és gyűlöleten keresztül

¹ „*Der Jesuitismus. Eine kritische Würdigung der Grundsätze, Verfassung und geistige Entwicklung der Gesellschaft Jesu, mit besonderer Beziehung auf die wissenschaftlichen Kämpfe und auf die Darstellung von antijesuitischer Seite. Nebst einem literarhistorischen Anhang: Die antijesuitische Literatur von der Gründung des Ordens bis auf unsere Zeit. Von Pilatus (Dr. Viktor Naumann)*”. Regensburg, Manz, 1905.

jutottam el a jezsuita-rend tiszteletére, sok tekintetben csodálatára is s ha sokan követnének, nagy lépéssel jutnának közelebb a társadalmi és vallási békéhez' (VIII.).

Naumann nem érte el a nemes célt, melyet maga elé tűzött; a protestáns és liberális lapok agyontámadták, meggyanúsították, hogy jezsuita pénzen felbérelt hamisító, (valóságban Naumann soha addig eleven jezsuitát nem is látott) stb. Megcáfolni azonban egyetlen tételét sem cáfolták meg.

Naumann következőkép ecseteli a saját módszere és az általánosan bevett módszer közti különbséget: „Én magam akarok vizsgálódni s ítélni, nem mások vizsgálódásait s ítéleteit egyszerűen átvenni, hogy aztán papagály és szajkó módjára gondolkozás nélkül utána daráljam, amit másoktól hallottam. Ez az utóbbi módszer természetesen kényelmes és ezért közkeveltségnek is örvend; kevesebb időbe, fáradságba s gondolkozásba kerül s az olvasóban mégis azt a látszatot kelti, mintha ki tudja, milyen tudományos szerzővel volna dolga, oly szerzővel, aki szorgalmasan kutatott a forrásokban s ezekből meríti — a valóságban nem a saját kezével, hanem egy másik, egy harmadik, sőt negyedik és ötödik ember kezével — az italt, amelyet aztán a közönség elé tálal.”

Majd hozzá teszi: „Sehol sincsenek ezek a furcsa „forráskutatók” oly nagy számban, mint a jezsuiták elleni harcban... Ugyanazokat a hamis idézeteket, ugyanazokat a téves nézeteket találjuk meg nemzedékről-nemzedékre, amint évszázadokon át öröklődnek, mint valami értékes családi hagyaték, amelynek valódiságát azonban az utódok már nem is vizsgálják; sohasem tették aranymérlegre, amivel oly büszkén hivalkodnak.” (2.)

„A legendák útját pontosan meg lehet állapítani, amint egyik a másiktól átvette, kritikátlanul kírta a meséket: Du Moulin — Nouvelle Théologie — Pascal — Réceuil etc. — Wahrmond — Ellendorf — Bergmann — Keller Catholicus — Hoensbroech, Böthlingk —

Nippold Mirbt — Recalde... (5.334). Mindenütt ugyanaz a sunyi düh, ugyanaz a beteges „Jesuitenangst“; ellenben sehol komoly utánanézés, megbizonyosodás, történelmi behatolás...

„A mai kiabálók még csak az eredetiség jogára sem tarthatnak igényt. Évszázadokkal az ő rágalmazásai, szitkozódásuk és dühöngésük előtt ugyanígy beszéltek, csak még erőteljesebben, az akkori „elfogulatlanok“... Be kell vallanom, a hatalmas irodalom átlapozása közben, amely előttem halmozódik, gyakran bizonyos reménytelenség és fáradtság akart erőt venni rajtam: a hazugságok hatalma s bősége óriás! Nem teljességgel hiábavaló fáradozás-e, ha gyenge szavammal az igazságot diadalra kívánom vinni? Az igazságot, amely ma úgy el van rejtve, hogy majdnem époly nehéz megtalálni, mint ahogy Tobosói Dulcineát nehéz volt megtalálni, akit Don Quixote képzelete oly szépen festett meg, de aki éppen csak az ő képzeletében élt? Az igazság persze a valóságban is él, de hogyan jussunk hozzá, mikor az állóvagoknak ekkora hadserege állja útját a tisztánlátásnak? Az ember szinte kétségbeesik erre a gondolatra!” (13. s. köv.)

A jezsuiták elleni harc belső komolytalanságát találóan jellemzi egy 1782-ben kiadott gúnyvers, amelyből Naumann részleteket közöl. A vers címe: „Adatok a jezsuiták oknyomozó történetéhez, amely nemsokára meg fog jelenni: okmányok alapján, amelyek még a jezsuitáknál is régebbiek”.

A gúnyvers végigmegy az egész történelmen s minden bajt és gyalázatosságot, amely valaha történt, a jezsuitákra ken. Alig teremtette meg Isten az angyalokat, máris egy jezsuita elcsábítja Lucifert s forradalomra ingerli Isten ellen. Ezért Isten elkárhoztatja az angyalokat, de a jezsuita egy probabilista mesével kihazudja magát. A paradicsomban nem a kígyó, hanem egy jezsuita csábítja engedetlenségre Évát, majd ka-
zuista okoskodásaival ráveszi Kaint, hogy csak ölje meg Ábelt nyugodtan, mert az nem bűn. A vízözönt

a jezsuiták rendezték. Ők vitték közismert erkölcsatlenségük segítségével Szodomát bűnbe és pusztulásba.

Leggyalázatosabban Egyiptomban működtek: behizelegették magukat Fáraó király kegyeibe, udvari gyóntatók lettek, aminek Fáraó nagyon megörült, mondván: most jó dolgom lesz, jezsuita a gyóntatóm, a jezsuiták pedig probabilisták; akármilyen bünt követek el, bánat és javulás nélkül minden pillanatban megkapom a feloldozást. Csakugyan így lett: „a király gyónt — hogy mi volt a bűne? a generális azonnal megtudta a gyóntató leveléből”. És így tovább, véges-végig. A gúnyirat szerzője csak legvégül árulja el, hogy mindezzel csak azt a módszert akarta nevetőségessé tenni, amellyel a jezsuitákról „történelmet” írni szoktak.

Hogy milyen merészen lehetett a jezsuitákra tücsköt-bogarat ráfogni, annak egy-két mulatságos példáját Naumann szerint hadd iktassuk ide.

1614-ben Bázelen német nyelven protestáns szerzőtől a következő, kissé hosszadalmas című „történelmi és igaz jelentés” látott napvilágot a tudós és szentéletű Bellarmin Róbert jezsuita bíborosról:

„Wahrhaftiger historischer Bericht, wie der Jesuit Robertus Bellarminus gewesener Cardinal zu Rom unseligen Gedächtnuss, in seinem Pharisäischen unheiligen Leben, mehr nicht, denn 1642 Weibspersonen beschlaffen (!), dieselben hernachen mehrertheils, samt den Kindern durchs Schwerd, Gifft, Feuer und Wasser jämmerlich und heimlicher weiss verderbt und umgebracht. Wie solches alles sein eigen Beichtbüchlein öffentlich bezeuget, und durch seinen Secretarium de Montgado offenbart, und allen Jesuiten zu ehren und gefallen, an statt seiner Leichpredig, mit Beschreibung seines schröcklichen Todes publicirt worden. Auch wie es ihme auf seiner Wallfahrt bey der Marlen de Santo Loretto wunderbarlich seltzam ergangen”.

Az ember megborzad ekkora szenzáción: a tudós és szentéletű Bellarmin bíborost, akit az Egyház né-

hány éve szentté és egyháztudóssá avatott, ez a röpirat úgy állítja oda, mint nőcsábítót, aki pontosan 1642 nőt tett tönkre — sem többet, sem kevesebbet — s ezeket aztán a gyermekeikkel együtt „karddal, méreggel, tűzzel és vízzel” kegyetlenül meggyilkoltatta. A „hiteles és történeti jelentés” leírja szegény Bellarmin bíborosnak „szörnyűséges” halálát is, hogyan átkozta haldokolva Istent s a szenteket, hogyan lovagolt azután egy bakkecske hátán a pokolba, s hogyan leplezte le mindezt a titkára, a bíboros halála után megálált gyónási könyvecske alapján...

Borzalmunk azonban mulatsággá válik, mikor megtudjuk, hogy ez a tudós, „hiteles történeti” leírás *1614-ben jelent meg*, tehát 7 évvel Bellarmin halála — *előtt*, amely tudvalevőleg csak *1621-ben következett be*. Bellarmin bíboros tehát e könyvben még élve olvashatta, milyen szörnyű halállal (schröcklichen Todes) halt meg s hogyan leplezték le irtóztató bűneit a halála után!

Azonban a protestáns polémia jól számított: luteránus körökben buzgón hittek ezeknek a szörnyűséges röpiratoknak. Elhitték, hogy egy szerzetes, még hozzá bíborosi rangban s egy világ tiszteletének és nagybecsülésének középpontjában, minden elképzelhető bűnt elkövetett: ezernél több nőt megbecstelent, számtalan házasságtörésbe esett, állatokkal vétkezett, „boszorkányságot” űzött, méreggel, gyilokkal pusztított el ezer és ezer ártatlan embert, úgy, hogy Néró valóságos jámbor gyermek volt volna őhozza képest!

Nem szabad különben csodálkoznunk, hogy éppen Bellarmin ellen dühöngött ily fokban a hitújítók szenvedélye, hiszen *Bellarmin volt az, aki a hitújítók tanait a logika s a tudományos felkészültség damaszkuszi pengéjével halálra sebezte*. Tanulságos, hogy Angliában még ma is „bellarmine”-nek nevezik a gúny- és torzképeket általában; annyira megszokta a hitújítás, hogy Bellarmin ellen s bizony a többi jezsui-

ták ellen is csak torzképek s ferdítések útján igyekezett hangulatot kelteni.

Egy másik irat a „naptárjavító” jezsuiták ellen íródott. A Gergely-féle naptárreform előkészítésében tudvalevőleg jezsuita csillagászok és matematikusok is résztvettek. Ezeknek munkáját szintén égbekiáltó bűnként tünteti fel a vádaskodó irodalom. Ismeretes, hogy a protestánsok kezdetben hevesen ellenezték a naptárjavítást s csak a tudós Kepler közbelépésére, aki protestáns létére a jezsuitáknak nagy barátja volt, fogadták el az „Antikrisztus naptárjavítását”.

1584-ben Németországban megjelent egy röpirat, amely hosszasan leírja, milyen rettenetes istenítélettel pusztult el az a négy átkos jezsuita, akik az új naptárral a kereszténységet bűnös módon „összezavarták”. Az irat címe a következő: *„Neuwe Zeitungen. Wahrhaftige und eigentliche Beschreibung von den vier geistlosen Meidtmachern und aufrührerischen Jhesuzuwidern und Pfaffen, so den Neuwen Calender erdacht und zügericht haben, die gantze Welt damit in Unruh zu bringen. Dergleich darbey angezeigt, wie undt in was gestalt ein jeder insonderheit gestrafft und sein Lohn empfangen. Auch wie ein jeder gemeudt und an was orthen es geschehen. Sampt erklärung über Exempel, so die Jesuzuwider in Deutschland geübt und getrieben haben. Auff das ein jeder darinn befinden soll, was von ihn zu halten sey. Esaia am 25 Cap. Spricht der Herr: Wendet euch zu mir, Ich will euch helfen. 1584.”*

A névtelen szerző a pápa által elrendelt naptárreformot természetesen szintén felekezeti kérdésnek nézi, sőt Isten és az emberiség ellen elkövetett szörnyűséges bűnnek tünteti fel. „Nyájas és kedves olvasó, így kezdi kenetesen, kétségkívül mindenki és az egész világ eléggé tudja és ismeri, micsoda nagy és kegyetlen egyenetlenkedés származott a világra s az összes néposztályokra, előkelőkre és alacsonyakra, abból a nagy változásból, amelyet a kereszténységben a jezsuiták kegyetlen, istentelen és disznó (az eredetiben

trágár szó áll) társasága, sajnos, ezekben az új időkben okozott" stb.

Aztán felsorolja a naptárreform állítólagos szerzőit, akik közül az egyik „kikeresztelt zsidó” volt, kettő pedig „szabóból” lett az „istentelen csapatok tanára” és „Hoffpfaff” (udvari pap). Nem csoda, hogy szabók voltak, úgy össze is foltozták az új „átkozott és lázadó naptárt”, „hogyan az egész kereszténységet egyenlenségbe és zavarba döntötték vele”. Az egész naptárreformnak egyetlen célja, hogy a keresztényeket egymás ellen harcra uszítsa. De az Úristen közbelépett s a négy naptárrontó jezsuitát szörnyű büntetésekkel sújtotta. Mikor az istentelen és tébolyodott társaság a trienti zsinatról hazatért (!) s mindenik a saját lakása felé tartott, az első felbujtó és gyilkos körülbelül 3 mérföldnyire Velencétől lelkiismeretébe pillantván, kétségbeesett s éjnek idején egy úriembernek a kertjében almafára felakasztotta magát. Így vette el méltó jutalmát! Szegény naptár csináló, aki kétségbeesésében öngyilkos lesz azért, mert értett a mennyiségtanhoz és a csillagászatához!

A második jezsuitát a bélpoklosság szörnyű betegségével bünteti az Úr. Hogy erre a bajra gyógyulást keressen, a jezsuita egy utcai nővel Bécsben egy fürdőbe megy. Ott a fürdőben kétségbeesés lepi meg (hogyan az utcai nő miatt-e, vagy a naptár miatt, nem tudatik) s erre az ördöghöz fohászkodik, hogy vigye el; mire az ördög természetesen azonnal megjelenik s az átkos naptár csinálót elviszi a fürdeteg. A harmadiknak még legszelídebb a sorsa: minden tagja megbénul. „Így bünteti Isten a szellemi kevélykedőket”, jegyzi meg a röpirat jámbor szerzője. A negyediket ló veti le s a szerencsétlen összetöri a csontjait.

A jámbor megbotránkozás az irat végén kenetes szentírási idézetekben enyhül meg: „A mindenható Isten irgalmazzon meg nekünk s adjon nekünk béketűrést, hogy türelemmel tudjunk szenvedni; az istentelen, lázadó sereget pedig a követőikkel együtt taszítsa le és alázza meg az Úr, az ő szerelmetes Fiának

kedvéért, aki igaz Isten és igaz ember s az Atyával és a Szentlélekkel uralkodik és dicsőítettik mindörökké Amen. 44-ik Zsoltár: Mert temiattad minden nap átkoztatunk, Uram, s úgy tekintetünk, mint a vágóbirkák". Amely utolsó epithetonban, mondja Naumann, talán volt is némi igazság.

Nálunk, sajnos, a protestáns Jókai Mór szintén beállott a jezsuiták ócsárlói közé, még pedig oly módon s oly eszközökkel, amelyek a nagy mesemondónak éppen nem válnak díszére. „Páter Péter” című regényében valóságos torzképét festi meg annak, amit ő „jezsuita” alatt képzel.

Ez a Páter Péter, akit ő jezsuitának nevez, minden aljasságnak s erkölcsi cinizmusnak valóságos megtestesítője. Jókai a jezsuitákat a valóságban annyira nem ismeri, hogy rendi életüknek külsőségeit is teljesen hamisan festi meg. A jezsuitáknál pl. „prior” (perjel) egyáltalán nincs, sem guardián; ő meg vidáman beszél ilyen nevű hivatalokról a jezsuitarendben. Jókait a fékezetlen fantázia költőjének szokás nevezni s ha valahol, csakugyan itt találó ez a megjelölés: soha Jókai képzelete oly vakmerően nem szárnyalt, oly képtelen és nevetséges kitalálásokra s ráfogásokra nem ragadtatta magát, mint mikor a kisujjából teremtett meg egy „jezsuita” típust, aminő a valóságban soha és sehol a világon nem élt.

De Jókai protestáns volt s a liberalizmus fénykorában élt; abban pedig a jezsuitákat rágalmazni egyenesen divat volt. Hány ember olvasta e könyvet s alkotott magának a regény hatása alatt képtelenül torz eszméket a Jézustársaságról! S hány hasonló torzregényt írtak már a jezsuitákról!

A komolyabb, történelmi igényekkel fellépő s ma is ismételt vádak közül izelítőnek Duhr alapján szintén hadd mutatunk be néhányat. A bővebb tárgyalást az olvasó az idézett helyen megtalálhatja.

„A jezsuiták máglyára cipelték a vallászabadság védelmezőit”. Ezzel szemben a valóság az, hogy soha egyetlen jezsuita sem vett részt senkinek máglyára

vagy halálra ítéltetésében; ellenben igen sok jezsuitát égették el vagy sütögettek meg elevenen mások (pl. a kassai vértanukat vagy japán vértanukat).

A jezsuitáknak tehát a máglyákhoz csak annyi közülük van, hogy — őket égették el rajtuk. Japánban főleg a jezsuita hithirdetők tevékenysége folytán hamarosan közel egy millióra emelkedett a keresztények száma. Ekkor állítólag egy Adams nevű protestáns angol kereskedő felbujtására, aki Daifuzsáma császárral elhitette, hogy a jezsuiták politikai uralomra törnek s trónjától akarják megfosztani, a császár a keresztények ellen fordult s valóságos Diokleciánja lett a japán Egyháznak. Hogy Adams-t a felekezeti fanatizmus vezette-e vagy a gazdasági féltékenység, nem tudjuk.

Ami pedig a sokat emlegetett vallásszabadságot illeti, ma is cáfolatlan a későbbi ókatolikus szekta-alapító történésznek, Döllinger Ignácnak szava: „Történelmileg semmisem hamisabb, mint az az állítás, hogy a reformáció a vallásszabadság érdekében indult mozgalom lett volna. Ennek éppen az ellenkezője az igaz. A maguk számára ugyan a luteránusok és kálvinisták épűgy követelték a vallásszabadságot, mint minden más ember minden időben. De a szabadságot másoknak is megadni sehohsem jutott eszűkbe, ahol uralmon voltak. A katolikus vallás elnyomását és kiirtását minden reformátor magától értetődőnek tartotta. Mindjárt kezdetben felszólították a fejedelmeket és városi hatóságokat, hogy a régi Egyház istentiszteletét erőszakkal is töröljék el. Angliában, Írországban, Skóciában, Dán- és Svédországban odáig mentek, hogy halálbűntetés terhe alatt tiltották meg a katolikus vallás gyakorlását”.¹

A „*Monita secreta*” (titkos utasítások). 1614-ben Krakóban egy elbocsátott jezsuita (Zahoreski) ilyen címen közzétett egy vádiratot a jezsuiták ellen. Szerinte a „titkos utasítások” a jezsuita generálisoknak

¹ Kirche und Kirchen, Regensburg, 1861, 68. s köv.

ama rendeletei volnának, amelyek szerint az előjárók valójában kormányozzák a rendet, míg a nyilvánosság felé egészen más alkotmányt és szabályokat játszanak ki.

Ezek a „titkos utasítások” önmagukat cáfolják meg, mert oly vaskos erkölcstelenségeket írnak elő (lopás, viszályok szítása, örökség-hajhászás, pénzhamisítás, püspöki székek megkaparintása stb.), amelyek egyenes ellentétben állnak nemcsak a rend alkotmányával és fogalmaival, hanem állandó gyakorlatával is s nevezetesen a rendi előjárók ama bizalmas leveleivel, melyek részben ki vannak adva, részben a levéltárakban ma is fellelhetők. A jezsuiták kezdetől fogva mint durva hamisítást és koholmányt utasították vissza a Monitákat s ezt a kiadványt ma már *minden komoly történész hamisítványnak tekinti* (így Dollinger, Reusch, Harnack s maga az Evangelischer Bund is).

A Moniták feltalálásának helyére nézve is teljes az ellenmondás. Egyesek szerint először Prágában találták volna meg a titkos utasításokat, mások szerint Paderbornban; egyszer Antwerpen szerepel mint feltalálási hely, máskor Lüttich, harmadszor Glatz, negyedszer San Sebastian, aztán Roermond, majd ismét Heidelberg, sőt — a tenger. Egyetlen történeti érvet nem hoztak fel soha a Moniták valódiságának bizonyítására s ma már csak a ponyvairodalom szereti felmelegíteni ezt a mesét.

Mária Terézia gyónásának elárulása. Ennek a legkülönbözőbb verziókban terjesztett mesének lényege az, hogy mikor Mária Terézia nem akart a jezsuita-rend feloszlatásába belenyugodni, egyszer csak Rómából a saját, évek előtt végzett általános gyónásának írásos kivonatát küldte meg neki Wilseck, római osztrák követ, amely gyónást Mária Terézia P. Parhamer jezsuitánál végzett volna s amelyet Wilseck Rómában lemásoltatott. Mária Terézia a gyónási titok elárulásán annyira megdühödött, hogy most már maga követelte a jezsuitarend eltörlését.

Így írja le az „esetet” Grégoire a királyi gyóntatóról írt hirhedt könyvében. Hasonlóképp beszél Guericke protestáns és Sugenheim zsidó történetíró, s legújabbban is a protestáns Lea. A mese benne van a Hase-féle protestáns egyháztörténelem legújabb kiadásában is.

Az egész esetnek *legkevesebb történelmi alapja sincs*. Mária Terézia korának legkiválóbb történetírói, pl. Arneth, Krones, Mailáth, semmit sem tudnak róla s a bécsi és simancai levéltárakban sincs semmi nyoma. P. Parhamer sohasem volt Mária Terézia gyóntatója s Wilseck sohasem volt Ausztria római követe. Mária Terézia maga mindig a legnagyobb szeretettel és tisztelettel beszélt a jezsuitákról, még a felosztatás után is, nevezetesen volt jezsuita gyóntatójáról, P. Kampmillerről. A Jézustársaság felosztatásáról pl. így írt Enzenberg grófnőnek: „A jezsuiták miatt vigasztalan vagyok és kétségbeesem. Egész életemben tiszteltem és nagyrabecsültem őket és soha mást, mint épületes dolgot nem tapasztaltam rajtuk”. Így nem szokás írni gyalázatos árulókról, a gyónási titok megszegőiről.

A *Bertalan-éj*. Az 1582-i párisi hugenotta-mészárlást a ponyvairodalom szeretné szintén a jezsuiták nyakába varrni. Hiába állapítja meg a komoly történetírás, hogy a Bertalan-éj tisztán politikai, nem pedig vallási tett volt, s hogy a jezsuitáknak nemcsak abszolúte semmi részük nem volt benne, sőt éppen ők sjettek, néha még saját életük veszélyeztetésével is, az üldözött protestánsok védelmére, akik közül többeket házukban elrejtettek s egyébként megmentettek. Még az egyébként fanatikus jezsuita-gyűlölő Huber Ferenc is bevallja, hogy a jezsuitákra a hugenotta-mészárlásokban való részvétel vádját nem lehet rábizonyítani.¹

Mindez természetesen nem akadályoz meg egyes protestáns tankönyvírókat, mint S. Szabó Józsefet

¹ Jesuitenorden 157.

abban, hogy a Bertalan-éj borzalmait a jezsuiták „ravasz fondorlatának” és „pokoli tervének” ne tulajdonítsák, majd így folytasság: „A párisi vérnász példájára másfelé is rendeztek a jezsuiták orozva történt tömeges öldökléseket”.¹

Eretnek fejedelmek meggyilkoltatása. A vádat, hogy a jezsuiták az eretnek fejedelmek meggyilkolását megengedett s Istennek tetsző cselekedetnek vallották s abban maguk is résztvettek, szorgalmasan terjesztik a pamfletisták a mai napig. Bizonyítékokat keresni e vád megtámasztására csak a müncheni Dahn jogtanár tartotta szükségesnek, azt is csak annak felemlítése által, hogy ez a tan megtalálható „a jezsuita Fernando Vasquez-nél” és a „gonoszindulatú jezsuita Dominicus de Soto-nál”. A tudós professzor nem vette észre, hogy sem Vasquez Fernando, sem Dominicus de Soto egyáltalán nem voltak jezsuiták, utóbbi a dominikánus-rendnek egyik közismert büszkesége.

A löpor-összeesküvésről fentebb volt szó.

Ravaillac. IV. Henrik francia király gyilkosáról, a félbolond Ravaillac-ról szintén fentebb szóltunk már. Soha komoly történetírónak eszébe nem jutott Ravaillac-ot és merényletét a jezsuitákkal kapcsolatba hozni. Ellenben a már említett S. Szabó József szerint „IV. Henriket a jezsuiták egyik tanítványa gyilkolta meg”. (49.) Ravaillac-ról azonban tudni kell, hogy sohasem volt a jezsuiták tanítványa.

XIV. Kelemen megmérgezése. Említettük, hogy XIV. Kelemen pápa a Jézustársaság feloszlata utáni évben, 1774 szeptember 22-én meghalt. A fáma természetesen kitalálta, hogy a jezsuiták mérgezték meg, mégpedig a volt generálisnak, P. Riccinek parancsára.

Azonban eltekintve attól, hogy Riccinek, akit igen kemény fogságban és ellenőrzésben tartottak, ha akarta volna, sem igen volt volna módja ilyen parancsokat adni, bizonyos, hogy XIV. Kelemen halála nem

¹ I. h. 48, 49.

méreg által történt. A szabadgondolkozó *II. Frigyes* porosz király 1775 január 6-án így ír: „Teljes bizonyossággal tudom, hogy az Olaszországból ideérkezett összes levelek megcáfolják a mérgezés regéjét”.

Az egykorú protestáns egyháztörténész, *Walch* kijelenti: „Még 1774 október 8-án ezt írta nekem egyik barátom: mindinkább bebizonyosodik, hogy a pápának állítólagos megmérgezése merő kabalisztikus mese, s az orvosok nevetnek rajta”. *Reumont* szerint a vád „üres rágalom, amelyre kár cáfolatot pazarolni; mert aki a pápa gyóntatójának, orvosainak és nagyszámú kortársnak tanubizonysága ellenére még mindig hisz e rágalomban, az csak maradjon meg ebben a hitében”. Még a harcos protestáns szövetség, az *Evangelischer Bund* is kijelentette 1895-ben: „XIV. Kelemen pápa megmérgezése szintén a mesék országába tartozik”.¹

Ne gondoljuk, hogy ezek a gyakran naiv elfogultságból, máskor meg tudatos rosszindulatból származó mesék és rémlátások csak amolyan ártatlan, negédes tréfák maradtak. Nem! Ezek a vádak végre is bevésődtek bizonyos osztályok és felekezeti közületek elméjébe s oly pszihózist teremtettek a jezsuitarenddel szemben, amely egyszer nyers és véres jezsuita-üldözésekben robbant ki, máskor meg arra vezetett, hogy széles rétegek most már minden újabb jezsuita-rémmesét akadálytalanul s minden kritikai érzék nélkül elhittek.

Hiába alkotott a rend nagyot és áldásosat a világ minden táján, hiába szerzett emberileg már szinte felül sem múlható érdemeket a néperkölcshiség javítása, a hitélet fejlesztése, a tudományos élet, a komoly kulturális haladás terén: a nagyközönség, főleg protestáns országokban, végül is csak annyit jegyzett meg magának róla, hogy a jezsuiták gyilkosok, mérgekeverők, erkölcstelenek és közveszélyesek. A hazugság irtóztatós hatalma erősebbnek bizonyult minden történeti s tapasztalati igazságnál.

¹ A fenti s hasonló vádakra s cáfolatukra nézve a megfelelő utalásokkal és forrásművekkel együtt lásd *Duhr* említett művét.

Olyan volt ez, mint a kereszténység első századai-ban a a pogányok által makacsul felújított mese, hogy a keresztények éjjeli összejöveteleiken gyermekek vé-rét isszák, vagy aminő a középkor végén s az újkor ele-jén oly hihetetlen mértékben elterjedt boszorkányhit volt. A tömegpszihózis és tömeghisztéria hatásaként aztán néha még a legjobbakra is átszármozott az a méla gyanú, hogy „valaminek kell a dologban lenni”, mert hogy „nem zörög a haraszt, ha a szél nem fújja”.

Az egyszer berögzött előítéleteket azután nehéz legyőzni. A jezsuiták ellen acsarkodó mai fanatikusok is könnyen meggyőződhetnének arról, kik a jezsuiták valóságban; csak el kellene látogatniok akármelyik jezsuita templomba vagy nevelőintézetbe, meg kellene figyelniök a jezsuiták lelkipásztori, tudományos és hithirdetői munkásságát. Lehetetlen, hogy becsületes, őszinte ember csodálattal ne adózzék azért az önzetlen munkáért, áldozatos, önfelőrlo fáradozásért, amellyel a jezsuiták a nép értelmi, lelki, társadalmi és kulturá-lis felsegítésén serénykednek.

A budapesti Jézus Szíve-templom pl. valósággal egyik országos középpontja a katolikus hitéletnek, a Jézusszeretetnek, a legkomolyabb vallásosságnak s erkölcsnemesítő munkának. Csak ebben a kicsiny templomban évenként körülbelül 300.000 szentáldozást számlálnak. A gyóntatószékekben naponta folyik a lélektisztító, lélekerősítő, léleknemesítő munka. Hány megtört szív talált itt új vigaszt s új életerőt! Hány öngyilkosjelölt dobta el a mérget! Hány összezúzott családi boldogság épült fel itt újra! Hány elbukott lélek talált vissza ismét az erény, a tisztaság, az ön-fegyelmelés útjára! Hány megkisértett ifjú vagy leány fordított itt hátat a kísértőnek, a bűnös alkalmaknak!

A gáncsoskodóknak csak meg kellene hallgatniok a jezsuiták prédikációit, követni faluról-falura a nép-misszionáriusokat, amint évente tíz és tízezer lelket erősítenek meg a hitben, vezetnek vissza az erkölcsös, józan, becsületes életre, a család megbecsülésére, az

őszinte, tettekben nyilvánuló hazaszeretetre. Kevés olyan szerve van az országnak, amely annyit tenne a keresztény erkölcs, a nép lelki egészsége, a társadalom belső, etikai értékeinek művelésére, mint a jezsuitarend.

S mindezért hol az elismerés? Nézzük a felekezeti hitvitázók könyveit, folyóiratait, hallgassuk kifakadó beszédeiket: egyetlen, szakadatlan szitkozódás a jezsuiták ellen, akiket még ma is csak a „sátán pajzsával felfegyverezve” tud elképzelni a fékevesztett felekezeti szenvedély!

Elvi vádak: a jezsuiták erkölcstana.

Azonban van a jezsuitaellenes vádaskodásoknak más csoportjuk is, színre és hangra előkelőbb s talán éppen ezért veszedelmesebb. Ez a másik irány elismeri, hogy a jezsuiták egyénileg feddhetetlen emberek, viszont lényegükben elhibázottaknak s erkölcsteleneknek tartja azokat az *elveket*, amelyeket a jezsuiták bizonyos etikai kérdésekben vallanak.

E vádakra nézve általánosságban megállapítható:

a) hogy a jezsuitáknak semmiféle külön teológiai s erkölcstani elveik nincsenek, s erkölcsi tanításaik teljesen megegyeznek a többi katolikus hittudósokéval és moralistákéval, úgy, hogy nincs semmi értelme, ha valaki ezeket a katolikus tanokat mint különleges jezsuita találmányokat pellengérezi ki,

b) hogy amennyiben a jezsuitáknak tulajdonított tanok csakugyan erkölcstelenek, soha egyetlen egy esetben sem bizonyíthatók rá a rendre mint ilyenre, sőt legtöbbször egyetlen egy rendtagra sem,

c) hogy amíg a jezsuitákra ezek a kifogásolható elvek csak a ferdítés és rágalmozás módszereivel foghatók rá, addig rendszerint egész brutális erkölcstelenségükben megtalálhatók a jezsuiták vádlóinak s ellenségeinek elvei között.

Ezeket az „elvi vádat” lényegükben a következőkre vezethetjük vissza:

- a) A jezsuiták megengedettnek tartják a zsarnokgyilkolást,
- b) a jezsuiták laxista erkölcsant hirdetnek,
- c) a jezsuiták szerint a cél szentesíti az eszközt,
- d) a jezsuiták a vallási türelmetlenség és gyűlölködés terjesztői,
- e) a jezsuiták nemzetköziek.

Lássuk ezeket a vádakat közelebbről.

a) *A zsarnokgyilkolás vádja.*

Ezt a vádat röviden elintézhethjük, mert jelentősége ma már jobbára csak történeti. A vád az volt, hogy egyes jezsuita moralisták, nevezetesen Mariana és Bellarmin, megengedhetőnek tartották erkölcsi szempontból az olyan trónbitorlónak fegyverrel való eltávolítását, akár megölését is, aki zsarnoki módon sanyargatja a népet, sőt szerintük még az eredetileg jogos és törvényes uralkodó ellen is ugyanilyképpen léphet fel a nemzet, ha az uralkodó a hatalmával állandóan zsarnoki módon visszaél s elviselhetetlen gaztetteivel bajba dönti az országot.

Sok mai olvasó azt fogja erre mondani: hát ez is vád? S csakugyan, amit itt mint szörnyű erkölcsi lazaságot emlegetnek, ma már széles körök szemében egészen magától értetődően helyes elv. Ellenben a fejlődési abszolútizmus fénykorában ilyen elvekből vajmi könnyen lehetett hurkot csavarni a jezsuiták nyakára.

Pedig *nem is csak a jezsuiták tanították* ezeket az elveket, lényegében ugyanazt hirdették nemcsak a középkor hittudósai, hanem pl. a reformátorok is. Mariana legfeljebb abban ment tovább a korábbi katolikus moralistáknál, hogy zsarnoki uralkodás esetén nemcsak a trónbitorlót, hanem az eredetileg jogos uralkodót is eltávolíthatónak tartja. Aki ezért Marianát erkölcsstelennek nevezi, bátran erkölcsstelennek nevezheti Schillert is, aki Tell Vilmost a zsarnok megöléséért dicsőíti, vagy az egész ókort, amely Brutust

mint szabadsághóst s mint nemzete megmentőjét magasztalta.

Mariana semmi esetre sem ment el olyan messze, mint pl. Petőfi az „Akasszátok fel a királyokat!” c. versében, s nem ment tovább mint azok, akik Kun Béla idején azt hangoztatták, hogy legjobb volna, ha valaki a terrorvezéreket egyszerűen lelőné. (Íme, a „zsarnokgyilkosságnak” egyik tipikus modern esete!) S mit mondjunk a magyar aranybulláról, amely a nemzet jogainak védelmében a fejedelemmel szemben a fegyveres ellenállást is megengedettnek jelentette ki? Vajjon a magyar aranybullát is erkölcstelen alkotásnak nevezzük-e?

Viszont érdekes, hogy Mariana tanát a jezsuiták maguk elítélték. Több jezsuita hittudós a jelzett tan ellen nyilatkozott;¹ a rend általános főnöke, Aquaviva pedig, mihelyt Mariana könyvének kifogásolható részeiről értesült, szigorúan megróttá az író s megparancsolta, hogy ezek a részek a könyvből eltávolíttassanak. Ha tehát Mariana hibázott, aminthogy csakugyan veszedelmes térré lépett, ezt a tévedését a rendnek, mint ilyennek rovására írni nem lehet.

Egyenesen mulatságos azonban, ha olyanok háborodnak fel Mariana tételén, akik viszont a forradalmakat s királyelűzéseket teljesen helyes és jogos dolgoknak tartják.

Mariana esete nem vert volna fel annyi port, ha véletlenül nem következnek be röviddel utóbb — igaz, hogy más országban, Franciaországban — azok a sorozatos merényletek, részben zsarnokok, részben igen derék fejedelmek ellen, amelyeket a jezsuiták ellenségei nagyszerűen tudtak összefüggésbe erőltetni Mariana tanaival.

A felizgatott közvélemény bűnbakot keresett s erre kitűnő alkalomnak kínálkozott Mariana könyve. Négy év alatt, 1606 és 1610 között Francia- és Németországban nem kevesebb, mint 60 röpirat jelent meg

¹ Többeket felsorol Naumann, i. m. 207.

e tárgyban a jezsuiták ellen s a következő három év alatt legalább még száz. Ezeket a röpiratokat azonnal mindenféle nyelvre: angolra, olaszra stb. lefordították. Látnivaló, hogy a gyűlölet serényen dolgozott. Az igazsággal e röpiratok annyira nem törődtek, hogy legtöbbször minden tárgyi bizonyíték nélkül a jezsuitákat mindjárt meg is tették III. és IV. Henrik gyilkosainak.

A jezsuiták hiába feleltek e röpiratokra, hiába cáfolták s hiába követeltek bizonyítékokat a merő állítások helyett. A lármás hang, a vádak szakadatlan megismérlése, a propaganda s a gyűlöletszítás fontosabb volt a vádaskodók szemében, mint a bizonyítás.

Egészen úgy, mint a mai szocialista és kommunista agitátorainknál . . .

b) *A laxista erkölcstan.*

A jezsuita moralisták laza erkölcstant, laxizmust tanítottak, hangzik a másik vád.

Semmisem könnyebb, mint ezt a vádat „bebizonyítani“, persze csak az avatatlanok szemében. Csak ki kell ragadni néhány mondatot a jezsuita (vagy általában a katolikus) kazuisták könyveiből, elhallgatva az összefüggést, kissé kiszínezve a technikai kifejezésekben járatlan olvasó előtt az egyes állításokat s nemes felháborodást színlelve ráborítani a jezsuita szerzőkre a vizes lepedőt: íme milyen erkölcsi igazságot tanítottak!

A kazuisztika — erkölcstani példaesetek tára — tudvalevőleg ugyanazt a helyet tölti be az elméleti erkölcstudomány mellett, mint a mennyiségtani példatár az elméleti matematika mellett. Útmutatás a lelkiatyai tisztet gyakorlóknak, hogyan oldják meg azokat a bonyolult morális eseteket, amelyeket nem kazuiszták találnak ki, hanem amelyeket kegyetlen realitásban s ezernyi változatban sodor a lelkiatyák lába elé az élet.

A lelkiatyának, akinek a gyóntatószékben ezer

és ezer bonyolult lelkiismereti kérdésben kell állást foglalnia, nem szabad e kérdésekkel szemben a pusztán egyéni érzésre, a „Hausverstandra” hagyatkoznia, nem szabad esetleg a szenvedő embertárs bőrére felületesen ítélkeznie, hanem alaposan ismernie kell az idevonatkozó erkölcsi elveket s azok gyakorlati alkalmazását. A jogász, a bíró, az ügyész szintén nem igazodhatik egyszerűen az „érzése” szerint s tudjuk, hogy sok esetben a helyes jogi megítélés és döntés oly látszólagos mellékkörülményeken múlik, amelyeket a laikus ember első pillanatban talán figyelemre sem méltatna.

A gyóntatószék sem volna annyi mérhetetlen áldásnak s vigasznak forrása, ha nem kiforrott, alaposan megtárgyalt, szigorú logikával végigvezetett erkölcsi elvek vezetnék a katolikus Egyház e fontos intézményének közegeit, a lelkipásztorokat. Ezért nagyjelentőségű s nagyfejlettségű tudományszak a katolikus teológiában a morális és kazuisztika s ezért is látjuk a jezsuita hittudósokat nagyszámban e tudományszak művelői között.

Ez a kazuisztika kiterjed természetesen a 6-ik és 9-ik parancs területére is, aminthogy az emberi életnek s bűnöknek szomorúan nagy hányada vonatkozik erre a területre. Ezen a címen a katolikus kazuisztikát „erotikának” nevezni, merő farizeusi képmutatás. Miért nem erotika akkor a Krafft-Ebbingek Psychopathia sexualis-a, vagy az orvosi és jogi könyveknek idevágó, részletező s mindenre kiterjedő fejezetei?

Már most mit tesznek a katolikus és jezsuita moralisták vádlói? Kiragadnak egy-egy „pikáns” részlet egy-egy kazuista írataiból s nagy diadallal tárják az olvasó közönség elé: íme, ilyeneket írkálnak a szent atyák! Elhallgatják természetesen, hogy ezek a mondatok nem a nagyközönség számára lelkiolvasmányul, hanem a gyóntatók számára szakoktatásul voltak szánva s éppen azért latin nyelven is írtak. Ahol pedig a „botrányos” jelleg nem eléggé szembe-

ötlő, ott megtoldják a szöveget egy kis önkényes balra-értelmezéssel.

Ilyen alapon indított vagy húsz évvel ezelőtt egy *Grassmann* nevű német „tudós” hajszát a katolikus gyóntatószék s annak egyik legkiválóbb mestere, Liguori Szent Alfonz ellen. Azt akarta rábizonyítani, hogy a szent szerint a gyóntatóatyának csupa szemenszedett pornográf kérdéseket kell intéznie a gyónókhhoz, jámbor nőkhöz és ártatlan leánykákhoz. E célból egy kis hamisítással a Szent Alfonznál fejezetcímül használt „*Quaeritur*” szót rosszhiszeműen így fordította: „a gyóntató kérdezze meg a gyónótól”, mintha az eredetiben „*Quaeratur*” állna. Hát így igazán mindent be lehet bizonyítani; ilyenféle „bizonyítékokkal” sütötték rá a Kaifások az Isten Fiára is az istenkáromlás bélyegét.

Szándékkal említettük ebben az összefüggésben éppen Liguori Szent Alfonzot, akinek tekintélye a katolikus morális terén egészen egyedülálló s aki különös szeretettel vallja magát e téren a jezsuiták tanítványának. Ha Liguori Szent Alfonzot nem kímélték, miért kímélték volna az átkos jezsuitákat?

A jezsuitaellenes libellusok, röpiratok, újságcikkek és „komoly” tanulmányok csakugyan a mai napig fáradhatatlanok e kedvenc fogásuk alkalmazásában: nyakra-főre idézgetnek Escobarból, Tamburiniből, Sából, Guryból s egyéb jezsuita moralistákból „hajmeresztően” erkölcstelen részleteket. Nálunk *Toldy István*, az aposztata pap, egy félévszázaddal ezelőtt egész könyvet töltött meg ilyen szemenszedett „erkölcstelenségekkel”.¹

Az igazság kiderítését e téren roppantul megnehezíti az a körülmény, hogy az egyes kiragadott mondatok igazi értelmének helyreállítása érdekében mindannyiszor szükség volna az egész összefüggés

¹ „A jezsuiták Magyarországon és egyebütt. A Jézustársaság szervezetének, tanainak s működésének ismertetése és a jezsuitakérdés Magyarországon.” Budapest 1874, Ráth Mór bizománya. 471. lap.

ismertetésére, azután a fogalmak és szakkifejezések tisztázására s a teljes elmélet kifejtésére; ami annyit jelent, hogy a támadásnak úgyszólván minden egyes mondatáról jókora morálteológiai értekezést kellene írni, amit ugyan ki olvasna végig? Hiszen akiben igazságszeretet és becsületesség van s a megfelelő előismeretek sem hiányoznak benne, az ugyanazzal a fáradsággal az eredeti műveket is végigtanulmányozhatja, s akkor egyszerre összedől a pamfletisták egész körmönfont vádaskodása.

A tömeg azonban nem ilyen alapos, még a sok tudós idézetnek sem néz utána, amit a pamfletista esetleg tisztára az újjából szopott, s épúgy nem vizsgálja a nagyközönség, vajjon az eredeti szövegnek a pamfletista által nyújtott fordítása csakugyan hűségese-e?

Csak éppen mutatóba lássunk néhány kiragadott példát éppen Toldy Istvánból, mellőzve ezúttal az általa idézett forrásoknak és a fordítási hűségnek ellenőrzését.

Mint a jezsuita erkölcstelenségnek példáját idézi Toldy *Alloza* jezsuita hittudós következő mondatát: „Nagy baj elhárítására meg van engedve valakit leitatni”; majd *Alagona* Péter tételét: „Nem vétkezik, aki valakit, ha nagyobb bűnt akar elkövetni, kisebbnek elkövetésére vesz rá, pl. azt, aki gyilkolni akar, arra, hogy csak verjen, azt, aki házasságtörést akar elkövetni, arra, hogy csak paráználkodjék” (94). Ugyancsak Allozából veszi a következő „borzalmasan erkölcstelen” tételt: „Nem vétkezik súlyosan az, aki, nehogy rendes gyóntatójának jóvéleményét elveszítse, a súlyos és szemérmetlen bűnöket előbb egy másnak, a csekélyeket pedig rendes gyóntatójának gyónja meg”. Toldy erre megjegyzi: „Kétségkívül a legjobb mód arra, hogy a kecske is jóllakjék s a káposzta is megmaradjon” (73). További idézet: „Könnyen (bocsánatosan) vétkezik, aki tagadja (a gyóntatószékben), hogy halálos bűnt követett el, midőn

olyat követett el, melyet nem volna köteles meggyónni, vagy mert érvényes gyónásban már megbocsátott, vagy mert igaz és fontos oka van azt elhallgatni", idézi egy más jezsuitából, Voit Odönből (71). Ehhez a terminus technikusok helyes megértése mellett kétségtelenül helyes megállapításhoz Toldy rövidesen ezt a magyarázatot fűzi: „Eszert szabad a gyónást in infinitum halasztani, és szabad *hazudni* a gyónásban". Aki a fenti tételeket figyelmesen elolvassa, semmikép sem talál benne alapot erre a következtetésre.

Hogy csak az idézett példák elsejére feleljünk: képzeljük el a következő esetet. Valakit rablók fognak el s valami viskóban fegyveresen őrzik. Az áldozatnak fia vagy barátja megtudja a dolgot s hogy az ártatlant kimentse, pajtáskodást színlelve az őrt a közeli kocsmába csalja s ott jó borral kínálja meg. Az őr becsip s később az éj folyamán mélyen elalszik. A fiú vagy a jóbarát jön s a horkoló őr mellől kimentí a foglyot. Kérdés: erkölcsileg megengedhető volt-e a kimentőnek az a cselekedete, hogy borral kínálta meg az őrt? Épérzékű ember nem felelhet erre a kérdésre mással, mint határozott igennel. Akkor azonban Allozának igaza van. S igaza van a többinek is, ha úgy értelmezzük őket, ahogy ők maguk kétségtelenül értették szavukat.

Hogyan forgatják ki a pamfletisták eredeti értelmükből a kellő odafigyeléssel teljesen korrektnek mondható teológiai véleményt, arra érdekes példa a következő, Toldy így ír: „Ezeket messze felülhaladja a XIX. század nagy teológusa és moralistája Gury, meglepő cinizmusával írván: „Eleget tesz kötelességének az, aki misehallgatás közben hiú vagy buja gondolatokkal foglalkozik, vagy azon szándékkal hallgatja a misét, hogy lopjon". A valóságban Gury semmiféle „cinizmust" nem követ el e mondat leírásával, mert nem azt kérdezi, hogy nem vétkezik-e a hiúság, bujaság stb. által, aki a fent leírt módon hallgatja a

misét, hanem hogy: eleget tesz a *misehallgatási* kötelezettségnek, *mint ilyennek*. Például: ha utána magába száll és meggyónik, köteles-e a buja gondolatokon vagy a lopási szándékon kívül ezt is meggyónni: vásárnap elmulasztottam a misehallgatást? Természetesen nem köteles, mert a bűne nem ez volt, hanem egészen más.

Toldy azonban számít a laikus olvasó felületes ségével, hogy nem érti meg a kérdést s azt akarja elhíttetni, hogy Gury a bujaságot vagy lopást sem tartja bűnnek: ezért aztán diadalmasan így csattog tovább: „A jezsuita előtt a járdataposó, ki egy leányt üldözve utánamegy a templomba, nehogy szem elől tévessze, — a szenteskedő asszony, ki templomba jár kacérkodni vagy légyottot tartani, — a zsebmetező, ki a templomban összegyűlt tömegben gyakorolja mesterségét — eleget tesz a vallás misehallgatási parancsának” (69). Nem szakember talán nem veszi észre, hogy derék pamfletistánk itt mindhárom esetben egyszerűen meghamisítja a kérdést. Gury nem azokról beszél, kik csak abból a szándékból mennek a templomba, hogy ott valami bűnt elkövessenek, hanem azokról, akik misehallgatási szándékból mennek ugyan oda, de egyúttal más bűnös szándék is kel fel bennük (lásd a moralisták ismert különbségtételét e két kifejezés közt: *cum intentione* — *ex intentione*). Az ő megállapításai teljesen helyesek, csak Toldy nem értette meg, vagy nem akarta megérteni a Gury-féle tétel igazi jelentését s számít a teológiai szakkifejezésekben járatlan olvasóközönség tájékozatlanságával. Így aztán könnyű dolog vádakat koholni.

Lássunk még egy utolsó példát!

A moralisták tárgyalják a kérdést (éppúgy, mint a jogászok), érvényes-e a *tisztességtelen szerződés*? Ezzel a nem is oly egyszerű jogi kérdéssel kapcsolatban hozzák azt a példát, hogy a meretrix-nek szabad-e pénzt elfogadnia a már elkövetett erkölcstelen szolgálatért? Aki az életet csak egy kevéssé is ismeri, tud-

hatja, hogy ez a kérdés nem a merő fantasztikumok köréből való.

Előfordul, hogy ilyen szerencsétlen teremtés meg-
tér s meggyónik. Már most ez esetben kell-e arra is
kötelezni, hogy a bűnösen szerzett pénzt visszaadja,
vagy jótékonycélra fordítsa, mint *jogtalanul* szerzett
vagyon? Nemcsak Tamburini, hanem minden mai
moralista és jogász is azt feleli erre a kérdésre,
hogy *nem*. Mert bár a pénzt erkölcstelen étellel, tehát
bűnösen szerezte, mégsem szerezte *jogtalanul*. (Aki e
különbség bővebb taglalását keresi, nézzen utána bár-
mely morális vagy jogi szakkönyvben.)

Mit tesznek azonban a Toldy Istvánok s hasonló
pamfletisták? Szörnyűködve s megbotránkozva idé-
zik szegény Tamburinit, hogy milyen erkölcstelen
tanácsot ad, amikor azt mondja, hogy a meretrix
„helyesen cselekszik“, ha „pénzért vétkezik“! Pedig
dehogy mondja Tamburini, hogy a meretrix „helyesen
cselekszik“, mikor vétkezik; csak azt mondja, hogyha
már vétkezett, az ezért kapott pénzt joggal megtart-
hatja. Itt tehát a legegyszerűbb jogi s erkölcsi fogal-
mak teljes összekeverésével állunk szemben!

A jezsuiták „laza erkölcstanának“ vádját tehát
ezen az alapon — a moralistákból kiragadott s erő-
szakkal félremagyarázott idézetekkel — nem lehet
igazolni. Annál kevésbbé, mert ugyanezek az idézetek
minden nem jezsuita moralistánál lényegesen ugyan-
azon alakban megtalálhatók. Ha a vádra e címen jog-
alap volna, ezen az alapon nem a jezsuita morálist
mint ilyent, hanem a katolikus morálist általában kel-
lene támadni.

Egy neves protestáns teológus, *Rietschel* György
maga is bevallja: „Ellenünk lehet vetni, hogy miután
a jezsuiták morálisát a pápa Liguori Szent Alfonznak
egyháztanítóvá való felemelésével a katolikus keresz-
tények erkölcsi cselekvéseinek irányítójaként elis-
merte, a mi támadásaink a Jézustársaság erkölcstana
ellen egyúttal a pápát és a hivatalos római katolikus
egyházat is illetik. Ezt a következtetést nem tudom

magamtól elhárítani, mert teljesen helyes következtetés.”¹

Egészen más alapon igenis beszélhetünk egyes jezsuita moralistáknak — de nem a jezsuita morálnak — bizonyos fokú laxizmusáról. A laxismus — nem az „erkölcstelenség”, hanem egy bizonyos túlzottan enyhe erkölcsi rendszer értelmében — tudományos elmélet volt, amelyet elég sokan követtek egészen addig, amíg VIII. Sándor pápa el nem ítélte. Ez az elmélet azt vallotta, hogyha valamely törvénynek bizonyos meghatározott esetben való érvényessége ellen bármily csekély valószínűségi alapon lehet kifogást tenni, akkor ez a törvény az adott esetben nem tekinthető lelkiismeretben kötelezőnek.

Ezt az elméletet főleg a bencés *Caramuel* védte nagy meggyőződéssel, akit Liguori Szent Alfonz a „laxisták vezérének” (*princeps laxistarum*) nevez s őt követte néhány jezsuita is: Sa, Escobar, Tamburini. Erkölcsi lazaságokat azonban (a szó szokványos értelmében) ezek sem tanítottak soha. Már most ítélje meg az olvasó, micsoda jogon beszélnek a támadók „erkölcstelen jezsuita morálról”, mikor ezer és ezer jezsuita moralista közül csak négyen vagy öten követtek egy téves elméletet, amelyet nem is a jezsuiták találtak ki, nem is ők vallották egyedül s amellyel a jezsuita írók óriási többsége még az elítéltetés előtt kereken szembefordult?

*

Van azonban a laxizmusnak még egy lehetséges értelmezése.

Ellenfeleink, mikor a jezsuiták erkölcstanát „lazának” nevezik, szeretik e vonatkozásban a *probabilizmust* emlegetni. Hogy mit értenek a probabilizmuson, sok esetben maguk sem tudják, erre vonatkozó meghatározásaik sokszor teljes tájékozatlanságot árulnak el. Egyik hazai protestáns iskolai tankönyvben pl. „A keresztyén egyház történetében”, S. Szabó József,

¹ *Wider die Jesuiten*, Lipsce 1891. 32. lap.

a probabilizmusnak következő, teljesen hamis magyarázatát adja: A jezsuiták „azt tanították . . . , hogy minden cselekedet helyes, ha azt valami látszólagos ok, vagy tekintélyes hittudós igazolja (probabilizmus)” (45). Mondanunk sem kell, hogy ez egyszerűen csizma az asztalon, tanyai tudatlanság egy tudományos szakkérdésben.

Mi hát a probabilizmus?

A katolikus moralisták felvetik azt a mindenestre nagyon gyakorlati s a mindennapi életben sűrűn előforduló kérdést: *mire van kötelezve az ember, ha egy előírás valamely esetben nem biztosan kötelező?* Általánosan elfogadott elv ugyanis, hogy a „*kétes törvény nem kötelez*”. De a kétségnek mekkora foka elegendő ahhoz, hogy a törvényt ebben vagy abban a konkrét esetben nem kötelezőnek tekinthessem?

Íme, ez a kérdés. Például vasárnap misét kell hallgatnom, ha nem vagyok beteg vagy nem vagyok más fontos okból akadályozva. De már most milyen fokúnak kell lenni annak a betegségnek, mily súlyosnak a gátló körülménynek, hogy azt mondhassam: ma nem vagyok köteles misére menni?

Erre a kérdésre különböző feleletet adtak a különböző moralisták. A *tutoristák* azt mondták: hacsak nem teljesen bizonyos, hogy a törvény rám nézve itt és most be nem tartható, köteles vagyok betartani (a fenti példában tehát: ha nem vagyok nagyon súlyosan beteg, nem szabad misét mulasztanom). A *laxisták* azt mondták: mihelyt csak némi, akármilyen csekély valószínűsége is van annak, hogy a törvény a jelen esetben nem kötelez, már fel vagyok mentve alóla (tehát a fenti példában: valami egészen csekély indispozíció is, pl. a rosszkedvűség is kiment a misehallgatás kötelezettsége alól).

Voltak azután *probabilioristák*, akik azt mondták: csak ha a felmentő okok valószínűbbek és súlyosabbak, mint az ellenkezők, csak akkor vagyok felmentve. (Tehát a fenti esetben csak akkor vagyok felmentve, ha annyira meg vagyok hűlve, hogy a templomba-

menés folytán *valószínűbb*, hogy komolyan megbetegszem, mint az, hogy nem lesz tőle semmi komoly bajom). Voltak továbbá *aequiprobabilisták* (Liguori Szent Alfonz), akik szerint: fel vagyok mentve a törvény alól, mihelyt a felmentő okok époly fokban valószínűek, mint a fel nem mentők.

És végül voltak és vannak *probabilisták*, akik azt mondják: fel vagyok mentve a törvény betűje alól, mihelyt *igazán komoly ok* teszi valószínűvé, hogy a törvény jelen esetre nem alkalmazható. A felmentő és fel nem mentő okok összeméretezése ugyanis sokszor alig lehetséges, de mindenesetre céltalan is, mert ha csakugyan csak a *biztos* törvény kötelez s *komoly* okok szólnak amellett, hogy a törvény ez esetben nem kötelez, a törvény hatálya rám nézve erre az esetre megszűnik.

Hát ez az a szörnyű „erkölcstelenség”, amelyet a jezsuitáknak még ma is minden protestáns vitázó a szemére szeret vetni, legtöbbször anélkül, hogy a fogalmakat előbb tisztázta volna.

Mindenelőtt itt is a legnagyobb nyomatékkel kell hangsúlyoznunk, hogy a probabilizmus *nem speciális jezsuita tan*. Első tudományos megalapozója egy dominikánus: Medina volt. A probabilizmust épűgy tanították a jezsuiták mint a nem-jezsuiták, sőt ma alig találni a moralisták között más véleményt a felvetett kérdésekre nézve, mint ezt. Az Egyház maga elítélte a laxizmust is, a szélső tutorizmust is, Liguori Szent Alfonz morális rendszerét pedig kifejezetten helyesnek jelentette ki; azonban Liguori Szent Alfonz *aequiprobabilizmusa* a *probabilizmustól* úgyszólván csak nevében különbözik. Maga *Liguori Szent Alfonz*, akit az Egyház nemcsak szentté és egyháztudóssá avatott, hanem akinek teológiai véleményeit külön is helyeseknek nyilvánította, a jezsuitákat kifejezetten „az erkölcstani tudomány mestereinek” nevezi s hozzáteszi: mivel az ő véleményeik sem nem lazák, sem nem túlszigorúak, hanem igazságosak, azért többnyire őket követi, s ha néha mégis valamelyik jezsuita véleménye

ellen foglal állást, ezt is majdnem mindig *valamely más jezsuita tekintélyére támaszkodva teszi.*¹

Megjegyzendő: a probabilizmus lényegében éppolyan idős erkölcstani elmélet mint aminő idős a józan ész. Minden érzékű ember, a világi bíróságok is, állandóan a probabilizmus elve szerint ítéelkeznek: ha komoly ok valószínűsíti, hogy valamely esetre valamely tételes előírás betűje nem alkalmazható, senki-nek sem jut eszébe azt mint itt és most kötelezőt sürgetni. Pusztá valószínűségi alapon senkit sem ítéelnek el. Itt is úgy vagyunk tehát, hogy csak tisztázni kell a fogalmakat s a katolikusellenes vagy jezsuitaellenes vád azonnal összeomlik.

De mi van hát a *reservatio mentalis*-szal? kérdezi az olvasó. Az már csak igazán erkölcstelen dolog! Hát igen, ha valaki *reservatio mentalis*-on olyasmit ért, mint a katolikusellenes pamfletisták, akkor persze ez a tan is erkölcstelen. A már említett S. Szabó József pl. hajmeresztő felületességgel így magyarázza ezt a fogalmat: a jezsuiták azt tanították, hogy „az emberre sokszor nem kimondott szava, hanem elhallgatott gondolata kötelező (*reservatio mentalis*)”. (U. o.)

Azonban nem idáig van. Aki erkölcstudományi kérdésekhez hozzá akar szólni, annak ismernie kell a vita anyagának alapfogalmait. *Reservatio mentalis*-on a katolikus teológia nem a fenti hebehurgyaságot érti, hanem azt, hogy amikor nem vagyok köteles valamit akárki fiának az orrára kötni s az mégis kérdezi tőlem, evazív (kitérő) feleletet adhatok neki, olyat is, amely a szavak *közvetlen* jelentését tekintve nem fedi a valóságot.

Édes jó uraim, hát nem tesztek-e ti is így valamennyien? Ha nem akartok fogadni valakit, nem üzentek-e ki a cseléddel egyszerűen, hogy nem vagytok odahaza? (Már tudniillik nem vagytok odahaza az ő számukra!) Ha valaki pénzt kér tőled kölcsön s te nem akarsz neki adni, esetleg mert tudod, hogy az illető

¹ Lettere, Roma 1890, III 20, 26. köv.

soha nem ad vissza kölcsönvett pénzeket, nem azt feleled-e neki szemrebbenés nélkül, hogy „nincs”? Tudniillik az ő számára nincs, könnyelműen kidobni való pénzed nincs! És nem engedi-e meg a világi jog is, hogy a vádlott tagadjon, amíg bizonyítékot nem tudnak felhozni ellene, minthogy senki sem köteles ön-maga ellen tanuskodni?

De nem szükség ilyen emberi példákhoz nyúlunk. Ott van *maga Krisztus Urunk*, aki amaz emlékezetes esetben a zsidók kérdésére: felmegy-e az ünnepre Jeruzsálembe? kereken ezt a választ adja: „Nem megyek fel”¹ és *aztán mégis felment!* Jézusról nem lehet feltenni, hogy csak amúgy „megváltoztatta a szándékát”, ő igenis tudta, hogy fel fog menni, fel is akart menni az ünnepre, de ezt a szándékát nem akarta a kérdezőkkel közölni. Ezért egyszerű, reservatio mentalisszal (elméleti fenntartással) így felelt: „Nem megyek fel”. (Tudniillik: nem megyek fel nyíltan, a ti tudtotokkal, azaz: semmi közötök hozzá!)

Aki a reservatio mentalist, a kitérő választ, erkölcsstelennek tartja, vigyázzon! Mert *magát Jézus Krisztust vádolja meg erkölcsstelenséggel.*

Már most mi közük a jezsuitáknak a reservatio mentalishoz? Annyi mint minden más *katolikus hit-tudósnak*, és további elemzésben: annyi mint *minden józan eszű és érzékű embernek*. A reservatio mentalis-t kifejezetten tanította már Szent Ágoston is (Lib. contra mend. c. 103).

Viszont nem is a reservatio mentalist, hanem sokkal rosszabbat: a nyílt és kerek hazugság megengedettségét tanították s tanítják ma is protestáns és a modern racionálista erkölcsbölcselek, pl. Pufendorf, Paulsen, de így tanította maga Luther Márton is. Luther szerint az evangélium érdekében szabad „eine gute, starke Lüge”-t is használni. Méginkább szabad szerinte elhallgatni szavaink igaz értelmét. 1530-ban Luther buzdítja Melanchthont, hogy az Augsburgban

¹ „Ti menjete fel az ünnepre, én nem megyek fel erre az ünnepre, mert az én időm még nem telt be.” Ján. 7, 8.

megkezdett béketárgyalásokon semmiben sem engedjen; ha ez azonban nem volna lehetséges, tegye mindig hozzá kifejezetten vagy hallgatólagosan: „*Salvo Evangelio*” (hacsak az evangélium érdeke másképp nem kívánja). Ilyképpen szükség esetén mindent meg lehet ígérni és semmit sem kell megtartani. „*Nam si vim evaserimus, pace obtenta, dolos, mendacia ac lapsus nostros facile emendabimus*” (mert ha a kényszerhelyzeten túlleszünk s békét kapunk, majd könnyen kijavíthatjuk *cseleinket, hazugságainkat és tévedéseinket*).¹

A magyar szabadkőművesek napilapja szerint „azok az igazi bátrak, akik a hazugságot is fegyvertárukba iktatják”. Hát, akik a jezsuitákat agyon szeretnék ütni a mindenkép észszerű és helyes reservatio mentalis-ért, legyenek oly tárgyilagosak, hogy akkor mindenekelőtt a maguk Luther Mártonán vagy a szabadkőműveseken verjék el a port, mert ezek már nem is a kitérő választ vagy elmebeli fenntartást, hanem egyenesen a kerek hazugságot tartják megengedettnek.

Akik pedig hamisan vádaskodnak a jezsuiták ellen, már nemcsak reservatio mentalis-t követnek el, hanem azt a bizonyos „gute, starke Lüge”-t, amelyet nekik ilyen esetekre Luther Márton tanácsolt.

A jezsuiták ellenségei szerint a Jézustársaság tagjait elöljáróik az engedelmesség fogadalma révén *bűnre is kötelezhetik*. Még Ranke is magáévá tette ezt a vádat, bár később, belátva tévedését, visszavonta.

Ez a vád azonban már azért is lehetetlen, mert soha ilyen rendi alkotmányt azt Egyház jóvá nem hagyott volna. De nincs is egyetlen hely a társaság alkotmányában, amelyre e vádat alapítani lehetne; hiszen ellenkezőleg, ahol csak a szabályokban az engedelmességről szó esik, mindig hozzá van téve: „feltéve, hogy az elöljáró bűnös dolgot nem parancsolna”.

¹ De Wette, Luthers Briefe, IV 156.

t. i. akkor természetesen megszűnik az engedelmisség kötelessége.

A vád valószínűleg a rendi alkotmány e kifejezésének félreértéséből ered: „obligare ad peccatum”. Ez azonban az egykorú egyházi latinság értelmében s az összefüggés szerint is nem „bűnre” való kötelezettséget, hanem „bűn terhe alatt való kötelezettséget” jelent. A humanista Erasmus is ismételten így használja e kifejezést: „Praecepta Dei obligant ad poenam gehennae”. Maga az Evangelischer Bund is kijelentette e vádról: „Szomorú, hogy ilyen alavult (abgetan) jezsuita-mesékkal egyesek még mindig előhozakodnak”.¹

c) „A cél szentesíti az eszközt”.

Tanították-e a jezsuiták valaha, hogy a cél szentesíti az eszközt? Hogyne tanították volna, abban az értelemben, hogy a megengedett vagy közömbös eszköz pozitíve jóvá válik a jó cél által. S ezt nemcsak a jezsuiták tanították így, hanem mindenki: katolikusok és protestánsok, hívők és hitetlenek, mert így tanítja a józan ész maga.

Abban az értelemben azonban, hogy a jó cél akármilyen, még oly erkölcstelen eszközt is megengedetté tesz, ezt az elvet soha jezsuita nem tanította, sem nem helyeselte vagy gyakorolta. Azonban a rend ellenségei éppen ebben az értelemben fogják rá a jezsuitákra azt az elvet s ezt a ráfogást annyira belevitték a közhiedelembe, hogy sokszor még komoly embereket is megtévesztettek vele. Alig van ráfogás a rágalmak egész történetében, amely ilyen gyenge alapon indult volna el s ily diadalutat tett volna meg.

Pascalnak egy tréfájából indult ki az egész, aki, mint említettük, szatirikus céllal ezt az elvet teszi egy költött alakjának, egy „jezsuitának” ajkára. Szegény Pascal mást nem akart vele, mint kifizigúzni a jezsuita kazuistákat, akik minden bonyolult kérdésre

¹ Duhr, i. m. X. fejezet.

találnak ügyes megoldást, s valószínűleg eszébe sem jutott feltenni, hogy valaha az ő szatirájára mint történeti alapra fogja építeni a meseköltés ezt a vádat.¹

Pedig így lett. Egy *Heidegger* nevű svájci protestáns vitázónál találjuk a vádat először komoly formában. Szerinte a jezsuiták azt tanítják, hogy a jó cél bármely, még oly rossz eszközt is igazol. Ez állítás alatt forrás és bizonyíték gyanánt egyszerűen ez áll: „Lásd Montaltus, a hetedik „vidéki levélben”. Azaz: Pascal „Lettres provinciales”-jaiban!²

Ettől kezdve egyik protestáns író a másiktól írja le a mesét; mindig jobban belehevülnek, mindig jobban belelovalják magukat; mindegyik új s az előzőknél lehetőleg még rikítóbb színezésben adja elő tudományát, mindig szóvirágosabb lesz a statisztika, mindig mélyebb mellhangból fakad a megbotránkozás.

Ezek a jó urak egymást csaholták bele a furor protestanticus-ba. Heideggert követték aztán *Mosheim*, luteránus „apát” és teológiai tanár; *Rachel*, aki Pascal leveleit latinra fordítva újból kiadta s „jegyzetekkel” ellátta; *Stäudlin*, aki szerint már: a „jezsuiták dogmatizálták az erkölcstelenséget”; *De Wette*, Luther leveleinek kiadója s heidelbergi tanár, akit azonban III. Frigyes hamarosan elcsapatott; aztán a „katolikus” *Ellendorf*, aki mindenben a berlini porosz kormány eszköze volt s a pápa ellen is írt; *Leo Henne von Rhyn*, *Guericke*, *Baur*, a polemikus *Hase*, *Tholuck*, *Jacobi*, *Menzel*, *Beyschlag*, *Harnack* stb.

A német kultúrharc idején *Wagener*, Bismarck barátja (akit később nagystílú csalásért el kellett ítélni s az állami szolgálatból elcsapni!) indítványt tett, hogy a jezsuitákat erkölcstelen tanításaik miatt bíróság elé kellene állítani; erre maga Bismarck kioktatta őt, hogy ez bizony nehéz lenne, mert a bíróság előtt bizonyí-

¹ *Döllinger* szerint a „cél szentesíti az eszközt”-féle elv „ein lächerliches Phantom einer jesuitischen Morallehre, welches Pascal geschaffen”. (Handb. der christl. Kirchengeschichte II. (1828.) 856. s köv.)

² *Historia papatus* (1862.), Per. VII., c. 283.

tani is kell s ebből baj lehet!¹ E helyett abban a kétségtelenül egyszerűbb haditervben állapotok meg, hogy a jezsuitákat, egyszerűen ki kell űzni Németországból. Ami aztán meg is történt.

Csak kevés protestáns felekezeti író tudta magát a boszorkányhitre emlékeztető pszichózis hatása alól kivonni; így *Reuchlin*, Pascal ismert életrajzírója, aki „nem emlékszik, hogy a jezsuitáknál ezt az elvet valaha is megtalálta volna”, tovább *Grünberg*, a wittenbergi *Schröckh* és a párisi *Schöll*. Utóbbi megvallja: „Pascal könyve rendkívül nagy feltűnést okozott s el lehet mondani, hogy az első halálos vágást mérte a jezsuitákra, akiket benne a köznevetségnek és közútálatnak dobott oda. Mindazonáltal könyve a pártszellem szüleménye, amelyben rosszindulatúlag költött rá a jezsuitákra olyan kárhozatos tanításokat, amelyek alól ők régen tisztázták magukat”. Ez a vallomás annál figyelemreméltóbb, mert *Schöll* kezdetben maga is utána szajkózta a többieknek a jezsuitaellenes meséket.²

Ellenben pl. egy *Gerhard Friedrich* nevű „Dr. phil. et theol., Konsistorialrat, Senior des lutherischen Ministerii in Frankfurt a. M. und Meister vom Stuhl” (szabadkőműves nagymester!) „Der Freimaurerbund und die jesuitisch-hierarchische Propaganda” című iratában már egyenesen így ír: „Az elv, hogy a cél szentesíti az eszközöket (*finis sanctificat media*), ez a közismert jezsuita elv, amelyről *Bellarmin*, *Turretin*,³ *Busenbaum*, *Escobar* stb. művei *csaknem minden oldalon tanúságot tesznek*, egyszerűen kárhozatos... Számos kötetet lehetne megtölteni ezeknek s még más hasonlóképp igen kárhozatos elveknek példáival és bizonyítékaival az ő irataikból”.

A vádaskodás komolyságára jellemző, hogy a rágalom rég elterjedt már, amikor a támadók a kato-

¹ *Reichmann*, i. m. 111.

² *Reichmann*, i. m. 96.

³ Érdekes, hogy *Turretin* nevű genfi kálvinista teológust többet is ismerünk, jezsuita író ellenben ilyen nem volt soha.

likusok folytonos cáfolatai által sarokbaszorítatva végre szükségesnek látták utólag bizonyítékokat is keresni állításuk igazolására.

Átböngészték hát a jezsuiták iratait (ami elég nagy munka volt, mert Sommervogel jezsuita bibliográfiája 9 hatalmas kötetben sorolja fel a jezsuita íróknak csak a neveit és műveik címeit) s lázasan kutattak bizonyítékok után. Találtak is a jezsuita moralistáknál ilyen mondatokat: „Ha a cél meg van engedve, meg vannak engedve az eszközök is” (Cum finis est licitus, etiam media sunt licita).

Csak az volt a baj, hogy az összefüggésből mindannyiszor napnál világosabb volt, hogy a kérdéses szerzők ezeken a helyeken kifejezetten jó vagy közömbös eszközökről beszélnek, a rossz eszközök alkalmazását pedig kivétel nélkül, hangsúlyozottan elítélik. (Ezt a megsemmisítő eredményt a jezsuiták legfanatikusabb ellensége, *Hoensbroech* is elismeri.) Mit tessenek hát? Kiragadták a fenti mondatokat az összefüggésből s a jezsuita iratok értelmének némi szelíd meghamisításával mint a szóbanforgó elv világos bizonyítékait kürtölgették.

Hogy ez a hamisító, tudománytalan módszer még előkelő protestáns kiadványokba is utat talált, annak érdekes példáit mutatja be *Reichmann* Mátyás, aki ennek a kérdésnek külön, beható tanulmányt szentelt.¹ Még *Ranke* sem átalja minden bizonyíték nélkül a következőket írni a jezsuiták moráljáról:² A jezsuiták tanítása szerint „elég, ha az ember a bűnt nem mintilyent akarja; annál könnyebben remélhetjük bűnünk bocsánatát, mennél kevésbbé gondolunk Istenre a bűn elkövetésekor s mennél hevesebb volt a szenvedély, amely elragadott, amint enyhítő körülmény a megszokás és a rossz példa is. Mily szűkké válik így a vétkezés területel Hiszen senki sem keresi a bűnt magáért a bűnért!”

¹ „Der Zweck heiligt die Mittel.” Ein Beitrag zur Geschichte der christlichen Sittenlehre. Herder, Freiburg, 1903.

² Die röm. Päpste III¹ (1834) 133.

Ranke itt egyszerűen hamisít, mert amit a jezsuiták terhére ró, az részben teljesen helyes és igaz tan (pl. hogy a rossz példa hatása csökkenti az egyéni beszámíthatóságot) s ebben a jezsuitákkal teljesen azonos módon beszél minden érzékű moralista és büntetőjogász, részben pedig légből kapott koholmány. A fenti idézet első mondatait Ranke teljes joggal elmondhatta volna például Luther Mártonról, aki csakugyan tanított ilyesmit, de nem a jezsuitákról, akik az itt nekik tulajdonított elveket sohasem tanították.

A hamisításnak valóságos iskolapéldája, amit e téren a *Herzog és Hauck-féle „Realenzyklopädie für protestantische Theologie und Kirche“* a „Jesuitenorden“ címszó alatt elkövet.

Ezeket írja: „A jezsuita kazuisztika másik vezető elve a *methodus dirigendae intentionis*.¹ Ez abban áll, hogy az ember lelkiismeretének minden sérelme nélkül elkövethet egy a törvény által tiltott cselekedetet, hacsak nincs az a szándéka, hogy vétkezzék, hanem ellenkezőleg valamely dicséretes célt akar elérni vele“. Majd alább: „A rend gyakran tiltakozott a cél szentesíti az eszközt-féle ellen, mint amely tőle idegen s amelyet csak rosszakaratból fogtak volna rá. Igaz, hogy ez az elv a konstitúciókban sehol sincs ki-mondva, de a rend legjelentékenyebb moralistáinak tanításaiban a szándékról, az elméleti fenntartásról s az amphiboliáról szóló fejezetekben a *képzeltetlenebbül jut kifejezésre*“.

A 2-ik kiadásban ugyane szavak találhatók, ez-úttal *Zöckler Ottó* protestáns hittudós neve alatt, aki egy másik protestáns hitvitázóra, *Tschackert*-re hivatkozik, mint aki a jezsuitáknak minden erre vonatkozó ellenérvelését megdöntötte, azt állítván, hogy a kérdéses elv, ha nem is szó szerint, de „transzparens“ módon előfordul a jezsuiták írásaiban. Különös tehát: előbb azt mondják, hogy a vád tárgyát képező elv „a képzeltetlenebbül jut a jezsuita írók

¹A szándékirányítás módszere.

könyveiben kifejezésre; utóbb meg már csak, hogy „transzparens” módon vehető ki belőlük. S mivel bizonyítják Tschackert és Zöckler ezt az állításukat? Egyszerű *durva szöveghamisítással*.¹

Zöckler, a jezsuita Busenbaumra hivatkozik, aki-ről azt állítja, hogy valósággal „védelmébe veszi a 6-ik parancs elleni bűnöket”. Szerinte erre a kérdésre: meg van-e engedve bizonyos esetekben az önfertőzés természetellenes bűne? Busenbaum ezt feleli: „*Licium est ob finem honestum...*” (a jó célért meg van engedve).

Ez persze erős dolog s ijedten ütjük fel Busenbaum idézett művét,² vajjon csakugyan ily szörnyűséget állít-e a hirneves jezsuita hittudós? Legnagyobb meglepetésünkre azonban a kérdéses helyen a Zöckler-féle idézetnek *éppen a kerek ellenkezőjét találjuk*. Busenbaum ugyanis felveti a kérdést: „An aliquando liceat procurare pollutionem?” de erre azonnal így is felel: „Respondeo: Auctoritate Scripturae, quae molles a regno coelorum excludit (1. Cor. 6), docent omnes, *nullo casu licitum esse intendere vel procurare directe mollitiem, nequidem causa sanitatis ac vitandae alias certae mortis*”. Tehát: soha, semmi-féle esetben, még az egészség megőrzése vagy a biztos halál elkerülése végett sem szabad Busenbaum szerint a kérdéses bűnt elkövetni. S Busenbaum felsorolja az okokat is, miért nem szabad.

Zöckler ezt az egész szöveget meghamisítja s tudományos körökben hallatlan vakmerőséggel *hamisított latin idézetekkel* tesz Busenbaum ajkára erkölcs-telen tanokat. Még hozzá oly ravaszul, hogy csakugyan magából Busenbaumból idéz, de úgy, hogy ennek egyik kérdésére *egy másik kérdésre adott felelettel válaszol, amely egy oldallal alább* egészen más dologról szól Busenbaum könyvében! Éppen olyan ez, mintha a katekizmus első kérdésére: ki teremtett

¹ L. Reichmann-nál, i. m. 13. köv.

² Medulla 3, tract. 4, c. 2, dub. 4.

téged? valaki a második oldalról venné a feleletet s azt mondaná: „Ádám és Éva“.

Midőn ezt a hamisítást leleplezték és Zöcklernek a szemére vetették, a protestáns hittudósnak volt még arca ahhoz is, hogy bevallja „rövidítését“, de azt még igazolni is megkísérelje. „Nagyon jól tudtam, úgy-mond, hogy ez az én rövidítési eljárásom (!) nem adja helytelen képét annak, amit a nagy Busenbaum e helyen mondani akart. Én csak a *magam témája szempontjából* a lényegesre szorítkoztam s ezt *jó szándékkal* cselekedtem.”¹

Szóval: a derék úr hazudott és hamisított, de „jó szándékkal“ tette, amennyire a saját „témája“ (értsd: célja) érdekében szükségesnek látta. És ezek az emberek beszélnek arról, hogy a jezsuiták voltak volna azok, akik szerint a „cél szentesíti az eszközt“ s akik szerint „jó szándékból“ hazudni, vétkezni is szabad!

Hasonlóképp tapint az igazság mellé Zöckler ott is, ahol Busenbaumról és a *levéltitok megsértéséről* beszél. Egyszerűen így „idézi“ Busenbaumot: „Idegen leveleket kinyitni s olvasni gyakran nem bűn; ha tudniillik van okunk feltenni, hogy olyat tartalmaznak, amivel jogtalanságot s kárt akarnak okozni, amit meg kell és meg lehet akadályozni“ stb. A valóságban Busenbaumnál az áll, hogy idegen leveleket felnyitni s olvasni „rendszerint *halálos bűn*“, kivéve, ha törvényes jog alapján és súlyos okból történik, pl. háború esetén, vagy máskor is, amikor a *hatóságok* joggal tarthatnak attól, hogy máskülönben a közjó ártalmat szenved.

Ez bizony egészen más, mint amit a tudós professzor szegény Busenbaumról kiolvas! Kinek lehetett pl. a háború idején jogos kifogása az ellen, hogy a katonai hatóságok a katonák leveleit, de hadterületen a polgári lakosság leveleit is cenzúrázták?

Ha Zöckler ezekután végső védekezésül a protestáns közvéleményre hivatkozik s arra, hogy durva

¹ Az egész vita Reichmann-nál, i. h. s. köv.

idézethamisításai s ráfogásai ellenére „a protestáns teológiai folyóiratokban, amelyek iratomról recenziót közöltek, tudtommal eddig sem a külföldön, sem a belföldön egyetlen egy sem tiltakozott ellene”,¹ ebből csak az a szomorú, de nagyjelentőségű tény következik, hogy a holló a hollónak nem vájja ki a szemét, még a felekezeti „tudományos” világban sem. De éppen ez a tény vet különös világot bizonyos felekezeti „hittudósok” igazságszeretetére és tudományos becsületességére a jezsuita kérdésben. „Hazudjatok, barátaim, hazudjatok”, mondotta Voltaire. „Eine gute, starke Lüge tun!” tanácsolhatja Luther. Ezeknek az utasításoknak, sajnos, sok igen lelkes követőjük akadt, de éppen nem a jezsuiták körében.

Még csak egy példáját lássuk a jezsuiták ellen divatos „bizonyítási eljárásnak”. Egy *Tholuck* nevű protestáns tanár addig csapdosta a jezsuiták fejéhez a „cél szentesíti az eszközt”-féle elvet, míg egy hírneves jezsuita, a szellemes *P. Roh* sarokba nem szorította s arra nem kényszerítette, hogy adja hát elő bizonyítékait, hol s melyik jezsuita tanította a mondott elvet. *Tholuck* erre azzal felelt, hogy a kérdéses elvet ugyan kifejezetten nem lehet megtalálni a jezsuiták írásaiban, azonban mégis „vannak bizonyos jelek”, hogy a jezsuiták ha nem beszéltek is így, de legalább így gondolkoztak. Majd pedig hozzáteszi: „Közelebbi utánjárás esetén különben valószínűleg többször szó szerint is kimutatható volna a mondott elv a jezsuita kazuisták irataiban”. Úgy-e, talpraesett érvelés?

„Közelebbi utánjárás esetén” „valószínűleg kimutatható volna!” Ami annyit jelent, hogy eddig nem sikerült kimutatni s hogy eddig a vádaskodók nem tartották érdemesnek „közelebbről utánajárni” annak, amit mint biztost állítottak. Mit mondanánk az olyan bíróról, aki a vádlottat azon a címen ítélné el, hogy

¹ *Reichmann* 28.

bűnösségét ugyan eddig nem sikerült megállapítani, de „közelebbi utánjárás esetén” valószínűleg „bizonyítékot is lehetne találni” az elmarasztaló ítéletre?

*

Pedig ha már minden áron meg akarták találni a „cél szentesíti az eszközt”-féle elvnek történelmi alapjait, nem is kellett volna a vádaskodóknak oly messze menniök.

Luther Márton Melanchthont egyik levelében így vigasztalja: „Ha a kegyelem prédikátora vagy, ne költött, hanem igazi kegyelmet prédikálj. Ha igazi kegyelemről van szó, helyezz elébe igazi, nem pedig költött bűnöket; mert nem költött bűnösöket üdvözít az Úr. Légy bűnös és vétkezzél erősen, de légy erősebb a hitben s örülj Krisztusban, aki győztes a bűn, a halál s a világ felett. Vétkeznünk kell, ameddig idelenn élünk. Ez az élet nem az igazságosság élete, hanem mint Péter mondja, mi csak várjuk az új eget és földet, amelyben az igazságosság lakik. Elég, ha Isten dicsőségének igazságai által megismerjük a bárányt, aki a világ bűnét viseli; ettől *nem szakít el bennünket a bűn, ha egy nap akár ezerszer és ezerszer követünk is el parázna-ságot vagy gyilkosságot*”.¹

Még durvábban fejezi ki Luther ugyanezt a gondolatot pünkösdi prédikációjában. Az itt vissza nem adhatóan ocsmány mondat lényege az, hogy „a hit teszi, hogy a mi piszkunk nem bűzlik az Isten előtt”. Tehát elég a hit s a jó szándék, akkor már nem baj, akármennyit vétkezik is az ember! Másutt meg azt tanítja Luther, hogy a tisztátalan gondolatoktól nem kell tartózkodni, mert akik hisznek, azoknak a szíve úgymint tiszta és „a tisztának minden tiszta”.² „Ha Isten ígéje által a lelkiismeret meg van világítva s biztosítva, hogy nem szennyeződik be a törvény által, akkor a kereszténynek tudnia kell, hogy nem árt neki, akár megtartja a törvényt akár nem, sőt jól teszi, ha olyat tesz, ami

¹ De Wette, Dr. Luthers Briefe II 36.

² Hauspostille, Erlangen-Ausgabe² V 220.

különben tiltva van s elhagyja, ami különben parancsolva van: neki ez nem bűn, mert nem is tud bűnt elkövetni, mivel a szíve tiszta".¹

Ugyanaz a protestáns polémikus, *Hase*, aki a jezsuitákat keményen vádolja, hogy a jó szándékkal a leggyalázatosabb bűnöket is megengedetteké tudják varázsolni, mindent elkövet, hogy Luthernek fent idézett elveit mentegesse. Még ezt a lutheri mondatot is oltalmába veszi: „Ha a házasságtörést hittel lehetne elkövetni, akkor nem volna bűn”. Ezt azonban magyarul úgy mondjuk, hogy kétféle mértékkel mérés.

„Látod — írja Luther más helyen —, mily gazdag a keresztény ember, vagyis a megkeresztelt ember, hogyha akarná, sem veszíthetné el az üdvösségét, még a legnagyobb bűnökkel sem, csak ha nem akarna hinni. Mert *semmiféle bűn nem kárhoztathatja el, csak a hitelenség*. Ha a hit újra jön s a bűnös az isteni ígéretében bízik, amelyben a keresztség által részesült, minden bűnt egy pillanat alatt elnyel ez a hit, vagyis inkább az Isten igazságossága”.²

Midőn Luther *Hesszeni Fülöp*nek a kettős házasságot megengedte, tette ezt egyrészt, mert szerinte a cselekedetek nem fontosak, másrészt kifejezetten azért a célért, hogy a tartománygrófot, aki különben az új tantól való elszakadással fenyegetőzött, a hitújítás mellett megtartsa. Ugyanezen célból Fülöpnek később azt is ajánlotta, hogy az evangélium érdekében „nagy, erős hazugságot tegyen” s tagadja le tettét, amint ő, Luther is letagadja, hogy a kettős házasságba beleegyezett. Ha ez nem annyi, mint „a cél szentesíti az eszközt”, akkor már igazán nem tudjuk, mi az.

Az ismert német protestáns folyóirat „Reformation” Luthernek ezt a viselkedését Fülöppel szemben kifejezetten azzal vette oltalmába, hogy Luther ugyan meg nem engedett dolgot cselekedett, de jó célból és jó szándékkal tettel „Azért nem kell megbotránkoz-

¹ Unterricht wie sich der Christ in Mosen solle schicken. Erlangen-Ausg. 1527. XXXIII. 5.

² De capt. babyl. eccl., Altenburger Ausg. VI. 1391. kőv.

niok sem a hittudósoknak, sem az egyház népének, sem Luther jellemén — mert hiszen ő *jót gondolt és jót akart* —, sem tanításán, mert hiszen ennek jobb alapjai voltak”.¹

1520 augusztus 18-án Luther a következőket írja Lange nevű barátjának: „Mi itt meg vagyunk arról győződve, hogy a pápaság az igazi és valódi antikrisztus széke s úgy hisszük, hogy ennek ármánya s rosszasága ellen nekünk *minden meg van engedve a lelkek üdvéért!*”² Luther szerint tehát a cél: a lelkek üdve s a pápasággal való hadakozás, s e cél érdekében *minden meg van engedve*. Ez lényegesen több mint amit akár a jezsuiták, akár bármely katolikus hittudós az erkölcsstan terén a cél és az eszközök viszonyára nézve tanítottak.

Kálvinról egyik protestáns magasztalója azt írja, hogy voltaképp nem volt volna szabad neki Genfben erőszakkal rákényszeríteni az emberekre az ő hittanát s egyházfegyelmét, de másképp nem lehetett volna az embereket rendbeszedni. „*Elméletileg az ő erkölcsstana helytelen volt, igaz, de gyakorlatilag történeti szükségesség volt!*”³ Szóval Kálvinnál helyes, hogy egy „történelmi cél” érdekében olyat tett, ami elméletileg *erkölcstelen!* Más szóval: nála csakugyan a cél szentesítette az eszközt. Kálvinról ugyanezt állítja maga Ravasz László kálvinista szuperintendens is, aki ezt írja: „Kálvin tragikumuma abban áll, hogy kénytelen volt megengedni, hogy — öljenek. Kálvin a protestantizmus Ábrahámja, ki embert áldoz, mert úgy érzi, hogy most ez az Isten parancsolatja. Nehéz megérteni és megbocsátani”.⁴

Akik a jezsuitákat erkölcsi lazasággal vádolják, jó volna, ha a saját nagyjaiknál kezdenék a vádaskodást. Ott keresni a hibát, ahol nincs és ott meg észre nem

¹ Nr. 18, 3. Ausg. 1902.

² De Wette, Briefe I. 478.

³ Dr. Theob. Ziegler, Gesch. der christl. Ethik, Straßburg 1886, 485. köv.

⁴ Ravasz László: Látások könyve, Budapest, 1924. 16. lap.

venni, ahol van, olyan eljárás, amelyre csak egy magyarázat van: az, hogy a vádaskodók szemében a cél — a jezsuiták meggyűlöltetése — érdekében csakugyan minden eszköz megengedettnek számít, még a rágalom is.

P. Roh pályatétele.

Mikor a mult század közepén a németországi protestánsok új röpirat-háborút indítottak a jezsuiták ellen s nevezetesen a „cél szentesíti az eszközt”-féle elv hirdetésével vádolták őket, P. Roh, a hírneves német jezsuita hitszónok, 1852-ben Frankfurtban a templomi szószékről nyilvános ajánlatot tett, hogy 1000 forintot fizet annak, aki a bonni vagy heidelbergi egyetem jogi kara előtt fel tud mutatni olyan jezsuita szerzőt, aki ezt az elvet akár szószerint, akár csak egyértelmű szavakban is vallotta.¹ Erre hamarosan megjelent egy füzet egy protestáns író, Hannibal Fischer tollából, amely megvallotta, hogy ez a jezsuiták ellen emelt vád csakugyan nem bizonyítható.²

A támadások azonban nem szűntek meg, s midőn Tholuck hallei egyetemi tanár 1861-ben tanítványai előtt ezt a mesét megint felhozta, Roh a hallei templom szószékén újból megismételte Frankfurtban tett ajánlatát s könnyebbség okáért kijelentette, hogy a hallei egyetem jogi karán is be lehet mutatni a várva-várt „bizonyítékot”. Erre válaszul 1863-ban megjelent egy névtelen röpirat Brémában (Jesuitenmoral, oder: Der Zweck heiligt die Mittel), de ez sem hozott fel bizonyítékot, csak gúnyolódást. A szerző, aki meg sem merte nevezni magát, még kevésbbé merte művét a jelzett egyetemi karok elé terjeszteni.

1868-ban végre akadt egy protestáns lelkész, Maurer, aki késznek nyilatkozott, hogy a heidelbergi egye-

¹ E tárgyról lásd bővebben Georges Goyau tanulmányát: Fin justifie les moyens? a d'Alès-féle Dictionnaire apologétique de la foi catholique (Paris, Beauchesne) VII. kötetében.

² Aburteilung in der Jesuitensache, Lipcse 1853, 54. lap.

tem jogi kara elé áll bizonyítékaival. A heidelbergi jogi karon azonban néhány év óta a hírneves Bluntschli uralkodott, aki a jezsuitáknak halálos ellensége volt s ezért P. Roh, anélkül, hogy ajánlatától visszalépett volna, csak azt kívánta, hogy még egy másik egyetem jogi karának tanárai is vegyenek részt a zsűriben. Maurer ebbe nem ment bele, hanem röpiratban tette közzé „bizonyítékait”. Röpiratában azt állította, hogy megtalálta a kérdéses szöveget, még pedig Busenbaum német jezsuita moralistánál, akinek könyvét, a *Medulla theologiae moralis*-t, először 1650-ben adták ki Münsterben.

Busenbaum azt a kérdést veti fel, szabad-e egy igazságtalanul bezárt embernek menekülési kísérletet tennie. E kérdésre azt feleli, hogy igen, „feltéve, hogy a közjó vagy a szeretet nem követeli az ellenkezőt” (pl. ha a menekülés az őrt nem taszítaná nagyobb bajba, mint aminő a fogolyra nézve a fogság). Ebben az esetben, folytatja *Busenbaum*, a menekülő altatót is adhat az őrnek vagy alkalmat adhat neki arra, hogy őrhelyéről eltávolodjék, vagy összetörheti a bilincseit. Mindez, mondja *Busenbaum*, meg van engedve, mert úgymond: „ha megengedett a cél, megengedettek az eszközök is”. Amire Maurer diadallal kiált fel: Végre, megvan a bizonyíték! De hogy mennyire nincsen igaza, azonnal kitűnik, ha az ember a *Busenbaum*-féle szöveget figyelmesen elolvassa:

(Reo) „*licet fugere, ne capiatur, vel etiam a ministro apprehendente se excutere; non tamen illi vim inferre, vulnerando, percutiendo.*”

Licet etiam, saltem in foro conscientiae, custodes (praecisa vi et injuria) decipere, tradento v. gr. cibum et potum ut sopiantur; vel procurando ut absint; item vincula et carceres effringere; quia cum finis est licitus, etiam media sunt licita.” (L. IV., c. 3., dub. 7. Paris 1567., p. 495—497.)

Az eszközök megengedettek, ha a cél megengedett, mondja *Busenbaum*; de, mint saját idézett szavai mutatják, ezt oly eszközökről mondja, melyeket közöm-

bőseknek tart; míg az eszközöket, amelyeket belsőleg rosszaknak tart, pl. a megsebesítést, erőszakot stb., maga kifejezetten tiltja, még pedig ugyanazon összefüggésben. Ezt már P. Roh hangsúlyozta egy 1861-ben kiadott röpiratában, úgy hogy Maurer valóságban nem mondott semmi újat s hamarosan el is hallgatott.

Különben, hogy Maurernek nem volt igaza, egészen világos, ha az ember Busenbaumot tovább olvassa és benne pl. a következő mondatot találja: „Praeceptum naturale negativum, prohibens rem intrinsece malam, non licet violare, ne quidem ob metum mortis”. (L. 1, trac. 2, c. 4. dub. 2.) Tehát még életünk megmentése sem olyan cél, amelyért belsőleg rossz eszközöket alkalmazni szabad volna.

1870-ben Huber Ferenc rontott ismét nekik a jezsuitáknak „Jesuitenmoral” című művében (Bern, 1870) s a jezsuita Gury egyik mondatára hivatkozva, kiderítette, hogy Liguori Szent Alfonz maga is hibáztatta Busenbaumot. De Hubernek hamarosan megmagyarázták, hogy sem Guryt, sem Liguorit, sem Busenbaumot nem értette meg s hogy Liguori Szent Alfonznál az ilyen szemrehányásnak Busenbaummal szemben nyoma sincs.

Negyed századdal később a protestáns Grünberg a Zeitschrift für Kirchengeschichte-ben (1895., XV, 436—7) visszatér Busenbaumra s becsületesen kijelenti, hogy sem ennél sem más jezsuita moralistánál semmiféle olyan mondatot eddig nem találtak, amelyből arra lehetne következtetni, hogy a jezsuiták szerint a rossz eszközt a jó cél szentesítené.

Csakhogy a protestáns lelkészek és ujságírók sokkal jobban hozzászórtak már a hangzatos meséhez, hogysen rövidesen le tudtak volna mondani róla. Erre 1890-ben Richter, duisburgi katolikus pap, ismét bizonyítékokat követelt s még 1903-ban is megismételte az ajánlatot Dasbach porosz papképviselő, sőt az ajánlatot a duplájára emelte fel, 2000 forintra.

Ekkor lépett síkra a jezsuitából protestánssá s heves egyházüldözővé vált gróf Hoensbroech Pál a „Der

Zweck heiligt die Mittel" című iratával igényt jelentett be a 2000 forintra a kamatokkal együtt. Kijelentette, hogy az eddig felhozott idézetek, nevezetesen a Busenbaumból valók, *csakugyan nem bizonyítanak semmit*, mert Busenbaum nyilván nem beszél belsőleg rossz eszközökről, s elismerte, hogy a jezsuiták támadói Pascaltól kezdve mindeddig hamis úton jártak . . .

Ellenben ő, Hoensbroech, megtalálta a döntő bizonyítékot. Tanulmányozta a kazuisztáknál a következő kérdéseket: „Szabad-e jó célból másnak egy hiba elkövetésére alkalmat adni? És szabad-e másnak ajánlani, hogy nagyobb bűn helyett kisebb bűnt kövessen el?” A jezsuita moralisták e kérdésekre Hoensbroech szerint igennel felelnek, ami egyértelmű azzal, hogy szerintük *csakugyan a cél szentesíti az eszközt*.

Azonban igaz-e ez? Lássuk csak közelebbről.

Az első kérdés: „*Szabad-e másnak alkalmat adni a bűn elkövetésére?*” Például: Egy apa gyanakszik a fiára, hogy lop. Szabad-e akkor készakarva az asztalon hagyni a szekrénye kulcsát, hogy hamarabb rajtakapja a fiát s esetleg idején megjavíthassa őt? „Nem szabad”, feleli a jezsuita Sanchez. „Szabad”, felelik Escobar, Tamburini, Castropaolo. Miért szabad? Mert, úgymond *Tamburini*, „a kulcsnak az otthagynya magában *nem bűnös*, hanem közömbös cselekedet és semmiképp sem tekinthető a bűn kifejezett vagy burkolt jóváhagyásának”. Tehát mivel *nem bűnös*, hanem *közömbös* eszközökről van szó, *azért* szabad alkalmazni a jó cél: a fiú megjavítása érdekében. Hol van itt a rossz eszköz szentesítése a jó cél által?

A másik kérdés: „*Szabad-e nagyobb bűn elkerülésére kisebbet tanácsolni?* „Nem!” mondja a jezsuita Hurtado s a jezsuita Sa, mert ezzel magad is részesévé válnál valamely bűnös cselekedetnek. Castropalao, Sanchez s mások azt felelik: „attól függ!” Mert ha ugyanazon nemű bűnnek kisebb vagy nagyobb fokáról van szó, természetes, hogy szabad a kisebbet ajánlani, feltéve, hogy nem tudjuk megakadályozni az egészet; mert hiszen ezzel csak a bűnt kisebbítjük.

Igy pl. Péter ennyit meg ennyit akar lopni s te ráveszed, hogy érje be a felével. Vagy Péter házasságtörést akar elkövetni s te, nem tudván őt lebeszélni, ráveszed, hogyha már mindenáron vétkezni akar, már akkor inkább szabad személlyel vétkezzék. Vagy: Péter ki akar rabolni egy kolostort, vagy gyilkolni akar s te ráveszed, hogy inkább menjen a korcsmába mulatni s igya le magát.

Ez utóbbi esetet már nem minden jezsuita kazuista engedi meg, sőt a többség egyenesen meg nem engedhetőnek mondja, mert itt nem valamely határozott bűnnek ugyanazon nemben való kisebbitéséről van szó, hanem egyik bűn helyett egy másik, *teljesen különböző nemű bűn* ajánlásáról, amivel adva van, hogy a tanácsadó ennek az újabb bűnnek pozitív okozója. De mind-egyik jezsuita moralista hangsúlyozottan hozzáteszi, hogy pl. segédkezni a kisebb rosszban már semmi esetre sem szabad, mert különben magad is vétekbe keverednél.

Tehát mindig és minden esetben csak azon vitalkoztak ezek a moralisták, hogy a cél elérésére számbavett eszköz *magában* nem rossz-e, hogy közömbös-e; egyetlen egy sem mondja, hogy a rossz eszköz is megengedetté válik a jó cél által. Lehet, hogy egyik-másik moralista téved, amikor ezt vagy azt az eszközt közömbösnek, tehát megengedettnek tekinti, holott a valóságban talán rossz eszköz, de egyetlen egy esetben sem találkozunk olyan jezsuitával, aki *rossznak ismert eszközt* bármely jó cél érdekében megengedettnek tartana. Hoensbroech találmánya tehát e téren még gyengébb volt, mint azoké, akik megelőzték s akik felett ő maga tört pálcát.

Mi lett hát a Dasbach-Hoensbroech-féle vitából? A felkért zsúri tagjai közül 26 protestáns professzor *vonakodott a zsúriben résztvenni*, viszont Hoensbroech elfogultsági kifogást emelt Mausbach münsteri tanár és Heiner, a hírneves freiburgi kanonista ellen, mert-hogy ezek „jezsuitabarátok”. Végre eszébe jutott, hogy a trieri törvényszékhez fordul, hogy az ítélje oda neki

a Dasbach-féle 2000 forintot a 4%-os kamatokkal együtt. A trieri törvényszék illetéktelennek jelentette ki magát a kérdés eldöntésére.

Hoensbroech erre a kölni törvényszékhez fordult. Ez meg is állapította illetékességét és megvizsgálván a Hoensbroech által betérjesztett „bizonyítékokat”, Hoensbroech-ot keresetével — *elutasította*. Így német birodalmi törvényszék jogerős ítélete mondotta ki Hoensbroech kísérletére, hogy a jezsuitákra a kérdéses elvet rábizonyítania nem sikerült. A törvényszék ítéletének megokolásában ezt mondja: „A betérjesztett jezsuita iratok egyikében sem található e kérdéssel kapcsolatban annak az általános elvnek kimondása, hogy bármi jó cél bármi rossz cselekedetet megengedetté tenne”.¹

A törvényszék többet is mondhatott volna: azt, hogy a kérdéses elvnek éppen az ellenkezője van benne úgyszólván minden jezsuita kazuistának könyvében. Escobart láttuk már, üssük fel azt a *Laymant*, akit éppen Pascal szeret kigúnyolni a *Lettres provinciales*-ban. Nála olvassuk:

Előfordulhat, hogy valaki „tárgyilag rossz cselekedetet végez egy jó cél végett, pl. lop, hogy alamizsnát adhasson. Az ilyen cselekedet egyszerűen rossz, az igazságosság ellen való. Ennek oka a jó és a rossz közötti azon különbségben van, amelyet Szent Dénes így fejez ki: jó valami csak teljesen jó okból lehet, rossz viszont, ha bármi részben hiba van benne. Azaz: hogy egy cselekedet erkölcsileg jó legyen, ahhoz szükséges, hogy a tárgya is, a célja is, és az összes körülmények is megfeleljenek a helyesség követelményeinek.”²

„Actus ex obiecto malus refertur ad finem bonum, ut furari, ut possis eleemosynam dare. Ille actus simpliciter malus, sub genere injustitiae. Ratio petitur ex discrimine inter bonum ac malum morale quia, ut S. Dionysius ait: Bonum ex integra causa est, malum

¹ Köln. Volkszeitung 1905, Nr. 273.

² Theologia moralis, Douai 1640. I 2, 9. pag. 32.

ex quovis defectu; id est, ut actio moraliter bona existat, necesse est ut *et objectum, et finis, et omnes circumstantiae rectae rationi consentanea sint*".

Ugyanezt a tant hirdeti Edmund Vott is morálteológiájának előszavában: „A rossz eszköznek használata *minden esetben rossz*. Hogy a cselekedet rossz legyen, elég, ha *olyasmit akarunk, amiről tudjuk, hogy rossz...*”

Köteteket lehetne megtölteni a jezsuita szenzők hasonló, világos kijelentéseivel. De nem is csoda: hiszen már maga Szent Ignác, a rendalapító, határozottan kijelenti, hogy a jó cél érdekében csak azok között az eszközök között szabad választanunk, amelyek *magukban is jók és helyesek*. A lelkigyakorlatos könyvben, ott, ahol az életmód megválasztásáról szól, kifejezetten így ír: „Egy azonban szükséges: hogy mindazok az eszközök, amelyek között választani akarunk, vagy közömbösek legyenek, vagy magukban is jók, nem pedig rosszak”.

A rendi alkotmányban is, bármennyire hangsúlyozza a „vak” engedelmesség fegyelmét a törvényes előjárókkal szemben, mindig hozzáteszi: „feltéve természetesen, hogy bűnös dolgot nem parancsolnak”.

Georges Goyau, a nagynevű francia akadémikus, akinek tanulmányát követtük a jelen fejezetben, még egy érdekes körülményre mutat rá: arra, hogy a protestáns írók rendszerint *két teljesen ellentétes vádat* emelnek a katolikus és jezsuita morál ellen. Egyik: hogy túlságosan formalisztikus, *kazuisztikus* erkölcs-tant nyujtanak, csak a cselekedetet magát érzik, nem pedig a lelkületet, a szándékot, amellyel a cselekedetet végrehajtjuk. A másik pedig: hogy túlságosan a *szándékot nézik*, a célt, amelyért cselekszünk s a jószándék fontossága mellett elhanyagolják a cselekedet tárgyi megengedettségnék kérdését. Ez a két vád teljességgel ellenmondásos s kizárja egymást.

Legújabban valaki ezt a zseniális kibúvót állította fel: nem lehet ugyan a jezsuitákra rábizonyítani, hogy ezt az elvet kifejezetten tanították volna, de igenis

alkalmazták, eszerint éltek és cselekedtek! Nem vallották az elvet, hanem *gyakorolták*. Ez azonban már nem érvelés, csak amolyan fiskálisi fogás.

Mivel akarná bizonyítani akárki is, hogy a jezsuiták (és pontosan ők) eszerint az elv szerint cselekedtek? Elvégre mindenki, aki bűnt vagy hibát követ el, hacsak nem teszi a rosszért mint ilyenért, egy-egy jónak ismert cél érdekében teszi a rosszat, használ meg nem engedett eszközt. Például a fenti hamis vádak leírói, kitalálói s ismételtetői szintén egy jónak vélt cél (a jezsuiták befeketítése) érdekében alkalmazták a rossz eszközt (a hazugságot). Ezen a címen bizony nagyon sok embert lehetne pörbe fogni. Csak hogy aki rossz eszközt alkalmaz a jó cél érdekében, ezt az eljárást még nem mindig s nem szükségkép tartja elvileg is megengedettnek.¹

Aki *elvileg* „alkalmazza” a jelszót, hogy a „jó cél akármilyen eszközt szentesít”, az ezt az elvet vallja is. Az ügyvédi fogás tehát semmit sem segít: ha hazugság és rágalom, hogy a jezsuiták a rossz eszközök szentesítését tanították a jó cél által, époly hazugság és rágalom az is, hogyha nem „vallották” kifejezetten, de cselekedeteikben ezt az elvet „követték”.

Régi igazság különben, hogy a legtöbb rágalom azoktól ered, akiknek maguknak van legtöbb vaj a fejükön. Roppantul jellemző, hogy ezek az urak, akik a maguk részére teljes mértékben igénybe veszik a machiavellizmus minden tanítását, viszont filozófiai értekezésekben, ujságcikkekben, parlamenti beszédekben és egész viselkedésükben állandóan ennek az elvnek, a cél szentesíti az eszközöket elvnek hódolnak.

Hiszen az egész modern *utilitarista filozófiának ez az alapelve*: jó az, ami hasznos! A siker a legfőbb erkölcsi zsinórmérték! A liberális kultúrtörténész, *Hell-*

¹ Amióta e sorokat leírtuk, a budapesti kir. törvényszék is hozott a kölnihez hasonló ítéletet (1928 február 16-án). Dr. Polónyi Dezsőt, aki a jezsuitákra vonatkoztatva ismételte ezt a vádat, a budapesti kir. törvényszék *rágalmazónak* jelentette ki. — L. e kötetben „A jezsuita-pör” c. fejezetet a 341—348. lapon.

wald szerint pl.: „A cél szentesíti az eszközt mindennütt és mindenben, ez az emberi fejlődéstörténelem megcáfolhatatlan tanítása“. Egyetlen elvnek sem akad minden időben annyi csattanó és cáfolhatatlan bizonyítéka, mint annak az örök igazságnak, hogy „a cél szentesíti az eszközt“, helyesebben: hogy a siker utólag szentesíti az eszközöket, mégpedig, s ez a fő, nemcsak a győztes szemében. Az az eszköz a legjobb, amely legjobban talál a célba. Ennek a szónak borzasztóan nagy az igazsága s alig tagadható, hogy voltaképpen minden kulturális fejlődés általában e körül az egy szó körül forog . . . Ha a jezsuiták csakugyan tanították ezt az elvet, voltaképpen csak oly tényt mondtak ki vele, amelynek igazságát csak a vakság tagadhatja.¹

Egy másik irat, amelyet a protestáns sajtó nagy dicséretekkel fogadott, főleg a politikai életre nézve bizonyítja hosszasan, hogy az állami életben az az eszköz a szent és az erkölcsös, amely a célhoz vezet, tekintet nélkül egyéb erkölcstani skrupulusokra, s ebben többi közt Bismarckra utal, aki egy idevágó esetben egyszer a Vergilius-féle mondatot idézte: „Flectere si nequeo superos, Acheronta movebo“ (ha az eget nem tudom megindítani, a poklot mozgatom meg).² Érdekes, hogy ugyanez a vergiliusi mondás magyar protestáns tankönyvekben ma mint a — jezsuiták egyik fő elve szerepel!³

Maga Huse, a jénai protestáns polemikus, aki a jezsuitákon nem győzi verni a port, hogy állítólag a cél szentesíti az eszközt féle elvet tanították vagy legalább gyakorolták, minden aggodalom nélkül leírja a következő sorokat: „Az egyes embereket a céljaiknak nagysága szerint kell megítélni, cselekedeteiknek hatása szerint a népek javára, *nem pedig az erkölcs és a jog mértékei szerint*“.⁴ Szóval: nem az eszközök erkölcsössége a fontos, hanem a cél! S ezek az embe-

¹ Kulturgeschichte II° 39, 399, 454.

² L. Reichmann-nál, i. h. 133—136.

³ L. Magyar Kultúra 1927. júl. és aug.

⁴ Reichmann 139.

rek panaszkodnak a jezsuiták morálján? Mi ez? Képmutatás vagy teljes gondolatnélküliség?¹

Foglaljuk össze a mondottakat. A jezsuiták sohasem tanították, sem nyíltan, sem egyértelmű vagy burkolt szavakkal, sem nem gyakorolták, sem nem alkalmazták azt az elvet, hogy a cél bármily eszközt szentesít. Sőt minden időben szóban és tettben a leghatározottabban ellene fordultak. Ellenben a jezsuiták ellenségei nyíltan és szó szerint hirdették ezt az elvet s vidáman gyakorolták és gyakorolják ma is. Soha jobban, mint mikor hamis vádjaikkal s rágalmaikkal üzöbe vesznek egy rendet, amelyről tudták, hogy ártatlan a rákent gyalázatosságokban.

d) *A jezsuiták a vallási türelmetlenség és gyűlölködés terjesztői.*

Ez az ellenvetés is voltaképpen nem a jezsuiták mint ilyenek, hanem általában a katolikus Egyház s annak minden komoly képviselője ellen irányul. Valányszor valaki a hitközöny és gyáva megalkuvás helyett a katolikus igazság jogaiért sorompóba száll, bizonyos oldalról azonnal fejéhez vágják a türelmetlenség és gyűlölködés vádját. Pedig már ez a vádaszkodás is a türelmetlenségnek s gyűlölködésnek jele. Mert miért ne volna szabad a katolikus igazságot époly híven szeretni s époly bátran védelmezni, mint ahogy a hitetlen, a hitközönyös, vagy a tévelygő védelmezi a maga álláspontját?

A történelem és a mindennapi tapasztalás valóban azt mutatja, hogy ha valahol, hát éppen katolikus részen van ugyancsak sok türelem és néma meglapulás, míg az ellenkező oldalon a heves propaganda, a türelmetlen felekezeti szenvedély és gyűlölködés valósággal magától értetődő dolgoknak tartatnak. De hát régi dolog, hogy minket támadni szabad, nekünk

¹ Hogy a protestáns teológusok mily nyíltan hirdetik a maguk számára az elvet, melyet a jezsuitákon kárhoztatnak, kimutatja Reichmann 141. köv. lapokon.

pedig még védekeznünk sem lehet, a nélkül, hogy türelmetleneknek s gyűlölködőknek ne nevezzenek bennünket.

A jezsuitákra alkalmazva ez a vád annyiban kissé zavaros is, mert hiszen máskor meg, mint éppen az imént láttuk, azt hirdették a rendről ellenségei, hogy a jezsuiták nagyon is megalkuvók, nagyon is simulékonyak, alattomosan fondorkodók, tartüffök, sőt laxisták. Hogyan lehet valaki egyszerre laxista is, türelmetlen is?

Az igazság a középben van: a jezsuiták igenis mindenütt férfiasan s elszántan helytálltak, ahol az igazságot védeni, az Egyházat a tévelygés és félrevezetés veszélyével szemben oltalmazni, a ragadozó farkasokat a nyájtól távoltartani kellett. A vallási igazság védelmében nem mentek el soha odáig, ameddig az ellenkező irány védelmében pl. a reformátorok mentek: soha jezsuita senkit a hite miatt börtönbe vagy halálba nem kergetett, holott fordítva rengeteg jezsuita szenvedett az eretnekek részéről vértanui halált.

Ha regényekben s ujságcikkekben néha még olyat is olvashatunk, hogy a jezsuiták az inkvizíció által dolgoztak, ez már olyan vaskos tudatlanság, hogy még az említett jezsuitaellenes röpiratok, amelyek pedig minden elképzelhető gyalázatosságot szívesen ráköltöttek a jezsuitákra, sem mertek ekkora ostobaságot leírni. Mert a száraz tény az, hogy a jezsuiták soha az inkvizícióban cselekvő részt nem vettek. Ha az inkvizíció a vallási türelmetlenség jele, akkor más szerzetek százszor inkább volnának a vallási türelmetlenség vádjával illetendők. Csodálatos, hogy mégis mindenki csak a jezsuitákon próbálja ki szónoki, ujságírói és — inkvizitori lendületét.

Nem így van-e ez napjainkban is! Ha egy kis-műveltségű protestáns falusi prédikátor, vagy egy katolikusgyűlöletéről ismert türelmetlen főlelkész mással már nem tudja felvillanyozni hallgatósága idegeit, ha egy radikális fiskális vagy ujságíró mással már nem tudja felpezsdíteni olvasóiban vagy hallgatóiban

az antiklerikálizmus tobzódását, fogja magát s mint végső, de mindig hatásos eszközhöz a jezsuitagyalázáshoz nyúl.

Ezen a téren már annyit hazudtak, annyi Hári János-mesét hoztak forgalomba, hogy itt már a hazugságra mint bázisra építenek. A jezsuiták eleven ördögök, a béke megbontói, a gyűlölség terjesztői; azok az urak pedig, akik egész prédikálásukkal, felekezeti nyomtatványaikkal, még az ítélet nélkül való gyermekeknek szánt iskolai hittan-tankönyveikkel is állandóan a katolikusgyűlöletet terjesztik, csupa merő békebaránykák s betlehem-i angyalok...

Micsoda hallatlan vádakkal támadták már a pápáságot, az Oltáriszentség tanát (bálványimádás!), a katolikus dogmákat! Miért ne támadhatnák az Egyháznak egyik legbátrabb s eredményekben leggazdagabb szerzetesrendjét is? Főleg mikor a komoly katolikus hitéletet sürgető jezsuitákkal szemben nemcsak ők, a szabadgondolkodók vagy radikálisok, nem is csak a protestánsok vannak mind egy táborban, hanem még a katolikusok közül is mindazok, akiknek a komoly vallásosság teher és nyűg, az Egyház és az egyházi fegyelem útálat tárgya, a katolikus erkölcsstan parancsai pedig elviselhetetlen lelki bilincsek!

e) *A jezsuiták nemzetközisége.*

Újabban, a nemzeti és nemzetiségi eszmének fokozottabb kiéleződése idején, nagyon hatásosnak ígérkezik a jezsuiták, vagy általában az egyházhű katolikusok ellen az a vád, hogy nemzetköziek. Nekik nem a nemzet érdeke a legfőbb szempont, hanem a pápa uralma s a nemzetközi Egyház érdeke.

Két veszedelmes nemzetköziség ellen hívják csatasorba a nacionalista elemeket: Moszkva és Róma ellen! Marx és Loyola így kerülnek egy sorba a vádlottak padján.

Ezzel szemben a katolikus álláspont védelmezői rámutatnak arra az óriási különbségre, amely az Egy-

ház „nemzetközisége” s pl. a szocialista nemzetköziség közt tátong. Emez a nemzetet, a hazát egyáltalán nem ismeri el s nem tekinti szent dolognak, míg a katolikus nemzetköziség a hazaszeretetenben Isten parancsát, a IV. parancsolat tágabb értelmezését látja s voltaképpen nem is annyira nemzetköziség, mint inkább nemzetfelettség. Az evangélium csakugyan nem nemzeti, hanem nemzetközi és *nemzettőlölli* ügy, amint nem szorítható a nemzeti eszme keretei közé az istenhit sem, a tudomány sem, a kultúra sem.

Már ebből is látható, hogy a nemzetköziség fogalma nem jelent szükségképpen nemzetellenességet. Maga Krisztus Urunk az egyetemes emberszeretetet hirdette s Szent Pál szerint „nincs többé zsidó, sem görög; nincs szolga, sem szabad; nincs férfi, sem nő, mert ti mindnyájan egyek vagytok Krisztus Jézusban” (Gal. 3, 28; I. Róm. 10, 12: stb.). Ez a magasabb értelemben vett nemzetköziség épügy nem zárja ki a nemzeti különállás és hazafiasság érzését, amint nem szünteti meg a férfi és a nő különbözőségét.

Épp ezért a katolikus ember, bárha Istent s az iránta való kötelességeket minden emberi vonatkozás, törvény és érzelem fölé helyezi s lelki téren a pápa uralmát és joghatóságát tekinti legfőbb fokon irányadónak, viszont evilági ügyekben époly tántoríthatatlan hűséggel ragaszkodik államához s hazájához, mint bárki más. Sőt a katolikus hitelvek és erkölcsi törvények betartása, a fokozott lelkiismereteség és kötelességtudás útján mindenki másnál hívebben szolgálja hazáját.

A jezsuiták ugyanezen az alapon állnak. Lelkiekben az Egyházat, világi ügyekben a hazát tekintik legfőbb irányítónak és szempontnak. A világháborúban minden jezsuita vonakodás nélkül teljesítette hazafiúi kötelességét, sőt amely országokban a papokat is fegyveres szolgálatra kényszerítik, ott rengeteg jezsuita el is esett a haza védelmében. *A magyar jezsuita magyar marad érzelmében, ha Kinába megy*

is az evangéliumot hirdetni. A német német marad Brazíliában, Indiában is. A francia, az olasz, a spanyol hasonlóképen. Hiszen talán inkább azt a panaszt emelik néha hithirdetőink ellen, hogy túlságosan megőrzik hazafias érzelmeiket s nem eléggé simulnak hozzá új működésük terén az ottani népek érzületvilágához.

Igaz, a jezsuita kész előjáróinak parancsára külföldi misszióba is indulni bármely pillanatban. De mit bizonyít ez? Nem küldi-e ki az állam is a maga megbizottait akárhányszor külföldi tartózkodásra? Nem helyesli-e minden józanészű ember, ha magyar ifjak külföldön is tanulnak? Vagy *ha magyar emberek külföldön vállalnak a magyar névre becsületet hozó kultúrfeladatokat? Csak éppen a jezsuitának bűn, ha Istenért s az evangélium terjesztéséért idegen országokba, esetleg tengerentúli missziókba is hajlandó elmenni?*

Az igazi hazafiság azonban nem annyira érzelmekben s szavakban, mint inkább tettekben nyilvánul meg. Az az értékes és jó hazafi, aki nemzetének használ s nemzetének minél kevésbé esik terhére. E szempontból pedig a jezsuitákat feltétlenül a legkiválóbb hazafiak közé kell sorolni. Mert *ki tesz annyit s oly önzetlenül a hazáért, a népért, a hazai kultúráért, mint a szerzetesek s köztük a jezsuiták?* Éjjelnappal talpon vannak, jóformán pihenés és minden emberi szórakozás nélkül dolgoznak, tanulnak s tanítanak, gyóntatnak s prédikálnak, könyveket írnak s tudományt művelnek, lemondva a nagyobb munkabírás érdekében a családalapítás gyönyörűségeiről, a vagyonszerzés, a kényelem, a kitüntetések s az előkelő állások hajszolásáról.

Dolgoznak mindhalálig, jutalom nélkül, elismerés nélkül, sokszor még üldöztetést és rágalmat, sőt kínt és halált is elszenvednek a honfitársaikért: ez bizony van legalább olyan értékű hazafiság, mintha valaki nagyokat szaval a hazafiságról, de minél kevesebbet

tesz a közért s azt a keveset is iparkodik minél drágábban megfizettetni az „imádott” hazával!

A magyar jezsuitákról is mindent inkább el lehet mondani, mint azt, hogy nem jó hazafiak. Pázmány, Faludi, Katona, Pray, Rosty, Tóth Mike, Molnár László, Tomcsányi s annyian mások bizony nemcsak lánglelkű, de valósággal kuruckemény magyarok voltak. S a magyar jezsuiták nevelőintézeteiből kerültek ki a legértékesebb hazafiak: régente a Zrinyi Miklósok, Esterházyak, II. Rákóczi Ferencek, újabban pedig az Apponyi Albertek, Prohászka Ottokárok, Scitovszky Bélák, Vass Józsefek. Aki ilyen nevelési eredmények után a jezsuitákat hazafiatlansággal vádolja meg, vagy tudatosan rágalmaz, vagy nem tudja, mit beszél.

Csak az a különös, hogy sokszor épp azok vádolják a jezsuitákat nemzetköziséggel, értsd hazafiatlansággal, akik bókolva-bókolnak annak a zsidó plutokráciának s annak a szociáldemokráciának, amely igazán más értelemben „nemzetközi”, mint akár a jezsuiták, akár a katolikus Egyház, akár maga az evangélium.

Egy értelemben a jezsuiták s általában a hithű katolikusok nem jó hazafiak, ha t. i. a hazafiassághoz hozzátartozik az is, hogy valaki az Egyház isteni jogait az államhatalomnak alája rendelje, lelki téren is az állam felsőbbségét hirdesse. Ezt a múltban nagyon sokszor követelték a katolikusoktól (VIII. Henrik angol király, a gallikánusok, a jozefinisták stb.) s követelik néha bizonyos túlzók manapság is. Azonban a hazafiasságnak ezt a fogalmát nem ismerhetjük el jogosnak.

Elvégre ugyanaz az Úristen, aki a hazafiasságot parancsolja, parancsolja az egyházhűséget is, s amint evilági dolgokban az állam szuverén, úgy viszont lelki dolgokban Isten akarata szerint az Egyházé a felsőbbség. Az egyházi életnek az állam alá hajlítása végeredményben magára az államra nézve is káros, mert

megfosztja az Egyházat attól a lényeges szabadságtól s függetlenségtől, amely nélkül sajátos feladatait teljesíteni nem tudja s így azt az erkölcsi nevelő hatást sem tudja zavartalanul kifejteni, amely által magának az államnak is lényeges szolgálatokat tesz.

*

E fejezet befejezéséül álljon itt a protestáns Viktor Naumann néhány mondata, amellyel könyvének főrészét ő is befejezi:

„Én, úgymond, nem vagyok a jezsuitákkal egy világnézetben, nem vagyok tehát elvileg barátja a jezsuitarendnek, még kevésbé elvi barátja a módszernek, amelyet a jezsuiták követnek, amikor rendjük céljait a gyakorlatban elérni törekcsenek. Mindez azonban nem akadályoz abban, hogy csodálattal ne adózzam alapeszméik nagyszerűségének, a végrehajtás terén tanusított lendületnek, a rettenthetetlenségnek és következetességnek, melyet harcaikban tanusítanak. Nem akadályoz abban, hogy *elismerjem a jezsuiták meggyőződésének becsületességét*. Míg ehhez az eredményhez eljutottam, egész hegyeken kellett áthágnom: a hazugságok, hamisítások és rágalmak hegyein, amelyeket ellenük évszázadokon át felhánytak”.

„Törekedtem, hogy mindig tárgyilagos maradjak. A rendnek nagy és becsületes ellenfeleit: Chemnitzet és Pascalt, azt hiszem, igyekeztem igazságosan megítélni. Ellenben lelkem egész megvetésével fordulok el azoktól az aljas gonosztevőktől, a kútmérgezők egész nemzedékeitől, akik évszázadokon át azon dolgoztak s ma is azon dolgoznak, hogy becsületes ellenfeleket, a meggyőződéses vallásosság embereit s bátor harcosait mind gazfickókat, képmutatókat s csalókat tüntessék fel s népünkbe velük szemben valószínű borzalmat öntsének, ami által a várva-várt valósi békét állandóan akadályozzák.” (349.)

A jezsuiták Magyarországon.

Magyarországba a jezsuitákat először Oláh Miklós prímás telepítette be I. Ferdinánd király jóváhagyásával 1561-ben és rájuk bízta a nagyszombati iskola vezetését. Alkalmas magyar tagok hiánya miatt azonban s több más zavaró körülmény folytán ez az első település nem tudott megerősödni s midőn az iskola és a rendház 1567-ben tűzvész martaléka lett, a jezsuiták időlegesen eltávoztak az országból.

1579-ben Erdélybe hívta meg őket Báthori István fejedelem s lengyel király. Az első magyar jezsuita, aki Erdélyben mint misszionárius vigasztalta szétszórt s az unitáriusok által üldözött katolikusokat, *P. Lelcsi* János volt. Utána hamarosan megérkezett a lángelkű *P. Szántó* István, akinek halhatatlan érdeme többek közt, hogy négy évi római tartózkodása alatt ki-
eszközölte a pápánál, hogy a német kollégium mintájára magyar kollégiumot is alapítson Rómában magyar kispapok kiképzésére. Ez a magyar kollégium a német kollégiummal egyesülve mai napig fennáll s a századok folyamán nem egy kiváló primást, püspököt és papot nevelt.¹

A jezsuiták Báthori Kristóf fejedelemnek s Istvánnak, a lengyel királynak bőkezű támogatásával Kolozsvárt alapították meg első erdélyi kollégiumukat, amelyet később a gyulafehérvári, nagyváradi és más rendházak követtek. Letelepedésüket az 1581-i erdélyi országgyűlés ünnepélyesen szentesítette is. Azonban a rendtársak nem sokáig fejthették ki békében lelkipásztori s tanítói munkásságukat. Rettenetes csapás szakadt akkor Erdélyre: az 1585-i s 86-i borzalmas pestis. A páterek és fráterek éjjel-nappal a betegek ápolásával s lelki vigasztalásával foglalkoztak s 26-an estek a felebaráti szeretet gyakorlásának áldozatául.

Alig mult el a szörnyű járvány, még ennél is ne-

¹ V. ö. *Velcs László*: Vázlatok a magyar jezsuiták multjából, 3 kötet, Budapest (Szent István-Társulat) 1912.

hezebb kereszt nehezedett rájuk: A protestáns rendek, amelyeket eddig Báthori István vaskeze féken tudott tartani, a kiskorú és gyenge *Báthori Zsigmond* erőtlenségét felhasználva 1586 végén a medgyesi országgyűlésen követelték a jezsuiták kitiltását Erdélyből. Hiába volt Szántó érvelése, hiába Zsigmond fejedelem kezdetben tanusított ellenállása, a lelkészeiktől felizgatott rendek követelték a jezsuiták erőszakos eltávolítását, amint már 1566-ban a tordai gyűlésen száműzték Erdélyből az összes katolikus lelkészkező papokat.

Báthori Zsigmond végül is engedett s a magyar jezsuiták, akiket csak néhány hónappal előbb még a pestis tizedelt Erdély szolgálatában, kénytelenek voltak ismét vándorbothoz nyúlni. Zsigmond fejedelem azonban megbánta gyengeségét, hamarosan visszahívta a pátereket s 1595-ben a gyulafehérvári országgyűlés is eltörölte a medgyesi gyűlés száműző végzését. Így a kolozsvári és nagyváradai kollégiumok ismét folytathatták a félbeszakadt munkát.

Viszontagságos idők következtek ismét, midőn 1603-ban az unitárius *Székely Mózes* vérszomjas csapatai megostromolták a kolozsvári rendházat, a rektort súlyosan megsebesítették, az Oltáriszentséget védelmező derék sekrestyés frátert pedig, *Néri Emmánuel*t, kegyetlenül meggyilkolták. Mikor *Básta* szétverte *Székely Mózes* csapatait s a vérengző felkelőkön haragját akarta kitölteni, a kollégium rektora azzal állt üldözőin keresztény módra bosszút, hogy valamennyi számára kegyelmet eszközölt ki.

Időközben *Draskovich* bíboros, *kalocsai érsek* kérésére *Rudolf király* 1586-ban Magyarországra is visszahívta a jezsuitákat s *Vágsellyén* kollégiumot állított nekik.

Bocskai felkelése újabb üldöztetést jelentett nemcsak a jezsuitáknak, hanem általában a katolikusoknak is. *Bocskai* a jezsuiták birtokait lefoglalta s pártbíveinek ajándékozta. A felkelést követő bécsi békében (1606) a protestáns rendek kivívták a jezsuiták

kitiltását. Hasonlóképp újra kitiltották őket Erdélyből is a kolozsvári gyűlésen (1607), bár *Rákóczi Zsigmond* fejedelem még ugyanazon évben kiadott leiratában a jezsuiták feddhetetlen viselkedéséről fényes bizonyosságot állított ki. Rudolf király a bécsi békének katolikusellenes pontjait csak a nyomasztó helyzet hatása alatt írta alá. Utódja, Mátyás, a katolikus rendek érellyes feliratára s *Forgách Ferenc* gróf esztergomi érsek sürgetésére királyi hatalmánál fogva megsemmisítette a kitiltó rendeleteket s a jezsuitákat birtokaikban ismét megerősítette; egyúttal a nagyszombati kollégiumot *Forgách* érsekkel együtt megalapította (1615).

A nagyszombati kollégium csakhamar fényes virágzásnak indult. Ekkor már ott működött a magyar rendtagok között a legnagyobb magyar jezsuita, *Pázmány Péter* is, akiben *Forgách* szeme azonnal felfedezte a nagy feladatokra való hivatást. *Pázmány*, mint hitszónok s mint író rövidesen megindította a katolikus újjáépítés munkáját. Éles eszének, kitűnő tudományos képzettségének, hatalmas szónoki s írói lendületének a prédikátorok nem tudtak ellentállni. Az erőszakkal elnyomott katolikus igazság mind diadalmasabban tért vissza a háborúk és belviszályok által már-már tönkretett hazába s főleg mióta *Pázmányt* esztergomi érsekké nevezték ki, az eddig szolgasorba süllyedt katolicizmus új, dicsőséges feltámadásnak nézett elébe.

Pázmány egész sor kollégiumot s rendházat alapított, gondoskodott jó papok neveléséről (nagyszombati és bécsi szemináriumok) s főleg a nagyszombati egyetem megalapítása s fejedelmi bőkezűséggel való alátámasztása által az újkori magyar katolikus kulturmunkának szebb jövőt biztosított. A nagyszombati egyetem volt az ország első nagystílű, európai színvonalú főiskolája. Később Budára, majd Pestre került s ma is fennáll mint „*Pázmány Péter királyi magyar tudományegyetem*”. A nagyszombati egyetem csakhamar az ország közművelődésének középpontja lett s nemcsak katolikusok, hanem protestáns előkelő csa-

ládok sarjai is látogatták. Hallgatóinak száma állandóan a 800 és 1200 között mozgott.

Bethlen Gábor háromszori felkelése alkalmával a karhatalommal uralomra jutott protestáns rendek természetesen ismét megkísérelték a jezsuiták kiűzését s általában a katolikusok gúzsbakötését. A mindenképpen törvénytelen besztercebányai „országgyűlésen” a püspökségeket, háromnak kivételével, eltörölték s birtokait lefoglalták, Pázmány Péter érseket s a jezsuitákat mint a „közbéke háborítóit” az országból való száműzésre ítélték, *Bethlen Gábort* pedig királlyá kiáltották ki (1620). Ez időtáiban (1619) szenvedtek hitükért kínhalált a kassai boldog vértanuk.

Bethlen Gábor felkelése s pusztításai Pázmány Péter szerint 200.000 jó magyarnak kerültek életébe. Cseh szövetségeseinek leveretése után azonban a fejedelem kénytelen volt békét kötni s az elrabolt országrészeket visszaadni. Második felkelése után *Bethlen* meglehetősen irányt változtatott s *Ferdinánd* királyhoz kezdett közeledni. Hogy a katolikusokat megnyerje, szembetűnően kedvezett nekik, sőt a jezsuitákat is kezdte megbecsülni. Ezekben egyébként is a tudomány barátait látta s már második felkelésekor megóvta a nagyszombati kollégiumot minden zaklatástól. Az erdélyi katolikusok megbékítésére maga vitt le Gyulafehérvárra néhány jezsuitát s főleg *Káldi Györggyel*, a Szentírás jeles fordítójával szemben mutatott nagyfokú jóindulatot.

Ettől kezdve a rend viszonylagos nyugalmat s békét élvezett, melyet úgyszólván csak *Thököli* felkelése zavart meg átmenetileg. Egymásután alakultak meg a pozsonyi és győri kollégiumok, majd a kassai, soproni, trencsényi, kőszegi, lőcsei, homonnai, zágrábi, fiumei gimnáziumok, valamint számos más kisebb rendház. A kassai s később a budai kollégium hamarosan akadémiává, főiskolává fejlődött.

A rend nagy pártfogói s jótevői közé tartozott Pázmány mellett a nagy *Esterházy Miklós* nádor is. A török hódoltság alatt nyögő területeken is meg-

próbáltak működni a magyar jezsuiták s Esztergom, Buda és Eger környékén sikerült többi közt 300 magyar foglyot kiváltaniok a török rabságból.

A jezsuiták működését természetesen a katolikus hit újabb fellendülése követte mindenütt. Az erőszakos térítésnek nem voltak hívei, ez ellen már maga Pázmány kifejezetten tiltakozott; csak azt vették fel az Egyházba, akit a keresztény és katolikus vallás igazságairól oktatásaikkal meggyőztek. Így is pl. a pécsi rendház évkönyvei csak az 1687. évről a következő eredményeket jegyzi fel: 17 mohamedán, 686 ariánus (unitárius) keresztelkedett meg, köztük 4 prédikátor, akiket előbb hosszasan kellett oktatni; 101 kálvinista s 58 luteránus tért vissza az Egyházba; ezenkívül sokszoros utánjárással 12 foglyot váltottak ki rabszolgaságból, kettőt pedig az akasztófától mentettek meg. A rendház kapujában naponta 20—50 szegény ember kapott ebédet.¹

A törökök kiverése után az 1687-iki pozsonyi országgyűlés, méltányolva a rendnek áldásos működését, melyet másfél század óta a hitélet és az ifjúság nevelése körül kifejtett, IV. határozatának 20-ik cikkelyével törvényhozásilag is meghonosította a jezsuita-rendet, a Jézustársaság tagjait a magyar szent korona tagjai közé bekebelezte, amivel a rend teljes mértékű polgárjogot nyert. Még pedig tette mindezt az országgyűlés „unanimiter“, egyhangú határozattal. Ez a törvénycikk soha többé országgyűlésileg vissza nem vonatott s így Magyarországon ma is érvényben van.

Ezt a honosítást megtetétzte még az 1715 : 73. törvénycikk, amely 1. §-ában kimondja, hogy a jezsuitáknak az országgyűlésen, rendi birtokaik alapján s amíg e birtokok élvezetében maradnak, két ülésük és szavazati joguk legyen.

A Jézustársaság ettől kezdve folyamatosan fejlődött Magyarországon s Erdélyben. Hogy mit tett a

¹ *Velcs*, i. m. II. 135.

hazai művelődés és a nép hiterkölcsei színvonalának emelésére, csak az élet könyve fogja egykor megmutatni. A jezsuiták új iskolák egész rajával szórták tele az országot s az eddig csak szórványosan ismert magasabb oktatást széles mederben szervezték. Egy egyetemet, két akadémiát s 41 középiskolát vezettek az országban; az elemi iskolákat is ideszámítva, összesen 46 helyen működtek mint tanítók és tanárok. Ez akkoriban, mikor még az állam alig gondolt a magasabb oktatás ügyére, rendkívüli teljesítmény volt s messze meghaladta az összes magyarországi szerzetesrendek tanítói működését. Nevelési és tanítási mód-szerűkre nézve pedig csak egy vélemény volt: a legteljesebb elismerésé. A magyar jezsuiták iskolái voltak egyúttal az újkori magyar drámakultúra első melegágyai.

Az iskolai tevékenységgel karöltve haladt a jezsuiták tudományos működése. Toldy Ferenc szerint *Pázmány Péter* volt az, aki a magyar könyvnyelvet voltaképpen megteremtette. *Káldi György* bibliafordítása a legzamatósabb magyarságot egyesítette a leglekiismeretesebb szöveghűséggel; a protestánsok *Károli-fordítása* e tekintetben messze elmaradt mögötte.

A rend teológusai és bölcseleti közül abból az időből kiemelendők *Pázmányon* kívül *Kapi Gábor*, *Kornély János*, *Tapolcsányi Lőrinc*, *Schmidt Miklós*, (báró) *Pejacsevich Ferenc*, *Muszka Miklós*, *Jazlinszky András*, *Bossányi Farkas*. A jogi tudományok terén ma is tekintély *Szegedi János* és *Csepelényi Ferenc*. Kiváló hitszónokok voltak *Pázmányon* kívül *Csete István*, *Baranyi Pál* és *Gyalogi Pál*. Főleg *Baranyi* nevéhez fűződik a magyarországi és erdélyi görög-keletiek megtérése, az únió. A csillagászat terén *Hell Miksa* magaslott ki.

A magyar oknyomozó történetírást két magyar jezsuita alapította meg: *Pray György* és *Katona István*. Szakemberek egybehangzó ítélete szerint a magyar

történetírás főleg az utóbbinak okirat-gyűjtő tevékenysége nélkül ma lényegesen szegényebb volna.

A nyelvtudomány terén kimagasló érdeme van *Sajnovics Jánosnak*, aki először mutatott rá a finn-ugor nyelvrokonságra. *Szörényi Sándor* Czvittinger Dávidnak irodalomtörténeti kutatásait folytatta s elődjének munkáját 100 új íróval gazdagította. Az első magyarnyelvű irodalomtörténeti munkát a jezsuita *Spengár András* állította össze. A költészet terén *Faludi Ferencnek*, *Baróti Szabó Dávidnak* és *Rajnis Józsefnek* nevét az irodalomtörténetből mindenki ismeri. A magyar műtörténeti irodalom alapvetői közé tartoznak *Hajnal Mátyás*, *Szentiványi Márton*, *Thuróczy László*, *Szerdahelyi György Alajos* és *Molnár János*.

A hazai művészet művelése terén is nagyjelentőségű alkotások dícsérik a magyar jezsuitákat. Ott van a nagyszombati templom, amelyet a rend számára Esterházy Miklós nádor épített s amely a maga idejében stukkóival és freskóival az ország legszebb temploma volt. A trencsényi jezsuita templom (később a piaristáké lett) szintén egyik remeke volt a magyar egyházi építészetnek és templomdíszítésnek; nem csoda, hiszen az újjáépítés és díszítés munkáját a világhírű olasz jezsuita fráter *Pozzo* maga tervezte, akit a műtörténész Ilg „minden idők legkiválóbb egyházi dekoratőr-festőjének” nevez. Ezenkívül számos más jezsuita templom van még (pl. a győri mai bencés-templom), amelyet műemléknek jelentettek ki. Jezsuiták építették a selmeci híres kálváriát is.

Azonban minden tudománynál s művészetnél többet tett a rend s tesz a mai napig a lelki és erkölcsi kultúra terén. Jezsuita misszionáriusok évszázadok óta járták s járják az országot s kimondhatatlanul fáradságos, de egyben áldásos munkában egész községeket s városokat állítanak talpra, irtogatják a hitközönnyt, az istenkáromlást, iszákosságot, erkölcstelenséget, a vallási tudatlanságot, a családok felborulását, az egykét, stb.

. Soha az állam, a társadalom meg nem tudná há-

lálni, amit a katolikus egyház szerzetesrendjei, nem utolsó helyen a magyar jezsuiták e téren az ország erkölcsi erejének fokozására, népének belső virágzására tettek és tesznek.

A rend időleges feloszlata 1773-ban Magyarországon is megszüntette s 80 éven át szüneteltette a Társaság működését. A volt rendtagok jó része más szerzetekben helyezkedett el, mások világi papok lettek. Ez utóbbiak közül 7-en püspökök lettek.

Törvénytelen-e a Jézustársaság?

Egy jogi kérdés marad még hátra; voltaképpen nem is kérdés, csak azzá teszi a rend ellen helyenkint emelt ama vád, hogy törvény ellenére él és működik Magyarországon. Mint annyi más váddal, úgy ezzel szemben is álmélnünk kell a vakmerőségen, a tények tudatos elferdítésén vagy tudomásul venni nem akarásán, amely az ilyen vádaskodásoknak alapjául szolgál.

Mindenekelőtt tudnunk kell, hogy Magyarországon a szerzetesrendek ősidőktől kezdve a püspökök, a király vagy a városok meghívására telepedhettek le s meghonosodásukhoz semmiféle országgyűlési határozat nem volt szükséges.

A bencések vagy ciszterciák rendje pl. sohasem kapott országgyűlési becikkelyezési törvényt s mégis magyar honosságuk s birtokszerzési joguk kétségen felül áll. Az 1715 : 102. törvénycikk 1. §-a bevett és állandósított szerzeteseknek nyilvánítja a kamalduliakat, a trinitáriusokat és piaristákat, de hozzáteszi, hogy „*egyébként királyi hatalommal is behozhatók és állandósíthatók volnának*”. A 3-ik §-ban elrendeli, hogy „*mostantól jövőre pedig a szerzetes kollégiumokat és zárdákat, bármilyféléket is, az ország szüksége és a királyi felség kegyelmes engedélye nélkül szaporítani nem szabad*”.

Tehát maga az országgyűlés kimondja, hogy nem országgyűlési határozat, hanem királyi engedély szük-

séges újabb szerzetesrendek letelepüléséhez. Ez közvetlenül a Jézustársaságra nem vonatkozott, mert hiszen annak éppen a folytonos protestáns támadások miatt, külön országgyűlési határozat adta meg a honossági jogot Magyarországon s annak kapcsolt részeiben (1687 : 20.); az 1715 : 73. törvénycikk pedig külön kiemeli, hogy „ezenfelül elvégezték, hogy az említett Jézustársaság atyáit, akiket *törvényesen már régóta bevettek s őfelségétől erre az országgyűlésre is meghívót kaptak, mint az apátsági és prépostsági fekvő javak birtokosait testületileg, két magyarhonos rendtag személyében, de csupán addig, amíg eme javadalmak birtokában vannak, a karok és rendek között ülés és szavazati jog illesse meg*”.

Ilyen országgyűlési honosítást ezelőtt az idő előtt egyetlen más szerzet sem kapott, de nem is kért, mert erre a fentiek szerint nem volt szükség. Ettől kezdve több rendet az országgyűlés is meghonosított, így a már említetteken kívül, 1723-ban a vörös-csillagkeresztes betegápolók rendjét, a kapucinusokét, irgalmasokét, szervitákét, a sarutlan és sarus karmelitákét, pálosokét és orsolyákét, 1741-ben a domonkosokét és ferencesekét, 1744-ben a konventuális minoritákét, 1729-ben az agostonrendet.

A jezsuiták honosítását s a fent említett törvényeket soha vissza nem vonták, sem meg nem semmisítették. Ezek a törvények ma is érvényben vannak s így a jezsuiták törvényszerű magyarországi fennállásához szó nem férhet.

De vajjon a rend ideiglenes eltörlése — melyet Mária Terézia kihirdetett, a maga rendeletével is felosztatottnak nyilvánítván ki a Jézustársaságot — nem szüntette-e meg a mondott törvények hatályát? Feleletünk: semmiképpen sem.

Mert először is királyi rendelettel országgyűlési szentesített törvényt megszüntetni nem lehet. A jezsuita-rend felosztatása nem volt teljes. Mint fentebb vázoltuk, a rend soha teljesen nem szűnt meg létezni, s a feloszlató rendelet után való továbbfennállásához

a legfőbb egyházi hatóság maga is kifejezetten hozzájárult. A rend Magyarországon ugyan megszűnt működni, de nem szűnt meg létezni általában s midőn ugyanezt a rendet a legfőbb egyházi hatóság visszaállította, ezzel együtt feleledtek összes törvényes jogai is.

Mária Terézia rendelete a pápai brévének országaira való alkalmazása volt csupán, nem ettől függetlenül létesült aktus, hiszen Mária Terézia kifejezetten a pápa felosztató brévéjére hivatkozik benne; ám még ha így lett volna is, e rendelettel csak a kisebb jogforrás, a királyi meghívás vesztette volna hatályát, nem pedig a nagyobb: az országgyűlési törvény.

Másodszor: a Jézustársaság visszaállítása után 1853-ban Scitovszky prímás a királynak, mint főkegyúrnak jóváhagyásával hívta vissza a Jézustársaságot Magyarországra s így a rend ősi királyi jogon is újra honosítottnak tekintendő.¹

Igaz, hogy a királynak ez a ténye az abszolutisztikus korra esik; tudjuk azonban, hogy a kiegyezés alkalmával összegyűlt országgyűlés a királynak az abszolutizmus idején foganatosított összes intézkedéseit utólag együttesen jóváhagyta és alkotmányosította; csak néhány császári parancsot helyezett hatályon kívül, de ezek közt szó sincs a jezsuitákról. Ha ez nem történt volna így, magának Ferenc Józsefnek királlyá koronáztatása is törvénytelen lett volna, mert Ferenc Józsefet az a Simor prímás koronázta meg, akit pedig a király szintén az abszolutizmus idején nevezett ki².

¹ Az újra-letelepítést helyeslőleg tudomásul vevő királyi leirat 1852 dec. 15-én kelt.

² L. e. kérdésről „Protestáns támadás a jezsuiták ellen” és „Protestánsok és jezsuiták” c. fejezetet alább, nemkülönbén Tomcsányi Lajos cikkei (Magyar Kultúra 1916, 175. és 468. lapjain) s főleg Kmety Károly összefoglaló okfejtését (u. o. 193. s köv.), melyet a tudós közjogász a következő szavakban összegez: „A Jézustársaság befogadásáról alkotott 1687. évi 20. törvénycikk úgy formailag, mint tartalmilag teljes erejében fennáll. E törvényben

Különben a visszaállított Jézustársaság Magyarországon két gimnáziumot tart fenn, amelyet az állam elismer s épügy kezel, mint bármely más szerzetesi gimnáziumot; bírósági ítéletek, telekkönyvezések, rendeletek stb. szólnak a Jézustársaságról. Így az 1925. évi 200. P. M. számú pénzügyminiszteri rendelet is a „Magyarországon letelepülési engedélyt nyert szerzetesrendek” közt 8-ik helyen a Jézustársaságot jelöli meg (Budapesti Közlöny 1926 nov. 7.) — Hasonló a jogviszony az elválasztott országrészekén az ú. n. utódállamok kormányai s a rend ottani házai között. Egészen nevetséges dolog tehát arról beszélni, hogy a magyar jezsuiták nem törvényes alapon élnek és működnek Magyarországon.

Midőn a legutóbbi felsőházi törvényjavaslatot tárgyalták s több katolikus képviselő nehezményezte, hogy a tanítórendek közül a Jézustársaságiak nem kaptak felsőházi képviseletet, erre az ország protestáns miniszterelnöke nem azzal felelt, hogy hiszen a jezsuitáknak törvényes létjoguk sincs Magyarországon, hanem csak, hogy nem találja tanácsosnak az egyházi felsőházi tagok számának szaporítását. Katolikus részen különben sem csak a jezsuiták szenvedtek e téren rövidséget.

Hogy egyes katolikusellenes vitázók és felekezeti izgatók mindennek ellenére nem szűnnek meg a jezsuiták magyarországi honosságát kétségbevonni, a fentiek szerint éppen nem meglepő. Akik az annyiszor megcáfolt meséket, a „cél szentesíti az eszközt”-féle elvnek nevetséges vádját is minden cáfolat ellenére konokul ismételték, azoktól ezen a ponton sem várhatunk több tárgyilagosságot és igazságszeretetet. Különös: ezeknek a részben keresztény (vagy inkább

kifejezésre jutó nemzeti (állami) akarat változatlan mind a mai napig. A tudományos jogmagyarázat mellett az összes alkotmányos közhatalmi tényezőknek állandó gyakorlatban kifejezésre jutó jogi felfogása, jogi tudata és meggyőződése is erre vall. Ez általános nemzeti jogtudat és akarat önmagában is jogalapot szűlné frott törvény nélkül a Jézustársaság javára”. (I. h. 199.)

„keresztyén”) embereknek sohasem fáj a radikális propaganda, a zsidóság túlkapásai, a szocializmus és kommunizmus, ellenben a jézusi szeretet nevében állandóan Jézus rendje ellen áskálódnak.

Lelkük rajta! De a szenvedély nem érv s a gyűlölet nem bizonyíték.

A Jézustársaság mai helyzete és működése.

A Jézustársaság ma több mint 25.000 rendtagot számlál a földkerekségen, akik 51 rendtartományba tartoznak. Ez az 51 rendtartomány még azonkívül 47 különálló külföldi misszióterületet is ellát, úgyhogy a rend képviselve van úgyszólván az egész világon s annak minden államában.

Legnagyobb elterjedésnek s virágzásnak a spanyol (6106 rendtaggal) s az angolnyelvű országokban (9755 rendtaggal) örvend, így főleg az Egyesült Államokban mutat a rend gyors és folytonos fejlődést. A rendtartományok és missziók kimutatása 1939-ben a következő volt:

A francia asszisztenciában 4 rendtartomány van. A tagok száma:

a champagnei provinciában: 508 pap, 235 növ.-pap, 137 segítőtestvér, összesen	880
a lyoni provinciában: 406 pap, 186 növ.-pap, 134 segítőtestvér, összesen	726
a párisi provinciában: 425 pap, 217 növ.-pap, 128 segítőtestvér, összesen	770
a toulousei provinciában: 435 pap, 192 növ.-pap, 132 segítőtestvér, összesen	759
Összesen:	3135

A német asszisztenciában van 7 rendtartomány és 1 misszió; a tagok száma:

a holland provinciában: 355 pap, 245 növ.-pap, 130 segítőtestvér, összesen	730
a keleti-német provinciában: 133 pap, 126 növ.-pap, 61 segítőtestvér, összesen	320
a magyar provinciában: 133 pap, 121 növ.-pap, 96 segítőtestvér, összesen	350

a felső-német provinciában: 293 pap, 152 növ.-pap, 184 segítőtestvér, összesen	629
az alsó-német provinciában: 410 pap, 156 növ.-pap, 183 segítőtestvér, összesen	749
az osztrák provinciában: 225 pap, 130 növ.-pap, 106 segítőtestvér, összesen	461
a litván provinciában: 17 pap, 39 növ.-pap, 46 segítőtestvér, összesen	102
a lett és észti misszióban: 3 pap, 5 növ.-pap, 1 segítőtestvér, összesen	9
Összesen:	3350

Az olasz asszisztencia 5 rendtartományra oszlik. A tagok száma:

a római provinciában: 154 pap, 124 növ.-pap, 77 segítőtestvér, összesen	355
a nápolyi provinciában: 149 pap, 149 növ.-pap, 111 segítőtestvér, összesen	409
a szicíliai provinciában: 127 pap, 159 növ.-pap, 120 segítőtestvér, összesen	406
a turini provinciában: 198 pap, 101 növ.-pap, 71 segítőtestvér, összesen	370
a velencei provinciában: 250 pap, 155 növ.-pap, 215 segítőtestvér, összesen	620
Összesen:	2160

A spanyol asszisztencia 6 rendtartományt számlál. Tagjainak száma:

az aragóniai provinciában: 436 pap, 210 növ.-pap, 228 segítőtestvér, összesen	874
a bétikai provinciában: 204 pap, 154 növ.-pap, 104 segítőtestvér, összesen	462
a kasztíliai provinciában: 452 pap, 280 növ.-pap, 342 segítőtestvér, összesen	1074
a leóni provinciában: 357 pap, 221 növ.-pap, 228 segítőtestvér, összesen	806
a portugál provinciában: 140 pap, 127 növ.-pap, 98 segítőtestvér, összesen	365
a toledói provinciában: 167 pap, 127 növ.-pap, 123 segítőtestvér, összesen	417
Összesen:	3998

A szláv asszisztencia 4 rendtartományra és 2 viceprovinciára oszlik. Tagjainak száma:

a cseh provinciában: 56 pap, 48 növ.-pap, 57 segítőtestvér, összesen	161
a jugoszláv provinciában: 91 pap, 55 növ.-pap, 80 segítő-	

testvér, összesen	226
a nagylengyel provinciában: 134 pap, 138 növ.-pap, 113 segítőtestvér, összesen	385
a kislengyel provinciában: 166 pap, 160 növ.-pap, 133 segítőtestvér, összesen	459
a román viceprovinciában: 19 pap, 10 növ.-pap, 13 segítőtestvér, összesen	42
a szlovák viceprovinciában: 32 pap, 82 növ.-pap, 61 segítőtestvér, összesen	175
Összesen:	1449

A latin-amerikai asszisztencia 5 rendtartományt és 2 viceprovinciát ölel fel. Tagjainak száma:

az argentin provinciában: 128 pap, 122 növ.-pap, 88 segítőtestvér, összesen	338
a délbrázíliai provinciában: 140 pap, 108 növ.-pap, 98 segítőtestvér, összesen	346
a középbrazíliai provinciában: 72 pap, 99 növ.-pap, 44 segítőtestvér, összesen	215
az észak-brázíliai viceprovinciában: 60 pap, 53 növ.-pap, 56 segítőtestvér, összesen	169
a chilei viceprovinciában: 61 pap, 74 növ.-pap, 43 segítőtestvér, összesen	178
a kolumbiai provinciában: 131 pap, 163 növ.-pap, 119 segítőtestvér, összesen	413
a mexikói provinciában: 112 pap, 150 növ.-pap, 87 segítőtestvér, összesen	449
Összesen:	2108

Az amerikai asszisztencia 7 rendtartományt számlál. A tagok száma:

a kaliforniai provinciában: 178 pap, 270 növ.-pap, 57 segítőtestvér, összesen	505
a maryland-newyorki provinciában: 655 pap, 692 növ.-pap, 165 segítőtestvér, összesen	1512
a missuri provinciában: 454 pap, 354 növ.-pap, 128 segítőtestvér, összesen	936
a newenglandi provinciában: 405 pap, 341 növ.-pap, 61 segítőtestvér, összesen	807
a neworleansi provinciában: 198 pap, 174 növ.-pap, 39 segítőtestvér, összesen	411
a chicagói provinciában: 390 pap, 346 növ.-pap, 86 segítőtestvér, összesen	822
az oregoni provinciában: 186 pap, 213 növ.-pap, 48 segítőtestvér, összesen	447
Összesen:	5440

Az angol asszisztencia 7 rendtartományt s 1 viceprovinciát foglal magában. A tagok száma:

az angol provinciában: 507 pap, 257 növ.-pap, 145 segítőtestvér, összesen	909
az alsóbelga provinciában: 472 pap, 294 növ.-pap, 75 segítőtestvér, összesen	841
a felsőbelga provinciában: 471 pap, 286 növ.-pap, 139 segítőtestvér, összesen	896
az ausztráliai viceprovinciában: 102 pap, 106 növ.-pap, 23 segítőtestvér, összesen	231
az alsókanadai provinciában: 270 pap, 286 növ.-pap, 124 segítőtestvér, összesen	680
a felsőkanadai provinciában: 107 pap, 145 növ.-pap, 40 segítőtestvér, összesen	292
az ír provinciában: 200 pap, 210 növ.-pap, 56 segítőtestvér, összesen	466
Összesen:	4315

A külföldi missziókban működnek a mai jezsuiták közül:

Európában: az albán misszióban 46-an;

Ázsiában: a közel-keleti (örmény, egyiptomi, szír és török) misszióban 210-en, Ceylonban 132-en, Indiában (Bombay-Poona, Kalkutta, Goa, Mangalor, Patna, Tricsinopo'isz, Ahmedabad, Calicut, Madura, Ranch) 1245-en, Japánban 89-en, Jáván 175-en, a Fülöp-szigeteken 256-an, Kínában (Anking, Hongkong, Hwalsi, Sienshien, Macao, Pengpu, Sanghaj, Szücsow, Wuhu, Taming magyar) 773-an, Irákban 15-en.

Afrikában: Délafrikában (Fokföld, Rodézia, Zambézi) 124-en, Kongóban 146-an, Madagaszkáron 225-en.

Amerikában: Alaszkában 33-an, a kanadai indiánok közt 28-an, Dakotában 52-en, a Szikláshegységben 38-an, Tarahumarában (Mexikó) 16-an, Brit-Gujánában 31-en, Hondurasban 30-an, Jamaikában 39-en, az északamerikai négerék közt 46-an, a brazíliai japánok közt 12-en, Matto Grosso (brazíliai) benszülőtteinél 10-en, Caughnawaga benszülőttei közt 11-en, manabi-esmeraldai benszülőtteknél 10-en.

Oceániában: (a Karolin-, Mária- és Marshall-szigeteken) 36-an.

Az összes jezsuita voltaképpen misszionáriusok száma 1940 elején 3785 volt, ezek közül 2145 pap, 975 növendékpap és 665 segítőtestvér.

Az összes rendtagok száma 1940 elején 25.954 (1938-ban 25.683) volt, kik közül 11.874 pap, 8847 növ.-pap, 5233 segítőtestvér.

A rend tevékenysége kiterjed mindazokra a munkaterületekre, amelyeken a vallásos élet erősítése és kiterjesztése előmozdítható. Nevezetesen az ige-

hirdetés, a szentségek szolgáltatása, lelkigyakorlatok s népmissziók tartása, a hitvédelmi s hitbuzgalmi irodalom művelése, a tudományok ápolása s az ifjúság nevelése tartozik főbb munkái közé. A rendnek több mint 3000 háza van a földkerekségen, nem számítva ide az egyes elszórt missziós telepeket, ahol csak egy-két hithirdető él a pogány lakosság s a benszülött keresztények között.

A rendi *nevelőintézetek* száma több százra rúg. Ezek között a rend önálló egyetemeket s egyéb főiskolákat tart fenn, nevezetesen az Egyesült Államokban, de Indiában, sőt egyet Japánban is. A rendi tanítóintézetek mellett rendszerint konviktust is vezetnek a rendtagok, amelyeknek rendszerint messzeterjedő jó híruk van. Rendi hittudományi és bölcséleti főiskolát csaknem minden rendtartomány külön tart fenn. Egyes helyeken ezek a főiskolák egyúttal világi papjelöltek s más szervezetek papnövéndékei számára is nyitva állnak, pl. az innsbrucki teológiai fakultás s a vele kapcsolatos bölcséleti főiskola és teológiai konviktus (amelyben rendszerint 300-nál több papnövéndék tanul, a világ minden tájáról és nemzetéből; csak amerikai rendszerint 50 körül van, magyar is körülbelül 20), melyet azonban Ausztria annektálása után a német kormány megszüntetett (1939).

Részben a tanító tevékenységgel kapcsolatban, részben tőle függetlenül nagy súlyt helyez a rend a tudományos és *irodalmi működésre*. A jezsuitáknak úgyszólván minden országban s minden tudományszakban elismert, részben világhírű íróik, tudosaik, önálló kutatóik vannak. A jezsuita írók számát a rend alapítása óta Sommervogel s művének folytatói alapján sok ezerre kell becsülnünk.

A tudományos irodalmi működés mellett igen számottevő a rendnek hitbuzgalmi irodalmi tevékenysége, amely önálló művek tizezreiben s a külön *folyóiratok* nagy számában mutatkozik. Ma a jezsuiták egy tucat nagyobb s általános érdekű folyóiraton kívül (*Civiltà Cattolica*—Róma, *Études*—Párizs, *Stimmen*

der Zeit — München, *The Month* — London, *Razón y Fe* — Madrid, *Broteria* — Portugália, *Studien* — Hága, *Studies* — Dublin, *America* — New-York, *Estudios* — Buenos-Aires, *Przegląd* — Krakó, *Magyar Kultúra* — Budapest) kb. 150 tudományos és hitbuzgalmi folyóiratot adnak ki (ezek közül vagy 20-at a missziókban, angol, francia és bennszülött nyelveken). A hitbuzgalmi folyóiratok közül egész sor van a Jézus Szíve-tiszteletnek s a Máriakongregációi mozgalomnak szentelve. Nagyon sok országban a rend tagjai állami főiskolákon s egyetemeken is tanítanak.

A tudományos és nevelői tevékenység mellett a rendnek rengeteg erejét köti le a lelkipásztori munka. A rend ugyan alkotmánya értelmében helyhez kötött, plébániai lelkipásztorkodást rendszerint nem vállal, azonban egyes országokban a körülmények plébániai teendők ellátására is kényszerítették (Angolországban, az Egyesült Államokban stb.). A rend lelkipásztori tevékenységének súlypontja a kisegítő lelkipásztorkodáson van: népmissziók s lelkigyakorlatok vezetésén, Máriakongregációk s más vallásos társulatok (imaapostolkodás, közel 30 millió taggal a világon) igazgatásán, gyóntatáson, prédikáláson, hitvédelmi s hasonló előadások tartásán, hitbuzgalmi szervezeten, karitatív és szociális tevékenységen stb. A rend templomai s rezidenciái nagyon sok helyen a hitbuzgalmi életnek valóságos gyújtópontjai, amelyeknek melege s fénye áthat a plébániai s országos katolikus szervezkedésre is.

Magyarországon a rend csak 1909 óta képez önálló rendtartományt. Az országcsönkítés óta elvesztett nagyszombati, pozsonyi és szatmári házaktól eltekintve jelenleg a Jézustársaságnak hazánkban *Budapesten* van központi rezidenciája, ahol egyúttal a magyar rendfőnök is székel, azonkívül *Kalocsán* és *Pécsett* van hatalmas és nagyhírű főgimnáziuma és konviktusa (előbbi 60 éve áll fenn és világszerte ismert csillagvizsgáló intézete is van; az utóbbi helyen gróf Zichy Gyula akkori pécsi püspök bőkezűségéből

épült az országban párját ritkító, modern és tágas Pius-kollégium). Szegeden van a magyar rendtartomány bölcseleti főiskolája; Érden volt s most az új zugligeti lelkigyakorlatos házzal kapcsolatban épült fel a rendtartomány ujoncnevelő-intézete. A világháború után létesült Mezőkövesden, majd Hódmezővásárhelyen (ahol plébániát vezetnek) és 1939-ben Kispesten és Kassán rendház. Kassán a rendnek hatalmas kollégiuma van, ahol növendékpapjait neveli a rend, míg Szegeden a nagy egyházmegyei papnevelőintézetet vezetik a jezsuiták. Végül a zalamegyei Nagykapornakon van a rendnek rezidenciája s földbirtoka, amely a növendékpapok eltartására szolgál.

A magyar jezsuiták hat folyóiratot adnak ki, amelyek közt legelterjedtebb a P. Biró Ferenc által alapított „A Szív” című hitbuzgalmi, népies hetilap. A rend növendékpapjai a kétéves ujoncidő után azelőtt rendszerint Szegeden, újabban Kassán végzik a hároméves bölcseleti s Innsbruckban a négyéves hit-tudományi tanfolyamot s amennyiben középiskolai tanároknak szemeltetnek ki, még ezenkívül a budapesti tudományegyetemen szerzik meg a tanári oklevelet. Egyeseket azonban külföldi (angol, olasz, francia, belga, lengyel) főiskolákra küldenek ki a rendi előjárók, hogy így a külföldi nyelvekben is legyenek képzett rendtagjaink.

Újabban a magyar rendtartomány, bár létszáma kicsiny, szintén részt kért a tengerentúli missziós munkában s több pátert és növendékpapot küldött ki Kínába, hogy ezek ott az önálló magyar misszióstelep alapjait megvessék. Többen a török testvérnép missziózásán dolgoznak Istanbulban, Ankarában s másutt.

Nagy reményekre jogosít a legújabban felépült első magyar férfi-lelkigyakorlatos ház a Zugligetben. A Jézustársaság maga is minden lendületét s erejét a Szent Ignác-féle szentgyakorlatnak köszöni s tudatában van annak a hatalmas erőnek, amelyet a külön szentgyakorlatos házak külföldön a férfivilág hitbuz-

galmi megszilárdulásának szempontjából jelentenek. A szentgyakorlatos ház magányában imára s mély elmélkedésre elvonuló katolikus férfiaktól várhatjuk leginkább a hitvallói készség és apostolkodási lelkesedés amaz újabb segédcsapatait, amelyekre az Anyaszentegyháznak mindenütt s nem utolsó helyen nálunk is oly égető szüksége volna.

Zárszó.

Gyűlölik a Jézustársaságot? Nem csoda! Krisztust is gyűlölték. Pedig ő igazán nem tett egyebet, mint szerette az embereket, az igazságot hirdette s meghalt a világ megváltásáért. Éppen ezért kellett szenvednie. Mert ilyesmit az emberek nem tudnak elviselni. Nekik hízélgés kell, üres, bár hangzatos jelszavak, kárhuzatos és téves, de népszerű és divatos szólások.

Ez a világ a machiavellisztikus politikusoké, az önző plutokratáké, a sarlatán tudósoké, a bárók és erkölcstelen mulatóhelyek tulajdonosaié, a zseniális hódítóké, a ravasz világámitóké. Halál azokra, akik keresztet, evangéliumot, Egyházat, lemondást és tisztaságot prédikálnak! Ezekre rögtön rászégeződik a vád, hogy „békebontók”.

Pontosan ugyanezt fogták rá Jézusra is, amikor Pilátus előtt azzal vádolták, hogy „commovet populum”, „fellázítja a népet Galileától Jeruzsálemig” (Luk. 23, 5). Pilátus átlátott a szitán s észrevette, hogy „csak irigységből adták át őt neki”. Kínálta nekik Barabbást. Ha már mindenáron vért akarnak látni, ime, van a világon igazi gonosztevő is. De a felbujtott zsidóságnak nem kellett a gonosztevő vére. Barabbás csak szaladjon, ellenben pusztuljon Jézus. „Feszítsd meg őt!” — kiáltotta. De hát mi gonoszt cselekedett? — kérdi Pilátus. A felelet roppantul jellemző a Jézusellenes elfogultságra is: „Feszítsd meg őt!”

Ma is van néprontó tévelygés, bűn és erkölcstelenség elég, ma is van országrontó kommunizmus,

nemzetáruló szabadkőművesség, alkohol és prostitúció, egyke és házassági elválás. Volna, kikre haragudnia, lehetne s volna, akik ellen küzdeni kellene. Bizonyos köröknek azonban s bizonyos embereknek, köztük az evangélium nevével kérkedő egyes hangosoknak is, mégsem ezek a bajok fájnak, hanem azoknak a társasága, akik a legkövetkezetesebb evangéliumi életet hirdetik s mindenekelőtt maguk is élik.

*

Azonban legyünk igazságosak: az üldözőkön és rágalmazókon kívül van a jezsuita-rendnek tisztelője és lelkes híve is elég s nem is csak a hithű katolikusok között. Naumann nem az egyetlen protestáns, aki sikraszáll a jezsuiták mellett. A katolikusok óriási tömegei között pedig ma már elég kevés az, aki a mesterségesen terjesztett jezsuita-rágalmazás meséit még mindig komolyan venné, sőt ellenkezőleg: a jezsuiták nagyrabecsülését nagyon széles körök valósággal a komoly katolikuság egyik ismertetőjegyének érzik.

A magyarországi kommunizmus idején a nép megindító jeleit adta a börtönbe hurcolt jezsuita páterek iránt való ragaszkodó szeretetének. Mikor a vallás és haza ellenségei budapesti rendházunkat elfoglalták s templomunkat bezárták, a jámbor nép egész éjjel ott térdelt, sirt és imádkozott a templomelőtti téren, szent énekeket énekelt. Sokan hangosan zokogtak, a templom és a rendház lezárt kapuját pedig nefelejcsvirággal koszorúzták. A fogházba élelmiszert és ruhát szállítottak a bebörtönözött pátereknek.

S amikor a kommunizmus bukása után templomunkat ismét átvettük s ünnepies Tedeum-mal újra megnyitottuk, az öröm könnyei csillogtak a résztvevők szemében. De nem szükség ezt bőven fejtegetnünk; akik ismernek minket s ismerik működésünket, tudják, mily odaadó, meleg szeretettel csüngnek rajtunk mindazok, akikkel lelkipásztori összeköttetésben állunk. A jók becsülése és szeretete mindenesetre bő-

ven kárpótol bennünket a meg nem értők, gyűlölködők és félrevezetettek gáncsoskodásával szemben.

Ezért nem is félünk a jövőtől s elszánt, bizodalmas erővel megyünk elébe jövő feladatainknak. Hála Istennek, a nálunk is ébredező katolikus hitéletnek hatalmas munkamezeje várja további, ernyedetlen munkánkat s örömmel állapítjuk meg, hogy a keresztény magyarságnak minden felelős tényezője értékelni kezdi vallási és hazafias munkánkat. Nevelőintézeteink nem szűnnek meg az ország legkiválóbb intézetei közé számíttatni s évről-évre sűrű rajokban bocsátják ki magukból a komoly erkölcsi s hazafias alapon álló, élő hittel eltelt, ifjú katolikus értelmiséget.

Népmisszionáriusaink s hitszónokaink egész városokban s vidékeken állítják ismét talpra a hiterkölcsi életet, küzdve a mindent megmérgező hitközöny és erkölcstelenség ellen, a magyarságnak belső életerejét gyarapítva s ezzel leghathatósabban mozdítva elő az ország belső újjászületését. Íróink és tudósaink a tudás és a szellem pajzsával kelnek a folyton támadott keresztény világnézetnek védelmére s a keresztény nemzeti sajtó megeremtése s felvirágoztatása terén szintén a legelsőkhöz dolgoztunk. Rendházaink és templomaink az eleven hitéletnek megannyi fellegvárjai, lelkigyakorlatos működésünk pedig nagy mértékben hozzájárult a papság és a világi katolikusok ama belső megújulásához, amelyet gróf Apponyi Albert 1927-iki katolikus nagygyűlési beszédében oly lelkes örömmel állapított meg.

Mindezt nem azért mondjuk itt el, hogy hiún kérkedjünk vele, hanem hogy Istennek hálát mondjunk érte s egyben rámutassunk a jogos öröm okaira is, amelyet minden méltatlan támadás mellett is állandóan érezünk. Krisztus hozzánk „könyörületes volt” a századok folyamán, az üldöztetés és vértanuság éjszakájában is; könyörületes lesz, rendületlenül hisszük, ezentúl is. Az ő kegyelmével Loyola rendje a jövőben is újabb babérokat fog zászlajára fűzni s jelentős tényezője lesz a „mindenek megújulásának Krisztusban”.

FÜGGELÉK.

Nevezetesebb jezsuiták névsora.

Rövidítések: Sz. = Szent, B. = Boldog.

van der Aa János, belga, bölcséleti író, † 1926.

Abel Henrik, bajor, hitszónok a bécsi férfiak apostola, † 1926.

Abreu Egyed, hithirdető és vértanu, Batáviában (Jáva) holland kálvinisták ölték meg 1622-ben.

Abreu Emánuel, hithirdető és vértanu, pogányok ölték meg a hitért Tonkingban (Annam) 1737.

Akaioxi Tamás, japán növénydeképap és vértanu; Nagaszakiban fejezték le 1622-ben.

de Alabez Lajos, mexikói hithirdető és vértanu, az indiánok ölték meg 1616-ban.

Alajos, I. Gonzaga.

Alegambe Fülöp, belga, történetíró, † 1652.

Algué József, spanyol, csillagász Manilában, a tajfunok útjának s irányának kiszámítója († 1930.).

de Alloza János, perui, morálteológiai és hitbuzgalmi író; az életszentség hírében halt meg 1666-ban; boldoggáavatási pöre folyamatban.

Almeida Apollinár, niceai püspök, hithirdető és vértanu Etiópiában, † 1638.

Alvarez Emánuel, spanyol, latin nyelvész, a legelterjedtebb latin nyelvtan szerzője, † 1582.

Alvarez Bertalan, hithirdető és vértanu, Tonkingban szenvedett vértanuságot, † 1737.

Amiot József, francia irodalom- és műtörténész, † 1793.

Anchieta József, hithirdető, „Brazília apostola és csodatevője”, † 1597; boldoggáavatási pöre folyamatban.

Anderledy Antal, svájci, a rend 23-ik generálisa (1884—92).

Anderton Lőrinc, angol hithirdető, † 1642.

Anderson Patrik, angol hithirdető, † 1624.

Andlauer Modeszt, elszászi, hithirdető és vértanu, a kínai boxerek ölték meg 1900-ban.

Andrade Antal, portugál természettudós, † 1634.

Andrássy Antal (báró), magyar, a rend eltörlése után rozsnói püspök lett, † 1799.

Andrés János, spanyol, irodalomtörténész, † 1817.

B. de Angelis Jeromos, hithirdető és vértanu Japánban, † 1623.

Aquaviva Kolos, nápolyi hercegi családból, a rendnek 5-ik s egyik legkiválóbb generálisa (1581—1615), kiváló szervező és kormányzó.

B. Aquaviva Rudolf, ugyanazon családból, hithirdető és vértanu; Indiában a Salsetteszigeten ölték meg 1583-ban.

Aranda Márton, csillei hithirdető és vértanu, megölték 1612-ben.

B. Aranha Ferenc, laikus testvér, vértanu, *B. Aquaviva* Rudolf egyik társa, † 1583.

Araoz Antal, spanyol, királyi gyóntató, † 1573.

Arndt Ágoston, német konvertita, kiváló szentírástudós, † 1925.

Arregui Antal, spanyol moralista (él).

Arriaga Roderik, spanyol, bölcséleti és hittudományi író, a pápai egyetem kancellárja, † 1667.

Arrowsmith Udön, angol vértanu, † 1628.

Ashley Rudolf, angol vértanu, † 1606, boldoggáavatási pöre folyamatban.

Astráin Antal, spanyol történetíró, rendtörténész († 1928.).

Attems Trisztán (gróf), német hithirdető és vértanu, 1748-ban Kínában megfojtották.

Atkins Vilmos, angol vértanu, † 1681.

Auffroy Henrik, francia, a szentség hírében halt meg 1914. Boldoggáavatási eljárása folyamatban.

Auger Udön, francia, kiváló kateketikai művek szerzője, † 1591.

Avancini Miklós, olasz, költő és hitbuzgalmi író, † 1686.

B. Azevedo Ignác, hithirdető és vértanu, 39 társával; Brazíliába igyekezvén, kálvinista tengeri kalózok kezébe kerültek s ezek válogatott kínzások közt ölték meg őket 1570-ben.

Azor János, spanyol, kiváló moralista, † 1603.

de Backer Ágost és Alajos, belga testvérek, rendtörténeti írók; előbbi † 1873, utóbbi † 1883.

Badingfeld Tamás, angol vértanu, † 1678.

Baegert Jakab, német természettudós, † 1772.

Baker Károly, angol vértanu, † 1679.

Balbinus Boleszláv, cseh, történész, † 1688.

Baldassari Antal, olasz hittudós, † 1724.

Balde Jakab, német, német és latin költő, † 1668.

B. Baldinucci Antal, olasz népmiszionárius, † 1717.

Ballerini Antal, olasz moralista, † 1881.

Baranyi Pál, magyar hitszónok és író, az erdélyi (román) görögkatolikus únió egyik legjelentékenyebb apostola, † 1719.

Baróti Szabó Dávid, költő, a latinos iskola egyik fő képviselője, † 1819.

Bartoli Dániel, olasz, történetíró, † 1685.

Baslle Jakab, hithirdető és vértanu, a mexikói indiánok közt, † 1652.

Baumgartner Sándor, svájci, irodalomtörténész, egy hatkötetes világirodalomtörténet szerzője, Goethe-kutató, † 1910.

Becanus Márton, hollandi, dogmatikai író, † 1624.

Beckx Péter, belga, a rend 22-ik generálisa (1795—1887).

Beissel István, német, irodalom- és műtörténész, † 1915.

Beizym János, lengyel, hithirdető, az afrikai belpoklosok apostola, mint a karitász áldozata, † 1912-ben.

Belus Ferenc, magyar tanár és hitszónok, a kolerabetegek gondozásában lett a szeretet s az Oltáriszentség kultuszának áldozata Kalocsán, † 1873.

Sz. Bellarmino Róbert, olasz bíboros, capuai érsek, hittudós és hitvédő, aki a hitújítók tanításait először cáfolta rendszeresen; kiváló katekizmust is írt; szül. Montepulcianóban 1542-

ben, † Rómában 1621-ben. Egyháztudóssá nyilvánították.

de Bengy Anatol, francia, vértanu, a párisi kommünárdok végezték ki 1871-ben.

Benkő Miklós, magyar, bölcselő, † 1801.

Bennett Vilmos angol vértanu, † 1691.

Berchmans Sz. János, belga, növendékpap, szül. Diestheimben (Brabant) 1599; megh. Rómában 1621.

Berlinger Ferenc, német, egyházjogi és liturgiai író, † 1909.

B. Berno Péter, hithirdető és vértanu, b. Aquaviva Rudolf egyik lársa, kivégezték Salsette szigetén 1583-ban.

Bertalanfi Pál, magyar, népies erkölcsstani író, † 1763.

Beschi Konstantin, olasz nyelvész, † 1747-ben.

Beudin Kornél, hithirdető és vértanu, a mexikói indiánok keze alatt szenvedett 1650-ben.

Bidermann Jakab, német költő, † 1639.

Biederlack József, német, moralista és szociológus (él).

Billot Lajos, francia, dogmatikus: bíborosi méltóságáról lemondott († 1931).

Biner József, svájci, egyházjogász, † 1766.

Blró István, magyar hitszónok, † 1782.

Blssel János, német irodalomtörténész, † 1682.

Bobadilla Miklós, spanyol, Sz. Ignác első társai közül, † 1590.

B. Bobola András, lengyel, vértanu, „Litvánia apostola”. Szül. 1590-ben a szandomiri palatinátusban, kozák szakadárak rettentő kegyetlenkedések közt meggyilkolták 1657-be Janovban.

Bollandus János, belga, történész és hagiografus, a hollandista hagiografiai bizottság megalapítója (1630.), † 1665.

Bonfrére Jakab, belga, hírneves szentírásmagyarázó, † 1642.

Boranga Károly, hithirdető és vértanu, az óceániai Mariánaszigeteken, † 1684.

Borgia (Borja) Sz. Ferenc, a rend harmadik generálisa; spanyol hercegi családból sz. 1510., magas állami hivatalokat viselt, végül Gandia alkirálya lett, majd mindenről lemondva a rendbe lépett. Megh. Rómában 1572.

Bossányi Farkas, magyar bölcséleti író, † 1726.

Boskovich Rogér, dalmát, nagynevű matematikus és természettudós, † 1787.

Bouhours Domokos, francia hitbuzgalmi író, klasszikus stílusú, † 1702.

Bourdaloue Lajos, francia, nagynevű hitszónok, az élet-szentség hírében halt meg 1704-ben.

Bradley Rikárd, angol vértanu, † 1645.

Braun Károly, német, csillagász, a kalocsai Haynald csillagvizsgáló igazgatója, † 1907.

Braunsberger Ottó, német hagiografus, † 1926.

B. de Brébeuf János, francia, hithirdető és vértanu, a kegyetlen irokézindianok közt szenvedett tűzhalált 1649-ben.

Bresciani Antal, olasz szépíró, † 1862.

du Breuil János, műtörténész, építésztani író, † 1670.

B. Briant Sándor, angol vértanu, akít Erzsébet királyné 28 éves korában végeztetett ki Londonban 1581-ben.

Bricarelli Károly, olasz műtörténész (él).

de la Brière Ivo, francia író, a nemzetközi jog és egyházjog kiváló művelője (él).

Briguel József, osztrák nyelvész, † 1770.

Britto János, főúri portugál család sarja, hithirdető és vértanu, Madurában szenvedett kinhalált 1693-ban.

Brillmacher Péter, hírneves német hitszónok, † 1595.

Brou Sándor, francia, irodalomtörténész és hagiografus (él).

Brouet (Broet) Paszkáz, francia, Sz. Ignác első társai közül, † 1562.

Brouwer Kristóf, hollandi, történész, † 1617.

Bruni Brunó, olasz, hithirdető és vértanu, Ethiopiában ölték meg 1635-ben.

Brunner András, német, történetíró, † 1650.

Brzozowski Tádé, lengyel, a feloszlítás idején a rendnek 5-ik általános helynöke, majd a vizszaállítás után 19-ik generálisa (1805—25).

Bucceroni Január, olasz moralista, † 1918.

Bucherelli Ferenc, hithirdető és vértanu, Tonkingban (Annam) szenvedett vértanuságot 1723-ban.

Bús Jakab, magyar, az 1909-ben felállított önálló magyar rendtartománynak első főnöke, a Mária-kongregációi mozgalom szervezője († 1938).

Busaeus, I. Buys.

Busenbaum Hermann, német, moralista, † 1668.

Buys (Busaeus) Péter, belga, mint tanár és hitszónok működött egy ideig nálunk is. Nagyszombatban (1561-ben).

Cabral Ferenc, portugál, hírneves indiai, kínai és japáni hithirdető, † 1609.

Calles Zsigmond, német, történész, † 1767.

Camerini Ferenc, olasz, tonkingi vértanu, † 1782.

B. Campion Odön, angol vértanu; szül. főnemesi családból Londonban 1540-ben; Erzsébet alatt megkínózták s kivégezték ugyancsak Londonban 1581.

Canisius Sz. Péter, német-hollandi, egyháztanító, „Németország második apostola”, számos hitvédelmi munka s az első katekizmus szerzője. Szül. 1521-ben Nimwegenben, meghalt a svájci Freiburghban 1597. évben. Szentté és egyháztanítóvá avatták 1925-ben.

Canece Antal, olasz, hithirdető és vértanu, † Japánban 1642.

Capelloni Pál, olasz, az életszentség hírében halt meg 1857-ben, boldoggáavatási ügye folyamatban.

Carayon Ágost, francia, történész, † 1874.

Cardelra Lajos, hithirdető és vértanu, † Ethiopiában 1635.

Cardenas János, spanyol, moralista, † 1684.

Cardim János, portugál, † 1615, boldoggáavatási ügye folyamatban.

Carrara Vince, olasz, a rend 7-ik generálisa (1646—49); boldoggáavatási ügye folyamatban.

Carrillo Alfonz, spanyol, pápai diplomata, Erdélyben is megfordult, † 1628.

Carroll János, a feloszlítás után baltimorei érsek, az Egyesült Államok első püspöke, † 1815; boldoggáavatási ügye folyamatban.

Carvajal György, hit hirdető és vértanu, a japán boncok mérgezték meg 1592-ben.

B. Carvalho Jakab, portugál hit hirdető és vértanu, 1624-ben Japánban jeges tóban megfagyasztották.

B. Carvalho Mihály, portugál, hit hirdető és vértanu. 1624-ben Japánban máglyahalált halt.

del Castillo Ferenc, perui, hitszónok és lelkipásztor, „Lima apostola”, boldoggáavatási pöre folyamatban; † 1673.

del Castillo János, paraguayi hit hirdető és vértanu, † 1628.

de Castro Ferenc, hit hirdető és vértanu; hugenotta kalózok végezték ki a tengeren 1571-ben.

de Castro Kristóf, spanyol, szentfráskutató, † 1615.

Castropalao Nándor, spanyol moralista, † 1633.

Cathrein Viktor, német erkölcsbölcselelő, szociológus, † 1931.

Catrou Ferenc, francia, történész, † 1737.

Caubert János, francia, a kommün alatt végezték ki Párisban 1871-ben.

B. Caun Vince, növendékpap és vértanu, 1626-ban Japánban máglyahalált halt.

Cayron Péter, † 1754; boldoggáavatási pöre folyamatban.

Cavara Lajos, hit hirdető és vértanu, lefejezték Nagazakiban 1622-ben.

Celada Dénes, spanyol, exegeta, † 1661.

Centurione Alajos, olasz, a rend 17-ik generálisa (1755—57).

Cepari Virgil, humanista és hagiografus, † 1631.

Ceva Tamás, olasz humanista, költő, † 1737.

B. Chabanel Noel, francia kanadai vértanu, † 1649.

Chaignon Péter, francia hitbuzgalmi író, † 1883.

Charlevoix Péter, francia természettudós, † 1761.

Chifflet Péter, francia, patológus, † 1682.

B. Chimura Lénárt, hitoktató laikus testvér, vértanu; Japánban 1619-ben elevenen elégették.

B. Chimura Sebestyén, japán származású hit hirdető és vértanu, Nagazakiban 1622-ben lassú tűzön megégették.

B. Chinsuki Pál, japán vértanu, † 1626.

Chongotzu János, japán vértanu, Nagazakiban 1622-ben lefejezték.

Cichoski Miklós, lengyel, hitszónok, † 1669.

Cienfuegos Alvarez, bsboros, spanyol dogmatikus, † 1739.

de Cisneros Bernát, mexikói vértanu, † 1616.

Claver Sz. Péter, hitvalló, a „néger apostola” s a négermissziók pártfogója; szül. 1580-ban Katalóniában, megh. Kartagénában (Délamerika) 1654-ben.

Clavius Kristóf, német, hírneves csillagász és matematikus, Galilei barátja, a Gergely-naptár voltaképpen szerzője, † 1612.

Clerc Elek, francia, a párisi kommünárdok végezték ki 1871-ben.

de Clorivière József, francia, † 1820; boldoggáavatási pöre folyamatban.

Codure János, francia, Sz. Ignác első társai közül, † 1541. (A rend első halottja.)

Coleridge Henrik, angolszentírás-magyarozó, hírneves Jézus-életrajzíró (The Life of Our Life), † 1893.

Colnago Bernát, híres csoda-

tevő, a szentség hírében halt meg, 1611-ben; boldoggáavatási pöre folyamatban.

Coloma Lajos, spanyol regényíró, † 1915.

de la Colomblère Kolos, francia, Alacoque Sz. Margit lelki vezetője, † 1682; boldoggáavatása küszöbön áll.

„*Conimbricenses*” a coimbrai egyetem tanárai a XVI. sz. végén s a XVII. elején ezen a gyűjtőnéven adták ki kiváló bölcséleti munkáikat.

Coninck Egyed, belga, dogmatikus, † 1633.

Consielld Brián, angol vértanu, † 1643.

Contzen Ádám, svájci, hitvédelmi és exegetikai író, Bajor Miksa lelkiatyja, † 1635.

Corby Rudolf, angol vértanu, † 1644.

Cordara Julius Cézár (gróf), olasz történetíró, † 1785.

Cordier Boldizsár, belga patológus, † 1650.

Cornelius János, angol vértanu, † 1594; boldoggáavatási pöre folyamatban.

Cornely Rudolf, német szentíráskutató, † 1908.

Corrion Ferenc, vértanu, japán boncok mérgezték meg 1590-ben.

Cossart Gábor, francia egyháztörténész, † 1674.

B. Costanzo Kamill, volt katonatiszt, majd híthírdető és vértanu; 1622-ben Japánban megégették.

Coster Ferenc, belga pedagógus és hitbuzgalmi író, † 1619.

Coton Péter, francia hitszónok, IV. Henrik lelkiatyja, † 1626.

B. Cottam Tamás, angol vértanu, Londonban Erzsébet alatt végezték ki 1582-ben.

Crasset János, francia hitbuzgalmi író, † 1692.

Cratz János, német, tonkingi vértanu, † 1637.

Criminale Antal, a J. t. első vértanuja; Cap Komorin közelében, Indiában, a badagok és mohamedánok ölték meg a hitért 1549-ben.

Croiset János, francia hitbuzgalmi író, a Jézus Szíve-tisztelet terjesztője, † 1738.

Cros L. József, francia egyháztörténész, Lourdes-kutató, † 1913.

Csete István, magyar hitszónok és író (35 vaskos kötet hitszónoklati kéziratot hagyott hátra), † 1718.

Cuevas Marián, mexikói egyháztörténész (él).

da Cunha Vince, híthírdető és vértanu, Tonking, † 1737.

Curci Károly, olasz író és kritikus, 1877-ben aposztalált, de 1884-ben bűnbánóan visszatért, † 1891.

Czerniewicz Szaniszló, a felosztatás után a rend első oroszországi általános helynöke (1782—1785).

Czimmermann István, magyar híthírdető a Zámbezi-misszióban, a gyilkos éghajlat áldozata lett, † 1894.

Dahlmann József, német, orientalista, India-kutató, Japánban működött († 1930.).

Damberger József, német, megírta a középkor történetét, † 1859.

B. Daniel Antal, francia, kanadai vértanu, † 1648.

Daniel Károly, francia, megírta Franciaország történetét, † 1893.

Daróczy György, magyar, történetíró, † 1756.

Daude Adorján, német, történetíró, † 1755.

Deharbe József, német, katechetikai író, † 1871.

Delehaye Ipoly, belga, boldandista.

Delrio Márton, belga, szentírástudós, † 1608.

Denis Mihály, német műfordító, Osszián német fordítója, † 1800.

Denn Pál, francia hithirdető, 1900-ban a kínai boxerek megölték.

Deschamps István, francia dogmatikus, † 1701.

Diaz Péter, hithirdető és vértanu, hugenotta kalózkodó ölték meg 1571-ben.

Diaz Péter, hithirdető és vértanu Etiópiában, † 163.

Diekmann Hermann, német, dogmatikai író († 1928.).

Diel János, német, szépíró, † 1876.

Dobokay Sándor, magyar, a vágsellyei kollégium rektora, neves tanár és szónok, † 1621.

Dobronoki György, magyar, a nagyszombati kollégiumnak egyik kiváló rektora, † 1649.

Domenech Jeromos, spanyol, a rend szervezésében segédkezett, † 1592.

Doncoeur Pál, francia, író, szónok, szervező (él).

Doss Adolf, német, ifjúsági lelkipásztor, hitbuzgalmi író és zeneszerző, † 1886.

Drexel Jeremiás, német, hitbuzgalmi író, † 1639.

Druzbicki Gáspár, lengyel, hitbuzgalmi író, † 1662.

du Duc Fronton, francia patológus, † 1624.

Ducoudray Leó, vértanu a párisi kommun alatt, 1871.

Duhr Bernát, német, történetíró († 1930.).

Eberschweiler Vilmos, német, lelkiigazgató, a szentség hírében halt meg 1921-ben; boldoggáavatását előkészítik.

Ehrle Ferenc, német, bíboros, a skolasztika történésze, a Vatikáni Könyvtár volt igazgatója († 1936).

Escobar Antal, spanyol moralista, † 1669.

Evans Fülöp, angol vértanu, † 1679.

B.Faber (Lefèvre) Péter, szavojai, Sz. Ignác egyik legelső társa, a rend első áldozópap tagja, egyéni szerénységével épügy kitént, mint tudományával és lángbuzgalmával; 40 éves korában halt meg 1546-ban.

Faludi Ferenc, magyar apostoli gyóntató Rómában, költő, † 1779.

Farlatti Dániel, olasz egyháztörténész, † 1773.

Fáy Dávid Alajos, magyar, konvertita, hithirdető Brazíliában, meghalt Pombal börtönében 1767-ben.

Felix József, francia hitszónok, a Notre-Dame conférencierja, † 1891.

Felton János, angol vértanu, † 1645.

Fenwick János, angol vértanu, † 1679.

Fényi Gyula, magyar csillagász, † 1927-ben Kalocsán.

Ferreres János, spanyol moralista és egyházjogász (él).

Filcock Rogér, angol vértanu, † 1601.

Fine Ede, francia egyházjogász, † 1927.

Finn Ferenc, amerikai, ifjúsági író († 1928.).

Filter Ignác, spanyol, kongregációs szervező, barcelonai prézes.

Fitter Ádám, magyar, konvertita, a nagyszombati, kassai és kolozsvári kollégiumok rektora, † 1741.

Fonck Lipót, német, szentírástudós, a római Institutum Biblicum alapítója († 1930.).

Fonseca Péter, portugál, bölcseész, † 1599.

Fonte János, mexikói vértanu, † 1616.

Forer Lőrinc, svájci hitszónok és polemikus, † 1659.

Forró György, magyar, a nagyszombati kollégium nagynevű és szentéletű rektora, † 1641.

Fortis Alajos, olasz, a rend 20-ik generálisa (1820—29).

Fouqueray Henrik, francia, rendtörténész († 1927).

B. Francesco Antal, vértanu, a Salsette-szigeteken ölték meg 1583-ban.

Franceschi Jácint, ethiopiai vértanu, † 1635.

Franz József, német, csillagász, † 1776.

Franzeln János, osztrák bitoros, dogmatikus, † 1886.

Fröbes József, német pszichológus (él).

B. Fugixima Dénes, növendékpap, japán vértanu. 1622-ben tűzhalállal múlt ki.

Furnaelli József, hithirdető, vértanu; 1593-ban japán boncok megmérgezték.

Fuzai Gonzalv, japán vértanu, 1622-ben Nagaszakiban lefejezték.

Gaetani Ferenc, növendékpap, a szentség hírében halt meg 1601-ben, boldoggáavatási pöre folyamatban.

Gagarin János, orosz konvertita, egyház-úniói író és hithirdető, † 1882.

Garnet Henrik, angol vértanu, † 1606.

Garnet Tamás, angol, vértanu, † 1608.

Garnier János, francia patológus, † 1681.

Garnier Károly, francia, kanadai vértanu, † 1649.

Garrucci Ráfael, olasz, műtörténész, megírta a keresztény művészet történelmét, † 1885.

Gatterer Mihály, osztrák, liturgikus (él).

Génicot Ede, belga, moralista, † 1900.

de Georgiis Ábrahám, hithirdető s vértanu, Ethiopiában a mohamedánok meggyilkolták 1595-ben.

Gerard János, angol hithirdető, † 1637.

Ginhac Pál, francia, lelkiigazgató, † 1895-ben Castresben, boldoggáavatási pöre folyamatban.

di Girolamo Sz. Ferenc, hitvalló, olasz népmissionárius; szül. Ciptaleában 1542-ben, Nápolyban † 1716-ban.

Gisbert Balázs, francia, kiváló hitszónok, † 1731.

Giustiniani György, olasz, † 1644, boldoggáavatási pöre folyamatban.

Glandorff Hermann, német, mexikói hithirdető; életszentség hírében halt meg 1763-ban.

Gonzaga Sz. Alajos, a castiglionei uralkodó örgrófok családjából; az ifjúság fő pártfogója; szül. Castiglione delle

Stiviereben 1568-ban, † Rómában mint J.-t.-növendékpap, pestises betegek ápolásában 1591-ben. Szenttéavatták 1726-ban.

Gonzalez-Davila Gil, spanyol, rendi vizitátor és lelkiigazgató.

Gonzalez de Santa Cruz Rókus, paraguayi hit hirdető, a „redukciók” egyik első szervezője, vértanuságot szenvedett 1628-ban.

Gonzalez Tirzus, spanyol, a rend 13-ik generálisa (1687—1705).

Goto Sz. János, japán származású papnövendék, vértanu, Taikozama császár alatt Nagazakiban 1597-ben kivégezték. 1862-ben avatták szentté.

Sz. Goupil René, kanadai vértanu, † 1642.

Gottifredi Sándor, olasz, a rend 9-ik generálisa, † 1652.

Granderath Tivadar, német, a vatikáni zsinat történetírója, † 1902.

de Grandmison Léonce, francia hitvédő író, † 1927.

Green János, angol vértanu, † 1679.

Gretser Jakab, német, dogmatikus és történész, † 1625.

Grimaldi Ferenc, olasz, természettudós, † 1663.

Grisar Hermann, német, történetíró, a legjobb Luther-életrajz írója († 1932.).

Gruber Gábor, a felosztás alatt a rend 4-ik általános helynöke (1802—05).

Gruber János, osztrák természettudós, † 1680, Sárospatakon.

Guldin, svájci, matematikus, † 1643.

Gury János, francia, moralista, † 1866.

Gutierrez Márton, spanyol,

† 1573, boldoggáavatási pöre folyamában.

Gyalogi János, magyar, retorikus és hitszónok, † 1761.

Gysat János, svájci, természettudós, † 1657.

Hagen János, német, csillagász, a vatikáni csillagvizsgáló igazgatója († 1930.).

Hajnal Mátyás, magyar hitbuzgalmi író, a Jézus Szívétisztelet első magyar apostola, † 1644.

Halloix Péter, belga patológus, † 1656.

Hammerstein Lajos, német, konvertita, hitvédelmi író, † 1905.

Hansz Márk, osztrák, egyháztörténelmi író, † 1766.

Harcourt Vilmos, angol vértanu, † 1679.

Hardouin János, francia, történetíró és okmánygyűjtő, † 1729.

Hartzheim József, német, egyháztörténész, † 1763.

Hasslacher Péter, német hitszónok, † 1876.

Hattler Ferenc, osztrák, népies hitbuzgalmi író, † 1907.

Haunold Kristóf, német bölcselő, † 1689.

Hell Miksa, selmeczi születésű csillagász, a bécsi csász. csillagvizsgáló igazgatója, † 1792.

Henriquez Antal, hit hirdető és vértanu, 1748-ban Kínában megfojtották.

d'Herbigny Mihály, francia, püspök, a római Keleti Intézet igazgatója, író (él).

Hevenesi Gábor, magyar, hitbuzgalmi okiratgyűjtő, az osztrák-magyar rendtartomány provinciálisa, † 1715.

Holland Tamás, angol vértanu, † 1642.

Hoyos Bernát, spanyol, a Jézus Szíve-tisztelet apostola, † 1735, boldoggáavatási pöre folyamatban.

Hughes János, amerikai, rendtörténeti író (él).

Hummelauer Ferenc, német, exegéta, † 1914.

Hunolt Ferenc, német, hitszónoklati gyűjtemény szerzője, † 1746.

Huonder Antal, német, a hit-hirdetéstudomány előmozdítója, † 1926.

Hurtado de Mendoza Péter, spanyol bölcselet és hittudós, † 1651.

Hurter Hugó, svájci, dogmatikus és patrológus, † 1914.

Ignác, I. Loyola.

Illei János, magyar drámaíró, kolozsvári rektor, † 1794.

Ireland Vilmos, angol vértanu, † 1679.

Isoré Remi, francia, kínai hit-hirdető s vértanu, a boxerek ölték meg 1900-ban.

Ivancsics János, magyar, természettudós, † mint esztergomi kanonok, 1780 körül.

B. Ixida Antal, japán származású vértanu, 1632-ben az Ungen-tó forró, kénes vizében 8 napon át kínozták, majd máglyán megégették.

Jajus, I. le Jay.

le Jay (Jajus) Kolos, svájci, Sz. Ignác első társai közül, hittudós és hitszónok, † 1552.

Jazsinszky András, magyar természettudós, † 1790 táján.

Jeningen Fülöp, német népmisszionárius, † 1704; boldoggáavatási pöre folyamatban.

Jennison Tamás, angol vértanu, † 1679.

Sz. Jagues Izsák, francia, kanadai vértanu; példátlan kínzásokot szenvedett az írókézindianoktól; megmenekülvén, fogadalma értelmében újra visszament közéjük, mire 1646-ban a vadak kivégezték.

Jouvancy József, francia, kiváló latin stílusza, rendtörténeti író, † 1719.

Jungmann József, osztrák esztetikus és retorikus, † 1885.

Káldi György, magyar, a szentírás legtekélyesebb régi fordítója, a pozsonyi kollégium első rektora, † 1634.

Kapi Gábor, a nagyszombati kollégium rektora, dogmatikus, a Mária-tisztelet apostola, † 1728.

Kaprinay István, történeti okmánygyűjtő, hitszónok, † 1786.

Kareu Ferenc, lengyel, a rend feloszlátása alatt 3-ik általános helynök (1799—1802).

Kassul Péter, japán vértanu, † 1633 körül.

Katona István, magyar, történetíró, az első oknyomozó magyar történelem szerzője (42 kötetben, 1810-ig); mint kalocsai kanonok halt meg 1811-ben.

Kazy Ferenc, magyar történetíró, † 1760.

Kircher Atanáz, német, természettudós és polihisztor, † 1690.

Kiris Ferenc, trencsényi, nagyszombati és pozsonyi rektor, szentség hírében, † 1736.

Kluni Antal, japán növendékpap és vértanu, Nagazakiban 1622-ben lefejezték.

B. Kluzako János, japán vértanu, † 1626.

Klizi Sz. Jakab, japán laikus

testvér, hitoktató és vértanu, Nagaszakiban, † 1617.

Kleutgen József, német, bölcsészeti és dogmatikus író, † 1883.

Klinkowström József és Miksa, osztrákok, testvérek, mindketten, főleg József, kiváló hit-szónokok; megh. 1876, ill. 1896.

Klobusiczky Péter, a feloszlatás után szatmári püspök, aztán kalocsai érsek lett, † 1843.

Knabenbauer József, német, szentírásmagyarázati gyűjtemény kiadója, † 1911.

Koller Ignác, magyar egyháztörténész, a rend eltörlése után zágrábi kanonok, majd cisztercita novicius, így halt meg 1791-ben.

Kolosvári Pál, konvertita, erdélyi népmiszionárius és hitbuzgalmi író, † 1731.

Kornély János, magyar, történeti és hitvédelmi író, † 1748.

Kosztka Sz. Szaniszló, lengyel főnemesi sarj, az Egyház legfiatalabb szenttéavatott hitvallója; szül. 1550-ben, † Rómában 1568-ban, 18 éves korában; szentté avatták 1726-ban.

Kreizen Vilmos, német, irodalomtörténész és kritikus, † 1902.

Krose Hermann, német, vallás- és erkölcsstatistikus (él).

Kunits Ferenc, magyar, egyházjogi és történeti író, † 1763.

Labbé Fülöp, francia, egyháztörténész, † 1667.

Lachaise Ferenc, francia hit-szónok, róla nevezik a párisi főtemetőt Pére Lachaise-nek, † 1709.

Lacroix Kolos, luxemburgi, moralista, † 1714.

Lacy Rikárd, angol vértanu, † 1681.

Lachousse Gusztáv, belga, bölcselő és dogmatikus (él).

B. de la Lande János, kanadai vértanu, laikus testvér, † 1646.

B. Lalemant Gábor, kanadai vértanu, † 1649.

Lambillotte Lajos, belga, egyházi zeneszerző, † 1855.

Lamormaini Vilmos, francia-német, II. Ferdinánd lelkiatyja, † 1648.

Lancicius Miklós, lengyel, kiváló aszketikai író, † 1652.

a Lapide (van d. Steen) Kornél, belga, exegéta, † 1637.

Laurentius József, német, egyházjogász, † 1927.

Laymann Pál, német moralista, † 1635.

*Layne*z Jakab, spanyol, Sz. Ignác első társai közül, kiváló dogmatikus, a rend második generálisa (1558—65).

Ledóchowski Ladomér (gróf), lengyel, a rend jelenlegi, 26-ik generálisa.

Lefèvre István, † 1659; boldoggáavatási pöre folyamatban.

B. Lefèvre Péter, I. Faber.

Lehmkuhl Ágoston, német moralista, † 1918.

Leszi János, magyar, hit-szónok, Báthori Zsigmond fejedelem nevelője; a protestánsok meg akarták mérgezni; megh. Loretóban 1594-ben.

Lessius Lénárt, belga, dogmatikus és bölcselő, † 1623.

Leunis János, belga, a Mária-kongregáció első alapítója, † 1584.

Lewis Dávid, angol vértanu, † 1679.

Liberatore Máté, olasz bölcselő, a skolasztika újjászervezője, † 1892.

Licent Emil, francia, Kína- és

Tibet-kutató, természettudós (él).

Lienklewicz Gábor, lengyel, a felozlatás alatt a rend második általános helynöke (1785—98).

Lievens Konstantin, belga, hírneves modern hithirdető Indiában, † 1893.

Lindworsky József, német pszichológus († 1939.).

Lippert Péter, német, hitvédelmi és bölcseleti író (él).

de Lizardi Julián, paraguayi hithirdető és vértanu; az indiánok agyonnyilaszták 1735-ben.

Lomüller Viktor, volt francia törzsorvos, majd hithirdető és vértanu, a kínai boxerek ölték meg 1900-ban.

Loyola Sz. Ignác, a Jézus-társaság alapítója (l. a szöveget) és első generálisa, szül. 1491-ben, megh. 1556-ban, szenttéavatták 1622-ben. Unnepe július 31-én.

de Lugo Ferenc, spanyol, de Lugo János testvére, dogmatikus, † 1652.

de Lugo János, spanyol, bíboros, dogmatikus, bölcselet és moralista, † 1660.

Mac Carthy Miklós, ír származású francia, kiváló hitszónok, † 1833.

Malagrida Gábor, olasz, Pombal egyik áldozata, akit ártatlannal kivégeztetett 1761-ben.

Maldonatus János, spanyol, kiváló szentírásmagyarázó, † 1583.

Manare Olivér, belga, rendi vizitátor, † 1614.

Mancinelli Gyula, olasz, boldoggáavatási pöre folyamatban, † 1618.

Mangin Leó, francia hithirdető és vértanu, a kínai boxerek ölték meg 1900-ban.

Manoir Julián, francia népmiszióárius, † 1683, boldoggáavatási pöre folyamatban.

Mantels Tivadar, hithirdető és vértanu, a japán boncok megmérgezték 1590-ben.

Mariana János, spanyol, történész, „Spanyolország Liviusa”. „De rege et regis institutione” c. iratával megindította a zsarnokgyilkosság kérdése körül támadt erkölcsstani vitát, † 1624.

Marquez Ferenc, hithirdető és vértanu, † Japánban 1642.

Marquette Jakab, francia hithirdető és geografus, a Mississippifelfedezője, † 1675. Szobra ott áll a washingtoni Capitoliumban.

Martin Lajos, spanyol, a rend 24-ik generálisa (1892—1906).

Martindale Károly, angol író és szónok (él).

Mastrilli Marcell, előkelő nápolyi család sarja, hithirdető és vértanu, néhány héttel Japánba érkezése után elfogták s retentő kínok közt kivégezték 1637-ben.

Mayoral Péter, csílei hithirdető, szentség hírében halt meg 1754-ben.

Mazzella Kamill, olasz bíboros, dogmatikus, † 1900.

Meade (Almeida) János, angol, braziliai hithirdető, † 1653.

Medina Lajos hithirdető, vértanu, a Mariana-szigeteken megkövezték, † 1670.

de Mendoza Kristóf, paraguayi hithirdető s vértanu, az indiánok nagy kínzás közt ölték meg 1635-ben.

Menyháth László, magyar hithirdető a Zambézi-misszióban, meteorológus; az afrikai gyilkos klíma áldozata lett, † 1897.

Mercurian Éberhard, belga, a rend 4-ik generálisa (1573—80).

Meschler Móric, svájci, aszketikus író, † 1912.

Messari János, tonkingi vértanu, † 1723.

Mesczinski Albert, lengyel, vértanu, 1643-ban a japánok iszonyú kínok közt kivégezték.

Metham Tamás, angol vértanu, † 1692.

Meyer Tivadar, német, jogbölcselő, † 1913.

Michael Emil, német, történetíró, † 1917.

Mico Ede, angol vértanu, † 1678.

Middleton Róbert, angol, vértanu, † 1601.

Molina Lajos, spanyol dogmatikus, † 1600.

Molnár János, magyar hitészónok és író, mint szepesi kanonok, † 1804.

de Montalban Diego, csillei vértanu, laikus testvér, † 1612.

Montoya, I. Ruiz de Montoya.

Morales Didák, vértanu, Japánban szenvedett kínhalált 1642.

de Morantia Jeromos, mexikói vértanu, † 1616.

Moravski Marián, lengyel hitvédő író, † 1901.

Morcelli István, olasz, egyháztörténész, † 1822.

B. Morse Henrik, angol vértanu, † 1645.

Muckermann Frigyes, német irodalomtörténész, kritikus és esztetikus (él).

Muszka Miklós, magyar, hitudós, rendtartományi főnök, † 1783.

B. Nacaxima Mihály, japán vértanu, az Ungen kénes-tóban gyötörték 1628.

Nacaura Júlián, Japánban a „szennygödörben” 22 rendtársával együtt vértanulahált halt 1633-ban.

Nadal Jeromos, spanyol, Sz. Ignác egyik bizalmasa, akit a konstitúciók kihirdetésével bízott meg, † 1580.

Nádasi János, magyar, rendtörténeti s hitbuzgalmi író, † 1679.

Nakatenus Vilmos, német, latin himnuszkiöltő, † 1682.

Naruszewicz Ádám, Lengyelország történetének megírója, † 1796.

B. Navarro Pál, hithirdető s vértanu, Japánban 1622-ben tűzhalált szenvedett.

B. Nelson János, angol vértanu, † 1578.

Neville Ferenc, angol vértanu, † 1679.

Nickel Gozvin, német, a rend 10-ik generálisa (1652—64).

Nieremberg János, német eredetű spanyol, aszketikus író, † 1658.

Nilles Miklós, luxemburgi, egyházjogász és liturgikus, † 1907.

de Nobili Róbert, előkelő olasz családból, nyelvész, az indiai brahmánok első térítője, † 1656.

Noldin Jeromos, osztrák, moralista, † 1922.

de Noyelle Károly, belga, a rend 12-ik generálisa (1681—86).

Nunes Barreto János, indiai hithirdető, majd ethiopiai pátriarka, aki azonban Etiopiát el sem érve, Goában meghalt 1562-ben.

la Nuza Alajos, † 1656, boldoggáavatási ügye folyamatban.

Odescalchi Károly, római herceg, bíboros; bíborosi méltóságáról lemondva, a rendbe lépett, † 1841; boldoggáavatási ügye folyamatban.

B. *Ogilvie* János, skót vértanu, † 1615; boldoggáavatása 1929-ben.

Ojetti Benedek, olasz, egyházjogász (él).

Oldcorne Ede, angol vértanu, 1606.

Oliva Pál, olasz, a rend 11-ik generálisa (1664—81).

Ollvalet Péter, francia, vértanu, a párisi kommún alatt, † 1871.

Onate Péter, paraguayi és perui hithirdető, † 1646.

B. *Onizuki* Péter, japán nővendékpap és vértanu; tűzhalált halt 1622.

Orlandini Miklós, olasz, rendtörténész, † 1606.

de Orosco Diego, mexikói vértanu, † 1616.

Orosz László, magyar, paraguayi hithirdető több mint 40 éven át, † 1766.

Osorio Gáspár, paraguayi hithirdető és vértanu, 1693.

B. *Ota* Ágoston, japán hitoktató és vértanu; 1622-ben lefejezték.

Oviedo András, ethiopiai pátriárka, szentség hírében halt meg 1577.

B. *Owen* Miklós, angol vértanu, † 1606.

B. *Pacheco* Alfonz, vértanu, a Salsette-szigeten, † 1583.

B. *Pacheco* Ferenc, vértanu; Japánban 1626-ban máglyán halt meg.

Paez Péter, hithirdető és vértanu Ethiopiában, † 1662.

Page Ferenc, angol vértanu, † 1602.

Pallavicino (Sforza - Pallavicino) Péter, olasz, bíboros, egyháztörténész, † 1667.

Palmieri Domokos, olasz, moralista, bölcsész, hitvédő és Dante-kutató, † 1909.

Papenbroeck Dániel, belga, egyháztörténész, † 1714.

Parrenin Domokos, francia, kínai hithirdető, lexikografus és szinológus, † 1741.

Parsons (Persons) Róbert, angol hithirdető és diplomata, † 1610.

Passaglia Károly, olasz, dogmatikus, 1858-ban aposztatált, de bűnbánóan halt meg 1887-ben.

Patiss György, osztrák, aszketikus és homiletikai író, † 1902.

Patrizi Ferenc, olasz, szentíráskutató, † 1881.

de Paz (Alvarez) Jakab, hírneves perui hithirdető és hittudományi író, † 1620.

Pázmány Péter, bíboros, esztergomi érsek, hittudományi s hitvédelmi író, hitszónok, több magyar jezsuita kollégiumnak, főleg a nagyszombati egyetemnek alapítója, a „magyar könyvnyelv megeremtője”; szül. prot. erdélyi családból 1570-ben, megh. Pozsonyban 1637-ben.

Pereira Benedek, spanyol, szentírástudós, † 1610.

Pereira János, ethiopiai vértanu, † 1635.

Pereira Kristóf, hithirdető és vértanu; 1633-ban Japánban 17 rendtársával fejfelé a szennyeződörbe süllyesztve kínozták; a többi vértanuvá lett,

ő azonban 5 órai kín után megtagadta a hitet. Később megbánta tettét s ugyanazon kínok közt, amelyek közt előbb elbukott, halt meg a hitért.

Perger Ferenc, magyar, a híres selmeci kálvária építője, † 1772.

Pergmayr József, német aszketikus író, † 1765.

Perpignan Péter, spanyol, nyelvész, † 1566.

Perrone János, olasz dogmatikus, † 1876.

Perry István, angol, természetűdős, † 1889.

Perzváles András, görög nyelvész, † 1669.

Pesch Henrik, német szociológus, † 1926.

Pesch Keresztély, német dogmatikus, † 1925.

Pesch Tillmann, német bölcselelő, † 1899.

Petavius Dénes, francia dogmatikus, † 1652.

Péterffy Károly (báró), magyar egyháztörténész, † 1746.

Petre Ede, angol, hithírdető, † 1699.

Pfüll Ottó, német biográfus (él).

Piccolomini Ferenc, olasz, a rend 8-ik generálisa (1651).

Pichler Vitus, német egyházjogász, † 1736.

Pien János, belga, bollandista, † 1749.

Pignatelli József, spanyol főnemesi családból, rengeteget szenvedett a rend feloszlátása idején, † 1811; boldoggáavatási ügye folyamatban.

Pirhing Ehrenreich, német egyházjogász, † 1679.

Polanco János, Sz. Ignác titkára, spanyol, † 1599.

B. Pongrácz István, magyar,

kassai vértanu, szül. Alvincen 1583 körül, † 1619.

Pontanus Jakab, cseh, nyelvész, kiváló pedagógus, † 1626.
de Ponte Lajos, spanyol aszketikai író, † 1624.

Porée Károly, francia retorikus, Voltaire tanára, † 1741.

Possevino Antal, olasz, pápai diplomata, † 1611.

Pottgelsser Gyula, német hitszónok, Buffalóban, † 1894.

Pozzo András, olasz laikus testvér, festő és építész, a „távolatok utoléretlen mestere”, † 1709.

Prat Nándor, francia, szentírásmagyarázó (él).

Pray György, magyar, történész, okmánygyűjtő, a magyar tudományos történetírás mestere, a „Halotti beszéd” felfedezője (Pray-kódex), mint nagyváradi kanonok, † 1801.

Pribilla Miksa, német író (él).

Pro y Juarez Mihály Ágoston, mexikói vértanu, † 1927.

Provenzali Ferenc, olasz természetűdős, † 1894.

Przywara Erich, német bölcseleti és hitvédelmi író (él).

Rájniz József, magyar, költő, † 1812.

de Ravignan Xavér, francia hitszónok, éveken át ő tartotta a konferenciákat a párisi Notre-Dame-ban, † 1858.

B. Realino Bernardin, olasz, hitszónok és lelkipásztor, † Lecceben 1616.

Regis Sz. Ferenc, francia népmisszionárius, † Lalouvesc-ben 1640.

Retz Ferenc, német, a rend 15-ik generálisa (1730—50).

Reviczky Antal, magyar bölcseleti író, † 1781.

Ribadeneyra Péter, spanyol, Sz. Ignác tanítványa s életrajz-írója, hagiografus, † 1611.

Ribera Ferenc, spanyol exegeta, † 1591.

Ricci Lőrinc, flórenci, a rend 18-ik generálisa (1758—73), aki alatt a feloszlatás történt, mint fogoly az Angyalvárban halt meg 1775-ben.

Riccioli János, olasz csillagász, † 1671.

Richeôme Lajos, francia hit-szónok, † 1625.

Rinieri Vidor, olasz történész (él).

B. Rinxel Péter, japán vértanu, máglyán halt meg 1626-ban.

Ripalda János, spanyol dogmatikus, † 1648.

Ripari Antal, paraguayi vértanu, † 1693.

Roder György, német bibli-kus, † 1887.

Rodriguez Sz. Alfonz, laikus testvér, spanyol, szül. 1531-ben, megh. Palmában, Majorka szigetén 1617-ben, szenttéavatták 1888-ban.

Rodriguez Alfonz, spanyol aszketikai író, † 1616.

Rodriguez Alfonz, paraguayi vértanu, † 1628.

Rodriguez Ferenc, ethiopiai vértanu, † 1635.

Rodriguez János, hírneves portugál hithirdető, † 1633.

Rodriguez Miklós, kolumbiai hithirdető, a szentség hírében halt meg 1900-ban.

Rodriguez Simon, portugál, Sz. Ignác első társai közül, † 1579.

Roh Péter, svájci, hírneves népmiszionárius, † 1872.

Rosa Henrik, olasz, bölcselő és egyháztörténész (él).

Rosty Kálmán, magyar konvertita, költő, † 1905.

Roothaan János, hollandi, aszketikai író, a rend 21-ik generálisa (1829—53); boldoggáavatási ügye folyamatban.

Rubino Antal, japán vértanu, † 1642.

Ruiz de Montoya Dénes, spanyol dogmatikus, † 1632.

Sa Emánuel, portugál moralista, † 1596.

Sacchini Ferenc, olasz egyház- és rendtörténész, † 1625.

Sajnovics János, magyar csillagász és nyelvész, a magyar és finn-ugor nyelvrokonság felfedezője, † 1785.

B. Salès Jakab, francia vértanu, az Oltáriszentség védelmezéséért ölték meg a hugenották 1593-ban Aubenas-ban.

Salmeron Alfonz, spanyol, Sz. Ignác első társai közül, kiváló exegeta, † 1585.

B. Saltemouche Vilmos, laikus testvér, vértanu, B. Sales-szel együtt ölték meg a hugenották Aubenas-ban 1593.

Sámbár Mátyás, magyar hit-szónok és hitvitázó író, † 1685.

de San Lajos, belga dogmatikus, † 1904.

Sanchez Tamás, spanyol moralista, † 1610.

B. Sandamatzu Gáspár, laikus testvér, japán vértanu, † 1626.

Sanvitores Diego, hithirdető s vértanu a Mariána-szigeteken, † 1672.

Sarbiewski Kázmér, lengyel, latin himnusz-költő, † 1640.

Savio Fidél, olasz egyháztörténész, † 1916.

Scaramelli János, olasz aszketikai író, † 1752.

Schall Ádám, német csilla-

gász és hírhirdető, a pekingi császári matematikai ítélőszék elnöke, † 1666.

Scheiner Kristóf, német természettudós, † 1650.

Schiffini Santo, olasz bölcseleti író, † 1906.

Schleinig Miklós, retorikus, † 1884.

Schmalzgrueber Ferenc, német egyházjogász, † 1735.

Schmitt Miklós, magyar, dogmatikus és egyháztörténész, † 1767.

Schneemann Gellért, német, egyháztörténész, † 1885.

Schrader Kelemen, német dogmatikus, † 1875.

Secchi Angelo, olasz csillagász, az állócsillagok vegyi alkotászeinek kutatója, † 1878.

Seghers Dániel, belga laikus testvér, festő, a virágfestészetben utolérhetetlen, † 1661.

Segner Pál, olasz népmisszionárius és író, klasszikus hitzőnok, † 1694.

Sennyey László (báró), a nagyszombati kollégium rektora; ő eszközölte ki a magyar jezsuitarend honosítását 1687-ben, † 1702.

Serarius Miklós, német szentfráskutató, † 1609.

Sforza, l. Pallavicino.

Sigray András (báró), magyar, több kollégium rektora, a bécsi Pázmáneum előljárója, † 1734.

Silveira Gonzalv, hírneves hitzőnok, vértanu, a Zambézi vidékén 1561-ben megfojtották; boldoggáavatási ügye folyamatban.

Sirmond Jakab, francia patológus, † 1651.

Skarga Péter, lengyel, hírneves hitzőnok, † 1612.

de Smet Péter, belga, hírneves hírhirdető az északamerikai indiánok közt, † 1873.

Solar Alajos, † 1829, boldoggáavatási ügye folyamatban.

Sommervogel Károly, francia, a rend bibliografusa, † 1902.

Southwell Róbert, angol vértanu, † 1595; boldoggáavatási ügye folyamatban.

Spanyár András, az első magyar nyelvű magyar irodalomtörténeti munka szerzője, † 1744.

Spe Frigyes (gróf), német költő, a boszorkányhit ellenzője, † 1635.

Spillmann József, svájci, történetíró és elbeszélő, † 1905.

B. Spinola Károly, hírhirdető, vértanu, hosszú kínzás után lassú tűzön égették meg Japánban 1622-ben.

Steinhuber András, német, bíboros, egyháztörténész, † 1907.

Straub Antal, német dogmatikai író (él).

Strobach Ágoston, német, hírhirdető és vértanu, a Mariánaszigeteken 1680 táján.

Stufler János, német, dogmatikus (él).

Suarez Ferenc, spanyol, a rend legnagyobb bölcseleje és dogmatikusa, † 1617.

Suau Péter, francia hagiografus, † 1916.

Svensson János, izlandi konvertita, ifjúsági elbeszélő (él).

Szántó István, az első magyar jezsuita, lánglelkű hitzőnok, a római Collegium Hungaricum szervezője, szül. 1541, † 1612.

Szegedi János, magyar, kiváló jogtudós és író, † 1760.

Szentiványi Márton, magyar, kiváló matematikus és polihisz-

lor, bécsi, majd nagyszombati rektor, † 1705.

Szentmártoni Ignác, matematikus, bécsi udvari csillagász, braziliai hithirdető, Pombal börtöneiben szenvedett 7 éven át, † 1793 (1806?).

Szerdahelyi Gábor, bölcselő, † 1726.

Szerdahelyi Gábor, paraguayi hithirdető, † 1766 után.

Szerdahelyi György, esztétikus, író, mint váci kanonok halt meg.

Szörényi Sándor, magyar irodalomtörténész, † 1719.

Tacchi Venturi Péter, olasz, történetíró (él).

Tamburini Mihály, a rend 14-ik generálisa (1706—30).

Tamburini Tamás, olasz, moralista, † 1675.

Tanner Ádám, német, dogmatikus, † 1632.

Tanner Mátyás, német-cseh, történész, † 1692.

Taparelli (d'Azeglio őrgróf) Alajos, bölcselő és jogász, † 1862.

de Tapia Gonzalv, hithirdető és vértanu a mexikói indiánok közt, † 1594.

Tapolcsányi Lőrinc, magyar, dogmatikai és erkölcsstani író, † 1729.

Tarin Ferenc, spanyol hitszónok, † 1910; boldoggáavatására készülnek.

Thurston Herbert, angol kultúrtörténész (él).

Timon Sámuel, magyar történetíró, † 1736.

Tiraboschi János, olasz irodalomtörténész, † 1794.

de Tobar Nándor, hithirdető és vértanu a mexikói indiánok közt, † 1616.

Tokuum Szixtus, japán vértanu, † 1633 körül.

Toletus (Toledo) Ferenc, spanyol, bíboros, dogmatikus, † 1596.

Tomcsányi Lajos, magyar, lelkipásztor és egyházjogász, † 1926.

Tongiorgi Szalvátor, olasz, bölcselő, † 1865.

Tornielli Frigyes, olasz népmiszionárius, † 1876; boldoggáavatási ügye folyamatban.

Török Ferenc, magyar, jogtudós, † 1773.

B. de Torrez Boldizsár, japán vértanu, máglyán halt meg 1626-ban.

Tóth Mike, magyar mineralógus és hitbuzgalmi író († 1932.).

Tournemine René, francia, exegeta és történész, † 1739.

B. Tozo Mihály, japán vértanu, † 1626.

Turner Antal, angol vértanu, † 1679.

Turner Ede, angol vértanu, † 1681.

Tursellinus Horác, olasz, kiváló latin nyelvész, † 1599.

B. Tzugi Tamás, japán vértanu, † 1633 körül.

Urráburu József, spanyol bölcselő, † 1904.

Urrea Mihály, csilei hithirdető és vértanu, † 1597.

de Valencia Gergely, spanyol dogmatikus, † 1603.

del Valle János, mexikói vértanu, † 1616.

Varin József, francia hitszónok, Barat Sz. Zsófia lelkiatyja. † 1850.

Vásárhelyi Gergely, hitszónok, író és fordító, † 1623.

Vasquez Gábor, spanyol dogmatikus, † 1604.

Vaughan Bernát, angol hitszónok, † 1922.

Vecchi Horác, csillei hithirdető s vértanu, † 1612.

Velcs László, magyar, egyházi műtörténész, rendtörténeti író, † 1923.

Verbiest Nándor, belga, hithirdető és természettudós, Schall utódja Pekingben, † 1688.

Vermeersch Artúr, belga, moralista s egyházjogász (él).

Vico Ferenc, olasz, csillagász és természettudós, † 1848.

Vidal Péter, spanyol, egyházjogász (él).

Vieira Antal, portugál hitszónok, † 1697.

Vieira Sebestyén, hithirdető és vértanu; öt társával együtt Japánban 1634-ben a „szennygödör” kínjait, majd a máglyahalált szenvedte.

Visconti Ignác, olasz, a rend 16-ik generálisa (1751—55).

Vitelleschi Mucius, olasz, a rend 6-ik generálisa (1615—45).

Vogel Máté, német, hagiografus, † 1766.

Vota Károly, olasz hitszónok, Sobieski gyóntatója, 1715.

Wagner Ferenc, magyar, történész, † 1748.

Walpole Henrik, angol vértanu, † 1695; boldoggáavatási ügye folyamatban.

Wasmann Erik, osztrák, természettudós († 1931.).

Weninger Ferenc, osztrák, hitszónok, † 1888.

Wernz Ferenc, német, egyházjogász, a rend 25-ik generálisa (1906—14).

Whitebread Tamás, angol provinciális és vértanu, † 1679. „Wirzburgenses”, würzburgi dogmatikusok gyűjtő írói neve a XVIII-ik században.

Wright Péter, angol vértanu, † 1651.

B. Woodhouse Tamás, angol vértanu, világi pap volt s csak a fogságban vétetett fel a rendbe, † 1573.

Wynne János, amerikai író és szerkesztő, a „Catholic Encyclopedia” megalapítója (él).

Xavéri (Xavier) Sz. Ferenc, spanyol, Sz. Ignác első társai közül, „India és Japán apostola” a „második Szent Pál”, a katolikus hittenjesztés művének pártfogója; szül. Xavier városában, Navarrában, 1506-ban, meghalt Szancsoán szigetén Kínában 1552-ben; szentté avatott 1622-ben; ünnepe dec. 3-án.

B. Yempo Simon, japán vértanu, † 1623.

Zaccaria Antal, olasz, egyháztörténész, † 1795.

Zallinger zum Thurn Jakab, osztrák, egyházjogász, † 1813.

Zocchi Kajetán, olasz hitszónok, † 1912.

B. Zola János, olasz, vértanu, Japánban mint hithirdető máglyahalált halt 1626-ban.

A Jézustársaság.

„S. J.”

Mit jelent e két titokzatos betű a jezsuiták neve mögött: „S. J.”?

„S. J.” rövidítés ehelyett: *Societatis Jesu* vagy *Societas Jesu*. Magyarul: Jézustársasági vagy Jézustársaság. A jezsuita-rend hivatalos neve ez, amelyet maga a rendalapító, Loyolai Szent Ignác választott ki, nem akarván, hogy rendjét órála, vagy valamelyik szentről nevezzék el, hanem csakis az Úr Jézusról magáról.

Egyesek ellenvetették, hogy ez nem lesz jó név, mert sokan majd túlzott önbecsülést látnak benne, mintha ez a rend a többiek fölé akarná emelni önmagát. Szent Ignác azonban nem engedett. Nem más rendek fölé akart emelkedni, hanem annyira az Úr Jézus neve, szelleme, királysága lebegett szeme előtt, annyira ki akarta fejezni rendjének mindenestül csak erre a legfölségesebb névre való felesküvését s ezzel a rend tagjainak is olyan minden pillanatban szemükbeötlő figyelmeztetést akart adni arra nézve, hogy mindenestől csak az Úr Jézuséi legyenek, hogy mindennek jelül s eszközéül ragaszkodott a „Jézustársaság” nevéhez. A köznyelvhasználat aztán az elnevezést lerövidítette „jezsuitára”, de az nem hivatalos elnevezése a rendnek. A Jézustársaság nevét meg is erősítették és jóváhagyták a pápai okmányok.

Valóban nincs szebb név egy szerzetesrend számára, mint Jézus neve. Nemcsak mert ez a legfölségesebb, ez az egyetlen név, amelyben üdvösség nyílik az emberek számára, hanem mert ez a név oly báto-

rító, oly felemelő is! Bátorító: hiszen Jézus nevéhez tapadhat sok szenvedés és üldöztetés, de szenny és szégyen nem tapadt soha s reményleni lehet, hogy az Úr Jézus az ő szerény Társaságát is megóvjá minden komoly bajtól és süllyedéstől. Sarkalló: hiszen melyik rendtagot ne ösztönözne buzgóságra, hűséges helytállásra, sőt hősiességre a megfontolás, hogy ő a Jézus nevét homlokán viselő zászlóalj tagja, Jézus seregének kitüntetett bajnoka? És vigasztaló elnevezése, mert lehetetlen, hogy az Úr Jézus magunkra hagyjon bennünket, amikor az ő nevében bizakodunk s ne tekintsen különösképp is örömmel arra a seregére, amely csak az övé akar lenni!

„S. J.“! Ha a Társaság négyszáz éves történetét forgatjuk, ezt a jelzést számos nagy történelmi név mögött találjuk meg. Ott találjuk szentek és boldogok, vértanúk és hitvallók neve mögött. Ott találjuk tudósok, írók, hitszónokok, fáradhatatlan igehirdetők, apostolok, szervezők neve mögött. Ott találjuk alázatos, Jézust szerető, csendes és elvonult lelkek neve mögött, akiknek nem az volt a hivatásuk, hogy nagy tettekkel, hanem hogy nagy érdemekkel tündököljenek az Úr Jézus országában.

Boldogok vagyunk mi, akik e szent nevet viselhetjük! Boldogok az ifjak, akiket az Úr az ő seregébe évről-évre meghív! És boldogok a szülők is, akiknek gyermekét Jézus az ő testőrgárdájába, az ő nevét viselő „házi ezredébe” választotta.

Legyünk büszkék a Jézus névre, legyünk hálásak a hivatás kegyelméért és hordjuk ezt a legszentebb nevet becsülettel!

Hogy az Egyház ellenségei különösképpen haragusznak az „S. J.” jelzés viselőire s ahol csak lehet, üldözik és rágalmazzák a Jézustársaságot, nemhogy bajt jelentene, inkább újabb dicsőség és — ösztönzés!

Legyen szabad itt okát adnunk, miért választjuk a rend magyar elnevezésében a ma is fennálló ingadozás helyett a *Jézustársaság* (*Jézus-társaság* vagy *Jézus-Társaság*) alakot a „Jézus Társasága” (vagy Jézus-társasága) helyett.

Ez utóbbi forma kétségtelenül régebbi s ma valószínűleg az tartja szokásban, hogy a latin *Societas Jesu-nak* (vagy a német *Gesellschaft Jesu-nak*) látszólag leghívebb, szószerinti fordítása. Mellette látszik érvelni az a szempont is, hogy így talán világosabban kifejezésre jut a belső kapcsolat Jézus és a Társaság között s eltűnik az aggodalom is, hogy a rövidebb forma ezt a kapcsolatot merőben külső elnevezéssé homályosíthatná el.

Szerintünk ezek az aggodalmak alaptalanok s a rövidebb formát illeti az elsőség. Mindenekelőtt *gyakorlati szempontból*, mert a „Jézus társasága” elnevezés sem melléknévi tovaképzésben, sem a jelzők alkalmazásánál nem bizonyul kezelhetőnek s nem cél, hogy az egyházi fogalmak polgárjogosítását oly nyelvi formákkal nehezítsük meg, amelyek azokat idegenszerűvé, esetlenné, zökkenőssé tehetik. A továbbképzésben pl. senki sem mondja így: „Jézus-társasága i”, vagy éppen mint a régiek: „Jézus Társaság b e l i”, hanem csakis így: *Jézustársasági*. Ez is arra vall, hogy a nyelvérzék öntudatlanul rázökken a helyesebb s kezelhetőbb nyelvhasználatra. A jelzők használata is elég torzul üt ki a hosszabb alaknál. Mert ha azt mondom: „a legkisebb Jézus Társasága”, vagy: „a magyar Jézus Társasága”, vagy „a négyszázéves Jézus Társasága”, az a zavaró helyzet áll elő, hogy nem tudni mármost: Jézust nevezem-e itt legkisebbnek, magyarnak vagy négyszázévesnek, vagy a Társaságot?

A szószerinti fordítás érve sem erős, hiszen a „Jézustársaság” ugyancsak szószerinti fordítása a *Societas Jesu-nak*, mert ha azt latinra vissza akarom fordítani, ugyancsak *Societas Jesu-t* kapok. Azonban szerintünk nemcsak a latin vagy a német elnevezést kell itt figyelembe venni, hanem a történeti szempon-

tot s az eredeti olasz vagy spanyol elnevezést is, amelyben a rend neve Szent Ignác és társainak ajkán először megjelent s amely ott kétségtelenül *katonai alakulatot jelentő* kifejezésmód volt (Compagnia di Gesù, Compania de Jesús); ezt pedig a magyarban kétségtelenül hívebben fejezi ki a rövidebb, katonásabb elnevezés: Jézustársaság. Akárcsak azt mondanók vele: Jézus-csapat, Jézus-zászlóalj, Jézus-hadsereg; épúgy, mint ahogy ma is így mondjuk: Hindenburg-hadsereg, Ostenburg-különítmény, Bercsényi-huszár-ezred; nem pedig így, nehézkesen: „Bercsényi huszárainak ezrede”.

Nem áll meg szerintünk az az érve sem, hogy a hosszabb forma jobban kifejezné a *belső kapcsolatot* Jézus és a Társaság közt. A birtokos összetétel t. i. semmivel sem fejez ki kevésbbé belső kapcsolatot a birtok és birtokos közt, mint ha az összetételt két szóra bontjuk fel. Főleg áll ez olyan összetételeknél, amelyekben a belső kapcsolat az összefüggésből világos. Ezért mondjuk nyugodtan így: *Szent Szív-gárda* (nem pedig „a Szent Szív gárdája”), *Mária-kongregáció*, (nem „Mária kongregációja”), *Szent Ferencrend* (nem pedig „Szent Ferenc rendje”) stb. Itt senkisésem gondol merő külső elnevezésre, aminő pl. a „Pázmány-Egyesület”, vagy „Kisfaludy-Társaság” esete, vagy éppen a „Mátyás király-szálló” stb.

Egyetlen értelemben jelenthetne a hosszabb forma csakugyan mélyebb kapcsolatot, ha t. i. azt akarnók mondani vele, hogy mi vagyunk „Jézusnak igazi társasága”, igazi társai, barátai, meghittjei, mi vagyunk az ő környezete, udvartartása, bizalmasai. A „Jézus Társasága” kifejezésnek ez a mellézköngéje csakugyan megvan, de szerintünk ez nemcsak nem érv e forma mellett, hanem inkább a legélesebben szól ellene. Az az értelmezés ugyanis, amelyről itt szó van, egyfelől igaztalan öntúlbecsülést, kérkedő hivalkodást látszik tartalmazni, amely más rendbelieket, papokat és világiakat joggal sérthet, másfelől semmiféle történeti alapja sincs. A rendalapító alázatos lelkületétől, a „mi-

nima Societas" elindítója szándékától valóban semmi sem állt távolabb, mint az ilyen kérkedő és bántó kizárólagossági célzat. Szent Ignác abban igenis erős és ingathatatlan volt, hogy rendjét csakis Jézusról nevezze el, ne másról; de egészen más dolog egy rendet már elnevezésében Jézussal hozni belső kapcsolatba s egészen más: ennek a kapcsolatnak kérkedésre emlékeztető, tárgyilag igaztalan s másokat bántani alkalmas kifejezéssel adni különös, kizárólagossági jelleget.

A „Jézustársaság" vagy „Jézus-társaság" szó tökéletesen kifejezi mindazt, amit Szent Ignác az elnevezéssel mondani akart, nevezetesen benne van a legszorosabb kapcsolat Jézus és a rend között, de minden léltreérhető mellékszöngé nélkül, történeti hűséggel, katonás rövidséggel s nyelvtanilag egyedül gördülékeny alkalmazhatósággal.

Jézustársaság az Egyház újkori fejlődésében.

A Jézustársaság az újkori egyháztörténetnek egyik legszembetűnőbb, legelhatározóbb hatású jelensége.

Barát és ellenség megegyezik abban, hogy a trienti zsinat a pápaságnak a XVI. század folyamán történt megszilárdulása mellett a Jézustársaság fellépése és működése volt az a tényező, amely az újkori egyházfejlődésre talán legjobban rányomta bélyegét s amelynek a katolicizmus az utóbbi négy évszázad folyamán belső megerősödését, szellemi megújulását, világuralmi helyzetének visszaszerzését nagymértékben köszönheti. Ami Szent Benedek csodálatos hatású rendje volt a keresztény középkor kialakításában, majd a koldulórendek fellépése a középkor derekán, az lett a Jézustársaság a középkor végének ijesztő lesüllyedése után az újkorban: az egyházi élet megnehezedett körülmények között megújítója, újszerű akadályokkal s ellenségekkel szemközt a Krisztusország diadalravitelének erős tényezője. Az Egyház újkori fejlődése kifelé s befelé talán egészen más irá-

nyokban terelődött volna nélküle. A Társaság hatása a legjellegzetesebb s döntő fontosságú egyházi intézmények egész hálózatán máig érezhető vonásokban jelentkezik.

Miben mutatkozott ez a hatás leginkább?

I.

Mindenekelőtt *a katolikus vallási élet megújításában.*

Szent Ignácnak és művének első és legjellegzetesebb hatása *a természetfölötti élet és gondolkodás megújítása* volt egy vallásilag mélyen lesüllyedt evilágiságba temetkezett korban. Ő, akit a Gondviselés a legnagyobb egyházi reformműben való hatalmas arányú közreműködésre hívott meg, a reformot csakugyan ott kezdte, ahol arra leginkább szükség volt: a lelki és természetfölötti élet megújításában. Mi más okozhatta az egyházi élet végleges lesüllyedését az avignoni fogság, a nyugati egyházszakadás, a reneszánsz elvilágiasító mozgalmi, a pápaságnak a zsinati elv nevében való lefokozása, a wiclífi és huszita eretnekmozgalmak során, mint az evilági érdekek s a földies gondolkodás felülkerekedése az egyházi élet őrhelyein? Mi hátráltatta és késleltette egyre az elvben mindenki által szükségesnek és sürgősnek ítélt egyházi reformokat? Ignác jól érezte, hogy itt nem politikai sakkhúzásokra és diplomáciai mesterfogásokra van főképpen szükség, nem is tudomány- és művészetpártolásra elsősorban különösen nem zendülő és forradalmi beavatkozásokra, hanem az Egyház legigazibb értékeinek belső, csendes, de nagyon határozott és nagyon erőteljes felújítására a lelki értékek és természetfölötti eszközök igénybevételének friss és új lendületére.

Ignác ezt hozta meg elsősorban. Nem lépett fel merész reformtervekkel s még kevésbé vágyott olyan külső hatalmi eszközök után, amelyeknek segítségével reformvágyai a hatalom és erő megnyilatkozásain

keresztül válhatta volna valóra. Ő elsősorban imádkozni, magábaszállni, elmélkedni tanította meg ismét az embereket. Az örök igazságokat elevenítette meg páratlan szuggesztivitással a kortársak, az egyháziak lelkében, az Istenhez emelkedés és életszentség energiáit sorakoztatta fel Krisztus földi országának lelki megújítására.

Tette ezt első helyen a szentgyakorlatok által, melyek az imádságnak és lelkiségnek egészen új iskoláját jelentették.

A szentignáci és szentgyakorlatos lelkiség lényegileg újat nem hozott, de megújította, mégpedig csodálatos *elevenségben* s hatékonyságban megújította az ősi katolikus vallásosságot. Ignác nem talált ki újat, nem állott elő merész felfedezésekkel, nem dolgozott aszkétikus trükkökkel, ahogy egyes meg nem értő bírálói hangoztatták. Csak a rég ismert s félig elfeledett katolikus igazságokat dobantotta oda a lelkek elé, de olyan újszerűen eleven megvilágításban, oly meggyőző hódító erővel, a csoportosításnak oly lélektani módszerével, hogy aki hatása alá került, abban ezek a keresztény igazságok az ima s a kegyelem hatása alatt feszülő energiákká váltak s mindenekelőtt a lelki megújulásnak csodálatos eszközeivé lettek. Ennek a lelkiségnek külön-külön egyetlen mozzanata sem volt új, de sajátosan ignáci s gondviselészerűen átütő erejű volt az az összetétel, az a szintézis, amelyben ezek a mozzanatok nála egybefonódtak.

A szentgyakorlat jellegzetes elmélkedései s a szentignáci lelkiség egész irányzata mindenekelőtt valami megkapó *elevenség* jegyében állnak. A fundamentum, a bűnről szóló elmélkedés, Krisztus királysága, a megtestesülés, a Két zászló, a három embercsoport stb. voltaképp újat nem mond, de a régi nagy katolikus igazságokat olyan lélekbemarkoló és megőrző *elevenséggel* állítja a lelkigyakorlatozó tudatába, oly élesen állítja fel mindig a kérdést: igaz-e ez vagy nem, s ha igaz, mi következik belőle s mit kell tennem e következtetéseknek megfelelően, hogy már ezzel a

mindig elevenre tapintó élénkséggel is szinte kényszeríti az imádkozót a nagy vallási életeszmények komolyanvételére, innen a Szentgyakorlatoknak az a közismerten felrázó s lelket megelevenítő hatása, amely még a ma szokásos háromnapos ízelítők alakjában, sőt még igénytelenebb fokon népmissziók keretében is oly feltűnő eredményekben mutatkozik.

Másik sajátossága ennek a szentignáci lelkiségnek gyakorlatisága és hatóerejének teljessége.

A puszta szóbeli ima is imádság ugyan, s az Egyház a maga liturgiájában csak a szóbeli imát írja elő. A Szentgyakorlat szintén ajánlja a szóbeli imát, de azoktól, akik többre képesek, többet is kíván s nem áll meg akár a szent és sugalmazott ima-szövegeknek áhítatos utánamondásánál, vagy akár utánaérzésénél, amennyire ez a liturgikus ima keretei és üteme mellett egyáltalán lehetséges, hanem az egyéni elmélyedést és elmélkedést állítja előtérbe. Azt, amely az embert mindenestül és minden képességével, képzeletével, értelmével, érzelmeivel és akaratával Istenhez emeli s az elmélkedés tárgyául vett isteni igazságokat lehetőleg tökéletesen akarja vele földolgoztatni. Voltak, akik támadták Szent Ignácot azért, mert eltért az Egyház liturgikus imamódjától. Tévesen. Mert Ignác nem a liturgikus ima mélyébe, hanem melléje állította a maga elmélkedő imamódját, mint egyéni imát a közös ima mellé s mint ennek bizonyos fokú folytatóját és kiegészítőjét. A szentignáci imádság nem áll ellentétben a liturgikus imával, mert maga is szívesen veszi témául s kiindulásul a sugalmazott vagy liturgikus szövegeket s viszont maga is legjobb előkészítő a liturgikus imák megértő és áhítatos végzésére. Elűt a szentignáci imamód a puszta kontemplatív imától is, attól ugyan mélyen behatol az isteni igazságok szemléletébe s az ebből fakadó magasztos érzelmeket engedi magára hatni, de itt aztán megáll, megpihen és megnyugszik; nem lendül át életprogram alakításába, az élet és cselekvés imádságába. A szentgyakorlatos imádság az egész embert és az egész életet Istenhez akarja

emelni; azt kívánja, hogy ne csak lássuk az Isten országát, hanem építsük is; ne csak csodáljuk, hanem megvalósítsuk is, ne csak élvezzük, hanem küzdjünk is érte s ha kell, keményen meg is birkózzunk végette. Azért látunk be, hogy akarjunk, s azért akarunk, hogy belássunk; imádkozunk, hogy éljünk s élünk, hogy imádkozzunk; e kettőnek szakadatlan egybekapcsolása itt a cél.

Voltak, akik Szent Ignác lelkiességét az egyoldalú akaratedzés iskolájának nevezték, a „drill” egyik nemének. Teljes félreértés! Ignác épügy intellektualista, mint voluntarista; az ő lelkiességét épügy jellemzi az értelem, körültekintés és bölcsesség, mint az akarati lendület, az érzelem s a teljes odaadás. Aki a szentgyakorlatot komolyan végzi, szinte lehetetlen, hogy ne érezze a kegyelem melegen hívogató hatását, s ha őszinte közreműködő készséggel követi ezt a hívást, lehetetlen, hogy a mélyen át ne érezze a keresztény életcél nagyszerűségét, az Isten fölségét és szépségét, a bűnök és minden rendezetlen indulatnak utálatosságát, Krisztus személyének szeretetreméltó s követésre indító varázsát, Lehetetlen, hogy az ilyen emberben fel ne gyulladjon a vágy, hogy Krisztus követésére szentelje magát, meg nem riadva semmi fáradalomtól, megszegyenüléstől, vagy a világ gúnyjától, vissza nem rettenve a kereszt útjáról, amelyen Krisztus járt előttünk a föltámadás dicsősége felé.

A szentgyakorlatos lelkiesség további jellegzetesége részben már a mondottakban van adva: az apostoli lelkesedés és munkavállalás. A Szentgyakorlat nem kizárólag csak a tevékeny apostoli életnek iskolája, de mégis főleg azé, mert szinte minden lapjából kicseng az apostoli életcél szépsége. Nemcsak Isten dicsérete az élet célja (laudet), hanem Isten szolgálata is (serviat) s a szeretetnek, mellyel Isten iránt viseltetnünk kell, elsősorban nem szavakban, hanem tettekben kell megnyilvánulnia. A Krisztus Királynak is ez a hívó szózata: „az én akaratom az, hogy meghódítam az egész világot és minden ellenségemet s így

menjek be Atyám dicsőségébe"; erre keres Krisztus munkatársakat (De regno Christi II. rész), amire csak egy lehet a válasz: „mindenki, akinek józan esze és ítéllete van, felajánlja magát egészen erre a munkára”. Miként a szentignáci lelkiségnek általában, úgy főleg a Krisztus Királyról szóló elmélkedésnek középpontjában Krisztus áll; de az a Krisztus, aki nemcsak Istenember, s a legfölségesebb egyéni életeszemély, hanem egyúttal király és vezér is, akinek cselekvő programja, kitűzött célja van, aki egy világot akar meghódítani s erre a munkára köztünk apostolokat keres. Felajánlani magunkat erre a segítő munkára, teljesen megfedkezni miatta magunkról, feláldozni érte minden kicsinyes emberi érdekünket, a hiúságot, a nagyravágyást, érzéki vagy vagyoni javakat, sőt az egyéni szabadságot is, szinte égni a vágyban, hogy minél hűségesebb s hasznosabb eszközök legyünk az Üdvözítő kezében az ő világmegváltó s lélekmentő tevékenységében: ez a szentgyakorlatos lelkiségnek egyik legszembeötlőbb apostoli vonása.

Magában véve minden ugyancsak régi és mégis egészen újszerűen ható gondolat, főleg a XVI. század elején. Nem kell egyebet tennünk mint fellapoznunk az Ignác előtti század legnagyobb aszkétikai remekművét, Kempis Tamás Krisztus követését, hogy a haladás gyökerességét s egyben tudatosságát észrevegyük, Szent Ignác maga is szerette s a lelkigyakorlatos könyvben melegen ajánlja a „Krisztus követését”. De aligha tagadható: Kempisnél a középkor áhítatos megnyugvása, lemondás a világról s küzdés a világ szelleme ellen, a Jézushoz-fordulás és a vele való szerető egyesülés édessége áll előtérben; de itt mintha kissé meg is torpanna; az apostoli gondolat csak egészen gyengén, mellékesen, szinte észrevétlenül csillan át a halhatatlan négy könyvecske néhány lapján. A világtól elvonuló ágostonos remete s általában a középkor végének áhítatos stílusa ez, amely befelé gyönyörű s minden időkre alapvető fontosságú, de egymagában sem a XV. század rettentő egyházi vál-

ságait megoldani, sem a XVI. század pusztító vallásforradalmait megakadályozni nem tudta. Ignácnál a Krisztuskövetés nem megpihenő s lemondó áhítat csupán, hanem egyúttal hadviselés, sürgölődő gondoskodás, számító fontolgtatás arra nézve: „Mit tettem eddig Krisztusért, mit teszek most érte s mit kell ezentúl tennem érte?” A szembenálló két tábor képlete itt már nemcsak arra szólít, hogy mindenestül az örök Királyhoz csatlakozzam, hanem arra szólít, hogy az ő zászlait a világmentés és társadalomalakítás apostoli csatásíkján is előre vigyem, hogy másokat is, sokakat, minél többeket, ha lehetne: mindenkit az örök Király birodalmába elvezessek. Ha az előbbi korszak uralkodó aszkézise a remeték, a világtól a csendes szemlélődés oázisába elvonult lelkek belső megbékélése volt, a lemondás és világ elől elrejtőzés művészete, Ignác aszkétikus eszménye viszont a Keresztelő Jánosoké és Páloké, a küzdőké és katonaké, a vállalkozókedvű Krisztus-bajnokoké, az örök Királyért tenni, csatázni, világot hódítani akaróké.

Amikor Szent Ignác ezeket az elmélkedéseket a maga és mások számára lerögzítette, talán maga sem sejtette, hogy ezzel az újszerű s mégis ősrégi apostoli aszkézissel egy új korszakot nyit meg: a cselekvő lelkiségnek, az apostoli életszentségnek, a legmagasabb Isten-szeretetet és felebaráti szeretetet közös síkján megnyilvánuló aktivizmusnak soha többé be nem záruló új iskoláját.

II.

Ignácnak és rendjének hatása az egyházi életre a lelkiség újjáélesztésén kívül az apostoli lelkület páratlan megelevenítésében mutatkozott. Ismét azt kell mondanunk, Ignác e tekintetben sem hozott semmi olyat, ami részletekben előtte is meg nem volt volna, de ismét egészen sajátos nála az apostolkodás bizonyos vonásainak olyan páratlanul szerencsés öszszetétele, amely a széleskörű hatékonyság kulcsát rejtette magában.

A szentignáci apostoli szellem e különösen hangsúlyozott vonásai közt első helyen áll ennek az apostoli szellemnek lelki gyökérezete s az az eleven kapcsolat, amelyben nála a lelki élet és a külső apostoli tevékenység összefonódik. A szentignáci apostolkodás egyenesen a szentignáci lelkiségnek folyománya. Mert Krisztust lángolóan szeretjük, mert az örök rendeltést mindenekfölött kívánatosnak s az Istentől való elszakadást a legborzalmasabb bajnak tartjuk, ami csak elképzelhető, azért állunk munkába az apostoli síkhoz, azért tekintjük a felebarát üdvösségén való fáradhatatlan tevékenységet az Isten-szeretet magától értetődő követelményének s egyben gyakorlati fokmérőjének. Szent Ignác nagyon jól tudja, hogy a külső apostoli tevékenység is csak akkor áll biztos talajon, akkor fáradhatatlan, csüggedhetetlen, eltántoríthatatlan, ha mélységes lelkiségből szívja vitális erőit s hogy mennél nagyobb az apostolban az Istennel való egysültség eleven ereje, a világ hiúságaitól való benső elfordulás, az önzetlen és természetfölötti Krisztus-lelkesedés, annál igazibb, frissebb, lüktetőbb lesz ez az apostolkodás.

Ezért itt a lelkek üdvösségén való fáradozás teljesen lehántja magáról az evilági szempontokat, a hiúság és nagyravágyás érdekeit, valamint az anyagi előnyök keresését, amely másutt a lelkipásztori vagy egyházi tevékenységgel is gyakran együtt lép fel; itt nincsenek kitüntetések és javadalmak, rangok és fizetések, elismerések és egyéni jövedelmek: itt minden apostoli tevékenységnek a „maior Dei gloria“, az Isten nagyobb dicsősége s a felebarát nagyobb lelki haszna az egyetlen lendítőkereke és zsinórmértéke. Szent Ignác külön fogadalommal kötelezi rendjének professzusait arra, hogy sem a renden belül, sem a renden kívül semmiféle méltóságot sem nem keresnek, sem el nem fogadnak soha, hacsak maga a pápa rájuk nem parancsol; annyira félti rendjét attól, hogy a nagyravágyás veszélye vagy más emberi tekintet ne színeze

át s ne irányítsa a rendtagok tevékenységét. Csak az Isten számít s a lelkek ügye, semmi más!

Ugyanez a mélységes lelki gyökérszet állítja a jezsuita apostolkodást teljes mértékben az engedelmesség talajára. Nem egyéni kedv és hajlam itt a döntő, hanem az engedelmes odasímulás egy nagyobb áttekintéssel dolgozó, egységes kormányzat munkatervének kereteibe; nem a szabad csapongás és vállalkozás, hanem a katonás, néha szinte rideg fegyelem, amely minden apostolkodást katonás hadviselésnek és Istenszolgálatnak tekint, amelyben nem a személyes szabadság és egyéni gesztus az irányadó többé, hanem a rend, fegyelem és tudatos beilleszkedés az isteni tekintély által szentesített törvényes vezetés intézkedéseibe.

A szentignáci apostoli koncepció másik, ezzel kapcsolatos vonása: a teljes önátadás és fáradhatatlan buzgalom. Aki csakugyan az Isten minél nagyobb dicsőségét és a lelkek minél nagyobb hasznát keresi, az nem állhat meg valami kényelmes kis apostoli pepescelésnél, a rideg kötelességkeresésnél s annak kufár lelkű méricskélésénél, vajjon erre vagy arra a többire még kötelezhető-e, hanem állandóan a legnagyobbra törekszik, amit csak minden erejének latba vetésével teljesíthet. Az ilyen számításba sem veszi: vajjon könnyű-e, nehéz-e, egyénileg kellemes-e, vagy kellemetlen, megalázó vagy felemelő, hízogó vagy visszariasztó, egyéni vigasztalással járó, vagy keserű csalódásokkal fenyegető munka-e, amiről szó van. Ha a rend nagy emberei, főleg a Társaság első századának bámulatos heroszai oly páratlanul fényes apostoli sikereket könyvelhettek el, ennek közvetlen magyarázata éppen ennek a szentignáci apostoli munkastílusnak hihetetlen lendületében, önfeláldozásában s akarnitudásában keresendő. Mit számított egy Xavéri Szent Ferencnek, egy Bréboeuf Jánosnak vagy Roque Gonzalesnak és annyi másnak, hogy ez vagy az az út, kaland vagy vállalkozás száz halálos veszéllyel kapcsolatos-e, hogy vadállatok, mérges kígyók, gonosz

emberek ezrei leskelődnek-e minden léptükre? Ha csak egy remény sugarát látták annak, hogy Krisztus keresztjét egy újabb, eddig ellenséges oromra kitűzhetik, hogy hinduk vagy japánok, huronok vagy irokézek, tapuk vagy guaranik lelkét az örök élet számára megmenthetik, örömet dobták oda fiatal életüket a veszélyek és fáradsalmak tengerébe, s hullottak csakugyan százzámra túlfeszített munkájuknak vagy a hit ellenségeinek áldozatául! Szent Ignác fiai ott tündököltek Európa legelőkelőbb székesegyházainak és egyetemeinek katedráin, ott működtek mint királyi gyóntatók a fény és hatalom fényzőnében, de föllebbvalóik egyetlen szavára bármely pillanatban készek voltak elhagyni előkelő munkakörüket, hogy tudatlan hegylakók vagy elfásult lelkű gályarabok közt hirdessék a katekizmus igazságait, vagy elmenjenek Ázsiába, Afrikába s az óceán bármely eldugott szigetére, bonccokkal vitatkozni, vagy emberevőket nyerni meg Krisztus evangéliumának.

Még a mondottaknál is sajátosabb s bizonyos fokig egészen szentignáci tulajdon a nagyvonalúságnak és tervszerűségnek az a módszere, amely ilyen kiforrottságban Szent Ignác előtt sehol sem mutatkozik s amely a Jézustársaság elgondolásainak az alapító szándéka szerint valósággal uralkodó bélyege lett.

Nem hiába volt az alapító maga ifjú korában katonára, hadvezér maradt az apostoli munka terén is. Nem akárhogyan, terv és számítás nélkül, nem a szokások, pusztá hagyományok, berögzött sablonok vagy éppen pillanatnyi jámbor ötletek, külső körülmények döntik el nála az apostoli módszer kérdését, hanem a stratégiai célkitűzés, az áttekintés s kérdés: mi a cél s mikép lehet ezt az adott körülmények közt legbiztosabban elérni? Mi a fontosabb, hasznosabb, messzebbható tevékenységi mód? Hol és milyen tevékenységtől várható az Isten országa szempontjából nagyobb, maradandóbb, többekre kiható eredmény? Hogyan lehet Krisztus zászlaját biztosabban és szélesebb vonalon vinni előbbre?

A Konstitúciók VII. részének 2. fejezete e tekintetben valóságos remekmű: klasszikus összefoglalása az erre vonatkozó ignáci elveknek. Nem azt kérdezi az alapító és kérdezteti fiaival is, mi a szokás által jobban szentesített, könnyebb, csendesebb, kényelmesebb, akadálytalanabb, veszélytelenebb, talán éppen anyagilag s hiúsági szempontból is hasznosabb teendő, hanem mindig csak azt, mi a nagyobb és egyetemesebb jó, mi a sürgősebb feladat, hol van közreműködésünkre nagyobb szükség, kiket s milyen intézményeket kell elsősorban Krisztus számára megnyernünk, hogy rajtuk keresztül aztán minél többen juszanak el az igaz útra?

Ennek a fejezetnek első szakaszát teljes egészében ideiktatni azért sem fölösleges, mert egyúttal Szent Ignác nagyratörő hadvezéri szellemének beszédesen jellemző dokumentuma.

A szöveg így hangzik:

A Társaság elöljárói által megejtendő kirendelésekről.

Hogy a lelkek üdvét (A) minél több helyen, minél könnyebben s minél biztosabban előmozdíthassák azok, akik erre kiküldetnek, (B) a Társaság elöljárói a pápától nyert felhatalmazás alapján a Társaság bármely tagját bárhova kirendelhetik, ahova nekik jobbnak látszik. (C) Az így kiküldöttek azonban bárhol tartózkodnak, az Apostoli Szentszéknek mindig engedelmességgel álljanak rendelkezésére. S mivel nagyon sokan kérik a mieink segítségét, természetesen inkább a saját nyájuk iránt való köteles gondoskodás s a mi rendeltetésünktől távolabb álló előnyök alapján, mint a közös és egyetemes érdek szemmeltartásával, azért a Generális, vagy aki az ő nevében kormányoz, az ilyen kiküldések dolgában élesen ügyeljen arra, (D), hogy amikor övéit inkább erre, mint arra a területre küldi ki, inkább erre mint arra a munkára (E) s inkább ezt mint azt, (F) ilyen vagy amolyan formában, hosszabb vagy rövidebb időre, mindig azt kövesse, ami Isten nagyobb szolgálatára és az egyetemes közjó na-

gyobb hasznára szolgál. Azért mindig a legőszintébben s legtisztábban Isten szándékait kereső akarattal határozzon ily ügyekben s ha a döntés nehézsége vagy fontossága úgy javallja, előbb imádságban és szentmiseáldozatokban ajánlja az ügyet Isten szent fölségének maga és testvérei által, esetleg tárgyalja is meg eggyel vagy többel a Társaság elérhető tagjai közül s úgy döntsön abban, hogy kirendeljen-e valakit vagy nem, és milyen formában és mily körülmények között küldjön ki, ahogy legjobban látszik megfelelni Isten nagyobb dicsőségének. A kiküldendőnek viszont az a feladata, hogy semmikép se avatkozzék bele abba, hogy kirendeltessék-e vagy otthon maradjon, hogy ide vagy oda rendeljék-e ki, hanem az ön-maga fölött való rendelkezést teljesen és tökéletesen bocsássa annak az elöljárónak a szabadságára, aki őt Krisztus nevében Krisztus nagyobb szolgálatára és dicsőségére kormányozza. Ezért az elöljáró beleegyezése nélkül, aki az alattvalót az Úrban kormányozza, senki semmiféleképpen ne mozgassa, hogy ez vagy az itt maradjon-e, vagy máshová rendeltessék.

Magyarázatok. A) Könnyebben és gyorsabban intézkedhetnek a Társaság elöljárói szerte a világban, főleg a Rómától távol eső vidékeken, ha maguk járnak el e tisztben, mintha mindannyiszor magához a Szentséges Atyához kellene fordulniok azoknak, akik a Társaság embereit igénybe akarják venni. Az egyes rendtagok szempontjából is biztonságosabb, ha elöljáróik kirendelése alapján mennek ide vagy oda, nem pedig a saját tetszésük szerint (még ha erre módjuk volna is), mert így azoknak rendelkezése szerint dolgoznak, akik őket Krisztus Urunk nevében s mintegy az isteni akaratnak tolmácsai gyanánt irányítják.

B) Mint más feladatait, úgy a rendtagok ide vagy oda kirendelésének jogkörét is a Generális akár személyesen láthatja el, akár az alárendelt elöljárók által, magának tartva fenn azokat a kirendeléseket, amelyeket magának fenntartani jobbnak lát.

C) A bárhova való kirendelés úgy értendő, hogy

a tagok kirendelhetők akár keresztények közé, pl. Indiába is, akár pogányok közé, esetleg, ahol hívők és hitetlenek együtt laknak, mint Görögországban stb. A teljesen pogány tartományokba való kirendelés esetén az előljáró mindenekelőtt alaposan gondolja át az Úr színe előtt, vajjon küldjön-e ki oda valakit és hova és kiket. Az alattvalónak viszont ily esetben csak az lesz a feladata, hogy derűs lélekkel vállalja a kirendelést, mintha az Úr kezéből jönne.

D) Hogy a tagoknak erre vagy arra a helyre való kirendelésében helyesebben járjunk el, a kirendelés legfőbb szabályaként mindig az Isten nagyobb dicsőségét és az egyetemesebb jót tartva szem előtt: Krisztus Urunk tágas szőlőmezején (mindig egyenlő körülményeket véve alapul) azt a részt kell elsősorban munkásokkal ellátni, amely a segítségre jobban rászorul, akár a többi már ott működő munkások számát tekintve, akár az embertársak lelki inségét és nyomorát, névleg a végső kárhozat veszedelmét.

Figyelembe kell venni azt is, hogy melyik oldalról remélhető nagyobb valószínűséggel bőségesebb lelki haszon azoknak az eszközöknek alkalmazása útján, amelyekkel a Társaság élni szokott. Másszóval: hol a nyiltabb kapu, hol az emberekben a nagyobb készség és befogadóképesség a mi segélynyújtásunkkal szemben. Ennek ismertetőjele a nagyobb szeretet és vágyakozás szokott lenni a mi segítségünk után, amelyet részben abból lehet kikövetkeztetni, hogy az illetők mekkora nyomatékkal kérik a mieink segítségét; de ismertetőjel az emberek lelkülete és minemúsége is, hogy t. i. mennyire alkalmasak a mi tevékenységünk befogadására és az elért haszonnak s lelki eredménynek az Isten dicsőségére való megőrzésére.

Ahova bizonyos kötelesség köt minket, pl. amely helyeken a Társaságnak rendháza vagy kollégiuma van, vagy ahol a mieink a tanulmányok során a nép támogatásából is élnek (feltéve, hogy egyébként a lelki haszon szempontja itt is, ott is azonos), ott különösképpen illik, hogy néhány apostoli munkásunk is

tartózkodják, mert a helyes szeretet rendje szerint az ilyen helyeket más helyeknek elébe kell helyezniük.

Mivel a jó annál istenibb, minél egyetemesebb, azért előnyben kell részesíteni azokat az embereket és helyeket, ahol a jó felé igazodás számos más emberre nézve is a jóhoz való fordulás növekedését jelentheti, akiket t. i. az ő súlyuk és irányításuk befolyásolni szokott. Azért éppen az egyetemesebb jónak szempontjából fontosabbnak kell tartani, hogy kimagasló és közéleti jelentőségű embereket vigyünk előbbre a vallási életben, akár világiak az illetők, pl. fejedelmek, előkelő egyéniségek, kormányzati vagy igazságszolgáltatási tényezők, akár egyháziak, pl. főpapok; vagy ha tudományos súlyú és nagytekintélyű személyiségekről van szó. Ugyanez okból előnyben kell részesíteni a nagytömegű népeken való segítség munkáját, pl. Indiáét, vezető nemzeteknek vagy olyan egyetemeknek apostoli szolgálatát, ahova sokan segrelenek össze; annál inkább, minél jobban várható, hogy ha ezeken segítünk, ezek ismét másokat nyerhetnek meg a jó ügynek.

Hasonlókép: ahol észrevesszük, hogy Krisztus Urunk ellenségei bőségesebben hintették el a konkolyt s különösen azt is elérték, hogy az emberek elenségesen érezzenek és viseltessenek a Társasággal szemben s így a mi erőfeszítéseink egyelőre csekély eredményre volnának kárhóztatva, nekünk annál inkább kell munkába állnunk, különösen, ha nagyobb jelentőségű s kiválóbb figyelmet érdemlő helyekről van szó. Az ilyen helyekre lehetőség szerint olyan embereket kell kirendelnünk, akik a téves híresztelések nyomában ellenünk fordult vélekedést életük példájával s tudományosságukkal eloszlatni alkalmasak.

E) Hogy a föllebbvalók minél jobban és biztosabban választhassák meg a kirendelések helyét, mindig az a főszabály lebegjen szemük előtt, hogy mi válik Isten lehető nagyobb dicsőségére és a több-jónak előmozdítására, mert csakis ezen az alapon lehet legiga-

zabban eldönteni, vajjon inkább erre mint arra a területre kell-e embereinket kirendelni.

Hogy e kettős szempont alkalmazására néhány példával szolgáljunk: Mindenekelőtt valahányszor a Társaságnak egyszerre nyílik alkalma olyan tevékenységre, amelyben a felebarát lelki előmenetelét lehet előmozdítani s olyanra, amelyben az irgalmaság és karitász vonalán testileg szolgálhatunk neki, vagy ha a közt kell választanunk, hogy itt magasabb, ott alacsonyabbfokú előmenetelre vezessük-e, hogy jobb vagy kevésbé jó dolgokban támogassuk-e az embertársakat, ha mind a kettőt egyszerre elérni nem tudjuk, általánosságban szólva mindig az előbb említett kiküldéseket kell elsősorban figyelembe vennünk.

Ha olyan esetek adódnak, amelyekben az Isten-szolgálat terén az egyik dolog sürgősebb elintézését követel, mint egy másik, ahol a segítség későbbre is halasztható, ilyen esetekben, ha egyébként mindkét félen egyenlő az érték, az előbbieknak kell előnyt adnunk az utóbbiak előtt.

Ha egyes dolgok valami oknál fogva közelebből érintik a Társaságot, vagy amelyekben mások nem igen látszanak serénykedni s viszont vannak más dolgok, amelyeknek gondját már mások is viselik, vagy amelyeknek ellátására mások különösebben is alkalmasak, ilyen esetekben a mieink az első helyen említett műveket részesítsék előnyben.

A jámbor cselekedetek közt is, ha hasznosságuk és szükségességük egyenlő s egyformán sürgősek is, de az egyik feladat a művelőre nézve biztonságosabb, a másik pedig veszedelmesebb, vagy pedig: ha az egyik feladatot könnyebben és gyorsabban lehet megoldani, míg a másik több akadályba ütközik és hosszabb időt kötne le: az előbbieké legyen az elsőbbség.

Ha mindezek tekintetében is teljes az egyenlőség, akkor azt kell nézni, melyek azok a foglalatosságok, amelyekből egyetemesebb jó származik s amelyekből többeknek lesz haszna (aminő lehet pl. a prédikálás vagy tudományos felolvasás), míg más munkálatok

inkább részleges hasznúak (mint a gyóntatás vagy lelkigyakorlat-adás). Ilyenkor, ha már mind a kettőt nem tehetjük meg, mindig inkább az elsőt tegyük, ha csak nem forognak fenn különleges körülmények, amelyeknél fogva a második helyen említett feladatok adott esetben mégis hasznosabbnak látszanak.

Ha ez vagy az a jámbor cselekedet hosszabb vagy éppen állandó hasznot ígér (pl. valamely lelkek javára létesített kegyes intézmény), a másíknak pedig kevésbé maradandó a hatása s csak ritkán vagy rövidebb ideig mutatkozik: ilyenkor is az előbbieké legyen az előny az utóbbiak fölött. És így minden egyéb dologban ezek szerint irányítsa a Társaság elöljárója a mieink működését ilyen vagy olyan célpontok felé, mindig abból az elvből indulva ki, hogy melyik munkatér szolgál az Istennek nagyobb dicsőségére és a felebarátnak nagyobb javára.

F) Bár az isteni Gondviselés s a Szentlélek vezérlő kegyelmé az, ami miként minden helyes választásban, úgy az erre vagy arra a területre való kirendelés tekintetében is a leghatásosabban vezet annak megállapítására, mire van leginkább szükség s mi felel meg legjobban azoknak a személyeknek és körülményeknek, amelyek közé embereinket állítjuk, mégis általánosságban véve, a következőket lehet mondani. Először is a nehezebb és fontosabb feladatokra, amelyeknek terén különösképpen jelentős, hogy meg ne tévedjen az Isten kegyelmével intézkedésre hivatott föllebbvaló, válogatott embereket kell kiszemelni és olyanokat, akikben jobban meg lehet bízni.

Olyan munkákra viszont, amelyek több testi erőfeszítést igényelnek, erősebb és egészségesebb embereket kell kiszemelni.

Ahol nagyobb a lelki veszély, oda olyanokat kell állítani, akiknek erénye különösen szilárd és ellenállóképes.

Előkelő emberekkel való tárgyalásra, főleg, ha azok az egyházi vagy világi kormányzat terén működnek, olyanokat kell kiszemelni, akikben megvan a

szükséges okosság s a megnyerő tárgyalómodor adománya, sőt a megfelelő külső fellépés is (csak ne hiányozzanak főleg a lelki adományok), úgyhogy tekintéllyel léphessenek fel. Lehetséges ugyanis, hogy messzeható kérdésekben kell majd tanáccsal szolgálniok.

Szellemileg kimagasló, nagyműveltségű és tanult emberekhez olyanok valók, akik maguk is kiváló tehetséggel és tudományos képzettséggel rendelkeznek, mert az ilyenek pl. előadásokban vagy magánbeszélgetésben is nagyobb segítséget tudnak nyújtani.

Az egyszerű néphez főleg azok valók, akik jól tudnak prédikálni és kiváló gyóntatók.

Ami pedig az ilyenképpen kirendelendő apostoli munkások számát és csoportosítását illeti, errenézve a föllebbvaló szintén körültekintő latolgatással intézkedjék. Ha csak lehetséges, jobb mindig legalább kettőt küldeni ki egyszerre, nemcsak egyet; részben mert így egymásnak testileg-lelkileg segítségére lehetnek, részben pedig, hogy nagyobb hasznára is lehessenek azoknak, akik közé küldetnek, megosztván egymás közt a felebarát érdekében vállalt munkát.

És ha ketten küldetnek ki és az egyik pl. jó szónok vagy jó tudományos előadó, akkor jó, ha a másik viszont arra alkalmas, hogy gyóntatás és lelkigyakorlatok után begyűjtse a termést, amit a másik aratott s beszélgetéssel és más eszközökkel támogassa őt a felebarát javának előmozdításában.

Hasonlókép, ha olyant küldünk ki valahová, aki még kevéssé ismeri a Társaság működési módját, s hogy miként kell bánni az embertársakkal, ajánlatos olyant adni neki társul, akinek már nagyobb ebben a gyakorlata s akit az előbbi követhet, akivel a dolgokat megbeszélheti s kétes esetekben tőle tanácsot is kérhet.

Egy lángbuzgó és lelkes ember mellé jó egy olyat állítani, aki inkább körültekintő és óvatos. Hasonlókép tanácsos a tulajdonságokat más tekintetben

is kiegészíteni olyképp, hogy a lelki alkatok különbözősége a szeretet kötelékében egybeforrjon és se köztük, se mások közt ellentmondásra vagy viszálykodásra ne vezessen. Az előljáró kettőnél többet is kiküldhet valahova, ha a szóbanforgó feladatkör Isten szolgálatában nagyobb jelentőségű s nagyobb számú munkást igényel s viszont a Társaság elegendő munkaerővel is rendelkezik, úgy hogy az Isten nagyobb dicsőségére s a közjó előmozdítására szolgáló egyéb feladatok kára nélkül többeket is ki lehet oda rendelni, aszerint, hogy a Szentlélek sugalmazása tanácsolja neki s az isteni Fölség színe előtt az előljáró így látná jobbnak és megfelelőbbnek."

*

Az apostolkodás Szent Ignác előtt is igyekezett rendszeres és tervszerű lenni s Ignác mint más dolgokban, úgy bizonytal ezen a téren is szorgalmasan tanult másoktól. De kevesen voltak előtte olyanok, akik az apostoli munkaprogram egyetemességét, sokszerűségét, a körülményekkel és szükségletekkel való bölcs számítását ilyen fokban állították volna be az apostoli munkálkodás módszerébe.

Az újítások is, amelyeket Szent Ignác az ő rendjében behozott, a régebbi rendek életmódjánál sok tekintetben enyhébb, másban viszont szigorúbb elvek és előírások, a helyhez nem kötöttség, az állandó plébániák vagy női szerzetek vezetésének elhárítása, a különösebb vezeklések, közös karima s külön rendi ruházat mellőzése, az élethossziglan választott generális kezében összpontosuló kormányzati hatalom teljessége, a pápával való különösen szoros és engedelmesség, a pápával való különösen szoros és engedelmesség kapcsolat: mind ennek az apostoli tervszerűségnek a megnyilvánulása.

Az apostoli szabadmozgás érdekében a Konstitúciók még azt sem akarják, hogy a Társaság törzstagjai, a professzusok, állandóan helyhez fűződő lekötöttséget vállaljanak s ezért még a kollégiumok vezetésében is Ignác lehetőleg nem-professzus rendtagokat

óhajt látni. Szent Ignác azt akarta, hogy a társaság törzstagjai, mint valami fürge lovasság, mindenütt gyorsan ott teremjenek, ahol Krisztus ügye veszélyben forog, helytálljanak minden támadással és veszedelemmel szemben s főleg Krisztus helytartójának mindig indulásra kész csapata maradjanak, hogy azonnal odamenjenek, ahova a legfőbb vártán álló vezér szava irányítja őket. Mindent megújítani Krisztusban, nem állni meg sem fejedelmi önkény, sem eretneki cselszövések, sem ősi, körülzárt pogány birodalmak falai előtt, sem az Oceán, sem Tibet, sem Afrika víz-, jég-, kő- vagy homoksivatagjainál; elmenni királyi udvarokba és egyetemi aulákba, elhagyott rabok és néger rabszolgák börtönébe s indián emberevők sátraiba; tanítani, nevelni, prédikálni, tudományt művelni vagy erdőt irtani, ahogy a körülmények s az apostoli cél javallják; mindent tenni és mozgatni, amivel Krisztus országát elő lehet mozdítani. Nem keresni rangot s dicsőséget, kitüntetéset vagy személyi kielégülést, csak az Úr még nagyobb dicsőségét s a lelkek még nagyobb hasznát.

S mindezt nem ötletszerűen, kapkodó rendszertelenséggel, hanem alapos, tudományos és gyakorlati felkészülés alapján, az egyéni képességek és erők tudatos szemmeltartásával, mindig a helyzet ismerete, szinte vezérkari körütekintés és haditerv alapján — ez volt Ignác apostoli elgondolásának az a hatalmas erejű képlete, amelyet ilyen mértékben sem előtte, sem utána nem igen látunk másnál az egyháztörténet folyamán. Az egykori katona, a hadműveletekhez szokott lovas, a Két zászló elmékedésének szerzője így lett a rendszerességnek, nagyvonalúságnak és tervszerűségnek egyik legfőbb elindítója az újkori Egyház munkastílusában. Módszerének páratlan időszerűségét és gondviselésszerű hatását semmi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy ez a rendszeresség, ez a céltudatos és átfogó tervszerűség nemcsak rendjében, hanem ettől kezdve az egész egyházi munkában egészen újszerű lendületet kapott.

III.

A szentignáci lelkiesség s apostoli tervszerűség azután magának a szerzetesi eszmének is lényeges továbbfejlesztésére vezetett az Egyházban.

Az üldöztetések korában kialakult remetei intézményből alakult régi szerzetesség közvetlenül csak az önként vállalt lelki tökéletesség szervezett és együttes gyakorlására törekedett. Nyugaton Szent Benedeké az érdem, hogy ezzel az önmegszentelő életcéllal egybekötötte a közhasznú külső tevékenységnek rendszeres szolgálatát is, a keresztény hit és művelődés terjesztését s meggyökereztetését az egyes európai országokban, valamint a keresztény tudományosság beható, mert világtól elvonult művelését.

Szent Benedek óta a szerzetesség nemcsak az Egyház belső, lelki életének, hanem kifelé való tevékenységének is egyik legfontosabb tényezője lett. Míg a hierarchia és a világi papság az egyház kormányzati és lelkipásztori munkát végezte, addig mellette kiválóan hasznos segédcsapatokként működtek az akkor többnyire fel sem szentelt, lelkipásztori feladatokat rendszeresen nem végző, azonban erdőt irtó, házakat építő, városokat alapító, népeket nevelő benediktinus szerzetesek. Keresztény művelődésének jókora részét Európa nekik köszönheti.

Új lépést jelentett a szerzeteseszemély fejlődésében Szent Norbert, aki elsőnek kötötte össze intézményesen a szerzetesi és lelkipásztori élethivatást. Az addig kizárólag püspöki joghatóság alatt működő lelkipásztorkodás nemcsak új erőket, hanem új szint és értéket is kapott a szabályozottan élő szerzetességnek a lelkipásztori téren való megjelenése által. Fontos lépés volt ez s főleg távolabbi következményeiben messzehatóan áldásos hatású, amennyiben a szerzetes-papi intézmény további fejlődésének is alapját vetette meg.

A koldulórendek, mint helyhez nem kötött szerzetes-papi intézmények, amelyek prédikálnak, téríte-

nek és szentségeket szolgáltatnak anélkül, hogy az egyházmegyékhez kötött lelkipásztorkodásba beleolvadnának, ismét jelentős lépést jelentettek a fejlődés során. Assisi Szent Ferenc még maga sem lett pap, de már első társai az igehirdetéssel együtt a szentségek szolgáltatását is munkatervükbe iktatták. Szent Domonkos már határozottan szerzetespapi intézményt akart, a hivatásszerűen igehirdetésnek élő vándor-hitszónokok s egyházzvédők eszméjét valósította meg korának szükségleteihez képest. Mindkét vállalkozást teljes siker koronázta. A domonkosok a kor eltévelyedéseivel, egyházzendüléseivel s eretnekségeivel szemben lettek az igaz hit valóságos oszlopai, míg a ferences atyák a nép széles rétegeiben hirdették az igét s gyakorolták példászerűen az evangéliumi szegénység és alázat életmódját.

A szerzetesi odaadásból fakadó forróbb apostoli lelkesedés és áldozatkészség tette alkalmassá a két nagy koldulórendet arra is, hogy a pogány népek térítése mezején új korszakot nyissanak. Domonkosok és ferencesek lettek az Evangélium legbuzgóbb s legbátrabb terjesztői a Balkántól s a töröksujtotta vidéektől kezdve a Szentföldön át Ázsiáig, egészen az első pekingi missziós püspökség létesítéséig már 1307-ben s a többi földrészekig; ők lettek a legbátrabb hithirdetők mindenütt, ahova csak az akkori világ ismerete alapján s a meginduló nagy felfedezések nyomában az európai vállalkozás elhatolt.

Mit hozhatott itt újat Loyolai Ignác és az ő rendje? Ismét csak semmit, ami nem lett volna meg csírájában azelőtt is. Övé azonban a *stílus tökéletesítése*; a tervszerűség és nagyvonalúság tudatos továbbfejlesztése s a kor szükségleteire való alkalmazása; övé az apostoli élet eszméinek a szerzetesi öntökéletesítéssel és szervező erővel való ama társítása, amely az apostoli célt egyfelől minden nélkülözhető megkötöttség fölé helyezi, másfelől mégis olyan formák közé állítja, amelyek az ellanyhulás veszedelmét a lehető legkisebbre szorítják le. Nem az egyéni lelke-

sedés az, amire Szent Ignác elsősorban épít, mint inkább a természetes és természetfölötti erőknek az a bölcs és körültekintő egybefűzése, mintegy megszerzése, amely emberi számítás szerint leginkább biztosíthatja egy apostoli szerzetesrend belső és külső életerejének, helyes eligazodásának s el nem múló életfrissességének feltételeit a jövőre nézve is. A közfelfogás ezt úgy fejezi ki, hogy a Jézustársaság az a rendi szervezet, amely sohasem szorult rá külső reformra.

A szervezet e remekművének középpontjában nem ok nélkül áll a pápahűségnek s a pápa iránt való engedelmességnek az a különleges hangsúlyozása, amelyet a rendalapító a professzusok negyedik ünnepélyes fogadalmával is kifejezésre juttatott s amely a Társaság működésének a későbbi fejlemények során gyakran oly jellegzetes és sokat támadott alapvonása lett, ugyanakkor azonban belső szilárdságának egyik tényezője s kiapadhatatlan életerejének egyik forrása.

A Jézustársaságnak a katolikus szerzetesi élet fejlődésében való vázolt jelentőségét látszik aláhúzni az a tény is, hogy az újabbkori szerzetesalakulatok igen jelentékeny része a Társaság szervezetének vonásait vette át.

Ha mindezek után szem előtt tartjuk, hogy a szerzetesrendnek létesülése és sajátos vonásainak kialakulása bizonynyal a Gondviselés különösebb örködése mellett történik, nem csodálhatjuk azt sem, hogy ez az Egyház történetének egyik legválságosabb pillanatában sarjadt rend ezzel a célkitűzéssel s ezeken az alapokon bámulatos hatást ért el s ritka adománynak bizonyult. Nem csodálhatjuk, hogy az új rendet a Gondviselés főleg az első korban a természetfölötti ihlettségű s ragyogó tehetségű férfiak egész csillagrajával áldotta meg, akik az egyházi reformnak úgyszólván minden vonalán olyant alkottak, ami egyenként is történelembe kívánkozik.

IV.

A Jézustársaságot különösen jellemzi az az *éles ellentmondás*, amellyel kezdettől fogva s 400 éves fennállása során találkozott. Hogy az Egyház ellenségei gyűlölték s gyűlölik mainapig, nem csodálatos; ez inkább díz, mint szégyen. Nem csodálhatjuk ezt, ha szem előtt tartjuk, hogy az Egyházat az utóbbi 400 év folyamán kevesen szolgálták olyan odaadással és felkészültséggel, az Egyház ellenségeinek tévedéseit és túlkapásait kevesen leplezték le s verték vissza olyan lendülettel, mint a Jézustársaság.

Nincs azon semmi csodálnivaló, ha a diadalmas előrerobogásban mindenekelőtt a jezsuita rend által megakadályozott vallásszakadás hívei máig sem tudják megbocsátani Szent Ignác fiainak azt a rengeteg szellemi és erkölcsi vereséget, amelyet tőlük szenvedtek s az sem lehet meglepő, ha a jezsuita név bizonyos felekezeti körökben ma is minden elképzelhető iszonyatosságnak és ördögiségnek foglalatát jelenti.

Az sem lephet meg senkit, hogy azok a lappangó eretnenségek, amelyek nyíltan sohasem hagyták el az Egyház kereteit, hanem belülről akarták azt kiüresíteni, nevezetesen a janzenizmus, gallikanizmus és regalizmus, halálosan gyűlölték a jezsuitákat, mert bennük látták legerősebb és legtevékenyebb ellenfeleiket. Ezeknek az irányzatoknak sikerült a rend nevét a köztudatban annyira befeketíteni, mint egyetlen más szerzetét sem s az általuk oly szorgalmasan terjesztett jezsuitaellenes vádak és hangulatkeltések az „aliquid semper haeret” alapján még katolikus részen is sokfelé hitelt találtak, főleg amikor nem éppen protestáns, hanem a protestantizmussal elvileg rokon, de névleg mégis katolikus janzenisták szórták azokat a köztudatba.

Igy talált pl. széles körökben hitelre az a történetileg téves felfogás is, hogy a Jézustársaságot kifejezetten a protestantizmus ellen létesítette alapítója. Ez az egy történeti ferdtítés s az a való tény, hogy a

Jézustársaság a vallásszakadás legélesebb ellenzője volt, maga is megmagyarázza, miért nem mernek egyes közéleti tényezők a nyilvánosság előtt egész mellel kiállni a Jézustársaság védelmében: nyilván attól félnek, hogy ezzel a közvélemény protestáns és liberális részét maguk ellen ingerlik. Bizonytalán ugyanez magyarázza meg azt a sajátos tényt, hogy azok, akik más szerzetesrendek kulturális és hazafias érdemeit minden tartózkodás nélkül a leglelkesebb szavakkal magasztalják, sokszor egyszerre elhallgatnak, mihelyt a Jézustársaságnak nem is csak egyházi, hanem kulturális és hazafias téren is minden más tényezőt árnyékbállító érdemeiről esik szó.

Meglepőnek látszhatik azonban, hogy a Társasággal szemben bizonyos, teljesen katolikus körökben is bizonyos húzódozás mutatkozik, amit rövidlátás lenne egyszerűen s általánosan pl. bizonyos irigység vagy testületi féltékenység számlájára írni. Mi lehet ennek a néha már ellenszenvhez hasonló hüvös tartózkodásnak oka?

Azt hisszük, ez az ok legvégső fokon magának a Társaságnak egy bizonyos, szavakba nehezen foglalható jellegzetességében, egy különös és titokszerű vonásban rejlik, amely viszont a rend szelleméből legbensőbb mivoltából fakad. Ezt a sajátos és jellegzetes vonást legtalálóbban talán a maximalizmus szavával fejezhetnők ki, amely a Jézustársaságnak egész alkotmányán, szervezetén, működési irányán és történetén végigvonul.

Ez a maximalizmus, a mindenben a legtöbbet, az egészet, a teljes eredményt kereső szellem már az alapító jelmondatában: az „Isten nagyobb dicsőségének” mint vezérlő eszmének kitűzésében megmutatkozik, amely nemcsak célt, hanem egyúttal irányítót és zsinórmértéket jelez s a rendi alkotmány egész felépítésében katonás következetességgel érvényesül. A „maior Dei gloria” határozza meg a jezsuita rendnek nemcsak alapvonásait, hanem szinte minden legkisebb szabályát, rendi szokását és berendezését, az előjárók és alatt-

valók viszonyát, az apostoli vállalkozások mikéntjét és sorrendjét, a Társaság egész tevékenységének ütemét és modorát.

A rendalapító két klasszikus munkájában: a Lelki-gyakorlatos-könyvben s a Társaság alkotmányában mindörökre s megmásíthatatlanul lefektette ennek az apostoli maximalizmusnak az elveit. Aki ezt a két, világtörténeti vonatkozásban is jelentős könyvet végiglapozza, nem menekülhet a benyomás alól, hogy itt nemcsak egy szent és kegyes aszkéta beszél, egy Istenbe merült lélek, egy meleg szív, bölcs vezér és lelki tanító, hanem egy hódító, egy stratég, egy meszeszenező vezérkari főnök, egy szervező lángelme, akinek époly forró a szíve, mint amilyen hidegen számít az esze s akinek minden törekvése az, hogy bonyolult területen, veszedelmes harcmezőn, félig már elvesztett csaták síkján is győzelemre vigye Krisztus ügyét; aki ebből a célból hadba vet minden tartalékerőt, előre elhárít az útból minden veszedelmet, eleve keresztülhúzza az ellenségnek minden cselvetését és főleg a maga katonáit siet a győzelem elszánt vágyával, egy semmi akadálytól vissza nem rettenő, semmi áldozattól meg nem torpanó akarati lendülettel eltölteni.

A Jézustársaság ellenségei később azt az esetlen vádat eszelték ki, hogy a jezsuiták a céllal szentesítetik az eszközöket. Ez a vád nem ugyanebben a naiv és hamis fogalmazásban, hanem egy sokkal tisztább és felsőbb értelemben valami igazságot csakugyan tartalmaz, azt, hogy Loyolai Ignác stílusában mindig a cél a fontos s nem az eszközök, nem a cél idomul ezekhez, hanem ezek idomulnak kérlelhetetlen következetességgel a célhoz. Vagyis, hogy nem a hajlam számít, a szokás, az emberi szempontok, a kényelem s az evilági felfogások, mégcsak az önszeretetnek és nagyra-vágyásnak azok a magukban jogos szempontjai sem, amelyeket bizonyos fokig az egyházi élet is elismer. Az alapító könyörtelenül keresztülhúz mindent, ami a célnak útjában állhat s szó nélkül való feláldozását

követeli mindannak, ami emberileg mégoly kellemes, természetes, sőt szép, de beszűkíti a maior Dei gloriát s a Krisztusország terjesztésének lehetőségét.

Nincs benne kétség, a rendnek ez a maximalista és katonás szelleme, ez a hidegen számító s mégis forró lelkesedést követelő lelkülete, a lelkek üdvéért s az Isten nagyobb dicsőségéért minden emberi vonást és hajlamot félrelökő stílusa tette a Jézustársaságot 400 éven át oly nagygyá és erőssé s ez magyarázza meg azokat a legendába illő eredményeket, amelyeket a rend az egyházi élet minden vonalán elért. De ez magyarázza még ellenségeinek félelmét és engesztelhetetlen haragját is a renddel szemben, valamint azt a bizonyos hűvösséget és félő tartózkodást is, amely a rendet egyes katolikus figyelői részéről kísérte.

Lehet egy szerzet vagy egy egyházi intézmény nagyszerű, hősi, szent és apostoli eredményekben gazdag s ugyanakkor mégis emberileg vonzó, ellentmondást nem keltő, bírálatot magára nem vonó, szelíd és idilli jelenség. Talán Assisi Szent Ferenc alkotása a legjobb példa rá. A Szent Ferenc-rend tagjai fennállásuknak hét évszázadon át páratlan érdemeket szereztek, sokfelé megújították a föld színét, virágzásba emelték a hitéletet, nagyszerű hódításokat végeztek a missziókban s nagy lendülettel küzdöttek az eretniségek ellen is. Mégis rendjük egész megjelenése a Poverello bájos és szelíd egyéniségét tükrözi, nem a katonáét és szervezőét, mint Loyolai Szent Ignác volt. Az az élő elragadtatás, ima és költészet, amely Assisi Ferencet jellemezte, talán kevesebb félelmet ébresztett az Egyház ellenfeleiben, mint Szent Ignác műve, kevesebb ellentmondást és ellenszenvet is keltett magával szemben, de külön missziója s jelentősége volt és van ma is az Úr Egyházában.

Közelfekvő a kérdés: helyesen tette-e Szent Ignác, hogy a maga rendjét nem egy hasonlóképp extatikus és szelíd szerzeteseszményre eskette fel? Nem lett volna okosabb, ha a Jézustársaság szellemi arculatán sem jelentkeznék az a nyughatatlan, szinte mohó és türel-

metlen vonás, amely mindenben a legtöbbre és legnagyobbra vágyik s ezzel tömérdek ellenfelet és vetélytársat is szerez magának? Mennyivel több barátja volna ma a rendnek, ha a jezsuiták nyugodtabban, békésebben, emberibb módon küzdenének eszméikért, ha némi engedékenység árán is, de nagyobb mérséklettel dolgoznának s nem ingerelnék az Egyház ellenségeit végső ellenállásra s önmagukkal szemben is oly elkeseredett gyűlöletre? Akkor bizonyos elhallgatna a páholyban ülők epés bírálata is az ő módszereikkel szemben.

Azonban, akik így gondolkoznak, azoknak azzal felelhetünk, hogy bizonyos jó, ha vannak az Egyháznak olyan rendjei és testületei is, amelyek szelíd és mérsékelt stílust követnek s az Egyház ellenségeit inkább csendes türelemmel, mint visszavágással és ellentámadással iparkodnak lefegyverezni; de pusztán ezekkel a szelíd és békés eszközökkel minden bajt és éppen a legfenyegetőbb veszedelmeket legyőzni csakugyan nem lehet.

Ha a Jézustársaság lemond a maior Dei gloria kérlelhetetlen elvéről, ha nem lendül mindig oda a legelső arcvonalba, ahol legélesebb volt a támadás a hit és az Egyház ellen, ha a katolikus gondolat, kultúra és erkölcs védelmében beéri a szerényebb és mérsékelt tempóval, akkor bizonyos nem szakadt volna rá az Egyház ellenségeinek gyűlöletgörgetege, sem a mérsékelt katolikusok bíráló tartózkodása. Akkor nem üldözték volna a jezsuitákat az egyik országból a másikba pogány fejedelmek és protestáns földesurak, abszolutista királyok és janzenista miniszterek s nevük ma nem szerepelne fekete listán az Egyház ellenségeinek könyveiben. De vajjon betöltötték volna-e akkor azt a hivatást, amelyet a Gondviselés nekik szánt? Megállították volna-e az egyetemes kereszténység pusztulásának szörnyű folyamatát? Megteremtették volna-e a hitbuzgalmi élet s a vallásos lelkesedés reneszánszát és sikerült volna-e szilárd szervezeti formák közé szorítani az egész vonalon az

azelőtt sok tekintetben lazán működő és szétfolyó egyházi erőket?

Talpra tudtak volna-e állítani egy skizmákban és eretnkségekben elerőtlenedett, újpogány humanizmusban és egyházi fegyelemlazulásban súlyosan vétkes kereszténységet? S ugyanakkor a nagy felfedezések által megnyitlt óriási pogány területeken, Távol-Keleten és Távol-Nyugaton diadalmasan felállíthatták volna-e Krisztus keresztjét? Erős és diadalmas volna-e akkor a mai katolicizmus, vagy részben csak romjain keseregne egy dicső multnak? S vajjon akkor azok a katolikusok, akik ma előkelő katedrai hangon szövögetik mérséklő és bíráló megjegyzéseiket, ma egyáltalán nyugodt katedrán és kényelmes páholyban ülnének-e s nem élnének-e szomorú és inséges katakombai kereszténységet, mint ma az Egyház képviselői Oroszországban?

V.

A Jézustársaság tagjai gyarló emberek s nem minden rendtagban érte el a lelkigyakorlatos gondolatkör vagy a Társaság nagyszerű alkotmánya a hősieségnek az alapító által szándékolt mértékét. Mégis kétségtelen, hogy ennek a rendnek tagjai között a letúnt 400 év folyamán a hősök, szentek, vértanúk és apostolok valóságos csillaghullása mutatkozott s annyi volt köztük az emberfölötti ember, a tudomány minden szakában, a katolikus tevékenységnek, hitterjesztésnek és egyházvédelemnek minden vonalán annyi a ragyogó és kimagasló név, mint kevés más egyházi testületben. S ami ennél is főbb: a Jézustársaságokra hárult az újkorban az ariánizmus óta legnagyobb egyházi veszedelemnek, a világegégessel fenyegető egyházforradalomnak megállítása s ezzel együtt a nyugati kereszténység felbomlásának és atomokra hullásának meggátlása.

Igazában alig alkothatunk már képet arról a romlásról, amely a XVI. század elején, a nyugati szakadás és pogány humanizmus után, egy elvilágiasodott kúria

folytonos reformhalogató habozása s a nyugtalan észak forradalmi villódzásai között nemcsak a katolikus gondolatot, hanem az egész kereszténységet fenyegette s amelynek akadálytalan folytatása kiszámíthatatlan romlást okozhatott volna.

Történeti tény, hogy ezt az általános zuhanást a trienti zsinat mellett főleg a Jézustársaság állította meg, a kereszténységnek ezt a végsőig felfokozott válságát főleg ő oldotta meg. Jórészt ő állította meg az esést s ugyanakkor befelé, az egyházi élet vonalán hatalmas reformmozgalmat indított útnak. Sok más tényezővel együtt, de jelentékeny részben ő tartóztatta fel útjában az egyházzsendülés és vallásszakadás vészesen terjedő hódításait. Visszaszerezte az Egyház régi tekintélyét és súlyát, befolyását a társadalmi, művelési és nyilvános életre. Új katolikus öntudatot ébresztett a fejedelmekben s a vezetésre hivatott katolikus értelmiségben. Eleven kultúréletet teremtett s szinte a semmiből létrehozta a széleskörű katolikus iskola- és nevelésügyet. A gyors városiasodás és polgárosodás korszakában felemelkedő néposztályok közkincsévé tette a magasabb katolikus műveltséget. Új lendületet adott a keresztény bölcséletnek, hittudománynak, valamint a világi tudományok szinte valamennyi ágának.

A Szentszéknek rendelkezésére bocsátotta minden erejét a trienti reform végrehajtásában s viszont maga is mindent elkövetett a Szentszék tekintélyének dogmatikai és gyakorlati elismertetéséért. Segített új szellemet önteni a papságba s megreformálni annak nevelését, régi rendekkel karöltve új öntudatra ébresztteni, az egyházvédelem és világi katolikusokat is. Végül a tengerentúli misszókban egész új országokba s pogány tartományokba vitte be az Evangéliumot szívós energiával, páratlan vértanui készséggel és körültekintő rendszerességgel.

Ezt az óriási teljesítményt azonban a Jézustársaság másképp, mint az ő minden erőt megfeszítő maximalista stílusával meg sem közelíthette volna. Amint

Benedek, Domonkos és Ferenc stílusa csodálatosan megfelelt a maguk kora szükségletének, úgy az újkor végzetszerűen eltolódott helyzetében csak a lelki-gyakorlatos gondolkör tüzeiben megedzett s egy katonás szerzetalkotmány szellemében megacélozott lelkiség elszánt maximalizmusa hozhatott teljes eredményt. Ez a szellem ott tüzelt és ott ragyogott egyetemi katedrákon és szerény kollégiumi tantermekben, büszke székesegyházak szószékein és tábortüzek mellett vagy börtönök homályában, kínai császárok előtt kifejtett csillagászati és matematikai teljesítményekben s a dél-amerikai redukciók szegény indián műhelyeiben. Rettenetes Ivánok és francia Napkirályok udvarában, valamint kegyetlen irokézek és egyházüldöző japán despoták borzalmas kínzásai alatt. Ez a szellem mindent vállalt és megkísérelt, amivel Krisztus ügyét előbbre lehetett vinni s csak úgy érhetett célt, ha minden feladatát legjobban és legtökéletesebben igyekezett teljesíteni, minden veszélyt a legnagyobb gonddal igyekezett az Egyháztól távoltartani.

Már azért is, mert mindent: a legtöbbet és legteljesebbet akarta, azért sem lehetett mindenkinek rokonszenves és népszerű. Azonkívül munkájának és stílusának természetében rejtett, hogy a tagok közt erős testületi szellem fejlődött ki s egy bizonyos kifejlett bizalom a rend módszereivel és felkészültségével szemben. Mi sem természetesebb, minthogy ezt egyesek gögnék és túlzott önértetnek vagy pedig rendi nagyravágyásnak és hatalmi túltengésnek érezték.

Alig egy századdal a rend alapítása után a Jézus-társaság már az egyházi élet legfontosabb pozícióit tartotta kezében, sokszor csakugyan anélkül, hogy kereste volna azokat. Jezsuiták voltak a királyok, fejedelmek gyóntatói, pápák és püspökök tanácsadói, a legelőkelőbb szószékek betöltői; az ő iskoláikba tódult a tanulni vágyó ifjúság legnagyobb számban s az ő gyóntatószékeiket ostromolták a hívek legtöbb bizalommal. Soraikból kerültek ki a legnevesebb írók, tudósok, kutatók, az ő hithirdetőik dicsekedhettek a

legvirágzóbb missziós telepekkel. Emberileg nem az a csodálatos, hogy egy ilyen rendnek hamarosan még fegyvertársai körében is akadtak irigyei, hanem inkább az lenne csodálatos, ha nem így lett volna.

Különösen ha ez a rend a közös cél érdekében az eddig használt közös módszerektől eltérő stílust és eszközöket is használt, ha nem csak a maga belső életében szakított a régi szerzeti élet külső, monasztikus sajátosságaival, hanem a „mindenkinek mindene lettem” elv alapján a bölcs alkalmazkodás módszereit is nagy mértékben a programjába vette. Ha itthon humanistább lett a humanistáknál s Indiában brahmánabb a brahmánoknál; ha a galamb egyszerűségével Krisztus utasítása szerint egyesítette a kígyó okosságát.

Ahogy nem lehetett jogosan a szemükre vetni a jezsuitáknak, hogy az apostoloskodás hagyományos eszközein túl mindig új és jobb eszközöket is kerestek, úgy nem szabad a tudatos irigység számlájára írni azt sem, ha káprázatos eredményeik s hamarosan elért fölényük bírálatra tette hajlamossá azokat, akiket tradícióik tiszteletbentartása szerényebb sikerekre utalt. De annál inkább érthető a gyűlölködésnek az a heveny foka, amely a rendnek s az Egyháznak kifejezett ellenségeit, főleg a francia janzenistákat, oly éles és maró kritikára indította a rend ellen, a jezsuita névnek oly mérhetetlenül igazságtalan befekettítésére, amely csak a támadások nyomán diadalmasan előrobogó enciklopedizmusnak s a minden egyházi életet elsöprő forradalomnak készítette elő az útját. A bírálat s főleg az ellenséges csatazaj nem mindig annak a jele, hogy a csapat rossz harcot harcol.

A Jézustársaság ma nem áll egyedül az első vonalban, mint a XVI. és XVII. század folyamán; ma részben éppen az ő tevékenysége folytán mennyiségben és minőségben hallatlanul megnagyobbodott és megerősödött már a Krisztusország küzdőseregének frontja. De ma is kimagasló a Társaság szerepe ezen a fronton. Nemcsak azért, mert a legnagyobb létszámú egységes szerzetesrend s a hitterjesztés, a katolikus tudomá-

nyosság és főleg a felsőbb oktatás terén világviszonylatban első helyen áll, hanem mert a lelkigyakorlatoknak szelleme, az a nyughatatlan, cselekvésre hajtó, egyre a jobb és tökéletesebb módszereket kereső stílus, amely a rend alapítójának a lelkéből lövelt fel először ilyen intenzitásban és korszerű rugalmasságban, ma is lényeges kelléke az apostoli harcnak, lényeges feltétele az egyre sötétebben gomolygó viharfelhők alatt is győztes helytállásnak s bizonynal az is marad időtlen időkg.

A rendnek mindig lesznek ellenségei, lesznek baráti bírálói is. De ahogy az első 400 évről csodálkozó hálával emlékezik meg az elfogulatlan történelmi szemlélet, úgy a következő évszázadokon is bizonynal sokszor szükség lesz még a Regnum Christi legodaadóbb fekete-seregére, amelynek ki tudja, milyen feladatokat szán még a jövőben is az Egyházáról soha meg nem feledkező Gondviselés.

Egy rend jubileuma elé.

1940 szeptember 27-én lesz 400 éve, hogy III. Pál pápa hivatalosan jóváhagyta a Jézustársaságot s így a jezsuitarend életbelépett.

A Jézustársaság 400 éves jubileuma bizonynal olyan évforduló lesz, amelyre az egész világ felfigyel. A rend lelkes barátait ez a jubileum majd ünneplő örvendezésre szólítja fel, de a rend ellenségeinek is alkalmat ad arra, hogy évszázados vádjaikat felújítsák a rend ellen.

Mégis az az érzésünk, hogy ez a jubileum sok tekintetben különbözni fog azoktól a rendi jubileumoktól, amelyeket az utóbbi évtizedek folyamán ült meg a katolikus világ. A jezsuitáknak vannak lelkes barátaik, akik nem fukarkodnak a magasztalásnak és dicséretnek néha már minden korlátan túlcsapó kifejezéseitől sem a renddel szemben s ha csokorba gyűjtünk azokat az elismerő nyilatkozatokat, amelyekkel pápák, szentek, tudósok, közéleti férfiak, sőt igazsá-

gos lelkű másvallású szemlélők is a rend nevét körülfonták, a dicséreteknek olyan tömegével állnánk szemközt, amely már szinte káprázatba ejtő.

Ezekkel a dicséretekkel a túlsó oldalon, a katolikus név ellenfeleinek oldalán természetesen époly harcos elutasítás, ócsárlás és vádaskodás zúdul a Jézustársaságra, mint amennyi dicséretben és ragaszkodó szeretetben a hívek oldalán van része. A két szélsőség között ott van azonban egy elég gyakori, harmadik jelenség: egy bizonyos hüvös tartózkodás a Jézustársasággal szemben olyan katolikusok oldalán is, akik elismerik a Jézustársaság páratlan teljesítményeit, kimagasló jelentőségét az újkori egyháztörténelemben s mégsem tudnak egészében felmelegedni Loyolai Ignác rendje iránt. Legőszintébb elismerésük megnyilatkozásain is valami bizonytalan, határozatlan húzódozás rezeg keresztül, egy szkeptikus és megszorító „de” szócskát, a dicséreteikhez egy csendesen elhárító gesztust fűznek hozzá s a nyilvánosság előtt nem túlságosan szeretnek a jezsuiták barátaiként szerepelni.

Egészen természetes dolog, hogy a katolikus Egyház szerzetesrendjei nem kedvesek az Egyház ellenségeinek. Hogy ezek a jezsuitákra különösen is haragusznak, szintén nem csodálhatja az, aki tudja, hogy az Egyházat az utóbbi 400 év folyamán kevesen szolgálták olyan odaadással és felkészültséggel, az Egyház ellenségeinek tévedéseit és túlkapásait kevesen leplezték le s verték vissza olyan lendülettel, mint a Jézustársaság. Nincs azon semmi csodálnivaló, ha a diadalmas előrerobogásban mindenekelőtt a jezsuita rend által megakadályozott vallásszakadás hívei máig sem tudják megbocsátani Szent Ignác fiainak azt a rengeteg szellemi és erkölcsi vereséget, amelyet tőlük szenvedtek s az sem lehet meglepő, ha a jezsuita név bizonyos felekezeti körökben ma is minden elképzelhető iszonyatosságnak és ördögiségnek foglalatját jelenti.

Még az sem lep meg, hogy azok a lappangó eret-

nekségek, amelyek nyíltan sohasem hagyták el az Egyház kereteit, hanem belülről akarták azt kiüresíteni, nevezetesen a janzenizmus, gallikanizmus és regalizmus, halálosan gyűlölték a jezsuitákat, mert bennük látták legerősebb és legtevékenyebb ellenfeleiket. Ezeknek az irányzatoknak sikerült a rend nevét a köztudatban annyira befeketíteni, mint egyetlen más szerzetét sem s az általuk oly szorgalmasan terjesztett jezsuitaellenes vádak és hangulatkeltések az „aliquid semper haeret” alapján még katolikus részen is sokfelé hitelt találtak, főleg amikor nem éppen protestáns, hanem a protestantizmussal elvileg rokon, de névleg mégis katolikus janzenisták szórták azokat a köztudatba. Így talált pl. széles körökben hitelre az a *történetileg téves felfogás is, hogy a Jézustársaságot kifejezetten a protestantizmus ellen létesítette* alapítója.

Ez az egy történeti ferdtetés s az a való tény, hogy a Jézustársaság a vallásszakadás legélesebb ellenzője volt, maga is megmagyarázza, miért nem mernek egyes közéleti tényezők a nyilvánosság előtt bátran kiállni a Jézustársaság védelmében: nyilván attól félnek, hogy ezzel a közvélemény protestáns és liberális részét maguk ellen ingerlik. Bizonytalán ugyanez magyarázza meg azt a sajátságos tény, hogy azok, akik más szerzetesrendek kulturális és hazafias érdemeit minden tartózkodás nélkül a lelelkesebb szavakkal magasztalják, sokszor egyszerre elhallgatnak, mihelyt a Jézustársaságnak nem is csak egyházi, hanem kulturális és hazafias téren is minden más tényezőt árnyékba állító érdemeiről esik szó.

Ez lehet oka többi közt annak is, hogy a Jézustársaság kimagasló érdemeit például a magyar felső- és középfokú oktatásügy kifejlesztése terén sem hivatalos tényezők, sem kultúrtörténészeink nem nagyon szokták kifejezetten elismerni, vagy hogy amikor néhány évvel ezelőtt a Pázmány-egyetem jubileumát ünnepeltük, mindenről és *mindenkiről szó esett, csak az egyetem első tanáraitól, az egyetemet másfél évszázadon át tudósokkal és tanárokkal ellátó Jézus-*

társaságról nem igen emlékeztek meg. Ime, a Jézus-társasággal szemben való sajtószzerű viselkedésnek jellemző tünetei.

Mi ennek a tartózkodásnak az oka? A ditirambikus hangú dicséretnek, a szeretet és ragaszkodás példátlan nyilatkozásai mellett mi ennek a hűvösségnek magyarázata?

Tévedés volna azt hinni, hogy ennek a viselkedésnek minden esetben csak az ellenséges vádaskodások öntudatlan átvétele, vagy pedig a pusztán emberi tekintet és gerinctelen megalkuvás lehet az oka. Aki a Jézus-társaság történetét forgatja, már az alapító személyét illetően s az első évtizedektől kezdve észrevehet egy bizonyos ideges húzózkodást a renddel szemben nem egy katolikus tényező részén, amely húzózkodás végigkíséri a rendet 400 éves történetén. Ahogyan már az alapítót ismételtelen az inkvizíció börtöneibe hurcolták, ahogy a tudós dominikánus Cano Menyhért antikrisztusnak nevezte az új rend tagjait s a toledói primás, Siliceo érsek kiközösítéssel fenyegette azokat a híveket, akik a jezsuiták prédikációit hallgatják, úgy nem hiányzott a Társaság mellől az ellentmondás és barátságtalan bírálat szelleme soha s nem hiányzik a mai napig.

Tetőfokát ez a jezsuitaellenes hangulat a XVIII. század második felében érte el, amikor Pombal, Tanucci s a Pompadour-kreatúrák cselszövéseinek sikerült a Társaságot éppen a vezető katolikus államokból száműzetni, majd XIV. Kelemen által a rendet feloszlattatni (1773). Virágzása delén csak két rendet ért ez a végső megszegényítés: a templomosokat és a jezsuitákat. Előbbieknek megsemmisítését (1312) tökéletesen magyarázza Szép Fülöp francia király pénzsóvárgása, aki a templomosok vagyonára vágyott, de a Jézus-társaság megsemmisítésében elsősorban az *elvi ellen-szenv* dolgozott.

*

Ennek a sajtószzerű ellenszenvnek, tartózkodásnak és hűvösségnek végső magyarázatát, azt hisszük,

magának a rendnek egy bizonyos, szavakba nehezen foglalható jellegzetességében, egy különös és titokszerű vonásban kereshetjük, amely a rend szelleméből, legbensőbb mivoltából fakad. Ezt a sajátos és jellegzetes vonást legtalálóbban talán a *maximalizmus* szavával fejezhetnők ki, amely a Jézustársaságnak egész alkotmányán, szervezetén, működési irányán és történetén végigvonul.

Ez a maximalizmus, a mindenben a legtöbbet, az egészet, a teljes eredményt kereső szellem már az alapító jelmondatában: az „Isten nagyobb dicsőségének” mint vezérlő eszmének kitűzésében megmutatkozik, amely nemcsak célt, hanem egyúttal irányítót és zsinórmértéket jelez s a rendi alkotmány egész felépítésében katonás következetességgel érvényesül. A „*maior Dei gloria*” határozza meg a jezsuita rendnek nemcsak alapvonásait, hanem szinte minden legkisebb szabályát, rendi szokását és berendezését, az előljárók és alattvalók viszonyát, az apostoli vállalkozások mikéntjét és sorrendjét, a Társaság egész tevékenységének ütemét és modorát.

A rendalapító két klasszikus munkájában: a *Lelki gyakorlatos-könyvben* s a *Társaság alkotmányában* mindörökre s megmásíthatatlanul lefektette ennek az apostoli maximalizmusnak az elveit. Aki ezt a két, világtörténeti vonatkozásban is jelentős könyvet végiglapozza, nem menekülhet a benyomás alól, hogy itt nemcsak egy szent és kegyes aszkéta beszél, egy Istenbe merült lélek, egy meleg szív, bölcs vezér és lelki tanító, hanem egy hódító, egy stratég, egy messzenéző vezérkari főnök, egy szervező lángelme, akinek époly forró a szíve, mint amilyen hidegen számító az esze s akinek minden törekvése az, hogy bonyolult területen, veszedelmes harcmezőn, félig már elvesztett csaták síkján is győzelemre vigye Krisztus ügyét; aki ebből a célból hadba vet minden tartalékerőt, előre elhárít az útból minden veszedelmet, eleve keresztülhúzza az ellenségnek minden cselekvését és főleg a maga katonáit siet a győzelem elszánt vágyá-

val, egy semmi akadálytól vissza nem rettenő, semmi áldozattól meg nem torpanó akarati lendülettel eltölteni.

A Jézustársaság ellenségei később azt az esetlen vádat eszelték ki, hogy a jezsuiták a céllal szentesítetik az eszközöket. Ez a vád nem ugyan ebben a naiv és hamis fogalmazásban, hanem egy sokkal tisztább és felsőbb értelemben valami igazságot csakugyan tartalmaz; azt, hogy Loyolai Ignác stílusában mindig a cél a fontos s nem az eszközök, nem a cél idomul ezekhez, hanem ezek idomulnak kérlelhetetlen következetességgel a célhoz. Vagyis, hogy nem a hajlam számít, a szokás, az emberi szempontok, a kényelem s az evilági felfogások, mégcsak az önszeretnek és nagyravágyásnak azok a magukban jogos szempontjai sem, amelyeket bizonyos fokig az egyházi élet is elismer. Az alapító könyörtelenül keresztülhúz mindent, ami a célnak útjában állhat s szó nélkül való feláldozását követeli mindannak, ami emberileg mégoly kellemes, természetes, sőt szép, de beszűkíti a maior Dei gloriá-t s a Krisztus-ország terjesztésének lehetőségeit.

Nincs benne kétség, a rendnek ez a *maximalista és katonás szelleme*, ez a hidegen számító s mégis forró lelkesedést követelő lelkület, a lelkek üdvéért s az Isten nagyobb dicsőségéért minden emberi vonást és hajlamot félrelökő stílus tette a Jézustársaságot 400 éven át oly roppant nagygyá és erőssé s ez magyarázza meg azokat a legendába illő eredményeket, amelyeket a rend az egyházi élet minden vonalán elért. De ez magyarázza meg ellenségeinek félelmét s engesztelhetetlen haragját is a renddel szemben, valamint azt a bizonyos hűvösséget és féltő tartózkodást is, amely a rendet egyes katolikus figyelői részéről kísérte.

Lehet egy szerzet vagy egy egyházi intézmény nagyszerű, hősiés, szent és apostoli eredményekben gazdag s ugyanakkor mégis emberileg vonzó, ellentmondást nem keltő, bírálatot magára nem vonó, szelíd

és idilli jelenség. Talán Assisi Szent Ferenc alkotása a legjobb példa rá.

A Szent Ferenc-rend tagjai fennálásuknak hét évszázadán át páratlan érdemeket szereztek, sokfelé megújították a föld színét, virágzásba emelték a hitéletet, nagyszerű hódításokat végeztek a missziókban s nagy lendülettel küzdöttek az eretnokségek ellen is. Mégis rendjük egész megjelenése a Poverello bájos és szelíd egyéniségét tükrözi, nem a katonáét és szervezőét, mint Loyolai Szent Ignác volt. Az az élő elragadtatás, ima és költészet, amely Assisi Ferencet jellemezte, talán kevesebb félelmet ébresztett az Egyház ellenfeleiben, mint Szent Ignác műve, de kevesebb ellentmondást és ellenszenvet is keltett magával szemben.

*

Közelfekvő a kérdés: *helyesen tette-e Szent Ignác*, hogy a maga rendjét nem egy hasonlóképp extatikus és szelíd szerzeteseszményre eskette fel? Nem lett volna-e okosabb, ha a Jézustársaság szellemi arculatán sem jelentkeznék az a nyughatatlan, szinte mohó és türelmetlen vonás, amely mindenben a legtöbbre és legnagyobbra vágyik s ezzel tömérdek ellenfelet és vetélytársat is szerez magának? Mennyivel több barátja volna ma a rendnek, ha a jezsuiták nyugodtabban, békésebben, emberibb módon küzdenének eszméikért, ha némi engedékenységgel árán is, de nagyobb mérséklettel dolgoznának s nem ingerelnék az Egyház ellenségeit végső ellenállásra s önmagukkal szemben is olyan elkeseredett gyűlöletre? Akkor bizonyosan elhallgatna a páholyban ülők sokszor epés bírálata is az ő módszereikkel szemben.

Azonban akik így gondolkoznak, azoknak azzal felelhetünk, hogy bizonyos jó, ha vannak az Egyháznak olyan rendjei és testületei is, amelyek szelíd és mérsékelt stílust követnek s az Egyház ellenségeit inkább csendes türelemmel, mint visszavágással és ellentámadással iparkodnak lefegyverezni; de pusztán ezek-

kel a szelíd és békés eszközökkel minden bajt és éppen a legfenyegetőbb veszedelmeket legyőzni csakugyan nem lehet. Ha a Jézustársaság lemond a maior Dei gloria kérlelhetetlen elvéről, ha nem lendül oda mindig a legelső arcvonalba, ahol legélesebb volt a támadás a hit s az Egyház ellen, ha a katolikus gondolat, kultúra és erkölcs védelmében beéri a szerényebb és mérsékeltébb tempóval, akkor bizonytalannal nem szakadt volna rá az Egyház ellenségeinek gyűlöletgörgöttege, sem a mérsékelt katolikusok bíráló tartózkodása. Akkor nem üldözték volna a jezsuitákat egyik országból a másikba pogány fejedelmek és protestáns földesurak, abszolutista királyok és janzenista miniszterek s nevük ma nem szerepelne feketelistán az Egyház ellenségeinek könyveiben.

De vajjon betöltötték volna-e akkor azt a hivatást, amelyet a Gondviselés nekik szánt? Megállították volna-e az egyetemes kereszténység pusztulásának szörnyű folyamatát? Megteremtették volna-e a hitbuzgalmi élet s a vallásos lelkesedés reneszánszát és sikerült volna-e szilárd szervezeti formák közé szorítani az egész vonalon az azelőtt sok tekintetben lazán működő és szétfolyó egyházi erőket? Talpra tudtak volna-e állítani egy skizmákban és eretnokségekben elerőtlenedett, újpogány humanizmusban és egyházi fegyelemlazulásban súlyosan vétkes kereszténységet? s ugyanakkor a nagy felfedezések által megnyílt óriási pogány területeken, Távol-Keleten és Távol-Nyugaton diadalmasan felállíthatták volna-e Krisztus keresztjét?

Erős és diadalmas volna-e akkor a mai katolicizmus, vagy csak romjain keseregne egy dicső multnak? S vajjon akkor azok a katolikusok, akik ma előkelő katedrai hangon szövögetik mérséklő és bíráló megjegyzéseiket, ma egyáltalán nyugodt katedrán és kényelmes páholyban ülnének-e s nem élnének-e szomorú és inséges katakombai kereszténységet, mint ma Oroszországban?

„Pázmány egyeteme és a Jézustársaság.”

Félezer lapnyi, díszes, méltó megemlékezés jelent meg a Pázmány-egyetem lefolyt jubileumának ünnepeiről. Az ünnepségek előkészítése, a jubileumi törvény, a jubileumi ünnepségek s ezeknek jelentősége az Emlékkönyv főbb fejezetei, amelyekhez csatlakozik még a külföldi és hazai üdvözetek szövege, valamint a jubileum alkalmával díszdoktorrá avatott bel- és külföldi előkelőségek név- és képjegyzéke. mindez a Kornisnál már megszokott szabatossággal és kimerítő pontossággal. Az egyetem jubileumának hű tükre ez a könyv, későbbi korok számára megbízható útbaigazító.¹

Katolikus emberben büszke örömeztetést kelt ez a könyv, amint azt keltette maga a jubileum is, hiszen az egyetemet nem lehetett ünnepelni a katolikus Egyház és annak jelese: Pázmány Péter ünneplése nélkül. Ami az egyetem alapításában és nagyra-növelésében igazán kiváló és úttörő momentum volt: Pázmány, a jezsuiták, később Lósy, Lippay, Mária Terézia — mind a katolikus áldozatkészség és nagyvonalúság felemelő emlékjele.

*

Másfelől mégis az Emlékkönyv, éppen úgy, mint maga az ünnepség, bizonyos fájdalmas érzéseket is kever bele az ünneplésbe, amennyiben ebben az ünneplésben, mint azt annakidején Petrovác Gyula a képviselőházban nagyon helyesen kifejtette, *bántó és igazságtalan módon háttérbe került az egyetem alapításának katolikus jellege és célzata*. Az, hogy az egyetemet Pázmány Péter a katolikus hit védelmére s a katolikus kultúra fejlesztésére alapította. Szerencse még, hogy az Emlékkönyv Petrovác kifogásait is

¹ A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem alapítása 300 éves évfordulójának jubileumi Emlékkönyve. Szerkesztette: Kornis Gyula, az egyetem rektora.

említi s történeti hűséggel közli azt az idegeskedést is, amellyel a jelenlevő protestáns képviselők, főleg a protestáns előadó: Kelemen Kornél és a protestáns Tasnádi Nagy András Petrovácz tárgyilagos, történeti hűséget sürgető beszédébe belekötöttek. A kultuszminiszternek az a nyilatkozata, hogy a jelen pillanatban Pázmány Péterben nem a katolikust, hanem csak a magyart kell látni, mert katolikus mivoltának és törekvéseinek hangsúlyozása „esetleg egyesek körében visszatetszést keltene” (98), a kormányzat jóhiszemű opportunizmusát magyarázza, de semmiesetre sem tartalmaz tárgyilagos és megnyugtató választ a felhozott alapos panaszra. A helyzet a miniszter burkolt megállapítása szerint tehát mégis az, hogy ennek a nagyszabású *katolikus alapításnak katolikus jellegét a jubileumi törvényben s annak megokolásában el kellett mellőzni*, máskülönben a fennálló katolikus-ellenes elfogultság mellett félő volt, hogy az egyetem ünneplése a törvényhozás részéről nem ment volna egyhangúan.

Ez bizony *szomorú behódolás* az uralkodó türelmetlenség és antikatólikus felfogások előtt, amely behódolást csak erős egyoldalúsággal lehet a felekezeti békének és nemzeti együttérzésnek a kalapja alá erőltetni. Nem béke ez, hanem szolgaság; nem együttérzés, hanem a katolikus név méltatlan elnyomása. Bezzeg, ha egy protestáns eredetű és alapítású egyetem ünnepléséről lett volna szó, bizonytalannal nem hallgatták volna el ilyen feltűnően az egyetem alapításának felekezeti céljait s egészen elképzelhetetlen még az is, hogy ott katolikus előadót bíztak volna meg a törvényjavaslat magyarázásával és megokolásával.

A másik fájó momentum, amely az egész egyetemi ünneplésen végigvonul, az az ugyancsak igazságtalan és méltánytalan mellőzés, amelyben az egyetemet első és történetileg legjelentősebb korszakában fenntartó

s azon tanító Jézustársaságot az egész ünneplés során részesítették. Úgyszólván csak az egy rektori beszéd tesz e téren kivételt. Mintha minden egyéb ünneplő tényező félt volna attól, hogy a gyermeket a nevének nevezze s megemlítsse, hogy Pázmány az egyetemet a Jézustársaságra bízta, az egyetem másfélszáz éven át *jezsuita egyetem* nevét viselte s annak *tanárai több mint száz éven át jezsuiták voltak*.

Egy egyetem alapításához más is kell, mint pénz és bőkezűség; oda nevezetesen és elsősorban tanárok, tudósok kellenek s ezeket a tudós tanárokat az akkori Magyarországon megfelelő számban egyesegyedül a Jézustársaság tagjai adhatták. Ők voltak azok, akik Magyarországon az európai színvonalú egyetemi oktatást meghonosították s másfélszáz éven át nálunk mindenestre szokatlan színvonalra emelték. Az egyetemnek ezekről a Pázmány Péterrel bizonyos fokig egyenrangú alapítóiról és felvirágoztatóiról a liberális és protestáns egyeduralomtól reszkető opportunizmus még csak megemlékezni sem mert, ami éppoly hiba és szégyenletes méltánytalanság, mint ha az ünneplők magáról Pázmányról feledkeztek volna meg. Pázmányt mégcsak lenyelték, de már a jezsuitákat méltókép emlegetni nem merték.

Így veszett el ezúttal is emléke annak a szerzesi tevékenységnek, amely Magyarország közoktatásának felső és középső fokon voltaképpen megalapítója volt; aminthogy ennek a ténynek az elismerését és hangoztatását is állandóan nélkülözzük. Amikor Magyarországon még sem az állam, sem a későbbi tanítórendek még közép- vagy felsőiskolákat nem tartottak fenn, a Jézustársaság már gimnáziumokkal s jogakadémiákkal szórta tele az országot; e jezsuita kollégiumok száma hovahamar 42-re emelkedett. Hihetetlen teljesítmény ez s egyszerűen annyit jelent, hogy Magyarország közoktatásügyének semmiféle más tényezővel mégcsak össze sem hasonlítható mértékben a Jézustársaság volt a megalapítója, európai

színvonalra emelője, mégpedig országos vonatkozásban s a felekezetek iskolai teljesítményeit messze túlszárnyaló mértékben.

Miért nem szabad ezt elismerni? Miért nem szabad ezt hangoztatni? Miért kellett ezt még a Pázmány-egyetem jubileumán, a Jézustársaságnak a Pázmány Péter alapításába való bekapcsolódása évfordulóján is félnék és méltatlan hallgatással mellőzni? Alig találunk rá más magyarázatot, mint azt a liberális szellemet, amely annyira reszket a felekezeti részről hatalmasan felfűtött jezsuitaellenszenv és jezsuitafélelem minden megrezdülésétől, hogy inkább a napot is letagadná az égről, semhogy a történeti igazságot ki merje mondani.

Ez a két feltűnően igazságtalan mellőzés mélyseges diszkántot vitt bele az egyetemnek egyébként annyira örvendetes és sikerült ünneplésébe. Az Emlékkönyv szerkesztőjének őszinte köszönet jár érte, hogy amennyire a történeti hűség keretei közt tehetette, ennek a mellőzésnek historikumát szintén nem hallgatta el.

Örök korszerűség.

Az apostolkodás tökéletesítésének, az apostoli hatás fokozására való törekvésnek, így is mondhatnók: az apostolkodás racionalizálásának egyik érdekes tünete az Egyházban egyrészt az *alsópapság*, beleértve a diákonusi rendet is, másrészt pedig a *szerezesség* intézménye. Mindkettő abban a formában, ahogy ma ismerjük, egyházi, nem egyenesen krisztusi alapítás.

A gyakorlati szempontja vezette az Egyházat az apostolok korában oda, hogy az egységes papi rendet, amelynek teljessége mint püspöki hivatal krisztusi eredetű, a felszentelésnél átszármaztatott lelki hatalom tudatos megszűkítésével három ágra osztotta: a püspökin kívül az egyszerű papira és a szerpapira. A mérőben egyházi eredetű és szentségi ordót nem közve-

tító egyéb egyházi rendek, az alszerpapság és a kisebb ordók ugyanennek a munkamegosztó s az apostolkodást ezáltal intenzifikáló törekvésnek eredményei. Az Egyház hasonlíthatatlanul rugalmasabb és tevékenyebb lett általuk, mintha csak teljhatalmú püspökökkel dolgozott volna a lelkek őrzésén, az istentisztelet és egyéb egyházi feladatok ellátásán.

A papi rend feltaglalása püspökre, papira és szerpapira vezetett, aztán az alszerpapi s kisebbrendi hivatalok bevezetésére az Egyházban, amelyeknek viselői már nem részesei a Krisztus-rendelte ordónak, de mégis el vannak választva a merőben világi elemtől. A világi elemre is átnyúló egyházi segédtevékenység legvégső kisarjadzása az Actio Catholica, vagyis a világi katolikusoknak szerves bevonása a hierarchia mellett az egyházi élet munkálásába.

A papi rend tagolása és kiterjesztése s a világi apostolkodás megszervezése között valamiféle középső helyet foglal el a *szertetesség* intézménye, amely az egyházi apostolkodás iure humano, emberi jogon történt fokozásának és racionalizálásának talán legszembeeszkőbb példája. A szertetesség már a keresztény őskor vége óta szinte felbecsülhetetlen kiegészítő része az egyházi apostolkodás szerkezetének, úgy szólva el sem lehetne képzelni az egyháztörténetileg adott fejlődését akár Keleten akár Nyugaton nélküle.

Ha kivonnók az egyháztörténelemből mindazt, amit csak Nyugaton pl. a bencés-rend, a ciszterciták, premonstreiek, ferencsek, domonkosok, jezsuiták s nem utolsó helyen a női szerzetes társulatok műveltek, amelyekhez az újkor modern szerzetestársulataiban a szerzeteseszméknek egész sokszínű és sokárnyalatú kiterébenyesedése lépett, ha elvonnók a lelkipásztorkodásból, a katolikus nevelésügyből és tudományos életből, a karitás vagy a hitterjesztés munkálataiból azt a felmérhetetlenül sokszerű és nagyjelentőségű feladat-teljesítést, amelyet a szertetesség végez, az egyházi munka méretei ugyancsak összetöpörödnének. S nem

szabad feledni: a szerzetesség mégsem egyenesen isteni alapítású, nem kifejezetten krisztusi rendelésű intézmény, bár alapelvei mélyen benne gyökereznek az evangéliumban. A katolikus vitalitásnak csodálatraméltó hajtása ez, az apostolkodó buzgóságnak és leleményességnek bámulatraméltó tetőépitménye.

Ha most még tovább megyünk, azt mondhatjuk: még a szerzetességen belül is egészen figyelemreméltó példája a fejlődésnek, a mind tökéletesebb kiépítésnek, a hatékonyság fokozásának s az apostolkodási racionalizálásnak a *Jézustársaság*. Nem szükséges a jezsuita rend fanatikus tisztelői közé tartoznia annak, aki megállapítja, hogy Loyolai Szent Ignác alkotásában a szerzetesi és nevezetesen az apostolkodó-szerzetesi gondolat intézményes megszervezése sok tekintetben a fejlődés csúcspontját jelenti. Nem ér el abszolút tökéletességet, mert semmiféle emberi alkotás nem abszolút tökéletességű, de a hatékonyság fokozásának és szilárdításának útján olyan magaslatra jut fel, amelyre a rend fellépéséig senkisémet jutott el s amelyet fokozni már alig lehet.

Loyola alkotása óta ugyan létesültek újabb szerzetesrendek és társulatok is, amelyek egy-egy részletes apostolkodási cél — pl. a nevelés vagy a hitterjesztés — terén specializálták magukat s jutottak el imponáló magaslatokra; de átfogó, egyetemes célú, az egyházi tevékenység minden ágát felölelő szerzetesintézmény, amely még jobbat, még nagyobb, még hatékonyabbat tudott volna az Úr országának munkájába beállítani, egyetlen más alakulatban sem mutatkozott. Nincs is egyetlen szerzetes rend, sem a régiéket sem az újak közül, amely az Egyház újkori történetébe oly mélyen s oly ragyogóan írta volna be a nevét mint a *Jézustársaság*.

Mellesleg: aki ezt elismeri, ezzel éppen nem csökkenti a régi szerzetesrendek érdemét, mert hiszen Szent Ignác voltaképp csak azokon az alapokon épített tovább, amelyeket ők raktak le; az ő érdeme és gond-

viselésszerű küldetése éppen az volt, hogy egy ezeréves szerzetesi fejlődés minden gazdag tapasztalatát szeme előtt tarthatta, amikor a magát kétségtelenül világtörténeti vonatkozásban is páratlan szervezői éleslátással és bölcsességgel megalkotta, a legjobbat tartván meg minden eddigi intézményből s megtette azt az emberileg kiszámítható legtökéletesebb pótlásokkal.

A Jézustársaság alkotmányához igazodtak többé-kevésbé az újabb szerzetes társulatok is csaknem valamennyien. A rend szelleme, az újkori apostolkodás, lelkipásztorkodás és egyházas élet egyetemes érvényű reformszellemévé lett s a Társaság számos sajátos elve és intézménye, nem utolsó helyen a lelki-gyakorlat és a népmisszió, az egyetemes Egyház hivatalos gyakorlatai közé is átment.

A szerzetességnek és a hierarchia kikristályosodásának ez a példája a mi szempontunkból két irányban is rendkívül tanulságos. Egyik irányban annak bizonyítéka, hogy az egyházi apostolkodás terén mennyi fantáziának, milyen nagyarányú rugalmasságnak, alkalmazkodó képességnek, leleményességnek és kezdeményező erőnek van helye. Nincsenek itt áttörhetetlen skémák, csonttá fagyott intézmények, ércfalak, amelyek a fejlődésnek útját szegnék. Ha a dogma s bizonyos fokig az egyházjog szükségszerű és bölcs határokat szab is az Egyházban az emberi tettvágynak, ezek a korlátozások inkább csak annak szabják útját, ami az Egyházba mint nemkatolikus elem kívánna beszüremkedni s az értékes kezdeményezéseknek és a fejlődésnek nem gátlói, hanem szabályozói szoktak lenni. A vaskalaposág, a meglevőhöz való egyoldalú ragaszkodás, a tegnapi kultusza s a kényelmes egyhelyben-tipródás minden esetre éles korlátokat talál a vázolt sokoldalú és széles mozzanatú fejlődésben.

Másik irányban azért tanulságos az ismertetett akciófejlődés, mert maga is eleven példája annak, hogy a tökéletesítésben, racionalizálásban és állandó

önreformban megállani sohasem szabad, mert különben a legszebb kezdemény és legértékesebb intézmény is léleknélküli taposómalommá válhatik. A legnagyobb elmeélel, a legtöbb természetes és természetfölötti bölcseséggel kieszelt és megalkotott szervezetek is holt keretté válnak, ha képviselői és hordozói nem keresik mindig újra és újra az életadó gondolatokat, a lendületben megtartó eszméket és erőket.

Az imént a Jézustársaságra mutattunk rá mint olyanra, amelynek intézménye az egyházi és apostolkodási munka fokozásának és racionalizálásának szinte már felül nem múlható csúcspontja. De nem mutatja-e éppen a jezsuita rendnek a története azt is, hogy bár a rendnek legfőbb erőssége az állandó önreform s az eredeti szellemnek minden elképzelhető eszközzel való állandó felfrissítése és megújítása, mégis még ez a rend is széles skáláját mutatja a felfelé lendülésnek és aláhanyatlásnak? Ennek a rendnek az életében is az első száz évre esik a teljesítmények csúcspontja: akkor élt legtöbb szentje, legkiválóbb tudósai, szervezői, kezdeményezői. A XVII. század közepétől fogva a rend fénye fokozatosan halványul s a XVIII. század folyamán, amikor pedig számbeli és intézményes fejlődésének szinte a tetőfokára jutott, már nem tudta az általános egyházi süllyedést, a voltaire-izmus terjedését vagy a janzenista és regalista irányzatok uralomrajutását feltartóztatni, annyira nem, hogy ezek az irányok szinte ellenállás nélkül tölthették ki rajta bosszújukat a rend feloszlatásában.

Égyes más szervezeteken viszont a belső hanyatlás és megmerevedés példáit tanulmányozhatni: azt, hogy egy fölséges kezdeti gondolat és nagyszerű lendület, amely elején egész nemzedékeket meg tudott mozgatni s egész korok fejlődésének irányát változtatta meg, miképpen lankadhat el, miképpen válhatik sablonná, az emberi gyengeségnek s a szervezet valamelyik pontján befurakodó világias szellemnek a fuvallata alatt. Sőt arra is van eset, hogy egyes rendek és intézmé-

nyek éppen az eredeti szabályaik s alkotmányaik betűszerinti épentartása címén lesznek meddőkké; regulákat s képleteket erőszakolnak ott, ahol ezek nem hasznosak többé, sőt inkább ártalmasak s túlzó konzervativizmusukkal a nagyobb jónak akadályozóivá, értékes erőknek kerékkötőivé lesznek.

Ki lehet a Jézustársaság tagja?

A Jézustársaság csak olyan katolikus ifjakat vesz fel tagjai sorába, akik a szerzetesi életre hivatást, alkalmasságot mutatnak. Feltétel a törvényes, katolikus származás, szeplőtlen hírnév, vallásos lelkület, tiszta erkölcs, egészség, tanulmányi téren pedig jeles vagy jó sikerrel letett érettségi. Kivételesen érettségi előtt is felvesznek jótehetségű és szorgalmas növendékeket, sőt amennyire a rend anyagi erői megengedik, ezeknek középiskolai taníttatásában is közreműködik a Társaság (e célra szolgál Kalocsán a „Loyoleum”, Pécsen az „Ignatianum”). A leendő laikus testvérektől a tanulmányok helyett lehetőleg valamely mesterség ismeretét kívánják meg.

A hivatás és alkalmasság leglényegesebb jele: ha valaki őszintén és fenntartás nélkül Istennek akar élni és apostoli buzgalommal van tele az Úr Jézus országának terjesztése, a lelkeknek Istenhez vezetése iránt. A Jézustársaság a szigorú rendek közé tartozik; feltétlen lelkiséget, katonás fegyelmet s a szabályok pontos megtartását követeli tagjaitól, a kispapjaitól hosszú tanulmányokat is, bár viszont külső szigorúságok, különleges vezeklések, böjtek stb. a Jézustársaságban nincsenek előírva.

Rendi név sincs nálunk, mindenki megtartja a saját vezeték- és keresztnévét, amely elé a felszentelt papoknál a „Pater” (atya), a nevelő vagy tanító, de még fel nem szentelt rendtagoknál a „Magister” (mester), a tanuló rendtagoknál, skolasztikusoknál, a segítő testvéreknél a „Frater” (testvér), az ujoncoknál a „Carissimus” (kedves) jelzés járul.

Méltóságok és címek a rendben nincsenek; itt a gróf vagy a báró is csak egyszerűen: „Pater X”, vagy „Frater Y”. Külön fogadalom kötelezi a kész rendtagokat, a professzusokat arra, hogy semmiféle egyházi vagy világi méltóságra nem törekszenek, sem ilyent el nem fogadnak, hacsak a pápa ezt bűn terhe alatt meg nem parancsolja. A rendtagok ruházata, étele, lakása tökéletesen egyforma, a Rómában székelő általános rendfőnök, a Pater Generalis ruhája és ellátása semmivel sem különb, mint a legegyszerűbb skolasztikusé.

Aki a rendbe való felvételért jelentkezni akar, írjon a rendtartományi főnöknek (Budapest, VIII., Mária-u. 25.), vagy jelentkezzék valamely rendházunk előljárójánál. Ott megvizsgálják a hivatását s ha alkalmasnak látszik és a rendfőnök felveszi, hamarosan megkezdheti az ujoncéveit a budapest-zugligeti Manrézában.

Kinek van hivatása a Jézustársaságba?

Annak van hivatása a Jézustársaságba, aki erre az életpályára *alkalmas* és *indíttatva érzi magát*, hogy ezen az úton szolgáljon Istennek a saját lelke és mások lelke megmentésében.

A hivatás: kegyelem, vagyis természetfölötti indíttatás az olyan életpályára, amely az evangéliumi tökéletesség felé irányul. Az evangéliumi tökéletességet a hármasság fogadalom: a szegénység, tisztaság, engedelmesség útja jelzi; e háromhoz a Jézustársaság professzus tagjai még egy negyedik fogadalmat fűznek: a Krisztus földi helytartója iránt való különös engedelmesség fogadalmát. Hogy bárhova küldi őket a pápa az Úr szőlőjébe, katonás hűséggel teljesítik parancsát.

A hivatás nem pusztán *érzelem*, nem is ez a fő benne, hanem az a *természetfölötti indíttatás*, hogy Istent ezen az úton kívánjuk szolgálni, s azonkívül az *alkalmasság* erre az életmódra.

Alkalmas a Jézustársaságba való belépésre az, aki

törvényes születésű, testileg, lelkileg egészséges, tud szót fogadni s közös életet élni, le tudja győzni a romlott hajlamokat s meg tud felelni a Jézustársaság által kitűzött apostoli feladatoknak. Beteges, akaratlan-erőtlen, alkalmazkodni nem tudó emberek nem alkalmasak erre a hivatásra. Ha valaki páter (felszentelt pap) akar lenni, tehát mint skolasztikus (klerikus) akar a Társaságba lépni, annak a szükséges *előtanulmányokkal* kell bírnia (érettségi); aki pedig segítőtestvér akar lenni, annak értenie kell valamely mesterséghez vagy legalább a házkörüli munkákhoz. Idősebb (50 éven felüli) embereket már csak igen ritka esetben, külön római felmentés alapján lehet felvenni. Kiskorúaknál a szülői beleegyezés szükséges.

Aki hivatást érez magában a Jézustársaságba, vizsgálja meg mindenekelőtt, *igazán tiszta, természetfölötti szándék vezeti és megvannak-e benne a fentemlített kellékek*. Ha úgy találja, hogy igen, akkor sokat imádkozzék, hogyha a jó Isten erre a legmagasztosabb életpályára szánja, adja is meg a végrehajtáshoz az erőt. A hivatás az egyik legnagyobb kegyelem, amelyért imádkozni s amelyet magunkban odaadó gondoskodással őrizni kell. Ha aztán önmagával rendben van a szerzetesi pályára vágyó fiatalember, jelentkezzék írásban vagy személyesen a *Jézustársaság ujoncmesterénél*, (Budapest, I., Labanc-út 57.).

A noviciátusba az év bármely szakában be lehet lépni; a rendes belépési idő azonban július és augusztus hónap.

A jezsuita nevelése.

A jezsuita növendék neveltetése elég hosszú ideig tart, mert a Jézustársaság kiválóan képzett, lelkileg és tudományosan alaposan felkészült embereket akar az Úr szolgálatába állítani.

Ez a hosszadalmas kiképzés természetesen nagy türelempróba a fiatal rendtagok számára s igen jelentékeny áldozatokat ró a rendre magára, de szükséges és megvan az az előnye is, hogy aki nem való igazán

a jezsuita életre, időközben bőven meggondolhatja magát. Hiszen jobb, ha az ide nem valók inkább a felszentelés és ünnepélyes fogadalom előtt lépnek ki, mint-hogy később bánják meg választásukat s változtassanak irányt.

A belépő először két évig novicius (ujonc). Ez idő alatt tanulmányokkal csak melleleg foglalkozik (pl. nyelveket tanul), viszont alaposan bevezetik a lelki életbe (főleg a teljes hónapig tartó, csonkítatlan, szentignáci lelkigyakorlat által). A noviciátus alatt bármikor kiléphet, vagy ha nem felel meg, vagy egészségének nem tesz jót a szerzetesi élet, elbocsátható. A két év elteltével leteheti az egyszerű fogadalmat. Ezzel átlép a skolasztikus (tanuló kispapok) sorába. Egy évi retorikai tanfolyamon bevezetik a szónoklattanba, fellépési készségét, stílusát, nyelvi ismereteit tökéletesítik.

Majd megkezdődik a 3 éves bölcseleti tanfolyam (ezidőszerint Szegeden, a rendi főiskolán). A növendék három éven át alapos kiképzésben részesül a keresztény bölcseletben s megismerkedik a modern bölcseleti segédtudományokkal is. Ekkor rendszeren 1—2—3 évi próbaszolgálatra rendelik valamelyik nevelőintézetünkbe, ahol mint nevelő, vagy próbatanár kap alkalmazást. Ennek az a célja és előnye, hogy a fiatal rendtag korán ismerkedjék meg az étellel s már komolyabb, érettebb korában kezdjen a voltaképpeni hit-tudományi tanulmányokhoz. Ezeket 4 éven át végzi Szegeden, vagy a tiroli Innsbruckban, az ottani egyetemen. Közben azonban a teológia harmadik éve után felszentelik.

Később, már mint felszentelt pap, még egy évre elvonul a világtól, s az ú. n. „harmadik próbaévben” még mélyebben iparkodik behatolni egyrészt a lelki életbe, másrészt a Társaság alkotmányának s történetének ismeretébe. A „harmadik próbaévet” rendszeren külföldön végzik a magyar rendtagok, amint általában az a rendnek törekvése, hogy a rendtagok anyanyelvükön kívül más, külföldi nyelveket is elsajátítsanak.

Ha meggondoljuk, hogy ilyenképpen egy jezsuita

páter kiképzése a rendnek csak anyagiakban körülbelül 10—12 ezer pengőjébe kerül, megérthetjük, miért szorul rá a Jézustársaság jótevőinek segítségére és folytonos, nagylelkű támogatására. A rend csak egész és teljes embereknek tudja hasznát venni a maga anynyira sokterületű munkájában, azért rendi hagyomány: minden a fiataloké, ami csak a Krisztusnak való hódítás nagy munkájára felkészülő fiatalembereket megilleti.

A jezsuita segítőtestvérek.

A jezsuita segítőtestvérek azok, akik a felszentelt papokat és a növendékpapokat munkáinak teljesítésében segítik, amennyiben leveszik vállukról a házi teendők gondját. Ők is igazi szerzetesek, akik leteszik a hármasszent fogadalmat s ezzel épügy Istennek szentelik egész életüket, mint a páterek. Ők is kétévi noviciátust végeznek s mint a többiek, úgy ők is évente 8 napos szentgyakorlatban frissítik fel lelkük buzgalmát.

Egy jól vezetett szerzetházban a segítőtestvérek igen fontos munkakört töltenek be. Egyik a portás tisztjét látja el, ami nemcsak kapunyitogatásból áll, hanem bizonyos fokig közvetítés a páterek és a világiak között. A másik a sekrestyét gondozza s a templom rendjére figyel. A harmadik szakács, a negyedik szabó, vagy betegápoló vagy kertész, lakatos, asztalos stb., s e minőségben gondoskodik a házbéliek megfelelő szükségleteinek ellátásáról. Ahol a rendnek birtoka van, ott még ispánok is a fráterek: egyik az erdőt, másik a szántókat, harmadik a gépházat gondozza és így tovább. Csupa szorgalmas Márták ők, akik az Úr Jézus házában s az Úr Jézus szeretetéért végzik feladatukat. Egy sem kap fizetést, természetesen vagyis inkább: mindegyik nagy fizetést kap, a legnagyobbat, ami lehetséges: az Úr Jézus baráti szeretetét s az örök élet jutalmát.

A jó fráterek segítőmunkája a rendre nézve ki-mondhatatlanul hasznos. Nemcsak sok felesleges kiadástól, esetleg kártól mentesítik a rendházat, hanem mivel mindegyik Isten-szolgálatot lát a mesterségében,

megfeszített erővel s teljes szívvel azon is van, hogy legjobban és legtökéletesebben teljesítse a rá bizottakat. Nem is lehet pénzen sehol a világon olyan hű munkaerőket s oly odaadó kötelességteljesítést biztosítani, mint aminőt a fráterek részéről tapasztal a szerzet. Itt mindenkinek csak egy a vágya s az öröme: hogy tökéletesen el tudja végezni feladatát s meg tudja könnyíteni a többieknek az Úr terhét s megédesíteni az ő igáját.

A fráterek a missziókban is rendkívül hasznos szolgálatot végeznek. Ott aztán igazán ők a mindenesek: szerelők, ácsok, kőművesek, lakatosok, asztalosok, szakácsok, gyógyszerészek, gépeszek. Ők építik a hit-hirdető igénytelen házacskáját, a primitív templomokat, ők végzik a beteg bennszülöttek gyógykezelését (orvos ott sokszor messzetájon nincs!), szükség esetén gyakran még keresztelnek is.

Az öreg Fráter Longa a Zámbezi-folyamon vagy 30 évig volt a misszió hajójának a gépésze és kormányosa; ezen a hajón viszik a missziós terület terményeit a piacra s hozzák a misszióba a szükséges dolgokat. Ahol missziós nyomda van, azt is ők vezetik. Szerető gonddal övezik a pátereket és növendékpapokat; a páterek viszont lelki gondozásukat végzik s testvéri életközösségben élnek velük.

Látni kellene csak ezeket a derék frátereket a jól végzett napi munka után, az ebéd s a vacsora utáni rövid pihenő alkalmával! Mily kedves jókedv, mennyi testvéri vigasság van ilyenkor köztük! Igazi Isten madarai ők; a tiszta lelkiismeret derűje s az Isten barátságának öröme sugárzik valamennyinek a szeméből! S valamennyije boldog és büszke arra, hogy részese lehet mindannak az apostoli munkának, amit az ő segítségük mellett a páterek a lelkek országában véghezvisznek! A Társaság egész történetén átvonul a derék segítőtestvérek hősie s nagy segítése a rend munkaterületén.

Családi ünnepek a Jézustársaságban.

Mint minden családban, úgy a Jézustársaságban is vannak ünnepek; nemcsak az Anyaszentegyház ünnepei, hanem még bizonyos alkalmak, amelyeken a testvériség és a rendi hagyományok különleges kifejezésre jutnak.

Első nagy ünnep a belépőnek a *beöltöztetés*. Ez úgy két héttel a belépés után történik. Ekkor kap az ujonc papi ruhát; a házfőnök, vagy noviciusmester rövid ima után ünnepélyesen bevezeti az ujoncot a többiek közé, mire valamennyien megölelik s mintegy testvérüknek fogadják őt.

Még nagyobb ünnep aztán a noviciátus végén az *első fogadalmak* letételének napja. Ilyenkor, valamint a *végző fogadalmak* alkalmával, még az ebédlőben is virággal díszítik az ünnepelt helyét s valamennyien testvéri öleléssel (amplexus) fejezik ki örömüket.

Hogy a *pappászentelés* s az *első szentmise* napja nagy örömnapp egy jezsuita életében, melynek megfelelő kifejezést is ad az egész rendház, mondanunk sem kell.

Nagy ünnepe a rendnek *január 1-je*, az Úr Jézus névfelvételének ünnepe, amely egyúttal a Társaság nevenapja. *Karácsonyt* is meghitt bensőséggel, karácsonyfával, karácsonyi énekekkel stb. szokás megülni az ilyenkor valamivel hosszabb pihenési időben. Különleges ünnep február 2-ika és augusztus 15-ike, amikor az utolsó, ünnepélyes fogadalmakat szokás letenni. A rendalapító ünnepét, *július 31-ikét* már azért is nagy ünnepnek tekintik a rendtagok, mert rendszeren ezen a napon olvassák fel minden rendházban a jövő iskolai évre szóló személyi változásokat. Ünnep még az a nap is, amelyen a rendtartományfőnök a szokásos évi *hivatalos látogatás* végzésére érkezik az illető rendházba. Ilyenkor mindenki, még a tegnap belépett novicius is, köteles a rendtartományfőnököt meglátogatni s annak mindent elmondhat, ami a szívéen fekszik.

Aprószentek ünnepén mindig az, aki a házban korra a legfiatalabb, az ebéd végén tejeskását kap. De nagy ám a derű, ha ilyenkor az asztalszolga eltéveszti s véletlenül a legfiatalabb helyett a legöregebbnek viszi a kását...

Az persze már nem ünnep, de szintén szép és kegyeletes szokás, hogyha valakinek édesatyja vagy édesanyja meghal, akkor azt az ebédlőben nyilvánosan felolvassák és a testvéri szeretet nevében mindenkit felszólítanak, hogy az elhunytért imádkozzék, illetve szentmiséibe foglalja az illető lelkét. Ezzel kapcsolatban említjük meg, hogyha egy rendtag meghal, az egész rendtartomány összes papjai 2—2, a vele egy házban élők 3—3 szentmisét mutatnak be lelkiüdvéért, a nempapok pedig ugyanannyi szentmisét, szentolvasót és szentáldozást ajánlanak fel érte a búcsúkkal együtt.

A Jézustársaság jötevői.

A Jézustársaság csaknem kizárólag barátainak és jötevőinek szeretetéből él. Csak a nevelőintézeteknek lehet rendes jövedelmük (pl. földbirtok, alapítvány); a többi rendházaknak (pl. a budapestinek) semmije sincs, csak azok az adományok, amelyeket a hívek a rendházaknak adnak.

Sokan ezt el sem akarják hinni s nem tartják lehetségesnek. Pedig így van. A jezsuiták csakugyan máról-holnapra élnek, a hívek adományaiból s alalmaznáiból. De azért, hála Istennek, még eddig sohasem szenvedtek éhséget. Az egyik jó lélek élelmiszert hoz, a másik ruhaneműt, a harmadik pénzt, a negyedik templomi felszerelést, az ötödik gyógyszert stb. Ha valahol prédikálni vagy szentgyakorlatot adni hívják a pátereket, a meghívó plébános vagy zárda az útiköltéségen kívül rendesen még némi adományt is ad. Ezt a rendtag sohasem tartja meg (mert pénze senkinek sem lehet külön), hanem az előjárónak adja át s ezekből az adományokból él a rendház, a szent szegénység és apostoli egyszerűség szellemében.

A növendékpapok neveltetésére természetesen nagy összegek szükségesek; ecélből a rendtartományi főnök külön, nagyobb adományokat, sőt alapítványokat is elfogadhat. Ebből azonban a lelkipásztorkodással foglalkozó rendházak nem élvezhetnek semmit; azoknak a saját munkájuk után, a hívek adományaiból kell megélniök.

A Társaság átérzi azt, hogy *mindent* a hívek szeretetének köszön s azért nemcsak sablonos „Isten fizesse meg”-et mond, valahányszor adományokban részesül, hanem egészen rendszeres *ájtatossági gyakorlatok vannak előírva a Társaság jötevőiért.*

Igy a Társaság jötevői 1. mindenekelőtt résztvesznek mind azokban az érdemekben s apostoli munkákban, amelyeket a rendtagok végeznek; 2. azonkívül a rendtagok mindennap többször közösen imádkoznak a jötevőkért (minden étkezés után s a Mindenszentek litániájában, melyet mindennap közösen végeznek); 3. s végül bizonyos számú misék és imák vannak előírva a Társaság jötevőiért az összes rendtagoknak.

Bár a szentmise és az imádság értékét számokban kifejezni nem lehet, mégis nem érdektelen dolog, hogy számokban is megkíséreljük összeállítani, mennyit tesz ki a Társaság ama hálás imáinak összege, melyeket a jötevőkért előírás szerint állandóan bemutat. Minthogy a Társaságnak ma kb. 23.000 tagja van, akik közül kb. 11.000 a felszentelt pap, *a jötevőkért felajánlott szentmisék száma évente kb. 132.000* (tehát kb. 2500 minden héten, 360 mindennap), *a felajánlott szentáldozásoké 156.000, a rózsafüzéréké 216.000.*

*

Van, aki szíve melegségével s bőséges adományokkal siet a Társaság tagjainak segítésére; van, aki egész rendházakat segít alapítani; van, aki az evangéliumi özvegyasszony filléreit ajánlja fel egy-egy templomunk, egy-egy vallásos kezdeményezésünk számára . . . Isten előtt nagy az érdeme valamennyinek.

De mégsem ezek a mi legnagyobb jötevőink.

Hanem azok, akik a legdrágább kincsüket: a *gyermeküket adják oda a rendnek s a rendben az Úr Jézusnak.*

Jezsuita-szülők, jezsuita-apák és anyák! Ti, akik legjobb, legtisztább lelkű, legigyekvőbb, legtöbb reményt keltő gyermekeiteket hoztátok el az oltár szolgálatára s adtátok át az Úr házába élő áldozatul: ti vagytok a mi legfőbb jötevőink, tiétek legforróbb hálánk, legőszintébb nagyrabecsülésünk!

Senki nagyobbat, többet áldozni nem tud, mint a fiát. És semmi áldozat az Úr Jézusnak annyira nem tesz, mint ez. Hiszen ő maga mondja szívében megrendülve: „Az aratás nagy, de kevés hozzá a munkás. Kérjétek tehát az aratás Urát, hogy *küldjön munkásokat az ő aratásába!*” A keresztfán lelkeket szomjazó Jézus legfőbb vágyát segít tehát teljesíteni az, aki a Krisztusország számára engedi át gyermekét.

Nincs ennél dicsőbb pálya, nincs ennél ragyogóbb hivatás!

A világ, ez a hiú és félszeg világ, természetesen nem így gondolkozik. Nem tudja belátni, hogy egy tehetséges, szárnyaló lelkű fiatalember mikép mondhat le a világról, a külső érvényesülésről, a világ fiainak szabadságáról s mikép vonulhat el szerzetesnek, hosszú megpróbáltatásokba, tanulmányokba, egy életen át tartó áldozatos életre. Nem tudja megérteni azért, mert vagy nem hisz, vagy legalább nem a hitből él. A hit világosságánál pedig nincs szebb dolog, mint a Halhatatlan Király katonáinak gyémántvértetét öltetni fel s harcolni a sátán sötét szándékai ellen. Nincs szebb, mint a Krisztusország növelésén, terjesztésén, védelmén fáradozni reggeltől estig, kora ifjúságunktól késő vénségünkig. Nincs szebb, mint lelkeket menteni, hogy minél többen kerüljék el az örök halált s jussanak el egyszer az örök boldogság honába!

A jó pap, a jó szerzetes valóságos áldása és jötevője a világnak. Akár az iskolában tanít s ártatlan gyermeklelkeket vezet az Úr Jézushoz; akár tudományokat mível s tollat forgat; akár a szószéken lelkesít,

int, buzdít s bátorít ezreket; akár a gyóntatószékben s a betegágynál vigasztal, sebeket gyógyít s könnyeket szárít; akár az oltárnál áll s az újszövetség örök áldozatát mutatja be az isteni Felségnek; akár az angyalok kenyerét nyújtja az elfáradt, üdvösségre epedő, Jézusra szomjazó lelkeknek: mindig a pap az, aki a leghatásosabban munkálja az emberek javát, aki a legdrágább kincsekkel szórja tele a hívek életét s a legmaradandóbb értékeket növeli a szívekben.

„Alter Christus“, második Krisztus! Igy nevezhetjük az apostollal az igazi papot, Jézus igazi tanítványát.

Ilyenné nevelni, ilyenek adni oda tulajdon gyermekünket: mily szerencse, mily kitüntetés, mily érdem az Isten előtt!

Láttatok már apát, anyát, amint résztvesz gyermekének első szentmiséjén? Amint az ő fia, az apostol-utód kézzelöntése s a szent olajjal való felkenetés után, fehér miseruhában először lép az Úr elé, hogy „bemenjen az Úr oltárához, aki megvidámítja ifjúságát“ s „bevezeti őt az ő szent hegyére és az ő sátraiba“. Amint aztán az ifjú pap szavára a Mindenható leszáll az égből s újra testet ölt az ember kezében... S újra feláldozza önmagát a világ üdvösségéért... Amint aztán az ifjú újmisést pap kifordul az oltártól s megáldoztatja saját atyját, anyját; az Élet kenyerét nyújtja azoknak, akiktől testi életét vette... Amint aztán megáldja szüleit s a természetfeletti, krisztusi javak özönével fizeti vissza mindazt a jót, azt a szeretetet és gondosságot, amellyel nevelték... Ki tudja leírni azt a boldogságot, amelyet ilyenkor egy hívő szülő érez!

És ki tudja csak megsejteni is azt az örömet, amelyet az ilyen pillanat a lelkek legfőbb Pásztorának, Jézus Szívének okoz!

És az Anyaszentegyház és a Jézustársaság: hogyan örül ilyenkor, hogy Krisztus országának új harcosa támadt, új felavatott, felszentelt papja, a lelkeknek új őre, a szomorúaknak új gyámolítója, a hit világosságának új terjesztője!

Boldog az ifjú, aki e szent pályára szánja rá magát s annyi dicső őznek példáját követve a Jézustársaság lobogója alatt örök, hűséges szolgálatot esküszik a lelkek Királyának! De boldog az a szülő is, aki tudja, hogy gyermeke a legfölségesebb Uralkodó udvarának tagja, az apostoli seregek bajnoka! Boldog, mert egyetlen gyermekében sem lesz akkora öröme, mint ebben s egyiknek érdemeiből, imádságaiból sem lesz annyi lelki haszna, mint ezéből.

Hát még odatúl, az örökkévalóság küszöbén! Hiszen aligha mutathat fel a lélek az ítélet percében oly bátorságos menlevelet a mennyország felé, mintha Ábrahám áldozatkészségének részeseként gyermekét áldozta az Úrnak s gyarapította vele az apostolkodók, a lélekmentők, Jézus szent Neve viselőinek seregét!

A Jézustársaság ünnepei.

(Jezuita-naptár.)

A Jézustársaságnak számos ünnepe van, mert számos tagját avatta az Egyház szentté vagy boldoggá. Ezenkívül az évnek néhány napjához a Jézustársaságnak különleges emlékei fűződnek. Ezeket foglaljuk itt össze naptári sorrendben.

Január.

1. *Újév*, vagyis az Úr Jézus körülmetélésének ünnepe. E napon kapta az Üdvözítő a Jézus nevet s azért ezt a napot *Jézus nevenapjának* tekintjük. Mint-hogy a Jézustársaság is a Jézus nevet viseli, azért *saját névünnepét* is üli e napon.

Február.

4. *Boldog Britto János S. J.*, vértanu. Előkelő portugál családból származott s korán lépett be a rendbe. Mint hithirdető működött Indiában. Madurában 1693-ban kemény kínzások közt vértanui halált halt.

5. *Szent Miki Pál, Goto János és Kizai Jakab*, japán származású Jézustársasági vértanuk. Skolasztiku-

sok voltak, a 19 éves Goto mégcsak novicius, amikor a rettenetes erejű japán egyházüldözés áldozatai lettek (1597). Nagaszakiban feszítették fel, azután pedig lándzsával döfték át őket. A fiatal Goto még szenvedései közben is hőselelkűen vigasztalta atyját, akinek fia szenvedését végig kellett néznie.

7. *Boldog Sales Jakab és Sautemouche Vilmos*, jézustársasági vértanuk. Mint az Oltáriszentség védelmezői estek áldozatául a francia hugenották üldöző dühének 1593-ban. Sales lánglelkű hitszónok volt, Sautemouche pedig segítőtestvér.

15. *Boldog Colombière Kolos*, Alacoque Szent Margit lelkiatyja s a Jézus Szive-tisztelet egyik legelső apostola. Londoni tartózkodása idején az angol egyházüldözésben fogságot szenvedett († 1682).

21. *Boldog Southwell Róbert és húsz más angol jezsuita vértanu*. Az angolországi katolikusüldözés idején szenvedtek kihalált a hitért és hivatásukért 1594 és 1679 között. Southwell mint költő az angol irodalomnak is egyik jelese.

25. *Boldog Carvalho Didák*, portugál származású jezsuita hithirdető és vértanu. A japán egyházüldözés számos áldozatának egyike. Úgy ölték meg, hogy a legborzasztóbb hidegben egy befagyott tóba léket vágtak s addig mártogatták őt a fagyos vízbe, míg kiszendvedt (1624).

Március.

10. *Boldog Ogilvie János*, skótországi vértanu. Bár protestánsnak született, katolikus és jezsuita lett s mint hithirdető és hitvédő rettenthetetlen bátorsággal védelmezte Krisztus igaz Egyházát. Kegyetlenül megkínnozták, hogy árulja el munkatársait, de egyetlen szót nem tudtak kicsikarni belőle. Végül Glasgowban kivégezték (1615).

12. *Loyolai Szent Ignác és Xavéri Szent Ferenc szenttéavatásának évfordulója*. Szenttéavatta őket XV. Gergely 1622-ben.

Aprills.

27. *Canisius Szent Péter*, egyháztudós, „Németország apostola” (1521—97). Németországban számos rendházat és kollégiumot létesített; nagy tudományával és életszentségével megállította a vallásszakadás és az eretnekség terjeszkedését Németországban. Egyik unokaöccse, Canisius Teodorik szintén jezsuita, az első magyar jezsuita településnek tagja volt Nagyszombaton.

Május.

10. *Boldog Avila János*, hitvalló. Világi pap volt, de mint ilyen, Szent Ignácnak és Borgia Szent Ferencnek nagy segítõje és támogatója a Jézustársaság megszilárdításában. Ezért a Jézustársaság a maga pártfogói közt tiszteli.

11. *Geronimói (Hieronymói) Szent Ferenc*, jezsuitársasági népmiszionárius († 1716). Bámulatos eredménnyel működött Nápolyban és egész környékén, csodákat is tett.

13. *Bellarmino Szent Róbert*, egyháztudós (1542—1621). Mint louvaini és római tanár tudományos munkásságával csakhamar világhírré tett szert; főleg a protestantizmus tévtanait cáfolta meg diadalmasan, amivel mai napig magára vonta az eretnekek gyűlöletét. Bár a Jézustársaság tagjai nem kereshetnek, nem is fogadhatnak el egyházi méltóságokat (erre külön fogadalommal kötelezik magukat), VIII. Kelemen pápa egyenes parancsára mégis el kellett fogadnia a bíborosi méltóságot, s egy ideig mint Capua érseke is működött. XI. Pius pápa szentté és egyháztanítóvá avatta s õt jelölte meg a katolikus hitoktatásügy egyik védõszentjéül.

21. *Boldog Bobola András*, lengyel vértanu, „Litvánia apostola”. A szakadár kozákok hallatlan kínzások közt végezték ki a hitért (1657).

22. *Boldog Machado János, Tanaca Leó és Arima Mátyás*, jezsuitársasági vértanuk. Machado japánor-

szági hithirdető volt. Tanaca és Arima mégcsak szerzetesjelöltek. Az előbbi kettőt lefejezték, az utóbbit fejfelé keresztre feszítették (1617).

Június.

16. *Regis Szent János Ferenc*, francia hithirdető. Fáradhatatlanul járta a legelhagyottabb népet, rengeteg bűnöst térített meg; gyakran forgott életveszélyben († 1640).

20. *Boldog Pacheco Ferenc és társai*: két páter, öt skolasztikus és egy segítőtestvér; jézustársasági vértanuk. Japán hithirdetők voltak. Nagaszakiban tűzhalt szenvedtek (1626).

21. *Gonzaga Szent Alajos*, az ifjúság pártfogója. Uralkodó őrgrófi család sarja s a fejedelemség örököse volt, azonban mindenről lemondott s legyőzve atyjának ellenállását, a Jézustársaságba lépett. Rómában járványos betegek ápolása közben szerzett betegségben halt meg 24 éves korában (1591). A szüzi tisztaság, imaszeretet, férfias komolyság és szigorú vezeklés terén már fiatal korában csodálatos lelki magasságra emelkedett.

Jézus Szent Szíve ünnepét is különösképpen a maga ünnepének tekinti a Jézustársaság. Hiszen az Üdvözítő kijelentései szerint a Jézustársaság volt kiszemelve arra a kitüntető szerepre, hogy a Jézus Szívetisztelet dogmatikai és gyakorlati értékét megvilágítsa s ezí a tiszteletet az egész világon elterjessze. A Jézustársaság templomai és rendházai azóta is a Jézus Szívetiszteletnek középpontjai. Ezekből indult ki a Jézus Szíve-társulat, a Jézus Szíve-Szövetség s az Imaapostolkodás, valamint a gyermekek Jézus Szíve-gárdája.

Július.

3. *Boldog Realino Bernardin*, hitvalló. Olaszországban működött, főleg Leccében, amely város őt még életében leendő égi pártfogójául választotta († 1616).

15. *Boldog Azevedo Ignác és 39 társa*, vértanuk. Brazília misszióiba hajóztak, amikor egy kálvinista ten-

geri rabló kezébe kerültek, akinek emberei valamenynyüket részben a tengerbe hányták, részben lemészárolták. A vértanuk közt csak ketten voltak felszentelt papok, 12-en skolasztikusok, 9-en noviciusok, 16-an segítőtestvérek († 1570).

27. *Boldog Aquaviva Rudolf és négy társa*, indiai vértanuk. 1583-ban kínozták őket a pogányok halálra Goa közelében, a Salsette-szigeten.

31. *Loyolai Szent Ignác*, a Jézustársaság alapítója, hitvalló (1491—1556). Katonatiszt volt, megsebesült s a kórágyon Krisztus király szolgálatára szentelte magát. A manrézai sziklabarlangban kapta azokat az isteni sugalmazásokat, amelyek alapján az azóta világhírűvé vált szentgyakorlatos elmélkedéseket és lelki oktatásokat megírta. 1534-ben a párisi Montmartre-kápolnában első társaival együtt fogadalommal Istennek szentelte életét, majd Rómába ment s ott 1540-ben elnyerte III. Pál pápától az általa alapított új rend jóváhagyását. XI. Pius pápa a lelkigyakorlatos művek égi pártfogójául jelölte meg. Július 30 déltől július 31 éjjelig a rend templomaiban toties-quoties teljes búcsú nyerhető.

Augusztus.

7. *A Jézustársaság visszaállításának évfordulója.* XIV. Kelemen pápa az Egyház és a Társaság ellenségeinek erőszakos fellépése miatt kénytelen volt egy időre feloszlatni a Jézustársaságot, de VII. Pius pápa az egész világ katolikusainak örömeire 1814-ben ismét helyreállította azt s újból jóváhagyta.

11. *Boldog Fáber Péter*, hitvalló. Szent Ignác első társainak egyike s a Jézustársaság első felszentelt papja volt. Főleg a szentgyakorlatok terjesztésével s hittudósi működésével tűnt ki (1546).

25. *Boldog Carvalho Mihály*, hithirdető és *Boldog Koreai Caius*, hitoktató, vértanuk. Carvalho a legvéresebb japán egyházüldözés idején álruhában hatolt be Japánba. Caiussal együtt máglyán halt meg (1624).

Szeptember.

3. *Boldog Ixida és társai*, vértanuk. Ixida japán származású hithirdető volt. Társaival együtt az Ungeni-tó forró, kénköves vizében szenvedett katolikus hitéért gyötrelmes halált (1632-ben).

4. *Boldog Bonnaud Jakab és 22 társa*, vértanuk. A francia forradalom vallásellenes vérengzésének lettek áldozatai 1792-ben.

6. *Boldog Tzugi Tamás és Nakaxima Mihály*, japán vértanuk. Őket is az Ungeni-tó cseppfolyós vizében ölték meg a hitért (1627). Velük együtt szenvedett vértanuságot két derék világi katolikus is, akik a hithirdetőknek szállást adtak.

7. *Boldog Pongrácz István és Grodecz Menyhért*, kassai vértanuk. Boldog Körösi Márk kanonokkal együtt I. Rákóczi György kálvinista hajdúi kínozták őket halálra 1619-ben. Erekyeik a jezsuiták nagyszombati templomában és az esztergomi főszékesegyházban pihennek.

9. *Claver Szent Péter*, a négerek apostola Spanyolországban született a Rodriguez Szent Alfonz buzdítására vállalta a missziói munkát a Délamerikába hurcolt néger rabszolgák között. Rettenetes szenvedéseikben vigasztalta, a hitre oktatta őket, enyhítette kínjait, magát áldozta fel értük († 1654). Az afrikai missziók védőszentje; róla van elnevezve az afrikai missziókat gondozó Claver Szent Péter-társulat, Ledóchowska Mária Terézia grófnő nagyszerű alapítása.

10. *Boldog Spinola Károly és társai* (1 páter, 2 skolasztikus, 2 hitoktató és 42 japán világi hívő), vértanuk. Spinola olasz hercegi család sarja volt; korán került a japán misszióba, ahol 22 éven át fáradhatatlanul terjesztette az igaz hitet. Hosszú börtönszenvedés után társaival együtt lassú tűzön emésztették meg (1622).

25. *Boldog Costanzo Kamill, Ota Ágoston és társaik*, japánországi vértanuk. Lassú tűzhalált szenvedtek Krisztusért 1622-ben.

26. *Brébeuf Szent János, Jogues Szent Izsák és*

társaik, vértanuk. A mai Kanada missziós területén a vérszomjas irokézek közt szenvedtek mondhatatlanul gyötrelmes vértanuhalált. Brébeuföt egy egész éjjelen át kínozták, égették, csonkították s közben szakadatlanul gúnyolták; a rettenetes szenvedések között egyetlen sóhaj sem hagyta el ajkát (1642—49).

27. *A Jézustársaság első pápai jóváhagyásának emléknapja* (1540).

Október.

10. *Borgia Szent Ferenc*, a Jézustársaság harmadik általános főnöke (generálisa), hitvalló. Gandiai alkirály volt, de minden méltóságáról lemondott s a Jézustársaságába lépett. Bölcs mérséklet, türelem és szelídség jellemezte († 1572). Testét 1931-ben a spanyol forradalmárok a jezsuiták madridi rendházával és templomával együtt elégették.

30. *Rodriguez Szent Alfonz*, jézustársasági testvér, hitvalló. Mint alázatos portás imaszeretetével és odaadó szerzetesi hűségével emelkedett az életszentség magaslatára. A jézustársasági segítő testvérek pártfogója († 1617).

Október utolsó vasárnapja: *Krisztus királyságának ünnepe.* A Jézustársaság különösképpen is a maga ünnepének tekinti e napot, hiszen a Krisztus-királyságnak gondolatát főleg Szent Ignác lelkigyakorlatai tették a katolikus világban általánossá.

November.

A hó első szabad napján: *a Jézustársaság minden szentjének ünnepe.* A Jézustársaság szenttéavatott tagjainak száma 23, a boldogoké 142, azonkívül 30 tiszteltreméltó (venerabilis) rendtagnak boldoggáavatása van eljárás alatt. A társaság vértanuinak száma 1059 körül van; nagy része még nincs boldoggá vagy szenttéavatva.

7. *Boldog Baldinucci Antal*, népmisszionárius Olaszország egyik fáradhatatlan apostola volt, nagy vezeklő, aki gyakran töviskoronával a fején prédikált.

Egyszerre tízezernél többen is hallgatták. Működéséhez csodálatos megtérések fűződtek († 1717).

13. *Kostka Szent Szaniszló*, hitvalló. Az Anyaszentegyháznak legfiatalabb kanonizált (nem vértanu) szentje. Lengyel főúri családból származott s mivel atyja nem egyezett volna bele a szerzetbelépésbe, szökve, gyalog ment Bécsből Dillingenbe, onnan Rómába, ahol alig egy éves noviciátusi élet után mint az isteni szeretet s ártatlanság angyala halt meg († 1568).

16. *Boldog Navarro Pál és két jezsuita skolasztikus*, vértanuk. A japán egyházüldözésben lassan égő tűzön haltak meg a hitért (1622).

17. *Boldog Gonzalez Rókus és két társa* vértanuk. Délamerika indiánjai közt működtek mint hithirdetők s az első redukciók szervezői közé tartoztak. A pogány indiánok ölték meg őket (1628).

26. *Berchmans Szent János*, hitvalló. Flandriai származású ifjú volt; mint a szabályokhoz való hűség és a szerzetesi erények tökéletes gyakorlója fiatalon halt meg Rómában (1621). Diákkorában a Mária-kongregáció prefektusa volt.

27. *Boldog Kimura Lénárt és társai*, vértanuk. Kimura mint laikus testvér ment a japán misszióba s ott halt többekkel együtt kínhalált (1619).

28. *B. Pignatelli József*, hitvalló. Előkelő család sarja volt. A XVIII. században indult jezsuita-üldözésnek lett áldozata. Fogolyként Spanyolországból Itáliába cipelték. Az újjáébredő Jézustársaság megszervezésében nagy érdemeket szerzett († 1811).

December.

1. *Boldog Campion Odön és 4 társa*, vértanuk. Erzsébet angol királyné katolikusüldözése leghevesebben dühöngött, mikor Campion áruhában lopózkodott be hazájába s ott ezer veszély között erősítgette hitükben a katolikusokat. Egy áruló nyomra vezette a poroszlókat s Krisztus rettenthetetlen bajnokát elfogták. Hiába csábították hithagyásra; felakasztás és felnégyletetés lett a sorsa (1581), amelyben 4 társa is osztozott.

3. *Xavéri Szent Ferenc*. India apostola, a katolikus hitehírdetés-ügy pártfogója (1506—1552). Szent Ignác egyik első társa volt. Mint fiatal párizsi tanár csatlakozott hozzá s lett Ignácnak leglángolóbb lelkű követője. Indiát, Japánt ezer veszély közt járta be, rengeteget prédikált és keresztelt. Már Kínában is meg akarta honosítani a kereszténységet, de Kína küszöbén, Szancián szigetén 46 éves korában meghalt. Sírja és Rómában őrzött jobbja előtt állandóan számtalan csodás imameghallgatás történik.

4. *Boldog De Angelis Jeromos és Jempo Simon*, japán vértanuk († 1623). Előbbi páter volt, utóbbi hitoktató. Jeromos halála előtt még összes börtöntársait megterítette. Máglyán haltak meg Krisztusért.

Krisztusimádás vagy „jezsuitizmus“.

Utóbbi időben ismét felelevenítették bizonyos oldalról a „jezsuitizmus” jelszavát, abban az értelemben, amelyet e szónak a XVIII. század voltairianus irodalma tulajdonított s amelyet egyes propagandával sikerült is a tömegekbe belecsempésznie. Ma már kissé elavult ez a szólam, mert a destrukció is fél a nevetességéstől s nagyon exponálni magát nyilvánvaló valótlanságok mellett nem meri. Így látjuk — s ez világjelenség —, hogy a középkor okatlan és igaztalan lecsépülése műveltebb elméknél máris erősen divatellenes, hasonlóképp művelt emberek közt senkisémm beszél ma már a természettudomány és a kereszténység harcáról. Ugyanígy a jezsuitizmus mumusával való rémítés is határozottan tűnőben van, még olyan körökben is, amelyek a katolikus gondolatvilágtól igen távol állnak.

Már van 20 éve pl., hogy Viktor *Naumann*, német diplomata s író, protestáns létére több vaskos kötetben tépte szét a jezsuitákra szórt s három évszázadon át vakbuzgó igyekezettel terjesztett vádakát. Egyik könyvének, melyet „*Pilatus*” álnéven adott ki, egyenesen „*Der Jesuitismus*” címet adta. Előszavában meg-

vallja, hogy ép azáltal lett kíváncsi a jezsuiták rendjére, mert szörnyen gyanúsna találta, hogy egy rendet ilyen módfeletti gyűlölet és a sötét vádaskodásnak ilyen koncentrált tömege ostromol. Elolvastott mindent, amit a jezsuiták ellen és mellett nevesebb emberek írtak s főleg foglalkozott oknyomozóan s okiratilag a jezsuita rend szervezetével, beléletével és történetével. Kutatásainak eredménye: egy ditiramb, egy elragadtatott himnusz lett, melyet ez a protestáns ember a jezsuiták dicsőítésére írt.

A jezsuitákról csakugyan kétféle emberek szoktak nyilatkozni: azok, akik *ismerik* őket s azok, akik *nem ismerik*. S csodálatos, hogy akik ismerik, rendszeren szinte rajongó tisztelettel s ami ennél is több: szeretettel beszélnek róluk; viszont ha valaki a jezsuitákban eleven ördögöket szimatol, ötvenet lehet feltenni egy ellen, hogy soha egyet sem látott közülük. Ez már így van s nagyon természetes, hogy így van.

Talán nem szerénytelenség, ha mint a szóbanforgó rend tagja, vizsgálat tárgyává teszem: mi is az a „jezsuitizmus” s honnan a heves ellenmondás, amelyben a jezsuita-rend sokak oldaláról részesül.

A „jezsuitizmus” jelszó, melyet a XVIII. századbeli francia felvilágosodottság lovagjai lovagoltak be a köztudatba s az irodalomba. Valóságos iskolapéldája annak, hogyan lehet kitartó, céltudatos propagandával hamis idioszinkráziát teremteni. A jelenkor más ilyen példáit is mutatja a szervezett propagandának, hiszen pl. a háborút is szervezett propagandával indították, vívták meg és döntötték el. A németekről addig hazudták odatúl, hogy a belga gyermekeknek kezét vágták el, hogy puttonyszámra gyűjtötték a védtelen lakosság kiszúrt szemeit s emberi holttestekből olvasztottak zsírt, hogy még ma is milliók hisznek ezekben a regékben és semmiféle cáfolás és felvilágosítás nem fogja ezeket a hamis vádakat az elméjükből kiirtani. Hogy mi magyarok a nemzetiségeinket elnyomtuk, hogy a cseheknek szent joguk volt Pozsonyra, mint ősi cseh városra, az ő szívós propagandájuk annyira elhitette

a távolabbi külfölddel, hogy szinte reménytelen már ellene küzdenünk.

A XVI., XVII. és XVIII. század a vallásháborúk kora volt. Így is mondhatnók: a katolicizmus európai túlsúlya, közjogi uralma fokozatos megostromlásának kora. Tudjuk, milyen bőszen szenvedélyességgel folytak ezek a harcok. A jezsuita-rend, amely számával, felkészültségével, szervezettségével katolikus részen hamar az első sorokba került, természetsszerűleg magára vonta a vallási ellenfelek fokozott ellenszenvét. Hogy a Pázmány Péterek fájtak az Alvinczieknek, époly érthető, minthogy a külföldön a Bellarminok, Canisiusok, Bourdaloue-k, Suarezek, Campionok működése bosszantotta ellenfeleiket.

Azonban az igazság kívánja annak leszögezését, hogy a jezsuiták ellen való feneketlen gyűlöletnek s rágalomhadjáratnak nem a protestánsok voltak igazi s leghevesebb tényezői, hanem a XVIII. században mindenütt hatalomra vergődő szabadkőművesek és voltairianusok. Nem a hitújítás, nem is a janzenizmus (Pascal), hanem az *abszolút hitetlenség, a vallásellenes gúny, a forradalmakat előkészítő teljes szellemi felforgatás* lett a jezsuiták halálos ellensége. Szinte hihetetlen, hogy Voltaire, Diderot és követői mit el nem követtek, miket nem írtak, milyen rémregényeket ki nem találtak a jezsuiták ellen, milyen céltudatos pergőtűzzel ostromolták azt a rendet, amelyben nemcsak az ősi Egyház, hanem minden kereszténység és minden istenhit egyik legerősebb értelmi támaszát látták. *Történelmi valótlanság tehát* (bár nagyon el van terjedve), *mintha a jezsuiták a protestánsokkal vívtak volna legtöbb és legfőbb harcukat.* Ez nem áll. A XVIII. század koncentrált támadása a kereszténységnek általában szólt s ha ebben a küzdelemben 1773-ban a jezsuita-rend időlegesen elesett, ha a szabadkőműves kormányok összesített nyomása alatt az egyébként is gyenge akaratú XIV. Kelemen szintén engedni volt kénytelen: a jezsuita-rend mint *általában a vallás és a kereszténység vértanúja* bukott el, nem

mint az ú. n. ellenreformációé. Az 1773-iki tragédiában a protestantizmusnak közvetlenül nem is volt szerepe. A XIX. és XX. század újjáéledt katolicizmusában természetesen az újjáéledt s megint csak vezérszerephez jutott jezsuitarend is újra szemben találta magát a katolikusellenes arcvonalakkal s emberileg érthető, hogy ezek bizony szívesen értékesítették félelmetes ellenfelükkel szemben a XVIII. század istentagadóinak és krisztusgyűlölőinek fegyvereit. Ez emberileg érthető, de lojális ellenfélnek nem volna szabad feledni, hogy a voltaire-i jelszavak nem méltók senkihez, aki bármi formában kereszténynek vallja magát s hogy aki a jezsuita-rendet gyűlöli, leszólja és gyengíti, benne nemcsak a katolicizmusnak, hanem *a kereszténységnek általában is, a krisztusimádásnak, az istenhitnek s a keresztény erkölcsnek egyik legerősebb védőbástyáját rombolja.*

A propaganda és a vak gyűlölet csakugyan megmérgezte sokak gondolkozását a jezsuita-renddel szemben. Akárhány katolikus is akad, aki csakugyan elhiszi, hogy a jezsuiták tanítása szerint „a cél szentesíti az eszközt“, hogy jezsuitizmus annyi, mint bujkálás, alattomoság, macchiavellizmus, konventikulum-rendezés — érdekes, hogy pont csupa olyan dolgok, amiket éppen a jezsuiták legfőbb ellenségei, a szabadkőművesek gyakoroltak s gyakorolnak legbuzgóbban! Aki aztán a jezsuita-rendet komoly történelmi alapon vagy közvetlen ismeretség s megfigyelés alapján tanulmányozza, egyik ámulatból a másikba esik, hogy hogyan lehet ekkora valótlanságokkal ámítani egy egész világot.

Ez a propaganda aztán végtelenül *igazságtalanná* teszi bizonyos körök közfelfogását a jezsuitákkal szemben. Nyilvánvaló igazságokat letagadnak, ezer-szer megcáfolt vádakát újra s újra felmelegítenek. A jezsuita-rend legnagyobb ellenségének, Voltaire-nek szava itt a recept: „Hazudjatok, barátaim, hazudjatok: valami mindig megragad belőle“.

Ez az igazságtalanság ütközik ki pl. abból a vád-

ból, hogy a jezsuiták *hazafiatlanok*, mert nemzetköziek. Hogy ez a nemzetköziség merőben lelki természetű, mint általában a kereszténységé az, nem veszik figyelembe. Ezzel kapcsolatban aztán észre sem veszik a jezsuita-rend óriási hazafias és kulturális érdemeit. Talán még katolikus olvasóimat is meglepem vele — annyira a destruktív propaganda hatása alatt vannak ők is —, ha állítom, hogy az újkorban *kevés oly testület volt Magyarországon, amely az országnak oly lényeges és hasznos szolgálatokat tett, amely hazafias érdemekben oly gazdag volna, mint a jezsuita-rend.*

Ez a rend adta az országnak Pázmány Pétert, Káldy Györgyöt, Faludi Ferencet, Pray Györgyöt, Katona Istvánt, Sajnovicsot; ez teremtette meg az első európai színvonalú magyar egyetemet, mely ma is fennáll; ez teremtette meg a magyar köznyelvet, az oknyomozó magyar történetírást, a magyar nyelvtudományt; ez szórta tele két évszázadon át virágzó, magasszínvonalú középiskolákkal az országot (számban 41-gyel); ez teremtette meg a XVII. és XVIII. századbeli magyar egyházi művészetet. Ma sem változott: tagjai az elsők közt küzdenek mindenütt, ahol magyar nevelésügyről, magyar kultúráról, a magyar néperkölc és vallásosság fokozásáról van szó. Úgy állítani be a jezsuitákat, mint önző hatalmi szervezettel, vagy mint örökké csak a felekezetekkel verekedő társaságot, enyhén szólva: komolytalan dolog. S talán nem vakmerőség, ha ide írom ezt is: a legutóbbi évtized nemzeti és keresztény ébredésében is a *jezsuiták álltak a legelső hadsorban s ha van ma nemzeti, keresztény sajtó, ez is legelső sorban az állítólag „hazafiatlan” rend tagjainak műve.*

Hogy ezt elismerni egyes elfogult, gyűlölködő embereknek fáj, érhető. De nem szabad, hogy a nemzet közvéleménye a destruktív propaganda szerint igazodjék.

Épp ezért *igazságtalanság a legnagyobb fokban, ha a jezsuitarendet ma is meg akarják fosztani a méltányos és jogos elismeréstől.* Hír szerint a főrendiházi

tagságok kijelölésénél megint kifejezték a tanítórendek legfőbb előjárói közül az *egyik legrégebb s hazafias érdemekben oly rendkívül gazdag magyar tanítórendet: a Pázmány Péter rendjét.*

Méltánytalanság, amelyet még az utolsó percben okvetlenül orvosolni kell. A katolikus magyarság ugyanis háborog az egyházi főrendek számának aránytalan eloszlásán. 10—12 protestáns felekezeti főrend mellett 17—18 katolikus főpap: semmiesetre sem felel meg a katolikus arány számának, amely ma az országnak *pontosan kétharmada* (66 százalék). Tizenkét nemkatolikus egyházi főrendnek pontosan 24 katolikus felel meg. Hír szerint két zsidó főrabbi is főrendiházi tag lesz. Iróniának is kissé erős, hogy a zsidóság 2 választási alapon kijelölt főrenddel vonuljon be a főrendiházba, ellenben az *egyik legrégebb és legérdemesebb magyar tanítórend főnöke hiányozzék belőle!*

Ezt nevezik Magyarországon jezsuitauralomnak, „jezsuitizmusnak”!

A „jezsuitizmus”.

Annyiszor olvasunk ma „jezsuitizmusról”. Érthető, ha szeretnők tudni, mi ennek a szónak a voltaképpeni különleges jelentősége?

A jezsuitizmus szó a jezsuitá-ból származik, ez pedig Jézusból. Jezsuita röviden annyi mint Jézustársasági. A Jézustársaság az Egyháznak egyik szerzetesrendje, melyet Loyolai Szent Ignác alapított 1540-ben s amelyet számos pápa hagyott jóvá. Európa szabadkőműves kormányainak nyomására ugyan XIV. Kelemen pápa 1773-ban ideiglenesen eltörölte a rendet; tétét azonban mélyen megbánta s még halála perceiben is rémülten ismételte: *Coactus feci, coactus feci!* (Kényszerítve tettem!) VII. Pius a rendet ismét visszaállította. Ma a rendnek közel 26.000 tagja van, akik közül többi mint fele pap, a többi papnövendék és segítő rendtárs. A rendnek jelenlegi, Rómában tartózkodó általános főnöke: P. Ledochowski Ladomér.

Hogy mit értünk jezsuitizmuson? Szó szerint: a Jézustársaság különleges intézményeit és szellemét. Ezek az intézmények és ez a szellem három főforrásból tanulmányozható: a rend konstitúciójából (alkotmányából), a Szent Ignác-féle lelkigyakorlatos könyvből, mint amelyből az egész rend kisarjadt s a rendnek közel négyszázéves történetéből.

Mi a speciális, a *sajátos* a jezsuitarendben? Miben lehet, mondjuk, a többi szerzetesrenddel vagy a világi papsággal szemben megkülönböztetni?

Mindenelőtt hangsúlyoznunk kell, hogy minden szerzetesrendnek megvan a maga speciális jellege és hivatása s az ennek megfelelő speciális életútja. Ahogy a bencéseknek sajátossága a liturgia ápolása, a nép nevelése és a tudományok művelése, ahogy a ferenceseknek specifikuma az evangéliumi egyszerűség és szegénység fokozottabb kultusza Assisi Szent Ferenc példájára, ahogy a domonkosrendűek jellegzetes feladata az igehirdetés s a hit tisztaságának védelme: ugyanúgy a jezsuitarendnek is megvannak a maga különleges vonásai, bár ezeket így egyszerű formulába önteni kissé nehéz volna.

Talán így mondhatnók: a jezsuitarendet bizonyos fokú *fürgesség, elszántság és általánosság* jellemzi a hitélet nevelésének s az Egyház védelmének munkájában. Loyolai Ignác két nagy iskolán kívánta keresztülvéztetni rendjének tagjait: a szentgyakorlatos könyv aszkézisének s a skolasztikus bölcseletnek és hittudománynak iskoláján. Előbbinek főcélja, hogy a lelket átgyúrja, teljes önlemondásra s Istennek való szolgálásra nevelje; a másodiké, hogy a lelkes apostoli akarathoz a keresztény igazság védelmében való nagyobb tudományos vértettségét nyújtson.

Már ebből is szembeötlő, hogy a jezsuitarend sajátosságai nem olyanok, amelyek nem lehetnének meg s nem lennének meg a renden kívül is. Sőt éppen a legspeciálisabb jezsuita gondolkör: a szentgyakorlatok könyve s gyakorlata közkincsévé lett az egész katolikus hitbuzgalomnak. A skolasztikus bölcselet és

teológia szintén nyitva áll minden hittudományhallgató előtt. Abban az értelemben tehát, ahogy az Egyház s rend ellenségei hinni és elhítenni szeretnék, mintha a jezsuita ki tudja milyen egyedülálló, elkülönözött, a katolicizmus egészétől élesen elhatárolható irány, szinte valóságos külön felekezet lenne, *külön jezsuita szellemről beszélni nem lehet*. Nincs külön jezsuita aszkézis, nincs külön jezsuita morál, jezsuita teológia, csak a regényírók és rémlátók szemében.

Sőt a rend nagy sikereit is részben talán éppen ez magyarázza meg: amint a rend tagjai nem viselnek különleges szerzetesi ruhát s életmódjukban sem különböznek a rendes világi papok átlagos életmódjától, úgy működésük is annyira homogén, annyira egybekapcsolódó és egybekapcsolható akár a világi papság, akár a különböző más szerzetesrendek működésével, hogy éppen ennek a működési egyneműségnek folytán hatásuk is igen általános és erőteljes lehetett. Aki tehát a jezsuitarendet s működését, mint valami elszigetelt, exotikus különlegességet akarja a katolicizmuson belül feltüntetni, csak azt árulja el, hogy olyanról beszél, amihez nem ért.

A jezsuiták semmi mást nem tesznek, nem tanítanak s nem akarnak, mint a katolikus Egyház s a papság általában. Legfőleg az a specialitásuk (ha már mindenképp specialitást kell rajtuk keresni), hogy amit akarnak, *erősen akarják* s a hit védelméhez szükséges eszközöket bizonyos különleges következetességgel és (ha nem szerénytelenség ilyet mondani) felkészültséggel s ügyességgel akarják. Innen magyarázható sikerük titka s innen érthető a különleges gyűlölet és ellentmondás is velük szemben az Egyház ellenségeinek részéről.

Ezt az utóbbi gondolatot azonban szintén világosabban kell kifejtenuünk. Minden szerzetben s minden világi papi fokozaton és állapotban voltak és vannak nagyképzettségű, apostoli lángolású és szentéletű papok. Időnkint azonban Isten egy-egy szerzetesrendet támaszt Egyházában, amelynek alkotmánya s beren-

dezkedése a kor szükségleteit különösebb fokban tartja szem előtt, minélfogva aztán különösebben is alkalmas a kor betegségeinek orvoslására.

A bencésrendnek pl. a népvándorlás korában oly bámulatatos szerep jutott, s ennek megfelelően a bencésrend évszázadokon át oly szavakba nem is foglalható érdemeket szerzett a katolikus civilizáció körül, amelyek nyilvánvalóan igazolták gondviselészerű eredetét és alkotmányát. Szent Ferenc rendjéről szintén elmondhatjuk, hogy az elpuhulásnak indult s elvilágiasodott középkorvégen valósággal új életre keltette, megfiatalította, hihetetlen lendületbe emelte újra a katolicizmusban az evangéliumi bensőségességnek életideáljait. A domonkosok tevékenysége a felburjánzott eretnekségek és az elterjedt vallási tudatlanság leküzdésében hasonlóképp egészen korszakalkotó jelentőséggel bírt.

E rendek tevékenysége s értéke azóta sem szűnt meg, csak talán kevésbbé szembeszökő, mert ma már nem annyira új csapások vágásán, mint inkább a kivívott eredmények konzerválásán fáradoznak, ami hiszen époly nehéz és értékes, de természetszerűleg kevésbbé feltűnő munkálkodás, mint az első hódítás és siker.

A jezsuitarendnek hasonló hivatása volt az újkor kezdetén s azóta máig. A reneszansz és a humanizmus a tudomány, a stílus és az új életirány terén terjesztette a pogányságot s emellett a protestantizmus terjedése is egészen új feladatok elé állította az Egyházat.

E bajokkal szemben szükség volt oly rendre, amely a monasztikus szerzetideál bizonyos megkötöttségeitől függetlenül, a világi papsághoz hasonló életmódban élve, de mégis erős szerzetesi fegyelemben, kiváló tudományos képzettséggel, a korhoz alkalmazkodó mozgékonyssággal siessen az Egyháznak segítségére s pótolja a hiányokat ama feladatok elvégzésében, amelyekre a voltaképpeni lelkipásztorkodásban lekötött világi papság s a régebbi szerzetek legtöbbje talán

nehezebben vállalkozhatott: lelki gyakorlatok s népmisziók tartása, korszerű tudományos irodalom, magasabb nivójú hitvédelem, nevelőintézetek létesítése s a távoli pogánymisziók ellátása terén.

A rend alapítójának rendkívül szerencsés gondolata volt, hogy *rendjének kettős alapjául a szentgyakorlatos aszkézist és a magasabb tudományos képeztetést tette*, miáltal a rend tagjai — bárha, ismétlem, egyenkint sokszor alulmaradtak kimagasló világi papok vagy más szerzetesek mögött — mégis bizonyos elég tekintélyes átlagszínvonalat értek el, ami mindenütt döntő hatásúnak bizonyult, ahol különösebb lelki erőre, apostoli elszántságra, áldozatkészségre és tudásra volt szükség. A jezsuita kispap ma is 10—15 évig készül és tanul, míg felszentelik s a munkába beállítják, nem is beszélve a szerzetesi lelkiség és fegyelem állandó gyakorlásáról a szentgyakorlatok s az engedelmesség szellemében. Ez a foka a felkészülésnek természetesen nem lehet az Egyházban általános s túl is haladná akár az átlagkészséget a papjelöltekben, akár az átlagos lelkipásztori szükségletet. De hogy a maga helyén és körében azután értékesnek bizonyul, csak természetesnek tekinthető.

Ezekből a mozzanatokból magyarázhatnók a jezsuitarend sikereit, közmondásos jelentőségét s ha tetszik: különlegességét. Nincs ebben semmi boszorkányság, semmi természetellenes, semmi extravagáns.

A vázolt helyzet s a rend sikerei a katolikus hitélet fellendítése terén megmagyarázzák aztán az Egyház ellenségeinek fokozott ellenszenvét s rágalomhadjáratát a jezsuitákkal szemben, azt a feneketlen szinte patológikus gyűlöletet is, amely egyesek részén a rend ellen a történelem folyamán megnyilvánult s megnyilvánul napjainkban is. Elmondhatjuk, hogy alig van katolikus intézmény, amely ellen annyi rágalmat gyártottak, annyi gyűlöletet kavartak fel, annyi mesét terjesztettek, mint a jezsuiták ellen.

Ezerszer megcáfolt vádak ismételtetnek ellenük („cél szentesíti az eszközt”), valóságos boszorkányok-

ként állítják be őket a köztudatba regényben, ujság-cikkben, pamfletekben. A janzenista *Pascal*, egyébként érdemes, hívő férfiú, nem átalotta pamfletek stílusának színvonalára leszállni, mikor a janzenista tévtan legfőbb ellenfeleivel állt szemben; a *Voltaire*-ekről s a félrevezetett német protestánsokról nem is szólva. A mi *Jókaink* is valóságos torzképet fest a jezsuitákról a „Páter Péter“-ben, amelynek sok oldala elárulja hogy az író soha igazi jezsuitát nem látott, a jezsuiták életmódját, rendi szokásaikat s szellemüket abszolúte nem ismeri.

Az egyik legkellemetlenebb ellenfél leküzdésére, akivel szemben a tudományos tárgyilagossággal vitakozóra kevés babér vár, csakugyan ebben a tervszerű befekettetésben kínálkozott a katolicizmus minden ellensége számára a legkönnyebb, legkényelmesebb elgáncsolási mód. Meg aztán még egyben: a jezsuitarend erőszakos elnémitésában. A jezsuiták közül sokszázan szenvedtek vértanui halált, részben a legszörnyűbb kínzások között, a hitért vagy viseltek hitvallói börtönbüntetést, mégpedig nemcsak a pogány fejedelmek részéről.

Ahol a protestánsok vagy szabadkőművesek uralomra jutottak, ha csak tehették, kivételes törvényeket hoztak a jezsuiták száműzésére. Így aztán nem kellett többé a kellemetlen ellenfél érveitől tartaniok. Azok, akik folyton véleménynyilvánítás szabadságáról szavaltak s a vallásszabadságért küzdöttek, amíg maguk uralmon nem voltak, mihelyt tőlük tellett, erőszakkal igyekeztek betömni azoknak a katolikus papoknak a száját, akiknek buzgalmától s tudományos készültségétől leginkább félték. *Alig van Európában ország, amelyből a jezsuitákat valaha ki nem űzték.* A többségben protestáns Anglia s Németország csak mostanában szüntették meg a jezsuiták kitiltásáról szóló törvényt, a cári Oroszországból s a szabadkőműves kormányzat alatt nyögő Franciaországból épügy ki voltak tiltva a jezsuiták, mint a protestáns északi országokból és Svájcban ma is száműzve van-

nak. Az olasz, a spanyol, a portugál szabadkőműves forradalmak természetesen szintén nem kímélték őket s a kálvinista Hollandia hasonlókép sokáig elzárta előlük a letelepülés lehetőségét.

Ez nem annyit jelent, mint ahogy a Baltazárok és egyéb Népszava-színvonalú demagógok szeretnék hinni, hogy a katolikus országok is megtagadták a jezsuitákkal a közösséget, hanem: hogy az *uralomra jutott katolikusellenes irányzatok* nem átallották a türelmetlenségnek és gyáva erőszaknak fegyvereit alkalmazni olyan ellenféllel szemben, akivel szellemlen téren nem tudták összemérni erejüket súlyos kudarc és szégyenletes vereség nélkül.

Valamivel finomabb vád a jezsuiták ellen, amit liberális-keresztény, sőt liberális-katolikus körökben szoktak emelni s amit nemrég a „Magyarság” is magáévá tett, hogy t. i. a jezsuiták „türelmetlen szelleme” teszi őket gyűlöletessé. Vajjon mi ez a „türelmetlen szellem”?

A mély meggyőződés mindig intranzigens és bizonyos értelemben mindig „türelmetlen” is. Aki a katolikus igazságot komolyan s elszántan védi, aki követeli a hit s az erkölcs következetes érvényesülésének szabadságát, aki a kereszténységet elsikkasztani, ellaposítani nem engedi, arra a liberális-keresztények azonnal rásütik a türelmetlenség vádját. Épúgy lehetne türelmetlenségnek nevezni, ha valaki erősen és következetesen hazafias és nem hajlandó például Erdély vagy a Csallóköz idegen kézen maradásába beletenyugodni. Az ilyen vád voltaképp dicsőség, mert annyit jelent mint jellemesség, erő és öntudat. Szemben a minden vallási árulásra kész s a hitközönnyt melengető liberalizmussal.

„Türelmetlenség”? Nem, a jezsuiták sohasem voltak türelmetlenek. Hiszen ellenkezőleg, ellenfeleik máskor meg azt vetették szemükre, hogy túlságosan is alkalmazkodók, simák, behízeltgők. Távol-Keleten egyszer nagy vihart támasztottak ellenük katolikus riválisaik, mert a jezsuita hithirdetők még a pogány né-

pek hagyományos szertartásait is lehetőség szerint kímélni s a keresztény tanok szellemében átalakítva fenntartani akarták.

A jezsuita türelmetlenség vádját is úgy gyártják, mint a többit. Az irányzatos irodalom-történetírás például nálunk szereti a jezsuita hitvitázókra tolni a XVI. században lábrakapott durva vitatkozás és személyeskedés vádját és szinte stigmatizálta *Sámbár* Mátyás nevét, mintha éppen Sámbár egyebet sem mondott volna, mint gorombaságot s mintha e téren felülmúlta vagy csak el is érte volna protestáns ellenfeleit.

Közönséges történethamisítás. A jezsuiták akkortájt is elsősorban érvekkel hadakoztak s csak akkor toldották meg érveiket személyes retorziókkal, mikor látták, hogy a túloldal érvekkel egyáltalán nem törődik s merő durválkodással és személyes sértegetéssel igyekszik hatást kelteni. De megszoktuk s ma is szinte napról-napra látjuk, hogy bizonyos oldalon azt nevezik türelmetlenségnek, ha a már nem is csak türelmetlen, hanem egyenesen bárdolatlan támadásokkal szemben katolikus oldalon védekezünk és tiltakozunk. Melyik jezsuita kezdett elsőnek az újabb korban például oly türelmetlen, sőt alpári kirohanásokat másokkal szemben, mint aminőket Debrecenből csak nemrég is hallottunk?

Egyáltalán történetileg hamis felfogás az, amely a jezsuitákban elsősorban vitázókat, harcosokat lát. Nem, a jezsuitarendnek működése túlnyomó részben egyáltalán nem a harc terén folyt és folyik, úgyhogy már ebben az egyoldalú beállításban is van tudatos vagy öntudatlan hamisság. Miért nem beszélnek a rend ellenségei soha a jezsuiták csendes, önfeláldozó, békes működéséről a nevelésügy, a tudományos kutatás, a karitás, a hitterjesztés terén, amikben a Jézus-társaság tevékenysége elsősorban folyik? A Xavéri Ferencek, Gonzága Alajosok, Kosztká Szaniszlók, Claver Péterek, a Bréboeuf Jánosok, a Colombière-ek, Fáy Dávidok, Kircher Athanázok csodálatos élete és egyé-

nisége sokkal jellegzetesebben domborítja ki az igazi jezsuita arcélt, mint a Sámbar Mátyásoké — ha már szegény Sámbar Mátyást csakugyan, mint kellemetlen vitatkozók prototípusát kell elfogadnunk.

Ama jezsuiták tízezreinek élete, akik Alaszkától a Tűzföldre és Londontól Tokióig és Nagaszakiig szegény gyermekek oktatásában, betegek gondozásában, pestis- és leprás-lazarettek ellátásában, vademberek térítgetésében vagy a modern nagyvárosok lelki halottnak új életre támasztásában örlik fel erejüket s tehetségüket, vagy akik máglyán, jeges tavakban, forró vízben, a hóhér felnégyelő bárdja alatt, kinzópadokon, akasztófán, kozákok kései alatt, emberevő vadak s rafináltan kegyetlenkedő indiánok kezében adták életüket a Krisztus szeretetéért s az embertárs lelki üdvéért — ezeknek a jezsuita ezreknek élete s halála a legszebb hősköltemény, amelyet valaha, nem tintával, de vérrel; nem verslábban, hanem valóságban írtak a földre; s ezeket a hőskölteményeket illenék ismerni s tisztelettel emlegetni azoknak is, akik bár más gondolkozásúak, de keresztényeknek vallják magukat s ezért az erkölcsi nagyság ekkora foka s a Krisztus-szeretet ekkora hősiessége előtt minden körülmény közt kötelesek volnának meghajolni. De hát a párt-szenvedély s a felekezeti elfogultság vakká teszi az embereket.

Mégcsak egy ellenvetésre kell megfelelnünk. Akadnak a katolikusok közt, sőt papok és főpapok közt is, akik a jezsuitákat nem szeretik. Van pl. külföldön egy Recalde nevű társaság, amely különböző álneveken időnkint röpiratokat ad ki a jezsuiták ellen több nyelven, s amely társaság állítólag katolikus papokból áll. Egy Simons nevű francia bankár pénzeli őket, aki hír szerint nagy katolikus, de ki nem állhatja a jezsuitákat. Hogyan lehetséges ez?

Először is: a Recalde-társaság részben elégedetlen modernista papokból, részben épp az ellenkező iránynak, az ultraintegrista iránynak embereiből került ki.

Mindkettő rengeteg bajt okozott nemcsak a jezsuitáknak, hanem a katolikus ügynek általában. Semmiesetre sem lehet tehát egyházi szempontból komolyan venni egyiket sem, annál kevésbé, mert a Szentszék maga mindkét szélsőséget egyaránt elítéli. (Nálunk évekkel ezelőtt egy egyébként nagyérdemű papíró, egy ifjúsági lapunk szerkesztője, volt ennek a jezsuitaellenes animozitásnak lelkes terjesztője. Az illető a kommun idejében aposztatált.)

Másodszor: ha még kifogástalan papok is emelnek néha panaszt a jezsuiták vagy egyes jezsuiták ellen, ennek az egyébként nagyon ritka jelenségnek csak az az oka, hogy — emberek vagyunk. Emberek a jezsuiták s emberek bírják. Lehet egyszer az egyik félen némi tapintatlanság, túlzott öntudat, merevség, bizonyos kellemetlen fölényéreztetés, másszor a másikon túlságos érzékenység, határsértéstől való félelem, féltékenység. Ilyen emberi kis tökéletlenségektől még a szentek sem voltak mindig mentek s egyes finom, véleménykülönbségek testvérek közt is gyakran akadnak. Ezekből ilyen messzemenő következtetéseket vonni nem lehet.

Mindezt összefoglalva: a katolikus Egyház legodább védelmezői a századok folyamán rendszeren a szerzetesrendek voltak. Ezek közt az utóbbi századokban a Jézustársaság került sok tekintetben első hadvonalba. Nem lehet tehát csodálni, hogy az Egyház ellenségei gyűlöltek s gyűlölik e rendet s minden követ megmozgatnak ellene: az erőszakot s a cselvetést, a politikai elnyomatást s a rágalmat, a propagandát és befeketítést.

Úgy látszik, a Jézustársaságnak e téren is osztónia kell annak sorsában, akinek nevét viseli. Büszke is rá, mert ezzel teljesedni látja önmagát a Megváltó jövendölését, aki ebben ezúttal igazi tanítványainak biztos ismertetőjelét állapította meg: „Ha a világ gyűlöl titeket, tudjátok meg, hogy engem előttetek gyűlölt. . . . *Ha engem üldöztek, titeket is üldözni fognak.*”

Mi a „jezsuita morál”.

Jezsuita hittudósok irataiból nyomtatott ki összefüggésükből kiragadott tételeket a *Berliner Tageblatt* — a zsidó Mosse-cég sajtóüzleti vállalata —, s utána egy csomó antikeresztény lap és lapocská „Szemelvények a jezsuita morálból” címen. Ismerjük ezeket a „szemelvényeket”. Liguori Szent Alfonz ellenes Grassmann pamfletje óta lett divatos ez az új irodalmi műfaj, aki tudvalevőleg azokat a tételeket idézte szóról-szóra mint Szent Alfonz erkölcszociológiai nézeteit, melyeket az mint hamis, megcáfolandó tételeket említ a művében s a latin kézikönyvnek kérdéshalakban felállított fejezetcímeit (Quaeritur num. . .) a gyóntatószékben alkalmazandó kérdések gyanánt (quaeratur, scl. a poenitente) értelmezte.

Ezzel a mulatságos „szemelvény”-gyűjtési módszerrel csakugyan be lehet bizonyítani széles e világon mindent. Be lehet bizonyítani pl., hogy a Szentírás istentagadásra tanít, mert csakugyan benne van az egyik (a 13-ik) zsoltárban, hogy „nincs Isten”. Persze e szavak előtt meg ez a mondat áll: „Igy szól szívében az esztelen: . . .” Be lehet bizonyítani, hogy teszem, Petőfi Sándor megesküdt az égre, az ég Istenére, hogy Hunyadi Lászlót bántani nem fogja. Be lehet bizonyítani — csak az erkölcszocián terén maradva —, hogy a magyar büntetőtörvénykönyv nem tartja büntetendő cselekménynek a gyujtogatást, mert hiszen azt mondja, hogy „a gyujtogatás nem büntetendő” t. i. ha „a tűz továbbterjedése . . . eloltatott”. (Btk. 427. §.) Épúgy, hogy pl. nem bünteti a Btk. a szemérem elleni erőszakot, t. i. ha az illetők közt időközben házasság jön létre. (240. §.) De ezt a mellékkörülményt, úgy-e, el is hallgathatom? S mégis idéztem, „szemelvényeztem”. S ugyanígy a legkomolyabb, a legszigorúbb katolikus erkölcszociáni kézikönyvekből is a kerek ellenkezőjét lehet kiidézni és kiszemelvényezni annak, ami bennük áll.

Annyira lekopott, nevetséges fogás különben ez a szemelvényezés, hogy a *Berliner Tageblatt* is csak a jezsuitaellenes harc hevében s talán végső tehetetlenségének érzetében nyúlhatott e fegyverhez s még minálunk is, ahol pedig a külföld minden szemete bő lerakódóhelyet talál, csak a legnívótlanabb s legértetlenebb heccpapirosok mertek e „szemelvényekkel” erősen kritikuserzékű olvasóik elé lépni. Még a szégyenkezni egyáltalán nem tudó ateista demagóg-lapok sem találták célszerűnek ennyire lenézni önmagukat — egyesegyedül az „előkelő” Pester Lloyd és a Lloyd helyiségeiben üléseket tartó galileista csemeték lóháttal díszített orgánuma sietett a pesti zsidóság szeme előtt leleplezni az édes csemegét.

Nem hiszük különben, hogy a többit csak a ki-nevetetés félelme óvta volna meg e balfogástól. Lehet, hogy hébe-hóba a gondolkodás luxusát is megengedik maguknak a sajtó urai. És ilyenkor valószínűleg eszükbe jut, hogy milyen veszedelmes a fegyver, amellyel játszanak.

Úgyebár, önök annyi ezer és ezer jezsuita moralista műveiből összehordtak 2—3 oldalra valót, amiből önök (de csakis önök) azt szeretnék következtetni, hogy — tehát a jezsuitákat Németországból és lehetőleg minden más országból száműzni kell? (Sőt nem is csak a jezsuitákat, mert hisz ugyanilyen tételeket bőven találnak minden katolikus hittudós művében). Ám, ha egy-két elírásért (még ha az volna is!) száműzni lehet egy tudós és intakt papi testületet, ejnye, *miért ne lehetne akkor száműzni, mondjuk: csak a Talmud miatt is az összes zsidókat* minden európai országból?

Allítsunk talán az önök szemelvényei mellé *ellen-szemelvényeket a Talmudból?* Megköszönnék, úgyebár? Hiszen hogyan tiltakoznak, védekeznek önök a Talmud lefordítására irányuló minden kísérlet ellen¹ Pedig a világ összes jezsuita vagy nemjezsuita katolikus írói összevéve soha annyi ocsmány fajtalanságot,

¹ Eberle: Großmacht Presse, Wien 1910. Kap. IV. 263. lap.

annyi igaztalan, szeretetlen, gyűlölködő és destruktív erkölcstelenséget le nem írtak, mint amennyi az önök Talmudjában van, amelyhez önöknek mégis csak több közük van, mint a jezsuitarendnek ahhoz, amit egyik vagy másik rendtag valamikor a maga felelősségére, mint magánember és magántudós leírni jónak látott. Ha tehát ezeket egy spanyol vagy szicíliai kollégájuknak baklövésai miatt (feltéve, hogy baklövések, ami ismét nem áll) számúzni lehet Németországból, ugyanoly joggal, sőt százszor erősebb joron kellene azonnal számúzni Magyarországból *minden izraelitát*.

De ne féljenek, sajtóúrak, mi nem vagyunk ily kegyetlenek, mi nem kívánjuk az önök rémét, a pogromot; csak rámutatunk arra, hogy önöknek százszor több vaj van a fejükön, mint nekünk a mienken.

De ugyan érdemes-e mindjárt a Talmudig menni? Nem produkálnak-e a mi tisztelt sajtóhőseink néha egyetlenegy napon a lapjaikban annyi szemérmelenséget, annyi alávaló történelmi hamisítást, izgató gyűlölködést és gázságot, hogy azért őket az ő logikájuk szerint — melyet azonban ők csak másokra szeretnének alkalmazni —, 24 óra alatt csakugyan korbáccsal kellene kikergetni ebből és *minden* civilizált országból?

Ezt azonban a publikum nem látja. Mert a publikum vak. Mert a publikum süket. Mert a publikummal mindent el lehet hitetni. Azzal be lehet láttatni, hogy Gury, Ballerini, Suarez és Liguori Alfonz — pornográfusok és a Szentírás istenkáromlás. Viszont napilapjainknak házasságtörő regényei, trágár élcei, malthuziánus hirdetései, szabadszeretkezési rovatai és szavankint 7 filléren folytatott leánykereskedő üzérékése mind csupa tisztesség, erkölcs és kultúra. A különbség legfőllebb az, hogy a moralisták a „pornográfiát” oly gyéren szállítják, hogy 20.000 jezsuita író negyedmilliónyi művéből csak néhány oldalra terjedő (s igen meggyőző) „szemelvény” teltett, míg emezek nap-nap után megszámlálhatlan lapáradatokban, tonna-

és vagónszámra szállítják a fertőző mérget és frissen párolgó szemetet.

Tehát még egyszer: kik azok, akiket minden civilizált országból száműzni kellene?

A „jezsuita morál”.

Sohm „Rövid egyháztörténet”-ében (208. o.) ezt olvashatjuk: Liguori Szent Alfonz „előléptetése az Egyház tanítói közé azt jelentette, hogy az erkölcstelen jezsuita-„morál” korunkban visszanyerte érvényét, amelyet a XVIII. és XIX. század megbotránkozással ítélt el... Liguori... is megengedi a bűnt különálló esetben, ha a lelkiismeret nem szól a bűnös mellett... de mellette vannak valamely erkölcstanítónak oly bizonyítékai, amelyek a másik véleménnyel egyenértékűek” stb. Mi erre a válasz?

Az első válasz az, hogy aki valamihez nem ért, ne írjon róla. Aki „jezsuita-morálról” ír, már ezzel elárulja, hogy nem érti, mit beszél. Mert *jezsuita morál nincs, csak katolikus morál*. A jezsuiták soha semmiféle más erkölcstant nem tanítottak, mint amit az Egyház többi teológusai is tanítottak. A „jezsuita morál” elavult protestáns hitvitázók mumusa, amivel a gyenge vértetű elméket rémítgetni szeretik.

Hasonlóképp gyanús, ha valaki a probabilitizmust „erkölcstelen” morálrendszernek nevezi. Gyanús, mert így csak az beszélhet, aki nem tudja, mi a probabilitizmus. A fenti idézet írójának pl. fogalma sincs a probabilitizmus mivoltáról, de olyanokat ír, hogy a probabilitisták szerint a *bűn* bizonyos esetekben meg van engedve. A kérdés elemeivel áll hadilábon, aki ilyeneket le mer írni. Mert soha egyetlen probabilitista, legkevésbé Liguori Szent Alfonz, nem tanította egyetlen sorban sem, hogy a bűn valaha is megengedett dolog. A probabilitizmusban egészen más dolgokról van szó. Éppen arról van szó benne, *mikor bűn valami*, mikor nem. S hozzátehetjük: a gyakorlati életben nem-

csak minden jogász, hanem minden érzékű becsületes ember is probabilista. Mert mi hát a probabilizmus?

A probabilizmus annak az általánosan ismert és elismert elvnek a rendszerbefoglalása, hogy az ember csak akkor köteles valamely törvényt betartani, ha az csakugyan és biztosan *törvény*. Ha csak „talán“ törvény, akkor az ember köteles megbizonyosodni felőle, vajjon az-e; de ha minden emberileg telhetőt megtett, hogy megtudja s mégsem lát biztosan kötelező törvényt valamire, akkor ily esetben emberi szabadságát szabadon gyakorolhatja s úgy tehet, ahogy neki tetszik. Ha pl. nem tudom bizonyosan, köteles vagyok-e ebben vagy abban az esetben alamizsnát adni, bocsánatot kérni, ezt vagy azt valakivel közölni stb., nem nem vagyok köteles megtenni. Miért? Mert csak a biztos törvény kötelez. Sehol a világon pusztá valószínűsége *biztos* köteleességet statuálni nem lehet.

Arra a kérdésre: mire vagyok kötelezve oly esetben, mikor a törvény csak valószínűleg, de nem biztosan forog fenn vagy vonatkozik erre vagy arra az esetre, más és más feleletet ad a tutiorizmus (rigorizmus), a probabiorizmus, aequiprobabilizmus és a probabilizmus.

A tutiorizmus szerint, mihelyt csak némi halvány valószínűsége is van annak, hogy valamely törvény ebben vagy abban az esetben kötelez, a törvény betűjéhez kell ragaszkodnom. A probabiorizmus szerint: azt kell tennem, ami mellett valószínűbben szól a törvény. Az aequiprobabilizmus szerint; ily esetben csak akkor cselekedhetem szabadon, ha époly fokú valószínűség szól a törvény fenn nem forgása, mint fennforgása mellett. A probabilizmus szerint: mihelyt a törvénynek ezen vagy azon esetben kötelező ereje nem *biztos*, nem vagyok köteles hozzáigazodni, tehetek tetszésem szerint.

Első pillanatra talán tetszetősebbek az első helyeken említett felfogások, de közelebbről nézve vala-

mennyi következetlen és megokolatlan. Hogy biztos kötelesség legyen megállapítható, biztosnak kell lenni a törvénynek is, egyébként az emberi szabadságot korlátozni elviselhetetlen s megokolatlan rigorizmus volna. S ezen nem sokat változtat, ha a kötelezettség *valószínű*, sőt az sem, ha *valószínűbbnek* tűnik fel, mint a nemkötelezettség, mert csak a *biztos* törvény kötelez.

Például valaki ígéretet tett Istennek, hogy ennyi meg ennyi pénzt fog alamizsnaként kiosztani. Közben azonban váratlan anyagi csapások érik, melyekre az ígértételnél nem gondolt. Miután valószínű, hogy az ígéret letevésének pillanatában, ha eszébe jutott volna, ezt az eshetőséget kivette volna, nem kötelezhető arra, hogy ígéretét a változott körülmények közt is megtartsa.

Valaki gyónni megy s eszébe jut, hogy valami régi, talán ifjúkori bűnét *valószínűleg* még sohasem gyónta meg. Ha nem biztos benne, ha csak valószínű, sőt még ha valószínűbb is, mint az ellenkező, de nem bizonyos: nem köteles azt a bűnt újra meggyónni, mert csak azt köteles meggyónni, amire a bűnbevallási törvény *biztosan* vonatkozik.

Ez a probabilizmus; ezt követi egyházi vonatkozásban ma már csaknem minden erkölcsbölcse, gyakorlati vonatkozásban minden józan ember; szó sincs benne arról, hogy valamilyen, ami *bűn*, bármely körülmény közt is el volna szabad követni. Ezt csak a hozzá nemértés vagy a rosszindulat fogja rá a probabilizmusra.

Az egész rágalomhadjáratot a probabilista erkölcs-tan ellen *Pascal* kezdte hírhedt *Lettres provinciales*-jaiban. *Pascal* tudvalevőleg janzenista, tehát szélső rigorista volt s mint a janzenisták általában, a jezsuitarendnek heves ellenfele. Hadjárata azonban szélmalomcsata volt, mert amit ő erkölcsstelennek bélyegez, az a probabilista erkölcsstantól mérföldnyire messze áll.

Expedíció az „elásott jezsuita-kincsek” fel- kutatására.

A lapokat bejárta a hír, hogy Londonban részvénytársaság alapult azoknak az óriási kincseknek felkutatására, amelyeket állítólag a *felső-perui* jezsuiták a rend feloszlata idején, egy alagútban elrejtettek. Az expedíció már március 1-én elindulna *Liverpoolból* s céljaira 20.000 font alaptőkét akarnak összehozni, 5 fontjával számítva a részvényt. Egy szenzációhajszoló angol lap szerint az összegnek fele már együtt van.

A részvénytársaság alapítói azt a fantasztikus reményt keltették a hiszékeny közönségben, hogy az 5 fontos részvény, *ha minden jól sikerül*, hamarosan 750 fontot fog érni. A felhívási prospektus elbeszéli, hogy a jezsuiták, mikor a Bourbon-udvarok részéről ellenük az üldözés megindult, rengeteg arany és ezüst kincsüket egy alagútban ásták el s e célra nem kevesebb, mint 500 *indián rabszolgát alkalmaztak. A munka két és fél évig tartott.* Az indiánok közül 200-an belepesztultak a munkába, a többi 300-at a jezsuiták *egyszerűen felkoncolták*, hogy titkuknak nyoma ne maradjon. Állítólag mindezt egy okirat beszéli el, amely meg is jelöli a rejtekhelyet, de megfenyegeti, aki a kincs után kutatni merne, nemcsak az örök kárhózzátal, hanem azzal is, hogy a rejtekhelyen oly nagymennyiségű mérge van felhalmozva, hogy mindenki okvetlenül belepesztul, aki a kincsekhez közelíteni merne.

A prospektus azonban biztosítja a részvényeseket, hogy ettől a méregtől nem kell félni, mert 150 év óta bizonytalanság elvesztette hatását. Meg aztán mire valók a modern technika vívmányai: a gázmaszkok, gumi-ruhák stb.! Kifejti a prospektus továbbá, hogy ez a titokzatos okirat 150 éven át egy *San Román* nevű család birtokában volt, amely azonban oly nagy vagyoni jólétnek örvendett, hogy nem kívánta a rejtett kincsek igénybevétele. Mindez úgy hangzik, mint egy

Jókai-regény, vagy hogy még stílusosabban beszéljünk, mint Dumas *Monte Cristo*-ja. Magyarországnak sem ártana, ha ilyen regényszerű módon valami nagy kincsesbányához jutna . . .

Még azt is megírja a prospektus, hogy mikor *Melgarejo* tábornok volt Bolíviának, az egykori „Felső-Perunak” köztársasági elnöke, ő egyideig gondolkozott azon, hogy felkutatja a jezsuiták kincseit, de aztán letett terveiről. Meg kell jegyeznünk, hogy a történelemből *Melgarejo* mint igen pénzvágyó ember ismeretes, aki mint liberális diktátor, nagyon jól értett a mások vagyonának megszerzéséhez. Ha tehát mégis lemondott a jezsuiták kincseinek felkutatásáról, ez csak annak a jele, hogy azok a kincsek jól el vannak rejtve, feltéve persze, hogy léteznek.

Hogyan keletkezett a legenda?

Ennek a legendának, melyet a komoly angol lapok is merő *humbugnak* neveznek, az az eredete, hogy mikor a jezsuiták elleni harc a szabadgondolkodás fénykorában (közvetlenül a francia forradalom kitörése előtt) tetőpontján állott, a jezsuiták ellenségei éppen azzal iparkodtak a rend missziói tevékenysége ellen hangulatot kelteni, hogy fantasztikus meséket terjesztettek a jezsuita hithirdetők mesés gazdagságáról. Azt állították, hogy a jezsuiták rengeteg vagyont halmoztak össze a délamerikai missziós telepeken s azért csak el kell űzni a jezsuitákat, le kell foglalni vagyonukat s akkor annyi lesz az államkasszában a felesleges pénz, hogy tíz évig adót sem kell fizetni többé senkinek.

Hát ez persze kellemes evangélium volt annak a francia, portugál és spanyol népnek, amelyet éppen a fejedelmi abszolutizmussal visszaélő miniszterek, *Choi-seul*, *Pombal* és *Aranda*, siettek az anyagi tönk szélére juttatni. Tudjuk, hogy a francia forradalomnak egyik legerősebb előkészítője éppen az a rettenetes nyomor volt, amelybe az udvar dőzsölése s a felelős kormányférfiak lelkiismeretlensége döntötte az országot. A bü-

nősök, régi recept szerint, bűnbakot kerestek s bűnbaknak mindig legjobb az Egyház. Főleg *Pombal*, a mindenható portugál miniszter volt kifogyhatatlan a jezsuiták ellen írt röpiratok s rágalmak terjesztésében. Az a rengeteg elfogultság, a vádak amaz özöne, amely egyházellenes körökben a jezsuita-rend nevét máig kíséri, igen nagy mértékben, mai napig, ettől a rendszeres rágalmozó hadjárattól kölcsönzi fegyvereit. Nem volt az a gyalázatosság, amelyet a jezsuitákra akkoriban rá nem fogtak.

Mikor aztán a közvéleményt eléggé megoldozták, sorra került a jezsuiták elűzése és vagyonuk lefoglalása. Így történt ez a távol missziókban is, nevezetesen egész Dél-Amerikában. A virágzó misszióstelepek, ahol a jezsuiták évszázados, áldozatos munkája folytán *több mint egymillió indián élt boldog megelegedésben s igazi keresztény művelődésben*, a redukcióknak nevezett keresztény telepeken, néhány órán belül megsemmisültek. A jezsuiták valamennyi házát és missziós telepét ugyanazon órában meglepetésszerűleg *katonaság vette körül*, a jámbor szerzeteseket bilincsekbe verve, hajókra szállították s európai börtönökbe, vagy számkivetésbe cipelték. Ez alkalommal szenvedett hitvallói sorsot *öt vagy hat magyar jezsuita is*, köztük a nagynevű *Szentmártonyi* páter, akit mint *udvari matematikust és csillagászt kértek kölcsön Mária Teréziától a portugálok*, hogy a spanyol-portugál gyarmat határait megállapítsa: valamint *P. Fáy* Dávid, aki aztán kihallgatás és ítélet nélkül került a Lisszabon melletti Szent Julián-erőd földalatti börtönébe s itt pusztult el hallatlan szenvedések között, öt és félévi fogság után.

A baj azonban még csak ezután keletkezett. A sokat hirdetett és ígért, káprázatosan lefestett jezsuita kincseknek *sehol semmi nyoma sem volt*. Pedig a jó atyáknak a hirtelen rajtaütés folytán igazán nem lett volna módjukban bármit is elrejtteni. Hiszen a legtöbb esetben *még szobájukba sem térhettek vissza*, mihelyt a katonaság a portára behatolt s a pátereket a rendes

házi csengővel nagy sebbel-lobbal összehívták. Még fehérműt, sőt a breviáriumot sem engedték magukkal vinni. Hogyan áshattak volna akkor 500 indiánnal alagutat a kincsek elrejtésére?

Elég az hozzá, a közvélemény háborgott s követelte a kormány által ígért kincseket. A kormány újabb hazugsággal vágta ki magát a bajból: kincsek nincsenek, mert *vannak ugyan, de a jezsuiták elrejtették!* Akkor még nem az „alagút” szerepelt, mint rejtékhely, hanem az *Orinoko* vizesései.

Maga *Humboldt* Sándor, aki sem katolikus, sem a jezsuiták barátja nem volt, gúnyolódik ezeken a meséken s megmagyarázza a minden jezsuitaellenes legendára kapható közönségnek, hogy a jezsuitáknak sem kincsei nem voltak, sem kincseket el nem rejtettek, mert hiszen idejük sem lett volna hozzá. *Duhr* ismert művében bőven ismerteti („Jesuitenfabeln”) ezt az egész mulatságos legendagyártást.

Hogyan van mégis, hogy Angolországban még mindig akadnak hiszékeny emberek, akik ilyen ködös meséknek felülnek s pénzt is áldoznak erre a lehetetlen célra? Hiszen minden mástól eltekintve: ha csakugyan megtalálnák a jezsuiták kincseit, ez a kincs *akkor sem lehetne az övék*, hanem a jogos tulajdonosé. S valószínű, hogy a bolíviai kormány is megköszönné szépen, hogy angol vállalkozók az ő területén csakúgy maguknak kereshessenek kincseket! Hogyan lehetséges, hogy a higgadt angolok mindeerre nem gondoltak?

Ennek is megvan a magyarázata. A „*Universe*” szerint a prospektus által megjelölt helyen *üzemen kívül helyezett ezüstbányák* vannak. Ezeket akarják újra üzembe helyezni élelmes angol vállalkozók. Hogy a bányák kiaknázására a kellő tőkét megszerezzék, alkalmasnak látszott olyan eszközökhöz folyamodni, amelyek a *közkíváncsiságot s érdeklődést erősen felkocozzák*. Ilyen a jezsuita-kincsek regénye. Az anglikán közönség nagyrésze még mindig azon az állásponton van, hogy mint ezt már Newman bíboros

megjegyezte róla, minden jezsuita- s egyházellenes mesét hajlandó elhinni. Az élelmes üzletemberak pedig valószínűleg úgy gondolkoznak, hogy „a cél szentesíti az eszközt!”

A kincsgyűjtő jezsuiták.

A jezsuita hithirdetők, akik 200 éven át Dél-Amerika indiánjai közt terjesztették a kereszténységet s a civilizációt, csakugyan kincseket gyűjtöttek. De nem olyanokat, amelyekről a legenda álmodzik. A keresztény igehirdetés és civilizáció történetében egészen páratlan erőfeszítéssel és sűrű mártírvérhullatással terjesztették az evangéliumot s e téren oly szép eredményeket értek el, amelyeket minden elfogulatlan történetíró elismer. Talán legszebb méltatója a délamerikai jezsuita missziótelepeknek egy igazság-szerető protestáns tudós, a német *von Murr*.

Maguk a kereszténnyé lett indiánok végtelenül hálásak voltak a misszionáriusok iránt, amiért őket nemcsak az igaz hitre térítették, hanem békés, polgárosult életre vezették, mi több: az európaiak kizsákmányoló, embertelen viselkedésével szemben is megvédték. Hiszen ez lett a jezsuiták veszténeke is az oka! A spanyol és portugál kormányok ugyanis, úgyszólván, mással sem törődtek amerikai gyarmataikban, mint-hogy minél többet harácsolhassanak s ennek érdekében sokszor oly embertelenül bántak a szegény indiánokkal, mintha barmok volnának. A jezsuiták éppen azért feltételül kötötték ki, hogy az általuk megtérített indiánok *mentesek legyenek a kormánybiztosok, a kalandorok és kereskedők folytonos zaklatásaitól*. Ettől kezdve virágoztak fel a redukciók. Áldásos működésüket legszebben *Chateaubriand* írta le a „*Kereszténység szelleme*” című világhírű művében.

Ennek a térítő és telepítő munkának eredménye *egy fél világrész őslakosságának megmentése volt*. Különös dolog: az északamerikai indiánokat épúgy, mint a tasmániai bennszülötteket, úgyszólván, *teljesen kiölték az európai hódítók, főleg az angolok és hollan-*

dusok, míg a délamerikai gyarmatvilágban az őslakók az európaiakkal keveredve ma is oroszlánrészét teszik ki a lakosságnak s természetesen művelt, polgárosult nemzetek. Azóta az anyaországból való függetlenségüket is kivívták s évről-évre gyorsabb ütemben lépnek be a művelt országok versenyébe. Ennek az új kontinensnek egész civilizációja s őslakosságának megmentése a jezsuiták érdeme.

Az indiánok nem is nyugodtak bele nevelőik s lelkivezetőik erőszakos eltávolításába. A *San Luis*-telep indiánjai pl. közvetlenül a rend elűzetése után beadvánnyal fordultak a buenos-airesi kormányzóhoz s ebben ezt írták: „A Jézustársaság atyái jól bántak velünk s nem használták ki gyengeségünket s mi boldogan élünk vezetésük alatt. Ha kegyelmességed meghallgatja kérésünket, hajlandók vagyunk inkább több adót is fizetni . . . Ki fog ezentúl mellettünk állni, hiszen így a pusztulásba rohanunk!”

Egy angol utazó, *Robertson*, 1814-ben bejárta az elpusztított redukciókat s kemény, de igazságos ítéletet mond azok felett, akik ezeket a telepeket megsemmisítették. *Robertson*, maga is *protestáns* ember, a jezsuitákról a következőket írta:

„Ha szemmeltartjuk a rengeteg jót, amit tettek s nem kutatunk oly büntettek után, amelyeket ők nem követtek el, meg kell állapítanunk, hogy körülbelül másfél évszázadon át több mint egymillió indiánt térített meg a kereszténységre s megtanították őket békés vezetésük alatt oly *boldog és megelégedett életre, amelynek áldott virágzásával szomorú ellentétben állanak a körülöttük élő vad népek*”.

Nem elég, hogy a jezsuiták másfél századon át dolgoztak, szenvedtek az indiánokért; nem elég, hogy ezért a munkájukért az Egyház ellenségei elűzték őket. Most még a rágalom sem akar elhallgatni velük szemben. Az emberi becsület olcsó: egyetlen üzletember prospektusával be lehet feketíteni a kultúra s a kereszt hőseinek egész hadseregét!

A világtörténelem megismétlődik: *Néró felgyújtja*

a várost s aztán a keresztényekre fogja a gyujtogatás vádját. Akik Délamerikát tönkretették, azok ma a vádlók. Vádlói azoknak, akik mérhetetlen önfeláldozások árán s bizony nem földi kincseket keresve, keresztény civilizációt teremtettek egy fél világrészen.

De hát a régi és új Nérók azt tartják (amit áldozataikra szeretnek fogni), hogy *a cél szentesíti az eszközt!*

A jezsuiták hatalma és titka.

A jezsuitarendről szóló irodalom hatalmas s tagadhatatlanul érdekes kötettel gazdagodott.¹ A reklám ezúttal kitűnően dolgozott s valósággal elárasztotta Európát. A szerző, René Fülöp—Miller, aki egyébként nem katolikus, a bevezetésben azt ígéri, hogy teljesen tárgyilagos képét fogja adni a Jézustársaságnak, anélkül, hogy dicsérni vagy vádolni akarná a rendet s igaza van, mikor azt mondja, hogy a roppant kiterjedésű e tárgyú irodalomban kevés oly összefoglaló munka van, amely nem eleve védő vagy vádoló céllal íródott volna.

Meg kell engedni, hogy a célkitűzéshez a szerző is hű marad; csakugyan más, mint tárgyi szempont nem vezet. Éppen ezért, bár világnézetileg nem áll a jezsuitákkal egy alapon, sőt elég gyakran mond rájuk s a katolikus Egyházra nézve kellemetlent is, nem lephet meg, hogy hatalmas könyve végeredményben mégis a jezsuitarend széles alapozottságú apológiájává terebélyesedik. Nem lephet ez meg senkit: aki a jezsuitákról nem elfogultan ír, mondhat róluk sok jót vagy kevés jót, de rosszat nem mondhat.

Fülöp—Miller könyvét azonban mégsem tekinthetjük a jezsuitarend teljes és sikerült ismertetésének. Helyesen mondja erről a könyvről Hermann Bahr, hogy a könyv rendkívül sok szépet és érdekést mond el, de a végén mégsem tudjuk meg, mi hát a jezsuiták

¹ René Fülöp—Miller: „Macht und Geheimnis der Jesuiten“ c. hatalmas kultúrtörténeti monográfiája (Leipzig—Zürich 1930. Grethlein und Co. kiadása, 576 lapon, 228 képpel).

hatalmának a titka. Aki az exercicium légkörén kívül áll, ezt nem is fogja megtudni és megérteni soha.

Gyengéje a műnek, hogy a szerző a teológiai részekben bántóan dilettáns. Rengeteget összeolvasott s tiszteletreméltó előtanulmányokat végzett. Azonban a teológia mélységeibe nem lehet csak úgy, néhány szakmunka átböngészésével belehatolni. Mindjárt a könyv legelején egyenesen mellbevágja az olvasót három olyan egészen különböző s nála mégis teljesen egybefolyó fogalom összekuszálásával, aminő az örök boldogság (a visio beatifica), a keresztény erkölcsi tökéletesség és szemlélődő imában elérhető vízió elragadtatás.

Teljesen téves a Szent Ágostonnak tulajdonított elmélet is, amely szerint a nagy egyházatya nem hitt volna az akarat szabadságában. Látszik, hogy itt protestáns szerzők nyomain halad, akik a kálvinista predestinációs tanban szeretnék Ágostont a maguk emberévé tenni; ami bizony kétségbeesett próbálkozás. Hogy a jezsuiták az akaratszabadság tanát lényegesen továbbfejlesztették s kiszélesítették volna pl. a középkori teológusokkal vagy a ferencesekkel, dominikánusokkal stb. szemben, szintén valótlán s bizonyíthatatlan dolog. Helytelen s hamis az Unam sanctam-bulla magyarázata s az a többször is visszatérő felfogása, mintha a jezsuiták valami pápai univerzálmonarchiáért küzdöttek volna. Mindezekben a kérdésekben és sok másban, hiába, a szerző világnézeti álláspontja a képzelhető legrosszabb diszpozíció arra, hogy ezt a ránézve idegen világot csakugyan megértesse.

Annál meglepőbb és sikerültebb a *történelmi rész*. Itt a modern zszurnalisztika egész apparátusa lép elénk s a jezsuitarend történetéből meglepő ügyességgel hord össze olyan anyagot, amelynek olvasása egyrészt regényszerűen lekötő, másrészt plasztikusan mutatja ki a jezsuitarend messzeágazó szerepét az apostoli vállalkozások széles mezején. Egyes részletek, például a délamerikai jezsuitaállam leírása, a jezsuiták tudo-

mányos és misszionáriusi vállalkozásai, a rendtagok hősiességének s önfeláldozásának ecsetelése: a legszebbek közé tartoznak, amit e tárgyra vonatkozólag valaha olvastunk.

Kitűnően ecseteli Fülöp—Miller a rend ellenségeinek taktikáját is. Azokat a gyermekes, divatját mult vádakat, hogy a jezsuiták erköcstelenséget terjesztettek volna, hogy azt tanították volna, hogy a cél szentesíti az eszközöket s egyéb naivitásokat szerzőnk figyelemre sem méltatja; mint a protestáns polémia elintézett, rosszakaratú ráfogásait egyszerűen félretolja az útjából. Sokkal komolyabb, minthogy ilyenekkel foglalkozzék.

Könyvének minden fejezetéből kicsendül a szerzőnek az a meggyőződése, amit a protestáns *Novalis* szavaival könyvének jelszól adott: „Soha ilyen társaság nem mutatkozott a világtörténelemben. A siker nagyobb bizonyosságával még a régi római szenátus sem dolgozta ki terveit a világ meghódítására. Több ésszel még sohasem indultak neki egy nagy eszme megvalósításának. Ez a társaság örökre mintája lesz valamennyi társaságnak, amely szenvedélyes vágyat érez végtelen kiterjedésre s tartalomra; de egyúttal örök bizonyítéka annak is, hogy az óvatlan pillanat a legokosabb vállalkozásokat is meghiúsítja s hogy az egész nemnek természetes növekedése feltarthatatlanul elnyomja az egyik rész mesterséges növekedését”.

Vitatkozni lehet a könyv egész irányán s egyes állásfoglalásain; de jól esik látnunk, hogy egyszer már elfogulatlan, becsületes, tárgyilagos ellenféllel van dolgunk, aki akaratlanul is az ellentáborból jött apologétáknak bizonyul.

Az ötvenéves „Stimmen”.

Stimmen-nek hívják röviden a német jezsuiták tudományos folyóiratát, melynek teljes címe sokáig a „Stimmen aus Maria-Laach” volt, újabban a „Stimmen der Zeit” lett. 1871 júliusának közepén jelent meg

az első füzet e folyóiratnak, mely a német katolikus önérzetességnek, tudományosságának és hitszilárdságnak máig egyik legkimagaslóbb, vezető orgánuma.

A liberalizmus és liberális protestantizmus delelőpontján állott Németországban, mikor a folyóirat megindult; épp akkor zajlott le a francia-német háború, győzött Bismarck s a nagy-német eszme, alázták meg a katolikus Habsburgokat s támadták határtalan felületességgel és szenvedélyességgel a vatikáni zsinatot.

A „Stimmen” feladata az lett, főleg amióta a „liberalizmus” a jezsuitarendet Németországból száműzte, hogy a nyomtatott ige erejével védelmezze a keresztény és katolikus világrendet, a krédót és az evangéliumi morált, rámutasson az istenmentes újkori állam- és társadalomszervezés elkerülhetetlen hibáira és veszedelmeire s főleg a tudományos és kulturális életet figyelve igazolja, hogy a katolicizmus a tudományos és kulturális életnek is legjobb kalauza és terjesztője.

Hatalmas koponyák dolgoztak a Stimmen nagyrafejlesztésén: az összefogó, szinte látnoki erejű Pachtler, a nagy exegéta Cornely, aztán Roh, Schneemann, a világirodalom történetének hírneves írója, Baumgartner, Kreiten, Gietmann, Spillmann esztétikusok, Beissel, a fizikus Dressel, Steinhuber bíboros, Meschler, a moralista Lehmkuhl, az egyházjogász Wernz, a filozófus Meher Tivadar, Cathrein, Löffler, Hammerstein, a történész Granderath, Pesch Tilmann és Henrik, Wasmann, Krose, mind csupa olyan név, amely világszerte ismert s megannyi mérföldjelzője egy-egy tudományzagnak katolikus és általános tudományos irányban.

Az álliberális türelmetlenségre, amely a német jezsuitákat hazájukból s a Stimmen íróit első, ősi fészükéből, a maria-laachi apátság épületéből száműzte, az volt a jogtalanul száműzöttek felelete, hogy folyóiratukat még vagy negyven éven át „Stimmen aus Maria-Laach”-nak címezték: Maria-Laach nem hallga-

tott el tehát, bárha lakói a számkivetés keserű kenyerét ették s a türelmetlen száműzők rosszul számítottak, mert talán éppen ezzel a kivételes törvénnyel mozdították elő legjobban Maria-Laach irodalmi és tudományos tevékenységét.

A száműző törvény azóta megszűnt s a Stimmen ma Münchenben jelenik meg. Tekintélye ma is csorbítatlanul a régi; a német katolicizmus nagy rezervoárja bőven adja az egyre új nagyokat: a Dunin-Borkowskikat, Overmansokat, Muckermannokat. S bár a német rendtartomány munkái azóta jelentékenyen megsaporodtak, a tudományos és főleg a legtágabb értelemben vett modern hitvédelem van olyan fontos munka, hogy arra tovább is változatlanul áldozza legjobb erőit a most már lelkipásztori munkával is elhalmozott rend.

A katolicizmus nem az elméletek vallása, hanem a gyakorlati életé, de a gyakorlati élet helyes irányítói a tiszta és világos elméletek, az igaz elvek. És ha céltudatosan, a korszükségleteknek megfelelően akarunk dolgozni, ennek legelső feltétele a teljes elméleti tisztánlátás. Ezért nem végeznek meddő munkát a próféták, a mesterek, a tanítók.

Elvek tisztázása, a modern gondolatok értékes elemeinek az örök evangéliumi igazságokkal való egyeztetése, a máról holnapra felszakadó új helyzetek s felpattanó új problémák megvilágítása az örökérvényű legfelsőbb szempontok szögéből, oly szükséges és nemes feladat, mely a legjobb elmék s leglángolóbb szívek minden fáradságára érdemes.

A Magyar Kultúra is örömmel köszönti idősb testvérét a félszázados fordulón. Az idősb testvér harcai és diadalai lelkesítik az ifjabb testvért is a munkára, amelyre fogalomzavarairól szomorúan híres országunkban époly szükség van, mint odakünn, a Bismarckok és Kantok, Marxok és Haeckelek birodalmában.

Két tudós ünneplése.

Két emlékűnnepet ültek nemrég Rómában: mindkettő egy-egy nagynevű, tudós szerzetesnek szól. Egyik most 50 éve halt meg: P. Angelo Secchi, a csillagász. A másik él s most töltötte be életének 60-ik évét: P. Schmidt Vilmos, az etnológus. Előbbi jezsuita volt, az utóbbi az „Isteni ige társaságnak”, egy nagy elevenségű újabb missziós társulatnak tagja. Amaz korának legnagyobb csillagvizsgálója, aki azonban nem érte be a csillagok helyzetének, nagyságának, távolságának méregetésével, mint eddig legtöbb kortársa, hanem a csillagok vegyi alkotrészeivel s fizikájával foglalkozott, megalapozván az azóta vezetőszerepre jutott csillagászati tudományszaknak, az asztrofizikának modern irányát.

Utóbbi az etnográfiaát és etnológiát fektette új alapokra s főleg az úgynevezett természeti népek nyelvészeti, kulturális és vallási életének hatalmas mértékű s beható ismertetése révén lett a néprajzi kutatásnak ma élő egyik legnagyobb mesterévé.

Nem csoda, hogy mindkettőre csakúgy hullott a tudományos világ elismerése. Secchi a Gergely-egyetem csillagvizsgáló állomásának volt vagy 40 éven át igazgatója s egyszerű eszközökkel, melyeket részben maga készített, sőt maga talált fel, oly eredményeket ért el, amelyek bámulatba ejtették a tudományos világot. Sokan azt hitték, hogy egész nagy intézet dolgozik a vezetése alatt a legpompásabb műszerekkel s a legkitűnőbb felszereléssel, oly meglepő és sokoldalú volt az a tudományos munkásság, melyet Secchi kifejtett. Pedig a valóságban úgyszólván csak maga dolgozott s csak nagyon korlátolt anyagi erők álltak segítségére.

A legelőkelőbb európai s amerikai tudományos akadémiák választották meg tagjaik sorába. Secchinek személyes tanítványa volt különben Braun Károly S. J. is, a kalocsai Haynald-csillagvizsgáló intézet első igazgatója.

Schmidt Vilmos működésén szintén meglepő az alaposág mellett a sokoldalúság és termékenység. Művei, önálló dolgozatai évek hosszú során át egymást érték, pedig főfoglalkozása a tanárkodás volt s emellett még szakfolyóiratot is szerkesztett, amelynek ő volt az alapítója, az ötnyelvű „Anthropos”-t.

A szakemberek világnézeti különbség nélkül elismerik, hogy egyetlen tudományos folyóirat sem lendített annyit a tudományos etnográfiaán, mint ez a szerzetesektől kiadott folyóirat. A tudós társaságok őt is siettek tagjaik közé választani: a bécsi tudományos akadémia után az angol és a flórenci antropológiai társaság, majd a bonni és a löweni egyetemek választották meg tiszteletbeli doktorrá. A párisi egyetem a Volney-díjjal tüntette ki, végül pedig a pápa egyenesen Rómába hívta meg a missziói kiállításból fejlődött állandó lateráni etnográfiai múzeum igazgatójának.

Ime, a régi történet: kiváló, világhírű tudósok, felfedezők, lángelmék, akiket a katolikus Egyház és a szerzetes-intézmény ad a tudománynak s az emberi kultúrának, s a másik oldalon mégis állandóan az a vád hangzik, hogy a katolicizmus a gondolatszabadság megölője, a kultúra és a tudományos kutatás ellensége.

Persze a Secchik és Schmidtek nevét agyonhallgatják, ezeknek nem csinál senki akkora reklámot, mint Steinachnak, Freudnak, Einsteinnek; mert hát ezek nem zsidók s nem szabadgondolkozók. Pedig a tudományok történetében egy fél évszázad mulva talán nyoma sem lesz sem Freudnak, sem Steinachnak, esetleg még Einsteinnek sem, ellenben Secchit a csillagászati fizika, Schmidtet az etnográfia terén halhatatlan becsű, úttörő alkotások fogják örökre nevezetessé tenni.

Jezsuiták Magyarországon.

Kettős rendi jubileum.

A Jézustársaság 1934-ben két csendes jubileumot ült.

Egyik a társaság alapításának 400-ik évfordulója. 1534 augusztus 15-én, Nagyboldogasszony napján gyűlt össze Loyolai Szent Ignác hat társával együtt a párisi Montmartre (Vértanúk-hegye) egy kicsiny kápolnájában s ott ő és társai fogadalommal kötelezték magukat a szerzetesi életre. Ez volt a Jézustársaság kezdete, bár forma szerint csak később, 1540-ben alakult meg, amikor III. Pál pápa a Jézustársaság alaptörvényeit jóváhagyta.

Az évforduló alkalmából a rend általános főnöke, P. Ledóchowski Ladomér a különböző római házakban működő 300 rendtaggal együtt kihallgatáson jelent meg a pápa Őszentsége előtt Castelgandolfóban. A Szentséges Atya a P. Generális üdvözlő szavaira adott válaszát így kezdte:

„Íme, drága gyermekeim, íme egy kihallgatás, amely csakugyan fölemelő és jelentőségteljes, mint hogy jelentőségteljes az alkalom is... Ez a kihallgatás, amelyben a ti nagy Társaságtoknak mintegy az egésze képviselve van: a generálisi kúria, a különböző rendházakban működő páterek, azonkívül noviciusok, skolasztikusok, fráterek, egy másik látványt, egy fölszéges víziót állít szemünk elé, azt, amelyet ti képviseltek: a ti egész Társaságtokat, amely egyúttal a Mienk. Valóban fölszéges látvány ez „grandis visio”, ahogy a szent próféta mondja: annyiféle tevékenységnek, mozgalomnak, Isten szeretetétől égő s a lelkek javát szomjazó szíveknek látványa, azoké, akik min-

denestől Isten dicsőségének s az Anyaszentegyház szent céljainak áldozták fel magukat!”

„Ebben a jelentőségteljes ünnepi emlékezésben a Társaság 400 év után ismét visszatér az ő Betlehemébe, az ő katakombáiba, ahonnan az élete eredetét vette: ez a 400 éves rendi élet, tele küzdelemmel, hősiességgel, vértanusággal. A Társaság a montmartre-i katakombákban született, mint ahogy az Egyház is a katakombákban született...”

S a Szentséges Atya megragadta az alkalmat, hogy megköszönje a Társaság ragaszkodását az apostoli Szentszékhez. „Megvalljuk nektek, mondotta, hogy a Társaságnak ez a szoros és értékes kapcsolata a Szentszékhez a Mi egyik legnagyobb vigasztalásunk. Ezt szívünk mélyéből mondhatjuk. Mert nagy vigasztalás Nekünk, hogy mindig biztosan számíthatunk annyi kiválóan képzett lélek hűségese engedelmességére. Gyakran is hálát adunk a jó Istennek azért, hogy ebben a Társaságban oly nagy és biztos segítséget adott Nekünk.”

A Szentséges Atya végül megáldotta az egész Jézustársaságot s itt a rend fiatal tagjait külön is kiemelte:

„Áldásunk kísérjen titeket most és mindenkor és mindenütt, s kísérjen különösképpen titeket, fiatalokat, akikre a jövő mosolyog s akik a Társaság ígérete és reménysége vagytok...”

A másik nevezetes évforduló ugyancsak a mostanában (1935) folyt le: szeptember 7-én volt 25 éve annak, hogy az önálló magyar jezsuita rendtartomány megalakult (azelőtt csak a közös osztrák—magyar rendtartomány része voltunk). Az első negyedszázad szerencsésen lepergett felettünk, pedig ebbe az időszakba esik bele nemcsak a világháború és a forradalom, amely a magyar Jézustársaságot is súlyos próbára tette, hanem az ország feldarabolása is, aminek folytán három rendházat elvesztettünk. A jó Isten gondviselése pótolta a veszteséget: ma már 306 tagja van a külön magyar rendtartománynak. Ez a 306 rend-

tag (108 páter, 110 skolasztikus, vagyis papnövendék, és 89 segítőtestvér) hét házban elosztva működik. Ezek: a két budapesti ház, a kalocsai, pécsi és szegedi kollégium, a mezőkövesdi és a nagykapornaki rendház. 22 magyar jezsuita a külföldi missziókban szántja a lelkek ugarát; még pedig 11 páter, négy skolasztikus és hat fráter Kínában, egy fráter pedig Afrikában, Rodéziában.¹

A budapest—zugligeti házban 35 skolasztikus-novicius és 15 fráter-novicius készül a nagy munkára. Annak a „jövőnek” építésére, amelyről a pápa Őszentsege oly nyomatékkal s oly bátorítólag szólt.

Pázmány Péter, a jezsuita.

A Pázmány-jubileumi év véget ért. Visszapillantva az ünneplésekre, amelyekben először a Pázmány-egyetem alapításáról, majd magáról Pázmányról a magyar élet és a magyar katolicizmus megemlékezett, egy sajtósárgos hiányosságot kell megállapítanunk: az ünnepi írások és szónoklások meglehetősen elsiklottak *Pázmánynak rendi hovatarozása*, művének és névleg egyetemének a Jézustársasággal való kapcsolata felett.

Ne keressük ezeknek az elsiklásoknak az okait, állapítsuk meg inkább röviden, hogy megtörténtek. Legfeltűnőbb ez az elhallgatás a Pázmány-egyetem alapításánál, ami annál meglepőbb, mert hiszen Pázmány az ő egyetemét nemcsak a Jézustársaságra bízta, hanem azt a Jézustársaság tudósai és tanárai nélkül meg sem alapíthatta volna. Pázmány minden lángbuzgalma, kulturális törekvései és fejedelmi bőkezősége mellett sem alapíthatott volna egyetemet, ha nem áll mögötte az a rend, amely abban a korban egyedül volt képes európai színvonalú tudósokat, tanárokat, nemzetneve-

¹ 1940-ben ugyanezek a számok nálunk már így módosultak: 350 rendtag közül 133 felszentelt pap, 121 skolasztikus, 96 segítőtestvér. A külföldi missziókban 19 páter, 11 skolasztikus és 12 fráter működik a magyar jezsuiták közül; összesen 42 él távol (Kínában, Törökországban).

lőket bocsátani a nagy alapítónak rendelkezésére. A Pázmány Péter Tudományegyetem megalapításában tehát épp akkora érdemei voltak a Jézustársaság tanárainak, mint magának Pázmánynak, s az egyetem jubileumának megünneplése a rend említése nélkül, amely a létesítésnél valóságos társalapítóként szerepelt, csonka, sőt bizonyos fokig igazságtalan dolognak látszik. De csonka és fogyatékos az a Pázmány-szemlélet is, amely a nagy bíborosban észreveszi a tudóst, az apostolt, a szónokot, az író, a politikust, a nyelvészt, a hazafit s a magyart, de legfeljebb csak mellesleg veszi észre benne a jezsuitát.

Lehet, hogy egyeseket ennél a kérdésnél az a történeti tény zavar és feszélyez, hogy hiszen Pázmánynak, hogy esztergomi érsek lehessen, forma szerint el kellett hagynia rendjét; a pápa őt előbb a szomaszkaiak szerzetébe helyezte át s onnan emelte az érseki székre. Mi több: Pázmány, bár soha szomaszkainak nem érezte s nem mondta magát, sőt római utazása alkalmával a szomaszkaiak ünnepelni vágyó közeledését mereven elhárította magától, a Jézustársaságnak a mondott célra történt elhagyásában úgy látszik, maga is tevékeny szerepet vállalt. Ez azonban távolról sem jelenti azt, hogy kapcsolatai a renddel, amely nevelte s oktatta, megszűntek volna, vagy ő maga megszűnt volna magát valaha is szívvel-lélekkal jezsuitának tekinteni és vallani.

A történeti valóság az, hogy Pázmány Péternek egész történeti egyénisége, egész iránya, egész lelki alkata oly tipikusan és visszavonhatatlanul jezsuita, hogy tőle a jezsuita jelleget elvitatni semmi szín alatt nem lehet s még akkor sem lehetne, ha ő maga történetesen nem vallotta volna magát megható kegyelettel és gyermekded ragaszkodással mindvégig a Jézustársaság fiának.

*

Jezsuita volt Pázmány mindenekelőtt *lelki alkatában*. Lelkisége, aszkézise a Loyolai Szent Ignác aszkézisének tipikus megnyilvánulása.

Schütz Antal a Szent István Akadémia ünnepi ülésén röviden ki is emelte Pázmány aszketizmusának ezt a szentignáci eredetét. Érdeemes volna azonban ezt a gondolatot még jobban kiemelni s kidolgozni. Nevezetesen rámutatni arra, mennyire a lelkigyakorlatok gondolatvilága az, amelyben Pázmány egész életszemlélete, világlátása, buzgólkodása fogant. Mennyire a *Fundamentum* elmékedéseinek mélységes igazságai azok, amelyek lelkiségét legelső helyen meghatározzák. Nem új igazságok ezek, de a stílus, az éles kidomborítás, az észszerű és totális lemélyítés és könyörtelen következetesség az alkalmazásban tipikusan szentignáci vonás.

Pázmánynál az Isten nagyobb dicsősége s a lelkek minél szélesebbkörű üdvözítése az egyetlen cél, amelynek minden mást alárendel. Nála a rang és előkelőség, a bíborosi kalap és az érseki pásztorbot, a pénz és a vagyon, az erő és az egészség, sőt maga, a tudomány és szellemi élet is csak eszköz, amellyel azért és annyira kell élni, amiért s amennyire az Isten dicsőségére szolgál és semmiképpen se másért és máskép. Voltak, akik a Jézustársaságnak szemére vetették ezt a krisztusi racionalizmust, ezt a mindennek a végső cél alá való rendelését.

Vannak, akik ezen a címen ma is tagadni próbálják a rend tudományos jelentőségét és érdemeit, mert hogy a jézustársasági tudós sohasem a tudományért magáért, hanem mindig csak az Isten országáért műveli a tudományokat. Aki így beszél, az csakugyan nem értette meg soha a *Fundamentum* nagy, evangéliumi igazságát; azt, hogy az Isten országában csakugyan mindennek, még a tudománynak is, egy magasabb célt kell szolgálnia. Ami nem jelentheti azt, hogy már most a tudományt csak lekipásztori eszköznek tekintsük vagy alapelveiben eláruljuk, hanem ellenkezőleg azt, hogy a saját természetszerű öncélúságán túl egy magasabb életrend szférájába emeljük azt bele. Pázmánynak mindenesetre ez volt a felfogása s ugyan-

így gondolkodott minden egyébről, ami a világon van: „reliqua omnia super faciem terrae posita . . .”

A lelkigyakorlatos igazságok és elmélkedések egyébként is félreismerhetetlenül rányomják bélyegüket Pázmány egész egyéniségére. Az ő életműve: a Krisztus-királyság eszméjének s a Két zászlóról szóló elmélkedésnek történelmi stílusú megvalósítása. Az ő akaratereje a Három emberosztály elmélkedésben izzott, és kiforrott, végleges akarat elhatározottság.

Az ő lázas takarékoskodása az idővel, amely az örök élet elnyerésének s a másik lelke megmentésének páratlan értékű eszköze („Heu fugit interea, fugit irreparabile tempus”), az ő minden percet kihasználó apostoli tevékenysége, sokoldalú lekipásztori és főpásztori gondoskodása, a figyelemnek és szeretetnek az az univerzalitása, amellyel kora Egyházának minden szükségletére gondolt, mindent észrevett, minden bajjal együttértett, minden hiányon segíteni óhajtott: a megtestesülésről szóló, megrázó szentignáci elmélkedésnek s a lelkigyakorlatos Krisztus-szeretnek volt eleven továbblángolása. Neki nem öncél a politika és az országvezetés, nem öncél az udvartartás és a fény, öncél az írás és a szónoklás; ő mindezt Isten-szolgálatnak tekinti, az örökkévalóság munkálásának, ama krisztusi utasítás alapján: „Keressétek mindenekelőtt az Isten országát és az ő igazságosságát, a többi majd hozzáadatik nektek”.

Lehetetlen Pázmány e sokoldalú tevékenységében, ebben a nyugtalanul égő apostoli lázban, ebben a hol író, hol szónokló, hol intézményeket alapító munkálkodásában észre nem venni azt a stílust, mely főleg ebben a században az akkor még fiatal Jézustársaságot világszerte jellemezte. Az egyes szerzetesrendek az általános nagy irányvonalakon túl bizonyos jellegzetes részletcélokat tűznek maguk elé és valósítanak meg. Egyik a népeket civilizálta s vezette be a keresztény művelődés áldásai közé, másik a szemlélődésnek s a liturgiának élt, harmadik az irgalmasság testi cselekedeteit gyakorolta, negyedik mint az evangéliumi

szegénység és szelídség csodálatos megvalósítója remekelt, ötödik a hit tisztaságán örködött s az eretnésegek terjedésének vágta útját.

Ezek a különleges rendi célok bizonyos megszentelt tradícióként öröklődtek tovább századról-századra, de adódtak esetek, amikor épp ezek a szentelt tradíciók az új világ szükségleteihez való alkalmazkodás terén okoztak némi nehézkességet. A Jézustársaságnak, főleg első évszázadában, az volt az előnyös helyzete, hogy a kor különleges szükségleteihez alkalmazkodva az Egyház újkori életének megszervezését és megújítását tűzte ki céljául s ebben jutott neki a régi rendek mellett kimagasló szerepe. Az alapítónak mindenre gondoló, mindenre vállalkozó, mindent reformáló s új élettel eltöltő szelleme magyarázza a rend páratlan mozgékonyágát, főleg az első kor, az „aureum saeculum Societatis“ pazar virágzását.

A nép világszerte „reformpapokat“ látott a jezsuitákban, mert ahol megfordultak, ott egyszerre felledült a vallásos élet, megteltek a templomok, a sokféle rég elhanyagolt igehirdetés új virágzásba szökött, a szentségek vétele megsokszorozódott, az ifjúság lelkesen tódult az új szerzetesek katedrái köré, az Egyház ellenségei kemény ellenfelekre, számonkérőkre akadtak, a hitszakadás diadalútja megállt, a katolikus lélek ismét fellélegzett, fellángolt s öntudatra ébredt. Pázmány működése csak egy láncszeme annak a páratlanul termékeny és termékenyítő tevékenységnek, amellyel a rend főleg ebben az első században a világot bámulatba ejtette, amellyel a tudomány minden ágában legelsőrendű tudósokat állított csatasorba, Krisztus evangéliumának zászlóját elvitte Kína és Japán soká elzárt területeire, vérét hullatta a kanadai huronok és irokekézek között épúgy, mint Indiában, Mexikóban és Dél-amerika végtelen pampáin.

S miközben mérhetetlen, még töretlen területeken építette fel a redukciók új, keresztény világát, ugyanakkor Európában is népmissziókkal állította talpra a hitéletet. A lelki gyakorlatok csodás módszerével sorra

reformálta a fejedelmi udvarokat s a római kúriát, a püspökségeket s a régi szerzetesrendeket, kollégiumokkal, virágzó katolikus iskolákkal és főiskolákkal szórta tele Európát, sőt Amerikát, s egy új, széles elágazású katolikus kultúrának vetette meg alapjait. Vitairataival, tudományos tevékenységével, szónoklataival megállította útjában a diadalmas tévelygést és véget vett a további szakadásoknak. Ki ne ismerne rá a hit-hirdetők, a jezsuita reformátorok, iskolaállítók és egyháztudósok legfényesebb neveinek rokonára Pázmány nevében, a rend evangelizáló és újjáélesztő mozgékonyosságának módszereire az ő művében?

Ezt a stílust, éppen alapítója szellemében s az ő egyéniségének vetületeként, különösképpen jellemzi a bátorság és a céltudatosság. A rendet valamennyi egyéb tulajdonsága nem emelte volna arra a páratlan történeti magaslatra, melyre jutott, e nélkül a kettős kvalitás nélkül. Merni és tudni, mit akarunk: volt a jezsuita apostolkodás nagyvonalúságának szignatúrája. Azért is félték a rendtől oly nagyon az ellenségei, mert tudták, hogy itt nem mérsékletről szavaló ellenség az irányadó, nem kedélyes és kényelmes elkenőkkel van dolguk, hanem olyan emberekkel, akik az életüket teszik fel a kitűzött célért és százszázalékos eredményekre pályáznak az Isten országában. Talán ezért akadt a rendnek számos irigye még katolikus részen is: azoknál, akiknek ez a stílus szokatlan, esetleg kényelmetlen volt, akikre bizonyos fokig vádként hatott.

Pázmány lelke tipikusan jezsuita lélek ebben is. Mindig kikeresni a lényegét, mindig kifürkészni a baj gyökerét, mindig az egészre menni, mindig teljes gyógyulásokat szorgalmazni, nem engedni át a gyakorlatiasság és céltudatosság erényét mindig csak az ellenfélnek s a merőben evilági törekvéseknek. Ezzel a racionális, mindig a dolgok velejét kutató, minden betegség orvosságát kereső, minden cselet leleplező, minden huncutsággal bátran szembeszálló vonalvezetéssel Pázmány természetesen bőségesen magára tudta

bosszantani ellenfeleit; tudjuk, milyen ádáz fogcsikorgatással szidalmazták, gúnyolták, vádolták, s ha katolikus részen a kritikát vele szemben nagyrészt elhallgattatta is a magas állás, amelyet betöltött, tudjuk, hogy akadtak a saját hitfelei közt is, akik hajlamosak voltak félreérteni őt s balra magyarázni legnemesebb szándékait is.

De abban is tipikusan jezsuita Pázmány, hogy nem törődik sem a gyűlölet tobzódásával, sem az irigység arcfintorgatásával, hanem megy előre a maga útján rendületlenül, mert a noviciátus óta megszokta és megtanulta, hogy az apostolnak sohasem önmagát kell néznie, hanem mindig az Istent, sohasem a maga érdekeit, kényelmét vagy egyéni presztizsét, hanem csak az ügyet.

*

Tipikusan jezsuita volt Pázmány *mint tudós és író* is. Egész szellemi életművére kitörülhetetlenül ráütötte bélyegét az a szigorúan skolasztikus gondolkozási módszer, amelyet az ő korában és utána is hosszú időn át legintenzívebben a Jézustársaság főiskolái műveltek. Talán túlzás, ha valaki Pázmányt a Jézustársaság legkiválóbb bölcselei és hittudósai közé sorolja, holott ő nem volt ezen a téren más, mint száz más rendtársa, bölcseleti és teológiai tanár: a rend iskolamestereinek egyike. De hogy egyáltalán ilyen túlzásról szó eshetett, mutatja, mennyire magába itta Pázmány a rend tanulmányi rendszerét, mennyire azonosította magát a Ratio studiorummal.

Az az ércvértet, amelyben ő mint hitvitázó s mint igehirdető megjelenik, az az abszolút biztos és fölényes logika, amely éles acélpengeként játszva vágja keresztül a szofizmák és álokoskodások egész hálórendszerét, az a kristálytisza gondolatfűzés, amellyel ő fogalmakat határoz meg, különböztet, bizonyít és cáfol, félreismerhetetlenül annak az újkori jezsuita skolasztikának verőfényes kisugárzása, ame-

lyen Pázmány nevelődött s amelynek átmenetileg maga is tanítómestere lett.

A jezsuita skolasztikának: mert Pázmány egész bölcséleti gondolatvezetésén és érvelési módján felcsillan már az a lendületesebb, frissebb irány, amelyet az ifjú Jézustársaság nagy hittudósai ekkor már virágzó sikerrel vettek munkába: a Lessiusok, Molinák, Bellarminók, Suarezek, Gregorius de Valenciák, Vasquezek, később a De Lugók; az az irány, amely egy megkövesülni indult merev thomizmustól felszabadulva, nem abban látta Szent Tamás szellemi örökségének legmértöbb őrzési módját, hogy úgyszólván folyton csak újra magyarázza és ismétli a nagy Aquinói tételeit, hanem hogy továbbfejleszti és egyben-másban tökéletesíti is és kipótolja azokat, nem rettenve vissza még attól sem, hogy ahol Szent Tamás egyes elméleti részletkérdésekben kielégítő megoldást nem talált, ott új utakon keressen új és jobb megoldásokat. A rend egyes ellenfelei ezt a lendületet félremagyarázták, Szent Tamástól való kárhozatos és vakmerő eltérésnek s félherezisnek siettek minősíteni, holott az talán inkább a komoly tudományosság módszeres akarásának volt jele és velejárója, de a rend tudományos sikereinek is egyik lendítőkereke.

Pázmány a bölcsélet s a hittudomány terén nem jár új utakon; őt valószínűleg nem érdekelte túlságosan a scientia media és a praedeterminatio physica kérdése. De józan valóságérzéke nem is ezeket tartotta lényegesnek a skolasztikában, hanem sokkal inkább a keresztény bölcsélet és hittudomány nagy, középponti tételeit s talán még ezeknél is inkább azt a kristálylogikájú, biztos és verhetetlen módszert, amely a gondolatelemzés és bizonyítás végső finomságával törekszik megőrizni az elmét az eszmeüzéseinkbe oly könnyen besurranó tévedésektől.

Pázmány ebben is kifejezetten és tipikusan jezsuita kultúrájú lélek.

S végül Pázmány jezsuita volt és jezsuita maradt az érzelmeiben. Nem lehet meghatódás nélkül olvasni azokat a túláradó, szinte ömlengő hűségvallomásokat, amelyekkel édesanyjaként köszönti a Jézustársaságot, amelyekkel megköszöni neki mindazt, amit általa nyújtott neki az adományokat osztogató Isten. Nem lehet meghatódás nélkül olvasni Pázmány leveleit, amelyekben, bárha rendtag korában néha egyes rendtársaival szemben némileg kiéleződött is a személyes viszonya (úgylátszik, főleg egy bécsi kollégában látott meg nem értő cenzort) s e miatt heves panaszokat is emelt, mégis állandó ragaszkodásának és gyermeki kegyeletének ad sűrű kifejezést a Jézustársaság iránt.

Generálisától már mint esztergomi érsek bocsánatot és felmentést kér, ha netalán rendi fogadalmának szelleme ellen vétett volna. Mindig jezsuitának érezte és nevezte magát s azt kérte, hogy egykor egyszerű fekete jezsuita reverendájában s birétumában temessék el. Rendjéhez való őszinte és nagyrabecsülő ragaszkodását azonban legfőképp és ugyancsak megbizonyította azzal, hogy úgyszólván minden intézményét és alapítását rendtársaira, a jezsuitákra bízta: a kollégiumokat, szemináriumokat, egyetemet.

Egykori rendtársai voltak legbizalmasabb barátai és tanácsadói mindvégig. Ha a rend iránt való kegyeletes érzelmei az esztergomi érseki székre való felemelése idején és azt megelőzőleg talán átmenetileg meghidegültek is, azoknak egész melegsége újra feléledt benne és megmaradt a lelkében haláláig.

Egyet vethet talán ellen az olvasó: Ha Pázmány igazi jezsuita volt, miért egyezett bele mégis abba, hogy rendjéből kiemeljék s miért fogadott el a rendalapító határozott szándékai s a rendi szabályzat tilalma ellenére egyházi méltóságot? A kérdés nem kérdés többé, ha arra gondolunk, hogy minden szabály és rendi fogadalom érvénye megszűnik abban a pillanatban, ha Krisztus helytartója maga az ellenkezőt akarja és parancsolja.

Arra nézve viszont, vajjon Pázmány maga nem

mozdította-e elő a pápának ilyen értelmű akaratnyilvánítását, még nem látunk tisztán. Lehet, hogy előmozdította; lehet, hogy ebben forma szerint csakugyan a rend szelleme és törvényei, sőt saját fogadalma ellen foglalt állást. De valószínűleg csak forma szerint.

A rendalapító tudvalevőleg azért zárta ki rendjéből a legvégső szigorral az egyházi méltóságok kezesét vagy elfogadását (kivéve, ha a pápa maga parancsolná), mert bár nagyon jól tudta, mekkora áldás lehet egy-egy egyházmegyére egy igazán nagyértékű főpásztor, mégis kisebb bajnak tekintette, ha az Egyház néhány kiváló főpásztossal szegényebb lesz, mintha magában a rendben, az újkori egyházi reform legélesebb szorgalmazójában valaha is megvetheti lábát az ambíció, a stréberség, az a szellem, amely már nem a nagy célt tekinti egyedül fontosnak, hanem az egyéni érvényesülést is, és amely tapasztalás szerint oly sokszor bénít meg értékes akarásokat és munkákat, melléktekintetek nélkül való, teljes és maradéktalan odaadásokat. Pázmány tudta és bizonytal helyeselte ezt a rendi törvényt, amelyre fogadalommal is elkötelezte magát; a rendalapító iránt különös nagybecsülésének jele az is, hogy ő írta meg magyarul először Loyolai Szent Ignác rövidke életét („Szent Ignác, a Jézus kised Társasága fundálójának élete”, 1609).

De nem lehetetlen, hogy ugyanakkor arra gondolt: lehetnek talán kivételes helyzetek, amikor egy egész ország tönkrement hitéletét csak egy ember mentheti meg s állíthatja talpra s akkor a „salus rei publicae suprema lex” alapján a kivétel fontosabb mint a szabály. Ha csakugyan így gondolkozott, alányilag nem fogadalmat szegett, hanem fogadalmának érvényességét vélte felfüggesztettnek. Erre nézve történelmi adataink még fogyatékosak és talán mindenkor azok is maradnak. Mindenesetre a Gondviselés különös intézkedése volt, hogy Pázmány egy, az egyházi méltóságokat tagjai számára elvből kizáró rendnek egész szellemi frissességét és integritását hozhatta magával az ország első főpapi székébe s talán éppen ennek a

szellemnek birtokában tett azután annyit, mint talán sem előtte, sem utána egyetlen magyar főpaptársa sem.

A pozsonyi dómkripta néma halottja a maga egyszerű jezsuita reverendájában s birétumában mintha ezt a végső akkordot rezdíténé meg jubileuma évének végén a szemlélő utókor lelkében: Ne feledjétek, hogyha nagy voltam mint pap, mint író, mint tudós, mint szónok, mint szervező, mint hazafi és mint primás, én magam minden nagyságomat annak a Jézustársaságnak tulajdonítottam, amelynek emlőin növekedtem.

Aki a gyümölcsöt szereti, szeresse a fát is, amelyen az termett.

Az első magyar tanítórend 400 éves jubileuma.

Az 1940-es év jubileumai között egyik kimagaslóbb: a Jézustársaság alapításának négyszázéves fordulója.

Nem magyar szerzetesrend a Jézustársaság abban az értelemben, mintha Magyarországon alakult volna, mint a pálosok rendje, de magyar abban az értelemben, hogy mélyen egybeforrt hazánk művelődéstörténetével s annak egyik legjelentősebb alkotó- és alakító-tényezője lett. Hiszen a Jézustársaság volt az *első magyar tulajdonképpeni tanítórend*; az létesítette Magyarországon az első igazán európai stílusú egyetemet, valamint a legtöbb magyar középiskolát, többet, virágzóbbat mint bármely más testület az újkor első szakában, s ezzel lényegesen hozzájárult a magyar művelődés és főleg *a művelt magyar középosztály kialakulásához*. Méltó tehát, hogy a nemzet valláserkölcsei és kulturális életében oly nagy szerepet játszó rendnek jubileumáról a magyar rádióban is megemlékezzünk.

A Jézustársaság a katolikus Egyháznak egyik szerzetesrendje. Jóval fiatalabb mint a klasszikus nagy rendek: a bencéseké és premontreieké, cisztercitáké, ferenceseké és domonkosoké, de az újkorban s főleg a trienti zsinattal megindult egyházreform munkálatai-

ban kétségtelenül legelső helyen álló. A katolikus Egyház szerzetesrendjei voltaképpen segédcsapatok a hierarchia s a világi papság mellett, amelyek egyfelől a magasabb és szigorúbb lelki életet tüzik célul maguk elé, másfelől az egyházi feladatok ama részének végzésére vállalkoznak, amelyekre a világi papság vagy kevésbé alkalmas vagy bármily oknál fogva kevésbé vállalkozhatik. Ilyen vállalkozás többi közt az ifjúság szélesebbkörű, nagyobbarányú s behatóbb nevelése, valamint például a tengerentúli hithirdetés. A Jézustársaság mindezekben a területeken korszakalkotót hozott létre s bélyegét rányomta az egész újkori egyházfejlődésre.

A Jézustársaság eredete eléggé sajátos. Egy fiatal katonatiszt alapította: Loyolai Inigo, vagy mint magát később nevezte, Ignác. Ez a lánglelkű spanyol katona kezdetben mindenre inkább gondolt, mint egyházi pályára vagy éppen szerzetesi életre. Egy alkalommal, Észak-Spanyolországban egyik várát, Pamplo-nát, védelmezte a francia hódítókkal szemben. A vár parancsnoka reménytelennek látta a helyzetet s át akarta adni a várat, Ignác azonban rávette, hogy a katonai becsület kedvéért inkább az utolsó szál emberig védelmezze azt, de ne adja át a várat. A döntő ostrom alkalmával aztán Ignácot magát lábán súlyos ágyútalálat érte. A vár elesett. A sebesült katonatisztet a győztes, de nagylelkű ellenség maga szállíttatta ennek ősi kastélyába, Loyola várába, ápolásra.

A gyógyulás hosszú és magános napjaiban Ignác lelke előtt új életemény ragyogott fel: ráeszmélt a tudatra, hogy minden földi dicsőségnél s harci vágynál szebb és nemesebb életcél, ha valaki Jézus Krisztus lovagjává szegődik s az ő országát igyekszik teljes erejével felvirágoztatni a földön. Ennek a gondolatnak hatása alatt felgyógyulása után otthagya otthonát s mindenét, elzarándokolt a spanyol nemzeti búcsújáróhelyre, Montserratba, ott a Mária-kegykép előtt az oltár mellé akasztotta lovagi kardját s koldusruhában elvonult a manrézai barlang magányába, hogy ott át-

gondolja s átelmélkedje jövő teendőit. Itt, a manrézai barlangban, születtek meg később világhírűvé vált szentgyakorlatai, az *Exercitia spiritualia*, mint elmélkedéseinek leszűrődései. Manrézából a Szentföldre zarándokolt, hogy ott a mohamedánokat térítse, de onnan hazairányították s mivel maga is belátta, hogy fogyatékos műveltségével nem tehet sokat az Isten országa terjesztésében, 30 éves korában újra beiratkozott a középiskolába, hogy nagy akaraterővel pótolja műveltségének hiányait. Majd az akkor világhírű párisi egyetemen tanult bölcseletet és hittudományt s hosszú évek megfeszített munkájával el is nyerte a magiszteri rangfokozatot. Időközben azonban szentgyakorlatainak s jámbor beszélgetéseinek hatása alatt mások is csatlakoztak hozzá, akiket ugyanazok a vágyak és gondolatok töltöttek el, mint őt. Csupa tehetséges és lánglelkű fiatalember, köztük egy fiatal párisi professzor és spanyol főnemes, Ignác honfitársa, Xavéri Ferenc, akiből később a Jézustársaság legnagyobb hithirdetője, a „második Szent Pál”, India és Japán apostola lett.

A kis csapat hosszú tanakodás után elhatározta, hogy rendalapításra kér a pápától engedélyt s a fiatal kezdeményezést III. Pál pápa 1540-ben csakugyan jóvá is hagyta. Így született meg a Jézustársaság, a jezsuita rend.

Akkor még bizonynal senki sem sejtette, talán maguk az alapítók sem, mily hatalmas szerepet szánt az új kezdeménynek a vallási élet megújításában a Gondviselés. A középkor vége s az újkor eleje csakugyan mélyreható s félelmetes válságok képét mutatta. A pápák avignoni fogsága s az utána következő zűrzavar, a nagy nyugati egyházszakadás, amikor az Anyaszentegyháznak egyszerre három pápája is volt, és sokszor még a jók is alig tudták megállapítani, hogy vajjon a három közül melyik a törvényes, a humanizmusnak és reneszánsznak sok tekintetben termékenyítő, de sokban viszont az antik pogányság hitetlenségét is felújító, vallástalan s kereszténytelenítő hatása szomorú romokat hagyott maga után az egyházi életben. A pápaság

tekintélye elhomályosult, a főpapok és a papság elvilágiasodott, a szerzetesrendek fegyelme sokfelé meglazult, a papok tudatlanok és sokfelé laza erkölcsűek voltak, a nép vallásos buzgalma lelohadt. Mindenki reformokat sürgetett ugyan, de a reformokat senkisémm akarta önmagán kezdeni s a reformtörekvések hangoztatása sokszor csak nagyon is evilági céloknak és politikai mesterkedéseknek kendőzője volt. Mindezek tetejébe pedig Németországban kitört a vallásháború s a witembergi szerzetes nyíltan hirdette a katolikus Egyház közösségéből való elszakadást.

Élesszemű emberek, mint III. Pál pápa s a nagy reformbíborosok: Contarini, Morone s mások, nagyon jól látták, hogy itt többről van szó, mint az Egyház egyes részeinek elszakadásáról, hogy az egyházi reform halogatása a reneszánsz mögött úgyis nagyranőtt pogány szellemnek s Európa elkereszténytelenedésének nyithat utat s hogy itt csak egy mélyreható, belső egyházreform segíthet. Ezért készítették elő emberfeletti fáradozással a nagy belső megújulásnak útjait, főleg a trienti reformzsinatot. Azonban azt is érezték, hogy a reform ügye igazában nemcsak zsinatokon s határozatokon múlik, nemcsak rendeleteken s egyházpolitikai intézkedéseken, hanem mindenekelőtt a lelkek megújításán, a természetfölöttiség gondolatának új felpeszditésén, az Istent kereső lelkekben új pünkösdi tűz felszításán. Ezért örömmel üdvözölték az új Jézustársaságot, amelynek mindjárt első tagjai s azoknak működése ennek a belső lelki megújulásnak nagyszerű ígéreteit hordozták magukban.

Csakugyan, ahol az új rend tagjai, az úgynevezett „római reformpapok” feltűntek, ott mindenütt feléledt a vallásos élet, újra megteltek a templomok, megszűntek a visszaélések, a nép, a műveltek s az egyszerű emberek egyaránt seregestől ostromolták ismét a gyóntatószékeket s járultak a szentségekhez, a haragosok kibékültek, a bűnös viszonyok megszűntek, a keresztény élet felvirágzott. Emellett az új rend tagjai kifejezetten programjukba vették az ifjúság vallásos

és tudományos nevelését s ami egészen új és bátor kezdeményezésként hatott, egyremásra állították fel kollégiumaikat (középiskoláikat) Európa minden országában, sőt még az újonnan felfedezett amerikai és ázsiai tájakon is. Ami eddig hallatlan és szinte teljesen ismeretlen dolog volt, szerzetes középiskolákat létesítettek, még pedig oly nagy eredménnyel, hogy a rohamosan fejlődő rend maga sem tudott eleget tenni annak a sokszoros meghívásnak, kérésnek és sürgetésnek, amellyel püspökök, fejedelmek, városok fordultak hozzá kollégiumok létesítése céljából.

Az új rendet a papi buzgóságon, önzetlenségen s fáradhatatlan apostoli lelkesedésen kívül magasfokú szellemi felkészültség is jellemezte: a rend tagjai a kor legkitűnőbb egyetemein szerezték műveltségüket s a tudományok művelésére maguk is egyremásra létesítették elsőrendű magasabb tanintézeteket. Ezek közt a legnagyobb és legjelentősebb az volt, amelyet még maga az alapító, Loyolai Szent Ignác létesített, a Római Kollégium, amely Gergely-egyetem címmel Rómában ma is fennáll s a katolikus világ legjelentősebb bölcseleti, hittudományi s egyházjogi főiskolájaként ismeretes.

A rend tagjai közt csakhamar olyan tudományos kiválóságok jelentek meg a porondon, amelyekre a Jézustársaság a mai napig büszke: Lainez és Salmeron, a trienti zsinat nagynevű hittudósai, Toletus, Maldonado, továbbá az azóta egyházdoktoroknak kijelentett Bellarmino Szent Róbert és Canisius Szent Péter, valamint Valenciai Gergely, Vasquez s aki talán valamennyit felülmúlta: a halhatatlan Suarez, Aquinói Szent Tamás után az utóbbi ezer év katolikus hittudósainak kétségtelenül legnagyobbja. Nem csoda, hogy ilyenképpen a jezsuiták iskoláiba és főiskoláiba csak úgy tódult az ifjúság. Ez a körülmény nem egy helyen irigységet s féltékenységet keltett, nevezetesen Párisban a Sorbonne részén, amely rosszkedvűen látta tantermeinek kiürülését, miközben a csodálatos tudású s nagyszerűen előadó Maldonado páter előadásaira oly

tömegben járt az ifjúság, hogy a páter előadásait végül is a kollégium udvarán volt kénytelen megtartani.

Európai működésénél talán még csodálatosabb volt a rend hithirdetői tevékenysége a pogány népek között. Érdekes, hogy amikor a katolikus Egyház Európában a hitszakadás folytán egész népeket vesztett el, ugyanakkor az újonnan felfedezett világtájakon s az újonnan megnyitott világutak mentén főleg a Jézus-társaság lángbuzgalmú hithirdetőinek fáradozása révén viszont egészen új népek és országok csatlakoztak az Egyházhoz. Xavéri Szent Ferenc valóságos felderítő járatot végzett, amikor India jókora részét bejárta s mindenütt keresztény telepeket alapított, majd Ceylonba, innen Hátsóindiába tette át működésének székhelyét, majd áthajózott a Molukki-szigetekre, innen pedig Japánba s ott vetette meg a csakhamar gyönyörű virágzásnak induló kereszténység alapjait; sőt végül Kínába is megpróbált behatolni, azonban közben erői felmorzsolódtak s ő egy magános szigeten, Kínával szemközt, úgyszólván egyedül és elhagyatottan meghalt. Utána azonban rendtársai, főleg a legendás tudású és leleményességű P. Ricci Máté, mégis behatoltak Kínába s magának az eddig megközelíthetetlen kínai császárnak kegyeit is kivívták a kereszténység számára; míg az olasz De Nobili páter brahmán vezeklőnek öltözve Indiában nyitott utat az előkelő s eddig hűvösen elzárkózó brahmán vezető kaszt felé Krisztus hite számára.

Ugyanakkor Anchieta József Braziliában vágott barázdát a keresztény hitlejlesztés számára s megalapította a fejlődő brazil kereszténység középpontjává a ma már egymillió lakosú Sao Paulo várost. Lejjebb, a mai Argentína és Paraguay táján Gonzalez Rókus és mások vetették meg a világhírűvé vált jezsuita indián-redukciók alapjait s vezettek egész pogány törzseket a kereszténység keblébe; míg Északamerikában s Kanadában a hőselkű Bréboeuf, Jogues és mások közelítették meg a huronok és a vérengző irokéz-indiánok törzseit.

Ez a nagyszerű krisztusi terjeszkedő munka természetesen nem folyt véres áldozatok nélkül; csaknem minden országban s tartományban jezsuita vértanuk vére áztatta a talajt s a Jézus hitéért gyakran válogatott és borzalmas kínok között megölt jezsuita hithirdetők száma csakhamar megközelítette az ezret. Az esetetek helyébe azonban mindig újak léptek s a rend missziós tevékenysége emberhiány címén soha el nem akadt.

A XVII. és XVIII. század folyamán a Jézustársaság elérte virágzásának tetőfokát. Európa leghíresebb nevelőintézetei a Társaság kezében voltak. Ők voltak a katolikus uralkodók gyóntatói, a pápák s püspökök tanácsadói; az ő tudósaik, hitszónokaik, íróik vezettek csaknem minden országban. A XVIII. század közepén azonban hirtelen olyan vihar támadt ellenük, amely időlegesen teljesen elsöpörte az egész rendet. A janzenizmus, ez a katolikus Egyházon belül támadt saját-szerű, cselvető szekta, halált esküdött legfőbb ellenfelére, a jezsuita rendre s a Bourbon-udvarok szabadgondolkozó miniszterei révén sikerült magát a római Szentszéket a jezsuita rend feloszlatására bírnia.

Ez persze csak ügyes és hosszú hadjárat útján volt lehetséges. Először már vagy száz éven át arra törekedtek, hogy a pápákat választó bíborosok soraiba politikai presszióval s egyéb eszközökkel a maguk embereit nyomják be, magukban a pápaválasztó konklávékban pedig lehetőleg olyan bíborosokat toljanak előtérbe, akik nem voltak túlságos barátai a jezsuita rendnek. Később már nyílt fenyegetéssel, sőt magasállású egyházi tisztviselők lepénzelésével s hasonló eszközökkel emelték Rómában befolyásra a jezsuitaellenes pártot. Végül már az Egyháztól való elszakadással fenyegették meg a bíborosokat, ha olyan pápát mernek választani, aki a jezsuitákkal rokonszenvez. A jólelkű és jámbor, de félnék és beteges XIV. Kelemen pápát csakugyan sikerült diplomáciai sakkhúzásokkal, fenyegetésekkel s minden elképzelhető nyomással oda szorítani, hogy a pápa 1773-ban a rendet a béke kedvéért

feloszlatta. Ezzel aztán a felforgatás és szabadgondolkodás előtt szabad is lett Európaszerte az út s a történelemnek sajátyszerű igazságszolgáltatása rejlik abban, hogy a hamarosan kitört forradalom elsősorban éppen azokat a trónokat söpörte el, amelyeknek birtokosai a Társaság felosztatását kierőszakolták. Nem csoda, hogy a nyugodtabb idők beálltával s Napoleon bukása után a bencés VII. Pius pápának egyik legelső gondja volt a Jézustársaság ünnepélyes visszaállítása 1814-ben.

Hazánkban s Erdélyben a Jézustársaság szintén igen jelentős szerepet játszott. Először Oláh Miklós esztergomi érsek telepítette be a rendet hazánkba. Igazi virágzásra azonban nálunk a Jézustársaság a legnagyobb magyar jezsuita: Pázmány Péter idejében jutott, amikor a rendből kikerült nagynevű bíboros és esztergomi érsek a nagyszombati egyetemet megalapította s annak vezetését rendtársaira bízta; azonkívül több más középiskolát létesített a rend számára. Már előzőleg Erdélyben Báthory István fejedelem alapított ugyancsak a rend számára Kolozsvárott akadémiai kollégiumot vagyis egyetemet, amely a későbbi kolozsvári, ma szegedi egyetemnek egyenes jogelődje. Kisdy Benedek kassai püspök Kassán alapított a Jézustársaság számára egyetemet. A rend emellett egyremásra létesítette hazánkban középiskoláit, úgyhogy ezeknek száma a felosztatás előtt *a 44-et elérte*. Olyan kulturális teljesítmény ez, amelyhez fogható az ország közművelődésének *egyetlen tényezője sem mutatható fel e korban*. Hiszen akkor az államnak még *egyetlen egy középiskolája sem volt* s az országban a középiskolai kultúra még a kezdet siralmas állapotaiban tengődött. Csak később léptek fel a jezsuiták mellett a piaristák, mint az ország második kifejezetten nevelő céllal létesült tanítórendje; s még később tértek át a régebbi rendek is, bencések, zirciek, premontreiek, a rendszeres középiskolai tanítás útjára. Amint a magyar könyvirodalmi nyelv megteremtőjének a jezsuita Pázmány Pétert tartjuk, ugyanúgy elmondhatjuk —

amit sokan nem tudnak s amit a liberális történetírás sietett elfelejteni s elfelejtetni —, hogy a magyar középfokú és felsőfokú oktatás igazi megalapítói, kieszécsítői, első nagystílű kifejlesztői a magyar jezsuiták voltak.

Oly érdem ez, amelyet az ország művelődésének minden elfogulatlan barátja elismerni kénytelen.

Emellett azonban a vallásos élet megújítása terén is jelentős érdemeket szereztek a régi magyar jezsuiták. Sem szere, sem száma azoknak a lélekmegeújító misszióknak, prédikációknak, szentgyakorlatoknak, a vallásos irodalom termékeinek, amelyekkel a régi jezsuiták a hitéletet fokozni s ahol kellett, romjából feléleszteni törekedtek. Ebben a vonatkozásban főleg a Mária-kongregáció lett közkedvelt hitélet-szervezési formájuk. Ezeknek hatása alatt indult meg a művelt katolikusok első világi apostolkodó tevékenysége is, a mai Katolikus Akció előhírnöke. A régi magyar jezsuiták iskoláiból kerültek ki azok a jeles főurak és nemesek, akik a katolikus megújodást a közéletbe is átvitték s a rendnek ezirányú tevékenysége máig nem szűnt meg. Nálunk a jezsuiták növendékei voltak többi közt a nagy Esterházy Miklós gróf és fia, Esterházy Pál herceg, az ország nádorai, Homonnay-Drugeth György országbíró, Koháry István, a hadvezér, költő és országbíró, valamint a Buda visszavételében szereplő legtöbb magyar főúr. A jezsuiták szervezték meg ekkor a tábori legénység körében is az első magyar tábori lelkészségeket s vonultak be elsők közt a visszavett Budavár falai közé. Ezért is kapták meg jóidőre a budai Koronázó-templomot, az ú. n. Mátyás-templomot, rendi használatra. A jezsuiták növendékei közt ott találjuk különben az újabb időben gróf Apponyi Albertet és Prohászka Ottokárt is.

A magyar szellemiség művelői közt kimagasló helyen állnak: Pázmány Péter bíboros, a szentírásfordító Káldy György, a történetíró Hevenesi Gábor, Pray György és Katona István, a csillagász Hell Miksa, a finn-ugor nyelvrokonságra először rámutató Sajnovics

János, a költő és író Faludi Ferenc és Baróti-Szabó Dávid, a jogtudós Szegedi János stb., újabb időben a csillagász Fényi Gyula s a költő Rosty Kálmán. Tóth Mike volt a magyar ásványtan egyik legfőbb újabbkori fellendítője, míg Thalhammer Jánosé Kalocsán és Pécsen volt a világ legnagyobb légygyűjteménye. Nagy szerepet vittek a régi magyar jezsuiták, főleg Fitter Ádám és Baranyi Pál, a görögkatolikus únió előmozdításában mind a rutének mind a románok között.

Hogyan áll ma a Társaság az egész világon? Ma a Jézustársaságnak kb. 26.000 tagja van, ebből kb. 12.000 felszentelt pap, 9000 növendékpap és 5000 segítőtestvér. Magyarországon a rendtagok száma 350; ezek közül kb. 40-en mint hithirdetők Kínában működnek. A rend ma az egész világon 19 pápai egyetemet s főiskolát vezet, 19 más egyetemet, 76 szemináriumot, 255 középiskolát, 58 rendi főiskolát, közel 1000 lelkipásztorok székházát, 102 lelkigyakorlatos házat, 23 csillagvizsgáló-intézetet stb. A magyar rendtartománynak ma 11 rendháza van, közte 3 gimnázium és konviktus, t. i. a kalocsai, pécsi és a tamingfui, Kínában.

Közismert dolog, hogy a Jézustársaságnak neve nem oly népszerű, mint más katolikus szerzetesrendeké. Ennek érthető magyarázata az, hogy a Társaság fellépése s működésének első korszaka éppen azoknak a heves és sokszor szenvedélyes vallási harcoknak korára esik, amelyek sokfelé oly mély érzelmi ellentéteket támasztottak. A jezsuiták csakugyan kemény ellenfelei voltak a vallásszakadásnak, de téves az a fel fogás, mintha akár szabályai, akár alapítójának szándéka szerint a hitújítással való szembehelyezkedés lett volna a Jézustársaságnak első és voltaképpen célja. A rend tevékenységének legnagyobb része a multban is s főleg a jelenben a *pozitív építőmunka*, a keresztény hit erősítése a lelkekben, az erkölcs ápolása, a tudományok művelése, az ifjúság nevelése s a társadalmi egyensúly oltalma.

Ma, amikor az emberiségnek éppen ezeket a legértékesebb s alapvető fontosságú kincseit támadja a

korszellelem, különös gonddal kell őrködnünk azok felett az intézmények felett, amelyek ezeket az erkölcsi javakat védelmezik. De jelesül nekünk magyaroknak rokonszenvvel és a Gondviselés iránt való hálával illik résztvennünk annak a szerzetesrendnek 400 éves jubileumán, amely mint az *első magyar tanítórend s mint a hazai kultúra és kereszténység egyik legfőbb tényezője írta bele nevét örök időkre nemzetünk történetébe.*

Egy jezsuita gimnázium háromszáz éve.

1634-ben, amikor a jezsuita rend három tagja bevonult Gyöngyösre: Erdélytől Hollandiáig és Danzigtól a veltlini hágóig jártak a Harmincéves Háború vasfelhői, 1773-ban pedig, amikor a Rendet feloszlató pápai bulla végrehajtása nyomán Gyöngyösről is kivonultak a jezsuita tanárok, már szállongtak szerteszét a Nagy Forradalom viharsírályai. A két időpont közt tizennégy évtized, tehát majdnem másfél század telt el, egy egész korszak.

Másfél század a világ történetében, másfél század Magyarország történetében és másfél század Gyöngyös történetében, a kicsiny vidéki városban, amely apró, földszintes, sárgára meszelt házakkal terült el szűk bástyafalai közt, a falakon kívül egészen falusias, kezdetleges utcák s maga a tulajdonképpeni város sem valami nagyon városias! Lakossága leginkább szőlőművelésből él, iparúzó céhei csak most vannak alakulóban.

Gyöngyös ekkor ott feküdt a török várrá lett Eger és Hatvan között, az egri pasalik és a hatvani szandzsák területén, a hatvani pasa közvetlen fősége alatt, adókkal és büntetéspénzekkel váltva meg a polgári önkormányzatát és saját bíraskodási jogát is. Beszolgáltatja továbbá a magyar királyi kincstár járulékait is, amiért elismerésül a királyok újra és újra megerősítik — legalább formailag — a hódoltság folytán veszendőbe ment polgári és városi kiváltságokat s meg-

engedik, hogy a gyöngyösiek vám nélkül hozhassák eladni boraikat a királyi hatalom alatt álló területre.

Az élet és a fejlődés a viszonyok félelmetes nyomásai alatt is tovább haladtak. Azonban lehet-e bámulatosabb valami, mint az, hogy Európa barbár határán, egy egészen ázsiai uralom alatt elterülő kicsiny város ugyanazt a kultúrát akarta élni, amely átítva Európát édes, könnyű és olasz zengést adott az Arany Bécsnek, körülfogta, állványerdejével a Szent Péter templomnak befejezéséhez akkoriban közeledő kupoláját, megindította a nagy történelmi aktapublikációk másolását francia kolostorokban, fekete és arany spanyol katedrálisokkal építette tele Mexikót, utópisztikusnak vélt állami berendezéseket valósított meg a délamerikai őserdők mélyén, cifra gályáival teleszórta a földgömb összes tengereit. Ez volt a barokk kultúra.

Hogy ez a bekapcsolódás megtörténhetett, azt mindenestre Pázmány teszi lehetségessé, aki mindenestre európai méretű egyénisége volt korának s azonkívül döntő formálója a magyar lélek és a magyar sors alakulásának. Vele új vonás jelenik meg a magyarság arculatán: olyan valaki, aki új típust, a természetesen adott karakterológiai erők rendezettségét és célbaállítottságát jelentette a magyarság szellemi arculatán. A világtörténelem legnagyobb egyéniségképzője, Loyolai Szent Ignác (már t. i. ennek rendje) formálta ki őt s ő ezt a formálást nemcsak átvette és képviselte, hanem harcosa, hadvezére, taktikusa, kormányzója is tudott lenni elterjesztésének.

Pázmány működését ma úgy kell felfognunk, mint korának legmodernebb eszközeivel végrehajtott szellemi hadjáratát. Amint hithirdetői is tervszerűen, csikokban és egymást keresztezve járkák keresztül-kasul a protestáns településeket, felosztatva, vagy legalább is kisebb szigetekre tagolva ellenálló tömbjeiket, azonképpen a török határon túl is átküldi misszionáriusait.

Nagyszombat egy szellemi hadjárat centruma, a magyar barokk kultúrájának Mekkája, iskolapolitikai, primási és főkáptalani székhely, ahonnan a katolikus

hit újjáéledése és a magyar barokk-művelődés egyenesen Pázmány aulájából kirajzik. Ami a protestantizmust illeti: neves protestáns iskolavárosok ekkor is voltak Magyarországon, azonban az ő működésük köre, kultúrájuk, egy-egy szerencsésebb összetételű tanári karuk, egy-egy korukat megelőző pedagógusuk hatása: szűk körre szorítkoznak. Pázmány volt az első, aki egységesen, egy szempontból, egy centrumból hajtotta végre Magyarországon egy világáramlatba való bekapcsolódás taktikáját.

Pázmány bizta meg Keresztesi Máté nyitrai kano-nokot — 1631-ben —, hogy járja be a hódoltsági területet egész Belgrádig és vizsgálja meg, hogyan lehetne lehetővé tenni a török uralom alatti katolikus hitélet új fejlődésbe lendítését. Ugyancsak őt tette meg gyöngyösi plébánosná is.

Keresztesi már mint városának plébánosa s hívei igényeinek ismerője és képviselője lépett érintkezésbe a Kecskeméten missziót tartó jezsuitákkal s beszélt meg velük, hogy megkéri a primást: küldjön jezsuitákat Gyöngyösre az iskolai oktatás elvállalására. Ekkor már őt jezsuita gimnázium működött az országban, Pázmány pedig minden erejét legkedvesebb tervének, élete utolsó nagy művének, kedves Benjáminjának, az Egyetemnek megalapozására fordította, — ez és más tervei annyira igénybe vették a rend egész emberanyagát. Ezért Forró György, az akkori jezsuita provinciális egyelőre bizonytalan, de inkább elutasító választ ad a város magisztrátusának.

A város azonban nem nyugodott bele az elhatározásba, Pyber egri püspök pártfogását kérte, akinek nagyon szíven feküdt az, hogy egyházmegyéjének a hódoltsági részen fekvő legnagyobb városa latin iskolát kapjon. Egyebek közt azt is remélhette, hogy az eleven életű és ekkor már nagy gazdasági hatókörzetű városka, és a falvak, amelyeknek centrumát képezi: az iskolából kikerült diákok sorában papi hivatásúakat is ad az Egyháznak és ezen a réven segíthet a papi utánpótlásnak egyre veszesebbé váló apályán.

Az akkor már öreg és nagybeteg Pybernek egyik utolsó óhajta lehetett a gyöngyösi kérés támogatása a jezsuita provinciálisnál és a „kardinál uramnál”. 1633-ban Pap Ferenc jezsuita páter már meg is jelenik Gyöngyösön és megteszi az előkészületeket az alapításra. 1634 októberében pedig arról értesíti Forró György a városi tanácsot, hogy: „A kelmetek földjén föltermett ifjaknak Isten szerint való nevelésére és tanítására... akik az idén elkezdjék az iskolában a tanítást... Sztankovits és Magdalinecz pátereket rendelte Gyöngyösre... kiknek békességes megmaradásukra, táplálásukra és egyéb szükségletükre, hogy kegyelmeteknek is gondja legyen, kérem kegyelmeiket.”

Igy vonult be Gyöngyösre két vagy három egyszerű jezsuita páter és telepedett meg „Boza pap házában” — bevonulásukkal a város egy olyan rend működési területébe kapcsolódva bele, amely a maga korának egészen egyedülálló kulturális szervezete is volt s átnyúlt nemcsak európai országhatárokon, hanem tengereken is, az inkák országaitól a délamerikai őserdőkig, a Malabar-partokig és a kínai császárok udvaráig ért a munkájuk. Itt Gyöngyösön ugyanazzal a hajlékonysággal illeszkedtek hozzá feladatokhoz, mint bárhol másutt s organizáltak hatásterületeket és szerveztek hozzá alapot úgyszólván semmiből.

Gyöngyösön nem voltak nyugodtak akkoriban a vallási viszonyok. A városból annak idején külföldre szakadt és oda visszakerült diákok, Németországban megfordult mesterlegények már az elmúlt század közepén behozták Gyöngyösre az „új hitet” —, a luteránus kisebbség a magyar protestantizmus kezdeteit erősen jellemző dinamikával szervezkedett és igyekezett terjeszkedni, a város egyik XVI. századbéli protestáns földesurának, az egyik Homonnaynak segítségével sikerült is az eredeti katolikus egyházi javak, templomok egy részét megkapniok, a török hatóságoknál is többször jártak s az ő hatalmi szavával is igyekeztek még többet elérni; 1556-ban a budai basa egy ilyen

kérdésben a katolikusok tiltakozására népszámlálást is rendelt el és mivel kitűnt, hogy csak 52 protestáns lélek él a városban 728 katolikkal szemben, kérésüket nem teljesítette.

A jezsuitáknak Gyöngyösre való bevonulása Gyöngyös hitvallási mozgalmában egyik katolizáló fázis eredményét jelentette, hiszen a jezsuiták a volt prédikátor házát kapták rendházul. Első dolguk volt rendbeszedni a „kis iskolát” s azonnal megkezdték a tanítást, — hogy mit és hogyan, azt pontosan megírja Balogh József perjel a királyhoz intézett jelentésében: minden tanár két osztályt tanít, míg az egyik osztály magyarázatot hallgat, a másik írással foglalkozik.

Egyelőre tehát négy osztály volt, együttes tananyaguk megfelelt a mai első elemitől a negyedik gimnáziumig előadott anyagnak. De a tanulók létszáma egyre nő, az iskola megkapja az ötödik és hatodik osztályt, amely a mai középiskola négy felső osztályának felel meg, új iskolaépületet épít a város és a rend egyetértő munkálkodása és a század második felében már diadalmasan ragyog a Mátra erdős karjai alatt ugyanaz a barokk iskola, amilyen akár Ausztriában, akár Franciaországban volt: osztályaival, iskolai drámáival. („Tamerlanes stitziai nagyherceg, kit második és első oskolában nevedő nemes¹ ifjúság szokott mulató játékokban előadni Gyöngyösön” — meg is jelent nyomtatásban.)

A barokk kor emberképző gondolatait képviselő jezsuita nevelési és tanítási rendszer már korán kialakult: már 1584-ben összehívta bizottságát a jezsuita rend negyedik generálisa, Aquaviva, a volt atri-i herceg, — 14 évi munka után jelent meg eredménye, a híres „Ratio Studiorum” és kétszáz esztendeig irányította az európai nevelés- és oktatásügyet. A nagy jezsuita generális fényes alakja állt a gyöngyösi iskola felett is — a Ratio Studiorum az első részletes tan-

¹ Nem azt jelenti, hogy csak nemesi ifjak jártak az iskolába, a „nemes” itt csak barokk jelző.

terve a világnak, amely pontosan megszabva a tanulmányi idő kezdetét, szünnapjait, 180 tanulmányi napját: minden tanítási óra számára pontos anyagot ír elő, még a tananyagrészek teljes metódikáját is előírja s úgyszólván az egész világon ugyanazt taníttatta ugyanazon a tanítási napon!

Amit ez a tanítási terv ki akart képezni: az az ember volt és a gondolkodás. És ezenkívül: az iskolából kikerült ember célbaállítását a hitvalló élet felé, úgy hogy ennek éber tudata betöltse életük minden óráját, sőt képessé tegye őket az Egyházat támadások ellen megvédeni, sőt az Egyházat terjeszteni. Ez a cél volt lényeges többlete a jezsuita iskolának a középkor iskolájával szemben s ennek eszközeit akarta adni a barokk jezsuita iskola ú. n. „akadémiája“, amelyben a szellemi támadás és védekezés pengéi köszörülődtek nyilvános vitatkozásokon, a confessio, defensio és offensio hármasságában. A beszéd — még pedig a latin beszéd — logikai és dialektikai felépítésének tudománya volt formai főcélja a barokk jezsuita iskolának, tartalmi célja pedig: hitvallók, hitvédők s a szó és toll tudományában jártas közéleti férfiak adása, — íme, ezért volt olyan döntő befolyású és kort alakító a jezsuita iskolarendszer Magyarországon s egyúttal magyarázat a kongregációk kort alakító hatásának is.

A jezsuita iskolák Mária-kongregációit Szekfű Gyula is a magyar történelem formáló tényezőinek ismeri el. Az egységes nevelési rendszer egységes tudásanyaga, közös logikai utakra szoktatott agyvelők ezrei adják meg a magyar katolikus intelligenciának az azonos világnézeti célbaállítottságot. S amikor jezsuita gimnáziumi osztályról volt szó, az mindig kongregációt is jelentett. Minden osztály kongregáció is volt, rendszerint az osztály védőszentjéről nevezett kongregáció, u. i. minden osztálynak külön védőszentje volt: a rétoroké rendszeren Szent Katalin, a poétikai osztályé Xav. Szent Ferenc, a syntaxistáké Szent

Alajos, a grammatistáké Szent Ignác, a principistáké Kosztká Szent Szaniszló, a parvistáké Szent Gergely.

Ez a barokk mennyország, a hierarchiákba osztott égiek: így trónoltak Gyöngyös felett is és vált részesevé ez a városka is a barokk világképben és a barokk emberképzésben való osztozásnak is.

Ez a barokk-kultúra azonban nem maradt valami Gyöngyös felett légüres térben lebegő tünemény: összeolvadt Gyöngyös életével, a városka népének lelkébe mélyesztette gyökereit, onnét szívta tápláló nedveit és onnét hozott termést.

Mindenekelőtt említsük meg talán, hogy a jezsuita kornak tizennégy évtizede alatt valóban kitermelődött a gyöngyösi ifjúságból a közéleti férfinak ma úgy mondanók aktív katolikus típusa. Ennek a típusnak megtestesítőjeként utaljunk talán a város nagy földesurára, akiről ma az azóta államivá lett gimnázium elnevezve van: Koháry Istvánra. A tehetség, jellem és tudás összhangjának és egységének sokkal teljesebb és elbűvölőbb egyensúlyával áll előttünk, mint bármely reneszánsz főúr; utolsó ízig fejedelmi jelenség s mint a kongregációk kohójából kikerült egész nemzedéke, a jezsuita barokk-kultúra által megteremtett Regnum Marianum-eszmény alapján a kor bizonytalan zűrzavarában is csodálatos biztonsággal találta el politikai beállítódásának vonalát. Akár mint politikus, akár mint hadvezér, akár mint (nagy területnek volt főkapitánya) organizátor, akár mint politikai ellenfelei által tömlöcbe zárt és rabláncának vasán dalokat pengető rab: egyéniségének anyagát a jezsuita nevelés szinte eszményien formálta ki.

De a rend működése és hatása nem akart bezárkózni iskolájának falai közé. Szakadatlanul küzdve részint Gyöngyös belső vallási megosztásával, részint a vallási háttérű belső magyar háborúknak Gyöngyösön is átcsapó hullámaival: szilárd szervezettséget adnak a város hitéletének, ugyancsak egyesületi, mégpedig ma is egészen modernnek ható egyesületi alapon. A tradíciók megbecsülésének és őrzésének finom

gondjával mentik át a még középkorból maradt hitbuzgalmi egyesületeket, másrészt behozzák a maguk egyesületeit, — kongregációkba szervezik a céheket, formákat és szervezettséget adnak a modern kultúszoknak (eucharisztia, Szt. Szív tisztelete) — a gyöngyösi hitélet szervezetei vagy jezsuita eredettel, vagy a jezsuitáktól eredő újjászervezéseken át többszázévesek, szakadatlan életfunkciókkal s még ma is tagadhatatlanul a barokkot őrző tradíciókkal.

Végül maga a rend is talált utánpótlási talajt Gyöngyösön. Gyöngyösi születésű, vagy a gyöngyösi iskolából kikerült jezsuitákról tesznek említést a magyar rendtartomány aktái. A mátraaljai város így kapcsolódott bele a nagy Loyolai gigantikus szellemébe.

A gimnáziumnak azután természetesen megvan a maga külön története; az „angyali” Hevenessy provinciális alapítványa, tantervmodernizálások a rend előírásaiban, gyarapodások és válságok stb. 1773-ban pedig a jezsuiták végleges távozása. Utánuk a ferencesek folytatják — méltóan és dicsőséggel a munkát, majd világvá lesz az oktatás, államivá a gimnázium. De a tradíciók még mindig töretlenek s a város, a gimnázium nemrég tartott háromszázados jubileumán szép ünneppel adott tanuságot arról, hogy emlékezik még kultúrájának az újkorban való alapvetőire s hálával gondol rájuk.

A jezsuiták Magyarországon.

Már napok óta támadja az „Az Est” nevű budapesti zsidó-bulvárlap heves cikkáradatban a magyar katolikus főpapságot és a jezsuita-rendet. A magyar katolikusok, sajnos, már szokva vannak ahhoz, hogy Egyházukat és egyházi intézményeiket jött-ment elemek rágalmazzák és idétlen hazugságokkal illessék. Azonban az említett bulvár-lapoknak a jezsuita-rend elleni vakmerő kirohanása, amely szinte rá akarja

uszítani a tömegeket erre a szerzetesrendre, minden eddigi hasonló támadásokat felülmúl. *Tiporjátok el a kígyófajzatot*: ebben az uszításban kulminál a bulvár-lap támadása a Jézustársaság ellen.

Nem akarjuk magunkat a jezsuiták védőivé feltolni, azoknak nincs is szükségük védelemre akkor, amikor a hamisság és hazudozás akar ellenük és az ő igazságuk ellen hadjáratot indítani. Azonban a jezsuitarend, mint általában minden szerzetesrend, a katolikus Egyháznak egy intézménye és minden támadás, melyet az egyházi intézmények ellen intéznek, egyúttal Egyházunk ellen is irányul. Ezért mi katolikusok nem haladhatunk el szó nélkül egy olyan orv-támadás mellett, amely tizenkétfélmillió magyar katolikus füle hallatára azt meri kiáltani a jezsuitákra célozva: *Tiporjátok el a kígyófajzatot!*

Hát igen, aki a történelmi tények és az igazság előtt nem húnyja be a szemét, az tudja, hogy Loyolai Szent Ignác rendje aranybetűkkel véste be nevét hazánk kultúrtörténetébe. Világnézetek közt állhatnak fenn elvi ellentétek, de tény az, hogy az a világnézet, amelynek szelleme a magyar jezsuitákat áthatotta a multban és áthatja a jelenben, mindenkor az erkölcsök javulását, a hitélet mélyítését, a tisztultabb közállapotokat eredményezte. A jezsuitarend nélkül a magyar katolicizmusnak ma már a magja is rég kiveszett volna.

A tizenhetedik században Pázmány Péter és rendtársai szereztek vissza a magyar katolikusoknak azt a pozíciót, amelyet a reformáció előtt elfoglalt. Ezek az igénytelen megjelenésű, de annál tartalmasabb lelkű és mély tudományú jezsuita-atyák a lelkipásztorkodás mellett évszázadokon át nevelték és nevelik ma is az ifjúságot vallásos és hazafias szellemben, generációk kerültek ki a kezeik közül és a Zrínyi Miklóssok, Rákóczi Ferencek, Eszterházy Miklóssok, Szavoyai Jenők, meg a többi nagyok, hazafiak, tudósok, írók ezrei mind a jezsuita-atyák neveltjei. A kalocsai jezsuita-gimnázium ma is országos hírű, elsőrendű kö-

zépiskolánk és bátran elmondhatjuk, bár minél több hasonló tanintézetünk volna. A magyar tanügynek, a magyar hazának szolgáltak és szolgálnak ma is a legdicséretesebb tettekkel azok a jezsuiták, akiknek egy felekezeti heccelődésből és vallásgyalázásból üzletet csinálni akaró zsidó bulvárlap azt meri odakiáltani: Tiporjátok el a kígyófajzatot!

Egyébként az *Az Est* rosszhiszeműen tendenciózus, szándékos valótlanságokkal telepékelt és minden áron izgatni, uszítani akaró szennyves cikksorozatának részleteire az *Országos Pázmány-Egyesület Védőirodája* a legilletékesebb helyről a következő értesülést nyerte:

Az *Az Est* ellen, a türelmetlen és izléstelen kirohanásait megelégtelve a Jézustársasági magyar rendfőnök, értesülésünk szerint, haladéktalanul meg fogja indítani a sajtópört. Bármily alacsonynak taksálja is a nevezett lapnak s olvasóinak nívóját, nem tűrheti tovább, hogy egy csupa nagyképzettségű tagokból álló, és hazafias érdemekben gazdag rendet akár egy utcai lap is ily kvalifikálhatatlan inzultusokkal illessen, vakondok-hadnak és kígyófajzatnak nevezzen. Az *Az Est* sajtóvétségeinek tehát a bíróság előtt lesz még visszhangja.

A rákosszentmihályi nevelőintézetre nézve elég megjegyezni annyit, hogy bár *Az Est* közlései teli vannak ferdítésekkel és valótlanságokkal, a magyarországi Jézustársaság nem fog soha az *Az Est* zsidaitól engedélyt kérni arra, hogy olyan tanintézeteket állítson, aminőkben II. Rákóczi Ferencek, Zrínyi Miklósok, Pázmány Péterek, Esterházy Miklósok és Pálok, vagy ha tetszik, Apponyi Albertek és Prohászka Ottokárok nevelődnek, vagy amelyekről, mint Trefort Ágost a kalocsai gimnáziumról, minden igazságszerető ember elismeri, hogy az ország legjobb tanintézetei közé tartoznak.

A „jezsuiták és a törvényhozás“ c. passzusa *Az Est* cikkének közönséges történethamisítás s a magyar olvasóközönség tanulatlanságára való utazás. Hogy

az 1588-iki *medgyesi* gyűlés „Magyarországból” kiűzte a jezsuitákat, ezt csak olyan ’analfabéta állíthatja, aki nem tudja, hogy 1588-ban Erdély nem volt Magyarország.

A valóság röviden és szárazon az, hogy bár a protestáns rendek ismételten türelmetlenül sürgették a jezsuiták kiűzetését — ez a legkönnyebb mód lévén egy meg nem cáfolható ellenfél elnémitására —, Magyarországon ma is teljes és tökéletes érvényben van az 1687. évi XX. törvénycikk, mely a Jézus-társaság becikkelyezését, még pedig a *főlség és a karok és rendek* egyértelmű (unanimiter sancitum est) akarata folytán tartalmazza. Holott az összes magyar törvényhozás értelmében a Szentszék által megerősített szerzetesrendek behozatalára az országgyűlés hozzájárulása nem is lényeges szükséges, lévén az az apostoli király apostoli attributumának folyománya; ily jogon vannak például a bencések és a zirciek is Magyarországon.

Egyébként az országgyűlés más alkalmakkor is elismerte a jezsuita-rend létjogát Magyarországon, midőn pl. az 1715: LXXIII-ik t.-cikk értelmében az apátságok vagy prépostságok birtokában megerősíti a jezsuitákat s mint ilyeneket alkotmányos jogon az *országgyűlésre is meghívja*.

Ily tények után Az *Est* állításai pillanatra sem lehetnek egyebek tudatlan szemfényvesztésnél s válásellenes türelmetlenségnél. Eltekintve attól, hogy a katolikus Egyház szerzetes intézménye annak szerves része lévén, a szerzetesrendek elleni izgatás nem egyéb fanatikus vallásellenes izgatásnál.

Protestáns támadás a jezsuiták ellen.

I.

„A mai nehéz idők nem alkalmasak a felekezeti kérdések tárgyalására”, vallja be maga a „Protestáns Egyházi és Iskolai Lap” egyik legújabb számában, de aztán azonnal szembehelyezkedik az említett tétellel

és rázendít azoknak a jobbérzelmű protestánsoktól is régóta megúnt felekezeti kesergéseknek egyikére, melyeknek egyetlen oka a bosszankodás a miatt, hogy a katolikusoknak nem egyszer ismét sikerült iskolát kapniok, illetve létesíteniök.

Valahányszor katolikus ügynek védelmére kelünk, mindannyiszor akadnak elegen, akik még a védekezésben is „felekezeti harcot” és — természetesen — gyűlölködést látnak. Kérdjük szeretettel: miért szabad akkor amannak a félnek ily indokolatlan, sértő módon támadni, ha nekünk még védekeznünk sem szabad?

„Dr. K. I.”-nak (Kovács István társszerkesztő?) fáj, hogy a pécsi püspöknek túlnyomóan katolikus székhelyén második katolikus gimnáziumot létesített s iparkodik a gimnázium alapítását úgy tüntetni fel, mintha az túlnyomó részben az állam pénzéből létesült volna. Tekintettel arra, hogy a magyar állam csakugyan több, mint fejedelmi, milliós ajándékokat fordított már a közös adópénzből protestáns intézményekre s újabban rendszeres évi 3.000.000 koronás dotációval toldotta meg azokat, valóban nem illő, ha protestáns vezető emberek még azt a sokkal kevesebbet is irígylik tőlünk, amit a kormány talán nem is az állami közös jövedelmi forrásokból, hanem pusztán az állami kezelésben levő katolikus alapokból juttat katolikus kulturális célokra. Tudott dolog, hogy a közpénzezből évente csaknem tízszer annyit ad az állam a protestánsoknak, mint a katolikusoknak; hogy akkor még a protestánsok szisszenjenek fel, ha egyszer-egyszer a katolikusok is kapnak valamit.

Ami a pécsi gimnáziumot illeti, az bizony nem „állami ajándék a jezsuitáknak”, ahogy a Protestáns Egyházi és Iskolai Lap *valótlanul írja*. Az állam csak 300.000 K-t adott a gimnáziumra, hanem túlnyomó részben a pécsi püspök és káptalan kulturális áldozatkészségére vezetendő vissza; hiszen a püspök hosszú évekre előre lekötötte e célra minden disponibilis vagyonát. S azért ismét nagyon illetlen dolog a P. E. I. L.-tól (egyszerűség kedvéért jelöljük csak így a „Pro-

testáns Egyh. és Iskolai Lap" mérföldes címét), ha azal példálódzik, hogy ha a püspöknek katolikus gimnázium kell, ám állítson fel „busás püspöki jövedelméből" (?). A protestánsok, ha gimnáziumra van szükségük, azt mindig az állammal állítatják fel. Ellenben a pécsi püspök, kit a P. E. I. L. oly modortalanul aposztrofál, igenis a *sajátjából állított gimnáziumot*: a saját éppen nem „busás" és nagyon sokfelé igénybe vett püspöki jövedelméből fejedelmi kulturális alapítványt létesített. Hogy ahhoz az állam is hozzájárult valamivel (mesebeszéd, hogy 700.000 koronával), legalább is méltányos dolog s éppen az államilag agyon-támogatott protestánsoknak nem illenek ez ellen fel-szólalniok.

De hiszen K. I.-nak, úgy látszik, nem is annyira a katolikus középiskola fáj, mint inkább a tény, hogy a püspök ezt az új pécsi gimnáziumot egy olyan szerzetes rendre bízta, „melynek a katolikus egyházjogászok egybehangzó véleménye szerint ma is érvényben lévő tételes törvényeink szerint hazánkban tartózkodni joga sincs". Tudniillik a minden felekezeti türelmetlenkedőktől évszázadok óta poklokig gyűlölt Jézus-társaságra.

Hogy a radikális, tomboló szabadkőművesség önti ki mérgét minden alkalommal a katolikus Egyház szerzetesrendjeire s nevezetesen a Jézustársaságra, ezen csakugyan sohasem csodálkozunk. Igaz, hogy ebben is, sajnos, a protestantizmus nyújt neki évszázados szomorú példát. Még azon sem álmélnokdánk, ha a magyar protestantizmusnak a szabadkőművességgel állandóan együttműködő része, a Baltazár-féle demagóg, szekularizáló irány intézne durva támadást a katolikus Egyház s ugyanakkor a vallási és lelkiismereti szabadság ellen, melynek elemi követelménye, hogy a felekezetek az Egyházat a *maga sajátos intézményeivel és berendezéseivel, tehát szervezeteivel együtt is* föltétlen tisztelettel tőrjék meg. De azon mégis megütödünk, hogy a radikalizmust elítélő, türelmet hangoztató s legalább a Kálvin értelmében vett

hitélethez ragaszkodó Kálvin-szövetség lapja nem átálja a legtürelmetlenebb kirohanást intézni a katolikus szerzetesség ellen s meg szeretné vonni a létjogosultságot a katolikus Egyház egyik törvényesen bevett intézményétől.

Tehát ezért volt a sok szaválás felekezeti türelemről és vallásszabadságról, hogy a végén protestáns írók katolikus papok és magyar honpolgárok kitoloncoltatását sürgessék ugyanakkor, mikor nincs egyetlen szavuk a romboló radikalizmus, a hit és haza destrukciójára felesküdt szabadkőművesség ellen, mely utóbbiról pedig csakugyan könnyű volna kimutatni, hogy alapszabályellenesen működik s így törvényes létalapja nincs.

A P. E. I. Lap tudományos felkészültségét szomorú színben tünteti fel, hogy a *Világ* és egyéb egészen utcai szabadkőműves lapok mintájára még mindig komolyan el akarja hitetni olvasóival s bizonyos mérges türelmetlenséggel ötször egymásután megismétli azt a vakmerő állítást, mintha *a magyar Jézustársaság „minden törvényes jogalap nélkül” tartózkodnék Magyarországon*. S mivel támogatja ezt a több, mint hóbortos ötletét? Azzal, hogy az 1915 (valószínűleg 1715!) 102. t.-c.-re hivatkozik, mely szerint „a jövőben semmiféle szerzetesrend és zárda nem szaporíttatik állami szükség és a királyi felség beleegyezése nélkül”.

Megtörtént már egyszer, ha nem csalódunk, éppen a *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* hasábjain, hogy törvényeket idéztek a magyar Jézustársaság létjogosultsága ellen s mikor a számok szerint sorakoztatott törvényeknek a törvénykönyvben utána néztünk, kisért, hogy Rábaszabályozásról s egyéb egészen heterogén tárgyokról, vagy pedig egészen más szerzetek honosításáról volt azokban szó. Ezúttal is csak fel kell ütnünk az 1715-iki 102. t.-c.-et s azonnal látni fogjuk, hogy ott körülbelül épp az *ellenkezője áll* annak, amit dr. K. I. onnan kiolvashatni vélt. Ott, ugyanis, a *piaristák, kamalduliak* és trinitáriusok honosítási kérvényére felelt az országgyűlés azzal, hogy „*habár a*

szerzetek behozatalára és honosítására elegendő a királyi beleegyezés is", azért az országgyűlés mégis külön is tudomásul veszi a mondott rendek honossági jogát.

A végső szakasz pedig az „állami szükségét s a királyi felség beleegyezését” állapítja meg feltételül újabb szerzetgyarapításokra; tehát nem tartja szükségesnek az országgyűlés megkérdezését e merőben egyházi természetű ügyekben. Dr. K. I. ezzel szemben az országgyűlés beleegyezésének szükségességéről beszél — nyilván a magyar törvénykönyvvel teljes ellentétben. S még hozzá az országgyűlés beleegyezését a *visszaállított Jézustársaságra* nézve külön is szükségesnek állítja. Pedig azzal, hogy XIV. Kelemen a jezsuita rendet eltörölte, VII. Pius pedig visszaállította, a rendnek magyarországi régi jogi állapota éppen-séggel semmit sem változott. A rend a *bevett s számtalanszor elismert magyar szerzetek közé tartozott* azelőtt s ezt a jellegét azáltal sem veszítette el, hogy egy ideig megszűnt itt létezni. Voltaképpen új behozatalra tehát szükség nem volt.

Dr. K. I. azt mondja, hogy csak „az abszolutizmus zavaros korszakában, 1853-ban hívta be őket (a jezsuitákat) Scitovszky hercegprimás Nagyszombatba: azóta vannak itt hazánkban minden törvényes jogalap nélkül” s hozzáteszi: „Jól tudták ők maguk is, hogy itt tartózkodásukhoz a király és az országgyűlés beleegyezése lenne szükséges” stb.

Megannyi valótlan, irányzatos állítás. Hisz épp az előbb idézte ő maga az 1715 : 102. t.-c.-et, mely szerint a szerzetesrendek megtelepedéséhez csak a *főkegyúr*, a király beleegyezése szükséges, az országgyűlésé nem. S bár a jezsuitáknak visszatelepedésére szigorúan véve még *újabb* királyi engedély sem volt volna szükséges, ehhez az 1853-iki visszatelepedéshez a jezsuiták igenis kikérték és megkapták a *külön királyi beleegyezést*.

A jezsuiták nagyszombati visszatelepedését engedélyező ezen királyi leirat 1852 december hó 15-én kelt

s erről 1853 május hó 22-én személyesen értesítette Scitovszky primás a rendnek akkori osztrák-magyar tartományi főnökét, Beckx későbbi rendi generálist, midőn őt a nagyszombati rendházba bevezette. P. Beckx a hercegprimás bevezető szavaira következőkép felelt: „Jézustársasága már legelső eredetétől fogva a nemes magyar nemzet előtt kedves volt. S midőn azon egyetemes csapásban ezelőtt nyolcvan évvel Istennek kifürkészhetetlen, ámde mindig szent és imádandó ítéletéből rendünk eltöröltetett s az eltörölt rendnek tagjait többnyire más világrészekben a rosszakarók különféle üldözéseinek kitették, Magyarországon a kegyelet Jézustársasága iránt mindig állhatatosan fennmaradt. A szentszék iránt köteles engedelmességnél fogva akkor, amint illet, magát a pápai akaratnak alávetette ugyan e jeles nemzet, de oly törvényeknek hozatalára, mely által Jézustársaságának eltöröltetését s megszüntetését kinyilatkoztatta volna, magát soha el nem határozhatta”. (V. ö. Religió 1853. évfolyam, 64. szám.)

A *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* cikkírója vagy tudta és *tudatosan elhallgatta* ezeket a tényeket, vagy pedig oly dologhoz szólt hozzá nagy merészen, amelyet *nem ismer*. A jezsuitarend a legteljesebb törvényességgel áll fenn és működik Magyarországon, amely országnak kulturális fejlődése — csak Pázmányt és körét, a Pázmány-egyetemet, Faludit, Katonát említjük — *legalább annyit* köszön a Jézustársaságnak, mint a magyarság vallási egységét fölöslegesen megbontó s annyi véres polgárháborút és fejtelenséget okozó, idegen protestantizmusnak.

Voltak, akik a fentidézett királyi leirat ellen azzal érveltek, hogy Ófelsége akkor, amikor e leiratot aláírta, nem volt megkoronázott király. Dr. K. I. is arra utal, hogy „az abszolutizmus zavaros korszakában” hívta be Scitovszky a jezsuitákat. Nem, t. K. I. úr, a dolog nem oly „zavaros”, mint ahogy kegyed össze szeretné azt zavarni. Azt ugyanis talán méltóztatik tudni, hogy a kiegyezés alkalmával összegyűlt ország-

gyűlés a felségnek összes, az abszolutizmus idején foganosított intézkedéseit *utólag helybenhagyta és alkotmányosította*. Elannyira, hogy, *ha így nem tett volna, ma Őfelsége, I. Ferenc József sem volna törvényes magyar királyunk*.

Mert a magyar törvények értelmében Magyarországnak csak az a törvényes királya, akit az *esztergomi érsek* megkoronáz. Simor primást azonban magát is az abszolutizmus idején nevezte ki Őfelsége esztergomi érsekké; ő tehát a szóbanforgó elmélet szerint csakúgy *nem* lett volna a koronázás percében esztergomi érsek, mint ahogy a zágrábi érsekség alapítása is törvénytelen és hatálytalan volna; amit csakugyan senki sem állítana. Vigyázzon tehát kissé jobban a Protestáns Egyházi és Iskolai Lap: ha a jezsuitákat visszatelepítő legfelsőbb királyi leirat nem elég neki, akkor — ugyanaz alapon — azon is kételkedünk kell, van-e ma Magyarországnak törvényesen koronázott királya s I. Ferenc József nem trónbitorló-e? Ugyebár ennyit mégsem mer állítani?

Hagyja hát a jezsuitákat nyugodtan a Protestáns Egyházi és Iskolai Lap és ne sajnálja a lélekzetvétele jogát a katolikus Egyház szerzeteseitől. Köszön azoknak az ország, a nemzeti kultúra, a destrukció elleni küzdelem s a hitélet legalább annyit, mint a főtiszteletű uraknak. A magyarországi *Jézustársaságnak legalább annyi történelmi és törvényes joga van ahhoz, hogy ebben az országban éljen és működjék, mint akármelyik protestáns felekezetnek s az ország békéjét és fejlődését sokkal kevésbé kell a jezsuitáktól félteni, mint azoktól, akik a világháború nagy nemzeti létharcában is nem ám a destrukció, nem a hitetlenség, nem a nemzetfelforgató szabadkőművesség, hanem a — katolikus Egyház papjai ellen zajongnak.*

II.

Szomorú dolog, hogy bizonyos felekezeti heveskedés még napjainkban sem tud egyes kérdéseket tárgyilagosan kezelni, sőt képzelt vagy való ellenfelének

érveit sem tudja nyugodt és tárgyilagos bírálat tárgyává tenni. Kétszeresen szomorú pedig az, hogy a *történelem s a jelenkor tanulságain semmitsem okulva*, nemcsak dogmatikus kérdésekben tud túlharcias buzgalmat kifejteni, hanem a „felekezeti türelmesség” szép jelszavát teljesen feledve, a másik „felekezet” bevett intézményei és *emberei* ellen is képes hajtóvadászatot intézni. S ha a megtámadott védekezik, teheti azt bármily önmérsékléssel, még mindig a támadónak áll föllebb s még ő panaszkodik „gorombászkodásról”.

„Dr. K. I.” a Protestáns Egyházi és Iskolai Lapban hamis adatok alapján s helyt nem álló, merőben a felekezeti elfogultságtól diktált okoskodással megtámadta a pécsi püspököt, amiért a *maga* anyagi erejének csaknem végső kimerítésével második katolikus gimnáziumot mert építtetni püspöki székhelyén, minthogy az eddigi egyetlen gimnázium régóta túlszűfolt s a városnak túlnyomó részben katolikus lakossága kénytelen volt saját gyermekeit is idegenbe adni iskoláztatásra. Megtámadta az államot, amiért erre a gimnáziumra építési segílyt adott, bár az intézet nagyságához képest jóval kisebbet, mint amennyit a protestáns intézetek építésénél folyósítani szokott; s megtámadta főleg a jezsuita rendet, mint amely az új gimnáziumban a püspök s a pécsi katolikus körök meghívására tanítani fog, hangoztatván azt az igenis „több mint hóbortos ötletet”, melyet ma már csak szabadkőművesék és az ő szellemükben szerkesztett radikális szocialista lapok mernek komolyan venni, hogy a hazai Jézustársaság „törvényellenesen” áll fenn Magyarországon.

Mi ezekre a vádakra megfeleltünk s dr. K. I., bár hosszú „válaszában” összehord hetet és havat, érvelésünknek egyetlen lényeges pontjára sem adott feleletet. Ezzel viszontválaszunk voltaképp be is volna fejezhető.

Nem tudta „dr. K. I.” megcáfolni pl. azt, hogy a hazai Jézustársasági rend ma is érvénybenlévő tör-

vényeinek pozitív hozzájárulása alapján áll fenn Magyarországon; — hisz külön törvények ismerték el a rendet, pl. az 1687-iki, mely még az országgyűlésre is meghívta a rendnek, mint ilyennek 2 képviselőjét s bár ez utóbbi meghívás a megváltozott körülmények folytán megszűnt, a rendnek magyar honossága sohasem szűnt meg. Legkevésbé azzal, hogy egy ideig a pápa eltörölte — effektíve nem az egész világon — a rendet s így a rend vagy 80 évig exulált. A földbirto-
kos sem veszi el itthoni jogait, ha akár évtizedeken át is külföldön tartózkodik. Azt is törvény mondja ki, hogy a szerzetesrendek betelepítéséhez a király beleegyezése elegendő; amit „dr. K. I.”-nak Konek tanártól vett idézete nemcsak nem cáfol, de sőt kifejezetten megerősíti; épúgy a Kmetyből vett idézetek arra nézve, hogy *ma* a király még egyes főkegyúri jogokat is miniszteri ellenjegyzéssel gyakorol; ami valóban nem annyit jelent, mintha a főkegyúri jogok gyakorlatához *ma* már az országgyűlés beleegyezése volna szükséges.

Nem tudta dr. K. I. meggyengíteni azt az érvünket sem, hogy a jezsuitákat 1852-ben visszatelepítő királyi leirat (igenis *ma* ránk nézve *királyi és nem császári* leirat) épúgy jogérvényes, mint a Fölségnek bármely más, külön vissza nem vont vagy hatályon kívül nem helyezett s főleg a főkegyúri jogokkal kapcsolatos intézkedése. Ez utóbbiak közül felemlítettük, hogy hisz hasonló okoskodással királyunknak Simor primás által történt koronáztatása is érvénytelennek volna mondható, mert hisz Simor magát is csak az abszolutizmus „zavaros” korszakában (és minden külön utólagos országgyűlési jóváhagyás nélkül) nevezte ki Őfelsége (akkor még nem „király”) primássá.

Dr. K. I. ezt a valóban megdönthetetlen érvelést, úgy látszik, nagy hevében meg sem értette; mert meg sem kísérli mást felelni rá, mint hogy ez „igazi jezsuita rabulisztikával és vakmerőséggel” van mondva (s aztán még ő beszél „gorombáskodásról”) s csak abba köt bele, hogy nem éppen csak az *esztergomi* érsek

koronázhat érvényesen — ami itt teljesen irreleváns kérdés, mert *tényleg* I. Ferenc Józsefet mégsem koronázta más, mint az a Simor, aki az ő okoskodása szerint pedig nem is koronázhatott érvényesen, mert csak az osztrák császár nevezte ki esztergomi érsekké.

Hogy *néhány* császári parancsot hatályon kívül helyezett az alkotmányos országgyűlés, azt mi is tudjuk; de ez nem akadály a annak, hogy éppen a külön vissza nem vont felségi (s főleg főkegyúri) intézkedések összességben alkotmányosítottak.

Kérdi dr. K. I., ha *szabad* volt a rendnek 48 előtt is itt lenni, miért nem voltak itt jezsuiták 1814 óta? Miért csak 1853-tól kezdve? Bámulatós ellenvetés!

Azért nem voltak itt, mert — talán ennyit tetszik tudni a történelemből — a dr. K. I.-féle ellenfelek évszázados rágalmazó és emberhajszoló munkájának eredményeképp a *Jézustársaságot kihallgatás és ítélet nélkül összetörték*, megsemmisítették majdnem az összes európai országokban, javaikat elvették, rendházaikat, további fejlődésük külső lehetőségét elpusztították. Nem csoda, hogy a rend ily pusztulás után csak lassan térhetett magához s hogy amíg új magyar jezsuiták nem voltak, addig Magyarországra sem térhettek vissza. Hogy azért a Jézustársaság elvesztette volna a régi törvények által direkte és indirekte biztosított honossági jogát, talán t. ellenfelünk sem fogja állíthatni? A rend, mely világszerte morális testület, *soha meg nem szűnt létezni*, a fizikai távollét pedig nem szünteti meg a jogot, hogy — amikor majd a törvényes örökös megerősödött — vissza is térhessen ősi örökségébe.

Hogy ma is más néven, nem a saját nevéen állna a rend minden vagyona, nem igaz; s ha igaz volna is, ezt is megokolná az a tény, hogy az ilyen dr. K. I.-féle türelmetlenkedők törvénytisztelete elől maholnap még a jogos tulajdont is rejtegetni kell. Hogy Apponyi alatt valami recepciót akart volna a rend „tető alá hozni”, szintén mesebeszéd. Nem volt rá szükség.

Azzal a közismert ténnyel szemben, hogy *a protes-*

tánsok valahányszor gimnáziumot építenek, azt mindig az állammal építetik fel, büszkén kérdi dr. K. I.: „Nem mondaná meg bb., hogy 29 gimnáziumunk közül melyiket állította fel az állam?”

Megmondjuk: a 29 közül 28-at, azaz a dúsgazdag sárospatakin kívül valamennyi gimnáziumukat az állam pénzén építették fel. (Nem „állították” fel az állammal az „alapítás” értelmében, de igenis felépítették az állammal, az állam pénzén: s erről volt itt szó.) Azonkívül akárhány iskolájukat adták át az államnak s tartatják el teljesen az állam pénzén azzal a kikötéssel, hogy ott az állam csakis protestáns tanerőket nevezhet ki (titkon-protestáns „állami” intézetek). Tagadja-e ezt dr. K. I.?

Végül három nagyon csunya s a hazai protestantizmusra, ha dr. K. I.-val azonosítaná magát (amit nem tesz, hisz folyóiratunknak is hány lelkes protestáns olvasója, sőt munkatársa van!), kompromittáló megjegyzést enged meg magának a „teljesen tárgyilagos hangú” támadó. Mindhármat rövidesen elintézhetjük.

Az egyik ez a mondata: „Az állam a századok folyamán óriási kiterjedésű birtokokat adott a római Egyház — azt akarja mondani: a katolikus Egyház —) főpapjainak bizonyos ellenszolgáltatások fejében s ezek a milliárdokat (!) érő birtokok még ma is a kezükön vannak, amikor a hadviselés, az igazságszolgáltatás stb. terén való terhes kötelezettségeiket már rég lerázták magukról”. — Jegyezze meg, kérjük, a Világ, a Népszava és a Galilei-kör jogi abrakadabrait plagizáló „dr” úr, hogy aki ma akár azt állítja, hogy

1. a katolikus Egyház javait az államtól kapta, akár

2. hogy azokat világi természetű ellenszolgáltatások fejében kapta, akár

3. hogy a katolikus főpapok lerázták magukról ama közterhek viselését, melyeket azelőtt bandériumok tartása, ma pedig adók s nem utolsó helyen önkéntes közszolgáltatások által (legújabbán pl. a milliós hadi szolgáltatások!) viseltek és viselnek; aki, mondom, ma

ilyeneket állít, az vagy tudatosan *hazudik* vagy — legalább e kérdésben — *tanulatlan szószátyár*. Bocsnat, ezt „tárgyilagosan” másképp nem lehet megmondani.

Másodszor: megújítja dr. K. I. már multkor inkriminált, fogyatékos történelmi ismereteken alapuló s türelmetlen vádjait a Jézustársasággal szemben. Annak kulturális és hazafiúi érdemeiről, úgy látszik, nem tud, mert „képtelenül szerénytelen állításnak” találja, hogy a Jézustársaság legalább annyi történelmi és törvényes joggal él ez országban, mint akármely protestáns felekezet; ellenben „tengernyi gyűlölet” s a protestánsok, protestáns iskolák és lekipásztörök „üldözését” fogja a rendre.

Feleletünk erre ennyi: Jól tudjuk, hogy fűrge tollak a Magdeburgi Centuriátorok néven ismert protestáns történelemhamisító küldöttség működése óta napjainkig mennyi százados rágalmat és szennyet szórtak a legüldözöttebb (mert talán legagilisabb) katolikus szerzetesrendre — erről bővebbet a protestáns Victor Naumann-nál (*Der Jesuitismus*) olvashat az érdeklődő. De azt is tudjuk, hogy ezt az elfogultságból s felekezeti gyűlöletből megírt tengernyi hazugságot és irányzatos ferdítést dr. K. I. százszor kinevezheti „a magyar történelemnek”, nem egyéb az, mint alkotóinak és utánasajkózóinak szégyene.

Igenis, a magyar jezsuita rendnek köszön annyit a magyar kultúra, mint a gyűlölködést és felekezeti türelmetlenkedést kezdettől máig szító s az ország egységét szükségtelenül megbontó uraknak. (Ez utóbbi szóért hiába haragszik „dr. K. I.”, mert az a protestáns Gyulai Páltól van. Van más történelem is, mint amit az urak odatúl a történelmi kis kátéikba beleszorítanak.

Harmadszor: azzal véli csattanósan befejezhetni „dr. K. I.” sikerült támadásait, hogy rámondja a jezsuitákra, hogy őket „nemcsak a római katolikus hívek ezrei és ezrei, de saját pajtásaik se szeretik” s hogy „ezt az egyet már csakugyan jobban tudja bb., mint mi”. Zseniális! *Argumentum ad hominem!*

De úgy-e, nem szabad érdeklődnünk, t. K. I. úr, aziránt, hogy kik ezek az ezrek és ezrek? Nem nevezne meg egy párat? Nézze, uram, azt mi is tudjuk, hogy a jezsuitákat katolikusok (vagy legalább papíron-katolikusok) ezrei gyűlölik, hogyne; hiszen atheus, szabadkőműves, szabadgondolkodó, szocialista „katolikusok” is vannak. Sőt vannak rossz, hanyag, erkölcstelen, lusta papok is és ezek csakugyan rendszerint kissé haraguzsznak is a jezsuitákra. Nem azt mondjuk ezzel, hogy minden pap rossz és minden katolikus csak névleges, akinek a jezsuitákkal vagy pl. az ő speciális módszereikkel differenciák vannak. De megengedi dr. K. I., hogy az ilyen differenciái néha talán nagyon is személyi indítóokokból származhatnak — végtére sokaknak pl. még a bátor szókimondás sem tetszik —; s azért a rend „históriai és törvényes” jogainak megdőltere *ezekből* az esetleges antipatiákból következteni mégsem lehet.

Nézze pl., t. K. I. úr, az önök lapjának múlt évi 42. száma „Válasz a (ref.) lelkészegyesület támadásaira” címen hosszú ríposztot közöl, melyből kisül, hogy önök, református papok, *egymás között* milyféle édeskedésekkel traktálják egymást. Az önök lapja írja védekezve, hogy az ORLE. (Országos Református Lelkészegyesület) lapja szerint önök „komitácsik, a forrongó Balkán salakjai”, kik — mint önök írják önmagukról — „*az erkölcsi dekadencia alvilágából!*” mint „szemét” kerültek a felszínre. „Hiénák” — „aggastyángyilkosok, gyermekhóhérok és nőbecstelenítők”, akik „*az erkölcstelenség fegyvertárából!*” kölcsönzik a döntő erőt „aljas” hadviselési tényeikhez. „Reguláris csapatok tisztos rohamát kikerülik. Lelapulnak a becsületes erő előtt... A magyar közviszonyok balkáni légkörében sem teljesen ismeretlen a moral insanitynek ez a válfaja”. Az ORLE-nek is volt vele baja... stb. Befejezésül pedig szóról-szóra ezeket írja: „Ha egy kicsit figyelnek, megtalálják az ORLE elleni hadviselés komitácsi alakjait is. A sértett ambíció desperadóit, akiket csak fegyverrel szerelt fel az a nagyhatalom.

amit a klerikális reakció nálunk képvisel s amely a koalíció révén be tudta magát csempészni a kálvinista egyház falai közé is s tudott magának tisztas nevű organizmust és organumot is teremteni. Ezzel azonban nem zártuk ki azt, hogy más különítményekben is vannak pennás és nyelves komitácsik, akik a sorok közül vagy nagy dolgok terebélyes lombjai közül lövöldöznek lepuskájuknak dum-dum lövegeit s bárkire céloznak is, az ORLE-nek szánják a golyót".

No lássa, „dr. K. I.” úr, a mi papjaink a jezsuitákat (vagy viszont) sohasem nevezik „komitácsiknak”, „salaknak”, „szemétnak”, „nőbecstelenítőknak”, „aggastyángyilkosoknak”, „gyermekhőhéroknak”, „hiénáknak” stb. S amint az ilyen kis bizalmas családi ömlengésekből mi sem érvelünk az önök lélekzési és létezési szabadsága ellen, úgy kérjük szeretettel önöket is, hogy még a jezsuitákat „nem szerető” katolikusok vagy lelkészek kedvéért se irigyeljék a katolikus Egyháztól azt a jogát, hogy pártfogásába vehessen olyan szerzetesrendeket, melyekre — higgye el a tudónak! — sokkal több és sokkal nemesebb, Istentkereső lélek tekint mérhetetlen szeretettel s büszkeséggel, mint amennyi meg szeretné fojtani egy kanál vízben!

Protestánsok és jezsuiták.

Röstelve vesszük kezünkbe a tollat, amikor arra az áldatlan és csunya hajszára kell reflektálnunk, melynél okosabb dolguk, úgy látszik, a reformált eklézsia zászlóvivőinek még a háború közepén sem akad.

Ok nélkül, pusztán felekezeti gyűlölködésből, egy hamis ujsághír alapján belekötnek egy katolikus papi testületbe, megtámadják a pécsi püspököt, meg az államot, azért, hogy építési segílyt adott a pécsi katolikus gimnáziumra, rágalmakkal, hamis adatokkal, erőltetett s alaptalan okoskodásokkal rá akarják sütni egy törvényesen bevett katolikus szerzetesrendre,

hogy nincs joga Magyarországon lélekzeni; s mikor mi ez ellen védekezünk, mikor kimutatjuk, hogy nincs igazuk s hogy ideje volna az ilyen felekezeti harcmodort ad acta tenni, akkor a XVI. század óta jól megtanult taktika szerint hirtelen ránk fordítják a türelmetlenség vádját. Mi zavartuk a vizet.

Oly csunya, oly elszomorítóan alacsony színvonalú eljárás ez, hogy megsértenők vele a magyar protestánságot, ha csak percre is feltételeznők, hogy ezt a türelmetlen és izléstelen felekezeti harcmodort helyesli. Tudjuk, hogy nem teszi s egy vezető református család író tagja mondta ki a „lelkész” urak fészkelődése ellen a vétót éppen e folyóirat lapjain. De megszólalt a magyar jogászvilág egyik büszkesége, Kmety Károly is, akire ők hivatkozni elég vakmerőek voltak s aki — bár merőben világi, tételes-jogi alapon s ennyiben tőlünk eltérőleg — bebizonyította nekik, hogy nincs igazuk, mert a magyar Jézustársaság jogi állásának biztosított voltához kétség nem férhet s hogy csak a „Jézustársaság elleni igaz ok nélkül való gyűlölet” vezette dr. Kováts Istvánt arra a felszólásra, melyet Kmety „kínosnak” és „disszonánsnak” nevez. Minthogy pedig a tiszteletes urak Scitovszky primás s a szabadságharc utáni magyar püspöki kar emlékét is inzultálták, Tomcsányi Lajos szigorúan történeti alapon méltán védelmébe vette a megtámadottakat.

Ez a tényállás. Ha a tiszteletesek szemében az igazság felderítése volna a vita célja, beérhették volna ennyivel. Megtanulhatták volna, hogy sem jogi, sem történeti kérdésekben a gyűlölködés nincs helyén s hogy komoly emberek szemében minden szenvedélyességnél százszor többet nyomna az a bizonyos nagyobb fokú tanultság, melynek hiányát a saját felekezete lelkészeinél oly nyomatékkal állapította meg e lapok hasábjain a református ifj. Gonda Béla.

Azonban, sajnos, az évszázados „hitvitázó” tradíciók máig sem változtak. A tiszteletes urak nem tudnak, vagy nem akarnak tárgyilagosan vitatkozni.

A „Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok” után most Ravasz László „Protestáns Szemléje” ront neki a Magyar Kultúrának s valótlanságoktól hemzsegő, szenvedélyességtől túlfűtött cikkben iparkodik Kovátsék lapjának segítségére lenni.

Először meghamisítja a kérdés állását, mondván, hogy a vita a jezsuiták „receptiója” felett indult meg. Nem receptióról volt itt szó, hanem legföllebb kiűzésről, acsarkodásról, más hitvallás papjainak kiharásáról. Receptióra nincs szükség; hogy miért nem, arra nézve olvassa el Révész, a cikkíró, Kmety Károly cikkét. Kmetyről valótlanul azt írja, hogy „teljes tárgyilagossággal *majdnem mindenben igazat adott dr. Kovátsnak*” — amely valótlan állításban a cikkíró hihetetlen vakmerősége csakugyan csodálatot érdemel. Ezek az urak, úgy látszik, abban bíznak, hogy az ő olvasóik úgysem olvasták el Kmety cikkét; akik pedig olvasták, azok előtt valószínűleg úgysem számíthatnak többé hitelre. Kmety csakugyan „majdnem mindenben” igazat adott Kovátséknak, csak éppen a *lényegben* nem! Hiszen Kmety pozdorjává töri Kováts érveleseit s erre Kováts mással felelni nem tudott, mint hogy erőtlenül megismételte megcáfolt gondolatait s ezzel a vitát — berekesztette.

„De a jezsuita vitézek a vitát minduntalan mellékvágányokra terelték”, folytatja Révész tovább. Ezt a hamis vádat hitvitázó úrék már másodszor hangoztatják; holott jól tudják, hogy a mellékkérdést: a szabadságharc utáni magyar püspöki kar hazafiságának kérdését *ők* vitték bele a vitába, tehát *ők* vitték a vitát „mellékvágányokra” is. De persze, a katolikus püspököket *mellékesen* megrágalmazni — az nem mellékvágányra való áttolás; a rágalmakat azonban mellesleg *visszautasítani* — mellékvágányra terelése a kérdésnek. Jóhiszemű érvelés ez még?

„Együttal egyikőjük — Bangha — annyira Sámbar Mátyás módjára forgatta a személyeskedés görcsös botját” stb. írja Révész tovább. Az újabb protestáns „hitvitázók” (mert hisz ezeket *hitvitázóknak* csak

eufemizmussal nevezhetjük) szeretik, valahányszor torukon forr a szó, Sámbar Máttyást emlegetni s amikor argumentumból kifogytak, a „személyeskedést” hánytorgatják. Amire kettő a feleletünk.

Az egyik Sámbar Máttyás emlékének szól, aki ugyan az akkori kor szokása szerint gorombáskodni is tudott; de amellett tudós és alapos teológus is volt; míg ellenfelei a gorombaságban messze túltettek rajta s csak a tanultság terén maradtak messze mögötte. Mégis — hála kálomista irodalomtörténeteinknek — Sámbar neve ma fogalom lett, míg ellenfeleiet, a sokkal durvább és ízléstelenebb protestáns vitázókét nem sietett forgalomba hozni senki. A Sámbar nevével űzött visszaélés tehát imponálhat az irodalomtörténetet 60 filléres kivonatokból ismerőknek; komoly embereknek azonban nem.

A másik megjegyzésünk pedig az, hogy a „személyeskedés” vádját nem elég hangoztatni, azt bizonyítani is kellene. Ezt pedig az urak odatúl nem teszik s nem tudják tenni. Mert nem lehet a „személyeskedés” könnyed jelszavával illetni azt a tökéletesen tárgyilagos megállapítást, hogy aki közismerten hamis, újabban is Erdélyi Lászlótól ellentmondás nélkül megcáfolt tételeket merő felekezeti elfogultságból a szekularizálni és lopni akaró radikális utcai lapok „érveire” hivatkozva komoly igazságok gyanánt állít, az csak tanulatlan szószátyár lehet vagy tudatosan hazudik.

Hozzon fel harmadik lehetőséget a t. hitvitázó; ez okosabb lesz, mint ha sarokba szorulva „személyeskedésről” jajgat. Mert hiszen ilyen alapon a közvádлот vagy a bírót is a „személyeskedés” vádjával lehetne ártalmatlanná tenni, mihelyt az a delikvens helytelen tetteit szóvá teszi.

De hogy mily nehéz e vádakban a jóhiszeműség föltételezésével élni, mi sem mutatja jobban, mint hogy a t. vitázók maguk a legnagyobb kedélynyugalommal használnak gúnyos jelzőket, személyesen sértő kitételeket, gyűlöletes inszINUÁCIÓkat, melyeket ezerszer in-

kább kellene „személyeskedésnek” érezniök, ha nem élnének abban az ősi kálomista hitben, hogy a katolikusokkal és főleg pedig a jezsuitákkal szemben nekik minden szabad.

Már egy multkori számukban azt írták, hogy a Kmety—Kovács stb. vita „elfajult, mert egyik táborban jezsuiták voltak”. Úgy-e, ez még nem grombaság? A jezsuiták, a „jezsuita vitézek”, „repcióról lévén szó (?), kissé idegesek lettek s tótok módjára azzal is igazolták befogadott voltukat (tehát mégis befogadottak? s a tótok is *recipiáltattak* valamikor?), hogy már a doronghoz nyúltak”. (190. o.) Hát ez finom beszéd?

Az azonban nem „dorong” ügyebár, ha ők keresztényi kenetteljességgel és izléssel így beszélnek: „Ha egy kereskedelmi akadémiából vagy talmudiskolából kicsapott és ujságírónak felcsapott siheder állít ilyesmit (t. i. amiket mi állítottunk), azt mondjuk reá, hogy *szamá*; de ha tanult, sőt tudós férfiú állít ilyet, nem mondhatunk egyebet, mint azt, hogy — *jezsuita*”. (Protestáns Szemle, 191 o.) S akik *ilyen* stílusban írnak, azok *mernek* beszélni a „vita elfajulásáról”, „dorongról” és „személyeskedésről”?

Vonatkoztatja pedig a Protestáns Szemle ezt a durva mondatát arra az állításunkra, melynek igaz voltáról a kultuszminisztériumban mindenki meggyőződhetik, hogy *a protestáns középiskolák egyetlenegynek kivételével mind az állam pénzén épültek fel*. A jeles lap felháborodik azon, hogy ezt ki mertük írni — cáfolni persze másképp nem tudja, mint grombaskodással — s ugyanakkor megkockáztatja ezt az erősen hamis állítást: „holott protestáns áldozatkészség filléreiből gyűltek azok az iskolaalapok, melyek után jezsuita kezek is szerelmetes hévvel nyúltanak ki, hogy csak a pataki esetet említsem”. Amiben az igazság az, hogy 1. a protestáns iskolák *nem* protestáns áldozatkészségből, hanem az állam pénzén emeltettek, 2. hogy *katolikus* részről csak azoknak a *katolikus*, sőt *jezsuita* alapoknak visszaszerzésére

történtek jogos törekvések, amelyek *jogtalanul kerültek protestáns kézre s amelyeket a protestánsok jogtalanul bitorolnak ma is*. De úgy-e, mindezt nem nevezik „tudatos elhallgatásnak”, vagy „elköntörfalazásnak”?

Mellesleg jegyezzük meg, hogy Ravasz László lapjának ugyanaz a száma, mely a jezsuitákat a „szamárr” akadémiai színvonalára iparkodik süllyeszteni, két más helyen még más ellenfelét — Ady Endrét — is igyekszik a „borjú”-ra való célzással tenni ártalmatlanná. (269, 270.) Az egyik ellenfél tehát „borjú”, a másik „szamár”, illetve „jezsuita”. Ez a kétségtelesen igen szellemes és egészen „társaságbeli” harcmodor (azt írta egyszer a Protestáns Szemle, hogy a „Jézustársaságiak” sokszor megmutatták már, hogy egyáltalában nem „társaságbeliek”) — szóval ez az előkelően tudományos, le-„borjú”-zó és le-„szamár”-ázó hittudományi stílus szerény nézetünk szerint nem igen jogosítja fel alkalmazóit arra, hogy az irodalmi etikett terén a „magister elegantiarum” tőgájában tetszelegjenek.

A koronát azonban a Protestáns Szemle azzal teszi fel állattani cím- és jelleg-osztásokkal súlyosbított „érveléseire”, hogy P. Tomcsányi Lajost, egy a keresztény tudományosság művelésében megöszült agg tudóst és köztiszteletben álló szerzetespapot *hamisítónak* és csalónak igyekszik feltüntetni. Bizva megint abban, hogy olvasói közt úgysem igen akad komolyabb ember, aki előtt ennek a felekezeti harcmodornak egész értéktelenségét éppen ez a diadallal felhurcolt vád fogja végkép felfedni. Ravasz László lapja ugyanis ráfogja Tomcsányira, hogy midőn báró Eötvös Józsefnek a reformációkra nézve kedvezőtlen nyilatkozatát idézte, „egy kissé megkorrigálta Eötvöst”, amennyiben „*csak három kis szócskát hagyott ki az idézetből*, de szerencsésen éppen azt a hármat, amelyek Eötvös szóbanforgó fejtegetésének (általunk sem vitatott) helyes értelmét és célzatát leginkább hivatva vannak megvilágítani”.

Tomcsányi szerint u. i. Eötvös így írt: „Ha vizsgáljuk a befolyást, mit a reformáció a polgári szabadság elvére gyakorolt, úgy találjuk, hogy az *mindenütt felette kártékony* vala s hogy az abszolutizmus csak a reformáció által jutott tökéletes győzelemre” stb.

Az idézett hely azonban a Protestáns Szemle szerint „szórúl-szóra” így van: „Ha azonban a befolyást vizsgáljuk, melyet a reformáció a polgári szabadságra gyakorolt, úgy találandjuk, hogy az *első pillanatban* mindenütt kártékony vala . . .”

Bár az idézet e meg bővített formája is lényegében ugyanazt mondja, mint a Ravaszék szerint Tomcsányi által „megcsonkított” szavak, mégis legelső eset volna, ötven év óta, hogy valaki Tomcsányira hamisítást és értelemváltoztató idézetcsonkítást bizonyíthatna rá.

Tomcsányinak tudományos hozzászólása azonban röviden, igazi tudóshoz illő méltósággal mutat rá arra, hogy nem ő hamisított, hanem Révész Kálmán vádja *hamis* s hogy így a vád legfőleg a vádolóra esik vissza. Nem merjük állítani, hogy Révész tudatosan merte volna Tomcsányit hamisítással vádolni; ez esetben a vád egy eléggé meg nem bélyegezhető *rágalom* jellegét ölténé magára.

Tomcsányi ugyanis kimutatja, hogy azt a három szót, melyet a Protestáns Szemle annyira hánytorgat, csak 15 évvel Eötvös halála után nyomtatták bele Eötvös összes munkáinak *posthumus* kiadásába. Hogy ki nyomtatta bele, hogy nem egy Ravasz- vagy Révész-féle kéz settenkedett-e a dologban, mellékes. A fő az, hogy az Eötvös életében megjelent kiadásokban az a három szó egyszerűen *nincsen benne*.

Kíváncsiak vagyunk, rektifikál-e ezek után akár a Protestáns Szemle, akár a Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, mely Tomcsányit a Protestáns Szemle után szintén „jezsuita agyafúrtsággal” vádolja a „három fontos szó elhagyásáért”. A „jezsuita agyafúrtság” úgy-e, szintén nem személyeskedés?

Mellőzzük a Protestáns Szemle-írók még számos igazságtalan invektívájának cáfolgatását, azzal a szomorú megállapítással zárjuk le a vitát, hogy a protestáns hitvitázók tudományos jóhiszeműségébe vetett hitünk ezzel a csakugyan mélyen elfajult vitával végleg megingott. S hogy részünkről az *ilyen* gyűlölködő s kevéssé jóhiszemű elemek együttműködésére a kereszténységnek védelmében a hazugság, gyűlölködés és radikális istentagadás ellen többé mi sem számíthatunk komolyan.

A „Jezsuita pör“.

Olvasóink emlékeznek arra a levélváltásra, mely e folyóirat felelős szerkesztője és Polónyi Dezső fővárosi ügyvéd között folyt le s amelyet e hasábkokon ismertettünk (Magyar Kultúra, 1927 június 5). Polónyi vádját a Jézustársaság ellen, hogy az a „cél szentesíti az eszközt“ elvet tanítja, dr. Czapik Gyula rágalmazásnak nevezte, mire viszont Polónyi bepörölte Czapikot rágalmazás címén. Ebből eredt az épp lefolyt ú. n. „jezsuita pör“, amely a törvényszéken tudvalevőleg dr. Czapik Gyula *felmentésével s a Jézustársaság szempontjából fényes elégtétellel végződött*. Nem a pört magát óhajtjuk itt ismertetni; csak azt a harcmodort kell szóvá tennünk, amely ebben a támadásban s a kérdés pörrevitelében a katolicizmus ellen-ségei részéről ismét megnyilatkozott.

Bár perrendszerüleg Czapik Gyula volt a vádlott, voltakép a *Jézustársaságot ültette a vádlottak padjára* Polónyi Dezső, aki az egyik tárgyalás után a folyosón többek hallatára meg is jegyezte, hogyha tőle függne, a jezsuitákat felakasztaná az utolsó szálig. Ugyanez az ember a főtárgyalás kezdetén hangsúlyozta, hogy ő is római katolikus, vallásos és papi nevelésben részesült, nem szabadkőműves és semmiféle radikális pártnak, „szektának“ nem tagja.

„Római katolikus“. De ez a hitvallása nem akadályozza meg abban, hogy a katolikusellenes lapokban sűrűn ne jelentessen meg egyházbántó cikkeket. Római

katolikus, de leszólja XIII. Leót, X. Piust és utódait s rémregényekbe illő fantasztikus törekvéseket, Európát s Magyarországot leigázó szándékokat fog rájuk. Római katolikus, de a katolicizmus legdühödtebb ellenségeinek tárházából hord össze minden lehető, hogy vele saját Egyházának egyik intézményét megvádolja. Római katolikus, de két elbocsátott nem-katolikus lelkészt hoz fel szakértőül maga mellé, ügyvédül pedig egy, a kommunizmus után elbocsátott szocialista tanárt, Népszava-munkatársat, hogy az Egyháznak egyik hivatalosan elismert s jóváhagyott szerzetesrendjére a legbecsületfosztóbb rágalmat segítsenek neki rábizonyítani.

A pör annyiban is szokatlan és érdekes volt, mert hitvitához hasonlított, modern törvényszéki tárgyaláson. Ettől mi nem féltünk, a mi Egyházunk tanításai és intézményei keményebb próbákat is kiállanak. Mindössze attól lehetett tartani, hogy teológiai s egyháztörténelmi kérdések tárgyalására a törvényszéki tárgyalóterem nem a legmegfelelőbb hely, hiszen szakkérdéseket helyesen s meggyőzően fejtegetni úgyszólván lehetetlen ott, ahol az összes idevágó részletkérdéseket s magukat a szakkifejezéseket is nagyon szabatosan nem ismerik, ezeknek kimerítő ismertetése pedig a törvényszék figyelmét akár egy szemeszteren keresztül leköthetné.

Hiszen mihelyt az ellenfelek arra az álláspontra helyezkednek, hogy a Sommervogelnél felsorolt és azóta működő 30.000 jezsuita író közül mindeniknek munkáit részletesen ismertetik, aki csak valaha morális szakkérdésekkel foglalkozott, egy évig bátran él lehetne nyitani a tárgyalást. Itt legfőképpen azt lehetett tenni, hogy a törvényszék szakértőket hallgat ki s azok véleményére építve dönti el: nem rágalmazás-e a jezsuitákra oly erkölcstelen elvet fogni rá, amelyet bizonyítani nem lehet s amellyel a rendnek egész irodalmi s lelkipásztori működése merev ellentétben áll.

Az igazat megvallva legtermészetesebbnek tartottuk volna, ha a törvényszék maga nevez meg szak-

értőket, esetleg a Pázmány-tudományegyetem tanárai közül. Ez meg is történt Czapik Gyula indítványára, amiből az ellenfél azt az igényt vezette le a maga számára, hogy akkor neki is legyen szabad „szakértőket” bejelenteni. A törvényszéket kötötte a perrendtartás és megengedte ezt; azonkívül nyilván az a tiszteletreméltó szándék is vezette, hogy a szélső világnézeti ellentétek meghallgatásával oly döntést hozhasson, amelyet nem lehet vallásilag egyoldalú szakértői véleményre vezetni vissza. Így azonban az egyetem kiküldött két képviselőjének nagy önmegtagadást jelentett, hogy oly szakértőkkel kellett egy sorba helyezkedniök, akiket ők maguk az ilyen tudományos kérdésben bajosan ismernek el egyenrangú felekeknek, akik közül az egyik — mint a tárgyalás mutatta — a bemutatott szövegeket sem citálta helyesen.

A Népszavától kölcsönként „szakértő” csakugyan összehordott tücsköt-bogarat a jezsuiták ellen. Ami hibát vagy elsiklást valaha jezsuita elkövetett, mind felsorolta, vélvén, hogy ezzel rábizonyítja a rendre a „cél szentesíti az eszközt”-féle vádat. Uramfia, hiszen így a világnak *minden* testületére rá lehet bizonyítani, hogy ezt az elvet vallja és követi. Milyen adathalmazal lehetne akkor pl. Lutherre s Kálvinra, az ügyvédi karra, az orvosokra, a bírákra, a politikusokra rábizonyítani, hogy ők is a „cél szentesíti az eszközt”-féle elvre esküdtek!

Nem tudni, elér-e a támadók elmeéle addig, hogy észrevegyék, mennyire a jezsuiták *mellett* bizonykodtak indirekte maguk is ezzel a vádaskodással. Mert ha józanul mérlegelik adataikat, feltétlenül ámulatba kell esniök, hogy minden igyekezetük mellett s az egész jezsuitaellenes irodalom felböngészésével sem tudtak több „adatot” találni a jezsuiták ellen, mint amit itt a jezsuita moralistáknak tételeiből, csaknem állandóan félremagyarázás árán, verejtékes erőfeszítéssel kihámozni törekedtek. Mutassanak fel Polónyiék még egy testületet a világon, amelyre *ekkora taglét-*

szám s 400 éves történelem mellett még ellenségei is csak ennyi erkölcsi vádat tudnak emelni!

Minek írtak akkor a jezsuita moralisták óriási fóliánsokból álló erkölcssteológiai szakkönyveket? Minek vitatkoznak évszázadokon át azon, hogy ez vagy az a cselekedet ilyen s ilyen körülmények között megengedett-e vagy sem? Hiszen akkor az egész erkölcs-tan feleslegessé vált volna, mert elég lett volna ennyit mondani: akár jó a cselekedet, akár rossz, akár megengedett, akár erkölcstelen, elég, ha valami „jó szándékat” tűzünk ki magunk elé s akkor már szent és megengedett cselekedet! Minek akkor fóliánsokon keresztül szaporítani a szót?

Lehet a világon elfogulatlan fórum, amely ez alapon el nem utasítja a radikális elfogultság ráfogásait? De akkor mire való volt a pör s mit reméltek Polónyiék Czapik Gyula megvádolásától?

A távolból szemlélő elfogulatlan valóban csodálkozva kérdezheti: mi vihette rá Polónyiékat, hogy ebben a kérdésben bíróság elé vigyék az ügyet? Magukra nézve kedvező ítéletet csakugyan bajosan remélhettek. Annál kevésbé, mert hiszen itt voltakép „res judicatá”-ról van szó. Annak a jezsuitákra szórt rágalomnak a bebizonyítására ugyanis, hogy a jezsuiták szerint a jó cél szentesíti a rossz eszközt is, ismételt díj volt kitűzve Németországban, s mikor a hevesen egyházgyűlölő, hitehagyott Hoensbroech igényt jelentett be a díjra s keresetével a német birodalmi törvényszékhez fordult, végül is a kölni bajor főtörvényszék 1906 március 16-án Hoensbroechot keresetével elutasította s az ítélet megokolásában kijelentette, hogy Hoensbroechnak nem sikerült bebizonyítania, amit állított. Polónyiék most megkísérelték ugyanazokat a Hoensbroech s más jezsuitagyűlölők által összehordott „bizonyítékokat” elsütögetni a jezsuiták ellen, amelyekről minden illetékes fórum, az elfogulatlan protestáns hittudósokat is beleértve, kimondta már, hogy semmit sem bizonyítanak.

Hitték-e, hogy a magyar bíróságot meggyőzik

vele? Nem valószínű. Mi volt hát akkor a szándékuk, amikor ezt a jezsuita-pöرت szőnyegre rángatták?

Lehet, hogy csak a düh, a jezsuitaellenes szenvedély megfontolatlansága. Az elfogult akkor is hajlamos ellenfelére vádat fogni, ha tudja, hogy senki sem hiszi el neki e vádatokat. A valószínűbb magyarázat azonban nem ez, hanem más.

Polónyiék nem sokat veszthettek, ha a törvényszék ítélete ellenük szól is. Ezzel csak Czapikot s vele persze a jezsuitarendet mentik fel újabb bírósági ítélettel. Polónyiéknak s a radikalizmusnak ez keveset fog ártani, támadásaik nemigen fognak lelohadni, mert az ő berkeikben rég megcáfolt mesékkel is újra, meg újra elő lehet hozakodni az Egyház és intézményei ellen. Ha száz bíróság mondja is ki, hogy a jezsuitákra e vádat rábizonyítani nem sikerült, egészen biztos, hogy — talán némi búfelejtő hallgatás után — *egy idő múltán megint vidáman elő fognak hozakodni a hamis váddal, mintha semmi sem történt volna.* Lapjaik lehetőleg agyon fogják hallgatni az ítéletet, semmiestre sem fognak sietni a jezsuitákra kedvező döntést a világsajtónak megtáviratozni, ahogy ellenkező döntés esetén kétségtelenül megtennék.

Polónyiék tehát legfőlebb a perköltségek erejéig voltak érdekelve a dologban. Ellenben a perköltségek nem akadályok, ha számíthatnak arra, hogy a törvényszéki tárgyalásokon kígyót-békát összehordhatnak a jezsuita-rend ellen, kitergethetnek mindent, megfelelő kommentárral természetesen, ami a jezsuiták négyszázéves történetében s a jezsuita szerzők irataiban igaz vagy valótlan alapon a rend elleni hangulat-keltés céljából kiaknázható, s liberális és radikális elbarátjaik heteken át teleírhatják a lapokat jezsuitaellenes rémregényekkel.

A közönség úgysem lesz nagyon figyelmes a végső ítéletre, amelyet esetleg 3—4 sorban közölnek a liberális lapok, sem az egyetem szakértőinek cáfolatait nem kapja meg úgy, ahogy elhangzottak, ellenben eléje tárnak bonyolult erkölcstani eseteket s a jezsuita

moralisták szakvéleményét, amelyet némi egyoldalú színezéssel oly könnyű a nem-szakértő olvasó szemében gyűlöletes fényben mutatni be. Hiszen teológiai szakképzettséget igazán nem várhatunk a tömegetől s számos esetben már a szakkifejezések szabatos megértésének hiánya is feltétlenül hamis ítéletre vezeti az avatatlant. Ezért is volt mindig kedvenc fegyvere az egyházellenes pamfletistáknak, hogy egyházi szerzők, főleg moralisták műveiből idézgetnek a be nem avatottak szemében feltétlenül félreértésre alkalmas részleteket.

Ebben a sorsban nemcsak a jezsuita íróknak volt részük, hanem másoknak is: pápáknak, püspököknek, egyháztudósoknak. Vagy húsz éve pl. egy Grassmann nevű német gázolt bele ily címen Liguori Szent Alfonz becsületébe, kirángatva műveiből rettenetesen hangzó tételeket, főleg a nemi erkölcstan fejezeteiből s úgy állítva oda a szent egyháztanítót, mintha az volt volna a célja, hogy a gyóntató mindezt a szörnyűséget minden lelkigyermekétől, a nőktől és a gyermekektől is, mindannyiszor kérdezni volna kötele. Ezzel a rágalomhadjáratával Grassmann annak idején akkora port vert fel s a liberális sajtó segítségével annyira félrevezette a közvéleményt, hogy Németországban Liguori Szent Alfonzot máig szemenszedett pornográfiatermelőnek véli bizonyos fajta közönség. Még az egyébként komoly közgazdász, Werner Sombart is így nyilatkozik róla.

Igy történt a jelen esetben is: a liberális lapok, legelső helyen a *Pesti Hírlap*, *Magyar Hírlap* s a *Pester Lloyd*, hosszú hasábokon át közölték a legképtelenebb vádakát a jezsuita-rend ellen, míg a szakértők és Czapik cáfoló érvein rövidebben átsiklottak. Mihelyt pedig az ítélet a jezsuiták javára hangzott el, a hasábos cikkek hirtelen megrövidültek s az ítélet érdekes megokolását pedig a legtöbb lap csak kivonatolta.

Fel lehet vetni ezek után a kérdést: érdemes volt-e, helyes volt-e Czapik s a Magyar Kultúra részéről, hogy ezt a vitát provokálta s alkalmat adott a pörre?

Az ilyen kérdésekben a komoly, katolikus álláspontnak mindig nehezebb a helyzete, mint a felelőtlen vádaskodóké. Nagyon sok esetben katolikus intézmények s emberek egyszerűen ki vannak téve a büntetlen vádoltatás lehetőségének. Mert sokszor már az is dehonesztál egy igazán magasan álló erkölcsi testületet vagy egyéniséget, ha ilyen vádakkal egyáltalán foglalkozik, ha ilyen vádlókkal, bárha csak a törvényszék előtt is, de találkozik. Egy feddhetetlen, előkelő úriasszony sokszor a pletyka ellen sem védekezhetik, még kevésbbé pl. apácák vagy papok.

Vagy tíz évvel ezelőtt pl. Prohászka püspököt szerelmével üldözte egy később tébolydába került hölgy s szélteben híresztelte róla, hogy viszonya volt vele. A mi tollunk még így, utólag, a halálában kétszerezsen megdicsőült élet után is csak undorral és felháborodással tudja visszaidézni ezt a gyalázatos rágalmat a nagy püspökkel kapcsolatban; de akkor egyes liberális lapok kéjesen vájkáltak a szennyben s boldogan nyomtatták le a tébolyult báróné vádjait a magyar katolicizmus büszkesége ellen. Prohászka pedig, mit tehetett? hallgatott. Csak nem megy a bíróság elé, hogy ez a megvadult képzeletű néember még tovább teregesse ki ellene azokat a vádakokat, amelyek egy Prohászkat akkor is szennyeznek, ha napnál fényesebben bizonyítja be ártatlanságát! Hát még a kevésbbé neves egyházi emberek vagy intézmények!

Megdönthetnek minden vádat, verőfényes világosan bebizonyíthatják teljes ártatlanságukat, felmentő ítéletet hozhat javukra tizenöt bíróság: már az, hogy a vádlottak padján ültek, valahogy foltot ejt a becsületükön. A felületes újságolvasó közönség pedig, ha véletlenül tíz hónap múlva ennek a megvádoltnak nevével találkozik, legtöbb esetben már nem emlékszik a részletekre s a pör kimenetelére, csak azt mondja magában: igen, emlékszem, ennek valami csunya pöre volt, valami női dolog vagy valami sikasztás, mindenesetre jó lesz vigyázni vele szemben. „Mázolva.” A legderekből ember is bemázolva kerül

ki a rá nézve még oly erkölcsi sikerrel végződött pörből, akár az intakt úriasszony, akit nyilvánosan vádoltak szégyenletes bűnökkel. Ez a helyzet bántó egyenlőtlensége a jelen jezsuita-pörben is.

És mégis bele kellett menni.

Jól tette Czapik Gyula, hogy élére állította a kérdést. Végre is lehetetlen, hogy egy tekintélyes szerzetesrendet mindenki megvádolhasson s a folytonos hallgatással a katolikusok mintegy szentesítsék a rágalmakat. Ezek az emberek azt hiszik, hogy mivel a sajtó nagy része az övék, hogy mivel ujságírói rabuliztikával oly könnyű a történelmet, a statisztikát, a közvéleményt meghamisítani, nekik joguk van bebizonyított igazságnak tekinteni, ami valótlanúságot százszor s ezerszer ismételtek. Azt hiszik, a hazugság is polgárjogot nyerhet, ha milliószor ismétlik.

Ez egyszer alaposan rajtavesztek, mert a bíróság bizonyítékokat követelt, nem hangulatos, hordóteteji szónoklatokat, szocialista párt-oktató szóáradatot.

Egy eredménye a jezsuita-pörnek mindenesetre lesz; ezentúl minden rágalmazót, aki a jezsuitákkal szemben a „cél szentesíti az eszközt”-féle badarságot írásban vagy szóval megismétli, kérdőre lehet vonni. A hallgatás sokszor jó, sokszor okos politika, de nem mindig.

Van hallgatás, amely gyávaság és árulás.

Elfelejtett hősök.

A hithirdetők eszményképe.

(Születésének négyszázadik évfordulójára.)

Április hó 7-én négyszáz esztendeje, hogy a navarrai Xaver-várban megszületett az a férfiú, akit VIII. Orbán pápa a szenttéavatási bullában „minden idők legnagyobb hithirdetőjének” nevezett, akit X. Pius az egész katolikus hittedjesztésügy mennyei pártfogójául választott, s kiben méltán tiszteljük a katolikus hithirdetők egyik legszebb élő eszményét és példaképét.

Méltó, hogy vele foglalkozunk, nemcsak azért, mert oly fenkölt, nemes, eszményi jellemekkel foglalkozni mindig s főleg a jelen sivár küzdelmei között felüdítő, vigasztaló és erősítő egyaránt, hanem különösen azon kiváló helyet tekintve is, melyet Xavéri Ferenc a katolikus misszió-ügyben elfoglalt s melyre az idézett kitüntető jelzők is utalnak. Életszentsége, hősi apostoli jellege és csodái folytán vallásos tiszteletünk tárgya lett; az eredmények, melyeket a hittedjesztés ügyében kivívott, még vallási ellenfeleit is élénk csodálatra ragadták; példájának hatása, levelei és imái pedig egészen napjainkig nem szűntek meg hasonló nagyságra s hasonló működésre lelkesíteni az apostoli érületű lelkeket.

De Veuster Damjánt, a bélpoklosok hőslelkű apostolát (1840—1889) mint fiatal papnövendéket mindennap ott lehetett látni Xavéri Szent Ferenc képe előtt térdelve s esedezve általa a kegyelemért, hogy egykor ő is a nagy apostol nyomdokába léphessen.

Leveli pedig, melyekbe India és Japán apostola lelkének egész tűzét lerakta, *Bartoli* szerint megérdemlik, hogy róluk is elmondjuk, amit Nazianzi Szent Gergely Szent Cyprián leveleiről mondott, hogy t. i. „számos vértanút neveltek”. Végre imái, az „O Deus, ego amo te...” („Ó Isten, szeretlek...”), himnusz és az „Aeterne rerum omnium effector, Deus...” („Mindeneknek örök Alkotója, Isten...”) kezdetű ima, ezek szívében keltették fel már az Isten- és emberszeretet legtisztább lángjait, melyektől egykor az ő nagy szíve is hevült, s melyek oly fáradhatatlan és eredményes munkálkodásra ösztönözték őt magát, — hiszen tíz év alatt csaknem egymillió lelket keresztelt meg csak a saját kezével —, hogy már e szempontból is érdemes emlékezetét felújítanunk.

Xavéri Ferenc apostoli jellemének fejlődésén csodálatos az isteni kegyelem vezérlő működése.

Az 1529. év vége felé Páris egyetemén, mely akkor a világ egyik legelőkelőbb tudományos központja volt, két igen figyelemre méltó s egymástól igen elütő fiatal ember találkozott, akikről akkor még senki sem sejtette volna, hogy egykor az újkor egyháztörténetének egén, mint az egyik legfényesebb páros csillag fognak ragyogni s működésüket országok és századok fogják áldani.

A fiatalabbik a kettő közül tanár volt az egyetemen, — 23 éves bölcselőtanár —, a másik az öregebb, még csak tanult. Amaz a világi nagyság hiú verőfényében sűtkérezett; mágnási származású, megnyerő fellépésű ifjú volt, kinek nemes jelleme s korai tudományos képzettsége legszebb jövőt ígértek. Emez bár szintén előkelő lovag volt valaha, ki 33 éves koráig a lovagi hőstettek s a hadi borostyán keresésében töltötte napjait, most lemondva a világról s magasabb éleleteszményeknek élve, kolduló deák módjára tanult és szerényen-serényen készült új életfeladatának megoldására.

Ki ne ismerne rájuk? Amaz Xavéri Ferenc, ez pedig Loyolai Inigo volt, kit később Ignácnak neveztek.

Ignác emberismerete az akkor még teljesen világias érzelmű ifjú, bölcselettanárban azonnal felismerte azt a nemes és nagyratörő jellemet, mely ha a neki megfelelő nagy életpályát megtalálja, bizonyval nagyot fog művelni „Isten nagyobb dicsőségére”. S azért rögtön elhatározta, hogy Xavért e nagy pályára rávezeti. A szentek találékonyságával nem riadt vissza attól a gondolattól sem, hogy Xavérnál szolgálatba lép, csakhogy ilymódon állandóan a közelében lehessen, s végre 1529 végén közös lakást bérelt vele; mire már most megkezdhette hadi műveleteit az ifjú szívének megnyerésére Isten s az apostoli élet számára. E hadi műveletek egyébként igen egyszerűen abból állottak, hogy folytonosan emlékeztette Xavért az evangélium e szavaira: „Mit használ az embernek, ha az egész világot megnyeri is, lelkének azonban kárát vallja?”

Xavér először figyelembe sem vette lakótársa e szavait s legfőllebb megvető mosollyal felelt rájuk. Lelke tiszta volt ugyan s vallásosan gondolkozott, de hiúsága és rajongó világi ambíciója nem igen szerette hallani az evangélium ama mondatát, amelynek következetes követésétől irtózott.

A felsőbb hívás szavának azonban — éppen mivel nemes és tisztaszívű volt — nem bírt soká ellentállani. Egyszer mégis csak gondolkodóba ejtette az a mondás, hogy „mit használ, ha az egész világot elnyeri is?” Ignác rég várta e fontos pillanatot s most könnyen rávette barátját, hogy az ő vezetése alatt lelkigyakorlatokat végezzen.

Xavér exercitiumot végezett tehát, s ennek magányában eldőlt jövő sorsa. A világot eddig lázasan szerető hiú világfi, mintegy egy csapással, világfeledő szentté, hévlánggal égő apostollá, a megalakuló Jézus-társaság legelszántabb bajnokává lett. Ezentúl nem ismert vágyat, mely nem Istenre s a veszendő lelkek megmentésére irányult; s nem ismert akadályt és áldo-

zatot, melyet új életcélja elérésében túlságosan nehéznek tarthatott volna.

Egy ideig Párisban maradt még és Ignáccal együtt elvégezte a teológiát. Időközben Ignác más társakat is gyűjtött, s ezekkel együtt 1534-ben Nagyboldogszszony napján Xavér is letette a fogadalmakat a Montmartre kriptájában. A pappászentelésre Xavér 40 napi magányban készült az áhítat és hősi fokú vezeklés gyakorlatai között.

Kevéssel a rend megerősítése után (III. Pál pápa által, 1540) III. János portugál király hithirdetőket kért Ignáctól az indiai gyarmatok számára. Ignác Rodriguez-t és Xavéri Ferencet indította útnak; mint-hogy pedig amazt a portugál király a maga számára az udvarnál marasztalta, Xavéri Ferenc Rodriguez nélkül szállt tengerre, miután a pápa még Portugálban apostoli követévé nevezte ki.

Egy évi utazás után 1542 május 6-án kötöttek ki Goában, a portugál gyarmatbirtok főhelyén.

Itt a letelepedett európaiak s néhány év előtt megtérített bennszülött keresztények között a vallás-erkölcsi élet szomorú süllyedésnek indult. Xavér lángoló buzgalma azonnal munkához látott, s ernyedetlen tevékenysége az anyagi érdekekbe és élvezetekbe süllyedt várost egy hónap alatt teljesen újjáalakította. E helyen folytatott működéséről ő maga így ír rendtársainak Rómába:

„Itt lakom Goában, a város egyik kórházában, hol a betegeknek a töredelem és oltáriszentség kegyse-reit nyújtom. Ezenfelül pedig annyian kívánnak gyónni, hogy ha tíz helyen egyszerre gyóntatnék is. szakadatlanul volna mit tennem. A betegek ellátása után délelőttönként gyóntatni szoktam, amennyit bírok; délutánonként pedig a fogházakba megyek, oktatom a rabokat a jó gyónás módjára s aztán meghallgatom általános gyónásaikat. Ha ezzel elkészültem, a kórház mellett álló Miasszonyunk-templomában hitoktatást tartok a gyermekeknek, kiknek száma gyakran 300-nál is nagyobb; ezeket tanítgatom imádkozni,

elmondani az apostoli hitvallást és a parancsolatokat stb. A goai püspök¹ elrendelte, hogy ezt a gyakorlatot az összes többi templomok is utánozzák, s rendeletét tényleg végre is hajtották; s ezen intézkedés eredménye oly üdvös hatású volt a gyermekekre, mely minden fogalmat felülmúl s az egész várost hálára indította irántunk.

„Amíg csak valamely templom közelében tartózkodtam, vásár- és ünnepnapokon prédikáltam is, délután pedig a bennszülötteknek magyarázgattam a hitvallás igazságait. Ezek oly tömegben sereglettek össze, hogy alig fértek be a templomba. Ugyanekkor a Miatyánk-ra, Udvözlégy-re, Hiszekegyre és a tízparancsolatra tanítottam őket. Az egész kórházban nem volt senki, aki a szentségekhez nem járult volna. Miután a betegek egyik prédikációmon jelen voltak; mély ragaszkodást tanúsítottak irányomban.”

Azt azonban szerénységében nem teszi hozzá, mily hősi önfeláldozásába kerülhetett, hogy e gyógyíthatlan, undorító és annyira ragályos betegség áldozataival oly odaadóan foglalkozott.

De Ferenc nem annyira az európaiak, mint a *bennszülöttek* kedvéért ment Indiába; azért nemskára elhagyta Goát s megkezdte az evangélium hirdetését a pogány indusok, a halászpárt lakói között. Tutucurinból 1542 május 23-án ezt írja Szent Ignácnak:

„Néhány bennszülött pappal, kik mostanában kerültek ki a szemináriumból, elhagytam Goát. Sorra látogattuk az új keresztények falvait, kik csak egy-két éve hívei a keresztény vallásnak. A föld terméketlensége és a nagy szegénység miatt e vidéket még nem szállották meg a portugálok; s mivel a bennszülötteknek keresztény papjaik nincsenek, alig tudnak hitükről többet, mint hogy meg vannak keresztelve. Senkisem misézik nekik, senkisem szolgáltatja ki a szentségeket, senkisem oktatja őket a Miatyánk-, Ud-

¹ Albuquerque János, ferencrendi, ki 1537 óta kormányozta az első indiai püspökséget.

vözlégy-, Hiszekegyre s a parancsolatokra. Mihelyt megérkeztem tehát, azonnal munkához fogtam. Sorra jártam az apró falvakat s feladtam a keresztség szentségét azon gyermekeknek, kik még fel nem vették. Ekkép számos gyermek lelki újjászületésének lehettem okozója . . .

„A felserdültebb gyermekek nem hagytak sem imádkozni, sem enni vagy pihenni nyugodtan, míg csak kívánságukat nem teljesítettem s őket egy-egy imádságra meg nem tanítottam. Ekkor értettem meg csak igazán az Udvözítő szavait, hogy: ezeké a menyneknek országa (Mt. 19, 13). Minthogy pedig Isten megbántása lett volna, ha ily jogos kívánságot visszautasítok, megkezdtem őket is oktatni a Szentháromság titkaiban, begyakoroltam velük a Miatyánk, Udvözlégy és egyéb imádságokat.

„Elég gyors és eleven felfogást árultak el; csak volna, aki őket rendszeresen tanítaná, kétségkívül csakhamar kitűnő keresztényekké válnának.”

Comorin tengerpartján nem tudván a nép nyelvét, a szent úgy segített magán, hogy tolmácsok segítségével lefordította a katekizmust a malabárok nyelvére. Ezt azután betanulta, mint egyik levelében írja, s a partvidék minden falvát bejárva, csengetyűvel a kezében gyűjtötte maga köré a falu népét és úgy tanította őket. „Kétszer naponként — írja többek között — tartottam nekik előadást a hitigazságokról, melyeket főkép a fiúk egy hónap alatt tökéletesen megtanultak. Akkor aztán meghagytam nekik, hogy a tanultakat rokonaiknak, szomszédaiknak és ismerőseiknek is mondják el.”

„A vasárnapokon a férfiakat, nőket s gyermekeket egybegyűjtöttem. Nagy örömmel jelentek meg s láthatólag vágyódtak Isten ígéje után. Ekkor anyanyelvükön fenszóval elmondottam a Hiszekegyet s a rendes imákat, ők pedig utánam mondták, ami az egyszerű jó lelkeknek rendkívül kedvükre volt. Azután bővebben magyarázgattam az egyes hitágazatok értelmét. Kérdésemre, vajjon hiszik-e rendületlenül mind-

azt, ami azokban foglaltatik, mindnyájan mellükre tették kezüket keresztalakban, s fenszóval felelték, hogy hiszik. A Hiszekegyet többszörösen ismételtetem velök, s újra meg újra szívökre kötöm, hogy csak azok keresztények, kik igaznak tartják mindazt, ami abban foglaltatik.

„Miután a hitvallást velök beemléztem, a tízparancsolatra térek át és szívükbe vésem, hogy akik a keresztény hit e törvényeit megtartják, azok jó keresztények és biztosak lehetnek örök üdvük felől; ha pedig valaki csak egyet is megszeg közülök, az rossz keresztény és biztosan a pokolba kerül, ha vétkéért bünbánatot nem tart.

„A nemrég kereszteltek s a pogányok is csodálattal hallgatják a parancsok magyarázatát, melyekben a keresztény erkölcstörvény szentségét, belső összefüggését és észszerű voltát ők is első tekintetre észreveszik.

„Hogy mekkora azok száma, kik Krisztus nyájába felvételni kívánnak, abból is láthatni, hogy karom a keresztység szentségének kiszolgáltatásában a fáradtságtól majd megbénult; s volt rá eset, hogy egy napon egész falu népét megtisztítottam a szent keresztység vizében. Nem ritka dolog, hogy a Hiszekegy s az imádságok folytonos ismételtetése miatt hangom és testi erőm teljesen felmondják a szolgálatot. Rendkívül áldásos gyümölcsöt várok a kisdedek megkereszteléséből és a gyermek meg a felnőttek oktatásából. Isten kegyelmével remélem, hogy e gyermekek már sokkal derekabbak lesznek szüleiknél. Kiváló jóakaratot tanúsítanak a parancsok megtartásában, s égnek a vágytól, hogy a keresztény hitigazságokat megtanulják és másokkal is megismertessék . . .

„Ah, de hányan maradnak még így is a pogányság sötétségében csak amiatt, mert oly kevés a hitterjesztő! E gondolatnál lélekben nem egyszer bevándorlom az európai egyetemeket, különösen a párisit, s úgy érzem, hogy képes volnék az örület hangján is odakiáltani azoknak, kiknek több a tudományuk, mint

a szeretetük, hogy ébredjeteK, nyissátok fel szemeteKt; íme, mily számtalan lélek vesZti el a ti hibátokból az örök mennyországot és kárhozik el örökre!"

*

Apostoli útjában Xavér mindig tovább haladt és csakhamar beutazta India jelentékeny részét. Mindig gyalog, sőt apostoli szegénységben mezítláb járt, teljesen elnyűtt szegényes ruhában és ugyanilyen kalappal ezer veszély és fáradalom között. Sok helyütt híre már megelőzte, s ilyenkor seregestül tódult hozzá a környék népe, melyre érkezett, s kíváncsian hallgatta a „nagy atya” szavait, ki a szabad ég alatt, néha egy fáról intézte apostoli szózatát a gyakran ezrekre menő hallgatóságához.

Néha maguk a királyok és törzsfők jöttek eléje s gazdagon megajándékozták a „nagy atyát”; ez azonban az ajándékokat azonnal a szegények közt osztotta szét. Rövid oktatás után többnyire az egész vidék felvette a keresztség szentségét; így pl. a Molukki szigeteken Tolo város 25.000-nyi lakosával rövid idő alatt megtért; s hogy az új hívek lelkesedése a keresztény hit iránt nem volt rövid életű, elég jellemzően mutatja a tény, hogy sok helyen a Xavér-alapította keresztény hitközségek a mai napig fennmaradtak, bár több száz éven át papjaik sem voltak, s hosszú, súlyos üldözések viharai zúgtak el fölöttük.

A szent azonban nemcsak személyesen hirdette az evangéliumot, hanem újabb hithirdetőket is toborzott levelei útján. E levelek valóságos mozgalmat keltettek Európában az indiai missziók javára s nem egy apostoli lelkű férfiút gyujtottak a Xavéréhez hasonló szent lelkesedésre. Az e közben gyorsan növekvő Jézustársaság is számosabb segédcsapatokat küldött Xavér után, úgy, hogy csakhamar szép számú misszió-központ alapult India különböző vidékein, Goában pedig a rend egy tanintézet vezetését is átvehette. Hogy mily hatalmas virágzásnak indult az indiai misszió, abból is sejthető, hogy szentünknek alig 10 évi ott

működése után Szent Ignác azt a portugál rendtartománytól elválasztva külön provinciává tette, melynek vezetését Xavérra bízta.

Xavér ezenfelül a világi hatalmasságoknál is gyakran és sürgetően járt közbe, hogy a hitterjesztés művét előmozdítsa. Nagy utakat tett meg, hogy a bennszülött fejedelmeket és a portugál gyarmati hatóságokat bizonyos fontos és misszióügyre nézve hasznos intézkedésekre bírja. Apostoli bátor nyíltságának és buzgalmának érdekes példáját nyújtják a levelek, melyeket III. János portugál királyhoz intézett. Nem habozik bennük a királyt Egyháza és vallása iránti kötelességeire figyelmeztetni.

„Nem mulaszthatom el — írja egyik levelében —, hogy Felséged előtt azon vágyamat kifejezzem, bár gondolná meg Felséged gyakran, mi célból bízta Isten Indiát Felségedre. Bizonytalán elsősorban azért, hogy kipróbálja Felséged hűségét magas tisztje teljesítésében és háláját annyi jótéteményért. Istennek bizonytalán nem annyira az volt a terve, hogy Felséged jövedelmeit ezen ország gazdag kincseivel növelje, mint inkább az, hogy Felségednek alkalmat adjon kiváló erénygyakorlatokra és vallásosságának kimutatására. Eszerint el is várja Felséged buzgósága és az Egyház szolgálóinak fáradozásától, hogy e vidék hitetlen lakosait teremtő és megváltó Istenünk ismeretére vezessék.

„Igen helyesen cselekszik tehát Felséged, ha mindazoknak, kiket Indiába küld, erősen meghagyja és szívükre köti, hogy szent vallásunk terjesztését hathatósan támogassák, mert jól tudja Felséged, hogy Isten egykor szigorú számadásra fogja vonni a számtalan lélek üdvösségeért, melyek szívesen követnék az üdvösség tanait, ha volnának, akik nekik azokat hirdetik; míg így tanítók nélkül a lelki sötétség és vadság nyomorában szünet nélkül bántalmazzák Teremtőjüket, lelküket pedig az örök kárhozatba taszítják.

„Talán nem lesz Felséged kedve ellenére, ha értesítem hitterjesztési ügyeink állásáról, melyek iránt Felséged elsősorban tartozik gondoskodni. Így hát

közölhetem, hogy Jaffuapatamban és Coulan partjain még ez évben körülbelül 100.000-en fognak a szent keresztségben részesülni.

„Bár adja meg Isten Felségednek a kegyelmet, hogy az ő akaratát tisztán felismerje s oly lelkiismeretesen kövesse, amint azt halálos óráján kívánni fogja, hogy bár tette volna; ott, ahol majd számot készül adni Istennek egész életéről.”

1545-ben szentünk már Hátsó-India déli részéig, Malakkáig jutott. Ez a város egész Dél-Ázsiában ismeretes volt akkor leírhatatlan erkölcsi romlottságáról; s valósággal Xavér rendkívüli szentségének lehet csak tulajdonítani, hogy még itt is tudott hatni a lelkekre. Először azzal vonta magára a lakosok figyelmét, hogy minden gyermeket azonnal az első találkozásnál nevéen szólított és csengetyűvel járva be a város utcáit, hangosan kiáltotta: „Imádkozzunk az Istenhez azokért, akik halálos bűnben élnek!” Nagyszámú bennszülött és bevándorolt tért meg itt is.

Innen tovább ment és csakhamar Celebesz-t s a Molukki-szigeteket is bejárta, 1548-ban visszatért Goába, hol régi barátjának, de Castro János, indiai alkirálynak szemét kellett lezárnia; útközben mindenfelé látogatva és lelkesítve hithirdető társait, amire mint Indiának pápai legátusa, kötelesnek tartotta magát.

De India roppant területe sem volt elég szentünk apostoli buzgalmának. Szeretett volna előnyomulni, még tovább s szinte a föld határáig. Először Japánt választotta célul. Megkérdezte terve felől előljáróját: Szent Ignácot, ki ezen egyetlen betűvel: „I!” (Menj!) a maga részéről is Japánba küldte.

A japán népet Xavéri Ferenc egy Angeroo nevű japán nemes bujdosótól ismerte meg közelebről, aki hallván a nagy apostol csodálatos tetteiről, felkereste őt és Goában csakhamar felvette a keresztséget. Ezzel, ennek két szolgájával és két rendtársával együtt 1549-ben tengerre szállt Xavér és sokféle veszedelmes kaland után — egy hirhedt kínai kalóz hajóján —

augusztus 15-én Kagoszimánál, Kiu-csiu déli részén szerencsésen Japán földjére lépett. Ő volt az első keresztény hithirdető a japán szigeteken. Ugyanekkor szenvedett vértanuhalált a Halász-parton egy rendtársa, P. Criminal Antal, a Jézustársaság első vértanuja.

Kagoszimában Xavér néhány hónapi fáradságos munka után több száz keresztényből álló hitközséget hagyhatott hátra, s erre útra kelt, hogy merész elhatározással egyenesen a mikádóhoz forduljon a keresztényen vallás terjesztése végett. Útközben több hitközségnek vetette meg alapját, s azok továbbfejlesztését rendtársaira bízta. A politikai zavarok és a bonc-ok (pogány papok) ármánykodásai folytán a mikádóval ugyan nem találkozhatott, de annál eredményesebb lett látogatása *Sivan* hűbéres királynál Bungoban, Kiu-csiu keleti partján. Ennek udvarában Xavérnak ötnapi kemény vitatkozást kellett tartania az ország legeszesebb és legtanultabb boncaival, melyben ugyancsak szüksége volt egész bölcséleti és hittudományi képzettségére, hogy ellenfeleinek agyafúrt ellenvetéseit megoldja és megcáfolja; hiszen a japánok a mai napig is híres vitatkozók és rendkívül élesesű emberek, mint ezt már szentünk is ritka éleslátással hangsúlyozta Európába írt leveleiben.

A vitatkozás eredménye nagyszerű volt; *Sivan* megengedte alattvalóinak, hogy a keresztény hitre térjenek, ő maga Xavérral a legbizalmasabb barátságra lépett, később maga is kereszténnyé és országában a keresztnek valódi apostolává lett. Xavér most mindenekelőtt új segítőtársakra szorult, kik közt a sokat ígérő új misszióterületet fel akarta osztani. 1551-ben útra kelt tehát és Malakkán keresztül — hol diadalmenettel fogadták — Goába sietett. Itt várta Ignác levele, ki őt az új indiai rendtartomány főnökévé nevezte ki. Mint ilyennek, Xavérnek első dolga volt, hogy néhány engedetlen páttert — köztük a goai rendház rektorát — a társaságból elbocsátotta, s aztán új hithirdetőket toborzott Japán és — Kína számára.

1371 óta ugyanis Japán kínai fenhatóság alatt állott és így Xavér Kína megtérésétől várta legbiztosabban japán megtérését. Fáradhatatlan apostoli lángbuzgalmában azonnal meg akarta kísérteni a Kínába való bejutást is, de a Gondviselés másképp határozott. Rendkívüli fáradalmak, aggodalmak és nélkülözések között, melyek ezen utolsó útját eltöltötték, végre Szancsoán sziklaszigetére szállt ki Kína partjával szemben, hogy innen észrevétlenül juthasson be a nagy birodalomba.

Itt azonban, a harmadik világbirodalom küszöbén, melyet Krisztusnak meg akart nyerni, megbetegedett és a legteljesebb szegénységben, a szabad ég alatt, a sziklás talajon fekve meghalt 1552 december 2-án, kezében a feszülettel. A szó legszorosabb értelmében a harc mezején esett ki kezéből a fegyver. Holttestét csak két évvel utóbb szállították Goába, hol a székesegyházban temették el óriási gyással és részvétellel. A portugál hadihajók sokáig leeresztett zászlókkal tisztelegtek, valahányszor Szancsoán sziklaszirtje mellett haladtak el. Ennél sokkal szebb megdicsőülése volt azonban a szentnek már a földön azon nagyszerű missziói tevékenység, mely a tőle kezdeményezett irányokban csakhamar bámulatos eredményeket valtott. A japán misszió 1580 felé már körülbelül 200.000 keresztényt számol, s ezek közt 25-nél többen maguk is beléptek a hithirdetők közé a Jézustársaságba, mely ekkor már külön japán provinciát alapíthatott.

Kínába is ugyanakkor hatoltak be az első hithirdetők Roger, Paes és Ricci (a későbbi pekingi udvari csillagász) jezsuiták személyében és csakhamar jó nevet, tiszteletet s ennek révén sok hívőt szereztek a keresztény egyháznak.

A kegyetlen üldözések ugyan ismételten sokat elsöpörtek abból, amit Xavér nyomában az ő utódai emeltek; a hallatlan kegyetlenségű japánországi üldözés alatt például — a XVI. század végén — a hithirdetőket egy szálíg kiirtották, még pedig oly kínzások között, melyek Nero kínzásait is felülmúlták (mely

üldözésben a pénzsóvár holland és angol protestánsok, a pogányok legbuzgóbb kémeiként szerepeltek); de éppen azon hősiesség, mellyel az ifjú egyházak vértanuinak ezrei a hitért a halálba mentek, tanusítja, mily mély gyökeret vert Xavér vetése.

Ugyanezt hirdeti az a figyelemre méltó eset is, midőn Msgr. *Petitjean* 1865-ben a japán missziót újra megnyitotta, több keresztény falut talált, mely a legújabb korig elhúzódó üldözés dacára papok híján is harmadfélszáz éven át megőrizte a kereszt hitét, s oly hűen ragaszkodott ahhoz, hogy az újonnan jött hithirdetőkről tudni sem akart, míg ezek a három kérdésre igenlő feleletet nem adtak: 1. tisztelik-e az Isten anyját?; 2. nőtlenek-e? és 3. engedelmeskednek-e a nagy főpapnak, ki Rómában lakik?

Levélbeli közlésein alapuló számvetés szerint szentünk a 10 év alatt, melyet 46 éves korában bekövetkezett haláláig Indiában és Japánban töltött, körülbelül 7—800.000 embert keresztelt meg saját kezével. Álljunk meg e bámulatos eredménynél és kérdezzük: megérthető-e ez az eredmény, ha pusztán emberileg számítunk?

Egy európai, aki hihetetlen veszélyek között, töretlen utakon, ezerféle vadnál-vadabb néptörzs körébe elhatol, s bár ezeknek számtalanfajta nyelvét és nyelvjárását bizonyosan nem tanulta s emberi erővel nem is tanulhatta meg ily rövid idő alatt,¹ mégis már első beszédjével elragadja őket s néhány hét, sőt néhány nap alatt rábírija őket legdrágább hagyományaik, vallásuk, szokásaik, meggyökerezett szenvedélyeik elhagyására, s mintakeresztényeket, üldözésekkel többé meg nem ingatható vértanu-nemzedéket alkot belőlük. Figyelemreméltó továbbá, hogy a vad törzsek mellett sok olyant is megtérített, melyek mint pl. a japánoké,

¹Egy Japánban működő kat. misszionárius csak nemrégiben értekezett a német hittedjesztési lapok hasábjain a rendkívüli nehézségekről, melyekkel a japán nyelv megtanulása jár. Szerinte legalább is 10 évi folytonos tanulás és gyakorlás szükséges ahhoz, hogy egy európai a műveltebb japánok nyelvén tudjon beszélni.

évezredes, tekintélyes pogány műveltség légkörében éltek. És végre ne feledjük, hogy mindenütt, ahol megfordult, útjában állottak a bonc-ok, a hatalmas és szenvedélyes buddhapapok, akikre nézve működésének megakasztása kenyérkérdés volt, s akiknek részéről a szent tényleg vajmi gyakran elkeseredett támadásoknak volt céltáblája.

Nem csoda-e, nem emberi számítást meghaladó jelenség-e, hogy mindezen akadályok nem voltak képesek az apostol diadalútjának gátat vetni? És nem igazolja-e a csodálandó jelenség is a kortársak — keresztények és pogányok — százezreinek azon tanuságát, hogy a nagy férfiú egyszerűen természetfölötti eszközökkel rendelkezett? Valóban: ami számára a fegyelmet és szavainak követésére a népek páratlan készségét megszerezte, az nemcsak önfeláldozó életének csodálatos varázsa, hanem a csodajelek is voltak, melyeket Krisztus jövendölése szerint az ő küldötteinek, midőn a pogányoknak az igaz hitet hirdetik, e hit megerősítésére művelniök kell. (Ján. 14, 12.) Ezerszeres tanubizonyosság alapján tudjuk, hogy a szent, bármily néphez jött, azonnal annak nyelvén beszélt, sőt ha egyszerre többnyelvű hallgatósága volt, valamennyi a saját anyanyelvén hallotta beszélni, mint ugyanez az Apostolok Cselekedetei szerint (2, 6. köv.) az apostolok első pünkösdi beszédjekor történt.

Délindia néptörzsei s később a Molukkok, majd Japán lakosai isteni küldetésének bizonyosságát látták abban, hogy az apostol folyékonyan s egyszerre különféle nyelvjáráások szerint is érthetően beszélt nyelvüket. A nyelvcsodánál még nagyobb bámulatba ejtette a népet a betegek hirtelen meggyógyulása, ha ő, sőt néha akkor is, ha tanítványai és kísérői értük imádkoztak. A legmeggyőzőbb csodák azonban a halottfeltámasztások voltak, melyek többször, s oly körülmények közt történtek meg, hogy minden természetes magyarázat tökéletesen ki volt zárva. Ezek a csodák voltak elsősorban azon támaszok, melyek a boncok s utóbb a protestáns prédikátorok törekvéseivel, majd

a százados üldözésekkel szemben az indiai és japán katolicizmust a teljes paphiány dacára is oly határozottságra és állhatatosságra képesítették.

*

Nem csoda tehát, ha Xavéri Szent Ferencet a pápák s velők a katolikus világ a „legnagyobb hit-hirdetőnek“, „az új népek apostolának“, a „hithirdetők Istenküldte vezérének“, „India és Japán apostolának“ stb. nevezték és nem csoda, ha benne szent büszkeséggel s örömmel látjuk a katolikus Egyház világapostoli jellegének egyik élő, konkrét argumentumát s a katolikus hithirdető eszményképét. Hogy helyesen tesszük ezt, akár azon nyilatkozatból is megtetszik, melyekkel másvallású, sőt katolikusellenes írók is meghódolnak Xavér nagy alakja előtt.

Már 1672-ben így ír Xavérről *Baldaeus*, ceyloni kálvinista prédikátor, Amsterdamban megjelent művében (Keletindia leírása): „Valóban kimondhatatlan volt szent buzgalma e ritka lelkinagyságú hithirdetőnek, s ha Xavér istentisztelete a mienkkel egyező volna, valóban nekünk is második Szent Pál gyanánt kellene őt tisztelnünk és becsülnünk. Eszem megáll, ha Xavér képességeit és isteni adományait meggondolom, melyekkel Krisztus ügyét előmozdította; még kevésbbé vállalkozhatik gyenge tollam azok leírására... Valóban óhajtanunk kellene, hogy bár a mienk lett volna! Talis cum fuisti, utinam noster esses aut fuisses!“¹

A híres angol *Macaulay* is lelkes hangon magasztalja „az izzó buzgalmat, az isteni tüzet, a magávalragadó hitet... mely Xavéri Szent Ferencet jellemét alkotja.“ (Edinb. Review 1842.)

A zsidó *Gothein* előtt („Loyolai Ignác és az ellenreformáció“ 269. l.) Xavéri Ferenc a XVI. század egyik legnevezetesebb alakja. „A legnemesebb ügy szolgálatába szegődött. Nemcsak hitének terjesztése hevíti

¹ Wahrhaftige und ausführliche Beschreibung der berühmten ostindischen Küsten Malabar und Koromandel und der Insel Ceylon. Amsterdam, 1672. 74. lap.

szívét, szelleme felháborodik minden jogtalanság és erőszak láttára; félelem nélkül védelmez minden elnyomottat és küzd mindennemű zsarnokság és kizsákmányolás ellen. Erre használja erkölcsi tekintélyét; az állati szenvedélyek vad áradatába, melyek a portugál gyarmatültetvényeken tobzódtak, saját nagy személyiségének egész hatalmát veti bele, azon tudatból mérítve vállalkozó szellemét, hogy győzni fog, mert az igazságnak és jognak győznie kell. Az utókor minden időben tisztelettel fogja nevét említeni a kereszténység hőroszai között." (621. l.)

Még melegebben s igazabban nyilatkozik Xavéról legújabb életírója Haas János, protestáns lelkész 1902-ben megjelent művében. (Geschichte des Christentums in Japan. I. Erste Einführung... durch Franz Xavier", Tokio):

„Aki az ő fáradhatatlan hithirdetői tevékenységét — úgymond (232. köv. l.) — amint leírtuk, elfogulatlanul szemléli, nem tagadhatja, hogy Xavér joggal viseli az apostol megtisztelő nevét. Xavér nemcsak Loyola tanítványa volt, akin mint valami szenten, válásos tisztelettel csüngött; nem is csak a Jézustársaság tanítványa, melyre gondolva egykor így írt: Si oblitus unquam fuero tui, societas Jesu, oblivioni detur dextera mea („Ha valaha rólad megfeledkezném, Jézus társasága, feledtessék el jobbom." Zsolt. 137, 5. után) hanem tanítványa volt magának Jézusnak, akinek példáján képezte magát s akitől oly mértékben tanulta el az alázatosságot, igénytelenséget, önmegtagadást, áldozatkész önfeláldozást és szerető leereszkedést a legkisebbekhez is, mint csak kevesen.

„Egész fellépése pedig azt mutatja, hogy nem emberektől, nem is emberek által, hanem Istentől és Krisztus Jézustól érezte magát hivatva annak hirdetésére, amit látott és hallott, mint akit Isten maga küldött követül, hogy a pogányoknak az evangéliumot hirdesse. Ez a körülmény öntötte belé azon halálmegvető, rettenthetetlen bátorságot, mely Istent és széles e világon senkit és semmi mást nem félve, a legfőbb ural-

kodókkal szemben is merész nyíltsággal lépett fel és semmiféle veszedelemtől vissza nem borzadt; ez sarkalta egyre oly lángoló buzgólkodásra, mely nem tudott megpihenni, míg nappal volt ránézve; ez tölté el azon biztos reménnyel, hogy győzni fog, mely remény a nagy sikereknek záloga.

„S erre az apostoli hivatásra Xavért a természet oly tulajdonságokkal ruházta fel, melyek annak gyakorlásában nagyban kezére voltak. Világos értelem és eleven, friss szellem, nagylelkű és lelkesedni képes szíve, minden szelídsége és lágysága mellett ugyanannyi önbizalma: ezek tették oly eszközzé Isten kezében, mellyel a Mindenhatónak bizonytalán nagy tervei voltak, midőn a hős a világ élvezeteiről s a föld dicsőségéről lemondva mindenkorra az örökkévaló dolgok felé irányozta életét. Xavér, igaz, nemcsak Isten szolgálja és Jézus tanítványa, hanem egyházának szolgálja és a társaság hű tanítványa volt, melyhez szegődött...”

Ennek a körülménynek azonban nem volna szabad elvakítania a protestáns gondolkodókat sem azzal a ténnyel szemben, hogy ő *Isten nagy embere volt, kinek homlokára volt írva: „Az Úr az, ki engem küld, kinek szeméből sugárzott az Isten országáért való buzgalom, s ki testét, lelkét, szívét, mindenét magasztos hivatásának áldozta oda...”*

Isten tábornoka: a világhódító Xavéri Ferenc.

December 3-ika a naptárban Xavéri Szent Ferenc emléknappja. A nagyközönség valahogyan idegennek érzi magától a szenteket s talán ez az oka annak, hogy kevésbé érdeklődik irántuk, még akkor is, amikor a szentek egyike-másikának élete emberileg is hallatlanul érdekfeszítő. Xavéri Szent Ferenc pl. olyan rendkívüli egyéniség, olyan emberileg is tüneményes jelenség, akit nem ismerni művelt keresztény embernek nem lehet s akit megismerni annyi, mint ámulva tisztelni őt.

Egy ember, aki a XVI. században egyedül, társta-

lanul, minden emberi segítség és támasz nélkül az akkor még hihetetlenül kezdetleges utazási lehetőségek között nekivág az ismeretlen Ázsiának, hogy India, Japán és Kína fejedelmeit, császárait, tudósait és népeit a kereszténységnek megnyerje s mint egy hadvezér, Isten tábornoka, Krisztus pionirja hatol be hihetetlen fáradságok útján tisztára pogány országok egész sorába, hogy kimerülten, halálra fáradtan, de még így is újabb hódítások lázában égve haljon meg a kínai partvidék egyik magános sziklaszirten . . .

S műve a csalódások sorozata ellenére éppen nem meddő, nyomában egész hadsereg, Krisztus apostolainak egész légiója vonul ki szakadatlan menetelésben India, Ceylon, Japán és Kína felé 400 év óta a mai napig, hogy az ő szellemében s az ő nyomdokaiban Krisztust elvigye ama népek közé, amelyek még a sötétségben s a halál árnyékában ülnek . . . Nem csoda, hogy ez a kép csak legújabbban is úgy megbűvölte a mai nemzeti Spanyolország legnagyobb költőjét, José Pemánt, hogy „El divino impaciente” című drámájában Xavéri Ferencnek páratlan irodalmi emléket állított. Nem csoda az sem, hogy a tudományos Xavér-kutatás egész könyvtárra rúg már.

Ki volt ez a Xavéri Ferenc, a „legnagyobb hithirdető Szent Pál apostol óta”?

1506-ban született navarrai főnemes családból a Xavier várkastélyban. Párisba került s a már akkor világhíres Sorbonne-on annyira kitűnt tehetségével s tudományos nagyravágásával, hogy már egészen fiatalon a bölcseletnek nemcsak magisztere, hanem magtanára lett. Becsvágya s tudományos sikerei tündöklő jövőt ígértek neki, de a Gondviselés úgy intézte, hogy az ifjú tudós a párisi egyetemen büvkörébe került az akkor már katonai pályáján túljutott szentté és világhódítóvá forrott Loyolai Szent Ignácnak.

A manrézás szentgyakorlatok mint valami tüzes eső perzselték át s teremtették újjá az ifjú Xavér lelkét. Most már nem katedrai babérok s világi sikerek után vágyott, hanem beállt abba a kicsiny csa-

patba, amely Jézus nevét írva zászlajára a XVI. század megkorhadt katolicizmusának belső újjáélesztésére esküdött fel. Xavér lett Loyolai Szent Ignác egyik első társa, az ifjú jezsuita rendnek az alapító mellett egyik legelső s mai napig legnagyobb tagja.

Felszenteltetvén egy ideig Itáliában prédikált és missziózott, majd III. János portugál király kérésére Szent Ignác Indiába küldte, hogy az újonnan felfedezett területeken a pogányoknak az evangéliumot hirdesse. Az ifjú Jézustársaság nagystilú gondolkodására vall, hogy Ignác és Xavér ezt a megbízást nem egyszerű tervtelen próbálkozásnak szánta, hanem nagystilú, szinte vezérkari műveletnek, amelynek célja az eddig alig ismert ázsiai pogányság tervszerű bevezetése volt a keresztény Egyházba. De azt is tudták mindketten, hogy ilyen vállalkozást emberi erővel megkísérelni vakmerőség; hogy itt az isteni kegyelem csodáira lesz szükség, amelyeket csak a hősiek istenszeretet s a semmiféle áldozattól vissza nem riadó életszentség esdhet le a külső munkára.

Xavér sokhónapos, viszontagságos tengeri úton, megkerülve a Jóreménység fokát, először Goába igyekezett, ahol a gyarmati kormányzóság, a hivatalnoki kar, a helyőrség s egy missziós püspök székelt. Goa környéke ekkor már keresztény volt, de Xavérnak fájdalmasan kellett megtapasztalnia, hogy ez a kereszténység merőben névleges. Az európaiak határtalan kapzsiságukkal s erkölcstelen életükkel inkább akadályozták mint előmozdították a pogány megtérítését s ez a térítés merőben külsőséges eszközökkel, kényszerrel s politikai jutalmak ígéretésével folyt. A merő látszatra megkeresztelt indiánok többnyire azt sem tudták, mit jelent a keresztvíz s a megkeresztelkedés után vidáman folytatták pogány életüket. Parancsszóra eljártak ugyan a portugál templomokba, de utána falvaikban s erdeikben tovább áldoztak ősi bálványaiknak, a szent majmoknak és elefántoknak. A portugál hivatalnokok a megtérteknek csak kifosztására törekedtek.

Az ifjú hithirdető, akit elutazása előtt a pápa legatusi méltósággal ruházott fel, a portugál király pedig szintén minden szükséges teljhatalommal ellátott, felháborodva írta a portugál királynak: „Ha Felséged nem fenyegeti meg a hivatalnokait rabláncsal, börtönnel és vagyonek Kobzással s nem hajtja végre szükség esetén ezeket a fenyegetéseket, akkor hiába adja ki a legszébb rendeleteket az indiai kereszténység terjesztésére. Szörnyűség látni, miképp élnek vissza Felséged kapitányai az újonnan megtértekkel!” És Xavér nem állt meg a panasztevésnél, hanem óriási erővel neki-vetette magát először a goai kereszténység lelki megújításának. Mindenekelőtt a csekélyszámú s hivatása magaslatáról mélyen lesiklott goai papságot vette munkába. Mint legátus voltakép a püspök felett is állt, de hatalmi eszközöket sohasem vett igénybe; csak kért, könyörgött, buzdított s főleg önzetlenségének ragyogó példájával hatott.

Valami csodálatos, megnyerő földöntúli varázsa volt egyéniségének; hatásának senki sem tudott ellenállni. Lelkipásztori művészetének egyik sajátos vonása, hogy mindenkinek mindene tudott lenni, mindenkihez alkalmazkodott s mindenkihez a maga nyelvén beszélt. Ő, a spanyol főnemes és pápai nuncius, a város szegényházának egyik kuckójában kért szállást, nemcsak alázatosságból és szegénység szeretetből, hanem okos számításból is: hogy így a legalsóbb néposztályokkal is közvetlenül megismerkedjék, az egyszerű emberek panaszait meghallgassa, életét megfigyelje. Csakhamar az egész város és környéke legendákat mesélt róla: kereskedők és katonák, tisztviselők és szegény rabszolgák, keresztények és pogányok nem győzték magasztalni páratlan jóságát és kedvességét.

A hithirdető néha egészen merész térítő eszközöket használt. Egyszer ebédre hívatta meg magát egy portugál gyarmati tiszthez, akiről megtudta, hogy egy rabnőjével tilos viszonyt folytat. Ebéd közben aztán ügyesen ráterelte a szót erre a rabnőre s elérte, hogy a tisztviselő magábaszállt, megszüntette a botrányt.

A kereskedőkkel szakszerű elmefuttatásokba elegyedt az indiai fűszerek árhullámvásáról az európai piacokon; a katonákkal a hadviselés művészetéről, a tengerészekkel a hajóépítésről vitatkozott, a szolgaszemélyzettel a lakás és a konyha helyes berendezését vitatta meg. A nóta vége persze mindig a megtérés és a gyónás lett, a botrányok megszüntetése és ellenségek kibékülése, lopott holmik visszaadása és a rabszolgákkal való emberségesebb bánásmód. Az Isten embere mindezt oly ügyesen s kedvesen intézte, hogy senki sem haragudott meg a váratlanul rácsapó téritőre.

Egy alkalommal Xavér egy rossz hírű külváros egyik kocsmájába lépett be, mégpedig egyenesen az ivóba, ahol éppen züllött matrózok s viharvert ábrázatú tengeri kalózok játszottak kockát. A vad legények riadtan emelték meg sapkájukat a pap előtt, de Xavér kedélyes kacagással közéjük ült, érdeklődött, hogy megy a játék, ki nyert és mennyit s maga is beállt közéjük kockát vetni. A tengerészek észre sem vették, hogyan hogyan nem, de egyszercsak megállt a kocka a kezükben s kidülledt szemmel hallgatták a páter csodálatos beszédét az Istenről és az örök életről.

Egy szegény matróz, akivel Xavér egy hajóútja alkalmából találkozott, éppen minden pénzét eljátszotta a kockán s kétségbeesésében már öngyilkosságra gondolt. Xavér odalépett hozzá, néhány aranyat csúsztatott a markába s bízta, hogy próbáljon még egyszer szerencsét. Az Úristen úgy engedte, hogy a szegény pára ezúttal nyert s ki tudta fizetni tartozását. Persze megint gyónás, megtérés, a kockától való örökre elfordulás lett a tét végső nyeresége.

Öt hónap alatt Xavér Goát annyira-mennyire rendbeszedte s így végre elindulhatott voltaképeni missziós munkájára. Élete ettől kezdve szakadatlan hősköltevény. Sorra járja az indián törzseket, mindig tovább és tovább. Lassan bejárja már a gyöngyhalászok egész partvidékét s India egész délnyugati szegélyét, megkerülve a Cap-Komorint, felkeresi Ceylont, majd fel-

felé halad a keleti partokon. Szakadatlanul prédikál és oktat. Élete egy apostolé, egy konquisztádoré, egy türelmetlen és lebírhatatlan hódítóé. Éjjente órákon át imádkozik egy-egy fa alatt, aztán véresre ostorozza magát, hogy Istent megengesztelje a pogányok vétkeiért, majd néhány órai alvás után ismét lázas munkához lát: ígét hirdet, térít, buzdít, oktat, imádkozásra és szent énekekre tanítja a népet, amelyekbe ügyesen beleszötte a tízparancsolatot s a Megváltó életét. Nem tudja még a nyelvet, de tolmáccsal bibelődik s lassan aztán nyögve és törve ugyan, de megtanulja a bennszülött nyelveket is. Mihelyt egy-egy új faluba ér, először a gyermekeket gyűjti csengetyűszóval maga köré, kedvesen szól hozzájuk, imára tanítja őket, énekel velük, majd a gyermekek révén a felnőtteket is oda csalja magához s oktatja őket órákon, fél napokon, fél éjjeleken át.

Majd ismét tovább megy és ismét tovább. Gyötrelmesen rossz utakon, mindig gyalog, többnyire mezít-láb s felvérzett lábbal. Ma a gyorsvonat 60 óra hosszát vágtat végig azon az úton, ahol Xavér valamikor gyalog ment végig. Sokszor vadállatok és vademberek között. Minden sarkon halál fenyegeti, de ő nem törődik vele. A folytonos beszéd-től, énekléstől, imádkozástól hangja is rekedt már és rikácsoló; sokszor halálos kimerültséget érez, de persze sem orvosról, sem gyógyszeréről, sem rendes fekvőhelyről vagy európai élelemről szó sem lehet.

Am nem dolgozik hiába, a vetés máris érik, Krisztus csürjei telni kezdenek s a szegény páriákat Xavér tízezerszámra maga kereszteli meg.

De aztán látja, hogy egy ember ilyen roppant aratáshoz szörnyen kevés. Nosza, egyik levelet a másik után írja Európába s az apostoli lelkesedés és segíteni akarás lángnyelvén buzdít és könyörög mindenkinek, hogyják ott az egyetemi szörszálhasogatást, jöjjenek ide ki, ahol szédítően nagy az aratás és kevés a munka. Levelei csakugyan egészen új hithirdetői buzgalmat keltenek Európában s ettől kezdve mindig újabb,

elszánt és hőtlelkű hithirdetők sietnek Xavér mellé, hogy az ő munkáját folytassák s kiépítsék. Xavér a főbb helyekre szétesztja őrségét s maga új, óriási feladathoz kezd, hét évi indiai működés után áthajóz Japánba, mint az első keresztény pap, aki e szigetvilágba Krisztus hitét megviszi.

Milyen más világ ez megint!

Milyen más nép és más helyzet! Itt már nem szegény gyöngyhalászokkal, páriákkal van dolga, hanem művészi dialektikával vitatkozó, magaskultúrájú japánokkal. Az egykori párisi filozófia tanárban föléled a skolasztika minden régi éleslátása; bár csak alig töri a nyelvet, csakhamar vitába száll a japán boncokkal s játszva kimutatja nekik a keresztény bölcsesség fölényét. Látja, hogy itt a külsőségekre is sokat adnak s a szegényes reverenda nem tesz jó hatást. Fogja magát, ragyogó selyem öltözettel cseréli át elkopott ruháját s mint a portugál király barátja és megbízottja, ünnepi grandezzában lép a japán előkelőségek elé.

A kagosimai dajmió (vagyis kiskirály) ámulva látja, hogy a déli barbároknak ez a papja százszor többet tud, mint az ő papjai s amelletts százszor kedvesebb, szerényebb, önzetlenebb, mint azok. A dajmió barátságát azután Xavér arra használja fel, hogy az előkelőségeket felszólítja, hallgassák meg a keresztény oktatást. Csakhamar számos művelt és társadalmilag kimagasló japán jelentkezik keresztvízre s kezd komoly, magasszínvonalú keresztény életet.

Xavér ismét elemében van s míg napközben a tömegeknek prédikál, este s az éjszaka nagyobbik felén tudós boncokkal vitatkozik s japán előkelőségek vallási és bölcséleti kételyeire felel. Felismeri a japán nép nagyrahivatottságát s lelkendezve hangoztatja, hogyha elegendő hithirdető jön utána, hamarosan az egész országot kereszténnyé lehet tenni. Maga nem akar megállni egyetlen városban vagy tartományban, hanem magát a császárt akarja felkeresni, hogy miként Nagy Konstantin a Római Birodalmat, úgy megtérésével ez is egész Japánt Krisztus aklába vezesse.

Megtudja, hogy a császár messze lakik, Mijákóban, vagy ezer kilométernyire Kagosimától. Azonnal nekivág az útnak, télvíz idején, sziklás hegyeken át és ezer veszély között, gyalog s néha térden felül hóban gázolva, egy japán tolmács kíséretében. Csak mikor Mijákóba ér s nagy nehezen a császár közelébe férkőzik, tudja meg, hogy fáradozása hiábavaló volt, mert a császár már csak élő bálvány, akinek semmiféle hatalma nincs. Minden a kiskirályok kezében van. Akkor hát ezeket kell sorra venni. A kagosimai dajmió után a bungói következik, akit Xavér annyira megnyer, hogy ez megkeresztelkedik s a fiatal japán egyháznak egyik leghatalmasabb világi támasza lesz.

Egyszer csak valami különöst állapít meg Xavér. Valahányszor a japán hittudósokat pozdorjává cáfolta s a kereszténység fölényét a pogányság fölött győzedelmesen kifejtette, a legyőzött ellenfélnek mindig marad egy kibúvója, még pedig ez a sztereotíp kérdés:

— Hogyan lehet a keresztény vallás igaz, ha a *kínaiak nem hisznek benne?*

Ebből értette meg Xavér, hogy Japánt voltaképpen csak Kínán keresztül lehet megtéríteni. Japán egész kultúráját, még az írását is Kínától vette át s a vallási kérdésben is szerinte igazodik.

Kína!

Hiszen ez az a csodálatos, ismeretlen, sűrűn lakott s roppant kiterjedésű ország, amelybe Xavér mindig vágyódott. Most elhatározta, hogy nem vár tovább, Kínába megy s ott építi ki hadműveleteinek közép-pontját egész Ázsia megtérítésére.

Csakhogy ennek a tervnek leküzdhetetlen akadályja volt: a sokezer kilométer hosszú kínai fal. Nemcsak a kőfal maga, hanem az a szigorú, halállal fenyegető tilalom, hogy fehér embernek a Mennyei Birodalomba belépni vagy a belépését meg nem akadályozni, felségsértés és menthetetlenül a halál fia, aki ilyen rettentő vétségre vetemednék. De Xavér nem ismer kínai falat s elhatározásának gondolati tényezői között az olyan csekélységek, mint életveszély és halállal fe-

nyezetés, egyáltalán nem szerepelnek. Be kell jutnia Kínába, ha törik, ha szakad. Beszélnie kell magával a kínai császárral s meg kell őt nyernie Krisztus ügyének.

De hogyan? Először azt gondolta ki Xavér, hogy egy Pereira nevű portugál kereskedőnek hivatalos követi megbízást szerez s ő mint kísérő megy be vele az elzárt birodalomba. Ez a terv azonban a malakkai helytartó féltékenységén elakadt s Xavér most egyetlen tolmáccsal egyedül vágott neki a reménytelen reménynek. A portugálok a kantoni kikötő előtt elterülő szigeteken szoktak a kínaiakkal árut cserélni.

Xavér az egyik portugál hajóra szállt s kitétette magát a Kantonnal szemben húzódó egyik lakatlan szigetre, Szan-csoánra, ahol csak kalózok és csempészek szoktak alkalommal kikötni, hogy a kínaiakkal cserekereskedést üzzenek. A hithirdető bizott benne, hogy talán csak nyílik majd alkalom arra, hogy innen valahogyan Kínába bejusson. Azonban hiába könyörgött a kínai bárkák hajósainak, vigyék át őt a tiltott birodalomba, egyikük sem merte az életét kockáztatni miatta.

Hónapok teltek el bizonytalan, aggódó, lázas várakozásban. Közben őszre fordult az idő, vége lett a nyári kereskedési időszaknak s már az utolsó portugál hajók is elhagyták Szan-csoánt. Csak Xavér maradt ott a magános szigeten egyetlen szolgáljával. Minden nap kiült a partra s könnyes szemmel leste a mindig csekélyebb reményt, hogy átjusson abba a titokzatos országba, ahol annyi millió lélek várja évszázadok óta a Megváltót és az üdvösséget.

Beállt a tél is és Xavér egyszer csak súlyosan megbetegedett. A szél vadul járta rozoga, fütetlen viskóját, ahol szalmán feküdt az agyongyötört, korán elhasznált fizikum. Az apostolt láz égette s a hideg rázta, már táplálkozni sem tudott. De lázalmában is folyton Kínáról beszélt s hol spanyolul, hol franciául, hol latinul, hol mindenféle ázsiai nyelven könyörgött; vigyék őt át a tengeren, vágyainak célja felé. Végre elvesztette eszméletét és beszélőképességét és már a szolgálját sem ismerte fel. Nyomorult viskóban szalmán fekvé

minden gyógykezelés és emberi vigasz nélkül halt meg 1552 december 2-án.

Halálának egyetlen tanuja, egy Antal nevű kínai szolgál, kínai szokás szerint koporsószerű ládát készített neki s a testet mésszel öntötte le, hogy mielőtt szétporladjon s a csontokat aztán magával vihesse. Néhány hónap múlva kinyitották a sírt s a testet teljesen épen találták, a bomlás minden jele nélkül. Ez megisméltódott még a nyár folyamán is. Másfél évvel a szent halála után a testet Goába szállították át a Szent Pál-templomba s később a Bom Jesus rendi templomba, ahol máig nagy tiszteletben tartják, míg jobbjá a rend római főtemplomának, a Gesù-nak egyik drága ereklyéje a leckeoldal első nagy mellékoltárán.

Xavéri Ferencben — írja Pastor — oly tulajdonságok találkoztak, amelyek első pillanatra ellentmondónak látszanak. Mindenekelőtt a tett embere volt ő, aki nem tudott pihenni s akinek minden, amit tett kicsinek és jelentéktelennek látszott, mert szeme állandóan arra irányult, ami még megtétlenül feküdt előtte. Szeretett volna szinte mindenütt ott lenni, hogy mindenütt hirdesse s meggyökereztesse Krisztus hitét. Innen tevékenységének lázas, nyugtalan jellege. Vállalkozó szellemét vakmerőségnek, szakadatlan vándorlását az egy helyben maradni nem tudás ösztönösségének nevezhetné a felületes szemlélő. Azonban Valignaninak igaza volt, amikor már a XVI. században rámutatott Xavér eredményeire. „Mindenben nagy okos-ságot tanúsított — írja róla — vállalkozásai jól sikerültek; ahova csak jutott, mindenütt úgy vetette el az Isten igéjének magvát, hogy az tovább növekedett és bő gyümölcsöt termett“.

Xavéri Szent Ferenc működésének megítélésében mindenesetre szem előtt kell tartani, hogy nem mint egyedülálló hithirdető fogta fel feladatát, hanem mint szervező s nagyszámú szerzetes-hithirdető előjárója, akinek az a feladata, hogy övéit egy fél világrész különböző pontjain a munkába beossza. Hogy mindenkit a maga tehetségének megfelelő munkatérre állíthasson,

azért előbb személyesen akart megismerkedni a különféle országokkal és népekkel. Gyakran mondta — írja róla Valignani —, amikor alattvalóit valamely vidékre küldte: „Hogyan küldhetném ki nyugodt lélekkel őket oda, ahol magam nem tapasztaltam meg előbb a körülményeket”. Küldetését főleg úttörésként fogta fel: ő akart legelőször szembenézni az akadályokkal, amelyeket azután munkatársainak s alattvalóinak le kellett győzniök. „Azt kérem az Úristentől — írja ő maga egyik levelében, mégpedig a halála évében —, adja meg nekem a kegyelmet, hogy másoknak utat nyithassak, ha magam nem érek is el rajta további eredményt!” A további missziómunka szempontjából felbecsülhetetlen eredmény volt, hogy az ő működése nyomán az egész ázsiai hithirdetés vonalán mindenki előtt világos lett, hol kell ennek a hithirdetésnek megindulnia, t. i. nem a lágú és álmodozó Indiában és a malájok közt, hanem sokkal inkább a japánoknál és kínaiaknál.

Ezzel az emésztő tettvággyal Xavéri Ferenc egy misztikus lélek révült szemlélődését és földöntúli bensőségét kötötte össze. Már első miséje után misztikus jelenségeket állapítottak meg rajta. Fél éjszakákat töltött imádságban s minden szabad idejét az Istennél való forró együttélésben töltötte. Ebből merítette az erőt és kedvet munkáihoz, úgy, hogy ezekben mint maga mondogatta, végülis csak „édes keresztek” látott.

Amily szigorú volt önmaga iránt s amennyi nagylelkűséget kívánt másoktól is az emberekkel való viselkedésében, mégis mindig a megnyerő szeretet és gyengéd figyelmesség jellemezte. Alattvalóinak mint apostoli arany szabályt kötötte lelkükre, hogy mindezekelőtti iparkodjanak megszerettetni magukat azokkal, akikre hatni akarnak. Egy helyi előljárót, aki alattvalóival mereven bánt, szigorú feddésben részesítette. Alaptermészete is csupa jókedv és vidámság volt. Egyik kísérője beszélt utóbb róla, hogy legnehezebb japánországi gyaloglásai közben is egyszer csak felfelugrott, almát dobott a magasba s újra elkapta, majd

örömkönnyek ömlöttek végig arcán, hangosan hálálkodott az Istennek, hogy ily kitüntetésben részesítette őt s arra hívta meg, hogy ily távol tájakon hirdetheti az üdvösség üzenetét.

Nem csoda, ha emlékét még a távollállók is megrendült tisztelettel őrzik. John Crawford, a protestáns államférfi azt írja róla, hogy a legnagyobbak közé tartozik, akik valaha Ázsiába jöttek s hogy nem lehet életét tanulmányozni anélkül, hogy az embert az önzetlen nagysága elragadtatott csodálkozással ne töltsse el. Egy másik protestáns méltatója ezzel az összefoglalással búcsúzik Xavér emlékétől: „Talis cum sis, utinam noster esses. — Ha ilyen vagy, kár, hogy nem a mienk vagy!”

Xavéri Szent Ferenc csakugyan örök mintaképe az apostoli lelkesedésnek, önzetlenségnek és hősiességnek. Isten tábornoka volt ő, aki egy világot ment meghódítani Krisztusnak. Lába nyomában hatalmas élet sarjadt, néhány évtizeddel halála után a japán kereszténység már félmillió hívőt számlált s a későbbi császárok rettentő keresztényüldözésében a vértanui hithűség csodás lendületével bizonyította be, hogy Xavér vetése mély volt és életerős.

Elfelejtett hősök.

(Egy lejezet a kanadai hitterjesztés évkönyvéből.)

„Menjetek, mondá tanítványainak az Udvözítő; íme én elküldelek titeket, *mint bárányokat a farkasok közé.*” (Luk. 10, 3.)

Az Udvözítő e szavai gyakran megvalósultak a katolikus hithirdetőkön. Mint a szeretet angyalai, mint szelíd bárányok mentek ők ki távol népek közé, hogy őket az üdvösség tanaira vezessék, s azok vad farkasokként vérengző kegyetlenséggel viszonozták szelíd igyekezeteiket.

Feltűnő példái e „bárányoknak a farkasok között” a hurón-misszió megalapítói: *Jogues* és *Bressani*, Jézus-társasági hithirdetők, kik a vad irokézek kezei közé

kerülvén, a legembertelenebb kínzások között mutaták be azt a türelmet és hősi jellemzilárdságot, minőre csak katolikus hithirdető képes.

A XVII. században Észak-Amerika indiánjait keletről nem közelíthette meg katolikus hithirdető, mivel Amerika keleti partján a katolikusokat üldöző hollandiak, később pedig az angolok voltak mindenhatók. A hithirdetők csak nyugatról, Kanada felől juthattak a nagy tavak vidékére.

Ezt az utat választotta P. Jogues is, midőn 1642-ben néhány kísérőjével együtt irokéz rablók kezébe került. A hithirdető elmenekülhetett volna, de nem akarván beteg és sebesült társait elhagyni, önként átadta magát ellenségeinek. A vadak kínzással iparkodtak rajta gyűlöletüket kitölteni, s azért több ujjáról teljesen lerántották a körmöt, majd ujjait is lerágták egészen a csontig. „Egyedül az Isten — írja P. Jogues maga —, akinek szeretetéért oly édes és dicső a szenvedés, egyedül ő tudja, mily kegyetlenségeket vittek akkor szegény testemen végbe.” A vadak magukkal hurcolták a pátert s útközben újra és újra megkínózták. Csaknem valamennyi ujjáról kitepték a körmeit s kezeit úgy összezúzták-csavarták, hogy soha többé helyre nem álltak. Az irokézek székhelyére érkezvén, három faluban egymásután ismételték a kínzásokat. Végre, miután Jogues társait kivégezték, őt magát rabszolgájukká tették, de azután is inkább kegyetlenségük kielégítésére, mint munkára használták. Jogues nem akart azon ételekhez hozzáyúlni, melyeket a vadak bálványaiknak feláldoztak; szabad óráiban pedig imádkozott egy kereszt előtt, melyet az erdő egyik fájába vésett. Mindkettőért csak szidást és ütleget kapott.

Nemsokára megtanulta új urainak nyelvét s titokban — főleg haldoklókat — téríteni is kezdett. Több embert meg is keresztelt.

Igy telt el a szomorú rabságban nem egy hosszú esztendő, míg végre néhány emberséges hollandi- és franciának sikerült a pátert megszöktetni, illetőleg

szökésre kényszeríteni. Megmentői hazájába, Franciaországba vitték vissza, de a bátor hírhirdető csakhamar újra visszatért Kanadába.

1644-ben P. Bressani S. J.-t érte hasonló sors. Hat keresztény huróval és egy bátor fiatal franciával április 27-én hagyta el Trois-Rivières-t, hogy a hurónmisszióba utazzék. A kora tavasz miatt abban bízhattak, hogy az irokézek még nem kezdték meg hagyományos harcaikat a hurónok ellen. De csalódtak: máris 10 rablócsapat garázdálkodott a Lorenzo és Ottava vidékén. Különben P. Bressani és 7 kísérője a szentségek fölvétele által a halálra is elkészültek és életüket Istennek áldozatul ajánlották föl. A St. Lorenzo még jégtáblákat hordott, és a kopár dombokat hó borította. Már az első napon fölborult a csónak, melyben a misszionárius utazott, és P. Bressani, aki úszni nem tudott, a vízbe fúlt volna, ha két hurón az árból ki nem menti. A páter kénytelen volt az éjjet jéghideg, nedves ruháiban tölteni. A hurónok a bal esetet rossz előjelnek tartották és vissza akartak térni Trois-Rivières-be, de P. Bressani megróttá őket babonaságukért. Azonban csakhamar egy irokéz rablócsapat törébe estek, melyet egy hurón meggondolatlan puskalövessel csalt oda.

Egy hurón el is esett, a többiek fogságba kerültek. Az irokézek vérfagyasztó lármával ünnepelték győzelmüket; azután megköszönték a Napnak, hogy egy „fekete ruhást” küldött a kezeik közé, és ujjongva örültek a gazdag zsákmánynak: a hurón misszióra szánt élelmikészleteknek, melyeket a csónakban találtak. Az agyonütött hurónnak fejbőrét levágták és győzelmijelül egy karóra kötötték; a halott testét földarabolták s a foglyok szemeláttára elköltötték. Másnap az irokézek zsákmányukkal tovább indultak s erdőn és mocsarakon át Richelieu folyóhoz érkeztek. Szegény P. Bressaninak, csakúgy mint a többi foglynak, a főzéshez szükséges fát és vizet s egyéb terheket kellett hordania, éjjel pedig egy fához kötve Isten szabad ege alatt hálnia. „Az a tudat vigasztalt — írja

őmaga —, hogy Isten akaratát teljesítem; hisz az engedelmesség bírt rá, hogy ezt az utat megtegyem. Erősen bíztam a boldogságos Szűz közbenjárásában is és azoknak a buzgó imádságában, kik sorsom iránt érdeklődnek.”

A fogoly hithirdetőnek ugyancsak szüksége volt természetfölötti vigasztalásra, mert mindez csak kezdete volt az embertelen kínzásoknak. Napokhosszat tartó fárasztó utazás után végre egy irokéz táborhoz értek. A 400 főnyi csapat éppen távol volt halászaton. Itt kezdődött csak igazán P. Bressani kínzása, amelynek hajmeresztő részleteit maga a páter írta le a rend főnökéhez, P. Mutius Vitelleschihez intézett levelében. A megragadó levél így hangzik:

„Nem tudom, föl fogja-e még ismerni Főtisztelendő Atyám egy szegény megnyomorítottnak kezéírását, akit ép egészsége napjaiban jól ismert. A levél rosszul van megírva s tele van foltokkal, minthogy írójának — nem is szólva többi szenvedéseiről — a jobbkezén már csak egyetlenegy ép ujjja van s nem tudja megakadályozni, hogy a vér a még egészen nyílt sebekből a papírra ne csöpögjön. Tintája puszkaporral festett víz, íróasztala pedig maga a föld.

„E levelet az irokézek területéről írja — ahol most mint fogoly tartózkodik —, hogy röviden értesítse Főtisztelendő Atyámat az isteni gondviselés vezetéséről, melyben az utóbbi időben részesült.” P. Bressani erre részletesen leírja utazását, elfogatását s az irokéz területre való hurcoltatását, melyet előbb röviden közöltünk, aztán így folytatja:

„1644 május 15-én az irokézek táborába értünk. Megérkezésünk hírére a vadak elénk siettek. 200 lépéssel a kunyhók előtt minden ruhámat letépték a testemről s így mezítelenül kellett a menet élén haladnom. A fiatal harcosok jobbról s balról sorfalat képeztek; mindnyájan föl voltak fegyverezve botokkal, vezetőjük kivételével, akinek kése volt. Mikor tovább akartam menni, ez elállta utamat, megragadta balkezemet s a kis- és gyűrűsujjam közt ketté hasította; ezt oly

erővel tette, hogy azt hittem, le akarja vágni az egész kezemet. Ekkor a többiek botjaikkal kezdtek ütlegelni, míg csak el nem értem a hely színére, melyet kínzásunkra kiszemeltek. Föl kellett mennünk egy fakéregből készült, 9 arasz magas állványra, hogy a tömeg kényelmesen láthasson és gúnyolhasson minket. Engem egészen elborított a vér, mely testem minden tagjából csurgott; de a hideg szél, melynek ki voltunk téve, nyomban megfagyasztotta azt.

„Nagy vigasztalásomra volt a gondolat, hogy Isten megadja nekem a kegyelmet, hogy már e világon szenvedjek egy keveset a sokkal nagyobb büntetések helyett, melyeket vétkeimért a másvilágon megérdemeltem. Majd a harcosok bevonulása következett; a vadak a legnagyobb pompával fogadták s a legjobb halakkal vendégelték meg őket. Felszólítottak bennünket, hogy énekeljünk. Itéljétek meg magatok, hogy eshetett ez akkori helyzetünkben: hisz holtra voltunk éhezve, az utazástól kimerülve, sebekkel borítva, s a hidegtől egész testünkben remegtünk. Valamivel később egy fogoly hurón lopva kevés kukoricát adott s egy főnök látván, hogy a hidegtől egészen megdermedtem, esdő könyörgésemre odadobta összeszaggatott nyári talárisom felét. Ezzel legalább befödhettem magamat, ha nem is tudtam megmelegedni. Addig kellett énekelnünk, míg a harcosok el nem mentek; akkor a gyermekekre bíztak, hogy azok kínozzanak.

Le kellett szállnunk az állványról, melyen körülbelül két óráig állottunk, s most arra kényszerítettek, hogy indián módra táncoljunk. Nekem ez nemigen sikerült s egyáltalán kevés ügyességet tanúsítottam benne, amiért azután ütöttek, szurkáltak, a hajamat s a szakállamat tépték. Öt-hat napig tartottak bennünket ezen a helyen, ahol mindenki mulathatott rajtunk s hol életünk vagy halálunk teljesen kényöktől függött. Még a gyermekeknek is szót kellett fogadnunk egészen észellenes és egymással ellenkező dolgokban is. „Énekelj!” kiáltá az egyik; „fogd be a szádat”, mordult rám a másik, s ha az elsőnek szótfogadtam, meg-

kínzott a másik. „Ide adod a kezedet? jó, majd megégetem”; egy negyedik pedig megperzselé, mert nem nyujtottam oda. Rám parancsoltak, hogy izzó szenet fogjak ujjaimmal s teletömött pipáikba tegyem; a tüzet azután ismét földre dobták, s nekem négyszer-ötször is fel kellett szednem, a kezemet pedig jól megégettem. E kínzási jelenetek rendszerint éjnek idején történtek.

Estefelé a főnökök harsány hangon végigkiáltották a táboron: „Gyűlésre fel, fiatalok! Jöjjetek, becézgessétek foglyainkat!” Erre a fölhívásra mindnyájan összegyülekeztek egy nagy kunyhóba. Letépték rólam a rongyot, mely mezítelenségemet elfödte, s némelyek hegyes botokkal szurkáltak, mások tüzes üszkökkel s kövekkel, parazsakkal s izzó szénnel égettek. A padlót behintették parázzsal és aközé hegyes cölöpöket vertek, ezen a parázson s az éles cölöpökön azután körben kergettek a tűz körül. Közben a hajamat ráncigálták s a szakállamat tépték. Mikor aztán már énekeltem nekik s ők az említett módon eléggé megkínzottak, körülbelül egy negyedórán át azzal foglalkoztak, hogy ujjaim egyik körmét vagy ízét leégecsék. Most már csak egyetlenegy ép ujjam van s már ennek a körmét is letépték fogaikkal.

„Első este tűzzel leperzseltek egyik körmömet, másnap este levágták ujjamnak egyik ízét, következő este a másikat s így tovább. Hat ilyen kínzásra leégették hat ujjamat; csak a kezeimen több mint 18-szor kínoztak tűzzel és késsel, a kínzás alatt pedig énekelnem kellett. Így kínoztak minden áldott éjjel egyig vagy kettőig. Ekkor megkötözve ott hagytak a földön, védelem s a szükséges takaró nélkül; mert a régi bőr kelleténél felényivel kisebb volt s néha teljesen födetlen voltam, hisz régi talárisom utolsó foszlánya is rég elszakadt már. Mégis adtak irgalomból annyit, amennyit ezen vadaknál is megkövetel a természetes szeméremérzet. Egy álló hónapig kellett ilyen s még sokkal nagyobb kínokat szenvednünk. Sohase hittem volna, hogy ember ennyi fájdalmat el tudjon viselni.”

Valóban, úgy hiszem, föl kell tennünk, hogy Isten természetfölötti kegyelme erősítette meg a fogoly hit-hirdetőt; mert ezen ördögi kegyetlenségekhez járult még az éhség, a hideg, a végső kimerültség, melyek már magukban is halálos betegséget okozhattak. Egy hétig időztek az irokézek a felső Hudson mellett fekvő táborban, azután magukkal cipelték a hithirdetőt kelet felé az első irokéz városba. A holtra csigázott páter útközben leírhatatlanul sokat szenvedett.

„Meg voltam sebesítve, írja, el voltam gyengülve, közel az éhhalálhoz s félig mezítelen. Éjjel a szabad ég alatt feküdtem karóhoz vagy fához kötve, s ezen egész idő alatt remegtem a hidegtől s a fájdalomtól, melyet kötelékeim okoztak. A nehezebben járható helyeken gyöngye erőim támaszra szorultak volna, de senki sem nyújtott segílyt; sőt, ha elbuktam s esés közben újlag megsebesültem, jó bőven kijutott az ütlegekből s ismét tovább kellett mennem. Azt hitték, hogy csak tettetem magamat s el akarok maradni, hogy elillan hassak. Egyik napon egy hegyi patak átgázolásánál elbuktam s majdnem a vízbe fúltam. Mai napig se tudom, hogy szabadultam meg; aztán ily állapotban, súlyos teherrel vállaimon még hat mérföldnyi utat kellett megtennem estig. Gúnyolódtak rajtam s ügyetlenségemen, melynek folytán vízbe buktam; de azért a következő éjjel már megint leégették egyik körmömet.“

Végre megérkeztek az első irokéz városba. A foglyoknak mindenekelőtt, mint a Hudson mellett is, veszőt kellett futniok, miközben P. Bressaninak fölhasították a balkezét, mégpedig most a mutató- és középujjá közt. A verés folytán csaknem elvesztette bal szemét, földre rogyott s nem tudott többé fölemelkedni; ekkor úgy zúdultak a mellére meg a fejére az ütlegek, hogy belehalt volna, ha egy főnök karjánál fogva el nem vezeti a falállványhoz. A szörnyetegek most egészen levágták középsőujját s kettéhasították mutatóujját; azután csak úgy pőrén kítették a megkínzott foglyott a viharok s a szakadó záporok.

A következő kínzásnál leperzselték a hithirdetőnek még épségben maradt körmeit s több ujját, kifecskézték lábujjait, tüzes hasábbal lyukat fúrtak a lábán, sárat tömtek szájába — lehetetlen a sokféle kínzást mind felsorolni. Ezután P. Bressanit a legközelebbi, vagy tíz mérföldnyi távolságban levő faluba hurcolták, ahol hasonló borzalmas jelenetek ismétlődtek. Sőt az előbbi kegyetlenkedéseket még egy újabbal tetézték: a papot lábánál fogva felkötötték, majd kötelekkel, majd láncokkal, melyeket a hollandiaktól kaptak.

Ezekhez a kínokhoz még mások is járultak, a legborzasztóbbak, melyeket a hithirdetőnek ki kellett állania; ezeket azonban csak a következő szavakkal jelzi: „Hat vagy hét éjen át oly módon kínoztak, melyet leírnom nem szabad s melyet nem lehetne elolvasni pirulás nélkül. Egyszer sem hűnytam le szememet ezen éjtszakákon, melyek hosszúaknak tetszetek, bár az év legrövidebb éjtszakái voltak”.

„Ily embertelen bánásmód folytán, így ír tovább P. Bressani, testem úgy el volt torzítva, hogy mindnyájan menekültek tőlem, mint valami rothadó hullától, s csak akkor közeledtek hozzám, ha újra meg akartak kínozni. Alig akadt valaki, aki az ételt számba tette; vastagra földagadt és gennyedt kezemet ugyanis nem használhattam. Így hát még éhezniem is kellett s a kukoricaszemeket nyersen kellett megennem; sőt arra is rávitt az éhség, hogy agyagot egyem, bár alig tudtam lenyelni. Tele volt a testem undok férgekkel s nem tudtam ellenök védekezni. Sebeimben férgek keletkeztek; egy napon több mint négy esett le ujjaimról. „A rothadáshoz mondám: atyám vagy s a férgekhez: anyám s nővéreim vagytok”. (Jób 17, 14.) „Vétkeztem, mit cselekedjem neked? oh emberek őrzőjel miért tettél engem ellenkeződdé úgy, hogy terhemre lettem enmagamnak.” (Jób 7, 20.) S ha csak természetemet tekintem, „a halált nyereségszámba vettem volna”.

P. Bressani már készült a teljes vértanuságra, bár kissé irtózott a tűzhaláltól, melyre az irokézek kezdet-

ben ítélték. „Óhajtottam s vártam a halált, írja, de egyúttal féltém a tüztől; mégis úgy, ahogy tudtam, elkészültem rá; az „irgalmasság Anyjának” szívébe ajánlottam magamat, aki igazán, „kedves, csodálatraméltó, hatalmas szelíd anya” s a „szomorúak vigasztalása”. Isten után ő volt nekem, minden teremtménytől elhagyott, szegény bűnösnek egyedüli menedékem ezen messze országban, az iszonyatosságok eme színhelyén, ezen végnélküli pusztaságban, ahol nem tudtam magamat megértetni, mert nem értettem a nyelvet, ahol nem vigasztalt jóbarát, nem erősítettek a szentségek és semmiféle emberi gyógyír nem enyhítette szenvedéseimet.”

Ezen rettentő kínok közepette is azon fáradozott a hithirdető, hogy Megváltójának lelkeket nyerjen. Tolmács segítségével egy öreg haldokló irokézt elő akart készíteni a halálra; de a büszke férfiú nem akarta meghallgatni az oktatást.

„Úgy illik, mondá, hogy aki oly korban van, mint én, másokat tanítson, nem pedig, hogy mások tanítsák őt.” Több sikere volt P. Bressaninak egy fogoly hurónal, akit megkeresztelhetett; ez volt az egyedüli keresztelés, melyet négyhónapi fogsága alatt végzett. A pátert elvezették a szegény áldozathoz, akit máglyára ítélték. A hurón hasonló kínzások következtében, mint aminőket az imént felsoroltunk, irtózatosan el volt rútitva. Meztelenül feküdt a földön; P. Bressani résztvevő szeretettel követ tolt a feje alá. Ekkor a vad rávetette tekintetét s így szólt:

„Nem te vagy az az idegen? Ül le mellém, testvérem, beszélhatalóm van veled”.

Nem kis áldozatába került a hithirdetőnek a hurón mellé ülnie, akinek égési sebei kiállhatatlan szagot terjesztettek. „Mi a kívánságod?” kérde tőle. „Egyedüli vágyam az, hogy mentül előbb részesüljek a szent kereszttségben, mert az idő rövid”, felelé a vad. A pap csakhamar észrevette, hogy a fogoly egészen járatos szent hitünk igazságaiban s megtudta tőle, hogy a hurón misszióban már előkészítették őt a szent kereszt-

ség föl vételére. Így hát megkeresztelte s mindketten boldogok voltak. Az irokézek azután folytatták kínzásait s a foglyot elevenen megsütötték. Fejét a páter lábai elé dobták s gúnyolódva kiálták: „Mit használt neki a te bűvészeted?”

Végre június 19-én egy tanácsgyűlésen elhatározták az irokézek, hogy a „feketeruhást” nem fogják elégetni. Néhány porcellángyöngyért eladták egy öreg asszonynak, aki őt fiával együtt Fort Arangeba küldte, ahol egypár hollandiban még volt annyi emberség, hogy a szegény megnyomorított hithirdetőt kiváltotta, felöltöztette és New-Amsterdamba (New-York) küldötte. Onnét 1644 augusztus 31-én még egy levelet írt a P. Generálisnak s ehhez mellékelte az előbbit is, melyet az irokézeknél vízben feloldott puska porral írt. Még sok veszélyen és fáradságon kellett tengeri útja alatt átesnie, míg végre november 15-én Franciaország partjaira érkezett. De csak rövid ideig maradt itt. Lángoló apostoli buzgalma ismét oda vonzotta őt, hol a halhatatlan lelkek üdveért már annyit szenvedett.

1645-ben már megint Új-Franciaországban találjuk. Nagy hírneve, mindenütt megelőzte őt s még a pogányok is mint rettenthetetlen hőst tisztelték, miután ők az erénynek netovábbját a szenvedések és kínok férfias elviselésében látják.

Panaszi Pázmány Péter

bíboros, esztergomi érsek.

Ama nagy férfiak közt, kiknek nagy szellemén és jellemén a gondviselés intézkedése folytán az Egyházat pusztító viharok legalább némileg megtörtek, kiváló helyet foglal el hazánk egyházának azon főpapja, kit joggal nevezünk Szent István után a magyar egyház második szervezőjének, alkotójának. E kiváló főpap Pázmány Péter bíboros, esztergomi érsek.

I.

Magyarország Pázmány fellépése idején. Pázmány ifjúsága és rendi működése.

Hazánk a mohácsi vész óta politikailag, az utána következő években pedig valláserkölcstelenül is leírhatatlanul szomorú helyzetbe jutott. Területének nagy része a törököt uralta. Mohácsnál elhullt a nemzet színe-java, a főpapok odavesztek; az országnak csak négy püspöke maradt. Az egyházi javak vagy török kézre vagy hatalmaskodó főurak birtokába kerültek. Az iskolák, nevelőintézmények, szerzetesházak, a tudomány és vallásosság e csarnokai a hosszú, véres zavarok között és utánuk elenyésztek. Hallatlan paphiány következtében a nép lelkipásztorok nélkül maradt, elvadult, minden csábításra és izgatásra fogékony lett s könnyű volt őt nyíltan vagy alakoskodással, akár akarata ellenére is az új hit zászlaja alá vezetni; főleg mióta a hatalmaskodó főurak az egyházi javakat lefoglalván, a nép megnyugtatóására külföldi főiskolákon képzett protestáns prédikátorokat állítottak a nép lelkipásztorai helyébe.

Szerencsétlenségre ugyanekkor állottak be a trónért való pártküzdelmek is; a Habsburg-dinasztia hiveivel az úgynevezett nemzeti párt állott szemben, mely két részre szakította az országot s testvérháborúkba keverte akkor, mikor mindenekelőtt a közös főellenség, a török tette a nemzet fennmaradását kétértelművé.

Az úgynevezett nemzeti párt a katolikus Habsburg-párttal szemben a protestáns vallást írta zászlajára, ami által e vallás nagy népszerűsége s ennek révén virágzásra jutott, főleg azért is, mert istentiszteletén kizárólag a hazai nyelvet használta. Az urak közül sokakat az egyházi javakon kívül a nemzeti eszme ezen összefűzése az új vallással vont el az ősi hittől; az urak pedig a köznép ezreit vonták magukkal, úgy hogy csakhamar az ország nagy része az új hitet vallotta, éppen nem erkölcsi vagy vallási szempontok miatt,

hanem politikai és egyéb emberi okoknál fogva. A XVI. század vége felé az ország legtekintélyesebb családjai: az Esterházyak, Thurzók, Batthyányiak, Illésházyak, Nádasdyak, Forgáchok, Bánffyak, Révayak stb. lelkes bajnokaivá lettek az új vallásnak, sőt némely helyeken, mint pl. Erdélyben, a katolikusokat már csak alig tűrték meg.

Ilyen volt Magyarország képe, midőn ama férfiú fellépett, kinek gondviselészerű szereplését szemügyre venni szándékozunk.

Pázmány Péter működésének éppen azon körülmény biztosított sikert, hogy ugyanazon fegyverekkel támadta meg a protestantizmust, melyekkel az a katolikus egyház ellen küzdött s melynek diadalait köszönhette. E fegyverek: a sajtó, az iskola s a szószék voltak, úgyszintén a magasabb hivatalok felhasználása. Pázmány is éppen a sajtó útján, a szószéken s a katolikus magyar iskolaügy újjáteremtése által fejtette ki bámulatos tevékenységét, s hozzá az ország egyik legelőkelőbb hivatalára lépven, az egész országra kiterjesztette újjáalkotó hatását, s az egész országban mindenfelé hatalmas gátat vetett mind az elharapódzott vallási szakadásnak, mind pedig az erkölcsi züllésnek. Emellett azonban mint hazafi és államférfiú is jelentékeny szerepet játszott, midőn a pártviszályokat lehetőség szerint elsimitva, évtizedeken át fenntartotta a békét az egyes pártok között.

1570-ben, október 4-én született Nagyváradon ősrégi magyar családból. Atyja, Miklós, Bihar vármegye alispánja és Panasz helység birtokosa volt, anyja Majsay Margit (Karácsonyi János szerint), hasonlóképp ősi magyar nemes családnak sarja. Pázmány mindkét szülője kálvinista volt, akik a kálvinizmus tiszántúli terjedésekor hagyták el őseik katolikus hitét, Pázmány Péter születése előtt alig másfél évtizeddel.

Kálvinista vallásuk azonban nem akadályozta őket abban, hogy Pétert 13 éves korában a kolozsvári Jézus-társasági atyák vezetésére ne bízzák. Ezek Báthory István meghívására települtek meg Erdélyben s tan-

II.

Pázmány irodalmi fellépése és első vitái.

A következő évben Pázmány már tollával is lépett a küzdőterre. Az ellenfél Luther példája szerint mindenekelőtt éppen a sajtót igyekezett hatalmába keríteni. Magyarországon Pázmány fellépéséig 10—15 jelentéktelen katolikus munkával szemben 50—60 protestáns hittudományi mű jelent meg. Pázmány irodalmi fellépésére tehát ugyancsak szükség volt.

1602-ben *Magyari István* protestáns prédikátor ily című művet tett közzé: „Az országokban való romlásoknak okairól és azokból való megszabadulásnak jó módjairól, mostan újonnan irattatott és sok bölcs embereknek írásokból szereztetett hasznos könyvecske”. Ebben a műben Magyari két dolgot bizonyítgat: azt, hogy az országok pusztulásának a különféle nemű bálványimádás és eretnokség a főoka, s hogy Magyarország bajait is a katolikus vallás bálványimádása okozza.

E második botor állítás cáfolatául írta meg Pázmány első magyar művét: a *Felelet*-et Magyarinak.

Már e feleletében is feltűnik önérzetes hangja és biztos érvelése, mely az álokoskodást szálaira tépi és a mögöttük rejlő célzatos szándékot leálcázza és nevetségessé teszi.

Magyari például a katolikusok azon ellenvetése ellen is próbál védekezni, hogy ha az Egyház a századok folyamán megtévedt volna, nem teljesült volna be Krisztus azon ígérete, hogy az Egyházzal marad „mindennap a világ végezetéig”. Magyari hangsúlyozza, hogy a római egyház elfajulása idején is fennállott Krisztus igaz Egyháza szórványosan: az egyházatyák, pápák és régi császárok némelyikében; vagy legalább a Jovinianus, a valdiak, Wicleff és Hus híveiben, vagy ha talán ezek sem voltak igaz hiten, az anyaszentegyház a megkeresztelt ártatlan gyermekekből állt; s végre is, úgymond, Istennek minden idő-

ben voltak titkos elrejtett szentjei, kik teljes szívvel szolgálták az Urat.

Pázmány ezt az okoskodást figyelemreméltó hasonlattal teszi nevetségessé. „Jut eszembe — úgymond — egy száznak históriája, ki, mikor hadból megjöve, kérkednék, hogy ő száz törököt vágott volna le; mondák neki: hadd alább, jó szász. És ő viszontag: ha száz nem volt is, vagyon ötven. De addig mondták neki: hadd alább, jó szász, hogy csak egyre juta. Végre azt mondta, hogy az erdön által futván, az kópját hátrattartotta és azt bizonytal tudja, hogy erősen suhogott az kópja és valami bele is ütközött, alítja (sejti), hogy török volt. Szintén úgy cselekszik a mi szászunk, Hunnius is (kitől Magyarai amaz okoskodást átvette). Legelőször igen fönn kezdi, a szentatyákat emlegeti, végre még a bölcsőbeli gyermekecskével megelégednék. Minden oltalmát és bizodalját a pólyába helyeztetni, az ártatlanokra bízta az ő hite oltalmát. De ezektől is elhagyatván, oly tanut hoz, kit soha senki sem látott, sem hallott, sem eszmélt; hanem ha Hunnius a saxóniai tömérdek ser után homályos álmában látta volna ezeket.”

Magyarai továbbá azt állítja, hogy a legrégebbi pápák és az első zsinatok tanításai teljesen megegyeznek az ő hitükkel a katolikusok tanítása ellen. Ez állítás bizonyosságául azonban egy szót sem hoz fel. Pázmány is beéri tehát azzal, hogy rövidesen visszautasítja a merő koholmányt: „Sohasem láttalak téged — írja Magyarinak —, de azt alítom (gyanítom), igen fekete ábrázatú ember vagy; akármit is pirulás nélkül ki-mondhatsz”.

Aztán erőteljesen cáfolja Magyarai érveléseit; a vádakkal szemben pedig, melyekkel az a katolikus egyház szolgálira támad, Luther, Kálvin és Beza köztudomású erkölcsi feslettségét állítja pellengérré. A nyilvánvaló ferdítéseket a kor szokásához képest kímélet nélkül megbélyegzi. „A szentelt víz és eledel felől — írja — oly hazugságokat mondasz, melyekért méltó volnál, hogy karácsony másodnapján torkig ülnél a

szentelt vízben és húsvétól fogva pünkösdig csak koscsnyát ennél: talán a hazug ördögöt elűzhetnők téled."

Játszva tépi szét az álokoskodások és logikai szemfényvesztések szövedékét. Az igaz hitnek — mondá Magyar — biztosnak kell lennie. A pápisták azonban nem biztosak az ő üdvösségükről, nincs tehát nekik igaz hitük. „Szintolyan ez az argumentum, feleli rá Pázmány, mintha én így okoskodnám: Az igaz hitnek bizonyosnak kell lennie. De Magyar nem hiszi bizonyosan, hogy ő a pokolnak alsó fenekére vették. Nincs tehát neki igaz hite."

Végre miután ellenfelének támadásait visszaverte, meg is fordítja a fegyvert s bebizonyítja, hogy az országban való veszedelmeknek éppen ellenkezőleg a protestánsok az okai. Az új hit, úgymond, meglazította az erkölcsiség fékeit; az erkölcstelenség pedig a népet sorvasztja s rájuk Isten átkát vonja le. „Azótától fogva — írja — még csak a tíz esztendős gyermek is több latorságot és gonoszságot követ el, hogysen ez előtt a negyven esztendős ember." Majd hozzát teszi: „De jól értem, mit akarsz mondani. Azt akarod jelenteni, hogy a ti hitetek szinte úgy támogatja a romlandó Magyarország bástyáit, mint a megszállott vár bástyáit az ágyúgolyóbisok".

Pázmány ezen első irodalmi fellépését sűrű egymásutánban követték többi hitvitázó iratai. 1605-ben adta ki a protestantizmus tanainak és létjogának rendszeres cáfolatát e címmel: „*A mostani tudományok hamisságának tíz nyilvánvaló bizonyága*". „Magyar nemzete iránti szeretetből" írta, főkép az eltévelyedettek számára, meg lévén győződve róla, hogy legtöbben csak azért szidalmazták a katolikus vallást, mert helyesen nem ismerik. A tíz bizonyág nem mind elméleti jellegű; a gyakorlatias irányú író például tizedik érvül Luther és követőinek azon kijelentéseit is felhozza, melyekkel saját tanaikat és fellépésüket kárhoztatják s a hitújítás rossz következményeit panaszkodva ismerik el, komolyan megbánva, hogy tanítani kezdtek.

Ugyanekkor lefordította Pázmány Kempis Tamás-

nak világszerte ismert művét: „*Krisztus követéséről*”. Mint fordító, a zamatos, magyaros nyelvezetet tartotta főfeladatának. Az előszóban maga mondja: „Igyekeztem azon, hogy a deák betűnek értelmét híven magyaráznám, a szólásnak módját pedig úgy ejteném, hogy ne láttatnék deákból csigázott homályossággal repedezettnek, hanem oly kedvesen folya, mintha először magyar embertől, magyarul iratott volna”. 1606-ban „*Keresztény imádságos könyvét*” bocsátotta közre, mely hézagpótlónak bizonyult. Oly sokoldalú szükségletnek felelt meg, hogy első kiadásai azonnal elfogytak. Népünk pedig mai napig is szeretettel használja a „Pázmány Péter imádságos könyvét”. Még a protestánsok is megkedvelték; sőt „egy csekély indulattól elragadtatott eperjesi prédikátor a maga nevével nagy részét kinyomatá Bártfán”, írja Pázmány maga; de a plágiumért nemcsak meg nem haragudott, hanem szándéka volt még meg is köszönni a prédikátor fáradságát; csak akkor emelt óvást, midőn megtudta, hogy a könyvet a protestáns átíró több helyen megcsonkította, sőt meghamisította.

Időközben, 1607-ben Forgách püspök esztergomi érsekké lépett elő, s mint ilyen kieszközölte, hogy Pázmány tanári hivatalától felmentessék s teljesen hazájának szentelhesse tehetségét. Az érsek a maga közvetlen közelébe rendelte s gyakran élt tanácsával. Pázmány az érsek udvarában megismerkedhetett az egész ország valláserkölcsei és politikai állapotával.

1608-ban az országgyűlésen is résztvett, valószínűleg mint a turóci prépostság képviselője, mely akkor a jezsuiták birtoka volt. Az országgyűlésen a protestáns rendek a jezsuiták száműzetését követelték. Rendjének Pázmány kelt védelmére. Védőiratot szerkesztett, melyben erős logikával és nagy bátorsággal vetette szemükre a Jézustársaság ellenségeinek, hogy vizsgálódás, kihallgatás és meggyőzés helyett a törvényt megszegő jogi eljárás mellőzésével akarnak megszabadulni azoktól, akikre semmi bűntényt sem bírnak rábizonyítani. Felemlíti azt is, hogy a rend tagjai közül

sokan nemesi, sőt főúri családokból származnak. Ezeket az ország ősi törvényei értelmében még a király sem számúzheti törvényes kihallgatás nélkül. „Mindenesetre én magam — teszi hozzá — támaszkodva ezen szabadságra, Isten és a király, az ország és az egész világ előtt óvást teszek és kijelentem, hogy ezen pontban hajszálnyira sem fogok eltérni nemesi jogaimtól és míg élek, ezt az országot el nem hagyom, míg törvényesen el nem ítéltetem.” — Pázmány szavai azonban ezúttal a pusztában hangzottak el s az országgyűlés határozatot alkotott, mely a jezsuitáktól az ingatlan javak birtokjogát elvette.

Több eredményt ért el Pázmány mint hitszónok. Mióta a tanári pályáról lelépett, bejárta az ország egyes részeit, hogy tanításával az Egyház elpártolt gyermekeit visszatérítse. Fáradozásait fényes siker koronázta: néhány év alatt állítólag harmincnál több főrangú magyar családot nyert meg a katolikus vallásnak a hozzájuk tartozó jobbágysággal együtt. Nagyrészt Pázmány érdeme *Veresmarti Mihály* kálvinista prédikátor megtérése is, ki később mint katolikus pap és író kitűnt buzgóságával és serény működésével.

III.

Pázmány irodalmi harca Alvinczivel.

1609-ben Pázmány három újabb hitvitázó iratot bocsátott közzé. Ezeket részben Alvinczi Péter, kassai prédikátor ellen intézte, mint aki egyházi beszédeiben heves támadásokat szokott intézni a katolikus Egyház és tagjai ellen. Hogy ezzel szemben miért és mennyiben tartotta kötelességének az irodalmi harcot és e harcban mely szempontoktól indítatva ereszkedett le az akkori hitvitázó irodalomnak gyakran személyeskedő irányához és nem mindig választékos hangjához, azt élénk szavakkal fejt ki egyik idevágó műve előszavában.

„Szent Ágoston — úgymond — egy Faustus nevű manicheusról beszéli, hogy az ő mézzel folyó édes

beszédének csácsogásával veszedelmes tör volt, melyel az ördög sok lelkeket pórázon hordozott s kötve tartott. De mikor ötet szóra fogván, kérdezgetéseivel sürgetné, egyebet cifra beszédeknel nem találta benne. Majd aligha szinte így nem jártam én is — így folytatja Pázmány — egy dagályos kálvinista prédikátorral, kinek mély tudományáról, hegyes elméjéről, frissen felkendőztetett s fodorgattatott szós voltáról cserdült valami vékony hírecske füleimbe; szánakoztam is, hogy az Istennek szép ajándékot maga és egyebek lelke kárhózatára fordítja. Végre barátimtól esék hallanom, hogy a jámbor fölöttébb megtágítván nyelve zaboláját, a régi igaz keresztények hátán akar nyargalni és minket fejenként bálványozókká, hittel kötött fogadásoknak fölbontójává akar tenni. Noha pedig azoktól értettem vala, kik tudták erkölcsét, hogy mint egy ért kilishez óva kell hozzá nyúlni, hogy meg ne sértessék; mindazáltal jobbnak alítám, hogy neki fájjon, hogysem magunkon hagyjuk az ő mosdatlan nyelvével reánk okádott mocskokat. Azért segítségül híván a Szent Istent, feltők vele és kiszállék ellene. Nem akarám pedig kirekesztenem írásomból az ő tőle reánk kérődött büdös gyalázatoknak szapulását. Sőt valami részből alkalmasban rendelvén írásomat, a keresztények eleiben vetém igaz ügyemet, hogy lélek szerint megítélhessék azoknak orcátlanságukat, kik ily temérdek találmányokkal igyekeznek terhelni a mi igaz vallásunkat. Ha Alvincziben szerezcent szappanozok is, mikor az igazat eleiben rakosgatom, de reméllem, hogy foganatos leszen *egyebekben* az Istennek szava. Mint-hogy pedig kálvinista prédikátor nevére írtam ezeket, a levélírónak személyéhez szabván magamat, *néha kedvem ellen is az ő szólásuknak pompájára kellett bocsátkoznom*, kit tudom gonoszra nem magyaráz a kegyes olvasó."

Az Alvinczihez intézett „öt szép levél” nagy hatással volt a protestánsokra; Alvinczi maga nemcsak keményen felbőszült, hanem a protestáns főurakat biztatta, hogy akár országos hadakkal, megyéستül támad-

janak „ez Isten ellen keresztény vallásunkat káromló gonosz ember” meglakoltatására. Irt is feleletül gyűlölettől izzó munkát e címen. „Egy tetetes, neve-vesztett Pápista embertől, S. T. D. P. P.-től küldetett színes öt levelekre rendszerint való *Felelet* Alvinczi Pétertől, a kassai magyar Ecclesia lelki pásztorától”. Pázmány a *Feleletet* nem hagyta viszontfelelet nélkül. Csakhamar megjelent tőle az „*Alvinczi Péternek sok tétovázó keringésekkel és cégéres gyalázatokkal felhámozott Feleletinek rövid és keresztény szelídséggel való megrostálása.*” Noha — írja benne Alvincziről — arra nem néztem, hogy egyféle állatra nem jó hájat kenni, hanem ötet érdeme fölött is mindenütt tisztességgel neveztem; tudván, hogy szép szónak szárnya nem szegik: de mégis, hogy ím kifogták a délcegből bátyánkat és szájába vetették zaboláját, csuda mely igen orrában dagáll: és nem magára vete, hogy nyersét ett s meg nem emészthette, hanem mosdatlan kézzel és körmös ujjal kapa hozzám, cifra fortélyokkal és hajadon pór szitkokkal támada ellenem... Az első két levélre íra valamit: a többinek megrázogatására jövendőre köté magát. De mivelhogy az agg szó szerint, egyféle állatnak sem jó az első kölyke, igen csekély tudománnyal, vékony értelemmel és gondatlan csácsozással vivé véghez a *Feleletet*. És noha elsőbben mőhón nyúla a dolgához, azt állítván, hogy lágy körtébe harap: de fogatörésével érezvén, hogy barack-magra talált, békét hagyta a többi leveleknek; azaz megismerteté, hogy rossz pora volt és nem mindjárt bugygyan, mihelyt párállik a prédikátor uraimék pattantyúja.”

A tárgyalás folyamán diadalmasan mutat rá Alvinczi nagyhangú fejtegetéseinek tartalmi ürességére s ellenfele tehetetlenségére. Mivel, úgymond, „ebben a nyomorult *Feleletben* igen mellestzi Alvinczink a madarat, melynek röpülését távol látja; és drágán árulja a medvebört, maga (noha) a medvéjét sem látta, azaz triumphál, mintha immár a pápától elvonta volna a Szent Péter kulcsát, nekem pedig hátra kötötte volna

kezemet és tömlőcében, kalodában tartana: — annak-
okáért, hogy meg ne zabállanék a felelettelből szár-
mazott kevélységben, én is hamar inában lök (levék)
s megismertetem, hogy nálunk is sóval sóznak.”

Alvinczi azonban nem hagyta abba a vitát. 1613-
ban kiadta németből fordított „*Lelki orvosság*”-át,
melyre Pázmány „*Kálvinista Tükör*” című feleletében
azonnal „három csontos, tetemes hazugságot” bizonyí-
tott rá. Első hazugság — írja — az, hogy a könyv-
koholó jezsuiták tagadják, hogy ők a meghalt szen-
teket segítségül hívják. Tisztesség vesztésére kötelezi
azt, aki ezt fecsegte, hogy jegyezze föl, mely jezsuita,
micsoda könyvében tagadja ezt...

Alvinczi a „Tükörrel” a maga „*Tükrét*” állította
szembe, mely azonban nagyrészt Pázmány szavainak
és mondatainak elferdítésével éri be és személyes gya-
lázkodásokban és sértegetésekben csúcsosodik ki. Ab-
ban szellemeskedik, hogy „Pázmány” „németül hízlalt
disznót jegyez” és „útálatos, kimondhatatlan rút szit-
kokal mardossa nevét”, végül pedig fogadást tesz, hogy
Pázmánnyal soha többé „nem mocskolódik”. Pázmány,
bár éppen ekkor közvetlenül római útja előtt állt,
melyre Forgách bíboros megbízásából 1614 végén ké-
szült, röviden mégis megfelelt a támadásra. Szemére
vetette Alvinczinek, „hogy nem illendő morgásokkal
akarja az ellene való harcolástól elidegeníteni”. De
kész minden szitkot eltűrni és nem engedi magát az
igaz ügy védelmezésétől elriasztani. Alvinczi fogadá-
sával szemben nem minden gúny nélkül megjegyzi:
„Soha éntőlem olyan ígéretet nem hallasz, Alvinczi,
amineműt te fogadsz Tükrödben, hogy ezután többet
veletek nem mocskolódom”. Előadja munkájának fel-
adatát. „Én a te sok hiábavaló szószaporításodnak tara-
farait és nyálás szitkaidnak zápor-esését fül mellől bo-
csátom. A dolognak velejét ami illeti, ahhoz szólok és
rend szerint a te nyalábodnak polyvás szalmáját az
igazságnak acéltükörével fölperzselem.”

Alvinczi munkájának főeleme a szenvedélyes szit-
kozódás és a kérdéses tárgyak hallatlanul tudományta-

lan összezavarása lévén, Pázmány ezen kemény, de az akkori írásmódhoz képest még elég kíméletes szemrehányással él: „Alvinczi Péter, jó tanácsot adok; másszor ha írni akarsz, elsőbben is egy kis helleborussal megtisztítsad az agyad velejét, . . . semmi bölcseség nem fér az agyadba”. S tovább: „Aminemű toldalékot írtál könyved után Alvinczi, az immár bezzeg nem emberség tőled . . . Hogy hozzád illendő piszkos szitkokkal kezdesz viaskodni, az már fölöttébb nagyon. Mindazáltal azért sem neheztelek reád, hagymázban vagy, ha fölverődöl, magad is szégyenleni fogod parasztságodat . . . Azért írod, hogy az én nevem németül hizlalt disznót jegyez . . . De megbocsásson disznóságod (kénytelenítesz embertelenségeddel, hogy így szóljak, ki ez előtt téged érdemed fölött becsültelek a magam emberiségemért); magadnak tartsd meg ártányságodat, az én nevem Pázmány, nem Pasman”. Hogy megmutassa, hogy gúny dolgában sem áll Alvinczi mögött, még gúnyverset is közöl Alvincziről, de hozzáteszi: „Nem mondom mind ki, ami eszembe jut, *mert magamat megbecsülöm; nem a te igazságodat nézem, hanem barátságosan intlek: ne kövesd elmédet, mely csak a szitkokra és ész nélkül való fecsegésre hajlik, hanem írj emberül. Szólj a dolghoz, ne tétovázz mint a róka, és meglátod, hogy válaszod leszen.* Ha intésemnek nem engedsz, meglátod, mit nyersz vele. Adjon Isten észt és emberséget fejedre”.

Elutazása miatt a felelet kiadását Pázmány a szellemes, bár egyénileg nem éppen kifogástalan Balásfy Tamás, későbbi boszniai püspökre, barátjára bízta. Ez a maga részéről Pázmányról néhány dicsőítő szót toldott a műhöz. „Elment a nagy férfiú — írja —, . . . aki téged (Alvinczi) egynehányszor megsuprikált . . . (de) a vesszőt mind el nem vitte, elég nagyon még itthon is.” Majd folytatja: „Jobb, Alvinczi, magadba betérned, rövid lepled kívül lábad nem nyujtanod, kudarcot mondanod, vagy falt vakarnod, hogy sem ujjat vonnod, avagy Pázmány ellen fejedet falba verned. Tudod, hogy ez immár sokakat leültetett, mert nem fővényen, sem

nem légen tanulta az építést, mint te, hanem a Szentírásnak kimozdíthatatlan köszikláján. Jut-e eszedbe, hogy kik előbb s kik utóbb írkálgatának iminnet, amonnan, egynehányan... a római igaz hitnek fényessége ellen valami gyermeki és kákombák dolgokat, kit magyarul s kit pedig konyhapoklokhoz illendő deáknnyelven: megkocá a körmüket a papiros, de inkább a lélekvesztegetésért ugyanezen Pázmány Péter. Gyarmati Miklós mellett (ki ellen Pázmány egy vitairatát intézte) senki pennát nem foga; Magyar István mindjárt hallgata; Eszterházy Tamás meg sem mere moccanni ellene, a zsolnai (protestáns szervezkedő) gyülekezet nem hánykódek többé az ő írásival... Ma nem tudom, honnan vette elő magát egy kormos tudatlan ember valami romladozott és rosszul tatarozott pörölllyel a bányák felől, annak is markában szakasztá nyelét s a vasával barackmagot töre a homlokán, azaz oly erős feleleteket és argumentumokat vete fejéhez, hogy azóta elszédült s nem érkeze fővel az írásra... Tanácsom ez: ... alázd meg magadat az Isten, az igazság, a világ és Pázmány előtt... Mestered, ím, jó vagyon, csak te lennél jó tanítvány”.

IV.

Pázmány főműve: a „Kalauz”.

Eddigi, többnyire alkalmi természetű iratai után végre 1613-ban Pázmány kiadta főművét, a korszakalkotó „Hodoegus: vagy Isteni Igazságra vezérlő Kalauz”-t.

Ez az irodalmunkban mai napig páratlan mű, a tudományosság, kifejezési erő és tőszyökeres nyelv e halhatatlan remeke, rendszeres foglalata a katolikus keresztény hitvallás védelmének a hitetlenség és főleg a Pázmány-korabeli hitújítók támadásai ellenében. Oly népies, keresetlen és természetes a hangja, hogy mindenki könnyen megértheti s emellett a bölcseleti gondolkodás és mély hittudományi képzettség oly fegyvereivel dolgozik, melyeket gyáván elkerülni lehet-

séges volt ugyan, megtompítani azonban vagy visszafordítani mai napig lehetetlenségnek, hiú erőlködésnek, kárbavesztett igyekezetnek bizonyult.

Célját így fejtí ki az előszóban:

„Mivel nekünk a Krisztus juhái oltalmára rendelt személyeknek, nem bőrünkben, hanem lelkünkben jár, hogy az igazság mellett kitámadjunk, az isteni tudományért bajt álljunk; a báránybőrrel bélelt farkasok ellen mind nyelvünkkel, mind szeges írásinkkal vitézkedünk: — én is egyházi hivatalomnak hűségéhez illendő kötelességemet szemem előtt viselvén, noha sem elmémben, sem csekély és fogyatkozott tudományomban nem bizakodom, de az igazságnak győzhetetlen oszlopához és a jó ügynek mozdíthatlan erősségéhez támaszkodván, az igazság oltalmáért kiszállok: hogy az ellenük támasztott sok hamis fondorlásokat és káromló nyelveskedéseket, amennyire Isten tudnom adja, megfojtsam és a régi igazságtól elszakadt találmányok alkalmatlanságát szem és világ eleiben terjesszem”.

A Kalauz, melyet tévesen tartottak Bellarmin világ-hírű hitvédelmi munkája utánzásának, teljesen eredeti és önálló munka, sőt amattól több tekintetben előnyösen különbözik. 14 könyvre oszlik s ezek ismét több, logikus rendbe osztott részre szakadnak; a könyv áttekinthetősége éppen Pázmány kiváló logikai erejének következtében a kérdések tömege és különféle-sége dacára is könnyű és világos.

Pázmány e főművében nemcsak a katolikus vallás igaz voltának, hanem saját lángelméjének is örök értékű emlékét alapította meg. Bámulatos az az olvasottság, az a tájékozottság az ó-klasszikai irodalomban és történetben, valamint az akkori hittudomány egész világirodalmában egyaránt s az a biztos jártasság, melylyel a szentatyákat, az egyházi zsinatok ősi végzéseit és döntéseit, valamint a Szentírás legkülönfélébb részeit ismeri és alkalmazza; de még bámulandóbb benne az a minden álokoskodást, fogalomzavart és rendszertelenséget kizáró vaslogika, a kristálynál és napvilág-

nál tisztább gondolatmenet, mely könyvének minden lapján, lapjainak úgyszólván minden során megnyilatkozik. Érveivel gyakran 3—4, néha egyszerre 10—15 különféle szempontból kiindulva, igazolja be állításait és ugyanannyi oldalról egyszerre támadja ellenfelét. Cáfolásainak boncolókése izzé-porrá vág minden ellenvetést.

Legszívesebben saját szavaikból és saját irataikból cáfolja a protestánsokat s vagy ellentmondásaikat leplezi le, vagy gondolataikat „ad absurdum” — képzelenségre — fűzve, tovább vezeti le a belőlük folyó következtetéseket.

Csak egy-két példát idézünk szemelvényül.

A hitújítók többek közt elvül állították fel, hogy ami nincs benne világosan a Szentírásban, azt nem kell hinni. Pázmány felkapja e gondolatot s így fűzi tovább az ellenfél okoskodását: Ha ez áll, akkor „azt sem kell hinnem, hogy ezeket a könyveket, melyeket a Bibliában Szent Pál és a többi apostolok neve alatt olvasok, valóságosan azok az apostolok írták, akiknek nevét eleikbe függesztik és nem más valaki az ő nevükkel. Ennek fölötté ahhoz sem ragaszkodhatom erős hittel, hogy ezeket a könyveket a Szentlélek oktatásából és vezérléséből írták; hogy épen s minden idegen konkoly nélkül úgy maradtak minden részükben, amint először írták és senki semmit hozzájuk nem toldozott, senki belőlük valamit el nem lopott. Mert egy könyv sincs a Bibliában, melyről nevezett szerint ezek írva találtatnának”. Ugyanezen alapelv értelmében Luthernek és Kálvinnak is a Szentírásból kellene kimutatniok, hogy ők csakugyan Istentől rendelt hittanítók; ami, úgymond, főleg azért is nehéz dolog volna, mert hiszen Luther és Kálvin maguk is sokban ellenkeznek egymással.

Kimutatja, hogy az isteni kinyilatkoztatás rendes ismertetőjelei a csodák. Az újítók tanát pedig csodákkal nem erősítette meg az Isten. Erasmus csodálja, úgymond, hogy az apostolok annyi csodatételük dacára is csak oly nehezen leltek a pogányoknál hitelt; nem

természetes-e hát, hogy okos ember nem hajlandó isteni kinyilatkoztatást látni oly tanokban, melyeket rendkívüli jelenségek által nem erősített meg az ég? „Az újítók pedig — mondja Pázmány — soha csak egyetlenegy sánta lovat sem tudtak meggyógyítani; mégis azt akarják, hogy az ő tanításuk után vakul és szembekötve rohanjanak valamennyien.”

Vagy talán abban kell-e az új hitek csodáit keresni, hogy oly gyorsan terjedtek el mindenfelé? Ez csak úgy volna csoda, úgymond, ha nehéz dologgal, áldozattal járt volna; így azonban csak természetes okoknál fogva terjedt el oly rohamosan. Egyébként az Arius vagy Mohamed hite is isteni eredetű volna, mert az is gyorsan elterjedt; igen ám, mert kényelmes volt s hozzá fegyverrel s erőszakkal is terjesztették. Hát a protestáns tanok mily más okokból terjedtek el oly gyorsan? Magyarországon például hadak és belső háborgások alatt csúszott be az új tan és pedig nagyrészt kincsvágyó és erkölcstelen urak által, „a testnek kívánsága és az ujságok elragadván őket”. Bezzeg, ha Luther „két vagy három negyvennapos böjtöt szerzett volna minden esztendőben, ha csak cilicium-hordozást, sok magaveszszőzést, sok adakozást, félelemben és rettegésben való életet, gyakori gyónást és minden szabadságok zabolálását, ha oly sanyarú életet és hitet kezdett volna, mint a fatalpú barátok élete, méltó volna csudára, hogy oly sokan követték. De, hogy a lágy és szabados útra oly sokan sietnek, oly nagy csuda, mintha egy nagy hegyről a követ egy kis taszítással alábocsátanád és azon csodálkoznál, hogy nagy erővel sem hagyíthatnád föl oly sebesen, amily sebesen alá jő.”

A szabad akarat tagadóival szemben beéri e megjegyzéssel: „Ama hegyes elméjű bölcs Scotus azt írja: hogy pálca alá kell fogni, aki ezt tagadja és mindaddig verni, míg azt nem mondja, hogy: ha akarjuk, megszünhetünk a veréstől. És ha panaszkodik, mentésünk lehet előtte: mert egyebet nem művelhetünk”.

Az újítók nagy része azt állította, hogy Isten parancsait megtartani lehetetlen dolog. Ezekkel szemben

csípősen jegyzi meg Pázmány: „Akarnám érteni az újtóktól, melyik parancsolatot nem tarthatják meg? azt-e, hogy hamisan ne esküdjenek? hogy ne paráználkodjanak? Lássák, hol marad tisztességük, ha fejükre azt kiáltják, hogy feleségestől, gyermekestől ezt meg nem tarthatják”. Ha pedig csak némely parancsolatok lehetetlenek, mint pl. a vétkes megkívánásról adatott tilalom, mutassák meg, hol tanítja a Szentírás, hogy kétféle törvények vannak: lehetetlenek és lehetségesek? hol választja el a Szentírás, melyik törvény lehetséges, melyik nem?

Ezen világos fejtegetések és éles dialektikai megkülönböztetések magukban is elevenné, érdekessé teszik előadását; ezt az érdekességet azonban még tetemesen fokozzák azon találó képek és hasonlatok, melyekkel a természetszerűleg szárazabb bizonyítások után tételét szemlélhetővé teszi. Miután például kimutatta, mekkora esztelenség rejlik a bűnben, mint amellyel azt bántjuk meg, akitől minden percben függünk, végül így érzékíti meg tételét: „Bizony, bizony, ha egy magas torony tetejéről egy kötélén kieresztene valaki engem és úgy tartana csüggőben; meggondolván, hogy ha elereszt, szörnyű halállal kell vesznem: nemcsak nem haragítanám, bosszantanám, akinek kezétől függ életem, de sőt alázatos kéréssel, sok kedves ígéretekkel és minden tehetséggel engesztelném. Ha azért a gyarló embert, kinek kezében vagyok életem és halálom, haragra nem merném indítani, micsoda baromság és magafeledett bolondság, ha az ellen törekedem és bűneimmel azt bosszantom, akinek segítsége nélkül lélekzetet sem vehetek?”

A kálomista Bod Péter azt írja a Kalauzról, hogy „Pázmány ebben a könyvben minden ékesszólásinak és elmés találmányinak vastag folyamatját kiöntötte az ellenkező vallásúak ellen”. Hozzátehetné volna azt is, hogy „ékesszólásán és elmés találmányain” kívül a tudományosság és logika oly erejét fejtette ki benne, melynek csak az igazság lehet forrása s mellyel megmérközni protestáns részről sem a kortársak, sem az

utódok egyetlen egyike sem tudott. Toldy Ferenc szerint a Kalauz a „mindenre kiható tudománynak, éles dialektikának s páratlanul hathatós előadásnak bámulandó műve, melynek vérnélküli diadalma tisztább és sikeresebb volt Ferdinándok 30 éves háborújánál; bár hetven éven át a legjobb protestáns elméket és azok tekintetreméltó tudományát fásasztotta.”

A Kalauz óriási hatásának legékezőbb bizony-sága a protestánsok viselkedése volt vele szemben. Itt is, ott is nekipróbálkoztak a cáfolatnak; még külföldi hitsorsosaikhoz is fordultak segítségért s az eredmény csak az volt, hogy — mint egyik ily „cáfolat” után Pázmány maga diadalmasan megjegyzi, — aki a protestánsok „cáfolásait olvassa, csak annál nagyobb hitelt ad ezután a Kalauznak, melyben ily nagy epességgel, hárman is összecimborálván, nem találtak csak egy hamiságot is.”

A Kalauz támadói tényleg inkább személyeske-désre, üres szónoki elménckedésre, sőt ferdítésekre vállakoztak, semhogy komoly, tárgyilagos vitatkozásra. Legkedveltebb argumentumaik a gúnyversek és személyes gyalázkodások voltak. Pázmány az ilyen támadókat úgy tekinti, mint „hagymázban levőket, kiket annál inkább szánunk és szelídeden gyógyítunk, minél ször-nyebben dühösödnek ellenünk”, aztán lapról-lapra haladva, rendszeresen és győzelmesen megmutatja, „hogy a morgók feleletében semmi okosság, semmi tu-domány, semmi igazság, semmi szemérmesség sem található.” Végül az igazság érdekében kéri őket, hogy ne veszekedni, hanem komolyan vitatkozni iparkod-janak. „Nem elég, hogy *morogjanak*, mert a nép söp-reje is eleget szitkozódik. Hanem ha föltették, *igaz okokkal kellene viaskodni.*”

Ő maga amint „igaz okokkal viaskodva” érte el diadalait, úgy hű maradt az észokokkal való viaskodás-hoz még akkor is, midőn ellenfelei nyilvánvalólag nem észokokkal harcoltak, hanem általános szólamokkal s tartalmilag üres és alaptalan, de annál szenvedélyesebb vádakkal támadtak rája. Így például egy támadó irat

csak ennyit tud kivetni a Kalauzon: „hogy sok helyen álmodt hüvelyez és embertelen gyermekséget beszél; hogy minden rendeket szidalmaz, kiért mindenkitől becstelenséget érdemel; hogy teli aprólékos gyermek-játékokkal”; megrója például Pázmányt, hogy a bolhá-
nak szeméről-szájáról elmélkedik, mire joggal jegyzi meg Pázmány, hogy a legcsekélyebb teremtményben is csodálhatni a Teremtőt; amint már Szent Vazul és Szent Ambrus is így cselekedtek. „Minap itt Prágában egy kivájt és fedeles kupa módjára csinált borsszemet láttam, melyben elefántcsontból csinált ötszázhet pohárka volt, mindeniknek a széle aranyozott volt. Ezen én sokkal inkább csodálkoztam, hogy sem mikor a prágai palotában száz öreg kupát láttam. Miért ne csodáljam tehát az Istennek bölcsességét, mely egy legkisebb élő állatban annyi sok külső-belső mozgásra, táplálásra, szaporodásra való tagokat formálja?”

Ha hellyel-közzel ő is elhagyja a nyugodt tárgyilagosság ösvényét, erre csak magasabb szempontoktól indítatva s úgyszólván kényszerítette szánja el magát s akkor is sokkal előkelőbb ellenfeleinél. Magyarival szemben megjegyzte: „Ha . . . néha a káromló emberhez — nehogy magát még inkább elbizsa — keményebben intézem szavamat, ezt, bevallom, kedvem ellen és nem más okból teszem, mint amiért a sebészek tűzzel és vassal szoktak az elmérgesedett sebhez nyúlni.” Jól tudja, — olvassuk más helyen, — „hogy az új tanító atyafiak igen nehéz néven veszik, mikor valaki igazat mond nekik. És akármely lágy dorgálást is szitok gyanánt vesznek. De ők amellet oly iszonyú szitkokat s káromlásokat szórnak fejünkre, hogy az emberi elme nagyobbát nem gondolhat . . . Ha pedig mi egy nehéz szót ejtünk, mindjárt füstölög sokaknak az orruk és azt akarják, hogy mint az úr emberének, nekik minden szabad legyen, mi pedig csak vállat vonítsunk.”

Pázmány nagyrészen annak köszönhetette vitairatainak sikerét, hogy ellenfeleinek hadi cselofságait éles szemmel felismerte s leleplezte. Főleg három rendszeres csalárdságot vet szemükre. Az első az, hogy ha

bizonyításuk két lényeges része: a fő- és altétel közül az egyik igaz, a másik hamis, akkor óriási hévvel bizonyítgatják váltig azt, ami amúgy is kétségtelen s ezzel megtévesztik a gyanútlan olvasót; — a másikat, a kétségest pedig vagy teljesen mellőzik, vagy ügyes fordulattal gyorsan átsiklanak rajta; a következtetésbe pedig szépen becsempészik, mint a főtétel folyományát.

Másodszor, úgymond, tömérdek oly állítást fognak rá a katolikus írókra, amelyekről azok sohasem álmodtak s bizonyítanak olyan idézetekkel, melyek az idézett íróknál egyszerűen nem fordulnak elő. Pázmányt ez az alácsúsztató eljárás keserű gúnyra indítja. „Akár akarjuk, akár nem, de ugyan *el kell hinnünk, hogy nem azt hisszük, amit hiszünk*, hanem amit a Luther-kiáltók arányoznak alkalmasbna a gyalázatra.” — A protestánsok ráfogták Pázmányra, hogy csonkítva idézi a Szentírást és egyházatyákat, de a vádat egyes helyek idézésével bebizonyítani nem tudták; viszont éppen Pázmánynak sikerült rájuk bizonyítania, hogy olyasmit idéztek a Szentírásból, aminek abban a jelzett helyen nyoma sincs. Megpróbálkoztak ellenfelei azzal is, hogy Pázmány szavait megcsonkítva, az összefüggés szervezetéből kiszakítva, idézeteit saját állításaiként adva vissza, tegyék gyűlöletessé. Ilyenkor Pázmány sem kímélte a kemény szót e nemtelen eljárás megbélyegzésére. Így pl. szemére lobbantották a Kalauznak, hogy a Luther-féle úrvacsora vételére az olyan embert mondja a legalkalmasabbnak, „ki oly részeg korában járna a coenához (úrvacsorához), hogy a pohár fölhajtása után arcul okádná miniszter uramat (a lelkészt).” Pázmány valóban mondta ezt, de éppen nem mint a maga állítását, hanem *Luthert magát* beszéltetve, mint akinek tételei valóban ezen izléstelen következtetésre vezetnek. Ha tehát a protestánsok megbotránkoztak rajta, csak saját vezérükre vessenek benne. „*Luther írja*, — így felel Pázmány, — hogy az ember akkor vagy legjobb készüllettel az úr vacsorájához, mikor legrosszabbul készült ehhez. Ebből mondám követ-

kezetni azt . . . (De) ha te (t. i. a protestáns vitázó, Zvonarics) még annál rosszabb készüléket tudsz gondolni, ámbár azzal menjetek vacsorátokra. — Bezzeg ha efféle, ha oly soványan és csak magam fejből írnék, mint ti előállítjátok, magam tennék törvényt ellenem. De ti álnokságtok és a szegény község bámítására való cigányságtok, hogy az én mondásimnak sem elejét, sem bizonyágit nem meritek említeni. Mert ha ezt feljegyeznétek, kitetszenék farka a rókánknak."

Végre harmadik fölfogásuk az, hogy a tárgyilagos érvelést vagy egyáltalán elkerülik; vagy ahol alkalmazták is, nyilvánvaló álokoskodásokba és durva gondolkodástani hibákba keverednek. Pázmány sorra mutat rá ilyenmű hibákra is.

V.

A „Kalauz“ hatása.

Nagy volt mindkét oldalon a hatás, melyet Pázmány nagyszerű alkotása keltett.

A protestáns írók és vezérférfiak mindenképpen igyekeztek e hatást ellensúlyozni; csak egyre: a Kalauz megcáfolására nem vállalkozhattak. Mert cáfolatnak nem nevezhetők azon tartalmatlan s már rövidségüknél fogva is meg nem felelő röpiratok, melyek közt még legtöbbszörre a névtelen káломista prédikátor vitte, aki alig két ívre terjedő válaszirattal igyekezett — nem ugyan cáfolatot írni —, hanem okát adni annak, hogy miért nem felelnek a protestánsok a Kalauz „csácsogásaira"! „*Nem érdemli meg a feleletet* — ez volt főtétele, — és nem méltó, hogy letörlésére spongyát szerezzünk." Pázmány ezen olcsó kibúvót az Aesopus rókájának mentegetőzéséhez hasonlítja. A róka nem bírta elérni a fán lógó kolbászt (Aesopusnál: szőlőfűrtöt), s miután sokáig hiába kapaszkodott utána, e megvető mondással kullogott odább: „Azt hittem, kolbász, pedig csak madzag."

Tehetetlenségük érzetében a protestánsok végre lefordították a két foliáns-kötetes Kalauzt egész terje-

delmében latin nyelvre, hogy külföldön írassanak reá cáfolatot. A latin kéziratot 1617-ben felküldték Wittenbergbe, a luteránus vallás főfészkébe s felkérték az ottani híres főiskola hittudományi karát, hogy beható cáfolatot szerkesszen reá. A kar *Baldwin Frigyesre*, széniorjára, bízta a feladatot. Csaknem tíz esztendő mult el, míg Baldwin cáfoló irata elkészült s ilyképen a Kalauz ezen első egyetlen cáfolata csak 13 évvel a Kalauz megjelenése után láthatott napvilágot; akkor is beérték a latin nyelvű irattal, melynek „*Phosporus veri Catholicismi*” volt a címe.

Pázmány a 13 évig hiába várt „cáfolatra” néhány hónap alatt megírta ellencáfolatát: „*A setét hajnalcsillag után búdosó Lutheristák vezetője, mely útbaigazítja a wittenbergi Académiának Fridericus Balduinus által kibocsátott feleleteit a Kalauzra.*” Ezt a választ iratot is magyarul írta meg. „Jóllehet deákul is tudok — írja előszavában —, de mivel a Kalauzt a magyarokért magyarul írtam, annak oltalmát is magyarul akartam írni, nemzetségemnek lelki orvosságul... Ha másnak szabad a magyar könyvre deákul felelnie, engem sem tilthat, hogy magyarul ne írjak a deák könyvre.”

Baldwin hangja sokkal higgadtabb, tárgyilagosabb és tudományosabb, mint magyarországi kartársaié, — amit Pázmány is örömmel megállapít; osztatlan elismeréssel írja alá mindazt, amit a Kalauz „a kálvinisták, ariánusok, mohamedánok és más tévtanítók” ellen ír, csakis a luteránusokat fogja védelmébe. Itt aztán elhagyja a dicsérő hangot, de a tárgyilagosságot is: elferdíti Pázmány szavait s a katolikus tanokat, hamisan idézi a szentírást s untig ismétli azon vádakat, melyeket számtalanszor visszautasítottak s megcáfoltak már a katolikusok: a bálványozást, szentek imáadását, a római pápa istenítését stb. Ahol pedig Pázmány érveleseit boncolgatni iparkodik, az érvek tárgyilagos értékének megdöntése helyett szintén csak szónoki fordulatokkal és ügyvédi fogásokkal kerüli meg a tárgy lényegét. Pázmány diadalmasan mutatja ki, hogy érvei-

nek ereje érintetlen maradt s ellenválaszát diadalmas örömmérettel fejezi be.

„Legyen áldott az Úrnak szent neve, — úgymond — nemhogy valamiben meggyőzték és erőltetették volna a Kalauz bizonyosságait, de sőt azoknak kifeszeltetlen kötelékében vergődven, nyakukra fojtották és oldhatatlanokká csinálták azokat; úgy hogy a wittembergai felelet nem egyéb, hanem a Kalauzban írt igazságnak a vastagítása, az új tudományoknak (talán nem annyira az oltalmazók tudatlanságából, mint az ügynek és vallásnak fogyatkozásából) győzedelmes rontása. Azért magamról bizonyosan mondom, hogy ha lutherista volnék, megolvasván a Balduinus könyvét, katolikussá lennék; úgyannyira kitetszik a Balduinus mentegetéséből a lutherista hamisság.”

E válaszirat, mint maga a Kalauz is, csakhamar több kiadásban elfogyott; ami az akkori sajtóviszonyokat tekintve, nagy dolog volt. Pedig a protestáns lelkészek mindent megtettek, hogy a híveket Pázmány művének olvasásától visszatartsák. Pázmány ezt az eljárást is gyanúsnak tartja. „Ha — úgymond — setét este egy csaplárosnak két pint bor árát adnál és azt mondanád neki: ihon a bor ára, jó pénz, de gyertyánál meg ne nézzed: valóban nem mindjárt gyanúságba ejtenéd-e magad? Mit ítélsz tehát tanítóidról, kik nem szenvedik, hogy a mi írásunk fényességénél tanításuk megtéessék?”

Pázmány Kalauza és irodalmi munkássága a katolikus vallás újjáébredését jelentette Magyarországon. A katolikusokban fölébredtette a szunnyadó önértetet s felemelte az elhaló bizalmat. A protestánsok érezték, hogy oly ellenféllel van dolguk, akivel szemben tevőleges eredményre sohasem számíthatnak. A tárgyilagos hitviták, mint ilyenek, a Kalauzzal voltaképpen véget értek. Balásfy 1616-ban joggal írhatta: „Én jó lelkiismerettel mondom, nem tudok a magyar nemzetben egyet is, aki vagy több munkáját, vagy hasznosabban szentelte volna a Krisztus Anyaszentegyházának oltalmára írását, Pázmány Péternél; mióta a szél-

vésztevelgyéseknek fuvatagában kezdettek a farkasok utakat állani országunkban, annyira nagy hatható rivogatással tudja ez őket hurogatni, hogy immár ugyancsak igen berekedt ordításra és mintegy pattanás nélkül párálló buggyanásra juttatja őket.” — Balásfynak igaza volt: ettől fogva a magyar protestantizmus megszűnt észokokkal és érvekkal dolgozni s ehelyett inkább fegyverrel és országgyűlési pártharcokkal vitatkozott. A jezsuiták kiűzése és hasonló követelések könnyebb és egyszerűbb megoldásnak kínálkoztak, mint a tudományos vitatkozások, melyeket a Kalauz a magyar protestantizmusra nézve örökké lehetetlenekké, céltalanokká tett.

Pázmány mint író legtermékenyebb és egyúttal minden tekintetben legnagyobb magyarországi kortársai között. 34 műve közül¹ 22-t magyar nyelven írt s e művei által, hogy Toldy Ferenc szavaival éljünk, „a magyar nyelvnek nem várt, előre nem láthatott kiképzést adott. A nyelvvel grammatikai szabatossgal élt, azt kifejezések s a nép szájából vett szebbnélsebb és jelentős szólásformák és közmondásokkal gazdagította, irányának pedig oly teljességet, kerekdedséget és a bőség mellett is hathatóságot kölcsönzött, hogy méltán egy új aera szerzőjének tekintik, ki a régibb kort befejezte s újat kezdett meg... Ő a mai könyvnyelv teremtője; kevesen tudták ezt ő utána mind maig annyi eredetiséggel s egyszersmind új színnel kezelni.”

VI.

Pázmány mint érsek és Magyarország prímása. Működése a politikai téren.

Pázmánynak csakhamar alkalma akadt arra, hogy ellenfeleit a közélet harcterére is kövesse. A 17. század elején megindult politikai és vallási küzdelmekben reá

¹ Pázmány összes munkáit kiadta a budapesti Pázmány-egyetem hittudományi kara 1898-tól kezdve.

is jelentékeny szerep várákozott, melyet azonban már nem mint egyszerű szerzetes, hanem mint Magyarországság első főpapja játszott végig.

Az ország irányadó katolikus köreiben Pázmány szellemi kiválóságát, lángelméjét, tudományos műveltségét, gyakorlati ügyességét s mindenekelőtt kiváló papi jellemét már régóta felismerték és becsülték. Midőn pl. 1614-ben Pázmány Rómába utazott — többek közt azon tervvel is, hogy a szigorú karthauzi-rendbe lép át, — a magyarországi katolikus főurak közt azon aggodalmat keltette, hogy esetleg nem jön többé vissza Magyarországra; mire több főúr: gróf Erdődy Tamás, báró Esterházy Miklós, báró Horváth Gáspár, Pethe László kamarai elnök és Prainer János külön feliratokat intéztek a pápához, kérve őt, hogy Pázmányt mielőbb küldje vissza hazájába.

Pázmány 1615-ben vissza is tért Magyarországra s még ugyanazon évben, midőn Forgách Ferenc esztergomi érsek halálával az érseki szék megürült, általános volt az óhaj, hogy a lángbuzgalmú Forgách bíboros helyébe kedvelt tanácsosát, Pázmányt emelje a királyi kegy s a pápa választása, mint aki e hivatalra az egész országban a legméltóbb. V. Pál pápa alapos tudakozódás után örömmel hajlott a közóhajra, melyet a király is magáévá tett; feloldotta Pázmányt szerzetesi fogadalmaitól s ezzel elhárította a felemeltetése elé gördülő főakadályt. 1616 őszén írták alá a király és a pápa a kinevezési okiratokat: Pázmány ezzel elfoglalta az ország első főpapi székét és egyik legfőbb főúri hivatalát.

Az igénytelen szerzetes hittudós a körülmények e váratlan fordulatával az ország egyházi és állami közügyeinek egyik fontos intézőjévé lett. Ezentúl nem volt elég tollal és szónoki beszédeivel védeni egyházát és hazáját, hanem részt kellett vennie az éppen akkor országszerte dúló belső viszályok leküzdésében, a politikailag és valláséerkölcsileg annyira megtépett ország üdvének, megmentésének munkálásában. Egyik részen Bethlen mozdított meg minden követ, hogy az ország

zavaros helyzetét felhasználva, sőt a haza főellenségével, a törökökkel szövetkezve, a katolikus uralkodótól az ország kormányát magához ragadja; másrésről a király rövidlátó és önző tanácsosai az ország önállósága ellen áskálódtak s így Pázmánynak — mint Esterházy nádornak is — ugyancsak nehéz volt középen állva a közvetítő szerepet játszania s odahatnia, hogy az ország sem a török ellenség és nagyravágyó szövetségesei áskálódása folytán végleg el ne enyésszen, sem függetlenségét el ne veszítse.

Pázmány teljes meggyőződése szerint Magyarországot s abban a katolikus hitet egyaránt csak a Habsburg-ház hűségében lehetett megmenteni, főleg amióta a protestánsok a felkelés mozgalmait felekezettük ügyével azonosították s amióta nem átallottak honfitársaik ellen a törökkel is szövetkezni. E meggyőződés magyarázza meg azt, hogy Pázmány, kinek hazafias és erősen nemzeti érzületéhez kétség nem fér, II. és III. Ferdinánd királyok őszinte híve s oly buzgó támogatója volt, hogy viszont az udvar is teljes bizalommal viselkedett irányában. E bizalom tanujele volt Pázmány követi küldetése is Rómába. Ugyane meggyőződés készítette Pázmányt arra is, hogy Bethlen Gábor elbuktatásán fáradozzék, akiben amúgy sem látott mást, mint önző, lelkiismeretlen, nagyravágyó kalandort. Rákóczi Györggyel is csak akkor békélt meg, mikor megnyughatott benne, hogy hatalomvágya sem a katolikus vallást, sem Ferdinánd trónját nem fogja veszélybe sodorni.

Hogy hitbuzgalma s az uralkodóházhoz való ragaszkodása nem szorította háttérbe hazaszeretetét és nemzete függetlenségének óvó nagyrebecsülését, maga is tanúsítja s 20 évi politikai működése kezeskedik róla. Ellenségeinek rosszakaratú ráfogása, hogy Pázmány egyszer e szavakat mondta volna: Inkább lakják farkasok az országot, mint protestánsok. Pázmány maga felháborodva utasította vissza e koholmányt; amivel azonban nem akadályozhatta meg, hogy ellenségei a mai napig mindig újra és újra elő ne hozakodjanak vele.

Hazaszeretetének gyengédségére vall az is, hogy egyik művét már érsek korában Bihar vármegyének, szülőföldjének ajánlotta. „Negyven egész esztendeje leszen, — írja az előbeszédben, — mikor az Úr Isten engemet honomból, azaz őseimnek örökségéből kegyelmesen kiszólíta s egyházi állapotba választta. Soha azóta, édes nevelő hazám, feledékenységben nem volt előttem emlékezeted, sőt kívántam s kerestem abban módot, hogy velem való dajkálkodásodat hálaadó szolgálattal valami részből megköszönjem és benned lakozó atyámfiaimnak csekély értékem szerint kedveskedjem. De mód nem adatván élő nyelvem tanításával hozzád való kötelességemnek terjesztésében, hogy teljességben háládatlanul meg ne haljak, vénségemben ezzel a kis írásomnak neked ajánlásával, ha kötelességemnek eleget nem tehetek, ismertetni akarom hálaadó igyekezőmet...”

Nemzeti önérzetét és nemesi öntudatát is mindvégig megőrizte. Egy levelében így ír Thurzó nádornak: *„Én is szinte oly magyarnak tartom magamat, mint bárki más. Hazámnak, nemzetemnek becsületét, csendességet szeretem és Istentől óhajtván kérem. A nemesiségnek is privilégiumot szeretem s tehetségem szerint oltalmazom. Mert noha most a sok hadak között megaprósodott a Pázmány-nemzetség, de azt megbizonyíthatom, hogy Szent István király idejétől fogva jószágos nemes emberek voltak az eleim... Azért soha bizony a nemességnek privilégiumi ellen nem törekedtem; ne is adja Isten, hogy törekedjem.”*

A nemzeti érdekeket nem rendelte alá politikájának. A királlyal szemben sürgette a nemzet alkotmányos jogainak tiszteletbentartását, országgyűlés összehívását, az erdélyi fejedelemség önálló jellegének megőrzését. Ő is a független, önálló Erdélyben látta az udvar esetleges túlkapásainak leghathatósabb ellensúlyozóját. Rákóczi Györggyel, a protestantizmusért buzgólkodó fejedelemmel, kinek katonái az ő szeme előtt gyilkolták le embertelen kínzások közt a kassai vértanukat, úgyszólván baráti jó viszonyt tartott fenn, sőt e jó viszony kedvéért feláldozta Esterházy Miklós,

a buzgó katolikus nádor barátságát és eltúrte, hogy miatta sokan gyanúba fogják a király iránt való hűségét is. Az ármánykodással és gyanúsítással egyáltalán keveset törődött. Magatartását ez irányban legszebben jellemzi egyik levelének néhány odavetett sora: „Az embernek szerencsétlensége, hogy ítéleteknek és gyanúnak kitéve, folytonosan hanyattatik, ha csak az igazságba nem veti horgonyát. Az igazságban bírja az ember legbiztosabb menhelyét és védvárát.”

Jellemének magyaros egyenességéből és őszinteségéből következett, hogy mint államférfiú s a király tanácsosa, sőt sokszor teljes hatalmú megbizottja sem üzött cselszövéseket soha; nem színlelt, nem kétszínűsködött, nem ármánykodott. Különféle időben vagy különféle helyekre írt levelei nem mondanak ellent egymásnak, pedig ez a diplomaták világában úgyszólván magától értetődő, mindennapi jelenség. Pázmány mindig egyenesen és nyíltan, sőt gyakran élesen mondotta ki, amit helyesnek ítélt. Ezen éles és határozott szókimondás lehetett a már említett összeütközésnek is egyik főoka közte és Esterházy között, mely oly sajnálatos és sajátságos feszült viszonyba sodorta a kor két legnagyobb magyarját.

Azonban szókimondó egyenessége dacára is nagyfontosságú eredmények koronázták Pázmány államférfiúi tevékenységét. Hogy csak a legkimagaslóbb eredményeket érintsük: az ő műve volt nagyrésztben, hogy II. Mátyás király halála után az ország Bethlennek szemben II. Ferdinándot választotta királynak; ő tartotta meg a 30 éves háború idején az ország zömét a nyugaton annyira szorongatott király hűségén; az 1622-iki *nikolsburgi békekötés* az ő igyekezetei folytán jött létre; III. Ferdinánd megválasztását az 1625-iki soproni országgyűlésen szintén ő vívta ki.

E soroknak azonban nem lehet célja Pázmány politikai szereplésének bővebb részletezése, azért azonnal áttérünk főpapi működésének jellemzésére.

VII.

Pázmány mint főpásztor. Alapítványai.

Ha Pázmány politikai működésére szenny nem tapad, még nagyobb és eszményibb főpásztori munkálkodása.

Az a határozottság, mellyel már a szerzet aszkétikai gyakorlatai közt megtanulta minden egyéni érdekét és hajlamát fensőbb szempontok alá rendelni, állandó jellemző vonása maradt a primási széken is. Magánélete feddhetetlen volt, telve önfeláldozással és szigorral önmaga iránt; az önuralmat — mint Fraknoi mondja — magával hozta a szerzetből, melynek gyermekéül tartotta magát mindhalálig, amint maga is mondogatta, hogy a „Jézus-Társaságot mindenkor édesanyja gyanánt szerette.” Azzal bizonyította be e gyermeki, hálás szeretetet, hogy legtöbb alapítványával valamennyi szerzetestársulat közt legjobban azon rendet tüntette ki, melynek neveltetését köszönte s melynek maga is tagja volt.

Magas rangját sem tekintette földi kényelem és nagyzás eszközének. Rendkívül takarékosan bánt vagyonával; jövedelmeinek serényen utánajárt ugyan, de csak azon célból, hogy annál több áldozatot hozhasson hazájának és egyházának. A végvárak erősítésére és a katonák zsoldjának fizetésére, templomok, tanintézetek, papnevelők és szeretetházak építésére óriási összegeket fordított.

Ezen áldozatok említésével a nagy főpap működésének újabb, aranybetűkkel teleírt lapjához érkeztünk. *Fraknoi* összeállította *alapítványainak s legjelentékenyebb adományainak sorrendjét*: a sorrend 36 pontból áll s körülbelül egymillió forintnyi — tehát az akkori pénzürtéket tekintetbe véve, valósággal *tünemény-szerű* összeget tesz ki.

Kiváló alapítványa a mai napig fennálló „*Pazmaneum*”, magyar papnevelőintézet Bécsben, mely 1623-ban indult meg. „Tekintettel arra, — így szól az alapítólevélben, — hogy mekkora kárára van a katolikus hit-

nek, ha kellőszámú és megfelelő tudományos képzettségű papjai nincsenek, aminőkre Magyarországon ma nap akkora volna a szükség: éjjeli és nappali gondoskodásomat oda irányoztam, hogy gyenge erőm és tehetőségemhez képest, Isten segítségével enyhítsek e bajon. Míg végre nagy munkával és fáradsággal, kényelmem és mindennapi szükségleteim feláldozásával sikerült a kellő pénzüsszeget összeszereznem."

A papnevelő intézetet a jézustársaságiak vezetésére bízta, akiknek tanítási rendszere művelte ki őt magát is.

Nagy volt öröme, midőn 1627-ben az intézet első növendékeit áldozópapokká szentelhette. „Mióta az érseki méltóságot birom — írja —, sohasem volt nagyobb örömöm, mint ezen alkalommal." Az intézetből kikerült áldozópapok már Pázmány életében mindenfelé kitűntek buzgalmuk és tudományos képzettségük által.

A papnevelés ügyében Rómába is fordult támogatásért. „Végtelen örömmel hallottam — írja egy alkalommal —, hogy a török által pusztulásnak indult hazánk a Congregatio (de propaganda fide) gondoskodását magára vonta; bár vonná magára jövődöben is... Mert itt az évtizedes háború és a régibb főpapok hanyagsága következtében papokban nagy a szükség. Én ugyan mindent megteszek, ami hatalmamban van; érseki jövedelmeim kétharmadrészét papnevelők és kollégiumok alapítására fordítom; de a nagy romlás következményeinek elhárítására egymagam képes nem vagyok... Az eretnekek elhatalmasodását is főleg a papok hiánya okozta." — 1622-ben tényleg kieszközölte, hogy a magyar püspökök tizenkét helyet újra betölthettek a római „magyar-német kollégium"-ban (Collegium Germanico-Hungaricum); a magyar papnövendékek útiköltségeire Pázmány jelentékeny alapítványt is tett. Az első növendék, kit ő maga küldött Rómába, Lippay György volt, Pázmány későbbi nagynevű utódja az esztergomi érseki széken.

Pázmány valamennyi alkotása közt legjelentéke-

nyebb a nagyszombati egyetem megalapítása volt 1635-ben. 60.000 forint volt az alaptőkéje, mellyel Pázmány vallásos buzgalmának s áldozatrakész hazaszeregetésének e monumentális emlékét megalkotta. Ugyanazon tudományegyetem ez, mely később Budára, majd Pestre került át s mai napig fennáll Budapesten. Az egyetemet Pázmány a Jézustársaság vezetésére bízta. Alapító okiratában ezeket írja:

„Aggódva tanakodtunk sokáig, mi módon mozdíthatnók elő a katolikus vallás fejlődését Magyarországon s miképp emelhetnők egyúttal a nemes magyar nemzet díszét; s végül abban állapotunk meg, hogy mindkét célra legalkalmasabb lesz oly tudományos főiskola alapítása, mely a harcias nemzet belső művelését munkálná s az egyházi és állami főbb hivatalokra alkalmas férfiakat nevelne. Ilynemű intézet alapítására régóta vágyódtunk, de a haza veszedelme és némely más szükséges alapítvány mindekkoráig késleltették hő óhajtasunk teljesítését. Most végre, miután Isten törekvéseinket áldásaival és mennyei kegyeivel elhalmozta s némi pénzösszeg áll rendelkezésünkre, reméljük, sikerül célunkat elérnünk s valamit létesítenünk, ami, habár a dolog nagyságával összhangzó nem lesz, de legalább szorongatott hazánk szükségéinek meg fog felelni”.

Az egyetemet Pázmány maga nyitotta meg. Az ünnepi szónok, *Jászberényi Tamás*, az új egyetem egyik tanára, nem hízelt, hanem teljes igazságot mondott ez alkalommal, midőn e szavakkal fordult a nagy jótévőhöz:

„Oly számosak és nagyok a magyar haza körül szerzett érdemeid, hogy majdnem gondolkozóba esem: vajjon nem a Te kezéd volt-e az, mellyel Szent István az ő műveit létesítette, avagy tán a nagy király keze-e az, mely a Tiedben föltámadott, hogy Magyarországot új áldásokkal elhalmozza? Szemlélve a nevelőintézeteket, melyeket az ifjúságnak, a kollégiumokat, melyeket a szerzetesrendeknek, a templomokat, melyeket az ég szenteinek emeltél; ki ne dicsőítené királyi bő-

kezűségedet? És íme, az egyetem megalapítását, ha nem csalódom, Magad is jótékonyágod minden egyéb műve fölé helyezed: mert míg bizonyára találkoznak még, kik példádon fellelkesülve, majdan ezeket utánozni fogják s ekként érdemeidben osztozkodni fognak, — addig ezen új műved dicsősége osztatlanul a Tied marad, s ebben sokáig senki sem lesz vetélytársad!”

Az ünnepélyt a nagyszombati középiskolai növendékek színelőadása zárta be, melynek tárgyául a bibliai Benjamin történetét választották. Pázmány jelen volt az ünnepélyen s a színelőadás végén így szólt a növendékekhez: „Nem ok nélkül választottátok ezen alkalomra Benjamin történetét; mert előhaladott koromra gondolva, az egyetemet utolsó szülöttemnek: Benjaminomnak kell tartanom; bár még több más intézet alapításáról elmélkedem”.

Azonban Pázmány nemcsak alapítani tudott, hanem a meglévő üdvös intézményeket iparkodott életben s virágzásban is tartani s ha kellett, új életre kelteni.

Mint főpap különösen papsága újjászervezésén, megtisztításán és emelésén fáradozott. E célból tartományi egyházi gyűléseket hívott össze, főesperesei által szigorú és sokra kiterjedő kánoni vizsgálatokat tartatott s a trienti zsinat végzéseit minden kitelhető módon igyekezett érvényre juttatni. A visszaéléseket kérlelhetetlenül írtotta, s míg a bűnbánókkal atyai kegyességgel és nagylelkűséggel bánt, az ellenszegülőknél és csökönyösöknél hajthatatlan szigorát kellett éreznük. Részhajlás nélkül való igazságosságát eléggé jellemzi, hogy jó barátját, Balásfy Tamást szigorúan megfenyítette és szenvedélyeskedés miatt egyházi kiközösítéssel is fenyegette.

Sokoldalú működése és örködése nyomában mindenfelé új életre kelt a hitbuzgalom, kötelességtudás és az erkölcsök javulása. A papság az ő kormánya alatt újjászületett s ennek révén a hívek ezreinek körében is új virágzásnak indult a valláserkölcsi élet.

VIII.

Pázmány mint hitszónak. A nagy érsek hattýúdala.

A lánglelkű apostolutód országgra ható működése közben a lelkipásztorkodás közvetlen munkáit sem hanyagolta el. Mint érsek és 1629 óta a római katolikus egyház bíboros fejedelme époly buzgalommal tartott gondosan kidolgozott szentbeszédeket a köznép előtt mint egykor, egyszerű szerzetes korában. Itt a szószéken sohasem bocsátkozott hitvitákba; az igazság meggyőző erejével egyszerűen és világosan kifejtette az Egyház tanait, megmagyarázta, érdekes vonásokkal meglevenítette azokat s rendkívül népies, gyakorlati következtetéseket vont le belőlük.

1663-ban, aggkorában, ki is adta egyházi beszédeit két hatalmas kötetben. Ha *Toldy*, *Greguss* és mások szerint Pázmány az újkori magyar könyvnyelv megteremtője, különösen tanulságos e tekintetben ezen legutóbbi műve, melynek nyelve oly szép és magyaros, előadása oly megragadóan világos, sokatmondó és népies, mint sehol másutt. Művei közül imádságoskönyve mellett ez maradt meg legtovább közkézen: a katolikus papság mai napig is nagy haszonnal alkalmazza egyházszónoklati segédkönyvül.

Előjáróba prédikációi elé „intést” írt az egyházi szónokok számára, melyben gyönyörűen fejti ki főelveit az egyházi szónoklatot illetőleg. Szigorúan meg rója azokat, kik hallgatóiknak nem lelki hasznát, hanem csak tetszését keresik, azt, hogy „magukat csudáltassák”. „Nem veszedelmes orvosnak tartanók-e — teszi hozzá —, aki betege előtt lantot verne és éneklésével akarná gyönyörködtetni fülét; orvosságokat pedig (mivel azoktól a beteg iszonyodik) nem adna nyavalyáinak gyógyítására? Ilyen ártalmasok a prédikátorok, kik csak szólásnak ékességével, vagy maguk álma és elmélkedésök elbeszélgetésével vagy igen mély és szokatlan, de haszontalan tudományokkal viskettetik a hallgatók fülét; a lelki sebek genyedtségét pedig meg sem illetik.”

Az egyházi szónoktól kiváló tulajdonságokat követel. „Sok munka, nagy okosság, temérdek tudomány és mindenekfölött nagy isteni malaszt kívántatik.” A rögtönzésnek határozottan ellensége. „Ne bízzék senki elméjében, — írja — mert *soha jól nem prédikál, aki jól hozzá nem készül.*”

Utolsó helyen 1635-iki karácsonynapi szentbeszédje áll. „Alítom (gyanítom) — írja erről —, hogy ez leszen vége a negyven esztendőtlől fogva való prédikálásomnak; mert mellem fulladása, hurutok és belső szelek szaggatása, emlékezetem fogyatkozása, fogaim kihullása, egyéb mindennapi sok nyavalyákkal egyetemben alkalmatlanná tettek a prédikálásra.”

Műve legelejére remek ajánló levelet írt, melyen ritka melegség, sőt, mintha érezte volna, hogy e levéllel mintegy hatyúdalát zengi, bizonyos átszellemült, sejtelmes ihlet ömlik el. „Hálát adok Szent Felségednek — írja Istenhez fordulva többi között —, hogy engemet kegyelmességedből az igaz hit zászlaja alatt egyházi állapotban köteles szolgálóddá fogadtál, áldásodat reám árasztottad, lelki és testi ajándékiddal szívemet magadhoz szelidítetted, akaratomat szolgálathoz édesítetted, késedelmességemet serénységre sarkányúztad, tudatlanságomat mennyei tanításoddal világosítottad gyarlóságomat érdemem szerint nem ostromoztad, hatalmas kezeddal belém oltott igazismeretet naponként nevelted, dicsőséged terjesztésére szívemet gerjesztetted és a világ bojtországába ragadott kívánságaimat szolgálathoz ösztönözted.”

Alázattal vallja, hogy ami jó benne van, Istentől nyerte. Amint mindig Isten dicsőségének előmozdítása volt életének célja, ezt célozza jelen munkája is. Ezért nem akarta azt másnak mint Istennek ajánlani. „Kisded és lengeteg ajándék ez; mert az én tudatlanságom keze-szennye rajta maradott a te tisztaságos szép tanításaid magyarázásán. Azért nem méltók az én akadozó nyelvemnek díztelen és unalmat szerző rebegési, hogy bemutatassanak szent Felséged előtt.” Mindamellett két körülmény bátorította erre. Az egyik

az, hogy ami jó találtatik munkájában, Isten tárházából vette. A másik: bizalma Isten irgalmában. Majd áttér a maga személyére. „Ah, mely boldog volt ama szentatya — így fohászodik —, ki halála óráján azt mondotta, hogy soha mást olyat nem tanított, melyet előbb maga nem cselekedett! Megvallom te előtted, édes Uram Istenem, hogy én ilyen nem vagyok; szegény gyarló vagyok; mert sokat írok és tanítok, amit restségem vagy rosszaságom miatt nem cselekszem, vagy igen hidegen és fogyatkozva cselekszem. Mindazáltal te tudod, Uram, hogy csak azt írom, amit szolgálid üdvösségére hasznosnak, előtted kedvesnek ismerek, sőt amit magam is kívánva igyekezem teljesíteni.”

Végül kérelmeivel fordul Istenhez.

„Fáradságomnak egyéb jutalmát nem kívánom Szent Felségedtől, hanem amit kedves szolgálod, Szent Ágoston kívánt: valamit magad-kívül akarsz adni, bár mind elvedd, csak magadat add nekem. És minthogy szólni kezdettem előtted, Uram, noha por és hamu vagyok, még egy könyörgésemet bocsásd kegyelmes füleidhez . . . : adj a te méltatlan szolgálóknak oly áldást, hogy akik az én munkámat, a te ajándékokat, az anyaszentegyház tárházából vett igazságokat olvassák, tisztuljon értelmök sötétsége az igaz hit ismereteire, lágyuljon szívök keménysége penitenciára, gerjedjen lelkek hidegsége szerelmedre; hogy minden tévelygések sötétségéből, minden bűnök veszedelméből kifeselvén, híven szolgáljanak Felségednek. Ha sok, amit tőled kérek, Uram, ottan csak azzal áldd meg méltatlan szolgáló fáradságát, hogy bárcsak egy bűnös ember térése, egy lélek üdvösségére legyen segítő tanításom. Fáradságomnak fényes jutalma leszen, ha a Krisztus vérével megváltottak közül csak egynek üdvösségére segítő eszköz leszen írásom.

IX.

Pázmány végső intézkedései. Halála.

Pázmány „Prédikációinak“ közrebocsátásakor már komolyan betegeskedett. A folytonos szellemi és testi megerőltetések, melyek közt magának megnyugvást nem engedett s hozzá idült, elhanyagolt köszvénybaja csakhamar tönkretették testi erejét. Már 1633-ban gyakran panaszkodott erőtlenségről és heves fájdalokról. 1636. őszén végrendeletet írt, melyben mindenekelőtt Teremtő, Megváltó Istenének ad hálát, hogy őt, „a legméltatlanabb férget“ nemcsak hogy a római katolikus egyház kebelébe fogadta, hanem ideiglenes javakkal is elhalmozta. Isten irgalmához esedezik és az Üdvözítő érdemei s a boldogságos Szűz és minden szentek közbenjárása által könnyek közt kéri, bocsássa meg kegyesen vétkeit és mulasztásait s miként ifjúságában oktatta, úgy vén korában se hagyja el, hogy örök boldogságát biztosíthassa. Testét egyszerűen, érseki jelvények, ékszerek és pompa nélkül, jezsuitaruhában kívánja eltemettetni, teste felbontását és bebalzsamozását pedig eltiltja. Vagyonát hazai és vallási célokra hagyományozza, káptalanjáról, kedvelt alapítványairól és szegényeiről sem feledkezve meg.

„Bontakozott egészsége“ ellenére egészen az utolsó percéig lelkiismeretesen teljesítette teendőit, utazott, levelezett, főpapi ténykedéseket végzett. Kedélyének derülségét sem vesztette el. Hat nappal halála előtt még ezt írta Pálffy Istvánnak: „Magam is rövidnap meglátogatom kegyelmedet, noha bizony én is csak alig vagyok;“ — azután hozzáteszi a grófnéra vonatkozólag: „Kérem kegyelmedet, asszonyomnak ajánlja szolgálatomat és kérem, hogy ő kegyelme csináltassa meg nekem egy apotékában ezt az egynéhány pilulát: Rp. Pilulas tres pro sene 68 annorum, ut viginti annis junior fiat. (Recept: Három pilulát egy 68 éves aggyastyánnak, hogy 20 évvel megfiatalodjék.) Valamit kíván a patikárus, megfizetem“.

1637 március 19-én Pozsonyban három egykori

rendtársa társaságában ebédelt; de étkezés közben hirtelen rosszul lett s midőn hálószobájába vitték, már nem tudott szólni. Végső küzdelme nem sokáig tartott. Beszélőképességének hiányában csak arc kifejezésével és kézmozdulatokkal jelezte, hogy a szentségeket kívánja. Közben többször látható erőlködéssel megkísérelte a „Jézus” és „Mária” neveket kiejteni. A kancellár, Jakusich püspök, néhány udvari embere s négy szerzetes állt ágya körül, midőn esti 10 és 11 óra között a nagy főpap csendesen elszenderült.

Temetése óriási részvételt ment végbe; a nagy-szombati egyetem pedig teljes esztendőn át gyászdíszben állott.

Holtteste mai napig megfelelő emlék nélkül pihen a pozsonyi koronázó székesegyház szentélye alatt; csak az esztergomi székesegyházban állított neki nagy-szerű emlékszobrot Simor érsek, Pázmány nagynevű utódja. Legszebb emléke különben műveiben s alkotásaiban él, melyek a magyar katolicizmus történetében és tovább is: egész nemzeti irodalmunk és művelődésünk fejlődésében hasonlíthatatlan fontosságú fordulópontot jelentenek.

Fellépésekor a nemzet nagy része a hitújítók zászlaja mellé állt s bár az ellentétek elmérgesedése folytán Pázmánynak már nem sikerülhetett az egész országban megszüntetnie a vallási meghasonlást, millióknak mégis ő szerezte vissza közvetlenül vagy közvetve őseik legdrágább hagyatékát, azon hitet, mely e nemzetnek Szent Istvánokat és Szent Lászlókat, Nagy Lajosokat és Hunyadi Jánosokat nevelt s melynek árnyékában nőtt nagygyá és tekintélyessé keletről nyugatra szakadt nemzetünk.

V. ö. *Fraknói Vilmos*: Pázmány Péter és kora. (Pest, 1867, 3 kötet. — *Ugyanaz*: Pázmány Péter. (Magyar Tört. Életrajzok), 1866. — *Ugyanaz*: Magyarország és a római szentszék. 3. köt. (Budapest, 1903. Szent István-Társulat. — *Kovács Lajos J.*: Pázmány Kalauza és Bellarmin Disputációi. (Kassa, 1908.) — *Sík Sándor*: Pázmány Péter. Budapest, 1940.

Boldog Campion Ödön, vértanu.

„Let reason rule and racking cease,
Or else for ever hold your peace;
You cannot withstand God's power and his grace,
No, not with the Tower and rackingplace!”

Egykorú népdal Campion fogságáról.

Az angol hitújítás történetírója, a protestáns Cobbet azt írja, hogy Erzsébet angol királynő egy év alatt több vért ontott, mint az egész inkvizíció, amióta fennállt. Ezen uralkodó vérengző önkényével szállt szembe Campion is és a számos elszánt bajnok között, kik Erzsébet kormánypálcája alatt elvérzettek, egyrészt egyéni kiválósága, tudománya s hírneve, másrészt rettenthetetlen, haláltmegvető bátorsága által bizonyos értelemben vezérszerepre tett szert.

Londonban született 1540 január 25-én. Már gyermek- és ifjúkorában a legritkább jelenségek közé tartozott. Tanárai büszkén tekintettek reá; mindenki lángelmének s a tanintézetek díszének tartotta, melyekben nevelkedett. Csak 13 éves volt még, midőn Mária királynő Londonba való ünnepélyes bevonulásakor az egész tanulóifjúság nevében ő tartotta az üdvözlőbeszédet. Sok ezren tapsolták meg a gyermekszónokot aznapon, s a londoni lord-mayor, White, azzal jutalmazta meg, hogy felvétette a tőle alapított oxfordi St. John-intézetbe.

Oxfordban, Angolország elsőrangú közép- és felső iskoláján az ifjú Campion remek tehetsége szintén bámulatba ejtették egész környezetét. Több ünnepélyes alkalommal ő reá bízták az ünnepi beszédek, nevezetesen akkor, midőn 1566-ban maga Erzsébet királynő látogatta meg az oxfordi egyetemet. Campion latin nyelven oly gyönyörű cicerói beszéddel üdvözölte s annyira kitűnt a királynő tiszteletére rendezett bölcséleti vitatkozáson, hogy maga Erzsébet egészen elragadtatva nem győzte kiténtetéseivel elhalmozni s két udvari főemberének, Leicester-nek és Cecil Williamnak meghagyta, hogy a tehetséges ifjú-

ról gondoskodjanak. Ily magas pártfogással természetesen a legfényesebb jövő is nyitva állt Campion előtt.

Ki hitte volna ekkor, hogy egy-két évtized múlva ugyanez az Erzsébet bitóra fogja huzatni s felnégyeltetni ezt az ifjút, kit első találkozásukkor nem győzött bámulni s kitüntetni! Campion bizonytalán maga sem gondolt ilyesmire, legkevesebb arra, hogy a római egyházhoz való hűsége miatt fog egykor vértanuhalált szenvedni. A tömjénfüst, a nagyravágyás, a csillogó, ragyogó remények, melyek az udvar s az egyetem részéről kecsegtették, hozzá tanárainak példája és ösztökélése megtántorították, s hogy az egyetemi doktori címet elnyerhesse, maga is letette a doktorráavatásnál akkor szokásos felségesküt. Ez az eskü az angolországi katolikusok egyházi fejéül nem a pápát, hanem az angol királyt, illetőleg a királynőt mondta ki s így hittagadást foglalt magában.

A romlatlan ifjú lelkiismerete azonban nem maradhatott soká nyugodtan. Lelkiismerete vágyait egy időre elhallgattatta ugyan Cheney anglikán püspök, aki az ifjú Campiont szemelte ki utódjául, sőt angol szertartás szerint szerpappá is szentelte.

Campionnak azonban lassankint mégis megnyílt a szeme s borzalommal vette észre az örvényt, melyhez közeledett. Erőszakkal megakasztotta a sülyedés ezen folyamatát; megtért és egész életén át fájlalta két szerencsétlen lépését: az esküt és a rendek felvételét. Hosszabb benső küzdelem után Oxfordot elhagyván, Írországba ment, hol tanári hivatalt vállalt s nyílt katolikus életet élt, bár az Egyházzal formasierüleg még nem békült ki. Itt írta meg jeles művét Írország történetéről.

Hite nyílt bevallásáért el akarták fogni, mert Erzsébet már ekkor halálra üldözte a katolikusokat; azonban barátai még jókor figyelmeztették a veszélyre s ő 1571 március 17-én éjjel szökve hagyta el lakását. Londonba s innen számos veszedelmes útikaland közt Franciaországba utazott, Douayba, hol egykori oxfordi barátai tárt karokkal fogadták s hol nyilvánosan is

visszatért a katolikus Egyház kebelébe. Megtérése után Aquinói Szent Tamás nyomán az úgynevezett skolasztikai hittudományt tanulmányozta s utóbb ugyancsak Douayban az egyházi szónoklattan tanítására vállalkozott.

A hazájukból kiüldözött angol katolikusok ugyanis, hogy Anglia számára katolikus lelkipásztorokról gondoskodjanak, Douayban szemináriumot alapítottak. Ez a szeminárium kitűnő működési tér volt Campion számára. Lelkesen buzdította tanítványait a komoly készületre s apostoli buzgalomra. Egyik buzdító beszédét pl. e lángszavakkal fejezte be: „Nem halljátok-e a mennyei Atyát, hogyan hívogat; hogyan figyelmeztet arra, hogy adományait kamatostul fogja visszakövetelni? Nem halljátok-e az Egyház, az édesanya esdeklő szavát, azon Egyházét, mely nekünk életet adott, bennünket anyatejével nagyra nevelt s most segítségünkre szorul? Nem halljátok-e, mily bánatosan, mily szívrepesztően kiáltoznak felénk angol testvéreink, kik nyomasztó inséget, lelki éhínséget szenvednek? Nem halljátok-e a ragadozó farkasok vad üvöltését, melyek a védtelen báránycáákat szét akarják tépni? Atyátok dicsősége, Anyátok élete, testvéreitek megmentése forog kockán — és ti képesek volnátok tétlenül nézni mindezt?

„Képzeljétek, hogy ez a ház itt szemetek láttára lángokba borulna és az iszonyú veszély dacára valamelyitek itt egyebet sem tenne, mint vígan énekelve, füttyörészne, bolondos torzképeket vágna, tapsolva, vagy kisgyermek módjára nádparipán kergetőznék: ugyan mit mondanátok róla? Pedig lám, Isten házát nálunk is a lángok martalékává akarják tenni elvetemült, gonosz emberek! Számptalan lélek megy tönkre, elesik, megromlik s a kárhozat áldozatává lesz; pedig e lelkek mindegyike többet ér, mint az egész világ valamennyi kincse, vagyona. Ó, ha van szent dolog előttetek, arra kérlek benneteket, barátaim, ne szemléljétek e gyászos szomorújátékokot úgy, mintha semmitmondó tréfa, merő bohózat volna! Ne aludjatok.

midőn az ellenség virraszt! Ne legyetek tétlenek, midőn az ellenség karmait áldozatának húsába vájja; s míg ő testvéreitek vérében gázol, ne gondoljatok csak kényelemre és szórakozásokra!... Rajta, apostoli ifjú szív! Láss hozzá derekasan; ne veszíts el e becses és fontos időből egy pillanatot sem; légy rajta, hogy a szemináriumból egykor gazdag, arany terméssel gazdagodva kerülj ki, oly terméssel, mely az általános nyomoron segíteni képes és kiérdemli számodra a mennyei Atya megelégedését!"

I.

Campion a Jézustársaságban. Működésének első éve.

Campiont Douayban alszerpappá szentelték. Ugyanitt mindinkább meggyőződött róla, hogy szerzetesi életre van hivatva s 1573-ban el is utazott Rómába, hogy belépjen a Jézustársaságba. A rend befogadta s mivel akkoriban angol rendtartomány még nem létezett, egyelőre az ausztriai provinciába sorozták be. A próbaéveket Prágában, majd részben Brünben töltötte.

1574 őszén ismét Prágában találjuk, a szónoklat-tan tanszékén. Tanárkodása mellett egyúttal felügyelő volt a nemesi konviktusban s az ifjúsági Mária-kongregációt is ő vezette. 1578-ban pappá szentelték; első szentmiséjét szeptember 8-án, Kisasszony napján tartotta. Ez időtől kezdve buzgón működött mint gyón-tató és hitszónok; szónoklatait II. Rudolf császár maga is szívesen hallgatta.

A szerzetesi engedelmisség szellemében egyelőre egészen tanári hivatásának szentelte magát; s e minőségében a Jézustársaságban szokásos iskolai színelőadásokra még két szomorújátékot is írt.

De végre elérte a várva-várt felhívás, hogy Angolországba, hazájába térjen vissza. 1580 márciusában a következő sorokat vette Rómából, Dr. Allentől, a douayi papnevelő előljárójától:

„Kedves Atyám, Testvérem és Fiam az Úrban!

Engedje meg, hogy e címeiken szólítsam; hiszen ha önnek írok, lehetetlen a szeretet leggyöngédebb kifejezéseit nem használnom. Rendjének generálisa, ki Önnek Krisztus nevében parancsol, felszólítja Önt, hogy Rómába jöjjön, honnan majd Angolországba kell utaznia; ugyanekkor azonban árva honfitestvérei is esdve hívják Önt. Ön természetesen nem hallhatja a távolban epedők esengő szavát, de meghallotta azt a jó Isten s hajtott imáinkra. Ily körülmények közt természetes, hogy én sem hallgathatok, kit annyi természetes és természetfölötti kapocs fűz Önhöz, testvéreinkhez s a közös, nyomorgatott hazához. Ellenkezőleg, nekem illik elsőnek lennem, ki Ön után eped s az Ön segélyéért könyörög. Ó, jöjjön hát mielőbb, drága Champion! Jöjjön! Eleget fáradott már Prágában, hogy a károkat helyreüsse, melyeket honfitársaink Csehországban okoztak.¹ Immár kötelessége és apostoli buzgalma a lelkek üdve iránt egyaránt kívánják, hogy élete hátralevő részét s kiváló tehetségeit szegény hazánknak szentelje, mely az Ön munkájára annyira rászorul. Személyes vonzalmait, tudom, kár volna felemlítenem is, hiszen Önnek egyedüli boldogsága, hogy Isten akaratát követheti a szent engedelmesség útjain s Istenért szíves-örömet volna kész akár India legelrejtettebb zugába is elmenni, a legnagyobb veszélyekkel dacolva.

„Nagy a mi működési terünk Angolországban; s ami fő, holmi közönséges munkások nálunk mai nap nem elegendők. Kiválóan képzett férfiakra, mindenekelőtt Önre és rendje más kiváló tagjaira van szükségünk. Rendjük általános főnöke meghallgatta buzgó kérelmeinket; Őszentsége is jóváhagyta a dolgot és így a jó Isten kegyelméből végre valahára vissza fogjuk nyerni kedves Championunkat, kinek bölcseségére és apostoli lángszívére oly nagy szükségünk van.

¹ Célzás Wicleff-re.

Rajta tehát, drága Campion, készüljön a nagy útra, a nagy munkára, de készüljön — sok szenvedésre is! és hozza Ont az édes Jézus mielőbb ép egészségben mihozzánk!”

1580 március elején Campion el is hagyta Prágát és a kellő utasításokért Rómába indult. Útközben Münchenben lelkes szentbeszédet mondott, e szavakból indulva ki: „Ti vagytok a föld sója”. Rómában a Szent- atya maga gondoskodott Campion útiköltségéről s neki is, társának is, P. Personsnak minden szükséges felhatalmazást megadott. 1580 április 18-án kezdték meg veszélyes apostoli útjukat, miután XIII. Gergely rájuk adta pápai és atyai áldását.

Campion ócska, kopott ruhában utazott, arra hivatkozva, hogy aki csak azért megy Angolországba, hogy felakasszák, annak akármilyen ruha is jó. A veszély tényleg kezdettől fogva közel járt hozzájuk. Az angol államtitkárnak, Walsinghamnak egy kéme, ki papnövendéknek vétette fel magát az angol kollé- giumba, még Campion elutazása napján beküldötte megbízójának az útra induló jezsuiták nevét és pontos személyleírását.

Utasaink néhány kellemetlen epizód után szerencsésen elérték a csatornát. Ugyanitt még néhány rend- társ csatlakozott hozzájuk. Azonban óvatosságból nem együtt, hanem kisebb csapatokban indultak neki An- golországnak. Először P. Persons kísérlette meg az utat és hajóskapitánynak öltözve, június 11-én szerencsés- sen be is jutott Londonba. Campionnak egy ideig St. Omerben kellett várakoznia. Innen írta a rend gene- rálisának a következő jelentést:

„Nem kellemes dolog és rosszat jelent, hogy máris az egész világ beszél rólunk, hogy megérkeztünk. Eszerint máris oly merész vállalat ez a mienk, mely- nek csak az isteni Bölcsesség szerezhethet sikert; reá is hagyjuk magunkat a legnagyobb bizalommal... De ha törik, ha szakad, behatolunk Angolországba; részt kérünk a küzdelemből, még ha életünkbe kerül is. Hiszen egészen természetes dolog, hogy a támadó

sereg első sorainak el kell esniök . . . Tervem ellenére egy nappal tovább maradtam itt; de P. Personsról semmit sem hallottam még, sem jó hírt, sem rosszat; éppen ebből sejtem, hogy szerencsésen bejutott az országba."

Végre Champion is hajóra szállt egy laikus rendtárs, Emerson kíséretében. Doverban azonban az őrséggel gyűlt meg a bajuk. A kormány megtudta, hogy egy jezsuita immár átsikamlott a határon, s ezért újabb szigorú rendeleteket intézett az őrséghez. Mivel pedig a doveri őrség éppen ezen időtájban kapta meg egy Allen Gábor nevű katolikus férfiú személyleírását, ki szintén Angolországba akart bejutni, s ez a leírás Championra is meglehetősen ráillett, Campiont Emersonnal együtt Dover kormányzója elé vitték. Ez azzal kezdte vádolni embereinket, hogy az új vallásnak ellenségei és azért jöttek be az országba, hogy a pápista hitet terjesszék. Végre e szavakkal támadt Championra: „Te Allen vagy!” Champion természetesen rögtön késznek nyilatkozott az esküre, hogy ő nem Allen. De a kormányzó mindennek dacára a titkos tanács elé akarta őket utasítani. A Boldog már azt hitte, hogy sorsa eldőlt, s buzgó imával ajánlta magát az égnek. Ekkor váratlanul egy ősz férfiú lépett ki a kormányzó szobájából s Championhoz lépve, e rövid szavakat intézte hozzá: „On szabad. Távozzék! szerencsés utat!” Champion elhagyta a termet s a kormányzói házat; senki sem tartóztatta fel. Nemsokára, 1580 június 26-án társával együtt Londonba ért. A parton egy katolikus fiatalember várta őket, azon fiatal katolikus nemesek egyesületének tagja, kik saját életük folytonos veszélyeztetésével védelmezték a katolikus papokat a kémek és titkosrendőrök ellen. A fiatalember sohasem látta Campiont, csupán a Personstól kapott leírásra támaszkodva sejtette meg, melyik ő. Hogy a kiszállón leselkedő titkos örök gyanúját Championról elhárítsa, merészen hozzálépett, s mintha régi ismerőse volna, derekasan megrázta a kezét e szavakkal: „Isten hozott, Edmunds! Hadd rázom meg kezedet! Gyere csak! Barátaink már várnak ránk”. S ezzel

sietve elvonszolta Campion a veszedelmes helyről; Campion szerencsére szintén azonnal megértette a helyzetet.

A londoni katolikusok nagy lelkesedéssel fogadták Campiont, kit híre régen megelőzött. Első beszédjét e tárgyról tartotta: „Te Péter vagy és e kősziklára építem az én egyházamat“. Szavai valósággal elbűvöltek hallgatóságát s ezentúl ünnepszámba ment, ha valahol szónokolt.

Azonban megérkezésének az udvar is neszét vette. A királyné magánkívül volt dühében. Nagy sereg kémet bízta meg azonnal Campion nyomozásával. Köztük egy Sledd nevű hitehagyott — ugyanaz, aki annakidején a római kollégiumba is befurakodott — játszotta legbuzgóbban a Júdás-szerepet.

De az isteni Gondviselés szeme híven őrködött Campion felett. Még nem ütött a végső áldozat órája...

II.

Campion apostoli működése Angolországban.

Híthirdetőink néhány napi gyűlés megtartása és vitás kérdések megbeszélése után elszéledtek az országban, hogy az elszórtan élő katolikusokat felkeressék, hitükben megerősítsék s a szentségekben részesítsék. Nyomukban mindenütt ott jártak a kémek és titkosrendőrök, s Erzsébet újabb rendeleteket hirdetett ki egész országában: hogy „aki jezsuitának, miséspapnak, papnövendéknek, vagy bárki másnak, aki külföldi katolikus tanintézetekben nevelkedett, szállást vagy eledelt ad, vagy bármikép segítségére van, vagy aki ilyen emberekről tud s őket azonnal fel nem jelenti a legközelebbi rendőrfőnöknek“, az árulónak és felségsértőnek nyilvánítatik s a legszigorúbb büntetésnek néz elébe.

Az angol parlament kedvére akart járni a királynőnek s a „jezsuita mérég“ ellen háromnapig általános böjti- s ima-időt rendelt el. Erzsébet azonban haragra lobbant egyházi joghatóságának ezen megsértése

miatt; mire a gyáva parlament alázkodva kért tőle bocsánatot s azzal igyekezett a hiú asszony kegyét újra megnyerni, hogy hallatlanul szigorú intézkedéseket ajánlott a katolikusok elnyomására. Így jöttek létre az 1581-iki törvények, melyeknek főbb pontjai ezek voltak:

„1. Felségsértést követ el, aki valakit az angol egyház közösségéből kiszakít s a római egyházba von; aki angol polgárt bűneitől feloldoz vagy gyónásra buzdít. Hasonlóképp árulás a pápa papjaival érintkezni vagy tőlük bünteloldozást kérni. (Más szóval minden gyónó és gyóntató felségsértő.) Ha valaki oly papot, aki valakit meggyóntat, vagy oly valakit, aki meggyónt, elrejt és 20 nap leforgása alatt a hatósági közegeknek ki nem szolgáltat, a felségsértőkre szabott büntetések alá esik.

2. A misemondás 200 ezüst font s egy évi fogóság terhe alatt, a misehallgatás pedig 100 font s egy évi fogóság terhe alatt tilos.

3. Mindenki, aki a 16. évet meghaladta és az anglikán istentiszteleten meg nem jelen, ezért hónapokint 20 font sterlinget (több mint 400 aranypengőt) köteles fizetni; aki egy egész évig távol marad az állami istentisztelettől, köteles két jótállást letenni, mindegyiket 200 font sterlingbe (azaz kb. 4000 aranypengőbe) számítva; ha ezt meg nem teszi vagy meg nem teheti, börtönbe vetendő”.

A pénz akkori értékét ismerve, elgondolhatni, hogy az efféle határozatok végrehajtása a lelkiismeretes katolikusokat okvetlenül teljes anyagi bukás örvényébe sodorta. S e határozatokat nagymértékben következetesen végre is hajtották, hogy „a tiszta evangéliumot” elfogadtassák, melyet észokokkal és meggyőződéssel nem bírtak elterjeszteni.

Azonban e valósággal drákói törvények sem lohasztották le a hithirdetők bátorságát. Útjukat az említett társulat egyengette, melynek tagjai fogadalmat tettek, hogy még étel és ruházat dolgában is takaré-

koskodnak s jövedelmeiket lehetőleg teljesen Angolország megtérítésére fordítják.

Alig telt egy év s a hithirdetők egész Angliát bejárták. Folytonos életveszély közt folytatott működésükről előljárójuk, Persons így számol be egy levelében: „Rendesen mint rokonok vagy ismerősök lépünk be a katolikusok házaiba; vagy ha ez lehetetlen, mint valamely velünk utazó nemes kísérei vagy barátjai. A szokásos üdvözlés után a ház valamely elrejtett részében szobát kapunk; ott elővehetjük papi öltözetünket és oltárkészletünket, melyet mindig magunkkal hordozunk, s aztán egyenkint fogadjuk a katolikusokat. Sokszor egész éjjelen át hallgatjuk gyónásukat, a következő reggel misézünk, megáldoztatjuk őket, rövid beszédet intézünk hozzájuk és ismét útrakelünk. Így szoktunk eljárni rövidebb látogatásaink alkalmával; ahol tovább időzhetünk és szabadabban léphetünk fel, ott több ájtatossági gyakorlatot is végzünk”.

Egy más levélben ezeket olvassuk: „Ha valamely katolikus nemesi birtokon betérünk, odakünn az ajtóban úgy fogadnak, mint valami idegent; mihelyt azonban bevezetnek valamely belső terembe, melyet kápolnává alakítottak át, rögtön térdre borulnak és papi áldásunkért esedeznek. Megkérdezik, meddig maradhatunk náluk és a legnagyobb szeretettel marasztalnak. Ha másnap már tovább kell mennünk — pedig ez a rendes, mert veszedelmes volna tovább időznünk egy helyen —, akkor este valamennyien elkészülnek a gyónásra és másnap reggel mise közben megáldoznak; mire rövid buzdító beszédet intézünk hozzájuk és megáldjuk őket; azután pedig az ifjú nemesek kíséretében folytattuk utunkat”.

„Gyakran megesik, hogy míg asztal körül ülve beszélgetünk — természetesen többnyire vallásos dolgokról —, hirtelen hevesen kopognak az ajtón, ahogy a királyi poroszlok szokták. Ilyenkor aztán gyorsan felugrálunk, mint az őzhad, melyhez vadász közelít. Az étel érintetlen marad; rövid fohászban Istennek ajánljuk életünket, s ilyenkor aztán kínos halálcsend

áll be mindaddig, míg a szolgák vissza nem térnek s nem jelentik, mi történt kint. Ha szerencsénkre tévedtünk, utólag jót nevetünk ijedelmünkön."

A levél ezenkívül kiemeli, mily epedő vágygal fogadták a katolikusok a hit vigasztalásait. Az üldözés ezúttal is megtisztította s lelkileg újjáalkotta őket. A szentmisét — akár éjjel is — soha senki sem mulasztotta el és ha hét-nyolc mise volt is egymás után, ami helyel-közzel megtörtént, végighallgatták mindet. Ha tehették, minden héten meggyóntak. Ellenségeskedésről szó sem volt köztük; a pörös ügyeket eldöntés vegett a pap elé terjesztették; a protestánsokkal való házasságot pedig teljesen kerülték. Egy fogoly hölgynek megígérték az anglikán hivatalnokok, hogy rögtön szabadonbocsátják, ha csak egyszer is keresztülmegy egy protestáns templomon; ez azonban visszautasította az ajánlatot. Azt felelte, hogy tiszta lelkiismerettel került a börtönbe és tiszta lelkiismerettel akarja börtönét elhagyni, vagy ha kell, meghal benne. Míg VIII. Henrik zsarnoki szavára úgyszólván az egész ország elszakadt a katolikus Egyháztól, most maguk a gyermekek és asszonyok bátran vallották meg hitüket az ítélőszék előtt, a bírák minden fenyegetése dacára.

Persons 1580 november 17-én ezeket írja a rend általános főnökének: „Az üldözés, mely most a katolikusok ellen országszerte tombol, oly dühvel folyik, minőt Angolország legföljebb a pogányságból a kereszténységre való megtérésekor tapasztalhatott. Nemeseket és parasztembereket, sőt különféle társadalmi osztályokból való nőket is nagy számmal bebörtönöznek, még a gyermekeket is bilincsekbe verik. A katolikusokat megfosztják javaiktól, sőt úgyszólván a napvilágtól is; közmegvetés tárgyává teszik, kiáltványokban, szónoklatokban és gyülekezetekben felségsértőknek, lázadóknak nevezik őket.

„Mondják, hogy egy hónapja ismét 50.000 katolikus nevét jelentették fel, akik t. i. nem akarták az angol-felekezetű templomokat látogatni. Az angliká-

nok csak egyet kívánnak a bebörtönözött katolikusoktól, azt, hogy templomaikat látogassák, egyházi beszédeiket meghallgassák és istentiszteletükön résztvegyenek. Sőt legújabbán beérnék azzal is, ha a katolikusok a büntetés elkerülése végett legalább egyszer évenként meglátogatnák az ő templomukat, akár tiltakozva is hitük megtagadása ellen s egyedül a királyné parancsának akarván külsőleg eleget tenni; de a katolikus nemesek ezt is állhatatosan visszautasították . . .

„Ezer ily esetet hozhatnék fel. — És habár mivelnünk minden érintkezés határozatilag el van tiltva, mégis folytonosan felkeresnek bennünket. Sőt vannak, akik messze utakat tesznek s életüket és vagyonukat kockáztatják miattunk. Ezért igen szükséges volna, hogy még legalább öt rendtársunk jöjjön ide . . . Püspökre is elkerülhetetlenül szükségünk van . . . Itt Londonban csak úgy gondoskodhatom biztonságomról, ha folyton változtatom öltözetemet és soha két napnál tovább ugyanazon háznál nem maradok; hiszen mindenféle szigorú házmotozásokat tartanak utánam. Munkával túlon túl meg vagyok terhelve; egész nap, kora reggeltől nem estig, hanem éjjelig dolgozom, miután már kora hajnalban elmondtam a misét és breviáriumot és — gyakran kétszer egymásután — prédikáltam. Nagyon várom tehát rendünk és a pápai szeminárium segítségét. Az itteni katolikusok ég felé emelt kezekkel adnak hálát a jó Istennek és Őszentségének, hogy Rómában e szeminárium létesült; ők erre nem is gondoltak volna. Az Isten szerelméért kéri a Szentatyát, tartsa fenn és lehetőleg nagyobbítsa is a szükség arányában. — Két napja egy *Clifton* nevű papot bilincsekbe verve hurcoltak végig az utcákon. Oly sugárzó arccal lépkedett a poroszlók között, hogy a járókelők nem győzték csodálni. A hitvalló még nevetett is ennek s midőn néhányan ezen még inkább csodálkozva kérdezték, hogyan nevethet szomorú helyzetében, ezt felelte: azért, mert az nevet legjobban, aki utóljára nevet, utóljára pedig bizonylyan ő fog

nevetni. — Az üldözés első idejében egyes grófságokban akadtak olyanok, akik csupa félelemből látogatni kezdték a protestáns templomokat; ekkor hithű nejeik erélyesen felszólaltak és elválással fenyegették férjeiket, ha emberi félelemből Istenüktől és egyházuktól megtagadják a köteles engedelmisséget. Sok ilyen eset fordult elő: megtörtént, hogy hasonló okokból gyermekek tényleg el is hagyták szüleiket."

1580 novemberében Campion így ír az általános rendi főnöknek: „Naponkint egy-egy darabbal tovább hatolok be ebbe az országba. A lelki aratás rendkívül dús. — Nyeregben ülve gondolom át beszédem anyagát; aztán mihelyt a kijelölt házhoz érek, mégegyszer alaposan előkészülök beszédemre. Erre egyenkint beszélgetek azokkal, akik velem beszélni óhajtanak és gyónatnak. Másnap reggel szentmisét mondok; utána prédikálok. Katolikus híveink rendkívüli buzgalommal és mohó vágygal hallgatják szavunkat és a legméltóságosabb Oltáriszentséget igen gyakran veszik magukhoz... Hazánk világi papjai, kik mindenképpen segítségünkre vannak, erényben és tudományban egyaránt kiváló férfiak; ezek a nép szívébe rendünk iránt oly tiszteletet csöpögtettek, hogy azt szóval kifejezni képtelen vagyok. Annál inkább szükséges, hogy azok, kiket segítségünkre ide küldenek — segítségre pedig ugyan csak rászorulunk —, csupa olyan férfiak legyenek, kik az általános várakozásnak meg is tudnak felelni. Főképp a szónoklatban legyenek jártasak. — Mi már nem kerülhetjük ki sokáig üldözőink kezét; az ellenségnek annyi a szeme, annyi nyelve és a kéme! — Oltözetem a legfurcsább valami; örökösen változik, mint a nevem is. Magam is olvastam már hírlapokat, melyeknek első oldalára e szavak voltak nyomtatva: „Campion fogva van.” Ahová csak érek, mindenütt ezzel az újsággal fogadnak, úgy, hogy híveink ezen folytonos félelme végre a saját félelmemet is elűzte. „Anima mea in manibus meis semper!” (Lelkemet folytonosan a kezemben hordom); ez legyen mindazok elmélkedéseinek főtárgya útközben, akik idejönnek. De azért annyi és oly

nagy a vigasztalásunk keserveink között, hogy nemcsak a büntetéstől való félelmet, hanem még magát az iszonyú büntetést is megfoghatatlan gyönyörrel édesíti meg; — e vigasztalásunk: a tiszta lelkiismeret, törhetetlen bátorság, állandó buzgóság, magasztos hivatásunk kegyelme s végre számosak megtérése a legelőkelőbb és az alsóbb osztályokból egyaránt. A méltányosan gondolkozó protestánsok között példabeszéddé lett: aki adósságát híven megfizeti, az bizonyosan katolikus; és ha egy katolikus ballépést követ el, elég szemére vetni, hogy az ilyesmi katolikushoz nem méltó... — Kemény, fenyegető rendeleteket bocsátottak ki ellenünk. Csak a nagyfokú óvatosság, a jók imája és minden előtt Isten különös oltalma tette lehetővé, hogy a sziget jó részét bejárhattuk. Sokakat ismerek, akik csakis miattunk aggódnak, magukról teljesen megfeledkeznek... A börtönök mind túl vannak tömve katolikusokkal; újabb fogházakat kellett berendezni... Püspököket, hercegeket, lovagokat, a legősibb nemesiséget, a becsület, a tudomány és műveltség valódi remekeit, virágzó ifjakat, nemes úrhölgyeket és nagy tömeg középosztályút sorolhatnék fel, kik mindannyian vagy vértanui halált haltak, vagy pedig lélekölő fogságban hosszantartó, kínos haldoklással pusztultak el.

„Mialatt e sorokat írom, közelemben rettentő üldözés dühöng. A ház, melyben időzöm, gyász és félelem tanyája; senkisémet beszél másról, mint szeretteiről, búvóhelyekről, bilincsekről és jószágvesztésről. De azért nem vesztek el bátorságukat. Mostanában újra igen sokan kibékülnek az Egyházzal, sőt míg a veteránok vérüket ontják, új katonák lépnek a régiek sorába; sok vér folyik, de e szent vér áldozata megengeszteli az Istent és győzelmet esd le számunkra... Egyelőre tehát nem kell félni, hogy Angolországban kivésznek a férfiak, kik saját és felebarátjuk üdvét munkálni fogják, bármennyire haragusznak is érte bizonyos emberek, s bármennyire agyarkodik is a gonosz szellem... Épp most hallom a hírt, hogy újabb komoly veszély fenyeget; kénytelen vagyok tehát megszakí-

tani leveletem. „Exurgat Deus, et dissipentur inimici eius!” (Keljen fel Isten és szégyenüljenek meg az ő ellenségei!) Isten önnel, atyám! — C. Ő.”

Boldogunk igyekezett oly helyekre is kiterjeszteni apostoli működését, ahová személyesen be nem férközhetett. E célra kis könyvet írt, melyben csattanós rövidséggel és megcáfolhatatlan dialektikával 10 pontban összeállította a protestáns vallás cáfolatát. E könyvet — „Rationes decem”, „Tíz bizonyság” — címen — Angolországban titkon ki is nyomatta s 1581-ben Péter és Pál ünnepén nem kevesebb, mint 400 példányt juttatott Oxford tanulóinak kezébe.

A hatás óriási volt. A legnagyobb anglikán tudósok felszólítást kaptak, hogy az iratot megcáfolják; azonban a felszólítás eredmény nélkül maradt.

Csak egyféle cáfolat volt lehetséges: az erőszak hatalma, s a kormány tényleg ehhez a cáfolathoz nyúlt.

III.

A Towerben és a kámpadon.

Három héttel a „tíz bizonyság” közzététele után Campiont bilincsekbe verték. Az aposztata Eliot kerítette kézre egy nemesi kastélyban, midőn több órai házmotozás után már-már felhagyott a reménnyel, hogy a hithirdetőt, kinek jelenlétéről pedig biztos tudomása volt, elfoghatja. Már el akarta hagyni poroszlóival a házat, midőn egy szolga ügyetlensége elárulta a falba vágott titkos rejtekhelyet, hová a ház lakói Campiont s két paptársát rejtették. „Legyen meg, Uram, a te akaratod!” így sóhajtott fel Campion, midőn ellenségei kezébe esett, s aztán ellenkezés nélkül adta át magát a poroszlóknak.

1581 július 17-én Londonba hurcolták s a csőcselék nagyobb kedvtelésére július 22-én, vasárnapi napon, lóháton vezették be a fővárosba. Könyökét hátra, kezét mellére kötözték, még lábait is összekötözték a ló dereka alatt. Kalapjára papírlapot illesztettek e felirattal: „Campion, jezsuita, lázító.” Így haladt a menet a

City legnépesebb utcáin és terein keresztül a Tower felé. Óriási tömeg verődött össze, s a csöcselék gúnyolódva és pisszegve követte a hitvallót, ki fenséges nyugalommal, sőt derülten mosolyogva tekintgetett körül; a cheapsidei keresztet mély fejhajtással üdvözölte és megkötött kezével igyekezett keresztet vetni. „Értelmes emberek — írja Simpson Rikárd — megütköztek az angol nép oly mélyen barbár viselkedésén, hogy oly férfiút, kit tudományáról és jellemes életéről egész Európa ismert és tisztelt, még a bírói vizsgálat előtt oly tisztességtelenül kigúnyolt.” Végre elérték a Towert, a nagy állami börtönerődöt. Mielőtt a négy foglyot Sir Owen Hoptonnak, az erőd felügyelőjének átadták, a Boldog odafordult öreihez, nyájas hangon megköszönte nekik „szolgálatukat” és kijelentette, hogy Krisztus szerelméért megbocsát nekik minden gúnyolódást. Minden fájdalomnál jobban fáj neki — úgymond — az ő vakságuk és lelkük veszedelme; imádkozni fog értük, hogy Isten nyissa meg szemüket. Campion még ugyanaznap néhány magasrangú államférfiú elé vitték, kik teljes tisztelettel fogadták és hízlegéssel igyekeztek reá hatni. Campion erős maradt. Kikérdezték küldetése felől, de Campion oly szépen kelt küldőinek és küldetésének védelmére, hogy Leicester gróf — ugyanaz, aki őt már ifjúkorában ismerte s tisztelte — kénytelen volt kijelenteni, hogy más bűne nincs, mint hogy pápista. „Az vagyok és büszke vagyok reá!” — felelte Campion szerényen. Erre a mellékszobába vezették, s íme: ott maga a királyné hallgatózott, aki szintén emlékezett még a kitüntetett oxfordi tanulóra s ki sokkal előnyösebbnek tartotta volna Campiont hízlegés és fenyegetés útján a protestantizmus pártjára vonni, mint egyszerűen kivégezni. A királyné személyesen is megkísérelte, hogy Campiont hízlegéssel és csalogatással megnyerje; a beszélgetés azonban eredménytelenül végződött.

Börtönébe visszavezettetvén, Sir Hopton, a börtön főfelügyelője állt elő ajánlatával. A királyné kegye, gazdag jövedelem, fényes udvari hivatal, vagy, ha job-

ban tetszik, egyházi javadalom, esetleg a canterbury-i érsekség lett volna a hittagadás bére. Hopton meg volt róla győződve, hogy ily ajánlatot senki sem utasíthat vissza; ezért már jelentést is tett a tanácsnál, hogy Campion hitehagyása biztos. El is terjesztették rögtön a hírt, hogy Campion megtagadta hitét. Egész Angolország megdöbbsent; a protestáns prédikátorok diadalittasan hirdették a szószékről a nagy eseményt. Nemsokára az a hír is elterjedt, hogy Campion a reformált templomokban „legközelebb” maga fogja „Rationes decem” című iratát elégetni; sőt hogy a gyónási titok megszegésével a katolikusokat is el fogja árulni. A katolikusok először megdöbbsentek; de annál nagyobb volt megnyugvásuk, midőn kiderült, hogy az egész hír merő hazugság.

Miután ígéretekkel Campiont meg nem puhíthaták, a „privy council” kiadta a parancsot, hogy kínpadra kell vonni. Loyolai Szent Ignác ünnepén kínozták meg először. A kínzás két napig tartott s iszonyú volt; többi közt kezén és lábán tüket szurkáltak körmei alá, sőt végül körmeit egészen ki is tépték. Csakhogy — mint egy szolgálattevő lord kijelentette — könnyebb volt volna Campionnak a szívét kitépni, mint a hittagadás ígéit ajkára csalni.

A kínzásnál és a Boldog hírnevének megrontásánál nehezebb feladatra is vállalkoztak. Campiont még mint tudóst is pellengérré akarták állítani. Meg szerették volna torolni a bosszúságot és a szégyenteljes vereséget, melyet Campion „Tíz bizonyága” a kormánynak okozott. Az udvar elrendelte, hogy Campion azonnal a megkínzás után állja ki a vitát, melyre mindenkor késznek nyilatkozott. Campion nem is ellenkezett; de annál inkább ellenkezett Aymler, a londoni anglikán püspök, aki joggal sejtette, hogy a vita nem a hitújítás dicsőségével fog végződni. Azonban hiába szabadkozott; alá kellett magát vetnie a kormány akaratának. Ráförmedtek, hogy oly nehéz dolognak tartja-e ezt a félholt, éhségtől, nyomortól, börtönkintől elcsigázott embert ledorongolni? Mit volt mit tennie, nagy kény-

telen-keletlen ráadta a fejét és kijelölte a szóharcra a vitatkozókat. Választása két hírneves anglikán tudósra: Nowellre és Dayre esett. Ezek azonban nem mertek becsületes, egyenlő küzdelembe bocsátkozni. Kikötötték, hogy csak ők támadhassanak, Campionnak pedig csak felelnie s védekeznie szabadjon, ellenvetéseket ő maga ne hozhasson. Ezenfelül a két anglikán bőségesen rendelkezett idővel, könyvekkel, tudományos segéd-eszközökkel és mások tanácsával; míg Campion sem könyvet nem kapott, hogy emlékezetét felfrissíthesse, sem elő nem készülhetett a vitára, melyet csak egy órával a vita kezdete előtt tudattak vele; hozzá testileg is agyon volt fátörve.

A kitűzött időben erős fedezettel elvezették a Tower nyilvános kápolnájába és megkínzott testének sem pihenést, sem enyhülést nem engedve, azonnal szembe állították ellenfeleivel. Rozoga zsámolyra ültették, asztal és támaszték nélkül. A két anglikán tudós vele szemben kényelmes karosszékben terpeszkedett; előttük könyvekkel megrakott asztal, jobbról-balról segédek. A középen egy asztalnál két más protestáns pap: Clark prédikátor és Whitacker, a cambridgei királyi teológiai tanár ült; ezek jegyzökként szerepeltek. Az udvar és a meghívott vendégek számára nagy emelvény állt készen. Campiont fegyveresek és katolikus foglyok környezték, kiket azért hoztak ide, hogy vezérük vereségének tanui legyenek. A többi szabad teret a nép töltötte ki. Ennek soraiban volt az a merész katolikus is, aki a vitatkozásnak menetét feljegyezte; e jegyzeteket a British Museumban nagyjából ma is őrzik. Egy más jelenlevő katolikus utóbb Campion élettörténetét is megírta; elmondja benne, mily törődött és halálrafáradt volt a Boldog, midőn a vitatkozásra elővezették. „A kínzás megtörte; emlékezete láthatólag elgyöngült, lelkének heve úgyszólván kialudt.” De mégis hálát ad a tanu az Istennek azért, hogy e vitán jelen lehetett. „Mert — úgymond — hallhattam, mily könnyen és ügyesen felelt meg ellenfeleinek szörszálhasogatásaira és láthattam, mily angyali türelemmel

viselte el gúnyolódásaikat, gyalázó szavaikat, sértő csúfolódásaikat, úgy, hogy a hallgatóság legnagyobb része, sőt még üldözői, az eretnekek maguk sem tartották vissza bámulatukat s a Boldog egy-egy talpraesett feleletén önkénytelenül ki-kifejezték tetszésüket.

Ezen vitatkozást augusztus 31-én ejtették meg; ez is, a következők is reggeli 8 órától 11-ig és délután 2-től 5-ig tartottak. Nowell az udvar jelenlétében elég kényes kérdéssel nyitotta meg a harcot: miképp merte Campion Öfelsége uralkodását kegyetlenséggel vádolni, holott Mária királynő napjai még mindenkinek élénk emlékezetében vannak? Campion felelete azzal kezdődött, hogy rámutatott a küzdelem igazságtalan voltára, melyre rákényszerítették. Igaz, hogy ő volt a kihívó; de ők meg már a harc megkezdése előtt gondoskodtak az ő lefegyverzéséről. Könyvek és tanulmány e harc fegyverei. Neki azonban egyetlen egy könyvet, egy percnyi időt sem engedtek a készületre. Ezenfelül el is vették a gondolkozásra szükséges nyugalmat, mert eléje bitófát, mögéje pedig a kínpadot állították. Azután megfelelt a vádra: ő a két királyné között nem vont párhuzamot; de annyit bizvást mondhat, hogy Erzsébet kínpadja egy hajszállal sem kellemesebb, mint Mária kivégzése. Tapasztalatból beszél és gondolkodás nélkül inkább a felakasztást választaná, mint a kízókamra gyötrelmeit. Azután feltárja a katolikusok szenvedéseit a börtönökben, kikkel rosszabbul bánnak, mint akármilyen rablókkal és gyilkosokkal. A hallgatóság látólag megindult; mire Beale, a tanács jegyzője, ellene veti, hogy a katolikusokat nem a vallásukért, hanem árulásukért kínozzák. Erre a Boldog a felháborodás határozottságával feleli: „Álljon elő, aki vallásomon kívül bármi gonosztettet tud rámbizonyítani és én szívesen elfogadom a legkínosabb halált, melyet ember csak kigondolhat!” Néma csend követte e bátor és igaz szavakat.

De egy pontban mégis sikerült látszólagos győzelmet aratniok Campion fölött. Campion a „Tíz bizonyosság”-ban idézte Luther Mártonnak ama hírhedt mon-

datát, melyben a wittenbergi reformátor a szentírás egy részét: Szent Jakab apostol levelét „szalmalevélnek” (Strohepistel) nevezi. Felszólították Campiont, mutassa meg, hol van Luther e mondata s ezzel eléje tették Luther műveinek angol fordítását. Az angol fordításban azonban e mondatot szándékosan kihagyták s így a megcsonkított fordításban természetesen Campion sem bírt rátalálni. Hiába kérte az eredeti jénai kiadást; kinevették. A jelenlevő katolikusok, kiket felszólított, szintén erősítették, hogy ők azt a helyet olvasták Luther műveiben; de hasztalan: az ellenfél diadalmas kiáltozással fojtotta el szavukat s Campiont csalónak, idézethamisítónak nevezte.

E gyermekes cselvetés és igazságtalanság ellenére a protestánsok egymás közt maguk is bevallották, hogy a pálmát határozottan a halálrafaradt s készületlen Campion nyerte el. Emberfölötti türelme, szelídsége és szerénysége is fokozták erkölcsi diadalát. A különös vitatkozásnak az lett az eredménye, hogy több kiváló udvari férfiú katolikussá lett. Legnevezetesebb ezek közt Arundel grófja volt, ki később oly hősiesen szenvedett a katolikus hit megvallásáért. Akkor még protestáns volt és az udvari élet fényének s örömeinek árában úszott. De amit ez alkalommal látott és hallott, teljes világosan mutatta neki, melyik félen van az igazság; bár az igaz hitet még akkor, sőt két évvel utóbb sem merte nyíltan megvallani... Nowell és Day, az anglikán vitatkozók, a „hú és igaz jelentésben”, melyet két évvel Campion halála után közzétettek, maguk is bevallják, hogy a közvélemény Campionnak ítélte oda a győzelmet; s hogy éppen azért késtek két álló esztendeig „igaz jelentésük” közzétételével, mert félték a vádtól, hogy „gyáván hösködnek egy holt emberrel szemben, akivel életében nem állták meg a versenyt”. — Legjobb bizonyítéka annak, hogy a győzelem az egyenlőtlen harcban Boldogunké volt, azon körülmény, hogy a megállapított vitatkozásokat egyelőre elhalasztották szeptember 18-ra, s akkor sem folytatták már a

nyilvánosság előtt, hanem Sir Hopton házában, ahonnan könnyebb volt a nagyközönséget kizárni.

Csakhogyz ezek az újabb vitatkozások egy cseppet sem sikerültek jobban, mint az elsők, s a magas tanács okosabbnak tartotta ezentúl az észokok helyett ismét a kínzókamarával hozakodni elő. Október 31-én tehát újra bevezették Campiont a kínzókamrába s a kínzóeszközökkel oly irtózatosan meggyötörték, hogy Campion, mint utóbb maga vallotta, azt hitte, halálra akarják kínozni. Mindenáron valami olyan nyilatkozatot akartak belőle kicsalni, melyet árulásnak vagy felségsértésnek minősíthettek volna; mert a viláért sem akarták a nyilvánosság előtt azt a felfogást igazolni, hogy csakis hiteért végzik ki. Campion az órákig tartó iszonyú kínok közt mást nem hallatott, mint Jézus szent nevét, s mindjárt ott a fájdalmaik tengerében biztosította kínzóit, hogy megbocsát nekik. Másnap börtönének öre megkérdezte, mit érez kezén és lábán. „Fájdalmat nem érzek bennük — felelé Campion, — mert egyáltalán nem érzek bennük semmit.” S tényleg még három héttel utóbb sem volt képes csak kezét is megmozdítani. „De ez is csak saját hibája volt, — írja merészen dr. Humphrey; — miért nem akarta a gyógyító kenőcsöt használni, melyet a Tower jószívú parancsnoka adatott neki! Aminthogy ezek a fogoly pápisták a Towerben is, másutt is általában mindent megkaptak, amire szükségük volt, sőt talán még ennél többet is; hiszen még mulatságban sem szenvedtek hiányt.” Vajjon a kínzókamrát értette-e a tudós oxfordi tanár a „mulatság” alatt, nem könnyű eldönteni. A kízás „mulatságaiban” a „pápisták” mindenesetre „megkaptak mindent”, „sőt talán még többet is” a szükségnél: a feszítő-pad, mely a megkínozott testét erőszakkal annyira kifeszítette, hogy a csontok kiváltak csuklyóikból; a „Scavenger leánya”, az a vasgyűrű, mellyel az elítéltet nyakszirtje s térdei közt annyira összeszorították, hogy az áldozat belső szervei megszakadtak s a vér orrán-száján kiömlött; a „vaskesztyű”: az a vasróf, melybe a kezek csuklyóit beszorították s aztán az

elíteltet e srófoknál fogva órákig a padlásgerendára akasztották; az ujjcsavarok és lábcsavarok, melyekkel az ujjakat és lábakat úgy összepréselték, hogy a körmök is leváltak róluk: mindez elég különös multság lehetett Campion számára és egyben érdekes fényt vet a protestáns krónikásnak Erzsébetet dicsőítő verszetére:

Principe nil ista mitius orbis habet.

(Nincs szelídebb úrnő nála a föld kerekén.)¹

IV.

A vértanu-apostol.

A remélt nyilatkozatokat Campionból tehát nem sikerült kicsalni, s a magas tanácsnak újabb eszközhöz: Campion szavainak és tetteinek elferdítéséhez kellett fordulnia. Tüntetőleg ünnepélyes és aprólékoskodó törvényszéki tárgyalások egész sorozatát kezdték meg a hitvalló mint felségsértő ellen. Campion a vádakra többek között így felelt: „Azt az ajánlatot tették nekünk, hogy azonnal szabadon bocsátanak, ha csak egyszer is elmegyünk a templomukba és ott meghallgatjuk a prédikációt; Pascal és Nicolls, kik különben éppoly vétkesek, mint mi, rögtön kegyelmet nyertek, midőn ez ajánlatot elfogadva, templomukba léptek . . . Mivel tehát e feltételek alatt nekünk is szabadságot ajánlottak és csakis hitünk nem engedi, hogy ezen feltételekbe beleegyezzünk: tehát egyedül vallásunk oka annak, hogy foglyok vagyunk és következőleg annak is, hogy elítéltetünk.”

Azonban mindez keveset használt: hiszen a tárgyalás végeredménye, a halálos ítélet, előre meg volt állapítva. Hallam, a híres angol történetíró így ír „Alkotmánytörténeté”-ben a jelen esetről: „A törvény-

¹ A felsorolt kínzóeszközöket még több hasonlóval együtt ma is őrzik a Tower fegyvertermében. A kalauz azonban, ki azokat a közönségnek mutogatja, nem mulasztja el mindannyiszor megjegyezni, hogy a gyötrelem ez eszközeit „a spanyol inkvizícióban” használták a — katolikusok.

széki eljárás oly elfogult és részrehajló, a bizonyságok oly gyengék voltak, hogy ehhez hasonló esetet talán egyet sem találunk a történelemben." Az elnöklő lord felszólítására a tárgyalás végén Campion felállt és így szólt:

„Sohasem rettegtem a haláltól. Csak azért, mert tudom, hogy életem ura nem magam vagyok, csak azért nem akarom magam okozni halálomat azért, hogy nem védekezem. Az egyetlen, ami mondanivalóm még van, ez: ha vallásom tesz felségsértővé, jól van, akkor megérdemeltem a halált; egyébként azonban hű alattvalója vagyok és voltam a királynőnek, mint bárkimás. Midőn engem elítéltek, elítéltek valamennyi őseiteket is: a régi királyokat, püspököket, papokat és mindazokat, kik hajdan díszre voltak Angolországnak, melyet a szentek szigetének és szent Péter leghűségesebb gyermekének neveztek egykor. Mert ugyan mit tanítottunk mi, jezsuiták — akármennyire hirdetitek is „felségsértésnek” a mai tanításunkat, — mit tanítottunk mi, amit ők egyhangúlag nem tanítottak? Dicsőség tehát és szerencse ránk nézve, hogy az elfajult utódok minket Angolország s az egész világ ezen ragyogó csillagaival együtt ítélnék el! Él az Isten és élni fog az utókor s ezeknek ítélete nem lesz oly részrehajló, mint azoké, akik most kimondták reánk a halálos ítéletet!”

„Soha — így ír egy szemtanu — soha Campion arckifejezése fenségesebb nem volt, mint e szavaknál... Lelkes végszavai feledtették elítélt társaival kemény sorsukat, megdicsőítették a halálos ítéletet.”

Erre az elnöklő lord kihirdette az ismert barbár ítéletet. Campion a „Te Deum laudamus”-szal felelt. Egy társa, boldog Sherwin, a húsvéti diadalhymuszba kezdett: „Haec dies, quam fecit Dominus; exultemus et laetemur in ea!” (Ez a nap, melyet az Úr szerzett; örüljünk és vigadozzunk rajta!) A jelenlevők nagyrészen e magasztos jelenetre mély megindultság vett erőt.

A néhány napot, mely halálától elválasztotta, Campion imában és böjtben töltötte. Viselkedése oly

hatást tett börtöne órére, Delahays-ra, hogy később megtért s buzgó katolikussá lett.

Igy jött meg 1581 december 1-je, melyen az ítélet végrehajtották. Hideg, esős téli nap volt, de a nép a rossz idő dacára is beláthatatlan tömegekben várakozott a Tower előtt, hogy a híres katolikus szerzetes kivégzésének tanuja lehessen.

Midőn Campiont és hitvalló társait a Towerből kivették, a vértanu néhány barátságos szóval üdvözölte a körülállókat s az örök életre figyelmeztette őket. Aztán az isteni Mesterrel elmondta végső imáját: „Uram, a te kezeidbe ajánlom lelkemet“. Ezzel rákötötték ama láncokra, melyek egy lónak farkához voltak kötve s így vontatták a vesztőhelyre: a csupasz földön, fejfelé hátrafelé, megkötözöttek. Az utca rossz kövezetén, sarán és esővízpocsolyáin keresztül e kínos és megalázó módon egy teljes órajárásnyira vonszolták, miközben a csőcselék s egy sereg prédikátor folyton ott szaladt mellette s egyre zaklatta a vértanút. Több szemtanu feljegyezte, hogy Campion arca ez iszonyú helyzetben is derült, mosolygó volt, úgyhogy a nép helyel-közzel maga is felkiáltott: „Nézzétek, ez az ember még nevet is; fel sem veszi a halált!“

A tyburni vesztőhelyen még hatalmasabb néparadat várakozott, mint előbb a Townerél. Emberemlékezet óta ennyi szemlélőt nem láttak egy kivégzésnél sem; pedig az eső csakúgy szakadt. Csak mikor Campion a vérpadra lépett, állt el az eső s a nap keresztül-törő sugara a vértanút érte, mintha már életében glóriát akart volna feje köré vonni az ég.

Midőn Campiont a bitó alá állították s a hurok már nyakán volt, a vértanu még néhány szót intézett a néphez:

„Spectaculum facti sumus mundo et angelis et hominibus. Szent Pál e szavai teljesednek ma rajtunk látványosság lettünk a világnak, Urunk Istenünknek, az angyaloknak és tinéktek, emberek!“ Itt azonban Sir Francis Knowles és a sheriffek azonnal megszakították beszédjét és sürgették, ismerje be árulását a

királynő ellen. Campion így felelt: „Igen, az árulás ürügye alatt hoztatok a vesztőhelyre; de tanukul hívlak fel valamennyiteket, hogy semminemű árulást sem tudtok rábizonyítani”. Erre a tanács egyik tagja rászólt, hogy ne tiltakozzék oly bűntény ellen, melyet elég világosan rábizonyítottak. „Jól van, Mylord — felelé Campion —, én katolikus és pap vagyok; a katolikus hitben éltem és abban akarok meghalni. Ha ön hitemet felségsértésnek tartja, jó; akkor bűnös vagyok; de egyébnemű árulást — Isten a tanum — nem követtem el!”

Erre azt kiáltották neki, kérjen bocsánatot a királynőtől. „Mivel bántottam meg? — felelte nyugodtan. — Különbén amint eddig is imádkoztam érte, úgy most is Istennek ajánlom!” Ekkor Howard Károly lord megkérdezte, melyik királynőért imádkozik, vajjon Erzsébetért-e? „Igen — felelte Campion nyíltan —, Erzsébet királynőmért és királynőtökért, kinek hosszú, békés uralmat kívánok és az Úr áldását.” E percben elhúzták alóla a padkát s Campion a bitón függött. A nép közt egyszerre többfelé halk zokogás hangzott fel.

Alig függött a Boldog egy percig a bitófán, a bakó az ítélet szerint, máris le akarta vágni, hogy még életében véghezvigye rajta az undok csonkítást. De Howard lord visszatartotta s így csak halála után vágták le és hurcolták a vagdalótönkhöz. Egy protestáns fiatalember, Walpole Henrik, egészen közel állt e helyhez s midőn a bakó a Boldog testének egyik darabját a forróvizés üstbe dobta, a vérel festett vízből egy csepp Walpole ruhájára freccsent; e pillanattól kezdve — mint Walpole maga beszéli — a véres folt mintha testét-lelkét égette volna; nem volt tőle nyugalma és folytonosan azt a határozott benső ösztönt érezte, hogy katolikussá legyen. Végre meg is tért, sőt a Jézus-társaságba is belépett, pappá és hit-hirdetővé lett és 1595 április 7-én Yorkban hasonló vértanui halállal mult ki, mint Campion.

A buzgó katolikusok mindent elkövettek, hogy

Campion földi maradványait drága, kegyeletes ereklyeként megszereztek. Igyekeztek csak részben ért sikert, mert a kormány értesült szándékukról és szigorúan őriztette a holttestet. Egy fiatalembert, ki azonnal a kivégzés után zsebkendőjét Campion véérébe mártotta, letartóztattak s börtönbe vetettek. Néhány hű katolikusnak mégis sikerült Campion egy karját megmenteniök, melyet a hóhérok egy kapura szögeztek; s már Stuart Mária ájtatossági tárgyai közt is volt egy ereklye e felírással: „*B. Campianus M.*” A vértanukat illető tiszteletben Campiont legelőször hitvallótársa, Boldog Sherwin részesítette, kit rögtön Campion után kivégeztek: lefejeztetése előtt még megcsókolta a bakó kezén a vért, mely arra Campion testéből freccsent. Előjárója, P. Persons, Campiont mennyei pártfogójául választotta; nagy pénzen megszerezte a kötél darabot, mely Campion vértanui halálának eszköze volt s halálakor koporsójába tétette. Prágában azonnal kápolnává alakították át a szobát, melyben Campion lakott; Rómában pedig, mihelyt halálának híre megérkezett, az angol kollégium tagjai azonnal összegyűltek a kápolnába s a kollégium rektora az orgona diadalmos hangjai mellett stólában és karingben az oltárhoz lépett s elénekelte a vértanukról szóló egyházi miseimát. A pápa is azonnal „szent vértanuknak” nevezte Campiont és társait. A szabályszerű, hosszadalmasabb eljárás befejeztével pedig XIII. Leó boldogokká avatta őket.

Campion mint hithirdető csak egy évet töltött Angolországban, midőn férfikora delén, 41 éves korában, kivégezték és mégis nagyot művelt az angolországi egyház megerősítésére. Az említett Walpole Henrik nem volt az egyetlen, akire a vértanu fenséges példája még halála után is kihatott. Walpole maga mondja, hogy a tyburni bitó alatt azon egyetlen napon legalább 10.000-en tértek vissza a katolikus hitre. Ha ez a szám talán túlságosan magas is, bizonyos, hogy Campion véres tanuságtétele a katolikus hit mellett óriási hatást tett és tesz még mainapság is az

angol protestánsokra. Maga Hopton és Walsingham megélték, hogy saját leányaik katolikusokká lettek. A protestáns Humphrey, az oxfordi tanár, Campion „Tíz bizonyága” ellen írt művében pedig felpanaszolja, hogy az agyonütött papok többet ártottak az anglikán egyháznak, mint az élők. „Annyit bizonytalmondhatok — írja —, hogy a holt Campion szelleme engem nagyobb zavarba ejt, mint „Tíz bizonyága”.

A vértanuk vére tehát, mint kezdettől fogva anynyiszor, ezúttal is vetőmag lett, melyből új hívők és új hitvallók nemzedéke sarjadzott; az Egyház pedig a véres és vértelen üldözések viharai közepett azóta is csak annál diadalmasabban folytatja útját évezredek pályáján, vezeti az embereket az örök ideálok, a hősiség és jellemnagyság magaslatai felé s bízva Abban, aki „vele van mindennap a világ végezetéig” jósorsban és szenvedésben egyaránt, lelkesen hirdeti a test gyarlóságával s a gonosz világ incselkedéseivel szemben győztes jelszavát: „Ez a győzelem, mely meggyőzi a világot: a mi hitünk!” (1. Ján. 5, 4.)

A. M. D. G.

V. ö. Jos. *Spillmann* S. J.: Die englischen Märtyrer unter Elisabeth bis 1583. Ein Beitrag zur Kirchengeschichte des 16. Jahrhunderts. (Freiburg, Herder, 1886.)

Megjegyzés.

Vezérlő szempont volt e kötet összeállításánál, hogy P. Bangha írásából oly könyvet szerkesszek egybe, amely a Jézustársaságra vonatkozó ismereteket egybeszedje, tágítsa és világítsa, e mellett azonkívül bizonyos sorrend is létesüljön a tárgykörök közt. Ez az oka annak, hogy P. Banghának „A jezsuitarend és ellenségei” című könyvében meglehető dolgok a későbbi lapok folyamán látszólag megismétlődnek és a Jézustársaságot ért páratlan világtörténelmi vihar és gyűlölet több ízben is külön fejezetet kap. Magát az említett könyvet ugyanis sértetlenül kívántam közzétenni, viszont P. Bangha későbbi írásait külön csokorba szedve e mellé hordtam össze. „A jezsuitarend és ellenségei” című könyvet kibővítettem azokkal az adatokkal, amelyek a Jézustársaságra jellemzőek voltak P. Bangha halála évében. Tettem ezt azért, mert P. Bangha egyébként is egy újabb kiadását akarta adni e könyvnek s ugyanezekkel az adatokkal kívánta azt bővíteni. Vonatkozik ez a jezsuitarend statisztikai vázára és a jelesebb jezsuiták adataira. — A Jézustársaság című tárgykörbe azok a cikkek kerültek, amelyek a jezsuitarend belső életét tárják elénk, míg a „Jezsuiták Magyarországon” című tárgykörben a Társaságot ért támadásokkal kívánom foglalkoztatni az olvasót a mellett, hogy bepillantást nyujtsak abba a roppant szolgálatba, amelyet e Társaság magyar nemzetünkért tett. — Az Elfelejtett Hősök pedig, akik e Társaságban éltek, hozzák közelebb lelkünkhöz a jezsuitákat, mint a krisztusi maximalizmus férfait. Ezért tettem ide át Pázmány és Campion életének leírását úgy, ahogy azt a Péter egykor a „Jellemrajzok” című kötetében közzétette.

P. Banghának itt közölt tanulmányai oly szokatlan melegséggel és gyermeki hódolattal íródtak, mint talán egyetlen más tárgykörű írásai sem. Ez biztosít minket arról, hogy akár világirodalmi vonatkozásban is páratlanul álló kötet legyen ez a Jézustársaságról, amely nem is annyira tudományos részletezésben, mint inkább a Jézustársaságra vonatkozó szempontjaink és átfogó fogalmaink tisztázásában nyujtson annyit, mint Duhr, Burnichon, Tacchi Venturi, Astrain, Fouqueray, Hughes, Zaleski vagy Koch idevonatkozó hatalmas munkái. P. Bangha idevágó irodalmi hagyatékának felkutatásában és rendszerezésében engem ugyanis az a mély hódolat és rajongó tisztelet vezetett, amely mindig sajátom a Jézustársaság iránt.

Előszó, megjelent „Barátainak a Jézustársaság” című kézirat gyanánt közzétett rendi ismertetőfüzet 1. számának első fejezeteként (Pallas-nyomda, Budapest, 1934. 16 lap). Hozzácsatoltan következik a 6. laptól kezdve az a rész, amelyet P. Bangha írt „A szerkesztő előszava”-ként „A négyszázéves Jézustársaság” című jubileumi kiadványkötethez (7—8. lapon) s amelyet „A jezsuitarend fennállásának 400-ik évfordulója alkalmából többek közreműködésével összeállította Bangha Béla S. J.” (Pázmány Péter Irodalmi Társaság kiadása, Budapest, 1940. 368 lap).

A jezsuitarend és ellenségei, megjelent ilyen címen a Magyar Kultúra kiadásában, mint a Katolikus Kulturkönyvtár X. kötete (Budapest, 1928. 175 lapon).

A Jézustársaság.

„S J.” megjelent a „Barátainak a Jézustársaság” című rendi tájékoztatófüzet 3. számának vezércikkékként B. B. jelzéssel (Budapest, 1935.) a 2. lapon. — A 187—189. lapon közölt rész pedig „A négyszázéves Jézustársaság” című kötet 9—10. lapjáról való, ahol mint szerkesztői előszó jelent meg.

A Jézustársaság az Egyház újkori fejlődésében, megjelent „A négyszázéves Jézustársaság” című kötet 2—39. lapjain.

Egy rend jubileuma elé, megjelent a Magyar Kultúra 1939. (XXVI.) évf. I. kötetének 323—326. lapjain név nélkül. E tanulmány nagyobbrészt az előbbi tanulmányfejezet mondanivalóit tartalmazza, mint ismertetőt az akkor megjelent kötetből.

Pázmány egyeteme és a Jézustársaság, megjelent a Magyar Kultúra 1936. (XXIII.) évf. II. kötete 89. lapján, mint a Pázmány-egyetem jubileumi Emlékkönyvének ismertetése és bírálata.

Őrök korszerűség, a cím nélkül talált kéziratból először közölte. A lap szélére ceruzával írt megjegyzésként csupán ennyi áll: „Rendünk rugalmassága”.

Ki lehet a Jézustársaság tagja? — Kinek van hivatása a Jézustársaságba? — A jezsuita nevelése. — A jezsuita segítőttestvérek. — Családi ünnepek a Jézustársaságban. — A Jézustársaság jótévedői, megjelentek a „Barátainak a Jézustársaság” c. tájékoztatófüzet 1. számában.

A Jézustársaság ünnepei, megjelent a „Barátainak a Jézustársaság” című tájékoztatófüzet 3. számának 13—16. lapjain.

Krisztusimádás vagy „jezsuitizmus”, megjelent „Jezsuitizmus” címen a Nemzeti Ujság című keresztény politikai napilap 1926 október 31. számának tárcacikkékként.

- A *jezsuitizmus*, megjelent a Magyar Kultúra 1927. (XIV.) I. kötetének 18—22. lapjain.
- Mi a „*jezsuita morál?*”, megjelent „A jezsuita hittudósok irataiból” címen a Magyar Kultúra 1913. (I.) évf. II. kötetének júliusi számában.
- A „*jezsuita morál?*”, megjelent a Magyar Kultúra 1922. (IX.) évf. 223—224. lapjain, B. B. jelzéssel.
- Expedíció az „elásott jezsuita kincsek” felkutatására*, megjelent a Nemzeti Ujság 1928 február 19-iki számának 27. lapján, B. B. jelzéssel.
- A *jezsuiták hatalma és titka*, megjelent a Magyar Kultúra 1930. (XVII.) évf. I. kötetének 182. lapján.
- Az *ötvenéves „Stimmen”*, megjelent a Magyar Kultúra 1921. (VIII.) évf. 250—251. lapjain, B. B. jelzéssel.
- Két tudós ünneplése*, megjelent a Magyar Kultúra 1928. (XV.) évf. I. kötetének 383—384. lapjain, B. B. jelzéssel.

Jezsuiták Magyarországon.

- Kettős rendi jubileum*, megjelent a „Barátainak a Jézustársaság” című ismertetőfüzet 3. számának 3. lapján, B. B. jelzéssel.
- Pázmány Péter, a jezsuita*, megjelent a Magyar Kultúra 1937. (XXIII.) évf. II. kötetének 331—334. lapjain, mint hódoló írás a nagy magyar jezsuita bíboros halálának 300 éves jubileuma idején.
- Az első magyar tanítórend 400 éves jubileuma*, elhangzott mint rádiófelolvasás a budapesti rádió stúdiójában, 1940 március 4-én, délután 6 órakor. Ez volt P. Banghának, a nagy rádióapostolnak utolsó rádióelőadása, melyet — jellemzően — a Jézustársaságról mondott el. Ez a tanulmánya egyébként teljesen új beállításban adja a magyar Jézustársaságot, bemutatván azt, mint a legelső magyar tanítórendet. Egyik utolsó írása is ez a tanulmány, melyet már betegen készített és nyújtott be a magyar Rádióknak 1940 január 31-én. A kézirat átdolgozását már a szanatóriumi ágyában végezte a Páter.
- Egy jezsuita gimnázium háromszáz éve*, megjelent a „Barátainak a Jézustársaság” című tájékoztatófüzet 3. számának 8—10. lapjain név nélkül.
- A jezsuiták Magyarországon*, megjelent az Új Lap című keresztény politikai napilap 1912 február 22-iki (42.) számának 2. lapján, név nélkül. A liberális zsidó sajtó támadásaival szemben ekkor száll sikra először a Társaságért a Páter. Ezt a támadást azonos eszmemenettel később a magyar protestánsok 1916-ban megismételték a magyar Jézustársaság ellen.

- Protestáns támadás a jezsuiták ellen*, megjelent a Magyar Kultúra 1916. (IV.) évf. I. kötetének 76—79., 172—175. lapjain, bb. jelzéssel. Az itt megcáfolt érveit a protestantizmus soha többet elő nem szedte fegyvertárából a jezsuiták ellen.
- Protestánsok és jezsuiták*, megjelent a Magyar Kultúra 1916. (IV.) évf. I. kötetének 465—468. lapjain, B. B. jelzéssel.
- A „*jezsuita pőr*”, megjelent a Magyar Kultúra 1928. (XV.) évf. I. kötetének 165—169. lapjain, B. B. jelzéssel. Az itt közölt adatokat átvették külföldön is. Így leközölte az Augsburgi Postzeitung 1928. évf. 51. száma. Azonkívül Ludwig Koch S. J.: Jesuiten-lexikon. Die Gesellschaft Jesu einst und jetzt, Paderborn 1934 (Bonifatius-Verlag), 1878. hasáb. A budapesti kir. Törvényszék az alperes Czapik Gyulát felmentette 1928 február 16-án.

Elfelejtett hősök.

- A *hithirdetők eszményképe*, megjelent „Xavéri Szent Ferenc, a hithirdetők eszményképe” címen „A Katolikus Hitterjesztés Lapjai” című képes folyóirat (Berettyó-Újfalu) 1906. (XXV.) évf. áprilisi számának 61—67. lapjain. E cikket még az alig 26 éves Bangha Béla írta és feltűnő benne már a stílus csiszoltsága. — Ugyanezt némi változtatással leközölte a „Religio, tudományos, társadalmi és irodalmi katolikus folyóirat” (Budapest) 1906. évf. 87—88., 106—108. lapjain „A katolikus hitterjesztésügy a földkerekségen” címen.
- Isten tábornoka: a világhódító Xavéri Ferenc*, kéziratból először közölve. A befejező részeket később a „Képek a Jézus-társaság történetéből” című könyvében is feldolgozta.
- Elfelejtett hősök*, megjelent a Mária Kongregáció 1916. (IX.) évf. 152—155. lapjain, név nélkül.
- Pcnaszi Pázmány Péter*, megjelent a „Jellemrajzok a katolikus Egyház életéből” című kötetének 273—300. lapjain. A „Mária Kongregáció” kiadása (3. kiadás, Budapest, 1923.).
- Boldog Campion Üdön*, megjelent a „Jellemrajzok a katolikus Egyház életéből” 424—443. lapjain.

Dr. Bíró Bertalan.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal
Előszó	1—4
A jezsuita-rend és ellenségei	5—184
A Jézustársaság.	
„S. J.” — A Jézustársaság az Egyház újkori fejlődésében. — Egy rend jubileuma elé. — Pázmány egyeteme és a Jézustársaság. — Örök korszerűség. — Ki lehet a Jézustársaság tagja? — A jezsuita nevelése. — A jezsuita segítőtestvérek. — Családi ünnep a Jézustársaságban. — A Jézustársaság legnagyobb jötevői. — A Jézustársaság ünnepei. — Krisztusimádás vagy „jezsuitizmus”. — A „jezsuitizmus”. — Mi a „jezsuita morál”? — A „jezsuita morál”. — Expedició az „elásott jezsuitakincsek” felkutatására. — A jezsuiták hatalma és titka. — Az 50 éves Stimmen. — Két tudós ünnepélése	185—288
Jezsuiták Magyarországon.	
Kettős rendi jubileum. — Pázmány Péter, a jezsuita. — Az első magyar tanítórend. — Egy jezsuita gimnázium 300 éve. — A jezsuiták Magyarországon. — Protestáns támadás a jezsuiták ellen. — Protestánsok és jezsuiták. — A „jezsuitapör”	289—348
Elfelejtett hősök.	
A hithirdetők eszményképe. — Isten tábornoka: a világhódító Xavéri Szent Ferenc. — Elfelejtett hősök. — Panaszi Pázmány Péter. — Boldog Campion Udön, vértanu	349—449
Megjegyzés	450—453
Tartalomjegyzék	455

Az összes köteteket összefoglaló tárgymutató a legutolsó kötet végén található.

